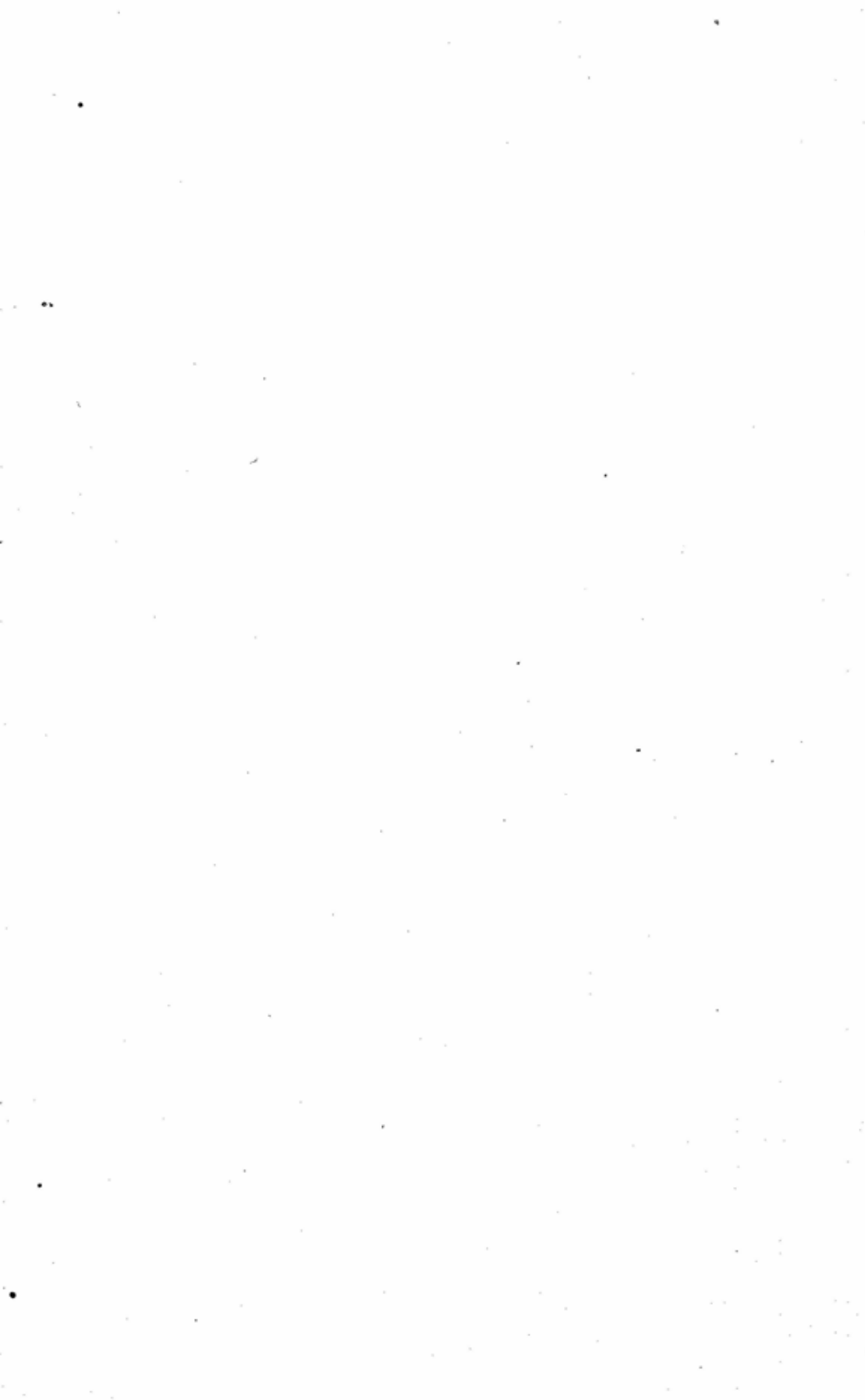


GOVERNMENT OF INDIA  
ARCHAEOLOGICAL SURVEY OF INDIA  
CENTRAL  
ARCHAEOLOGICAL  
LIBRARY

ACCESSION NO. 66230

CALL No. 954.54 / Bur / Cha

D.G.A. 79





MADRAS GOVERNMENT ORIENTAL MANUSCRIPTS  
SERIES No. 38



توزک والا جاہی

TUZUK-E-WĀLĀJĀHI (in Persian)

(WITH NOTES)

66230

EDITED BY

T. CHANDRASEKHARAN, M.A., L.T.,  
Curator, Government Oriental Manuscripts Library, Madras.

AND

THE STAFF OF THE LIBRARY

(under the orders of the Government of Madras.)

954.54

Bur / Cha



PRINTED BY THE SUPERINTENDENT  
GOVERNMENT PRESS  
MADRAS

1957

Hist. South India  
Kannatak

For copies, Give the following Library, Madison - 5 wide with No. 11 - 2  
dated 18. 2. 80 Price Rs. 16. 37/-

1

Get Price 21.371

Highway, Madison 5 mile from No. 101 - E

Shaikh Muhmmmed Wasif Madrasi in his book تذكرة المرام في تذكرة (Hadiqat-al-Maram-fi-Tadhkirat-e-ulama'-al-A'lam) says that Burhan Khan was an erudite scholar in Persian and Arabic and he was a munshi to Nawab Husam-al-Mulk Abdulla Khan Bahadur. For the information of the readers a quotation from the above book is given below:—

كان شيخها كبيرا صاحب الفضيلته في علم الفارسيته وكان يعرف  
لسان العربي ايضا وكان استاذ عصره فيها وكان منشي عند ابي مطهر  
علي خان \*

In course of time Burhan Khan was brought to Madras from Tiruchinapalli by Nawab Husam-al-Mulk Bahadur. Burhan died in Madras on 27th Jumadah 1240 A. H. (1824 A. D.) and according to Dr. Etche on 1238 A.H. (1822 A.D.).

Burhan was a good prose-writer (انشاء پرداز) as well as a poet. In prose he followed the style of Mirza Baidil. He has written several works in prose and poetry. In prose N'arah-e-Hydari, Insha-e-Burhani and Tawzak-e-walajahi are very famous. At present only the book Tawzak-e-walajahi is available, the other works are not found anywhere. The name of a mathnavi Tootinamah is also mentioned by some authors but it is not traceable.



66230  
अवधि संख्या..... दिनांक 11.8.80  
निर्देश संख्या 954.54/Bur/Cha  
नई दिल्ली

केन्द्रीय पुरातत्व पुस्तकालय

LIBRARY  
NATIONAL MUSEUM  
DELHI  
INDIA

compiling the versified history named Anwar namah. The first daftar records the early history of the family of Muhammed Ali Walajah along with the nizamat of Anwar-al-din Khan Bahadur up to the capture of Pondicherry.

At first Burhan wanted to narrate the events following the conquest of Pondicherry in the second volume of Tawzak-e-walajahi, but at the end of the first daftar there is a (خاتمہ) conclusion by which it is understood that the second daftar was not taken up. An extract from the khaltima is given below :—

القصہ سمند تیز رفتار قلم بقطع عرصہ ہائے سنگلاخ تا این  
جا فرمودہ سم تکاوری گردید و فارس طبع راقم بقیاس بقیہ راہ  
دراز مقام خاتمہ کتاب کہ انتہای دو منزل مناصب آسودگی او اندیشید  
انشاء اللہ المستعان بفرست چندے ہمیں اسپ است و ہمیں میدان  
و ہمیں گوے است و ہمیں چوگان بالفعل از طے کردیدن این قدر  
مسافت بعید کہ نظر بر آفات و عوارضات راہ مفت پامردی این  
آبلہ پا است بقول کسی —

شکر حق نیم سفر شد بہ بسے رنج و محن

آفریں باد بریں ہمت مردانہ من

دو گانہ سجدہ شکر رب العفیظ بجا آرد، باین تعب سفر بفحوای  
اینکہ دعای دلریشاں اثر قربت اجابت را مزارار است دست  
بالتجائے ترقی عمر و دوام نواب مستطاب یعنی بانی این کتاب  
باین تصرع بلند می سازد \*

In the above quotation the author has given an idea that if opportunity arises, he will write the second daftar also. But it is not known whether this second daftar was completed.

The author of Sawanihat-e-Mumtaz writes that during the time of Nawab Umdatul-Umara, Nawab Husam-al-Mulk Bahadur had collected facts about Nawab Umdatul-Umara and Nawab Muhammed Ali Walajah, got them corrected by Munshi Burhan Khan Handi and named this work as Tawzak-e-walajahi. A quotation from the work is given below:—

در زمان نواب عمدة الامرا بہادر جناب حسام الملک بہادر  
برائے یادگار زمانہ احوال دوام و ریاست والاجاہی بہ تفصیل  
محللات و ازدواج و اولاد وغیرہ اول و دویم قلمبند کردہ از منشی  
محمد برہان خاں ہانڈی ترتیب نشیب و فراز عبارت بانشا آراہی  
در دست کفایت مسمی بہ ترک والاجاہی نمودند آن کتاب بعد

Positively a few quotations from the poems of Burhan are recorded by some biographers. The following verses are selected from his work :—

فزود عزت عالی نژاد در پستی  
 در یست قطره که رفت از سحاب در ته آب  


---

 تپ دل در هوایش شعله جوش است  
 تمنا هر نفس مهش خروش است  


---

 ز درد عشق رو بر جاکه داغیست  
 کدورت خانه جان را چراغیست  


---

 بر این بصد هزار پریشانی زمان  
 از دامن تو دور نشد گر غبار شد

Moreover many verses by Burhan are given in Tawzak-e-walajahi at the end of which there is an eulogy to Nawab Husam-al-Mulk Abdullah Khan Bahadur composed in most elegant style.

In the introduction to the Tawzak-e-walajahi it is revealed that Burhan began this work in the year 1195 A.H. (1781 A.D.) at the instance of Nawab Husam-al-Mulk Abdulla Khan Bahadur. The Nawab collected important records of the State by the order of Nawab Muhammed Ali Walajah and supplied them to Munshi Burhan Khan. The first volume of this work was completed in 1198 A.H. According to Dr. Ethe it was completed in 1200 A.H. (1786 A.D.).

A quotation from the (مقدمه) muqaddamah of the work is given below:—

باوجودیکه زمانه نامددگار مقتضی سر برایی این امر گران  
 نبود نظر بالتفات لا انتهایش تا زمانه دراز که سوائے ایام تعطیل  
 عارضی مدت شغلش تا این مقام بس (۳) سال محسوب است  
 باجتماع حواس منتشره گرانباری نقدیمش بر سر جان ناتوان کشیدم  
 و بآبداری عباراتش آب نظر و بتابداری استعاراتش تاب جگر  
 صرف گردانیدم\*

The first volume contains a (مقدمه) muqaddamah and (دفتر اول) first daftar. In the muqaddamah there is an account of Meer Ismail Khan Abjadi, the poet laureate of the Carnatic, and the reason for his

توزک والاجاہی کا یہ نسخہ جو اس وقت پیش نظر ہے  
ملک کرناٹک کی ایک مبسوط تاریخ ہے۔ اس کے مصنف کا  
نام برہان خان ہانڈی ولد سید حسن ہانڈی ہے۔ ممکن ہے کہ  
ہانڈی مولف کا خاندانی لقب ہو یا کسی خاص مقام کی طرف  
منسوب ہو \*

برہان خان کے آبا و اجداد اصل میں بیجاپور کے رہنے  
والے تھے مگر ان کی پیدائش نتھرنگر (ترچناپلی) میں ہوئی  
ان کی تاریخ پیدائش کا کچھ پتہ نہیں چلتا۔ برہان خان نے  
نتھرنگر میں مولوی غلام حسین جودت نائٹی سے عربی اور فارسی  
کی درسی کتابیں پڑھیں۔ جودت اس زمانے کے معروف شاعر  
تھے اور شہر استاد کے لقب سے مشہور تھے۔ برہان نے شعر و  
سخن اور انشاء میں انہیں سے اصلاح لی۔ جب تعلیم سے فارغ  
ہوئے تو اہل نواہت کے یہاں منشی گری اختیار کی اور اس  
خدمت کو نہایت حسن و خوبی کے ساتھ انجام دیا \*

جب برہان خان کے علم و کمال کا شہرہ ہوا تو محمد علی  
والاجاہ کے چوتھے فرزند حسام الملک اعتماد الدولہ محمد عبداللہ  
خان بہادر نے انہیں اپنے ہاں ملازم رکھ لیا۔ چنانچہ شیخ محمد  
واصف مدرسی اپنے رسالہ ”حدیقتہ المرام فی تذکرۃ علماء الاعلام“  
میں ان کے متعلق لکھتے ہیں ”کان شیخا کبیرا صاحب الفضیلۃ  
فی علم الفارسیۃ وکان یعرف لسان العربی ایضا وکان استاذ عصرہ  
فیہا وکان منشی عندابی مطہر علی خان“ یہاں مطہر علی خان  
کے والد سے مراد حسام الملک بہادر ہیں۔ حسام الملک انہیں اپنے  
ہمراہ ترچناپلی سے مدراس لے آئے اور وہ پھر یہیں مقیم ہو گئے۔  
آخر ۲۷ جمادی الثانی سنہ ۱۲۴۰ ہجری مطابق ۱۸۲۴ء کو  
انتقال کیا \*

(۱) صاحب تذکرۃ گلزار اعظم نے برہان خان کا سنہ وفات سنہ ۱۲۳۸ ہجری لکھا ہے \*

رحلت نواب عمدة الامراء بهادر باتمام رسيد اگر در حين نواب  
 صاحب معلي تيار مي شد البته بصله معقول سرفراز مي گرديد  
 اما جذاب حضرت حسام الملك بهادر را اميد صله اين براي  
 فراغت خود داشته احباب اورا پرورش مي فرمودند \*

From the above extract it is surmised that the second daftar also might have been prepared, but there was no opportunity to publish it. It is most likely that a copy of this volume may be available in the family of Nawab Husam-al-Mulk Bahadur.

For editing this book two manuscripts were consulted. One of these two belongs to the Muslim Library, Walajah Road, Madras. It contains 794 pages, each page bearing twelve lines. The size of this manuscript is big, letters are in a sufficiently bold type representing a good style of calligraphy. It is said to have been written in 1232 A.H. during the lifetime of the author. In the margin of this book the poetic version of Meer Ismail Khan Abjadi and prose version of Burhan Khan Handi may be observed.

The second manuscript is available in the Government Oriental Manuscripts Library, Madras. It contains 532 pages with 15 lines in a page and the size is medium. All the folios are worm eaten and some of them are badly injured. Though there are no dates in this manuscripts, yet from the mode of writing and the condition of the paper it can be inferred that this is an old copy and it might have been written during the time of the author. These two manuscripts were compared carefully and no variations could be detected in them.

Some well-known works as for instance (1) Ma'thir-al-Umara, by Samsam-al-Dawla Shahid, (2) The English translation of Tawzak-e-Walajahi, by Dr. Muhammed Husain Nainar and (3) Europe men Dakhni Makhtootat by Nasiruddin Hashimi have been consulted for preparing the marginal notes so that it may be useful to the public in general and research students in particular. Moreover a genealogy of the Walajah family is also given in the end.

In editing this work, my thanks are due to Syed Hamza Husain omari, Munshi-e-Fazil, who is solely responsible for preparing the press copy and correcting the proof and writing the foot-notes and introduction both in English and Urdu after referring to various journals and books of literary importance, which is indeed a task of great industry and patience.

T. CHANDRASEKHARAN,  
*Curator,*

GOVERNMENT ORIENTAL MANUSCRIPTS  
 LIBRARY, MADRAS.

7th December 1955.



رہ کئے تھے۔ اس کے علاوہ انور نامہ میں صرف سنہ ۱۱۷۴ ہجری تک کے واقعات بیان کئے گئے تھے۔ حسام الملک بہادر نے نواب محمد علی کے اشارے سے حکومت کے روزنامے فراہم کئے اور برہان خاں ہانڈی سے نثر میں تاریخ مرتب کرنے کی فرمائش کی۔ چنانچہ انہوں نے تین سال کی مسلسل محنت کے بعد توڑک والا جاہی کی پہلی جلد لکھی چنانچہ وہ خود کہتے ہیں۔

”باوجودیکہ زمانہ نامددگار مقتضی سربراہی میں امر گراں نبود نظر بالتفات لانتہایش تازمانہ دراز کہ سوائے ایام تعطیل عارضی مدت شغلش تا میں مقام سہ (۳) سال کامل محسوب است باجماع حواس منتشرہ گرانباری تقدیمش برسر جان ناتوان کشیدم و بآبداری عباراتش آب نظر و بقاداری استعاراتش تاب جگر صرف گردانیدم“ \*

اس پہلی جلد میں ایک مقدمہ اور دفتر اول ہے۔ مقدمہ میں میر اسماعیل خاں ابجدی ملک الشعراء کرائٹ کے حالات اور ان کی منظوم تاریخ انور نامہ کی سبب تالیف کا ذکر ہے۔ دفتر اول میں نواب محمد علی والاجاہ کے خاندان کی ابتدائی تاریخ کے ساتھ ساتھ نواب انورالدین خاں بہادر اور نواب محمد علی والاجاہ کے دور اول کی نظامت یعنی پہلجری کی فتح تک کے حالات بیان کئے گئے ہیں۔ ابتدا میں مصنف کا ارادہ تھا کہ اس کا دوسرا دفتر ان واقعات پر مشتمل ہو جو پہلجری کی فتح کے بعد پیش آئے۔ مگر دفتر اول کے اختتام پر جو خاتمہ لکھا گیا ہے اس سے اندازہ ہوتا ہے کہ کتاب صرف اسی پر ختم ہوگئی چنانچہ وہ لکھتا ہے۔

”القصہ سمند تیز رفتار قلم بقطع عرصہ بے سنگ لاخ تا میں جا فرسودہ سم تکاروی گردید و فارس طبع راقم بقیاس بقیہ راہ دراز مقام خاتمہ کتاب کہ انتہای دو منزل دو دفتر مقرر بود در ہمیں یک منزل مناسب آسودگی اندیشید انشاء اللہ المستعان بغرصہ چندے ہمیں اسپ است و ہمیں میدان ہمیں گوے

برہان خاں بہترین انشا پرداز اور اچھے شاعر تھے۔  
 انشا پردازي ميں وہ مرزا بيدل کے پيرو تھے۔ انہوں نے نظم و نثر  
 ميں کئی کتابیں لکھی ہیں۔ نثر ميں ”نعرۂ حیدري“ ”انشائے برہاني“  
 ”منشات بے نظير“ ”اور توزک والاجاہي“ مشہور ہیں۔ مگر آخري  
 کتاب کے سوا ان کی دوسري کتابیں نایاب ہیں۔ طوطي نامے کے  
 نام سے ایک مثنوي کا نام ملتا ہے مگر یہ کتاب بھی نایاب  
 ہے البتہ ان کے کچھ اشعار بطور نمونہ کے تذکروں ميں منقول  
 ہیں جن کو یہاں پیش کیا جاتا ہے۔

فرود عزت عالي نژاد در پستي  
 دريست قطره کہ رفت از سحاب در تہ آب  
 تپ دل در ہوايش شعلہ جوش است  
 تمنا ہر نفس، مہشر خروش است  
 ز درد عشق رو ہرجا کہ داغے است  
 کدورت خانہ جان را چراغے است  
 برہاں بصد ہزار پریشاني زماں  
 از دامن تو دور نشد گر غبار شد

ان اشعار کے علاوہ توزک والاجاہي ميں بھی جابجا برہان  
 کے برجستہ اشعار ملتے ہیں۔ کتاب کے آخر ميں انہوں نے نواب  
 عبداللہ خاں حسام الملک بہادر کی تعريف ميں ایک نظم اور  
 مناجات نہایت فصیح و بلیغ انداز ميں لکھی ہے۔

توزک والاجاہي کے مقدمہ سے معلوم ہوتا ہے کہ برہان خاں نے  
 یہ تصنیف سنہ ۱۱۹۸ ہجری مطابق سنہ ۱۷۸۱ء ميں نواب  
 حسام الملک بہادر کے اشارے سے شروع کی تھی۔ کرناٹک کی  
 تاریخ کے متعلق ان کے سامنے ابجدی کا لکھا ہوا انور نامہ موجود  
 تھا لیکن نظم کے میدان کی تنگی کی وجہ سے اس ميں واقعات  
 کا تسلسل قائم نہیں رہ سکا۔ بہت سے اہم واقعات بیان ہونے سے

اس کتاب کو ایڈٹ کرنے میں دو قلمی نسخوں سے مدد لی گئی ہے۔ پہلا نسخہ کتب خانہ اہل اسلام والاجاہ روڈ مدراس کا ہے جو سنہ ۱۲۳۲ ہجری کا لکھا ہوا ہے اور یہ مصنف کے زمانے کا لکھا ہوا نسخہ ہے۔ اس نسخے کی تقطیع بہت بڑی ہے قلم جلی اور خط خوشنما ہے۔ اس کے کل صفحات ۷۹۴ ہیں اور ہر صفحہ میں ۱۲ سطریں ہیں۔ اس کے حاشیہ پر ابجدی کی منظوم تاریخ ہے \*

دوسرا نسخہ گورنمنٹ اورینٹل لائبریری مدراس کا ہے جس کی تقطیع درمیانی ہے اس کے کل صفحات ۵۳۲ ہیں اور ہر صفحہ میں ۱۵ سطریں ہیں۔ اوراق کرم خوردہ اور بعض بالکل بوسیدہ ہو چکے ہیں۔ اس میں سنہ تحریر کا کہیں ذکر نہیں تاہم کاغذ اور خط کو دیکھتے ہوئے یہ اندازہ ہوتا ہے کہ یہ بھی پہلے نسخہ کے لگ بھگ قدیم نسخہ ہے۔ میں نے ان دونوں نسخوں کا لفظ بلفظ مقابلہ کیا لیکن ان میں کوئی زیادہ فرق معلوم نہیں ہوتا \* میں نے مائٹرا لمر 'مولفہ مصمام الدولہ شہید' ترجمہ انگریزی توزک والاجاہی' از ڈاکٹر محمد حسین نینار، یورپ میں دیکھنی مخطوطات، از نصیرالدین ہاشمی، کی مدد سے جابجا اس کتاب پر مفید حواشی دئے ہیں تاکہ قارئین اور خصوصاً ریسرچ کرنے والے طلبا ان سے فائدہ اٹھائیں \*

میں نے حتی الامکان غلطیوں کی اصلاح کی کوشش کی ہے تاہم بمصداق ”الانسان مرکب من الخطاء والنسيان“ اگر کہیں طباعت کی غلطیاں پائی جائیں تو قارئین سے امید ہے کہ وہ ان کی اصلاح فرمائیں گے۔ اس کے علاوہ کتاب کے آخر میں خاندان والاجاہی کا شعبہ بھی دیا گیا ہے \*

سید حمزہ حسین عمری \*

T. CHANDRASEKHARAN,

Curator.

GOVERNMENT ORIENTAL MANUSCRIPTS

LIBRARY, MADRAS,

7th December 1955.

است و ہمیں جوگان بالفعل از طے گردیدن این قدر مسافت بعید  
 کہ نظر بر آفات و عوارضات راہ مفت پامردی این آبلہ پا است  
 بقول کسے —

شکر حق نیم سفر شد بہ بسے رنج و مہن  
 آفریں باد بریں بہمت مردانہ من

دو گانہ مسجدہ شکر رب الحفیظ بجای آرد و باین تعب سفر بفحوای  
 اینکہ دعای داریشان اثر قربت اجابت را سزاوار است دست  
 بالتجای ترقی عہد دولت نواب مستطاب یعنی بانی این کتاب باین  
 تصرع بلند می سازد \*

اس مذکورہ بالا اقتباس میں مصنف نے یہ خیال بھی ظاہر  
 کیا ہے کہ اگر اس کو موقع ملا تو وہ دوسرا دفتر بھی تیار  
 کریگا اب یہ نہیں معلوم کہ یہ دوسرا دفتر تیار ہوا یا نہیں البتہ  
 سوانحات ممتاز کے مصنف نے یہ لکھا ہے کہ حسام الملک بہادر  
 نے نواب عمدۃ الامرا بہادر کے زمانے میں نواب محمد علی والاجاہ  
 اور نواب عمدۃ الامرا کے حالات مرتب کئے تھے اور منشی برہان  
 حان ہانڈی سے اس کی عبارت کی اصلاح کروائی تھی اور اس کا  
 نام توزک والاجاہی رکھا تھا۔ چنانچہ اس کتاب کی اصل  
 عبارت حسب ذیل ہے —

”در زمان حضرت نواب عمدۃ الامرا بہادر جناب حسام الملک  
 بہادر برائے یادگار زمانہ احوال دولت و ریاست والاجاہی بتفصیل  
 محلات و ازدواج و اولاد وغیرہ اول و دوم قلم بند کردہ از منشی  
 محمد برہان خان ہانڈی ترتیب و نشیب و فراز عبارت بانشا آرائی  
 درست کنائیدہ مسمی بتوزک والاجاہی نمودند آن کتاب بعد  
 رحلت نواب عمدۃ الامرا بہادر با تمام رسید اگر درحین نواب  
 صاحب معلی تیار می شد البتہ بصلہ معقول سرفراز می گردید  
 اما جناب حضرت حسام الملک بہادر امید صلہ این برایام  
 فراغت خود داشتہ باحباب او را پرورش فرمودند \*“

اس عبارت سے یہ شبہ ہوتا ہے کہ دفتر دوم بھی شاید تیار ہو چکا  
 تھا لیکن اس کی اشاعت کی نوبت نہیں آئی۔ بہت ممکن ہے کہ  
 حسام الملک کے خاندان میں اس کا کوئی نسخہ موجود ہو \*

## فہرست مضامین \*

صفحہ \*

مضمون \*

- 1 حمد حضرت الوہیت \*
- 2 نعت جناب خاتم الرسالت صلی اللہ علیہ وسلم \*
- 5 سبب تالیف کتاب و تسمیہ آن بہ توزک والاجاہی \*
- 10 مقدمہ مشعر تقریب حقیقت حال سرگذشت میر اسماعیل ابجدی ناظم یگانہ و استاد علامہ و سبب تصنیف کتاب قابل الانتخاب انور نامہ \*
- 17 دفتر اول متضمن احوال سعادت اشتمال آبا و اجداد خداوند نعمت از بدو قبول شرف اسلام و حقایق ریاست رسائے پدیشینہ کرناتک ارم ارتسام و استقلال و استعظام نظامت و فتوحات خود بدولت با کرایف متعرضہ واجب الارقام بر مہل و مقام تا بغاوت فرقہ فراسیس و فتح قلعہ پھولجھری موصول الانہدام بشرح و بسط تمام \*
- 18 داستان توطن جدا علاقے حضرت اعلیٰ در بلدہ طہینہ مدینہ منورہ زادہ اللہ تعالیٰ شرفا و تعظیما \*
- 20 بیان توطن اجداد شریف در شہر بخارا متعلق ترکستان \*
- 22 بیان رسیدن اجداد شریف بدیار ہند و فایز شدن بشہر بدایون \*
- 22 بیان توطن اجداد شریف در شہر قندوج \*
- 21 بیان توطن اجداد شریف در قصبہ گوپامو حرمہا اللہ تعالیٰ عن جمیع آفات و البلیات بہ حرمت مید الکائنات وآلہ علیہم افضل الصلوٰات و التحیات \*
- 22 داستان اجمال احوال سعادت اشتمال نواب حاجی محمد انورالدین خان بہادر \*



- 37 بیان عفت مزاج و طہارت راج نواب موصوف \*
- 38 بیان تصفیہ بطون نواب موصوف بعد شہادتش \*
- 39 بیان حفظ مراتب و رعایت نواب موصوف \*
- 40 بیان صلہ رحمی و اقربا پروری و لطافت بیان و نزاہت لسان نواب موصوف \*
- 40 بیان دلائل بر ثبوت سیادت نواب موصوف \*
- 41 دستور العمل اوقات والايش \*
- 42 تفصیل پسران و دختران نواب موصوف \*
- 44 داستان در بیان روانہ شدن نواب سراج الدولہ محمد جان جہاں انور الدین خان بہادر شہامت جنگ بحضور محمد اورنگ زیب عالم گیر پادشاہ حسب الصدور فرمان عالی شان و بموجب ایماے والد نامدارش در رویا \*
- 45 شرح فرمان عالیشان حضرت صل اللہ محمد اورنگ زیب عالمگیر پادشاہ متضمن طلب بنام نامی نواب سراج الدولہ محمد جان جہاں انور الدین خان بہادر شہامت جنگ \*
- 46 بیان حصول خطاب خانی از حضور سلطانی \*
- 47 بیان مامور شدن بر خدمت پیشکاری داروغگی دیوان خانہ پادشاہی \*
- 47 بیان مخاطب گردیدن ب خطاب والد نامدار خود و سرفرازی یافتن از پیشگاه خسروی \*
- 49 داستان مامور شدن باصلاح امور مملکت دکھن بہ ہمراہی وزیر المملکت وکیل السلطنت نواب آصف جاہ نظام الملک نظام الدولہ جی قلیچ خان بہادر فتح جنگ از حضور محمد شاہ پادشاہ و رسیدن بدیار

\* مضمون \*

\* مضمون \*

- 23 بیان کم گوئی نواب حاجی محمد انورالدین خان بہادر \*
- 24 بیان عفو دوست بودن و متر عیوب مردم نمودن نواب  
موصوف \*
- ” بیان راست گوئی نواب موصوف \*
- 25 بیان وفای عہد و عذر پذیری او \*
- 26 بیان فصاحت زبان و طلاقت لسان او \*
- ” بیان اختصاص یافتن او بدرجہ اعلیٰ عمارت از پیشگاہ  
شاہ جہاں پادشاہ \*
- 28 داستان روانہ شدن نواب حاجی محمد انورالدین خان  
بہادر بہ زیارت حرمین شریفین و استحصا ل سند  
فراشی آن ہر دو مقام با احترام بہ مہر و دستخط  
سلطان روم و مراجعت نمودن بہ ملک ہندوستان  
و حصول ملازمت محمد اورنگ زیب عالمگیر پادشاہ  
و سرفراز شدن بافزایش منصب و خطاب بہادری  
بوضوح کفایت و دیانت و رسیدن ہمراہ رکاب شاہی  
بدکنہ و خرامیدن بروضہ عدن \*
- 31 بیان مقدمات ولادت با سعادت نواب سراج الدولہ محمد  
جان جہاں انورالدین خان بہادر شہامت جنگ \*
- ” بیان خواب دیدن نواب موصوف و بشارت یافتن از  
تعبیرش بتولد فرزند ارجمند \*
- 32 بیان بشارت یافتن والدہ شریفہ نواب موصوف از ہاتف  
غیب بتولد فرزند گرامی قدر با فروزیب \*
- ” بیان خراب جدہ مادری نواب موصوف بتولد او \*
- 33 داستان در بیان احوال با اقبال و فرہنگ نواب سراج الدولہ  
محمد جان جہاں انورالدین خان شہامت جنگ \*
- 34 در بیان تصفیہ قلب و خرق عادات نواب ممدوح \*



- 68 بیان کیفیت احداث بلده آرکات اوجہ تسمیہ آرکات \*
- 69 بیان کیفیت ناظران ما سلف صوبہ دارانور محمد پور  
عرف آرکات متعلق کرناتک پایاں گھاٹ \*
- 71 بیان جود و نوال او \*
- 72 بیان نظامت نواب سعادت اللہ خاں \*
- 76 بیان نظامت علی دوست خاں برادر خورد باقر علی  
خاں پسر دریم غلام علی خاں قلعدار ویلور برادر زاده  
نواب سعادت اللہ خاں \*
- 79 بیان نظامت و شہادت نواب صفدر علی خاں شہید  
پسر نواب علی دوست خاں شہید رحمۃ اللہ علیہما \*
- 84 بیان متمکن شدن غلام مرتضیٰ خاں بر مسند نظامت  
آرکات و باز مقرر شدنش از فساد طاہران و تعطیل نظامت  
چندے از عدم تعیین ناظمے دران زمان \*
- 84 بیان مجملے از احوال فرقہ طاہران و کیفیت تبدیل  
لقب شان \*
- 85 بیان رسیدن نواب آصف جاہ در پایاں گھاٹ و مامور  
فرمودن خواجہ عبداللہ خاں را بر نظامت آرکات  
و گرفتن قلعه ترچناپلی از دست مرار راؤ \*
- 86 بیان نظامت خواجہ عبداللہ خاں \*
- 88 داستان حقیقت تاجران فرنگ اساکن ضلع آرکات  
و کیفیت بد و روانی جہاز در عمان و نزول آنها بر سواحل  
ہندوستان \*
- 91 بیان قوم پرتگیش \*
- 92 بیان شہدے از حال سعادت اشتعال سید بدرالدین شہید  
قدس سرہ \*

دکن و مامور شدن بر نظامت سیکاکول و راج بندر  
و محبلی پتن بلاد پرشور و فتن \*

51 داستان مصاف نواب موصوف یعنی نواب سراج الدوله  
محمد جان جهان انور الدین خان بهادر شہامت  
جنگ با نورالدین نام ولد حاجی حسین سرکرده  
تعلقہ راج بندر و بضبط آمدن سواد صدر \*

53 بیان صدور فرمان عالی شان از حضور محمد شاه  
پادشاه متضمن تحسین و تفویض نظامت صوبہ  
فرخندہ بنیاد حیدرآباد در جلدی فتن نمایان  
تعلقہ راج بندر بنام نواب موصوف \*

” شرح فرمانی شاهی \*

54 داستان نظامت نواب سراج الدوله در صوبہ فرخندہ  
بنیاد حیدرآباد \*

55 بیان قصاص زوجہ سالو بحکم نواب موصوف \*

56 داستان مصاف نواب موصوف با بابونایت سردار مرہٹہ  
علاقہ دار ریاست پونہ و شکست یافتن او \*

58 داستان ریش پندت پردیان پیشوا باسمہ لک سوار بر  
ممالک دکن و معاہدت نواب آصف جاہ از کرناٹک  
پایان گھاٹ و محصور شدن در فوج مرہٹہ و اعانت  
نمودن نواب سراج الدولہ بہادر و واسطہ صلح گردیدن  
درمیان ہر دو فوج محاصر و محصور \*

61 داستان مامور شدن نواب سراج الدولہ بہادر بر نظامت  
صوبہ آرکات متعلق کرناٹک پایان گھاٹ و رسیدن  
او دران سر زمین بحکم رب العالمین \*

67 داستان احداث بلدہ آرکات متعلق کرناٹک پایان گھاٹ  
و کیفیت حکام سلف آن ملک و تجارت فرنگ ساکن  
آن سواد \*

\* مرقد \*

\* مضمون \*

- 118 دایستان مصافح نواب سراج الدوله محمد خان جهان  
انورالدین خان بهادر شہامت جنگ با بابونایک  
مردار مرقدہ بدفعہ ثانی \*
- 120 دایستان بغاوت فرامیس و متصرف شدنش بر بندر  
چیناپٹن متعلقہ کونڈنی انگریز و مامور شدن محمد  
محفوظ خان بهادر باستخلاص بندر مذکور و انتشار  
فوجش از شبخون کردن فرقہ فرامیس \*
- 122 دایستان مامور شدن حضرت اعلیٰ بہ تذبذب فرامیس  
پردغا و اعانت انگریز با وفا بحکم سراج الدولہ محمد  
خان جهان انورالدین خان بهادر شہامت جنگ \*
- 123 دایستان مامور گردیدن و روانہ شدن حضرت اعلیٰ از  
حضور پدر بزرگوار بحفاظت و استخلاص بندر دیوانام  
پٹن و شکست دادن فرامیس و روانیدن چیناپٹن  
از موسی دبلکس و سپردن آن بانگریز \*
- 125 عرضداشت موسی دبلکس (ڈیوہیلے) \*
- ” فرمان حضرت اعلیٰ در جوابش \*
- 131 دایستان تقسیم فرمودن نواب سراج الدولہ بهادر ملک  
کرناتک پایاں گھات بر فرزندان عالی درجات و  
ولی عہد نمودن بہ حضرت اعلیٰ ما نواب والاچاہ  
امیرالہند خلد اللہ ملکہ و سلطانہ بہ تفویض ملک  
مخصوصہ آرکات \*
- 132 بیان مجادلہ فیما بین منیرالدین و انور علی خان اندرون  
قلعہ ترچناپلی و رسیدن نواب سراج الدولہ در انجا  
و معزول نمودن صوبہ ترچناپلی از محمد محفوظ خان  
و مفوض فرمودن بحضرت اعلیٰ ما ادامہ اللہ تعالیٰ  
بید تصرف و اولادہ بحق محمد و آلہ اجمعین \*

صفحه \*

مضمون \*

- 92 بیان قوم دنمارک \*
- 93 بیان قوم ولندیز \*
- 94 بیان قوم فراسیس \*
- 95 بیان قوم انگریز
- 96 بیان کیفیت ملک \*
- 98 بیان نظامت یافتن سلطنت انگلاند و معزز گردیدن  
مطوطاناش از تعیین پادشاه \*
- 99 بیان انقلاب سلطنت انگلاند \*
- 99 بیان انتظام یافتن سلطنت انگلاند و باز متعلق شدن  
باولاد ارمند ثانی \*
- ” بیان انقراض سلطنت انگلاند از اولاد اکبرت \*
- 101 بیان کیفیت پاپا
- 107 بیان کیفیت کونپنی انگریز ملقب بایست اندیا \*
- 108 بیان احداث مدراس عرف چنایتن \*
- 111 بیان اعتلا اهل کونپنی از پایه تجارت بدرجه امارت \*
- 114 داستان نظامت نواب سراج الدوله محمد جان جهان انزالدین  
خان بهادر شہامت جنگ در صوبہ آرکات متعلق  
کرناتک پایاں گہات \*
- 115 بیان مجمل احوال ارکان دولت و اعیان سلطنت و  
فرزندان اقبال مند و جگر پیوندان بخت بلند \*
- 116 بیان خیره سری گروه افغانان در بلدہ آرکات و اخراج  
آن قوم از کرناتک پایاں گہات و کشته شدن  
سعادت اللہ خان پسر نواب صفدر علی خان شہید  
از ایمائے احمد طاہر خان پدر محمد حسین خان  
طاہر \*

\* مستقیم \*

\* مضمون \*

- 156 داستان مبارک بیان احوال خیر مآل فرخ فال ذوالمجدد  
والعلا حضرت اعلی نواب والا جاء امیر الہند خلد اللہ  
تعالی ملک و سلطانہ بھرسٹ سید المرسلین و آلہ الطیبین  
الطاہرین صلوة اللہ علیہ و علیہم اجمعین \*
- 159 بیان پنچ دخترانک \*
- 160 بیان باقی سیزده پسر و شانزده دختر حضرت اعلی غیر  
بطن نواب بیگم از ابطان مختلفہ \*
- 160 داستان اوصاف حمیدہ و اخلاق پسندیدہ و دستور العمل  
شہانروزہ حضرت اعلی \*
- 161 بیان اعمال مقسومہ اوقات شبان روزی حضرت اعلی \*
- ” بیان اعمال حسنہ \*
- 163 بیان صفت سخاوت \*
- 165 صفت شجاعت \*
- 166 صفت تواضع و کسر نفس \*
- 167 صفت رحم و شفقت \*
- ” صفت عدل و انصاف \*
- 168 صفت فہم و فراست \*
- 169 صفت اعتقاد حضرت اعلی در جناب والد نامدارش  
و شفقت والد نسبت بذات بالاعتبارش \*
- 170 شرح شیعہ دستخط نواب شہید علیہ الرحمہ بنام  
حضرت اعلی \*
- 171 داستان اصغرا فرمودن حضرت اعلی قصہ پر غصہ شہادت  
والد والا درجت و آراستن فوج و قلعه نٹھرنگر و نوشتن  
عرضداشت و نامہ متضمن روداد کرفاٹک بحضور احمد  
شاہ بادشاہ و نواب نظام الدولہ بہادر ناصر جنگ  
” بجانب ہند و دکھن \*

صفحہ \*

مضمون \*

- 135 بیان نظامت حضرت اعلیٰ در صوبہ ترچناپلی و موسوم  
گردیدنش بہ نٹھرنگر وغیرہ کواپقانت ما یتعلق بہا \*
- 136 افاضت نظامت آرکات بہ محمد محفوظ خان بہادر بہ  
تدبیر راجہ منیت رائے و وقوع شکر رنجی میان او با پدر  
و مراجعت پدر یعنی نواب سراج الدولہ بہادر بہ نٹھرنگر  
بارادہ اقامت \*
- 139 داستان رسیدن ہدایت محی الدین خان بہادر بہ کرناٹک  
از ترغیب حسین دوست خان عرف چندا صاحب  
واعانت خوابتن از فرامیس و جاگیرداران اہل نواپ  
و بر آمدن نواب سراج الدولہ بہادر از نٹھرنگر و قرار  
یافتن صلح میان ہم باسدوشد و کلا و ارسال  
مراسلات \*
- 144 خط ہدایت محی الدین خان \*
- 145 جواب آن از جانب نواب ما \*
- 147 داستان مصاف و عذر رفقائے سراسر خلاف و شہادت  
سراسر قیامت نواب سراج الدولہ بہادر شہامت  
جنگ خداوند ممالک نام و ننگ \*
- 153 بیان نزول ہدایت محی الدین خان بر بلدہ آرکات  
و رجوع آوردن اعیان پلایا گھاٹ و رفتن عبدالوہاب  
خان بہادر بصوب حیدر آباد و رہانیدن حضرت اعلیٰ  
محمد محفوظ خان بہادر وغیرہ برادران و اقربا از  
حنس عذر و آمدن ہدایت محی الدین خان در بندر  
پھولچری و ضیافت نمودن موسی دہلکس و رسیدن او  
بر تعاور بعزم تسخیر و بر گشتن از انجا بے نیل مقصد  
از اعانت حضرت اعلیٰ \*

فرمودن نواب ناصر جنگ بطرف آرکاٹ از ترغیب مغویاں و آزرده شدن و روانہ گردیدن امرای آصف جاہی بسوے دکھن، و طلب نمودن حضرت اعلیٰ ما انگریز را جہت رفاقت خود از بندر دیو نام پٹن بمعاینہ انجام کار اہل مکر و فتن و منقسم گردانیدن ملک کرناٹک را بر برادران بہ نیابت خود مطابق تقسیم نواب شہید علیہ الرحمہ و دہانیدن خطابات و مناصب بآنها از پیشگاہ وزارت پناہ \*

- 188 بیان شورش حسین دوست خاں و فرامیس باغوالے مغویاں پر تلہیس و گرفتن قلعہ ترادای و جنگل پیٹھہ بامداد پنہائی قلعداران نوايط و جنگ نمودن و شکست یافتن صف شکن خاں و پسرش و مامور و غالب گشتن و کشتہ گردیدن ترک طہماسٹ خاں \*
- 190 داستان محاصرہ حضرت اعلیٰ بر قلعہ ترادای و موقوف ماندن تسخیرش از راندن جمعیت انگریز بدیو نام پٹن و مامور گردیدن عبدالنہی خاں و ہمت بہادر خاں بہ تفریب آن و تنگ دل و آزرده شدن حضرت اعلیٰ از وقوع این معنی و باز داشتن ہر درخان مذکور را از امر مامورہ بسعی موفورہ و شکست خوردن صف شکن خاں بر قلعہ ترادای از فرامیس و ہزیمت دادن حضرت اعلیٰ فوج فرامیس را \*
- 195 بیان رفتن قلعہ چنہی بدست فرامیس و بر آمدن نواب ناصر جنگ بہ فتور و اغوالے اہل فتور و شہید شدنش در شبخون زدن فرامیس از گولی بندوق ہمت بہادر خاں ناظم کرنول \*

- 202 بیان بر آمدن حضرت اعلیٰ از اہلکہ بحفظ حافظ حقیقی و تذہا روانہ شدن بسوے نٹہرنگر و متعرض

مضمون \*

مضمون \*

- 178 مضمون نامه حضرت اعلي بنواب ناصر جنگ \*
- 175 مضمون عرضداشت حضرت اعلي به حضور بادشاه هند \*
- 176 بيان فرستادن نواب نظام الدوله بهادر ناصر جنگ  
جواب نامه حضرت اعلي و روانه شدن او از  
اورنگ آباد و رسيدن منزل بمنزل به هسکوٹھ و فرستادن  
حضرت اعلي نواب محمد محفوظ خاں بهادر را  
باستقبال و طلب فوج منتقله و رسيدن مير دايم  
علي خاں سردار مقدمه الحيدش دکن و كشته شدن  
شيشا سرخيل فوج عدو و هزيمت هدايت مهدي الدين  
خاں و حسين دوست خاں بسوی پهلوجري \*
- 179 مضمون نامه نواب نظام الدوله در جواب \*
- داستان رسيدن نواب نظام الدوله بهادر ناصر جنگ در  
پايان گھاٹ و ملاقي شدن حضرت اعلي در قصبه  
بيلپور و باتفاق روانه گشتن بسوی بندر پهلوجري  
و مقابله رودادن و اسير آمدن هدايت مهدي الدين  
خاں و انفرار حسين دوست خاں و فراميس بسوی  
بندر مذکور \*
- 180 بيان صدور فرمان احمد شاه بادشاه در جواب  
عرضداشت مرقوم صدر متضمن شهادت نواب  
شهيد و تهنييت اقامت ملك كرناتك و عطاے  
منصب و خطاب معرفت نواب مستطاب  
وزارت مآب \*
- 181 شرح فرمان احمد شاه بادشاه وزارت مآب \*
- 183 بيان نفاق ورزيدن سرداران افغانه و غيره سران لشكر  
باغوائے راجه رام داس بيشكار بخشي فوج و اتفاق  
كردن آنها پنهاني با هدايت مهدي الدين خاں و كوچ



- 218 شرح نامہ آصف الدولہ غازالدین خان بہادر فیروز جنگ \*
- 219 بیان روانہ شدن فوج سرکار بہ پیش بندی راہ ادبار حسین دوست خان پسر کردگی عبدالوہاب خان برادر نامدار و روداد مصاف ہر دو لشکر بدامن کوہ رنجنگدہ و ہزیمت یافتن بدخواہ بسوی قلعہ رنجنگدہ و بد عہدی قلعہ دار آنجا \*
- 221 بیان رسیدن حسین دوست خان ہر قلعہ نترنگو عرف ترچناپلی و کیفیت مصاف ہر روزہ \*
- 223 بیان راے زدن حضرت اعلیٰ با مشیران دولت و روانہ نمودن محمد مدینہ علی خان و مستر کلیوس سردار فوج انگریز کہ ثانی الحال مخاطب بہ لارڈ کلیف کردید با فوج ظفر موج بہ تسخیر بلدہ و قلعہ آرکاٹ و مسخر شدن آن \*
- 224 بیان رسیدن رضا علی خان پسر حسین دوست خان و محاصرہ نمودن ہر قلعہ آرکاٹ و رسیدن فوج اعانت از حضور حضرت اعلیٰ و گریختن خان مذکور طرف ویلور و باز صف آرا شدن ہر دو فوج در میدان آری و شکست خوردن مخالف و غالب گشتن مدینہ علی خان و گرفتن او قلعہ تموی را بتوفیق معین مستعان \*
- 225 بیان مصاف رضا علی خان و مستر کلیوس در اندازے راہ تریا ترہ و رسیدن میر مدینہ علی خان و یوسف خان بکہک مستر مذکور و مغرور شدن رضا علی خان بصوب پھولجری و کشادہ شدن در حصار کنجی و کاری پری پاک بدست آریزی اولیای دولت \*
- 228 بیان شنیدن حسین دوست خان فرار پسر خود بسوی پھولجری از مقابلہ فوج سرکار و پھماں داشتن خبر

گردیدن معتبر خاں طاہر جاگیردار رنجنگدھہ در اٹنای  
راہ و ہر آمدن ازاں دغا غضنفر علی خاں و رسیدن  
بسرحد نٹہرنگر بتائید مہمیں اکبر \*

204 بیان استعداد جنگ حضرت اعلیٰ بہ سرکوبی اعدا  
و نرشتن عرضداشت و نامہ متضمن سوانح سر گذشت  
نواب وزارت پناہ بحضور احمد شاہ پادشاہ و نواب  
آصف الدولہ سید غزالدین خاں بہادر فیروز جنگ  
فرزند اکبر نواب آصف جاہ بہادر کلان نواب ناصر  
جنگ بہادر شہید رحمۃ اللہ علیہ \*

206 بیان روانہ شدن ہدایت مہی الدین خاں بہادر بسوے  
دکن و کشتہ شدن او با دیگر قاتلان نواب ناصر جنگ  
در اٹنای راہ و نشستن نواب صلابت جنگ بہادر  
فرزند سیوم نواب آصف جاہ بر مسند ریاست دکن \*

208 داستان لشکر کشیدن حسین دوست خاں بر نٹہرنگر  
عرف ترچناپلی بغزم مقابلہ حضرت اعلیٰ و دیگر  
حقایق متعلقہ آن \*

209 نامہ حسین دوست خاں بحضور اعلیٰ \*

212 جواب از طرف حضرت اعلیٰ \*

215 بیان صدور فرمان احمد شاہ پادشاہ و نامہ نواب  
آصف الدولہ غزالدین خاں بہادر فیروز جنگ در  
جواب بنام حضرت اعلیٰ متضمن عطاے خطاب ملکی  
و افزایش مناصب و استقلال نظامت ملک کرناتک  
و اضافہ نیابت ناظم دکن مع حکم نامہ سلطانی بنام  
زمینداران پایانگھاٹ و بالائے گھاٹ ہر اے اعانت  
و اطاعت حضرت اعلیٰ \*

216 شرح فرمان احمد شاہ پادشاہ \*

مسٹر کلیوس و شکست خان مذکور و امیر گشتن  
فراسیسان \*

238 بیان رسیدن موسی دوتیل بوالکنڈہ پور و روانہ فرمودن  
حضرت اعلیٰ فوج منصور عرصہ سہیوارم برائے تذبذب  
او و امیر شدن موسی دوتیل و امدست شدن تمامی  
اسبابش \*

239 بیان محاصره و فتح دیو پچاندار کود ہی واقع لب بحر  
کورڈم \*

240 بیان تنگی حال محصورین سرپرنگ از شدت محاصره  
و برپا کردن حضرت اعلیٰ لواے امن در لشکر خود  
و رسیدن مردم لشکر حضور در ظل آن و امان خواستن  
موسی لاس بایمے حسین دوست خان و پذیرا  
نشدنش و رفتن خان مذکور نزد ماناجی راؤ سرخیل  
تھاور بالتجائے پناه \*

241 عرضی موسی لاس بنام حضرت اعلیٰ \*  
” جوابش از طرف حضرت اعلیٰ \*

244 خواستن حضرت اعلیٰ حسین دوست خان را از  
ماناجی راؤ و پذیرفتن او و قبول نہ نمودن خواهش  
کراچوری نندراج و مرار راؤ در باب خان مذکور  
و بچنگ برخاستن آنها و گشتن او خان مذکور را  
و گرفتن بسمت تھاور \*

247 بیان فرستادن عرضداشت و نذر بحضور احمد شاہ بادشاہ  
و تهنیت نامہ بہ نواب آصف الدولہ غازالدین خاں  
بہادر فیروز جنگ و آراستن مجلس مشاورہ با اعیان  
دولت جہت تسخیر مملکت و قلاع مرودئی و اخراج  
فراسیس از ملک کرناٹک و تعویز گرفتن قلعہ  
پھولجری \*

مذکور و یورش نمودن بر قلعه نتهرنگر و بر گشتن از آن  
حصار نصرت اثر \*

229 بیان آمدن کراچوری نندراج راجه میسور و مرار راؤ و  
طرفدار گوئی برائے اعانت سرکار حسب الحکم شاهی  
و مستقبل رفتن عبدالوہاب خان بہادر بہ آوردن  
آنها و رودادن مصاف با موسی کالیر وقت معاودت  
و معبروح شدن مستر کوب و رسیدن حضرت اعلیٰ بہ  
فتح و نصرت و کیفیت مجمل ہدایت حال حیدر  
علی خان \*

232 بیان طلب فرمودن حضرت اعلیٰ یونس خان و مستر  
کلیروس را و روانہ گشتن آنها با جمعیت از راہ  
دیروٹام پٹن و ملحق شدن با جنرل لارنس و رسیدن ہر  
دو جوق متصل نتهرنگر ہمراہ یکدیگر \*

233 بیان مزاحم شدن حسین دوست خان و فراسیس با  
تمامی فوج در راہ یونس خان و جنرل لارنس و  
بر آمدن خود از قلعه با فوج خاصہ و کمکی بہمددکاری  
آنها و شرف ملازمت یافتن ہر دو سردار و رودادن  
پیکار و حصول فتح و فیروزی بہ فوج سرکار و فرار  
مخالف سراسر ادبار \*

236 بیان پناہ بردن حسین دوست خان در دیر سرپرنگ  
و جہمگیر و محاصرہ نمودن حضرت اعلیٰ بگماشتن  
فوج قلعه کشا \*

237 بیان نوشتن حسین دوست خان بموسی دبلکس حارس  
بندر پھولچری برائے فوج و رسد و روانہ نمودن او  
موسی دوتیل را با مطلوبات خان مذکور \*

237 بیان شہنمون کردن احسن الدین خان و موسی لاس  
بر فوج سرکار در موضع مہیوارم و گرفتار و رہا شدن

261 بیان بغاوت کراچوری نندراج و مرار راؤ از اغوائے  
فرامیس و اتفاق آنها با رضا علی خان و موسی دہلکس  
سرکردہ پہولچری \*

264 پیام نندراج بھضرت اعلیٰ \*  
جواب پیام مذکور از حضور \*

265 بیان رزم مرار راؤ و کشتہ شدن بہوجنگ راؤ برادرش  
و ازیمت یافتن او و مقتول و مفرور شدن فرامیس  
بسوے پہولچری \*

266 بیان لشکر کشیدن حضرت اعلیٰ بصبوہ قلعہ نٹہرنگر  
عرف ترچناپلی بعزم جنگ نندراج و ماموز و مرخص  
فرمودن برادران خود عبدالوہاب خان بہادر و محمد  
نعیب اللہ خان بہادر را بہ نیابت نظامت صوبہ محمد  
پور عرف آرکات و صوبہ نیلور \*

270 بیان احداث کردن نندراج حصار کلی اطراف کوہ بہنگار  
کوئٹہ بہ انپاشتن سرب و باروت وغیرہ و آلات حرب  
و محاصر گردیدن بر اطراف قلعہ و تنگ گشتن حال  
محصورین از انسداد راہ رسد و شبخوں کردن حضرت  
اعلیٰ بر فوج اعدا در حالت یاس و شمول فتح بے  
قیاس از فضل رب العین والناس \*

277 بیان قلعہ ویکوئڈان بیورش خاصہ حضرت اعلیٰ و  
اسیر شدن ولی بہار و قلعہ دار با چہار صد کس و مقید  
گردیدن آنها در قلعہ دارالنصر نٹہرنگر ترچناپلی \*

278 نردبان رسانیدن فرامیس بہ فتور سوہدار ملازم سرکار بہ  
قلعہ نٹہرنگر و در آمدن در حصار اول و بر حصار ثانی  
و اسیر و قتل و مفرور گشتن آنها از آگاہ شدن  
و رسیدن خیرالدین خان \*

\* صفحه

\* مضمون

- 248 بیان لشکر کشیدن حضرت اعلي دفة ثاني بعزم تسخير بندر  
پهولچري و نامه نوشتن موسي دبلکس و پذيرا  
نفرمودن خود بدولت ملتمس اورا \*
- 249 عرضداشت موسي دبلکس بهجناب حضرت اعلي \*
- 251 فرمان حضرت اعلي بهموسي دبلکس \*
- ” بیان مصاف موسي گرجام و انگريز ديو نام پتن و زخمي  
شدن ميچر فوج انگريز و پسپا گشتن فوجش بسوے  
ديو نام پتن و بهجنگ پيوستن محمد ابرار خان و  
نزيمت يافتن و گريختن فراميسان جانب موضع بکرم  
فرودگاه خرد \*
- 252 بيان رسيدن نامه نواب آصف الدوله غازالدین خان  
بهادر فيروز جنگ در جواب نامه مرسله سابق  
حضرت اعلي و وصول تهنييت نامه ديگر از جانب  
صلايت جنگ \*
- 253 نامه نواب آصف الدوله بنام حضرت اعلي \*
- 254 نامه صلايت جنگ بنام حضرت اعلي \*
- 255 داستان رسيدن جنرل لرنس از چينا پتن در حضور و  
نهضت فرمودن حضرت اعلي بصوب پهولچري از  
مقام بيلپور و جنگ کردن و اسير گردیدن موسي  
گرجام مع فوج در لشکر ظفر موج \*
- 256 بيان افتتاح قلاع متفرقه فراميس و معاونان او و فيصله  
معامله قلعدار وندواسي \*
- 257 بيان احوال محمد تقی علي خان قلعدار وندواسي و  
کثرت ازواج و اولادش \*
- 259 فرمان حضرت اعلي به محمد تقی علي خان قلعدار وندواسي \*
- ” عرضداشت خان مذکور در جواب فرمان حضور \*

لالی و کندیستان بافوج و سامان بیکران از مسکریں  
در بندر پھولجھری و ہر آمدن بقصد تسخیر دیو نام  
پٹن و مسخر و منہدم ساختن آن \*

302 بیان رسیدن موسی لالی بہ پھولجھری پس از فتح دیونا  
پٹن و ہر آمدن بقصد تعاور بصلاح مشیران و غارت  
نمودن و محاصرہ گردیدن اطراف قلعہ تعاور و  
عاجز شدن حارس آنجا و رسیدن کمک نٹھرنگر از حکم  
حضرت اعلیٰ و گریختن موسی لالی بسوے پھولجھری \*

304 بیان حقایق حالات و کرامات حضرت سید عبدالقادر  
صاحب ناگوری قدس اللہ سرہ العزیز بطریق اجمال  
آنکہ \*

308 بیان ہر آمدن موسی لالی و موسی کندیستان بار دیگر  
پس از ہزیمت یافتن در مصاف تعاور از پھولجھری  
بعزم تسخیر چیناپٹن و مسخر کردن تمامی ملک  
آرکات و نشانیدن رضا علی خاں ہر مسند نظامت \*

311 بیان رسیدن و محاصر شدن موسی لالی ہر قلعہ چیناپٹن  
و ہر آمدن فوج انگریز و آراستن صف جنگ در  
میدان و اسیر گشتن موسی کندیستان در دست  
انگریزوں \*

315 بیان تنگ ساختن موسی لالی چیناپٹن را و ہرانگندن و  
انپاشتن دو برج قلعہ و خندق یک سمتش و متروہ  
شدن محصورین از شلک اتواب شبان روزہ و روانہ  
شدن حضرت اعلیٰ بسوے نٹھرنگر ہساری جہاز ہر  
عزم معاودت یا فوج اسباب حسب التجاے و تمنائے  
مسٹر جارج بکٹ \*

321 بیان رسیدن حضرت اعلیٰ بہ نٹھرنگر و بیمار شدن و  
روانہ ساختن فوجے ہر کردگی محمد یوسف خان

صفحہ \*

مضمون \*

281 بیان صلح فراسیس با حضرت اعلیٰ و مفرور گشتن نندراج  
و مزار راؤ بسمت موطن خود \*

288 بیان رسیدن حضرت اعلیٰ بہ چیناپٹن بعزم تسخیر  
نیلور و معروضداشتن گورنر آنجا در باب برآوردن  
موسی بوسی از رفاقت نواب صلابت جنگ و  
نوشتن خداوندی در آن باب بہ موسی لیری حارس  
پہولجہری و بعد رسیدن جوابش نامہ فرستادن خود  
بدولت بہ نواب مذکور و بر آمدن موسی بوسی  
از آنجا و کشتہ شدن حیدر جنگ علائقہ دارش  
بہ تدبیر نواب نظام علی خان و کمک نمودن  
خداوند ما از فوج و زر معرفت مستر کلیوس بکوٹھی  
انگریز واقع کلکتہ \*

286 حقیقت محمد کمال \*

295 بیان دماغ پختن بادشاہ فراسیس بر گفتہ موسی  
دبلکس بر ممالک ہندوستان و مامور کردن او موسی  
لالی را بر تسخیر آن و شکستن صلح و روانہ نمودن  
موسی کندیستان خواہر زادہ خود را جہت تخت  
نشینی سلطنت ہند ہمراہ موسی لاکہ \*

296 بیان بر آمدن موسی لالی و موسی کندیستان از ولایت  
و رسیدن تابندر مسکریں و متوقف شدن در آنجا جہت  
فرامہی سامان و فوج و روانہ کردن موسی سپیر  
سردارے را بنابر شکست صلح بسوے بندر پہولجہری  
بر عہدہ سرکردگی لشکر و رسیدن او بہ بندر مذکور  
و شکستن صلح و لشکر کشیدن بر قلعہ چٹ پیٹ  
و مسخر نمودن آن را \*

298 بیان معاودت موسی سپیر و رضا علی خان بصوب  
پہولجہری بعد تسخیر قلعہ چٹ پیٹ و آمدن موسی



جواب \*

333

335

بیان ریزش موسی لالی بر قلعہ وندواسی و آویزش  
عبدالوہاب خان بہادر و کرنل کوٹ با او و اسیر شدن  
موسی موسی و کشته شدن ذوالفقار جنگ و فرار موسی  
لالی از راه چنچی بہ پھولجری \*

339

بیان روانہ شدن عبدالوہاب خان بہادر بہ چندرگیری  
و مقامات کرنل کوٹ بالشکر در وردا اور جہت  
فراہمی اسباب تسخیر پھولجری و مامور گشتن میر  
اسد اللہ خان بعدہ نیابت نظامت صوبہ آرکات  
حسب الاحکام حضور و شکست فوج متعینہ مید  
ابراہیم علی خان از مصاف تیاک گذہ \*

342

بیان نہضت با سعادت مرکب خاص بعزم مصمم تسخیر  
قلعہ پھولجری و بر گردیدن از رنجہنگدہ بصوب  
کاریکال و مفتوح شدن آن وغیرہ قلاع متعلقہ آرکات  
و ملای شدن محمد محفوظ خان بہادر در مقام  
وردہاچل و جلوة افروز گردیدن خود بدولت بچیناپٹن \*

348

بیان ضیافت حضرت اعلیٰ مع ارکان و اعیان دولت از  
طرف مسٹر بکت حارس بندر چینا پٹن در باغ  
کمپنی و سرور تمامی سرداران انگریز از ترتیب  
مجلس رقص اہل ولایت و تقدیم مراسم و لوازم  
میزبانی و سر برابی \*

353

بیان مامور شدن فوج سرکار بسرای کرنل کوٹ بر  
محاصرہ قلعہ پھولجری و رونق افزا گشتن خود بدولت  
بآرکات و آباد فرمودن آن موافق زمانہ سابق و رسیدن  
نامہ شاہ انگریز با دو تصویر ویک شیر ولایتی بنام  
خاص \*

و ملحق شدن عبدالوهاب خان بهادر از چتر برائے سرداري آن فوج حسب الحکم حضور و رايي شدن بر امداد چيناپٹن \*

328 بيان جدال موسي لالي با عبدالوهاب خان بهادر و محمد يوسف خان در مصاف فرنگي کڈڈ و شکست يافتن او به سخت گيري ميچر برشتين از کمرگاه و برگشتن بسوے چيناپٹن از استمائي خرابي دو مورچال رسيدہ لب خندق بھملہ اہل قلعہ و رفتن موسي لالي از جنگ فرنگي کڈڈ و باز تايم نمودن مورچال منہدم و انتشار فوج او بر بنگلہ نواب داود خان از شہنوں زدن عبدالوهاب خان و ميچر برشتين و رفتن موسي لالي بعد نارسائي حملہ چيناپٹن سمت کنجہ از ديدن جہازات بنگالہ \*

328 بيان کيفيت جہازات مذکور و رو گرداني مخالف مفرور بسوے کنجہ و فرود آمدن کرنل کوٹ از جہاز مع فوج و مستعد گرديدن عبدالوهاب خان بهادر باسباب ماوجب فوج خويش و جماعہ انگريز و روانہ شدن بتعاقب مخالف رو بگريز \*

331 بيان روانہ کردن موسي لالي موسي بوسي را بطلب بسالمت جنگ برائے امانت خويش و رفتن و بر آوردن موسي بوسي او را از ادپوي و برگشتن او از رسيدن نامہ حضرت اعلي و فرستادن ذوالفقار جنگ ہمراہ موسي بوسي و رسيدن ہر دو بلسکر موسي لالي و آمدن ارشد بيگ خان با فوج بکمرک عبدالوهاب خان بهادر و مفتوح و مسخر گرديدن قلعہ وندواسي وغيرہ قلاع و اضلاع آرکات \*

332 نامہ بنام نواب بسالمت جنگ بهادر \*

- خواستن محصور مقہر و مقید گردیدن لالی و لہری  
و غیرہ سرداران فرامیس و سر افراختن رایست و الاجاہی  
بر قلعہ بجائے نشان آن قوم سزارار تباہی \*
- 375 بیان تشریف فرمودن خاص بدیدن قلعہ پھولچری  
و ادائے شکر عطیہ الہی و نذر گرفتن از ملازمین و انعام  
دادن بآنها و روانہ ساختن موسی لالی و لہری بولایت  
انگریز و شکستن قلعہ مذکورہ بپاداش شکست قلعہ  
دیونام پٹن \*
- 378 بیان رسیدن محمد یوسف خان بمدرہ و ترناویلی  
و بندوبست آنجا و رسیدن محمد محفوظ خان بہادر  
بمحضور \*
- 381 بیان نہضت رایات اقبال خاص بعزم تصفیہ فساد نیلور  
و مامور شدن محمد یوسف خان بر نیابت حراست  
ملک مدرہ و ترناویلی بحکم حضور و رسیدن موکب  
رکاب بہ چیناپٹن و صدور فرامین علی گوہر شاہ عالم  
پادشاہ متضمن عطاے رتبہ فرزندی و خطاب والا  
جاہی بخود بدولت و خطابات و مناصب بہ بر پنج  
فرزند خاصہ بطن نواب بیگم \*
- 382 شرح فرمان علی گوہر شاہ عالم پادشاہ در جواب  
عرضداشت حضرت اعلیٰ \*
- 383 شرح فرمان بہر علی گوہر شاہ عالم متضمن سند  
خطاب و منصب بنام غلام حسین عرف عبد الامرا  
بہادر فرزند کلان خاص \*
- 384 شرح فرمان سندالتمغائے کرناتک پایاں گھاٹ و  
بالاکھاٹ بہر و موسوم ایضا \*
- 385 شرح فرمان شاہی بہر ایضا متضمن سند خطاب  
و منصب باسم محمد منور فرزند دویم خاصہ عرف

- 355 ترجمہ نامہ پادشاہ انگریز بنام حضرت اعلیٰ \*
- 356 جواب نامہ مذکور از حضور حضرت اعلیٰ \*
- 358 بیان روانہ شدن کرنل کوٹ با فوج سرکار و انگریز بہ قصد محاصره پھولچری و رسیدن بر سرحدش و بر آمدن موسی لالی و فرود آوردن لشکر خود بیرون قلعه و رسیدن مخدوم نایک با جمعیت سواران از جانب حیدر علی خان بکمک فرامیس \*
- 359 بیان نہضت موکب خاص از دارالریاست آرکات بصوب پھولچری و ملحق شدن با فوج متعینہ کرنل کوٹ و وقوع جنگ و شکست فرامیس و فرار مخدوم نایک بہ سمت بالا کھاٹ \*
- 361 بیان مصاف جنگ و محاصره برج یلانور و مسخر گردیدن آن از سخت کوشی فوج منصور \*
- 363 بیان فتح برج اڑیاکیم و برج درگرہ بعد یکدیگر و متاصل شدن آن و کریختن فرامیس بہ پناہ تارڑن بحالت پریشان و خرابی بیکران \*
- 365 بیان پناہ بردن موسی لالی با تمامی فوج خود بہ تارڑن و محصور گردیدن و از دست دادن آن مصاف ہم بغلبہ لشکر تدبیر و ہمت خداوند عدو شکن و رسیدن او بقلعہ پھولچری بہراس و اضطراب صبری \*
- 367 بیان پیش آمدن کل ولا ورود صحرا بہ لشکر سرکار در عین تعاقب قرار دشمن سراسر ادبار و انپاشتن آن و لشکر کشیدن بمحاصره قلعه و کیفیت بغاوت محمد محفوظ خان بہادر و متعین گردیدن محمد یوسف خان بر انطفائے آتش آن فساد نمایان \*
- 371 بیان عاجز شدن موسی لالی و از قوت و مستعد گشتن لشکر سرکار بہ یورش و مفتوح شدن قلعه از امان



66230

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ \*

توزک والا جاہی \*

حمد حضرت الوہیت \*

علم افزائی اقبال سخن حمد والا جاہی، کہ دبیر، بے نظیر  
سلطنت لایزالش تاریخ ترک والا جاہی، او بر جریدہ ممکنات  
نگاشتہ، ولعہ حسام قدرت باکمالش، ظلمت تطاول جنود عدم از  
دارالملك ظهور بر داشتہ، عرصہ بے انتہائی انفس و آفاق بہ نسبت  
بصارت دیدہ رحمتش ذرۂ آداب بارگاہ حضور، واقصائے وسیع  
کائنات باعتبار بساطت ملک عزتش در مقام مجرای منظوران  
نظر محصور، پناہ پر، تو حفظش در موج خیزی آب چشمہ لعل  
آتش رنگ را شعلہ زن نمودہ، و آئین پرورش لطفش آتش سوزان  
را در حق سمندر ماء الحیات جاوداں فرمودہ، خورشید رخشاں  
یکے از فرمان براں کارگاہ زر فشانی عنایتش با جاکیر روم روز ہر زین  
نیشانی معلوم، و ماہ تاباں یکے از جبیں افروزان داغ غلامی ربوبیتش  
بتمغائے ریاست رنگ شب فوجدار نجوم، انعان احکام لازم  
الامتثالش منقوش جبیں حال زمین و زمان، وانقیاد امیرشاہی  
بے زوالش معاش روزگار انس و جان، کمرسنہ نوالش از مور تاسلیمان،  
تشنہ زلالش از صہرا تا عمان \*

نظم —

قدر قدرت آئین نگار قدیم

طر ازندہ فطرت مستقیم \*

خداوند جان بخش و جم آفرین

شہ کشور آسمان و زمین \*

زہے خسرو دولت لم یزل

شہنشاہ با عظمت بے خلل \*

\* صفحه \*

\* مضمون \*

- مدارک الملک بهادر کہ بار ثانی مطابق مندرجہ دفتر ثانی در جلد کے تسخیر تجاوز از پیشگاہ شاہی بخطاب امیرالامرائی مفتخر گشت \*
- 385 شرح فرمان شاہی بہرہ ایضا متضمن سند خطاب و منصب باسم محمد انور عرف سیف الملک بہادر فرزند سیوم خاصہ \*
- 386 شرح فرمان شاہی بہرہ ایضا متضمن سند خطاب و منصب بنام محمد عبداللہ الحسن عرف حسام الملک بہادر فرزند چہارم خاصہ \*
- 387 شرح فرمان شاہی بہرہ ایضا متضمن سند خطاب و منصب باسم عبدالقدوس عرف نصیر الملک بہادر فرزند پنجم خاصہ \*
- 390 نہضت موکب خاص جہت انتظام مہام نیلور بعد رفتن خراجہ عاصم خان دفعہ اول و محمد محفوظ خان دفعہ ثانی نزد محمد نجیب اللہ خان مقلط آنجا واپس رسیدن آنجا بے تاثیر فہمائش و نصایح و ضبط و نسق آنجا \*
- 392 بیان لشکر کشیدن بر قلعہ ایلور بترغیب میر اسد اللہ خان و مسخر گردیدن آن و مقید شدن قلعہ دارش \*
- 393 بیان لشکر کشیدن بر مدہرہ و ترناویلی بسبب بغاوت محمد یوسف خان و فتح قلعہ مدہرہ و پالم کوٹہ و ضبط نمودن ترناویلی وغیرہ بر محاربات عظیم و بسزائے کردار رسیدن باغی الہیم \*
- 398 خاتمہ دختر اول توزک والاجاہی \*

نظم —

شه کشور متان عز و کمال  
 دو عالم پند ساینه ذوالجلال \*  
 قلم چون بنعتش زبان برکشاد  
 فگنده سرو سجده باعرضه داد \*  
 سرا پرده وحدت کبریا  
 بود بهر او خاص خلوت سرا \*  
 چه امکاں یکے بزم دیوان او  
 چه اعیان یکے پرتو شان او \*  
 منازار او تاج شاینشی  
 مهنای او شان ظل اللہی \*  
 بهر سو کہ راتب نموده بلند  
 سر اہل طغیان در آمد بہ بند \*  
 ظہورش چو زد جلدہ احتشام  
 دگر گونہ شد خلق را انتظام \*  
 زمیں بوسیش تاج کروہیاں  
 نیازش نماز زمین و زمان \*

صاحب السکینتہ والعلم، مید العرب والعجم، شفیع الامم، افضل  
 بنی آدم، مید المرسلین، خاتم النبیین، رحمۃ العالمین، حبیب الالاء  
 الاحد، احمد المجتبیٰ المصطفیٰ المحمد صلی اللہ علیہ وآلہ المہتدین  
 واصحابہ التابعین،

منقبت شاه ولایت، سعادت طرازی، عظمت کلام مدح  
 امیریکہ صاحب افسران ہشت اقلیم افلاک را جبہ سائی آستانش،  
 ذریعہ فروغ سعادت، و فرمان روایان ہشت جہت زمین را  
 اسم مشکل کشایش، حرز بازوئے ہمت و ارادت، از نیلاب ہمشیر  
 آبدارش، در فرق لشکر فرعونیان رعونت انحراف، اعجاز موسی

سکندر شکوہاں دارا حشم  
 قہاد افسران و فریدوں علم \*  
 جہیں سارے درگاہ اکرام او  
 طلبگار امداد و انعام او \*  
 زتسلیم او دل قوی پایگاہ  
 صحن را زتعظیم نامش کلاہ \*  
 کسے را کہ لطفش بود دسترس  
 ہماں شاہی جاودانست و بس \*  
 جل جلال عظمتہ و عز کمال قدرتہ \*

نعت جناب خاتم الرسالت صلی اللہ علیہ و آلہ وسلم \*

رفعت لوئے مباہات بیان نعمت خداوند، یکہ شکوہ جلوس  
 مقدس سریر رسالت را قبلہ تاجداران مملکت پیغمبری گردانیدہ  
 و عروج پایہ اقتدارش مند عرش بریں را معراج سعادت بخشیدہ  
 ہنگام اہتمام غاشیہ داران رکاب مبارکش طوالت عرصہ ازل و ابد  
 اندازہ رشتہ جریب، و باراستگی جلو دوان موکب ہمایونش صدائے  
 کاف و لون آواز نقیب، لطیف آرائی لطف وقوعش نتیجہ کمال صنعت  
 حق، و آئینہ پردازی حسن ظہورش شہود جمال فیض مطلق،  
 در عہد جاں نوازش معمورہ قدم تاحطہ حدوث مظہر انظار  
 رحمت، و در عصر میمنت طرازش ولایت معنی تا الکہ صورت  
 تابع فرمان ہدایت، بار تقائے مدارج فضل عامش دلبستگان سررشتہ  
 عبودیت را آبادی خانہ امروز از چراغ امید فردا، و باز دید مراتب  
 فیض تماش مستلزمان کارگاہ صدافت را در اشتغال مکنیت دنیا  
 نوید عزت عقبہ، مکہ نام والایش رایج قلمر و ایمان، و تیغ  
 اعجاز دلکشایش قاطع شرک و طغیان \*



سید الوصیین یعسوب الدین محبوب حبیب رب العالمین امیر المومنین  
اسد اللہ الغالب علی ابن لابی طالب صلوات اللہ و سلامہ علیہ  
و علی اولادہ الطیبین الطاہرین المعصومین \*

سبب تالیف کتاب و تسمیہ آن بتوزک والا جاہی \*

اما بعد مخبر قلم صداقت رقم از رؤے اخبار صادقہ و آثار  
واقعہ حقایق ماضی را گوش گذار حاضران مجلس حال می سازد  
و دفتر کہن را مجدداً نقل جریدہ روزگار تازہ می نماید کہ در ایام  
سعادت قرین و زمانہ پیشین از پیش گاہ حضور لامع النور کرامت  
کنہور نواب مستطاب عالی جناب گردون قباب معلی القاب  
فلک بارگاہ امیر روشن ضمیر عالم پناہ فریدون رتبت جم  
اعتبار دارا مطوت سکندر افتخار کسری شان قباد ایوان قیصر شکوہ  
خسرو فرمان بانی عدل نو شیروانی کافل مہمات جہان بانی  
ارسطو تدبیر اقبال اسکندری فلاطون تعویذ علوم دانشوری بقراط  
فنون فہم و ذکا سقراط قانون مہر و وفا کیوان عزم پرجیس خصال  
(۱)

انجم حشم بہرام جدال عطارد دفتر آسمان دولت خورشید نظر  
آفاق عظمت فلک سریر قمر کلید ارم طبع طوبی تظلیل ابر  
مطیر فصل و امتنان بہر مواج ہمت و احسان شمع انور بزم وجود  
بیت المنتخب دیوان شہود درخشان کوکب اوج اجلال تابان  
نیر برج اقبال قطب مدار تائید یزدان مرکز دوار فیض مہمان  
بہار ریاض فتح و نصرت نسیم گلشن ملک و ملت معدن تحمل  
و وقار منبع تفضل و اقتدار خداوند صاحب لوائے ممالک تسخیر  
خدو مسند نشین عزت و توقیر ملبس لباس شریعت غرا  
سالک مسلک طریقت ہدا کاشف اسرار حقیقت صفات واقف  
رموز معرفت ذات صاعد مصاعد عزو اعتلا عارج معارج مجہدوہا

(۱) عراقی کے پادشاہ کا نام جسکو بہرام گور بھی کہتے ہیں (۲) مونت ہے اظہار  
بمعنی پاک عمر اور خوشبودار قر اور کبھی بمعنی عیش و خوبی اور بشارت اور  
رحمت کہ بھی آتا ہے \*

رو بکار، و از دم تقریر ہدایت آثارش، در احیائے اموات ایمان  
اہل خلاف، عادات عیسی آشکار، در دبستان علم ماسبق، با جبریل  
امین کشف رموزات ادق، و در شب معراج بارسل حق، از روئے  
قرب حقیقی ہم طبق، روز زرو آزمائی شجاعتش، عدو مقابلہ  
ساخت، تاسر خود ہیا نینداخت، و ہنگام گرمی صولتش، دشمن  
ناپروہ حسد نیفر وخت، تا مایہ امید خویش نسوخت، و در نامش  
در آشوب امتحان حقیقت یاری، چون اسم اعظم مظهر العجائب  
آثار تقدیم مدد گاری، و شمع صدقش در شب تفتیش ماہیت ہواداری،  
بسان جلوہ وفا رونق افروز بستر تسلیم جان سپاری، قدرت غالب  
دمت ہمتش، صفت اتم ید اللہ، و نصرت کامل بازوئے اعانتش  
معنی اخص نصر من اللہ \*

نظم —

امام دو عالم امیر اسم  
سپہ دار دین و ولایت حشم \*  
وصی نبی ولی خدا  
علی آفتاب سپہر ہدا \*  
بایجاد باشد خدا خانہ زاد  
بارشاد این صاحب اجتہاد \*  
بہر دور مشکل کشائی نمود  
بہر کار حاجت روائی نمود \*  
محیط ہم آسمان عطا  
فروشنده خود براہ خدا \*  
مددگار مطلب پڑواں بود  
بہر مردمی شاہ مردان بود \*  
برارنده کام امیدوار  
کشاینده عقد ہر اضطرار \*  
زمین بستگہ حکم دارائیش  
فلک چاکر عالم آرائیش \*

امیر نامدار ملک اقبال  
 چراغ دودمان عزو اجل \*  
 جهان از دولتش برخویش نازد  
 چو دل از معنی مطلوب بالذ \*  
 سحاب فیض او بر کشت امید  
 ببارد بهر سر سبزی جاوید \*  
 دلش بهر سخا و دست او موج  
 سریش اقتدار و نصرتش فوج \*  
 توکل رایت و توفیق سامان  
 مدامش تکیم بر تائید یزدان \*  
 زمیں در سایہ جہاں مہابی  
 فلک چوں بندہ اش درخیر خرابی \*  
 طراز مسند شوکت مآبی  
 مزا وارش بود عالی جذابی \*  
 سکندر مرتبت ظل الہی  
 سر افراز خطاب پادشاهی \*

امیر الہند والا جہ عمدة الملک آصف الدولہ محمد علی

انور الدین خان بہادر ظفر جنگ سپہ سالار صاحب السیف والقلم مدبر

امور عالم فرزند عزیز از جان پادشاہ بلند مکان سلطان اتلیم ہندوستان

ابو المظفر جلال الدین شاہ عالم پادشاہ غازی بہادر بھجان برابر

پادشاہ جم جہ خسرو ذی شان شاہان زمن والی ولایت انکلا ند

گریٹ برتن \*

بمقتضای احیائے مراسم شاہان والا اقتدار، و اجراء لوازم

فرمان روایان عالی پائدار، و وجوب ادراک روداد ہر زمان، و وضوح

تجدد امثال دوران، و تحقیق رواج بزرگان، و تنقیص سیرت زیرکان

گنجینہ معجز حق فہمی و حق رسائی، خزینہ مؤنور خدا طلبی  
و خدا دانی، تیغ بران کلوی شرک و نفاق، امن و امان کشور صدق  
وفاق، شمشیر عدوشکن معرکہ و غا، تیر جگر دوز سینہ دغا، برق خرمن  
سوز بطلان و خلاف، میل بنیاد برافکن خذلان، و انحراف، آبیاری  
مزرع رجا و امید، سیراب حدیقہ لطف جاوید، ضابط ضوابط عدل  
و داد، رابط روابط صلاح و سداد، سراج الدولت اقلیم جاہ و جلال،  
صدر الصدور، معانی علم و کمال، رائج رواج دین مبین، و اصل سر  
منزل حق و یقین، مظهر آیات رحم و کرم، مجمع صفات سخا و  
ہم، حافظ لوازم رضائے صمدی، مہی مراسم دین محمدی، مقضی  
المرام جمہور انام، کافی المہام قاطبہ اسلام، نیسان عطایش، صدف  
دمست سائل را گوہر آمود مراد ساختہ، و حرف سخایش، خزینہ  
کان و عمان را پاک پرداختہ، و ارضی عدلش، جہاں را از شور و شر  
ظلم و فتن تہی نمود، و افزونی فضلش اسباب امن و امان از ہر چہ  
بود بر افزود، عذب البہائی شکر نعمتش، فرض ہر حلاوت پرور  
مایدہ حیات، و رطب اللسانی و صف کرمش، ثمرہ انعام برکات،  
دعائے جاودانی دولتش، علامت زندگی ہر دل، و ثنائے کامرانی  
ہمیش، سبب آرائش ہر محفل، اوقات فیض آیاتش مصروف  
مہمات عالم پروری، و ذات ہمہ برکاتش، موصوف بصفات فیض  
گستری، بمقتضائے حسنات و ہمی، در انداز ہر کار رضائے خالفش  
منظور، و بفہمائے خلق دانی، در جمیع امور بشغل فلاح خلایق  
مسرور \*

نظم —

سریر اوج عز و جاہ دارد

مخزن تا مدح والا جاہ دارد \*

(۱) رومیوں کے نزدیک ساتویں مہینہ کا نام - اس مہینہ میں جو بارش ہوتی  
ہے اس کو بھی مجازاً نیسان کہتے ہیں اس مہینہ پور آفتاب برج حمل میں رہتا  
ہے اور اس مہینہ میں جو بارش ہوتی ہے اس کے قطروں سے سیب میں موتی  
پیدا ہوتا ہے \* (۲) جن میں ایک شہر کا نام جو درجائے محیط کے کنارے آباد  
ہے اسی لئے درجائے اعظم کو اس کی طرف نسبت کر کے درجاء عمان کہتے ہیں \*

روح پرور، بحکم واجب الا مثثال مقتبسان انوار حضور، مستعدان محفل فیض دستور، و افاضہ روز نامہ کے کوائف و حقائق امور سلطنت، و واردات و مقدمات دولت، کہ بنا بر لباس نظم در زمانی انتظام انور نامہ بمیر اسمعیل خان ابجدی مرحمت شدہ، و ماورائے آن ہرچہ از روی تحقیق بذہن رسیدہ، جہت ترتیب کتاب منشورہ مبسوطہ علی الترتیب و قوع واقعات آبا و اجداد مغفرت اختصاص و فتوحات موبک خاص، دل رامعدن، و کاغذ را دامن نمود، و از استعانت حضرت حق و امر خداوند نعمت ہمگی حقائق صدر در عبارت بسیطہ نثر مرقوم، و بتوزک والا جاہی موسوم، و بر مقدمہ و دو دفتر و یک خاتمہ مقسوم ساختہ سرخامہ را پیش معنی پناہاں سخن گستر، و سخن دستگاہان معنی پرور بر زمین معذرت فرمود \*

**مقدمہ** مشعر تقریب حقیقت حال و سر گذشت زمانہ میر اسمعیل خان ابجدی ناظم یگانہ، و اوستاد علامہ، و سبب تنظیم کتاب قابل الانتخاب انور نامہ \*

**دفتر اول** متضمن احوال سعادت اشتمال آبا و اجداد خداوند نعمت ازبد و قبول شرف اسلام، و حقائق ریاست روسائے پیشینہ کرناٹک ارم ارتسام، و استقلال و استحکام نظامت و فتوحات خود بدولت باکوائف معترضہ واجب الارقام ہر محل و مقام، تابغاوت فرقہ فرامیس و فتح قلعہ پھولہری موصول الانہدام بشرح و بست تمام \*

**دفتر دوم** مخبر واردات و محاربات مابعد فتح قلعہ ہندر پھولہری و شرح نامہائے سلاطین عظام یعنی سلطان روم و شاہ درانی و پادشاہ ہندوستان و خسر و انگلاند و فرمانی روای فرامیس و والی الیمان و کارفرمایہ دنکمار وغیرہ مکاتبات روسائے کرام، و امرائے عالی مقام، بنام والاے خورشید اشتہار و کیفیات دیگر و حقائق برادران نامدار، و فرزندان عالی تنہار \*

**خاتمہ** مبنی بر روداد متفرقہ و کوائف عجیبہ اقلیم ہندوستان، و خصوصیات ملک کرناٹک پایاں گھاٹ نصارت نشان \*

و انزائش پوش سامعان ذي فطرت، و آرایش فہم منتسبان دامن دولت، ہمیرزا اسمعیل خاں ابجدی ملک الشعراء وقت حکم اشرف نافذ گردید، و اورا سعادت این خطاب بخشید، کہ کتابے مشتمل واقعات و واردات اجداد و آبائی دودمان عالی شان، و فتوحات خاصہ رکاب نصرت قران، بانتظام نظم منظوم، و باسم سامی ما موسوم نماید، و ابجدی استعداد خود را مترتب کمال علم و فن، و موزون شمار صنائع لطف سخن، گرداند، اگرچہ میر موصوف بے نظیر فرمان پذیر گردید، و شاید کلام را بھلل فصاحت و پیرایہ لطافت ہرکسی اشتہار نشانید، و جواہر واقعات خاندان انوری، محاربات والا جاہی از ابتدائے طغیان فرقہ فرامیس تا تسخیر قلعہ بندر پھولھری یعنی قرار گاہ و مصدر تپاہش درسلک نظم کشید و از نام منور خداوندی مسمی بانور نامہ و بانوار شہرت مترادف نسخہ مشہورہ مہر انور گردانید، و در بزم قبول و میزان قدر دانی ہم سنگ زر و جواہر منجمید، لیکن بنا بر تنگی میدان نظم تقید رعایت شعر باوجود تقدیم و تاخیر مقدمات، مرقوم بسا قصص و حکایات قبل و بعدش دران نتوانست گنجید، بویں تقدیر در سال یک ہزار و یک صد و نود و پنج از ہجرت خیر البریت صلی اللہ علیہ و سلم بمقام بندر چنایشن، در اوقات شر و شور ہنگامہ ہیدر علی خاں سرکردہ سرپرست پٹن و زمان تھلل جمعیت ساکنان کرناٹک پایاں گھاٹ، متعلق صوبہ دار الثور محمد پور عرف ارکات، حرف خوان نقش جبین زمین ندامت، معنی بیان صبحر خاطر بے استطاعت ورق گردان کتاب تاسف بے ہنری، سراپا عرفان فنون حسرت بے خبری، شکستہ نگار شکستہ رنگی چہرہ اعتبار، قلم فرسای ناخن زینہاے سینہ افگار، مہر مطور شرح نادانی، مصنف نسخہ عذر بے زبانی، عبارت نویس سیہ کاری اعمال، مضمون طراز پریشانی احوال، مولف داستان ہائے مراحم خداوندی، نقش بندی صحایف سر بلندی، کمترین بندگان، نمک پروردہ فضل و امتنان، متوسل بہکارم فضل ذوالمنن، بران ہیچ مدان ابن حسن ساکن نٹھرنگر،

متولد گردید، چون بسن تمیز رسید، بنابر شادی کتخدائی خود  
 بفاصله چهار کروبی از آنجا بپرگنه کرکٹ پالہ رخسہ مرور کشید،  
 پس ازادائے رسوم مصاہرت و مذاکعت شبے کہ عروس را بمسکن آورد  
 بمہیائے اسباب استراحت پرداخت حجلہ از آلایش غیر بکار برد،  
 بسبب گرمی مکان لباس دامادی کہ در برداشت، مبدل بفقط لنگ  
 ساخت، چون بخواب شیریں رفت، بعد لحظہ با تلخی اضطراب  
 بیداری مجبور و حرکت زنجیر دراز خواب برجست، و بے اختیارانہ  
 بہ تفحص پرداخت، عروس خفتہ و در بستہ یافت، و احتیاطاً اطراف  
 حجرہ بنگرید، و کسے رانید، حیرتش دمعت داد، و از بے نشانی محرک  
 این سلسلہ در رشتہ عقلش عقدہ تاملی افتاد، و دریں فکر بکنار  
 پلنگ آویختہ پا نشست، کہ بعد تسکین اضطراب باید بخواب  
 رفت، دریں اثنا ملاحظہ نمود در بستہ حجرہ برنگ چشم فتنہ آہستہ  
 آہستہ وامی شود، و کشاینده بہ نظر نمی آید، ہر گاہ کہ ازین حال  
 خوف و خشیتش از جا برد و اہواب راحت بر ہم خورد، دیدہ بدیدہ  
 دروازہ دوخت، و شمع تعبسی افروخت، تا دریابد کہ وجہ کشایش  
 چیست و بفہمد کہ کشاینده کیست، تا آنکہ دروازہ بے دہشت محرک  
 بتمامہ مفتوح دید و تعجیر بدروست حواسش گردید، ناگاہ ضرب میلے  
 بے آثار ضارب بر عذار نازکش رسید، و امتیلائے غشی علاوہ آن حال  
 گردید، پس ازافادہ خود را بصحن خانہ، و در حلقہ مردم مغل وضع  
 بیگانہ یافت، و تحصیل اسباب شب گشت خویش کہ در برداشت،  
 از روئے محویت حقیقت آراست، دفعتاً بحالت خود لحاظ نمود،  
 کہ استادہ وار بلا اعانت کسے ہمراہ ہماں تازہ واردان مغل وضع بسوے  
 آسمان تصاعد دارد و ہم جناح طایران بے بال و پر مثل ریڑہ پر  
 کا ہے کہ آوارہ گرد باد باشد، سبقت بر پرواز پرندہ ذی اجنہ می  
 سازد حتی کہ کوہ و ہامون از نظر ناموضوح و آواز طیور از گوش نامسموع  
 گشت، دران تعلق معلق روئے ہر یکے از انہا بدریا انداختن، و طعمہ  
 ماہیاں ساختن، و یا بصہرا افگندن، و لقمہ دہو دام گردانیدن، یا  
 بکشتن، یا بچاہ عمیق آویختن، او تعویز می بست، چنانچہ یکے ضرب

مقدمہ مشعر تقریب حقیقت حال سرگذشت میر اسماعیل

ابجدی ناظم یگانہ و اوستاد علامہ و سبب تصنیف کتاب قابل

الانتخاب انور نامہ \*

بر تعریہ کران عجائب و آگہی شعاران نیرنگی زمان و امکان

مہرین و پروید آباد، میر اسماعیل خاں ابجدی کہ والد ماجدش ساکن  
بیجاپور و پزنہ ملا محمد قاسم الملقب بفرشتہ مولف نورس نامہ  
المعروف بتاریخ فرشتہ است، در قصبہ چنگل پیٹھ متعلق دیار  
کرناتک پایاں گھاٹ کہ توصیف آن بدیں وجہ در انور نامہ نوشتہ \*

نظم انور نامہ \*

صداید کرناتک دیر سال

بدیں گونہ گشتند شیریں مقال \*

کہ پیر فلک را اگر قوت است

توان گفت از آب چنگل پٹ است \*

در ایام ماضی یکے شہر بود

بآ بادیش شہرہ دہر بود \*

یکے مصر بود از بلاد کہن

کہ بودند امرائے ہند و دکھن \*

بزیربا زمین خانہ حور بود

پسان صنم خانہ معمور بود \*

بزرگان درو مسکنمت داشتند

زعلم و عمل مایہ برداشتند \*

گہر خیز حکمت چو یوناں زمین

بمغز فلاطون خرد آفریں \*

چو بیت الشرف دور تر از بدی

بلے مولد خاصہ ابجدی \*



چنانچہ ہم ہا شنیدند متحیر گردیدند از انہا حسن محمد نام  
 آشنایش آواز او بشناخت، و بسویش دوید و دید، و گرد پڑوش کیفیت  
 گردید، بادراک ماجرا و معاینہ بے دست و پائیا اشک تا سف بارید،  
 و بقلعہ شتافتہ کروہے ہمراہ آورد، واستخوان ہائے خورد گشتہ را  
 بہ پنجہ نے ورسن بتازگی صورت قالب دادہ، و بتدبیر بستن و پیوند  
 دادن اعضائے پاشیدہ دست مرمیائی کشادہ، برداشت، و بخانہ اش برد،  
 ہر چند کہ بعد یک سال صحت یافت، اما دقت نشست و ہر خاص  
 و رعشہ دست و پا و مہنت استعمال آب و طعام و لکنت زبان و دشواری  
 کلام رفاقت نگذاشت، از انجا کہ شہود جوہر طبعی احتیاج اعراض  
 جسمی ندارد، و جلوہ پرتو شمع از شکستگی فانوس خللے نمی یابد،  
 با وصف رعشہ عارض بتائید قوت اصلی پایش برفتار قائم، کہ تا  
 دومہ کرہ پیدادہ پا می توان رفت، و دمتش بکتابت ملازم، کہ در شبان  
 روز مہ چہار ورق کتابے می توان نوشت، در علم فارسی کما حقہ  
 و در عربی فی الجملہ صاحب مواد، و بفن شعر و اشا سراپا استعداد،  
 ہر بیت انور نامہ و خمسہ و دیوان فارسی و ہندیش باب و تاب لفظ  
 و معنی دریکتا، و ہر فقرہ منشاتش از جوش صنایع و بدایع سلسلہ  
 موج دریا زمانیکہ قیام اعلام نصرت اعلام موکب سعادت انضمام کوہ  
 (۱)

فرنگی کو ندہ را کہ از چیناپٹن فاصلہ کسرے کم مہ کرہے دارد، و از  
 بودن معبد فریق فرنگی پرتگیش بدان نام در اصطلاح ہنود می نامد،  
 پایداری رتبہ رفیع سر بلندی بخشید، و دامنش را از دائرہ لشکر  
 فیروز ظفر افروز افتخار اندوز وسعت آسمانی گردانید، میر بے نظیر  
 ملازم حضور و بخدمت تصنیف انور نامہ مامور گردید، تمہید مجملش  
 ازین ابیات کتاب مسطور کہ برائے گواہی موزنی طبع او بہکم اند کے

(۱) اس کا دوسرا نام سنٹ تھامس سٹریٹ ہے جو مدراس سے آٹھ میل کے فاصلہ  
 پر واقع ہے۔ اگلے زمانے میں یہ ایک فوجی چھاؤنی تھی۔ عام طور پر یہی مشہور ہے  
 کہ سنٹ تھامس نامی کسی ایک انگریز کو یہاں قتل کردیا گیا تھا یہاں ایک چھاؤنی ہے  
 جو سطح سمندر سے ۲۰۰ فٹ بلند ہے اس چھاؤنی پر عیسائیوں کا ایک گرجا ہے اس  
 میں بی بی مریم اور حضرت مسیح کی تصویروں رکھی ہوئی ہیں۔ کہا جاتا ہے کہ  
 سنٹ لیوک (St. Luke) نے ان تصویروں کی مصوری کی تھی اور وہ سنٹ تھامس کے  
 ذریعہ یہاں لائی گئیں \*

سنگ بر سر نازکش چنان فرود آورد، کہ میل خون جراحتش تا زمین برد، وقوع این حالت از جبر آچندہ پنداشتم، دست التماس در جناب کبریا بتوصل رسول دوسرا و آتش علیہم التحیۃ و الثنا برداشتم، بامداد عائی نجات، ازان مہلکہ سراسر آفات، اشک تضرع افشاند، و این شعر برخواند \*

یا حبیب الانام خذ بیدی

مالعجزی سواک مستندی \*

چون بمعجزہ قرأتش آواز مہیب، بآہنگ عجیب، از سوے سطح اعلیٰ برخاست، و تصاعد جانب آسمان و اذیت جابران فی الجملہ تخفیف یافت۔ خواندن دعائے ماثورہ موثر رہائی آن ہمہ و بالانگاشتم، و بار دیگر قرأت ساختہ، صدائے ہیبت خاکستر از سابق دادرس فریاد خویش و باعث سراسیمگی بیش از بیش آنها شناختہ، بمعجزہ یکہ دفع ثالث بر زبان آورد، از دہشت ہماں شور پر زور کہ متجاوز از حد تعقل بود دماغ فلک و مغز مرد برہم خورد و اجنہ از بس ہراس اورا از سمت صعود بسوے ہیوٹ گذاشتند، و عنان بے اختیاریش از آنچنان رفعت جانب زمین معطوف داشتند، در اثنائے نزول بعد از انکہ ہر یک از عناصر اربعہ ترکیب جسمی بکرہ خویش پیوست، فقط مشیت خاک و اماندہ عنصر رابعش کہ غیر از مرکز خود گریز ندارد بر زمین لب خندق قلعہ کرکت پالہ بصد مہ نشست کہ استخوانش از ہم شکست، و مرش از پوش تہی گشت، چون پس از تخفیف غش و حصول قدری آفاقہ ہنگام سحر سردی ہوا در بدنش پایہ احساس برودتہ نہاد، کشایش چشمی بلحاظ احوال ضرور افتاد، از بسکہ مژگان سوزن دوختہ قطرہ ہائے خون منجمد بود نتوانست و انمرد ندستیکہ کلید باب دیدہ سازد، و بیابائیکہ قاصد مہیل ترد دے گرداند، اگرچہ از آسیب جنگال جنات نجات یافت لکن بے دستیاری جوارح و افتادگی صحرا و اندیشہ درندہ با قطع امید زندگی ساخت، در چنیں آوارگی با ہر گاہ کہ سماعت آواز حارسان برج قلعہ خاطرش رائعہ از تشویش رہانید، بالتجائے اعانت فغان برکشید،

روان انگھے کرد حجاب را  
 کہ تا برکشد غرق گرداب را \*  
 از آن فتنہ گہ رخت بستم بروں  
 زویرا نہ چوں گنج جستم بروں \*  
 شدم سوے چیناپتن رخت کش  
 رسیدم بگلزار لشکر گہش \*  
 خبر شد بدا رائے عالی جناب  
 کہ شد ذرہ بردرگہ آفتاب \*  
 طلب کردو من از ادب کامتم  
 جبیں بر زمین سودہ بر خامتم \*  
 دگر بارہ شد حکم پیدم بیا  
 کہ مس زر شود در بر کیمیا \*  
 من از فخر سر بر ثریا زدم  
 چو قطرہ در آغوش دریا شدم \*  
 (۱) حریر قصیدہ نظر کردمش  
 متاع نمل پیدم جم بردمش \*  
 خداوند زابیات غرائے من  
 بسے آفریں کرد بررائے من \*  
 بشد امر بندشیں نشستم بفرش  
 سرم بر زمین ودما غم بعش \*  
 در افشاند آنگاہ بحر کرم  
 بمن گفت کای مایہ مغنم \*  
 خوشاباش من دستگیر توام  
 خریدار جنس ضمیر توام \*  
 زمرکار ما آنجم خواہی معاش  
 بگیر و مشو در پسیدج تلاش \*

آئینہ بسیاری، و مشتے نمونہ از خروازے، در ذیل این فقرات می نگارد و  
بمعنی آنکه تقدیم سخن سابقاں مقدمہ قبول کلام بیروان است،  
حسن شاید کتاب را بزور میمنت می آراید، بوضوح تواند رسید —

منظومہ انور نامہ \*

بسالیک فرخ حسین دوست خاں  
در افتاد چون بر زشاخ گراں \*  
خدا رند بالشکر خویشتن  
زنتھر نگر شد بحیثناپتن \*  
من از ہر طرف شد کشیدہ چوباد  
بجائی رسیدم کہ ویرانہ باد \*  
مقیمان آنجا خرد با ختند  
چواخواں بیوسف بمن تاختند \*  
چو دیدم کہ آن قوم سادات کش  
ندارند دین و ندارند ہش \*  
ہر آن کشت خاطر کہ زان آب شور  
بر آرم بروں کشتی خود بزور \*  
بدہن عزم چندے گر فتم قرار  
چو بوبکر در مردم سبزوار \*  
چو عثقا اگر بود ذاتم نہاں  
واسے بود نامم عیاں در جہاں \*  
خرد گستراں ہمچو در عدن  
بہر سو ربودے غزلہائے من \*  
چو اختر بمن یاور ی خواستہ  
مرا طالع کار آراستہ \*  
بعرض خدا وند شد شعر من  
برنگے کہ شد عرض گل ہر چمن \*

کرداند، ہر گاہ کہ مسودہ نصف مرتبہ خواست، حضرت خداوند نعمت چندانکہ بہ تجسس آن پرداخت نیانست، فرمود کہ باز اعادہ فکر سابق نماید، یعنی عوض نظم کم گشتہ از سزلو نگارد او با ظہار ضعف حال از احتمال بار محنت دوبارہ استعذار نمود، و خاطر خود بدولت ازین معنی اکثر متردد می بود، روزی صبحے اورا طلب داشتہ شادان و فرحان فرمود، کہ شہود رویای صادقہ اسرار بطون بدین وجہ کشود، کہ مسودہ مفقودہ نظم مسطور غالباً در موم جامہ پیچیدہ بقلل صندوق تو شک خانہ زناتہ باشد، بہ تقدیر جستجو می شاید کہ بہم رسد، چنانچہ تجسس کردند، بر طبق آگہی عالم غیب بشہادت حق گوئی او آوردند، و ہمیر موصوف سپردند، و در چندے از تکمیلش مایہ اعتبار مصنف از بخشش و اکرام و لطف و انعام باسماں بردند \*

دفتر اول متضمن احوال سعادت اشتغال آبا و اجداد خداوند

نعمت از بدو قبول شرف اسلام و حقایق ریاست روائے پیشینہ  
 کرناٹک ارم ارتسام و استقلال و استحکام نظامت و فتوحات خود  
 بدولت باکو ایف متعرضہ واجب الارقام ہر محل و مقام تابغاوت  
 فرقہ فراسیس و فتح قلعہ پھولچہی موصول الانہدام بشرح و بسط تمام \*

دفتر نویسان احوال عالم، و جراید نگاران حقایق بنی آدم،  
 کہ شرح سلسلہ انساب را، حصہ شرافت عالی نسبان روزگار،  
 و کشف حقیقت اصلاہ را، دلیل فضیلت والا حسبان نامدار، می  
 دانند برانند، کہ از روئے تحقیق رائق، و تنقیح صادق، اجداد  
 شریف خداوند نعمت یعنی نواب امیرا لہند والا جاہ عمدۃ الملک  
 آصف الدولہ محمد علی انور الدین خان بہادر ظفر جنگ سپہ سالار  
 کہ بسبب ضرورت ارقام ہر مقام والايش بیاس اختصار کلام بفقہ  
 حضرت اعلامی نگارد، بنی قریش متوطن مکہ معظمہ زادہ اللہ

ہگیتی ہر آور حدیث صواب  
بنام ہمایون ماکن کتاب \*

دریں دولت فیض ابلاغ ما  
ہر آن گل کہ بشگفت در باغ ما \*

تویک جابکن جمع چوں نخل بند  
دہد زیب گلدستہ ار جمند \*

ازین نکتہ مو جزش چوں چراغ  
بہن گشت یک بار روشن دماغ \*

بسیرد فاطر شدم کار بند  
نو شتم چنیں نسخہ دلپسند \*

بسے رنج اندر ختم سال پنج

کہ تا گشت این نامہ روشن چو گنج \*

شاید صدق کلام میر بے نظیر، بیان راستی ترجمان این تحریر  
است کہ نصف کتاب انور نامہ انتظام یافتہ بود، کہ ہنگامہ موسی لالی  
سر کردہ بندر پھولچری و رضا علی خان پسر حسین دوست خان رو  
باختلال نمود، و بر قلعہ بندر چیناپٹن دست تنگی محاصرہ کشود حضرت  
خداوند نعمت حسب تمنائے مستربکت گورنر بندر مذکور، و  
ضرورت اعانت قلعہ محصور، از بندر چیناپٹن بعزم امداد کمپنی  
انگریز، سوار جہاز گردیدہ، بر ساحل بندر ناگپٹن متعلق قوم و لندیت  
رسیدہ، از انجا فایز قلعہ مبارک نتہر نگر شدہ، و بسبب تغلف ہوائے  
درا، و تکسل مزاج والا، تاجندے بصلاح اصلاح طبع مبارک دران ضلع  
مکونت ناگزیر گردید، و فوج سنگین بسرکردگی برادر نامدار عبدالوہاب  
خان بہادر و محمد یوسف خان وغیرہ سرداران با تہور برائے کمک  
کمپنی انگریز، و استخلاص قلعہ چیناپٹن از محاصرہ مخالف فتنہ انگیز،  
روانہ گردانید، بعد از انکہ مصنف انور نامہ از محاصرہ چیناپٹن و آفت  
ہنگامہ محاصرہ بہ تبدیل لباس برآمدہ براہ خشکی در حضور رسید، حکم  
نافذ گردید کہ باقی حقایق ہم بنظم آرد، و مایہ اعتبار خود کامل

برتبہ رفیع سلطنتِ بلخ فائز گردیدند، و بعد انقراض آن حکومت بملک ہند رسیدہ در ملک امرائے کبار منسلک شدند، و در زمان (۱)

سلاطین تغلقیہ دہلی وارد دیار دکھن شدہ، مسلط سلطنتِ خطمہ خاندیس گردیدہ، سلاطین فاروقیہ مشہر و در پادشاہان آن سرزمین مغفخر بودند، و بنائے شہر برہان پور نمودند، و بعد زوال آن اقبال سلسلہ اولادشاہ محہول الحال گشتہ، مگر یکے از آنها بعجناب نواب سراج الدولہ محمد خانجہاں انورالدین خاں بہادر شہامت جنگ حینے کہ او از حضور ظلِ مہدیان متعین نواب آصف جاہ شدہ بدکن رسیدہ بود، شرف ملازمت یافتہ سلسلہ نسب خود را نمود، فرمود کہ از امضائے زمانہ دراز و جہل عرفان حقیقت یکدیگر پیوند رشتہ گشتہ، از طرفین متعذر گشتہ، مگر برادری دینی، توحّد یقینی است، دریں صورت خاتمہ خانہ شما، و منّت و رودبرما، چنانچہ معاشے فراخور حالش معین ساخت، و عزّت و توقیرش برابر اثر بائے دیگر منظور می داشت، ازین جا باز رسیدم بسلسلہ تحریر، و آمدم بر مطلب لازم التسطیر، یعنی ابراہیم اکبر مرقوم بطور صدور اسحاق و ابوالفتح علی الترتیب ارقام تامہ پشت شامل مہ پشت اولی جملہ شش بطن در ہماں بقعہ متبرکہ بعد یکدیگر ولی عہد شدند، پس ازینہا عبداللہ اوسط وارث بطن ہفتم بحسب ضرورت ازاں بلد طیبہ محمل بست، و بشہر بخارا نازل گشت، و جہش در ذیل این عبارت بوضوح خواہد پیوست \*

(۱) سلاطین تغلقیہ نے سنہ ۱۳۲۰ ع تا سنہ ۱۴۱۲ ع حکومت کی ان کی سلطنت کا آغاز غازی بیگ تغلق سے ہوتا ہے جو ترکی النسل تھا وہ ابتدا میں الغ بیگ کے پاس ایک معمولی ملازم تھا اور سلطان مبارک کے زمانے میں ترقی کر کے دیہال پور کا گورنر ہو گیا اس نے اچھی کے گورنر کے ساتھ اتفاق کر کے خسروخان کو شکست فاش دی اور کچھ دنوں بعد غیاث الدین تغلق کے لقب کے ساتھ گدی نشین ہوا اس نے تغلق آباد میں ایک قلعہ تعمیر کیا اسی قلعہ میں اس کا مقبرہ واقع ہے اس کے بعد اس کے بیٹے محمد بن تغلق نے سنہ ۱۳۲۰ ع تا ۱۳۵۱ ع سلطنت کی۔ اس کے زمانے میں سلطنت دہلی میں انتشار شروع ہو گیا اور اس کے ٹکڑے ٹکڑے ہونے شروع ہو گئے تغلق کے بعد اس کا چچازاد بھائی سنہ ۱۳۵۱ ع تا ۱۳۸۸ ع سلطنت کرتا رہا اس کے بعد آنے والے سلاطین کی کمزوریوں کی وجہ سے تمام ملک میں بد نظمی بڑھتی گئی اور صوبائی بغاوتیں شروع ہو گئیں اس کے ساتھ ساتھ تیمور کے حملے بھی شروع ہو گئے یہاں تک کہ سنہ ۱۴۱۲ ع میں اس سلطنت کا خاتمہ ہو گیا \*

شرفاً و تعظیماً و نسل حضرت ابراهیم خلیل الله علی نبینا و علیه الصلوٰة و السلام اند، چون شرافت آن قوم در کتب سیر و تواریخ شامل است، تکرارش تحصیل حاصل، بذاتاً علیه سلسله آباء حضرت اعلی را از زمان بعث اشرف اولاد آدم رسول دو عالم صلی الله علیه و آله و سلم و آغاز شرف اسلام با کیفیت توطن هر یک مفصل تحریر می نماید، و در ذیل این عبارت بشرح و بسط واقعی می آرد \*

دامتان توطن جد اعلای حضرت اعلی در بلده طیبه مدینه

منوره زاد الله تعالی شرفاً و تعظیماً \*

پس از ظهور نور اسلام، جد اعلی حضرت اعلی عمر ابن الخطاب رضی الله عنه اشهر قبیله عدی که گروهی است از بنی قریش ساکن مکه معظمه در زمان بعث میدالمرسلین، صلی الله علیه و آله الطیبین الطاهرین، مشرف از آئین دین گشته، و کمر بفرمان برداری آن سرور بسته، و با جرأتی مراسم تفریق حق و باطل ملقب بفاروق اعظم، و احوال باجاء و جلالتش در کتب مرتسم است، و بارکاب سعادت جناب رسالت صلی الله علیه و آله و سلم از مکه معظمه هجرت، و در بلده طیبه مدینه منوره اقامت ساخت، و بعد زمان نبوت و خلافت اولی خلعت خلافت ثانی بازینست نسق و نظام، و شان و شکوه تمام، در بر خویش آراست، و پس از انقضای کسری کم یازده سال در خلافت خود بقرب خنجر ابو لولو در عین نماز بامداد زخم پهلوی برداشت، و بعد سه روز بعالم باقی شتافت، و امور خلافت با اختیار اهل شوروی تفویض یافت، و اولادش تاشش بطن همانجا مکنوت داشت، چنانچه پسر کلانش عبدالله اکبر بتکفل عشیرت اقیام، و بعبادت خالق انام، زندگی باعزاز و احترام نمود، و بعد از و پسرش ناصرالدین ولی عهد بود بعد از و ازد و پسرانش پسر کلان که ابراهیم اکبر نام و در سلسله اجداد حضرت اعلی انتظام داشت، در همان بلده طیبه بمقام پدر قیام، و بکفالت عشیرت اتمام یافت، و پسر خورش محمد نام بدیار عجم رخت اقامت انداخت، و اولادش



بیان توطن اجداد شریف در قصیدہ گوپامو حرمہا اللہ تعالیٰ

عن جمیع الافات والبلدات بحرمست میدالکائنات و آلہ علیہم  
افضل الصلوات و التحیات \*

محمد لاڈ کہ از آغاز نور اسلام در اجداد خاص جلیس کرسی  
بیست و میوم، واز بزم سکونت شہر قنوج معدود دور ہفتم است  
بسبب آنکہ ناز پروردہ والدین بود، لفظ لاڈ کہ در زبان ہندی ترجمہ  
ناز است عرف آن زمان جز واسمش نمود، چون فیما بین سلاطین  
دہلی و ناظران صوبہ اودھ مطابق شرح کتب تواریخ سلاطین ہند  
(۱) و تاریخ فرشتہ وغیرہ بجائے انقیاد و اتفاق قدیم، عناد و نفاق عظیم برپا  
و اشکر کشی ہا ہنگامہ آرا، و این معنی نسبت بشہر قنوج از اتصال  
حدین نقیضین باعث خلط بے منتہا گردید، متعذر اقامت آنجا شدہ  
بقصبہ گوپامو کہ از قصبات بعیدہ و مامون از شرور عبور عساکر  
و قابل توطن اشراف و اکابر بود رسید، و درانجا اقامت و مع قوم  
بتکمیل علوم و تہذیب اخلاق اشتغال ورزید، چنانچہ الی هذا الایام

(۱) محمد قاسم فرشتہ غالباً سنہ ۱۰۰۰ع استر آباد میں پیدا ہوئے جو بجز  
کیا مہین کے کنارے آباد ہے اور سنہ ۱۶۲۳ع میں انتقال کیا وہ نسلہ ایرانی اور  
عقائد کی روئے شیعہ تھے انہوں نے اپنی زندگی کا اکثر حصہ ابراہیم عادل شاہ ثانی  
بمجاپور کے دربار میں گزار دیا۔ ان کے والد کا نام قلام علی ہندو شاہ  
تھا فرشتہ کم مٹی ہی میں اپنے باپ کے ساتھ ہجرت کرکے ہندوستان چلے آئے یہاں  
آگے ہوئے تھوڑی ہی مدت گذری تھی کہ احمد نگر میں ان کے والد کا انتقال ہو گیا  
اور وہ یتیم ہو گئے لیکن بہت جلد شاہی نگرانی میں لے گئے۔ سنہ ۱۰۸۷ع  
تا سنہ ۱۰۸۸ع احمد نگر کے شاہی خاندان میں ماہی اختلافات شروع ہو گئے اسلئے  
محمد قاسم فرشتہ وہاں سے ہجرت کرکے بمجاپور چلے آئے۔ یہاں پہلی مرتبہ ان کو فوجی  
عہدہ عطا ہوا اور سلطان عادل شاہ ثانی کی جانب سے یہ حکم ملا کہ وہ ہندوستانی  
مسلمانوں کے متعلق ایک بہترین تاریخ لکھیں حسب حکم فرشتہ نے تاریخ لکھنی شروع  
کی اور تقریباً بیس سال کی مدت میں اس کو پورا کیا اور اس کا نام گلشن ابراہیمی یا  
تاریخ ابراہیمی رکھا یہ کتاب ۱۲ جلدوں میں لکھی گئی ہے کتاب کے شروع میں مصنف  
نے ایک بسیط مقدمہ لکھا ہے تیسری جلد میں دکن کے بہمنی سلاطین کے حالات  
لکھے گئے ہیں بقیہ دیگر جلدوں میں حکومت گجرات کی تاریخ اور ہندوستان  
کے صوفیہ کے حالات وغیرہ لکھے گئے ہیں محمد قاسم فرشتہ بہت ہی صاف گو مورخ  
ہیں انہوں نے کسی کی بجا تعریف یا توہین یا خواہش نہیں کی ہے بلا کم و کسب  
صحیح واقعات کو قلم بند کیا ہے سنہ ۱۶۱۶ع میں یہ تاریخ مکمل ہوئی اور  
فرشتہ ایک دفعہ کے ساتھ دوبار مغلیہ میں حاضر ہوئے کیلئے روانہ ہوئے \*

بیان توطن اجداد شریف در شهر بخارا متعلق ترکستان \*

ہنگامیکہ طوفان حکومت بنی امیہ در حرہ میں شریفین زادہما اللہ تعالیٰ شرفاً و تعظیماً وغیرہ بلاد عرب از تنور نفاق سربر آورد عبداللہ اوسط در تلاطم طغیاناش طاقت سکونت بلذہ طیبہ موصوفہ نیافتہ کشتی قبایل و عشایر بہ بخارا برد و بہ تمہید مصادقت حاکم آنجا سررشتہ معاش محکم ساختہ ایام حیات ہپاکی اوقات بسر آورد چنانچہ از فرزندانش تا نہ پشت کہ عبداللہ اصغر و مسعود و محمد سبحان و فخرالدین اکبر و شہاب الدین و یوسف و محمد احمد و شعیب و فخرالدین اصغر باشد بعد یک دیگر در ہماں شہر مربع نشین مسند خلقت بودند \*

بیان رسیدن اجداد شریف بدیار ہند و فایز شدن بشہر بدہاون \*

و قتیکہ نایرۂ نظم چنگیز خاں و اولادش در دیار عجم بموجب شرح کتب تواریخ و سیر شعلہ زن گردید فخرالدین اصغر کہ از ابتدای شیوع تعالی اسلام ببطن شائز دہم و از اقامت شہر بخارا ببطن دہم محسوب است تاب اقامت آنجا نیاوردہ بملک ہند رسید و از جانب پادشاہ دہلی قاضی شہر بدہاون گردید و ہماں جا نقد انفاس صرف اشترائے جنس رضائے رب العین و الناس گردید \*

بیان توطن اجداد شریف در شہر قنوج \*

علی نام پسر فخرالدین اصغر کہ در اعیان شرفائے متوطنان شہر قنوج کتخدا شدہ بود بعد انتقال پدر بزرگوار از شہر بدہاون (۱)

بشہر قنوج آمدہ تا ہفت پشت کہ علی و علاء الدین اکبر و محمد و علاء الدین اصغر و نعم اللہ و ابراہیم اصغر و محمد لاڈ باشد ہماں جا ہریکے پیہم تقدیم وصایائے پدر فرمود \*

(۱) ملح فرغ آمد میں ایک قدم شہر ہے جو پنی میں واقع ہے \*

مے بے ذکر خدا، و نفس بے فکر کام بخشی، خالی نہی گذاشت روز مشغول امور دین داری، و شب مشغول قرآن خوانی و نافذ گذاری، پشت پاس مصالحت مقام، و بمعنویت عبادت ملک العلم، کم فرصت طعام و منام، بلاچاری غلبه خواب جزوہ تکیہ دیوا سرش را ربط بالین، و سوائے جائے نماز تنش را آشنائی فرش و قالین نہ بود، ہرگاہ کہ یک دولہظہ مژہ برہم می نہاد، و بتشریش اصاعت وقت دیدہ می کشاد، معاً از آب لبریقیکہ معمول حضور جمیع اوقاتش بود و صومی ساخت، و بادائے درکائے تعہیت الارضو دراشتغال تلاوت قرآن می پرداخت، چون اثنائے وضو کلام نہی نمود، و کامروای حاجت مندان ہم از عبادت معبود متصرفش بود، اگر متکلم می گشت، بذائے وضوے دیگری بسست، تکرار آن تادہ دوازہ بارہم می رسید، و از ہجوم اہل احتیاج مکدر نہی گردید، ہمارہ کشادہ جہیں، و بصبرو شکیب آنقدر متین، کہ بعالم تمارض نیز مستغنی از طبیب، و باشتغال واجبات دینی درشہاں روزش ضرورت دومہ کلمہ دنیوی از اتفاقات عجیب \*

بیان کم گوی نواب حاجی محمد انور الدین خان بہادر \*

از روے پاس انفاس بار سخن بر زبان نہی نہاد، و آئینہ فراغ اوقات عبادت را غبار مخاطبت کسے نہی دارد، حتی کہ اورا بامحمد جان فرزند ارجمند درتمامی عمر تربیت مکالمہ مبارک، و فرزند مرصوف را با پدر ممدوح ادراک دولت قدمبرس یکبار، اتفاق افتاد، چنانچہ فرزند عمرے تمنا داشت، و از جناب اقدس الہی سحرہا سر بسجود التجا می گذاشت، کہ دولت قدمبرس پدر دست دہد و جبیں نیاز خود از مصالحت پائے با اعزازش عزت حضور مسجد یابد ہرگاہ کہ ایں دولت عظمی بذریعہ عیدے از عیدین دست داد، یعنی بحیلہ قرب گذارش نذر بر پا افتاد، و بسکہ از مدتے حسرت کش آن بود، باواز بلند کریم نمود، بمحردش والد نا مدار سرش از دست

اولادش بطناً بعد بطن همان جانیام دارد، بفخرنامش افتخار می سازد، بعد از آنکه این دار ناپایدار گذاشت، عبدالقادر خلف او جسرخیلی متوسلین تمکن یافت، بعد ازو عبدالهی پسرش گران مایه علم و عمل اندوخته، و یگانه زمان و ممتاز دوران نامیده، مظهر صفات اسمحی برآمده، باحیائے نام آبا و اجداد پرداخت، و شیخ مخدوم عبدالهی خطاب یافت، و از جناب بندگی شیخ نظام الدین امیثلی قدس الله سره العزیز مرشد خود الغاب قدوة السالکین و زبدة العارفین داشت، و از بس برکات و تقدس آثار و آیات و تاثیر اشتغال عبادات بذابرا رتعال خود تاریخ دهم شهر شریف شهرالله یعنی رمضان المبارک یافت، و بعد از آن نعمت الله فرزندش به تسلی و تشفی قبایل و عشایر کامروای و صیت گردیده، مطابق و تیره آبا بتحصول نعمت غفران حضرت مبعث راحل راه فاگیر آفریدگان گشت، بعد ازو محمد منور خلف او از انوار صلاحیت دو دمان آبارا منور نمود، و بزهد و تقوی آنقدر آرامه بود که شیخ المشایخ نامید، آخر کار بتاریخ سیزدهم شهر صفر المظفر و اصل نور رحمت آفریدگار گردید، بعد ازو مهر انور افق دولت، هلال عید عز و عظمت، مطلع انوار مکنف و جاه، صبح صادق فضل الله، صاحب اقبال لطف دار، مروج دین انور محمد انور، ضیا انور مسند و صیت، و بتکمیل علوم ظهور و بطون مرجع ارباب فضیلت گشت، هر چند که کمال و فضایل، و حسن خصایل، و لطف شمائل، و محصور رقوم و مطور گردیدن دشوار، لکن تیمناً شمه مثل گله از گلزار، و قطره از بحر خار، اعتبار خامه و قایع نگار می نماید \*

داستان اجمال احوال سعادت اشتمال نواب حاجی محمد

### انورالدین خان بهادر \*

اگرچه آبائے نامدارش پس از انقراض زمان خلافت، انتهاز الویه عدالت، هر یک در عهد خویش بر بساط ثروت و منزلت علم و فضیلت تمکن داشت، او خرد علم دولت دارین می انراشت،

## بیان وفائے عہد و عذر پذیری اور \*

(۱) قلاشے در شاہ جہاں آباد بتلاش معیشت پیش یکے از امرائے آنجا مخلص خاں نام کہ از معتقدانہش بود، خود را ہمیشہ زادہ اش وانمودہ متعلق خدمت مناسبت بآں مرتبہ معتمد گردیدہ کہ با وصف ارتکاب سرقت ہم از پناہ نام قرابتش و اغماض امیر تدارک ندیدہ، و تہیکہ آن ذات تقدس آیات وارد شاہ جہاں آباد شد باستقبالش شتافتہ، ادراک فیض حضور باسعادت، ضمیمہ عفو جسارت غیبت، و عرض اطلاع شدائد عسرت شفیع مواخذہ جرأت نمود، آنجناب بمقتضائے خاصہ صلاح آندیشی انام، و اختصاص بخشی رتبہ عوام، بارشاد معنی ”انما المؤمنین اخوة“ غلطش بصحت، و دزدیش بملکیت مقرر، و از ہمیشہ زادگان حقیقی و بر محاصل جاگیر از حصہ داران شرعی مستہر فرمود، و بعد از و عزت اولادش نیز در اہل حقوق می افزود \*

(۱) شاہ جہاں آباد کا دوسرا نام مغل دہلی بھی ہے سنہ ۱۶۳۸ع میں شاہ جہاں نے اس کو بسایا تھا اس کے بعد یہ شہر اسی کے نام سے موسوم ہو گیا یہ شہر دروہ چمدا کے منیدھے جانب تقریباً دو سو دو میل تک پھیلا ہوا ہے۔ دہلی کو مسلمان بادشاہوں نے سات مرتبہ آباد کیا موجودہ نئی دہلی انگریزوں کا آباد کیا ہوا شہر ہے اس کو آٹھویں نمبر ۸ میں شمار کیا گیا ہے ہر ایک کی تفصیل درج ذیل ہے نمبر ۱۔ قدیم دہلی یہ ہندو دار السلطنت کی جگہ آباد ہے اس کو سلطان خاندان غلاماں نے آباد کیا تھا آج قطب مینار اور مسجد قرة الاسلام انکی یادگار دہلی کے گئی ہیں (۲) میری امکو علاؤ الدین خلجی نے سنہ ۱۳۰۳ع میں قدیم دہلی سے تقریباً تین میل شمال مشرقی جانب آباد کیا تھا اس وقت چند دیواریں اس کی یادگار دہلی کے گئی ہیں (۳) تغلق آباد سنہ ۱۳۲۱ع میں سلطان تغلق اول نے قدیم شہر سے تقریباً چار میل شمال میں آباد کیا تھا آج اس کی یادگار ایک مقبرہ دہلی کے گئی ہے۔ نمبر (۴) جہاں پناہ اس کو محمد بن تغلق نے سنہ ۱۳۲۷ع میں میری اور قدیم دہلی دونوں ایک کردینے کی غرض سے آباد کیا تھا (۵) فیروز آباد سنہ ۱۲۰۴ع میں فیروز تغلق نے اس کو آباد کیا تھا یہ قدیم دہلی سے آٹھ میل شمال اور موجودہ شہر دہلی کے جنوب مشرقی جانب واقع ہے جہاں کسی اونچے مقام پر ایک اہوک کی لاکھ نصب کی گئی ہے (۶) پرانا قلعہ اس کا دوسرا نام اندر ذات بھی ہے غالباً ہماریں نے اس کی ابتدا کی تھی اور شاہ جہاں نے سنہ ۱۶۰۴ء تا ۱۶۰۸ء میں اس کو پورا کیا اس قلعہ کے متصل مسجد شاہ جہاں اور ہماریں کا مقبرہ ہے (۷) شاہ جہاں آباد۔ یہ شاہ جہاں کا آباد کیا ہوا ہے لال قلعہ اور جامع مسجد اسی کی یادگار ہیں قلعہ کی دیواریں اب تک بالکل محفوظ ہیں \*

مبارک خویش برداشت 'و ضم بسینه فیض گنجینه ساخت و دعا کرد که محیب الد عوات از فواید دارین کامیاب فرماید' و از هر چه مطلوبت باشد قبل از طلب بتو رساند' غرض اهل تواریخ این کلام او با فرزند دلبنده از روی تعداد مرقومه 'سخن بارسیموم نگاشته اند' و مذمت ارقام حسابش بر دیده کاغذ گذاشته غرض احتیاط او در هر کار خارج املا است' و پاک از انشا و احصا \*

بیان عفو دوست بودن و ستر عیوب مردم نمودن نواب موصوف \*

دلجویی پوکس عادت طبیعت' و ستر عیوب مردم خوئی طینت او بود' چنانچه از انبار خانه اش غله گران بار دزدید' داروغه سراغ برده سارق را بکشید' خود بران کیفیت اطلاع یافته فرمود که او از سرقت مصون است' بلکه بگرفتن غله مایحتاج سازون' باید که بگذارد' و نیازارد \*

### بیان راست گوئی نواب موصوف \*

راست گوئی او بآن حد بود که بهیچ مذهب خلاف واقع کلام نمی نمود' چنانچه در وقتیکه ملازم محمد اورنگت زیب عالم گیر بادشاه گردید' روزی شاه به دربار عام از وی پرسید که کسی از اجداد شما هم نوکری پادشاه نموده است' یا فقط یاروری قسمت شما است که باین دولت افتخار افزوده' او جواب باین عبارت عرض کرد که از آن جماعه که با جمعیت بسر آمده' دون همی مثل من نبر آمده' پادشاه ازین صاف گوئی او دست بمحاسن شریف خود سردر گزید' و باز بالا بر آورد' و فرمود که الحق شیخ اندس راست گفته از آن روز او مخاطب باین خطاب مقدس گردید' و در تمامی لشکر شاهی بجز اسم اندس کسی نمی فهمید \*

محمد انور الدین خاں بہادر جوں اوایل رشد بمقتضائے کسب علم بشاہجہاں آباد رسید، و اشتہار فضایل ذاتیش جہاں گیر گردید، بخواہش کامل شاہ جہاں پادشاہ شرف ملازمت، و بر سایر ملازمین امتیاز و عزت یافت، و افاضت اہتمام تسبیح خانہ و عطائی جاگیر امتیازانہ، بذائے ایوان والا<sup>(۱)</sup>ی عظمت روز افزوں مستحکم ساخت، برگاہ کہ بموجب شرح تاریخ خانی خاں انتظام مہمات دولت و انسلاک مقدمات سلطنت، از نقاض دارا شکوہ و محمد اورنگ زیب عالم گیر پادشاہ اختلال گرفت، بگو ہا مورفت، و بسبب ہرج و مرج ملک ہماں جا قیام ورزید، و بمقتضائے مصلحت اوقات سکونت گزید، و قتیکہ اورنگ زیب زیب اورنگ شاہی افزود حسب الطلب سلطانی بہ تحصیل کامیابی حضور نمود، و حین ملازمت رسالہ تصنیف محمد غزالی مرقوم دست مصنت گذرانید، پادشاہ بکمال سرور پسندید، و فرمود کہ آرزوئے این رسالہ از مدتہ داشتیم و رقوم شوقش بر ادراک خاطر می نگاشتیم، این کس بلا شک ولی است، و دانائے اسرار دلی، غرض فی الفور جاگیر و خدمت سابق با جاگیر و خدمات مجدد بخشیدہ و از زبان خاص موافق شرح صفحات صدر، بشیخ اقدس مشہر عوام و خواص، و بنردبان پایہ قدیم متصاعد اوج اختصاص گردانید، از بسکہ استعداد ذاتی مستعد ظہور انتظام مملکت، و جوہر اصلی در صدد شہود انتساق ریاست بود، آراستگی لوازمات کار مرجوعہ منظور و مقبول بارگاہ سلطانی نمود، و بتقرر خدمت پیشکاری بخشی اول و دیگر مہمات حضور خانی، و حصول خطاب مستطاب محمد

(۱) مورخ خانی خاں کا دوسرا نام محمد ہاشم اور ہاشم علی خاں بھی ہے ان کا وطن دہلی ہے ان کے باپ کا نام خواجہ میر تقی میر بھی مورخ تھے سلطان مراد اور اورنگ زیب کے زمانے میں یہ اولیچے عہدہ پر فائز تھے۔ محمد ہاشم بھی اورنگ زیب کے خاص ملازم تھے و اسرائیل گجرات کی جانب سے ان کو ایک وفد کی حیثیت سے ہمیشہ بھیجا گیا تھا۔ سلطان فرخ میر کے زمانے میں سنہ ۱۷۱۳-۱۶۹۸ع نظام الملک کے درجہ بہ دیوان کے بلند عہدہ پر پہنچ گئے۔ نظام الملک کے حالات کو انہوں نے نہایت عمدگی کے ساتھ قلم بند کیا۔ یہ اسی لیے بسا اوقات ان کو نظام الملکی بھی کہا جاتا ہے \*

## بیان فصاحت زبان و طلاقت لسان او \*

در کلام عربی علامہ زمانہ<sup>(۱)</sup> و بزبان فارسی در عصر یگانہ چنانچہ در ایام تحصیل مثنویات حجج<sup>(۱)</sup> و اتفاق صحبت ہائے اہل عرب روزے در مجلس شریف مکہ معظمہ زاد ہا اللہ تعالیٰ شرفاً و تعظیماً حاضر و باین زور آزمائی ناظر بود کہ ہر ہمہ بکشایش قفلے کلید قوتہا می سودند و دقتہا می افزودند چون بستگی در تدبیر تردد آنہا را ناروا نہاد و خود بکار قفل دست حل مشکل بکشد و بصاحبش داد حاضر جلسہ قاضی آن معمورہ شریفہ با و خطاب کرد کہ ”انت فاتح الاقوال“ جواب داد کہ یا ایہا القاضی بل وانت حلال العقد“ چون قاضی را با عقدہ کشائی مناسبتی ہست شریف آن مقام با احترام فصاحت و قوع لفظ مناسب بیان و طلاقت لسانش پسندیدہ و از کمال استعجاب با قاضی مخاطب گردیدہ کہ ”یا قاضی حاجی محمد انور افصح منک فی العربیۃ“ القصہ فضائل و کمالات آن حمیدہ سیر و وحید عصر تاکجا شرح دہد کہ یکے از ہزار و اند کے از بسیارش ازین نا ہموار امکان ندارد لہذا شمع از چگونگی ارتفاع مدارج دنیوی او کہ در حقیقت مظهر رافت پادشاہ حقیقی است بہ بیان می آرد بمحمد و آلہ الطاہرین الطاہرین صلوٰۃ اللہ و سلامہ علیہ و علیہم اجمعین \*

بیان اختصاص یافتن او بدرجہ اعلیٰ امارت از پیشگاہ

### شاہجہاں بادشاہ \*

ہر گاہ کہ بار آوری گلبن باغبان می شود نخست تخمیش در زمین ریزد تا خاک نشینی آن واسطہ ریشہ درآیندن و بالا سرکشیدن گردد و وقتیکہ اعتلائے رتبہ صاحب رتبہ منظور مدبر امکان باشد از رتبہ حاصلہ حالش اند کے بمشقت اندازد تا در اقتدار دولت قدر مدارج قدرت باعث افراط شکر نعمت و از دیاد عزو حشمت و ترحم احوال ہریت سازد تفصیل این اجمال آنکہ نواب حاجی

(۱) نیکوین کے ہلکے - ۲ مثنوی کی جمع ہے بمعنی جزائے نیکی \*



بار تزلزل نهاده باراده افزایش اموال حسنات و تزیینت احوال  
 برکات، بضاعت امانت را بالکلیه صرف اشتوائی جنس نجات  
 نموده، بجهل مرکب جهاز در بندر جدّه بسته بکشد، و بقافله  
 حجاج مبیعی ساخته، و نیت اول خود در کار خدا مشغول فرماید  
 یافته از اصل و نفعش که مبلغ نه لک روپیه فراهم شده بدست  
 آویز هر یک تقسیم اکابر مکّه معظمه، و تفریق اعظام آن بقعه مکرمه  
 ساخت، و پس از استحصال دولت حج و طواف بیت الله الحرام  
 و تقدیم عمرات و مناسک و غیره، سعی صفای عزیمت، و کوشش  
 رسالے هست را بذوائی دلکشی لبیک مشکور یافت، و از آنجا  
 به بلد طیبہ مدینه منوره رفته بعد وصول سعادت زیارت روضه  
 مقدسه جناب رسالت صلی الله علیه و آله و سلم و ایصال نیاز شرفائی  
 آنجا، باخذ تمسکات همه، در خانه شیخ عبدالرحمن العاشقی  
 یکی از اولیائے وقت تا سه سال رخت اقامت انداخت، و هر  
 سال برائے تحصیل حج بمکّه معظمه شتافته مسکن شیخ صدر را  
 تا سکونت آن سر زمین قطب دایره مساحت، و مرکز پرکار مساحت  
 داشت، و درین عرصه جمهور فضلا و قاطبہ کملا را از دوام  
 محالست و فواید مصاحبت عزیزالاولا گردید، و از مهر و دستخط  
 سلطان روم به حصول سند فراشی آن هر دو مقام با احترام که تا  
 حال - بهفظ حقیقت متعال در قلمدان خاص حضرت اعلیٰ ما  
 حاضر است و ماورائے آن سند چراغ افروزی هر دو بقعه متبرکه  
 موصوفه از بارگاه سلطنت عثمانیه معرفت کونپنی انگریز که وکیلش  
 دران دربار حاضر می باشد حضرت اعلیٰ در ریاست خود  
 حاصل نمود، و منصب این دولت کسبی که در دفتر دویم حقیقت  
 آن چهره وضوح خواهد گشود، بر ترتیب ذاتی خود افزوده سر بعرض  
 میبایست کشید، و بر خصص آن مقام با احترام از سواری جهاز  
 خود را به بندر سورت نازل، و بساحل عانیست واصل، و از آنجا  
 بشوق حضور پادشاهی از راه کوپامو سالما، و غانما بشرف  
 ملتزمست شامل گردانید، و بگذارش رمیدات مبلغ نه لک روپیه

انورالدین خانی و روز افزونی مراتب اعتبار کاردانی، مناصب شان کمرانی خود افزود، تا آنکه اشتیاق زیارت حرمین الشریفین زاد هما الله تعالی شرفاً و تعظیماً غالب، و عزیمت تحصیل این سعادت اخص مطالب شد \*

دامتان روانه شدن نواب حاجی محمد انورالدین خان

بہادر زیارت حرمین شریفین و استیصال سند فراشی آن پر دو مقام با احترام بہ مهر و دستخط سلطان روم و مراجعت نمودن بہ ملک ہندوستان و حصول ملازمت محمد اوزنگ زیب عالمگیر پادشاہ و سرفراز شدن بافرازش منصب و خطاب بہادری بوضوح کفایت و دیانت و رسیدن ہمراہ رکاب شاہی بدکن و خرامیدن پروغہ عدن \*

از انجا کہ والا حوصلہ گان دارالکمال ہستی، بصفت جامعیت انسانی برکمال جمیعت اعتباری، بدون سعی دینداری اکتفا نمی سازند، و در اشتغال راحت دنیا بہمت را وابستہ تقدیم احکام متعلقہ عقباً می دارند، و حاصل کاروبار دولت را مایہ استطاعت سبیل ہدا، و صورت ذریعہ فلاح بندگان خدا، می پندارند، نواب حاجی محمد انورالدین خان بہادر در عین ترقی پایہ ایالت و زمان تصاعد رقبہ اہارت، خاطر را از معیشت قوم و عشیرت اطمینان دادہ از جناب شاہی اجازت، طواف حرمین شریفین درخواست، و مبلغ ۳ لک روپیہ بنابر تدر و صدقات جہتہ تقسیم شرفا و نیاز سادات وغیرہ از خزینہ سلطنت یافتہ، و شروط سلوک سبیل اللہ از استطاعت خاطر خواہ بہ تقدیم رسانیدہ از راہ گویامو وطن مالوفہ بزاد رضای عیال و اقربا پرداختہ زبان بہ تسلی در ریز کلمات استعانت، و دل بشوق منزل مدعا محمل کش ارادت، راحل طریق سداد، و عازم سبیل صلاح معاد گردید، و در بندر سورت

بر از شه ہند ہم راز بود

بخدمت عمدہ سر افراز بود \*

چو او سوے رضوان برفت از جہاں

بہائش پسر گشت جان جہاں \*

پسر از پدر نامور تر شدہ

دریں شش جہت نام آور شدہ \*

بیان مقدمات ولادت باسعادت نواب سراج الدولہ محمد

جان جہاں انور الدین خاں بہادر شہامت جنگ \*

اگرچہ نواب حاجی محمد انور الدین خاں بہادر فرزند بسیار یافت اما غیر از آنکہ در عالم کم سنی ہریک الم انتقال آنہا برمی داشت، دیدہ امید از شمع جوانی احدی روشن نمی ساخت، بنابراین اکثر بہ تمنائے فرزند طویل الحیات میگریست، و بخوابش ہی مراد می زیست \*

بیان خواب دیدن نواب موصوف و بشارت یافتن از

تعبیرش بتولد فرزند ارجمند \*

شبے کہ مطلع مہر کامرانی و آستین دست شاد مانی، توان پنداشت، در خوابیکہ سرمہ چشم بخت بیدار، و نقاب جمال دولت پایدار، باید شناخت، دید کہ آفتاب لغا بزرگی کہ کشایش ہزار محر امید تعلی فیض دیدارش، گذارش صد شب یاس مبشر مقدم کرامت آثارش، باید ہمد، تا بندہ گوہیکہ چراغ منظر جاہ و جلال، بل نجم طالع عز اقبال بود، بدستش سپرد، چون قصہ شب صبحش بمقتدائے اہل کمال زماں، و پیشوائے صاحب دلاں دوران، ولای طبع، فرستہ خو، مولوی و جیمہ الدین ثانی ساکن گوہامو بردہ، تعبیرش شنیدہ فضل کریم ہمہ بخش بے نیاز فرزند طویل العمر دلنواز خواہد بخشید \*

تقسیم نیاز ها، و نذر شرفا و صلحا، بهمر و نشان سکنه هر دو موقوف  
 عرش نشان و ظهور صفات امانت داری، و آثار سلیقه شعاری و  
 وقوع انبساط خاطر شهریار، و حصول خطاب بهادری و منصب  
 دو هزاره ذات و دو هزار سوار، سر بفلک افتخار رسانید، و از آن  
 زمان لقب حاجی در القاب نام نامی افزود و در زمره مخصوصان  
 کارگاه سلطنت مهابی شان عزت می بود، تا آنکه بارکاب نصرت  
 انتساب و شاهی از هند بملک دکن رسید، در خجسته بنیاد  
 اورنگ آباد بیماری کشیده، بتاریخ پنجم شهر شریف رمضان  
 المبارک سال یک هزار و یک صد و ده هجری مقدس شرف  
 حضور پادشاه ابدی، و فخر شمول عزو جاه سرمدی یافت، و  
 تابوتش در قصبه گویامو جنب قبر شیخ مخدوم عبدالهی جد  
 بزرگوارش لوائے رحمت افراخت از دو پسر و دو دخترش خلف  
 کلاں محمد جان چهار بایک دختر متولد زوجة از قوم نامدارش  
 و پسر خرد حاجی عبدالله مع دختر دیگر از بطن مستوره غیر  
 تبارش، رحمتہ اللہ علیہم ابد \*

#### منظومه انور نامہ \*

چنین گفت گویند؛ داستان  
 گذارش گراناز این دود ماں \*  
 مرے بود زاولاد فاروقیان  
 چو خورشید انور بہ ہندوستان \*  
 کہ نامش بود انورالدین بدان  
 بود نام اوتا قیام جہاں \*  
 بہ بیعت خدا رفتہ حج کردہ بود  
 کلمہ گوشہ از فخر کج کردہ بود \*  
 در آبا و اجداد نامی شدہ  
 در امرا امیر گرامی شدہ \*

دلکشای فرزند ارجمند خانم دل روشن و صحن نظر گلشن ساخت  
و بآرایش جهان جان والدین محمد جان جهان یافت \*

داستان در بیان احوال با اقبال و فرہنگ نوب سراج الدولہ

محمد جان جهان انور الدین خان بہادر شہامت جنگ \*

نواب سراج الدولہ محمد جان جهان انور الدین خان بہادر شہامت  
جنگ از بدو قبول اسلام در اجداد شریف حضرت اعلاے ما جلیس  
کرسی بیست و نهم است، چوں ولادتش در لشکر صورت بست  
ملقب بلشکری گشت بحکم این مصرع —

”سالیکہ نکوست از بہارش پیداست“ \*

از اصغر من در تقدیم او امر فرض و سنن محتاط و بگذارش نماز  
نوافل و تہجد از من ہفت سالگی بموجب عادت ہم مصلائے والدہ  
شریفہ تا روز شہادت مدام بارتباط و خواندن دوازده ہزار درودش  
معمول روز شب و ناگفتن سخن دیگر تا اتمام صدش مقدم ہر  
مطلب در پاس آداب امور دینی یکے از اولیائے عصر و  
بآراستگی اسباب دنیوی ارسطوئے دہر و از کذب و غیبت و صغائر  
و کبائر معصیت دور و در ہمہ عمر بقبولیت چیزے از دست  
جنب نفور، چوں کیفیت انتقال پدر بزرگوار در قصہ گوہامو  
شنید، از داغ یتیمی در خود طپید، و اضطبارش ناگزیر بندگی  
دید، مراسم تعزیت و لوازم اتمالت با اعزہ و عشایر بہ تقدیم رسانیدہ  
در اجرائے و تیرہ آبا و اجداد و پاس شرایط معاش و معاد و درستی  
اعمال و انفعال آنقدر کوشید، کہ تاثیرش بتصفیہ قلب و تجلیہ بطون  
ساری گردید، اگرچہ محامد عاداتش گنجایش عبارت ندارند  
لیکن بعضے از ان بقلم می آرد \*

بیان بشارت یافتن والدہ شریفہ نواب موصوف از ہانف غیب

بتولد فرزند گرامی قدر با فروزب \*  
:

والدہ شریفہ اش شبے وقت نیاز نماز تہجد در عین حسرت  
ورقت مسئلت پسر از بشارت غیبی سماعت افر وخت،  
کہ کنار آرزویت از وجود پسرے بلند رتبت جواہر سرور  
خواہد انداخت، بمجرد استماعش سر از مسجد التجا برداشت و  
باز بدوگانہ مسجد شکرانہ گذاشت \*

بیان خواب جدہ مادری نواب موصوف بتولد او \*

جدہ مادریش کہ از سادات صحیح النسب کرمان نژاد، و  
(۱)  
ممتاز ہدگان خیر آباد بود، و آتش اندوہ انتقال ہفت فرزند  
شایتہ احوال در مجہر دلش شعلہ زنی می نمود، شبے در خواب  
معاینہ فرمود، کہ دست غیب شمعے ہر شکمش افر وخت، کہ  
شرق تا غرب از پرتوش تجلی اندوختہ، بعد بیداری بلحاظ بیوہ گی  
خود نتیجہ تعبیر از محالات اندیشید، و بقیاس رسا بعدم  
اولاد خویش روشنی وجود آن چراغ در خانہ دختر خود  
یعنی زوجہ نواب حاجی محمد انور الدین خان بہادر فہمیدہ  
چنانچہ در ہماں ایام کسے را بطلب نوید خیریت دختر بقصہ  
گویمو فرستاد، معاودت او از قربت مقدم فرزندی بشارت داد،  
بعد ایامے چند در اوقات دلپسند جمال جہاں آرا، و صورت

(۱) یہ شہر ضلع مچھاپور یو۔ پی میں واقع ہے کہا جاتا ہے کہ اس کو خیرہ  
نامی ایک پارسی نے گیارھویں صدی میں آباد کیا تھا لیکن صحیح یہی ہے کہ  
مسلمانوں نے اس قدیم جگہ ایک شہر آباد کر کے اس کا نام خیر آباد رکھا  
سلاطین دہلی کے ابتدائی دور میں یہاں ایک گورنر رہتا تھا اکبر کے زمانے میں یہاں  
ایک سرکاری دفتر تھا یہ شہر MASACHATRA (قدیم مقدس مقام) کے نام سے بھی  
موسم ہے اس شہر میں بہت سے ممتاز اور مسجدیں بھی ہیں ان میں سے  
بعض عہد اکبری کی ہدائی ہوئی ہیں \*

یکسر بزانوئے لاعلاجی رسید، خود بدولت یاس و ہمگی حکماء دریافتہ از روئے امید یقینی فرمود، کہ اصلاً از عارضہ عارضی توہمی بخاطر ندارم، و ہر ایام معہود حل این عقدہ بیاض شمشیر ناحق می پندارم، چنانکہ او گفت، 'زخم دمل سرطان التیام گرفت' در ایام ریاست ملک کرناٹک پایاں گھاٹ شہادتش از تیغ دغای گروہی ظہور پذیرفت \*

نقل است کہ ہنگام گیر و دار اختیار بلدہ آرکات شیخ عبداللہ مفتی آن بلدہ کتابے گذرانید، و از نگرقتن نقل آن در خاطرش تاسفہ رسید، مقارن آن حال با مفتی از خود استفسار نمود کہ آیا نقل این کتاب دارید، چون عدمش ظاہر کرد کذاب واپس داد و فرمود کہ نقل برداشتم اصل ہما سپارید \*

نقل است کہ از اتفاقات اقامت میکاکول سید علی خان رفیقش از تعہد عالم شباب مبتلائے عارضہ گشت، و بحسب رائے اہل طبابت جہتہ انطفائے شعلہ حرارت طلب زنی بخاطر بست، و چون بحضور آن حاذق علاج اسقام درون، و واقف اسباب و علامات عوارض بطون رفت، بمعہد چار چشمی فرمود کہ ما ہم در لشکر پادشاہی زمان طویل تعہد گذاران ہنگام شباب بودیم، و از لوٹ کباپر معاصی دامن حال نیا لودیم، نشود کہ عنان اہم جوانی دست برد فریب شیطانی گردد، و برق زنان خرمن عفت را بسوزد، آنکس ازیں تہدید سخت ترسید، و باستغفار کوشید، و یاران را از تحریک سلسلہ خیالات فاسد بایضاح تصرفات معنوی آقا باز گردانید، ہر گاہکہ تعہد امتداد، و عارضہ اشتداد یافت، مصلحت صلاح اندیشان براین معنی اتفاق نمود، کہ بالضرور از رفع تعہد حافظ صحت و دافع مضرت باید بود، حتم اتفاقیہ آقا تصدیق مداومت را شاید ہرچہ حفاظت نفس است بعمل آید، چنانچہ خیال گذشتہ باز عود کرد، و مینائے توبہ رو بشکست آورد، چون حضور آن آگاہ بطور دست داد،

## در بیان تصفیہ قلب و خرق عادات نواب ممدوح \*

(۱)  
در ایام نظامت میکاکول شخصے نصر اللہ خان نام از اقبائے  
او از رنجش بے سبب تارک نوکری شدہ در وقت وداع لبریز  
ایں گفتگو گردیدہ قول —  
پایے گدا لذت نیست

ملک خدا تنگ نیست \*

و معاً در جوابش از زبان با اثرش بر آمد کہ تو غلط گفتی  
پایت لذت است، و ملک خدا بر توتنگ است، از فرط بیکیسی  
بر جا خواہی نرسی، و بدشویس بے سرو پای، باز بما عود نمائی،  
چنانچہ آنکس چند منزل رفتہ کہ در نقاض حدود زمین داران  
نقیضین پایش از گلولہ توپ شکستہ، و از ہما نجا دل خستہ و دست  
تردد بستہ، ہفتہ نگذشتہ کہ باستانش پیوستہ، آنجناب  
باز بھکم ترجم ذاتی بر حالش تاسف نمود، و اجرائے تفقد قدیم  
لزم کرم عمیم فرمود، نقل است کہ در ایام حکومت صوبہ فرخندہ  
بنیاد حیدر آباد دملے موسوم بآبلہ سرطان دور از دوستان بر پشت  
نازک او نمایاں گردید، کعبروی سرطان خیال اطبائے آن مہال  
از راستی حق فہمی مرہم افصال حکیم ذوالجلال انحراف ورزید،  
و سمت نقب اندیشہ ہائے مہال دوید، و سر تدبیر و تدایوی آنها

(۱) میکاکول — یہ شہر ضلع گنجام میں درجائے لشکریہ کے کنارے اس کے دھانہ سے  
پانچ میل کے فاصلہ پر واقع ہے یہ میکاکول سرکار کا صدر مقام ہے اور وہاں کے پانچ اضلاع  
یعنی چکاکول، راج بندری، ہلیر، مچھای پدن اور گنکور کے بالکل شمال میں واقع ہے۔  
گولکنڈہ کے سلاطین قطب شاہی سے پہلے اس کو مسلمانوں نے فتح کیا تھا۔ سلاطین  
قطب شاہی کے بعد مغلوں اور نظام نے اس پر حکومت کی نواب انور الدین خان  
فوجدار کونالک یہاں فوجدار کی حیثیت سے کئی سال مقیم رہے۔ یہ مقام پارچہ ہائی  
کیمٹے بہت مشہور تھا ایک زمانے میں یہاں کے مسلمان کاریگر آئے ہی مشہور  
تھے جتنے کہ ڈاکہ کے کاریگر۔ سنہ ۱۷۶۰-۶۶ اس پر انگریز قابض ہو گئے اس وقت  
یہ ضلع کا صدر مقام ہی رہا اور ساتھ ساتھ فوجی چھاونی بھی بن گیا \*

(۲) ایک سوداوی ورم کا نام ہے جو نہایت سخت ہوتا ہے اور روز بروز بڑھتا  
جاتا ہے اس میں سرخ اور سبز رنگیں کیمڑے کے ہاتھ پاؤں کے مانند دکھائی دیتی  
ہیں \*



گردید، چون عبا آوردند آنرا بیش ممتحن فرستاد، و پیام داد که حالا باید، شبہ را از خاطر برآرد، ازان روز آنکس قایل استغفار آنکار، و ثابت برقرار گشت \*

نقل است کہ در ایام نظامت سیکاکول روزے بعبادت معہود و تیرہ معمول بعد از نماز صبح شستہ دست بر سفرہ نشست، داروغہ باورچی خانہ در حالت جنابت نظر بہ تنگی، وقت تناول فرصت غسل نیافت، و نان گرم در پارچہ سفید پیچیدہ بدست خود گرفتہ و خوان طعام بر سر دیگرے برداشتہ بحضورش شتافت، و بر سفرہ نهاد، چون نگاہش بر نان افتاد، توجہ بر تناولش نرمود، و میل بطعام دیگر نمود، و بخدمتگار ایماشد کہ نان از پیش نظر بر دارد و بتصرف آرد، داروغہ این معنی را حرکت اتفاقی پنداشت، و خاطر را بتشویش نگماشت، بعد چند روز از آنکس ہماں حرکت سرزد، تاکیدش واجب آئین خداوندی آمد، بدستور پیشین و طہارت مزاج متین دست بدان نرسانیدہ داروغہ را یکسو بردہ، سرشت جبلی خود بہ بیان آوردہ، کہ چون چیزے از دست جنب گا ہے گوارا نسا ختیم، از مس نان آوردہ تو خاطر را متضرر یافتیم، بحالت جنابت ہم کلامی، و از خانہ بیرون خرامی، تخلف آداب مسلمانی و تقرب اوضاع شیطانی است، آئندہ نفرت ازین رواج لازم دانی، و خود را دریں و بال مبتلا نگردانی، داروغہ باستغفار کوشید، و از آن روز از معتقدان صادق گردید، و بار دیگر گا ہے بحالت جنابت بیرون نخرامید، نقل است کہ باوقات نظامت فرخندہ بنیاد حیدر آباد شخصے را روزے علی الصبح بنابر تفویض خدمتے طلبید، او بحال احتیاج غسل ضرورتاً حسب الطلب بحضور رسید، و بعد افاضت خدمت مبلغ نذر پیش کشید، نواب تقدس مآب نذرش از دست جلیسے گرفت خود دست بآن نرسانید \*

بیان عفت مزاج و طہارت رواج نواب موصوف \*

روزے از روزہاے سکرنت دارالسلطنت شاہ جہاں آباد، و نوزد سالگی سن عشرت مواد، کہ خورمی شباب را اسباب مبارک باد،

استعجاب نسیان تاکید پیشین در نفرین کشاد و فرمود که در مذهب امامیه شما عمل متاع مباح است و توسلش درین کار برائے اجتناب فعل حرام صلاح ازین تاکید بتوبه نصوحا گردید و باز گاہے کرد خیال فاسد نگردید \*

نقل است در اوقات جلوه افروزی او در صوبہ نٹہرنگر عرف ترچناپلی روزے انارے چند بحضورش در آوردند بسبب آنکہ معمول تناول چیزے بین الطعامین نداشت داروغہ میوہ خانہ اشارت یافت کہ نگاہ دارد و بوقت طعام حاضر سارڈ منوالعل نام از قوم کایت منشی حضور کہ زمان حضرت اعلائے مافیل نشیں و بخطاب راجگی فایزرتبہ متین شدہ در گوشہ مجلس مشغول ارقام خطوط بود و دلتس بریک انارے ازان رغبت نمود غرض انارہ برداشتند و از پیش نظر بردند از نیمہ خواہش منشی باستیلائے پاس در خود کاہید و در باطن با قرار قناعت نصف انارے ازان گرائید ہر چند دہان آرزویش ہسان انار خام دندان طمع نمایان نداشت بل در پردہ بطون بسرور حلاوت بندی دانہ ہائے حرص خندہ پنہاں می ساخت لکن آنجناب کہ واقف سرایر خواطر و بر امید و یاس دلہا ناظر بود و قبل از وقوع طلب طالب انہجاج مطلب می نمود از آغار تمنائے منشی تا اکتفائے تنصیف مدعا بے التماس آگہی یافتہ بعد اتمام صد درود شریف کہ در میان آن سخن نمی فرمود انارہا واپس طلبید و با و بخشید و مترشد باین ارشاد گردید کہ در عالم اطلاق ثمر بخشی ہائے حدیقہ کرم عمیم تقید خواہش یک و نیم چہ جادارد و باصلائے خوان احسان عام شرط یک دو لقمہ طعام حقت عقل می نماید ازین روداد حاضران تعجب نمودند و زبان با قرار غیر این کار آگاہ دلی آنجناب کشودند \*

نقل است کہ در اوقات اقامت ہندوستان و ایام فصل زمستان صبحے عبائے شال بنا بر ملبس خاص طلبید یکے از حاضران امتحاناً در خاطر خود تصدیق اشتہار روشن ضمیریش بر عطاءے عبائے مذکور بخود مشروط گردانید و راہی بخانہ خویش ..

و تصور چیزے ملا میمتش را واسطہ سخن نموده باہم سفرہ گاہ طعناً وضع کیا گفت کہ این طعام موافقت مزاج نواب شہید نخواہد کرد، ہماں شب در خواب باغ وسیع سراسر فضا و عمارتے رفیع دلکشادید، دریں اثناء شخصے بنام یاد فرمائی نواب موصوف اؤرا طلبید و اندرون باغ متصل سراپردہ عمارت مذکور بردہ امتادہ گردانید، از اندرون آوازے رسید کہ فیہ ابین تو ہم کشان زندگی مستعار، ما بیہمین رسیدگان بقائے پایدار، ہمیں پردہ حایل است، و شما از حال ما غافل، و سمع و بصر ما بر قول و فعل شما شامل و از اطعمہ دنیوی حظ ذائقہ نفسانی نداریم، مگر از نعمت ثوابش حلاوت روحانی می بردا ریم، سامع شنید، و بیدار گشتہ تایب از قول گذشتہ و معتقد از تصفیہ بطونش گردید \*

#### بیان حفظ مراتب و رعایت نواب موصوف \*

در اوقات نظامت سیکا کول محمد منیرالدین خاں پسر عم خاص ساز زبان را بنغمہ وصف مطربے نووارد آراست، کہ ہر مجلس از سماعتش حظ سماعت داشت، باوجودیکہ خود ازاں امور متذخر بود، بپاس خاطر برادر طلب فرمود، بمعبودیکہ مطرب را از دور دید بہ تعظیمش برخاست، و تالب فرش با استقبالش شتافت، و در بر کشید، و باعزاز و توقیر نشانید، و بدون استماع غنا، بتقدیم مراسم مہمان نوازیہا، راہی گردانید، اہل مجلس چون ایں ہمہ تکریم مطربے مشاہدہ نمودند از عجائبات فہمیدند، و وجہش پرسیدند، فرمود کہ از زمان اقامت شاہجہاں آباد میدانم کہ این کس از امرا زادگان پادشاہی است، و در کبار آن دیار معزز و مباہی، چون در دربار سلطانی با این کس بہ تعظیم و استقبال ملاقات می کردیم، سروت ندانستیم کہ بتوقع امتداد مدتے پاس چار چشمی دیریں گذاریم، و بمعاینہ افلاس او آئین پیدیشیں بجانباریم، چنانچہ اہل مجلس حقیقت او واشگافند، و از زبان صداقت بیانش آنچہ شنیدند دریا فتند \*

و خوبی جرانی را هنگام طرب ایجاد بود، چهارده ساله دختر میری از حفیض حمام بر آمده بام متصله دوام سرایش را ملشرق آفتاب جمال نمود، خورشید تابان با لہذاب نمی موی سرش مجسم بخور، بل برای بیخودی موسی عقل فروغ حسنش شعله طور، آبداری چاره اش با سیاهی جعد مشکبار عین الحیات و ظلمات، و رامتی مژگانش با کھی ابروی خونخوار تیرو تیغ لشکر آفات، بمجرد ہم نگاہی طرفین بساط همکلامی تمهید یافت، و ایمانی چشم جادو ادا بوعده آرایش بزم شب دلفوازی ساخت، نواب مستطاب پس از فراغ این سوال و جواب، وقوع حجاب، باقتضای عالم شباب، تا غروب آفتاب، اضطراب داشت، و آخر روز اسباب خورمی مهیا ساخته، باراده انقراغ نماز مستمره مصلائے عبادت آرامته بود، که دفعتاً بلمعه نزول نتیجه انتظار تاریکی شب از نظر برخاسته و نیت نماز مغرب بتصدیق نیاز صبح صادق تبدیل یافته، که در عین مشاہدہ رحمانی بسان خیال شیطانی آمده، نصف جمعیت روحانی ساخت، و بگوشه بساط خاطر تسلط جلوس یافت، نواب مستطاب بغیرت عفت جبلی، و حیائے ایمان ازلی، بمجرد ادائے شروط نماز مصلاً پیچیده، و بردوش خود آنگذده، بلا کلام خانه بهممان گذاشته بیرون شهر خرامید، و تمام شب در صحرا بنافله خوانی گذرانید، و بعد ادائے فریضه صبح باز بخانه رسید، و مدت العمر گاہے گرد آنچنان خیال فاسد نگردید، و مہمان تمام شب منتظر میزبان بود، چون اثرش نیافت گرسنه وصال دست امید از آب دیدہ شسته بخانه خود رو نمود \*

#### بیان تصفیہ بظون نواب موصوف بعد شہادتش \*

از انجا کہ قوم نوايط با خاندان انوري بسبب آنکہ نظامت ارکات از عزل آنها بسند شاهی و حکم آصف جاہی نصب اختیار نواب شہید گردید، پردلی دارند، شخصے از اکابر آن قوم طعام فاتحه نواب موصوف کہ در عہد حضرت اعلا در تمامی امصار و معمره ہائے ملک محروسہ تقسیم خواص و عوام اصناف اقوام منی شود، خورد

صریحہ مفاخرت واقعی این نسب شریف می ماخت، چنانچه بریں دعوی روایئے صادقہ اش دال است، شرح رویاء آنکہ از زبان صداقت بیان حضرت اعلیٰ صدق روایئے صادتش باین شرح و بسط سامعہ افروز باریابان بساط عنایت گردید، کہ نواب سراج الدولہ محمد جان جہاں انور اندین خاں بہادر شہامت جنگ شبی در خواب جناب مقدسہ سیدۃ النساء العالمین صلوات اللہ و سلامہ علیہا و علیٰ اہلبہا و زوجہا و بنیہا الایمتہ المعصومین الطیبین الطاہرین را دید، کہ کلیمی را در شغل نماز از شرف جلوس و تہ عرش بریں بخشیدہ، و دامن تنزیہ ذات از عبار تشبیہ صفات چیدہ، او نزدیک آن کلیم مطہر و منزہ نشستہ گوشہ اش بدمت گرفتہ عرض نمود، و زبان النجا باین التماس کشود، کہ اگرچہ نظر بعفو و رحمت حضرت می توانم، کہ دست خود مثل گردے تا دامن مطہرہ مبارک و مبرا رسانم، اما آداب بندگی مزاحم، توسل گوشہ حکیم برائے عطای وافی کافی بذل مزاحم است، تا عنایت چیزے گوشہ حکیم نخواہم گذاشت، و دمت ازین اعتصام باز نخواہم داشت، آنجناب مقدسہ تبسم فرمود، و دو عدد طرہ و دو رویہ مرحمت نمود، چون از روئے کتب دین، و اتفاق اہل یقین مشہور است کہ جناب مقدسہ معصومہ بضعتہ الرسول اللہ اکبر، صلوات اللہ و سلامہ علیہا و علیٰ ائمتہ الاثنا عشر، الی یوم المحشر، از دیدہ نامہرم بدستور رواج حیاتش بعد ممات ہم در روایئے عالم مستور، مگر اولاد صحیح النسب آنجناب مقدسہ باین دولت معزز و مقفور، بریں تقدیر وقوع این رویای باجاہ و جلال و حصول رویت جمال الوہیت تمثال، ہر کمال صحت میادتش دال است، رحمۃ اللہ علیہ اہدا \*

#### دستور العمل اوقات والایش \*

از بسکہ فیاض کار ساز پیچ گاہ بیکری حالات پسندیدگان خود نمی پسندد، و اوقات شان را منقسم مهمات رضائے خویش

بیان صلہ رحمی و اقربا پروری و لطافت بیان و نزاہت لسان

### نواب مرصوف \*

بر اہل قرابت و عشیرت خود بذل و رانفت و لطف مرحمت  
و آن حد مبدول داشت کہ روزی شخصی بحضورش ظاهر نمود کہ  
فلان کس از اہل قرابت خاص بر پسر خود بچنین آئین لطف و  
شفقت دارد و بچنان روش پرورش می سازد، فرمود کہ تا حیات  
ما کیسے پدر کیسے نیست و کیسے خود را والد کیسے نداند، و اختصاص  
این معنی بذات ما شناسد، امثال این حکایت بسیار است،  
تا کجا توان نگاشت، و اقسام این کلمات بے شمار، تا چند بیان  
توان ساخت، لطائف کلام لطیفش انحصار تعزیر ندارد، و  
نتائج طبع ظریفش گنجائش تحریر نمی یابد، چنانچہ توجیہ  
لفظ ”برخوردار“ سوائے معنی متعارفہ باین نفاست گفتہ، و گوہر  
لطائفش بچنین نزاکت مکتہ، کہ ”بر“ بمعنی برندہ باش و برندہ  
بمعنی قابل فتوحات تازہ، و فیوضات بے اندازہ ”خر“ بمعنی  
خورندہ باش و خورندہ بمعنی منتفع مقاصد یافتہ، و متمتع مطالب  
پرداختہ ”دار“ بمعنی دارندہ باش و دارندہ بمعنی صاحب بضاعت  
فوائد حاصلہ، و حافظ مایہ محاصل شاملہ، ”ایضا بتفسیرہ“ معنی مثل  
ہندی کہ ”داتا کی تین گن دیوے اور ندیوے اور دیکر چھین لیوے“  
مشہر روزگار، کہ کریم بر ہر سہ فعل دادن و ندادن و دادہ واپس گرفتن  
مختار است، آن مبدع لفظ و معنی، و مخترع مضامین دلکشا،  
فرمود کہ اگرچہ از روئے لغت ہندی معنی ہر سہ لفظ منافی وضع  
کرم و ضد یک دیگر است، اما بغور مردم باخبر بشایستگی صفت  
کرم متحد و مقرر یعنی ”داتا دیوے“ بدل راحت ”اور ندیوے“  
از خود منت ”اور دیگر چھین لیوے“ از محتاج عسرت \*

### بیان دلائل بر ثبوت سیادت نواب مرصوف \*

بدلیل آنکہ جدہ ماجدہ و والدہ شریفہ اش از سادات عالی  
درجات است و بمتابعت این حکم شرعی کہ ”أَوَّلَادُ يَتَّبِعُ خَيْرَ  
أَبَائِهِمْ“ است داعیہ صحیحہ سیادت داشت، و از حجتہائے

انورالدین خان بہادر ظفر جنگ سپہ سالار صاحب السیف و القلم  
مدیر امور عالم فرزند عزیز از جان پادشاہ بلند مکان سلطان اقلیم  
ہندوستان ابوالمظفر جلال الدین شاہ عالم پادشاہ غازی برادر بھبان  
برابر خسرو جم جاہ انگلاند جارج گریٹ برتن "والی التمغائے  
ملوک کزناتک از جانب ہر دو پادشاہ و پسر چہارم عبدالوہاب نام  
المخاطب بشکوہ الملک نصیر الدولہ عبدالوہاب خان بہادر نصرت  
جنگ مع دو خواہر از یک بطن و پسر پنجم محمد نجیب اللہ  
نام المخاطب بمحمد نجیب اللہ خان بہادر فقط از یک بطن و  
دختر ہفتم از یک بطن علحدہ متولد شدند \*

### انور نامہ \*

چنین گفت گویندہ راز دان  
کہ نواب مامیر عالی نشان \*  
بفضل خدا داشت فرزند پنج  
کہ آن پنج ہستند چون پنج گنج \*  
نخستین ہماں بدو اسلام خان  
دگر ہست محفوظ خان از جہاں \*  
محمد علی خان دگر کامیاب  
چہارم پسر خان عبدالوہاب \*  
محمد نجیب اللہ خان پنجمین  
بہر پنج دولت بزیر نگین \*  
از انجملہ چون نقطہ انتخاب  
محمد علی خان و عبدالوہاب \*  
دو اختر ولے ہر دو را یک شرف  
دو گوہر ولے ہر دو را یک صدف \*  
چو دور ہمایوں در آمد بکار  
محمد علی خان شدہ نامدار \*

می دارد، اوقات شبان روزۀ نواب معلی القاب باین اشغال  
انقسام داشت، و هر وقت بفرایند عاداتش بدین گونه سر انجام  
می یافت، که پامی از شب باقی مانده بیدار، و پس از فراغ  
مستمره بشری و سازش وضو تهجد گذار، و تلاوت قرآن مجید و  
ادائے فریضه صبح را پاسدار، و پیش از طلوع آفتاب معمول  
تناول طعام، و بعد ازاں تا بلندی دو گھڑی روز تن بخواب آرام،  
و ازاں وقت پس از پرداخت وضو و اسماي الهي بر لب "و صبحه"  
در دست برائے نظام مهمام دنیوی تا نصف النهار متوجه بارعام،  
و باز دو گھڑی آرائش خواب گاه و بمجرد بیداری و تیاری وضو  
در نماز ظهر معهود عبادت خالق جهان پناه، و تا سه پھر روز  
مشغول امور بیوتات، و بعد تناول طعام تحت السماء، در صحن  
دیوان سرا، جلسای اهل علوم و درجات، چون از میان صحبت  
بنماز عصر و مغرب و عشا می پرداخت، با احباب و اقربا بلا سبقت  
کلام مجالست می ساخت و تا یک پاس اول شب از مواظبت  
دوازده هزار درود فراغ می یافت، و سر ببالین استراحت می  
گذاشت \*

#### تفصیل پسران و دختران نواب موصوف \*

حضرت واحد بے شرکت، و واپ بے منت، اژرا صاحب  
پنج پسر و هفت دختر فرمود ازاں جمله پسران بدرالاسلام نام  
المخاطب بدرالاسلام خان بهادر افراسیاب جنگ در عوض  
والد عالی درجت بحضور شاهی متعهد نیابت وزارت، و پسر  
دویم محمد محفوظ خان نام المخاطب محمد محفوظ خان بهادر  
شہامت جنگ بحر علم و فضیلت، مع چهار خواهر از یک بطن  
و پسر سیوم حضرت اعلی بفضلہ والی سریر عزو اعتلا، رائج سکہ  
اقبال، حاکم ممالک اجمال، عالی رتبت والا احتشام، محمد علی  
نام المخاطب و سلقب از طرف پادشاه ہندوستان و خسرو انگلستان  
"نواب والاجہ امیرالہند عمدة الملک آصف الدولہ محمد علی



اهل لشکر خاردامان است، و برآمد کار در بهجوم اغیار غیر امکان جواب فرمود که بتوکل خدا بلا و سواس بلشکر ظل سبحانی روی و مستعد پژوهش مقصد شوی، و مخلص خان امیر واسطه کار، و بر آمد مدعایت را مددگار، خواهند شد هرگاه که باین اشارت مبشر گشت، زاد راه عزیمت مصمم بریست، درین اثنا دولت واهی با مددش استقبال، و عزت ابدی باعانتش استعجال نمود، یعنی بعد رحلت نواب حاجی محمد انورالدین خان بهادر رفاقت و دیانت او و تاسف مفارقت ناگزیرش بر خاطر دریا مغاطر پادشاه جهان پناه بگذشت، از راه رفعا پروری و فدیای نوازی فرمان لازم الانعام شاهنشاهی بطلب فرزندش محمد جان جهان نافذ گشت، و شرحش در ذیل مرقوم است، بوضوح تواند پیوست \*

شرح فرمان عالی شان حضرت ظل الله محمد اؤرننگ زیب عالمگیر

پادشاه متضمن طلب بنام نامی نواب سراج الدوله محمد جان جهان

انورالدین خان بهادر شهابت جنگ \*

شرافت و نجابت مرتبت، اعتماد و رفعت منزلت، زبده خانه زادان یک رنگ، فدوی خاص الخاص با فرهنگ، لایق العنایت والاحسان، محمد جان جهان مورد مراحم و عنایات والا بوده بداند، که درین آوان ملالت اقتران وقوع ارتحال فدوی خاص با اختصاص شیخ اقدس حاجی محمد انورالدین خان بهادر ملال خاطر شد، که مرد خدا ترس و شخص دین دار بود، و خدمات پادشاهی را بدیانت و رونق سرانجام داد، و ما را از خود راضی داشت، خدایش بیامرزد همه اشخاص درین زمانه کمتراند، بیت —

آنچه برجستیم و کم دیدیم، و بسیارست و نیست

نیست در معنی بجز انسان که بسیار است و نیست \*

باید که آن زبده خانه زادان راضی بر ضائے الهی باشد و توجهات مابدولت و اقبال را بر حال خود روز افزون داند، و خود را

چنان شد که از فریخت سعید

زمانه بد و داد تیغ و کلید \*

در آبا و اجداد نامی شده

در امرا امیر گرامی شده \*

داستان در بیان روانه شدن نواب سراج الدوله محمد جان جهان

انورالدین خاں بهادر شہامت جنگ بحضور محمد اؤرنگ زیب

عالم گیر بادشاہ حسب الصدور فرمان عالی شان و بموجب ایماے

والد نامدارش در رویا \*

اگرچه دریں تجربہ گاہ غم و سرور، و امتحان کدہ ماتم و شور،  
بمقتضای تخیل بشری احتمال کدورت اندوہ اضطراریست، و  
بموجب عادت انسانی اصطبار مصیبت درد لاچار، لکن الم یتیمی  
خاصہ در عالم کم سنی آفتے امت بے پناہ، و بلائے بے پدری  
بہالت طفلی حادثہ ایست جانکاه، نواب سراج الدولہ بہادر از بینکسی  
عالم حرمان سایہ پدر بزرگوار و بے وسیلگی روداد پھران وسیلہ  
والد نامدار، مشوش معائنہ حال، و مضطر تصورات مال، می بود،  
(۱)

فضل بے ہمال نعم الوارثین بایں پردہ دست عاطفتے کشود، کہ شبیہ  
در حالت خواب دید کہ خود بزیارت پدر بزرگوار رفتہ، و او  
تکبیر ہمرقد نشستہ، و ہمچو دو چار شدن، فرمودہ، کہ پہلوئے قبرم  
غلط خوانی قرآن از مردم مرا تنگ نمودہ، نمی توانی، کہ ورق این  
کرامت برگردانی، عرض کرد کہ این کار موجب فخر و عزت جاودانی  
است، آئندہ کار بند احتیاط آن خواہیم بود، باز فرمود، کہ اقامت  
بے حاصلت در پی جا، و گوارائے رنج و عذا، از چیست، و پا بدامن  
کشیدن در عین تحصیل فواید سیر و سفر از آئین مصلحت نیست،  
کشایش باب روزیت در کرو غزیمت لشکر شاہی است، و  
کفلک درکامت مستعد سوراہی، عرض کرد کہ اندیشہ عدم آشنائی

صلي اللہ علیہ والہ وسلم و ہر فقرہ نہی خواہد کہ ہندوے پلیدے در دیوان خانہ دخل داشتہ باشد، جزاک اللہ فی الدارین دستخط فرمود، و پیشانی عرضی را بنقوش این عبارت مزین نمود، کہ محمد خان جہاں خان فرزند حاجی محمد انورالدین خان اگرچہ جوان و تازہ واردست اما ہنوز عذرو تزویر لشکریاں درنیافتہ، و بادراک مرشت آنها نشنافتہ، در امر مرجوعہ جاہد، و باپوش، و صالح و عابد است، او را بریں خدمت مقرر نمایند، و اختیار آں بدستش سپارند، ازان زمان تعہد اہتمام دیوان خانہ پادشاہی مؤکد خدمات سابقہ گشت، و درہماں ایام بتقدیم خدمات پسندیدہ با مکنیت و جاہ خود عہدہ ترقی برہست \*

بیان مخاطب گردیدن بخطاب والد نامدار خود و سر فرازی یافتن

بخطاب بہادری از پیشگاہ خسروی \*

روزے از روزائے عروج دولت از لشکرے حسب الحکم محمد اوزنگ زیب عالم گیر پادشاہ بہ تنذیب غنیمے تابخ و اتفاقاً بعین منازعت در کوہسارے از غلبہ و محاصرہ بدخواہ تنگی میدان تردد یافت، قریب بود کہ سررشتگی ثبات از دست استقلال لشکر

(۱)

شاہی رود، و پائے مجاہدان از حد قیام بلغزد، جملتہ الملک اسد خان بہار وزیر اعظم سواد ہندوستان از نوشتہ واقع نگار آگہی

(۱) جملتہ الملک اسدخان بہادر آصف الدولہ جملتہ الملک کے خطاب سے مشہور تھے خاندان ترکمان سے ان کا تعلق تھا ان کے والد شاہ عباس کے ظلم و ستم سے تنگ آکر ایران سے ہندوستان چلے آئے اور شہنشاہ جہانگیر کے ملازم ہو گئے پادشاہ نے انہیں ذوالفقار خان کا خطاب دے کر اعلیٰ عہدہ پر فائز کیا اور انکی شادی نور جہاں کے رشتہ داروں میں کردی ان کے فرزند اسد خان جو سنہ ۱۶۳۱ع میں پیدا ہوئے تھے بہت جلد شاہ جہاں نے انہیں اپنی نگرانی میں لے لیا اور انکی شادی وزیر آصفی خان کی لڑکی سے کردی اور بخشی ڈانی کا عہدہ عطا کیا سنہ ۱۶۷۱ع تک وہ اسی عہدہ پر فائز رہے اس کے بعد انہیں منصب چار ہزاری عطا ہوا اور پھر عہدہ وزارت اور منصب سات ہزاری ملا سنہ ۱۶۸۴ع سے وہ مسلسل دکن کے انتظام کے لئے مامور رہے۔ بہادر شاہ کے زمانے میں نظام الملک آصف الدولہ کے خطاب کے ساتھ وکیل الملک مقرر ہوئے۔ ان کے فرزند ذوالفقار خان محصام الدولہ امیرالامرا بہادر نصرت جنگ کے خطاب کے ساتھ دربار میں اپنے نائب مقرر کئے گئے \*

بمأمور اشرف، اعلي برساند، چون ايس فرمان بزینت دستخط خطاب شیخ اقدس بر نام حاجي محمد انورالدین خان بهادر شرف و رود یافت، نواب سراج الدوله بهادر ورودش پیش دستي فتیح ارادت و سبقت حاصل عزیمت پنداشته، و دیده دل را بنور سرور بیکران انپاشته، و مفاخر و مہای، برخصت علایق و لواحق راہي حضور شاہي گردید، چون متصل لشکر نصرت اثر رسید، باستقبال شخصے از معتمدان مہمات سلطنت و استحصال شرف ملازمت و بذل مکارم عنایت، و عطائے جاگیر و افاضت خدمات مفوضہ پدر معزز عزت وراثت، و از دست داد اعانت مخلص خان امیر حضور مختص بساط خلافت و روشناس تعبیر خواب باسعادت شد \*

بیان حصول خطاب خانی از حضور سلطانی \*

و فتیح نواب سراج الدوله بهادر از ملازمت حضور بہرہ ور، و مامور برخدسات مفوضہ پدر گردید، بخشی فرد اسمش برائے زینت دستخط خاص بہ نظر اشرف گذرانید، پادشاہ بدست مبارک خود از قلم تراش "نقطہ جیم" از آن حک نمود و نقطہ "خا" بنہاد و فرمود، کہ چون در ملازمین ما امیرے موسوم بجانچہاں خان بالہجیم است نام فرزند حاجي محمد انورالدین خان بهادر خان جہاں خان بالخاباید بود، چنانچہ از ہماں روز خطاب خانی بر اسمش افزود \*

بیان مامور شدن بر خدمت پیشکاری داروغگی دیوان خانہ

#### پادشاہي \*

روزے حمیدالدین خان داروغہ دیوان خانہ پادشاہي بہ سبب آنکہ ہندوئے پیشکار داشت عرضي بمأمور گذرانید کہ ہندہ بمذہب حسن عقیدت خود دیوان خانہ والا را بمنزلہ مکہ معظمہ و مدینہ منورہ مي داند، و نمي خرابد کہ ہندوئے پلیدے در دیوان خانہ دخل داشتہ باشد، امید آن دارد کہ مسلمے بر عہدہ پیشکاری از حضور قرار یابد، پادشاہ بعد ملاحظہ عرضي بر لفظ مکہ معظمہ زادہ اللہ شرفا و تعظیماً و بر نام مدینہ منورہ روحی فداک یا رسول اللہ

محمد خان جہاں انور الدین خان بہادر گردید، و روز بروز پایہ<sup>(۱)</sup> در جاتش بتصاعد گرائید، و در زمان شاہ عالم بہادر شاہ خلف اکبر محمد اورنگ زیب عالم گیر پادشاہ از آرائش امورات عمدہ مقبول بارگاہ خلافت، و مفتخر با فزائش منصب و خطاب شہامت جنگ گردید، و در اوقات محمد شاہ پادشاہ بدرجہ اعلیٰ امارت و از دیاد مناصب و ساز و آری خطاب سراج الدولہ بعدہ نیابت و زارت رسید\*

دامستان مامور شدن باصلاح امور مملکت دکن بہمراہی وزیر المملکت و وکیل السلطنت نواب آصف جاہ نظام الملک نظام الدولہ<sup>(۲)</sup> چہ قلیچ خان بہادر فتح جنگ از حضور محمد شاہ پادشاہ و رسیدن بدیار دکن و مامور شدن بر نظامت سیکا کول و راج بندر و مہیلی پٹن بلا دیرشور و فتن\*

از بسکہ اقبال ازلی در کمان پرکار سرانجام بخش ظہور اقتدارش

(۱) شاہ عالم بہادر شاہ عالمگیر کے چھوٹے بیٹے تھے۔ ان کو شہزادہ معظم دہلی کہا جاتا ہے۔ سنہ ۱۶۳۲ع برہان پور میں ان کی پیدائش ہوئی جو دکن میں واقع ہے سنہ ۱۶۶۳ع میں وہ باقاعدہ سلطنت بجاپور، گولکنڈہ اور سرہٹوں کے خلاف دکن کی طرف بوجہ گئے۔ کچھ دنوں چند ہنگامیوں کی وجہ سے اپنے باپ کے معتوب نظر بنے رہے اور پھر سنہ ۱۶۹۹ع میں کابل کے گورنر ہو گئے۔ وہ ابھی کابل ہی میں تھے کہ ان کو اپنے باپ کے انتقال کی خبر ملی اس کے بعد وہ فوراً کابل سے واپس چلے آئے اور اپنے دوران منعم خان کی مدد سے بہادر شاہ کا لقب اختیار کر کے تخت نشین ہوئے اور اپنے بھائی اعظم کے ساتھ جنگ کر کے اسکو شکست دی۔ بہادر شاہ اول نے تقریباً پانچ سال حکومت کی فروری سنہ ۱۷۱۲ع لاہور میں ان کا انتقال ہوا وہ بہت ہی نرم طبع صاحب علم، کشادہ دل اور وسیع النظر آدمی تھے امور سلطنت کو انہوں نے نہایت خوشی اسلوبی کے ساتھ انجام دیا اور سلطنت کے وقار کو باقی رکھا\*۔

(۲) بانی خاندان آصفیہ نواب قمر الدین خان حضرت ابوبکر صدیق کی اولاد سے ہیں آپ کے داد خواجہ عابد خان شاہ جہاں کے زمانہ میں ایران سے دہلی آئے اور اعلیٰ خدمت سے سرفراز ہوئے عالم گیر کے عہد میں مزید ترقی ہوئی گولکنڈہ کے محاصرہ میں شہید ہوئے زہر قلاب حمایت ساگر آپ کا مقبرہ موجود ہے\*۔

آپ کے فرزند خواجہ شہاب الدین خان ہیں جنکی شادی شاہ جہاں کے قابل وزیر سعد اللہ خان کی دختر سے ہوئی تھی عالمگیر کے دربار سے آپکو غازی الدین خان فیروز جنگ کا خطاب عطا ہوا تھا۔ کا رہائے نمایاں اور اعلیٰ قدر مراتب کے بعد آپ کا انتقال ہوا\* (باقی صفحہ نمبر ۵۰ پر ملاحظہ ہو)\*

یافت، و جهت و گذارش سرگذشت لشکر، و ضرورت اعانت فوج دیگر، عجلتاً بحضور شتافت، چون ظل مبهائی در آن زمان به تسبیح خانم تشریف می داشت، بعدم وقت دربار آداب بارگاه خداوندیش نگذاشت، ناچار از نواب سراج الدوله بهادر که در آن اوقات فقط محمد خان جهان خان خطاب و عهده داروگی شیخ خانم و پیشکاری دیوان خانم داشت، و بمقام معینکه خویش نشسته بود، خواهش توسط عرض مدعا نمود، چنانچه او قریب پرده آن مقام استاد، و عرضه داد، هرگاه که پادشاه بمعمول سکوت مابین عصر و مغرب سخن لبریز نگر دانید، و مگر برابر عرض حال لشکر صدائے قرأت بسم الله الرحمن الرحیم و الله اکبر از اندرون پرده شنید، بوزیر حکم رسانید، که رحمان خان و رحیم خان دو رساله دار خاص چوکی را بارسال اکبری متعین حضور باعانت لشکر روان گرداند، چنانچه وزیر حسب الحکم جهان تسخیر معاً عمل نمود، و گره از کار لشکر و امانده کشود، ظل مبهان پس از ادائے فریضه عشا معمولاً از حکم بار عام حاضران را مباحثات بخشید، و از وزیر حقیقت مذکور پرسید، و از عرض جوابش کیفیت روانگی رساله داران و رساله معلومه دریافته بکمال استعجاب مستفسر گردید، که رساننده حکم کیست، و سندی تحقیقش چیست، وزیر مدارج صدورش معروض داشت، بعد از آن التفات خاص برائے تفسیر آیه و جهش محمد خان جهان خان را مخاطب ساخت، عرض کرد که ارشاد والا کار فرما گشت، فرمود تفصیل ادراکش منظور است، گذارش نمود که چون قرأت بسم الله الرحمن الرحیم و الله اکبر بعالم سکوت تسبیح خانم خلاف معمول برابر عرض حال لشکر سماع نوازی فرمود، بقیاس آنکه فعل بادشاهی خالی از کار نباشد، و کلام خسروی پیچ گاه صامع را به بهره مقصود ندارد، درک فدوی که مستعد کامیابی بود از الفاظ مترسده صدر اقتباس اشارات نام رساله داران و رساله مشخص نمود، پادشاه ازین معنی به نهایت سرور و ادراک مشمول اعزاز تحسین و آفرین ساخت، و بعطائی خطاب والد نامدارش، و باز یاد خطاب بهادری و منصب دو یزری دو هزار سوارش، نواخت، چنانچه مخاطب

پادشاہ رسید، و بحسب پذیرائے التماس ضرورت جہت اصلاح مفسدہ دکن نواب سراج الدولہ بہادر نایب وزارت را باچند امیر باندبیر ہمراہ خود گردانیدہ، نازل دیار دکن گردیدہ، ہریکے را از امرائے متعینہ بر شغلی مامور، و نواب سراج الدولہ بہادر را بنابر رفع مفسدہ فتنہ و دفع تفلل مزمنہ و سر کوفتن زمین داراں خیرہ سر، و خاشاک سوختن اقسام شرر و ضرر محہلی پٹن و سیکا کول و راج بندر پسندیدہ، مرخص نمود، چنانچہ ہداں موجب نواب موصوف با فوجے قلیل ہاں صوب رسیدہ، بمعرکہ آرائے قتال و جدال داد صولت مردانگی دادہ و بہ نقیض سوئیا و تہزیم رام راج ہر دو زمیندار مفاہید آن سواد، کہ بکثرت اسباب فساد، و قوت مایہ عناد، تکبر داشتند، و بمقاومت سر رعونت افراختند، دست انتقام کشادہ از آب ہمیشہر غبار ادبار آن خیرہ سراں نوعی فرونشازید، کہ باز سر نکشید، و آن ملک از بہار اختیار حکومت او رشک گلشن گردید \*

از انور نامہ —

شد آن ملک در عہد او چون بہشت

نیامد دگر فتنہ از دیوزشت \*

داستان مصاف نواب موصوف یعنی نواب سراج الدولہ  
محمد خان جہاں انورالدین خان بہادر شہامت جنگ بانورالدین نام  
ولد حاجی حسین سر کردہ تعلقہ راج بندر و بضبط آمدن سواد

صدر \*

بمثالیکہ حمافت سرشاری پور آئینہ متخیلہ خواب صورت نفس  
خسیس بدست خود را منعکس دیدہ، و ابلیس لعین فہمیدہ، از کمال  
غضب آہنگی آویزی ریشش سرچنگی، زاد، و بدمتہ ضربش بیدار،  
و از معاینہ گرفتاری ریش و اذیت برداری سر خوریش دل افگار، و در  
دست خجالت گرفتار، شد، نشاء صہبائے دنیاے دیں دماغ بعضے

ہے — اپریل سنہ ۱۷۴۸ء میں انتقال کیا ان کے بعد ان کا بیٹا احمد شاہ اول تخت  
پر میں ہوا — اس کے زمانے میں ہندوستان پر ناصر شاہ آذر مرہٹوں کے حملے شروع ہو گئے  
پیر احمد شاہ ابدالی کے حملے ہوا — احمد شاہ سلاطین مغلیہ میں سب سے آخری  
سلطان ہے \*



بود، و شکوہ ابدی در پردہ پر مطلب سامان ار تقائے اعتبارش تیار  
می نمود، نواب آصف جاہ پس از جنگ مبارز خاں بحضور

غازی الدین خاں کے فرزند سعد اللہ خاں کے نواسے نواب میر قمر الدین خاں  
ہیں جو آصف جاہ کے مبارک لقب سے یاد کئے جاتے ہیں آپ سنہ ۱۰۸۲ ع میں تولد  
ہوئے عہد عالمگیری میں ترقی کرتے ہوئے منصب چار ہزاری کے ساتھ قلعہ خاں کے  
خطاب سے سر بلند کئے گئے شاہ عالم بہادر شاہ نے آپکو خاں دوران خاں کے خطاب  
سے صوبہ داری اودھ اور فوجداری لکھنؤ پر مامور کیا چہاندرا شاہ کے زمانے میں آپ  
خدمت سے کنارتہ کش ہو گئے اور گوشہ نشینی اختیار کی۔ عالمگیر نے دکن کی فتح  
کے بعد اپنے سب سے چھوٹے فرزند شہزادہ کام بخش کو یہاں کا صوبہ دار مقرر کیا  
تھا جب عالمگیر کے بعد خانہ جنگی برپا ہوئی تو شاہ عالم بہادر شاہ کا دکن پر  
بھی قبضہ ہو گیا شاہ عالم کے صرف چار سالہ عہد حکومت کے بعد چہاندرا شاہ مسند  
حکومت پر متمکن ہوا مگر مغلیہ سلطنت پر تباہی آپکی تھی مکہ - مرہٹے،  
اور راجپوت سر اٹھا چکے تھے بادشاہ کی نا اہلی اور طرفہ عیش و عشرت کی مشغولی  
نے بہت جلد ملک کے حصے بھروسہ کر دیے \*

فرخ سیر میند عبداللہ اور سید حسین کی مدد سے حکمران ہوا اور  
آصف جاہ کو نظام الملک فتح جنگ کے خطاب کے ساتھ دکن کی صوبہ داری پر مامور  
کیا مگر دربار میں سیدوں اور ان کے رشتہ داروں کا زور تھا چند سال بعد فرخ سیر کو  
قید اور قتل کر کے رفیع الدولہ اور رفیع الدرجات کے بعد روشن اختر محمد شاہ کو تخت  
دہلی پر بٹھایا گیا اور نظام الملک کو دکن کی صوبہ داری سے فوجداری منسل و  
مراد آباد پر متعین کر دیا گیا۔ حسین علی خاں نے دکن کی صوبہ داری اپنے نام  
کر لی۔ نظام الملک کو مراد آباد کے بعد مالوہ کی صوبہ داری دی گئی امرا کے دربار سیدوں  
کے عروج سے جل گئے آپس میں نفاق ہو گیا آگے دن کی بد انتظامی سے تنگ آکر  
نظام الملک مالوہ سے دکن کی طرف متوجہ ہوئے اسی عرصہ میں سیدوں کا آفتاب  
غروب ہو گیا دونوں بھائی قتل ہو گئے \*

اب محمد شاہ نے نظام الملک کو دکن سے طلب کر کے قلمدان وزارت آپکے  
تفویض کیا (سنہ ۱۱۳۴ ہجری) آپ انتظام ملک میں مشغول ہوئے امن اومانہ میں نادر شاہ  
کا نادری حملہ ہوا سلطنت دہلی کی حالت نہایت کمزور ہو گئی اگرچہ اپنے بہت کچھ  
کوشش کی مگر خود غرض لوگ آپ کے خلاف محمد شاہ کو بہکائے لگے جس کے باعث  
آپ بادشاہ سے اجازت لیکر دکن کی جانب متوجہ ہوئے (سنہ ۱۱۳۶ ہجری) \*

آپکی وزارت کے زمانہ میں یہاں (دکن) عماد الملک مبارز خاں صوبہ دار مقرر  
کیا گیا تھا آپکی واپسی پر وہ مقابلہ کیلئے آیا شہر کھڑے کی لڑائی کے بعد آپ  
منصوبہ مقرر داخل اورنگ آباد ہوئے امن طرح آصف جاہ کی خود مختار حکومت کا آغاز  
ہوا۔ پچیس سال تک اپنے نہایت کمپایابی اور عمدگی سے مسند دکن پر حکمرانی  
کی۔ سنہ ۱۱۶۱ ہجری میں آپکا انتقال ہوا \*

(ماخوذ از یورپ میں دکنی مضبوطیات سنہ ۴۷۴ از نصیر الدین ہاشمی) \*

(۳) محمد شاہ کا دوسرا نام روشن اختر بھی ہے ان کے والد کا نام جہاں شاہ  
تھا جو بہادر شاہ کے لڑکے تھے محمد شاہ اپنے دو چھوٹے بھائی رفیع الدرجات اور  
رفیع الدولہ کے بعد جو صرف تین تین مہینے حکومت کرنے کے بعد انتقال کر چکے تھے دو  
سید بھائیوں کی مدد سے سنہ ۱۷۱۹ ع میں تخت نشین ہوئے انہوں نے سیدوں کے زوال  
کیلئے حملہ سازیاں کیں اور سنہ ۱۷۲۱ ع میں اپنی مطلق العنانی کا دعوا کر دیا لیکن  
اپنی حکومت کو زوال پذیر ہونے سے بچا نہ سکے۔ وہ تقریباً تیس سال تک حکومت کرتے



بیان صدر فرمان عالی شان از حضور محمد شاه پادشاه

متضمن تحسین و تفویض نظامت صوبه فرخنده بنیاد حیدر آباد در  
جلدوی فتح نمایان تعلقه راج بندر بزام نواب موصوف \*

هرگاه که نواب موصوف فساد بد نهادان تعلقات مغرضه خود بآئین  
بهین برداشت و از کاربندی انتظام همگی مهمام و تسخیر تعلقه  
راج بندر علم اشتہار شجاعت و فطانت بلند ساخت و زر  
ناموصول واجب الوصول چند رساله از حسن ترددش مبدیل تحصیل  
یافت مفصلاً بجناب ظل الہی و وزارت پناہی نگاشت در جوابش  
نشر سلطانی با مضمون تحسین و افاضت نظامت صوبه فرخنده  
بنیاد حیدرآباد در جلدوی تقدیم و تنظیم مهمات تعلقات آن  
سواد و تغتیل و تنذیم اہل فساد باین عبارت مرقومہ الذیل شرف  
ایراد و عزا صدار داد \*

### شرح فرمان شاهی \*

امارت و ایالت مرتبت رفعت و ابہت منزلت شیر بیشہ  
روز جنگ منہدم ساز باغیان شقاوت آہنگ در دریائے  
شجاعت و مردانگی گور معدن معدلت و فرزانیگی فدوی خاص  
با اختصاص بے ریورزنگ سراج الدولہ محمد جان جہان انور الدین  
خان بہادر شہامت جنگ بعنایات پادشاہانہ و نوارشات  
خسروانہ معزز و مبہی بودہ بدانند کہ دریں ایام میمنت آغاز  
مسرت فرجام عرضداشت آن فدوی خاص با اختصاص متضمن  
تاخت و یورش بہادرانہ و کشش و کوشش مردانہ برگروہ شقاوت  
پژوہ و تحصیل زر پادشاهی از خیرہ سران نشاء بپراہی از نظر  
امتادہ گان پایہ سریر خلافت بگذشت و باعث فراوان تحسین و  
موجب بیکران آفرین گشت —

بیت — ”این کار از تو آید و مردان چنین کنند

بردست و بازوئے تو ہزار آفرین کنند“

تذک سافران را در مستی مضرت رسائی از امتیاز یگانه و بیگانه  
 تھی می سازد، و بیخودی غفلت سوزش جنون خیال اکثرے را  
 در ہنگامہ سنگ ساری فعل نادانی بے خبر از شکست سرخویش  
 می دارد، چنانچہ در تعلقہ راج بندر نورالدین نام جادہ پیمائے  
 انحراف اطاعت، و رہگرائے اختلاف عبودیت گشتہ، و پدر خود  
 حاجی حسین نام سر کردہ آنجا را کشتہ، بجایش نشست، و لشکرے  
 فرام، و با زمینداران آن ناحیت اتفاق محکم نمودہ، کمر بغي  
 و طغیان بر بست، و افواج آصفی را پیہم بشکست، نواب سراج الدولہ  
 بہادر حسب الحکم نواب آصف جاہ در خشک سالہ مروت  
 سرکشان، و خزان حدیقہ خاطر ستم رسیدگان، بسان سحاب سایہ  
 مکرمت بر آن سر زمین انداختہ، و برنگ نسیم با ہتمام نزاہت  
 آن صوب تاختہ، از بارش تیر و تفنگ دلاوران، و خیابان بندی  
 صفوف پردلان، و گل کاری زخم شمشیر متبارزان، و غنچگی ہائے سکوت  
 لاف دشمنان، و نعمات تہورانہ یزن و یستان، و گلابانگ عنادل  
 زیانہائے الامان، ہنگامہ بہار برپا ساختہ و با نہدام فتنہ انگیزان  
 گردنش نوعیکہ باید پرداختہ، و تن آن سرکش بادیدہ انحراف را از  
 بار سر سبک ساختہ، و سران خیرہ دماغ داعیہ پیل تنے را از  
 سر نیزہ تنی دادہ، تعلقہ راج بندر را در حوضہ تصرف خود آوردہ،  
 گوئے دلاوری و بہادری از ہمسران روزگار خویش بردہ، چون آن  
 فتح نمایان روز چہار شنبہ بود، بروز عطار دہر ہفتہ، نواختن شادیانہ  
 پذیر وقتہ، مقرر فرمود، و معمولش تا حال در توپ خانہ سرکار  
 حضرت اعلیٰ مثل مداومت نوبت آدینہ روز فتح پھولجری جاریست  
 و استدامت آن تادور زمیں مطلوب تمامی ہندگان حضرت باری  
 ”ان اللہ علی کل شیء قدیر“ \*

از انور نامہ —

برآں فتح نواب عالی وجود

بشکرانہ بگذاشت سر در مسجد \*

نواب سراج الدولہ بہادر تخریب بنائے بطلان مناسب مہمیدہ،  
 و پورہ مذبورہ را بغارت رسانید، نواب نظام الدولہ بہادر ناصر جنگ  
 از وقوع این کار پیام تعرضانہ صادر فرمود، و او جواب باین عنوان  
 گذارش نمود، کہ در شرائط امور دینی و ضوابط احکام الہی  
 او حدود شرع نبوی صلی اللہ علیہ وآلہ و سلم پاس احدی  
 نا منظور، و رعایت کسیہ دریں امور غیر دستور است، و بیگم بکمال  
 رنجش و تمام خلش، در خود پیچیدہ و کشیدہ، و حقیقت مرقومہ  
 را با شکایت بے حصر و احصا مسطور شرح مفصل، و بحضور نواب  
 آصف جاہ کہ در ملک کرناٹک پایاں گھاٹ محاصرہ قلعہ  
 ترچناپلی عرف نتھر نگر داشت مرسل، گردانید، جوابش باین  
 مضمون نافذ گردیدہ، کہ دینداری و صلاحیت شعاری، و خدا  
 دانی و راست کرداری سراج الدولہ بہادر مقتضی آن نیست کہ در  
 معاملاتش کسی را جائے تعرض باشد، اگر شما را با او موافقت  
 نیفتد ترک سکونت حیدرآباد، و اختیار اقامت او رینگ آباد،  
 بعمل آید از ورود این حکم زبان شکوہ دویاں لال، و ارتکاب  
 مکروہات محال شد \*

### بیان قصاص زوجۂ سائر بحکم نواب موصوف \*

سایوکار گھرائی نژاد با سرمایہ، و در امثال و اقربان خود گراں  
 پایہ، از قضیۂ خانگی قتل زن خود نمود، و مادۂ عوضش مستعد ریش  
 بود، وراثت مقتولہ رجوع بدارالعدالت آوردند پرگاہ کہ حکم بقصاص  
 جاری گشت، قاتل بنمایش توقع زر زبان متعرضاں و اہل دربار  
 بست، و ارباب فتویٰ بدریافت رضامندی مزاحمانش، حکم دیت  
 دادند، و گرہ ارادۂ مزا از رشتۂ خاطر ہاکشانند، خود بدولت قرار  
 داد ہمہ را دریافتہ فرمود کہ قیام ایوان ریاست بر دو رکن شرع  
 (۱) و تورہ است ہر چند کہ اہل شرع یعنی ارباب کتاب بحیلۂ رضائے  
 وارثان مقتولہ دیت را قائم مقام قصاص نمایند، لیکن اہل تورہ

(۱) و او مجهول سے - قانون - دستور العمل - رسم \*

دریں آوان سعادت توامان، و زمان بہجت 'اقتران' از راہ خانہ زاد پروری و فدوی نوازی آن لایق العنایت و الا حسان را بہ تفویض صوبہ داری فرخندہ بنیاد حیدرآباد سرفراز و سر بلند فرمودیم، باید کہ شکر و سپاس این مواہب عظمی بہ تقدیم رسانیدہ، در تذسیق و تنظیم امور صوبہ داری مذکور سرگرم نوکری پادشاهی باشد، و عنایات و نوازشات ما بدولت و اقبال بر حال خود روز افزون داند، بعد صدور این فرمان شاهی نواب آصف جاہ اؤرا از سیکاکول طلب داشتہ بعطیات سلطانی امتیاز و اعزاز داد، و ضبط و نسق صوبہ حیدرآباد در دست اختیارش نهاد، و خود باجنود ممالک دکن بہت آرایش مدعای مرکزہ سالہا سمت خطہ کرناٹک پایاں گھاٹ بیدق نہضت بکشد \*

دامتان نظامت نواب سراج الدولہ در صوبہ فرخندہ بنیاد

#### حیدرآباد \*

نواب سراج الدولہ بر طبق فرمان پادشاهی، و حکم وزارت پناہی، متوجہ و مسلط حکومت حیدرآباد شدہ بتوقیر زراعت و تکثیر محاصل، و تبدیل رواج باطل، و تنبیہ متمردان، و توقیر حق پرستان و منع رسوم منہاجی و مسکرات، و قطع سر رشتہ ملہی و بدعات، کوشید، و در بیگم پورہ آباد کردہ والدہ نواب نظام الدولہ بہادر ناصر جنگ ہم احکام بندوبست شرعی نافذ و روان گردانید چون کار پردازان آنجا ید دماغ نشاء غرور بودند، بر امتناع آن امور متابعت نمودند، آنگاہ بیگم را بذابر منع مکروہات عمورہ مذکورہ علاقہ ما، کہ خارج احاطہ حکومت شما است، کار ندارند، و خاطر را ازین داعیہ تہی سازند، ازین معنی غیرت حق پرستی

(۱) صلح شولاپور صوبہ بمبئی میں ایک قریہ ہے جو پھیمانڈی کے کنارے آباد ہے یہ قریہ اورنگزیب کی لڑکی کے نام سے موسوم ہے اس لڑکی کا انتقال اسی مقام پر ہوا تھا جبکہ اورنگزیب مقام پرمپوری کے پاس خیمہ زن تھے جو پھیمانڈی کے روپر واقع ہے \*

ذاتی و حرکت عرق غیرت جبلی جوابش ارقام فرمود کہ اگرچہ  
ادائے وجہ منازعت و اقدام آئین مصالحت نظر بصلاح حال و مناسبت  
قصور استعداد جدال از مصالح جہاں بانی است، لیکن ایصال جزیرہ  
بکفار کسر حمیت مسلمانی، بحولہ و قوتہ عزیمت بدکیش جزایریمت  
بیش نخواہد دید، و سرکشی غنیم جزیروتنی پراس و بیم نخواہد  
کشید، بعد طراز این رقوم و ارسال صوب موسم بافوجیکہ مقابل  
لشکر مخالف از صد یکے خواہد بود بمحض اتکائے مدد کردگار کمر  
(۱)

عزم پیکار استوار نمود، ولوائے ہمت را بلند ساختہ تا قصہ میدک  
مستقبل معاند شتافتمہ، سینہ بسینہ و دیدہ بدیدہ اش در میدان  
قرینہ اندول صف کشید، و بگرمی کارزار بآن مرتبہ کوشید، کہ صہ  
شبان روز شمشیرے روے نیام، و دیدہ چشم آلام، ندید، روز  
چہارم بتائید ناصر وحید غالب مجادل و معاقب مقابل گردید،  
و تادہ منزل سرگرم ستیز بودہ و مخالف را رو بگریز نمودہ، تا  
سرحد رسانید، و خیمام و اسباب ریختہ پریشان حالی فرار مقہور، بضبط  
سرکار منظور، و سپاہ خود را مالک اموال سپاہ مغرور، نمودہ،  
مظفر و منصور، و بشکر شکور، و مشکور بجلارہ معاودت، و اشعہ مراجعت،  
شہر حیدرآباد سراسر نور، و از قدوم سعادت میمنت معمور فرمود،  
ازان باز دلبریش ہر صفحہ خاطر قوم مرہتہ منقوش، و تاملتہ  
سوال وجہ معمول از دل آنها فراموش، و حکایت نامش دراں  
زمان پریشانی خواب جواں مردان خیرہ سر، و موقوفی گریم  
کودکان ناز پرور، و مطور این احوال تا قیام دوراں گواہ سلسلہ گوہر  
انعام مبارزان معرکہ، ظفر، و شاہد کمند گردن و سر گریز پایان راہ  
خسران و ضرر گشت \*

(۱) علاقہ حیدرآباد میں ایک قصبہ ہے جو منچیرا ندی کے سیدھے جانب حیدرآباد

میں تقریباً پچاس میل کے فاصلہ پر شمال میں واقع ہے \*

یعنی جمہور رسم نظر برانکہ مالداران بسپر زر در قتل بیجائے  
مفلسان از شمشیر مزا ایمن مانند نہ پسندند، بعد ازاں قاتل  
را بقصاص برد، وزیر رشوت را ازاں کہا کہ گرفتہ بودند بزجر ہرچہ  
تمام تر بورثائے قاتل را سپرد، ازیں اشتہار ضبط انصافش دراز دیار  
بآن مرتبہ، نشست، و رعب قوت و عجز ضعف از خاطر قوی و  
ضعیف آن قدر شکست، کہ آتش از آب نمی ترسید، و بید  
از باد نمی لرزید، و مقامات منہیات موقوف عبادات، و مواضع  
مزخرفات مباحث کمالات گشت،<sup>(۱)</sup>

داستان مصاف نواب موصوف با بابو نایک سردار مرہٹہ

علاقہ دار ریاست پونہ و شکست یافتن او\*

وقتیکہ نوب آصف جاہ با فوج دکن متوجہ نظام کرناٹک پایاں  
گھاٹ بود، بابو نایک نام یکے از سرکردہ ہائے قوم مرہٹہ بر طبق  
تجویز پنڈت پردان ملقب ذاتی بہ پیشوا علاقہ دار ریاست پونا  
بایک لک سوار برائے وصول معمول ربع حاصل ملک کہ در  
اصطلاح ہند چوتہہ گویند بر آبادی سواد دکن خرابی نظم ریخت  
و باخذ مبلغ خطیر از رعایا و مال تا صربہ حیدرآباد شورش  
بر انگیزخت، نواب آصف جاہ باستماع این آوارگی از اقامت  
مردم محلات در بلدہ حیدرآباد و قتل جمعیت آنجا بکمال  
ہراس و نہایت وسواس از مقام محاصرہ نٹھرنگر عرف ترچناپلی  
بنواب سراج الدولہ بہادر نگاشت، کہ لحاظ بر کمی لشکر متعینہ آن  
دیار، و کثرت افواج غنیم نابکار، و بودن ناموس خاص، و لواحقین  
امرا و غیرہ خواص، دادن زر معمول صلاح حفاظت ملک دانند و  
قرار داد مصالحت نسبت بر احوال بریت واسطہ امن و عافیت  
ہمارند، چون نامہ آصف جاہی را مطالعہ نمود از روئے جوش شجاعت

(۱) جوہلی ہاتھ جو مانند سچی ہاتھ کے آراستہ کی ہوی ہوں - مبلغ کی

بہادر و محمد نجیب اللہ خان بہادر کہ ہر کدام صاحب فوج و رسالہ بود و مع دیگر سرداران شجاع بہ تمام مردی و مردانگی مثل مہر انور دافع ظلمت افواج متعارضہ گردیدہ، شمشیر زن و جنگ کنان قاطع شدائد و مراحل پیدما شدہ، در قالب لشکر آصف جاہی کہ از فقدان جنس معاش و بستگی ابواب تلاش یاس فاش داشت متانند روان رسیدہ، زبان بے زبانان مکثہ تحیر را گویائی "سبحان حی الذی لایموت" گردانیدہ، و نواب آصف جاہ شکرانہ لطیفہ وصولش، و سپاس مفرح نزولش، بتقدیم رسانیدہ، دامن دل از گرد تفکر افشاند، و از بے اختیاری جوش تحسین این مصرع ہر زبان راند \* مصرع --- "وقت تو خوش کہ وقت ما خوش کردی" \*

ہماں وقت از احضار سید لشکر خان دیوان اول و سید شریف خان دیوان دوم و بشہ نواز خان دیوان میوم و خدا بندہ خان دیوان چہارم و خواجہ عبداللہ خان ناظم پایاں گہات بشراکت نواب سراج الدولہ بہادر بزم مشورت را بریں سخن انعقاد داد بذابر استیصال بنیاد این فساد دست کدام تدبیر باید کشاد، ہمہ با ایصال وجہ معمولی را انفصال مجملہ پر خاش اندیشیدند، و تعذر تحریک سلسلہ پیکار باین وجوہات ظاہر نمودند، کہ اول مردم سپاہ کہ واسطہ سرکوبی اعداند، از امتداد مدت مسافرت، و دستداد طوالت مراجعت، و تعب محاربات کرفنائت، و مفارقت دیرین مساکن ہریکت، باقدام حرب خیلی تکامل دارند، و بہ ہیبت و ہراس انبویہ بدانندیش، و کثرت شکوہ جماعہ مخالفت کیش، در خود بصورت شمع از آتش می گدازند، پیش از آنکہ غنیم دست غنیمت کشاید، مایہ تہوری و مردانگی را غارت عجز گرسنگی و تہی شکمی نمودہ اند، و باوصف آنکہ کسے ہنوز بر اینہا ندویدہ، پائے ہمت بفرار مستعد گردانیدند و ثانی از طرح بساط مذاہمت تاراجی ملک و انتشار رعایا در پیش، از وضع مبارزت تحویر خسارت و تخریب بنیان عافیت خلاف رائے صواب اندیش، دریں صورت صلح اصلح از

دامستان ریزش پنڈت پردیان پیشوا بامہ لک سوار بر ممالک

دکن و معاودت نواب آصف جاہ از کرناٹک پایانگہات و محصور

شدن در فوج مرہٹہ و اعانت نمودن نواب سراج الدولہ بہادر و واسطہ

صلح گردیدن در میان ہر دو فوج محاصرہ و محصور \*

بابو نایک کہ در سواد حیدر آباد شکست فاحش یافتہ بنہ و بنگاہ  
را بعارت دادہ بحال تباہ رخت فرار کشید، پنڈت پردیان پیشوا کار  
فرمائے ریاست پونا از ہزیمت یافتن او با اندوہ فوج رستہ سیرت،  
و تعاقب نمودن نواب سراج الدولہ بہادر از دلاوران معدود پلنگ جرات،  
مثل مار بر خود پیچیدہ بغزم تاراجی ممالک دکن با جمعیت سہ لک  
سوار دران، و بارادہ باطل شتابان، گردید، نواب آصف جاہ باستماع  
آوارگی فوج معاند مصلحتاً از سرار او قلعہ ترچناپلی عرف نتھر  
نگر بصاح گرفته اعلام لشکر را از قرار گاہ نتھر نگر منازل پیما  
گردانید، و صوبہ آرکات را بخواجه عبداللہ خان نام توران زا سپردہ،  
و اہل نوايط را کہ در ملک کرناٹک مایہ فتور و واسطہ شرور بودند،  
حسب التماس خواجہ مذکور بند و مقید نمودہ، و ہمراہ گرفتہ،  
بکوچہ ہائے طولانی از رود خانہ کشنا عبور فرمودہ، راہی نواح  
دکن گشت، و خواجہ عبداللہ خان نیز برائے انتظام بعضی مہام  
خود ہمراہ معسکر محمل برہست، سرخیل مرہٹہ از عزم نواب  
آصف جاہ آگاہ شدہ افواج منقسمہ تاراجی ملک، مجموع ساختہ،  
و مستقبل شتافتہ، نوعی بمحاصرہ لشکر آصف جاہی پرداختہ،  
کہ از انسداد طریق و تنگی حرکت تیسریک پیدلہ آب بہ قیمت  
یک روپیہ خالی از تصرف یک صوبہ عرق محنت نبود، نواب  
سراج الدولہ بہادر بآگہی این حال سراسر اختلال با جمعے پیکار  
طلب و اسباب ذخیرہ ماوجب از مقر خویش عزم اعانت نمود، و  
حضرت اعلائی مارا در حیدرآباد بہ نیابت خویش مقرر فرمود، و  
بامہ ۳ فرزند ار جمند یعنی محمد محفرظ خان بہادر و عبدالوہاب خان



تعمیل کمر پیکار محکم خواهد ساخت؛ آخر الامر مال کار خود مثل انجام بابو نایک گمان برده، بد ریافت عزم کارزار لشکریاں آصف جاہی بخلاف جبین سابق از ورود این اعتبار کاروبار شجاعست و آبروے گیرودار امارت بخود افسرده، عنان استقلال از دست داده، پیام آشتی فرستاده، نواب سراج الدولہ بہادر پس از تیقن رفع ہيجا، و تعین آمدورفت وکلا، بنواب آصف جاہ مطلع ساختہ، و نعل بہا یعنی وجہ چوتہ را مرفوع القلم گردانیدہ و تیغ پر خاش در نیام صلح نشانیدہ، و روز دیگر پنڈت پردان را از ملازمت نواب وزارت مآب بکام دل رسانیدہ، چنانچہ خود بدولت تالب فرش پیشوا استقبال نمود، و با او بریک مسند جلوس فرمود، بعد انصرام رسوم مکالمت، و انسجام لزوم مصادقت، و اجرائے تواضع خلایع و عطر و پان، و ادائے شرایط توقیر عرفیہ ہندوستان، آئین وداع ہمدیگر حسن شہود یافت، و پیشوا اعلام لشکر را بصوب پونا دارالحکومت خود روانہ ساخت، و نواب آصف جاہ در ہماں منزل مقام کردہ، بہ تزیین بزم تہسین نواب سراج الدولہ بہادر پرداخت، و عرضداشت حضور سلطان بحسن توصیف بیکراں و تعریف خدمات نمایانش نگاشت، و خواجه عبداللہ خاں را کہ ہمراہ داشت بانہاج مطلب او معزز عطائی خلعت نمودہ، مرخص نظام امور آرکات گردانید، و خورد باقبال روز دوم بعد از نماز صبح نہضت فرمائے پیشتر گردید \*

داستان مامور شدن نواب سراج الدولہ بہادر بر نظامت صوبہ

آرکات متعلق کرناٹک پایانگہات و رسیدن او دران سر زمین بحکم

رب العالمین \*

از انجا کہ شب ظلمت اندوز، در بد و رونق روز تجلی افروز، چہرہ ہستی خویش در حجاب عدم می پوشد، و سایہ تیرگی سرمایہ در ہنگام ظہور جمال نور، رنگ رخ اثبات خود را بنفی ناگزیر می شکند، خواجه عبداللہ خاں از خلعت ارتخاص حضور نواب

جنگ است، و سکون انسب از آهنگ، نواب سراج الدوله بهادر دران مجلس سکوت داشت، و اصالب باسخن آشنا ساخت، شه نواز خان که با او نوعی ناصاف بود، زبان طنز کشت، که خاموشی صاحب درین مقدمه چرا است، و شمشیر مرهقه کش که بر سر بابونایک کشید، بر پشت گریز پایاں زدید، به چه سبب در نیام است و دره عرکه صید پنجه کشیدن، و بمقام حمله احمال گزیدن تعجب است، از شیر خوں آشام، جواب داد، که خاموشیم را جهت آنست، که در مباحثه دوک آرائی زنان تذکره شمشیر کشی مردان بکار نیاید، و شجاعت با مشورت اتفاق ندارد، شه نواز خان گفت، که مقدمه پندت پردان مثل مجهله بابونایک ندانند، و این مجادله را ازان معامله مقارنت ندهند، که او قطره بود، و این دریاست، جواب داد، حق آب شمشیر مبارزان، از ثریاتا ثری است، شه نواز خان گفت، که اگر زعمی دارید، و کار می توانید، همین دست و همین چراگان و همین گز و همین میدان، نواب سراج الدوله بهادر ازین سخن متغیر شده، و از مجلس مشاورت برخاسته بحضور نواب آصف جاه رفته، عرض کرد، که ما از ارباب سیف و ستیز هستیم، مشورت را عیب جوانمردی می دانیم، بیت —

چو عاجز شود مرد چاره سگال

ز بیچارگی می گریزد بغال \*

تکیه بر فضل ناصر برحق، و معین مطلق، فیصله کار معاند نا بکار را کرو بند تیغ آبدار دارم، و بمقابل اول عدورا دست بسته بحضور می آرم، و گرنه بغیرت اسلام سر بکار رب مجازی می سپارم، بمجرد این سخن برخاست، بلشکر خود رسیده کوس جنگ نواخت و بتعجیل آرایش صف رزم پرداخت، و پندت پردان را بمبارزت خواست، پندت پردان ازین پیام مشوش و هراسان گشته، سر بگریبان تفکر انداخته، پیک خیال برائے تجویز جواب بر سودوانید، غیر از صلح مناسبت وقت ندید، زیرا که او گمان نداشت، که نواب سراج الدوله بهادر درین تعب مفر طویل باین

بر عیب و هنرش اطلاع یابند، جوابش به همین عبارت فرمود، که این خلعتی است که بر قامت من دوخته، و این پیرایه است، که از جسم من برجستگی اندوخته، ازین معنی ظرف فاضالش باین کدورت تراوید، و گفت، که صاحب بنده این چه سخن خنده است، و خدا بنده خان که از غایت گرانی دل، در شکست سخن آن زبان آور باطل بود، علی الرغمش باین نوع تائید نمود، که این واسطه، خنده نیست، بلکه واجبیست، خوشا حال آن ملک که چنین کسی ناظمش گردد، و زبانی و تربیت آن سرزمین که ازین حکومت این شخص مهین، دعوای آسمان برین بندد، درین اثنا نواب آصف جاه وارد حال این گفتگو گردید، و از همه پرسید که کرا به نظامت آرکات مشخص کرده اند، و کرا برائے انتظام این کار بر آورده، خدا بنده خان کار بند سابق گردیده، بعرض رسانید، که سراج الدوله بهادر خود را برین کار پسندیده، نواب آصف جاه ازین سخن منبسط و مسرور، و ممدست فرحت موفور گشته، فرمود، که بسیار خوب است، اما پیر، جوابش فرمود، که هر چند پیر است لکن خوش پسران است، و با تدبیر، غرض آن روز همان جا مقام نمود، روز دویتمش صبحی خدا بنده خان را طلب داشته، شادان و فرحان فرمود، که بنابر تفویض نظامت آرکات بسراج الدوله بهادر شب استخاره نمودیم، و آگهی استحسانش یافتیم، خدا بنده خان بعرض مناسبت، این معنی او را طلب داشت، هرگاه که بشرف مجرا تشریف امتیاز یافت، نواب آصف جاه او را مخاطب باین خطاب ساخت، که جهت افاضت نظامت آرکات گویا فطرت والای شما از سلک مخصوصان عنایات ماچیدیم، و آب و تابش بروشنی جوهر گردانگی همه پسندیدیم، امروز چهارشنبه و سیزدهم ماه صفر است، و برائے دادن خلعت خواه امروز خواه فردا خوشنودی خاطر شما در نظر، نواب سراج الدوله بهادر خود را ازین تالیفات مبرا نمود، و زبان عرض مدعا کشود که رویه بنده از تعقیدات تاریخ و روز خارج است،

آصف جاه سراپائے امید آراسته، و از آشنایان حاضر لشکر نشاط ملاقات یافته، در خیمه خود رسیده، و از کارها فارغ گردیده، تن بخواب راحت داد، چون صبح صادق دیده اش کشاد، برخاست، و بعد از ادائے ضروریات در تهیه نماز صبح موافق معمول هر چوکی نشسته وضوئے ساخت، چنانچه ترتیبش تاشستن پائے چپ رسید، ناگاه پائے حیانش از کرسی ثبات بلغزید، و زیر چوکی افتاد، و جدین جان بزین مسجد جاوداں نهاد، نواب آصف جاه که نیم کرو به از راه طے نکرده بود، باستماع آن خبر نصب خیمه مقام فرمود، و هر چهار دیوان یعنی مید لشکر خان و مید شریف خان، و شه نواز خان و خدا بنده خان و نواب سراج الدوله بهادر را باریاب خلوت و آرایش بزم مشورت ساخته حکم کرد شخصی را که لیانت نظم آرکات داشته باشد، و تعهد این عهده عظیم نماید، مشخص نمایند، بدان موجب هر یک به تشخیص فراست خویش نام هر کس را که مناسب می پنداشت بر زبان می راند، دیگرے که از حقیقتش آگاهی می داشت، در آن مقعے می نشاند، هر چند که بحث بطوالت انجامید، معنی مطلوب به تحقیق نرسید، نواب سراج الدوله بهادر را که اصلاً در آن مجلس زبان پلاو نعم نکشود، شه نواز خان که همیشه دریغے ایرادش بود، خطاب نمود، که صاحب در اوقات مشورت چرا لب را مهر خاموشی می دهید، و بچه سبب زبان را آشنائی بیان نمی کنید، پاسخ داد، که خاموشیم صدائے دارد، که پریروز در معامله پندت پردان بگوش خاص و عام خورده، و از آن خاطر بسا سخن آرایان افسرده، شه نواز خان به جواب در آمد، که سکر ت حال چه صدا می دهد، بفرمائید، که تا مفت سامع خاطران شود، گفت آواز خاموشیم ہمیں است، که شخص مشخص تشخیص من نظامت آرکات را لایق است، و در آن کار بجمع وجوه مطابق، ہم کلام مبالغه در استکشاف نام کرد، فرمود، که اظهار نامش تعلق بمواجهه نواب آصف جاه دارد، شه نواز خان گفت، که اگر حالا انمایند، ارباب این مجلس

ماخوذ و مقرر بعتاب ابد، و موسوم باسم اصلي مير احمد شده بود، و بر زبان راندن نامش بخلاف حکم مبین از خطاب پیشین مکدر گشت، و چنین برابر و بر بست، و تعارضاً پرسید، که ایا حکم من بشما نرسید که کسی خطابش بر زبان نراند، و باسم اصلي مير احمدش خواند، بعرض رسانید، که هر چند حکم خداوندي آگهی افروز است، لیکن پاس صاحب زادگی ادب آموز، فرمود، که از ما می جنگید، یا پان می گیرید، گفت که تعلق از جنگ ندارم، زیرا که از حضور ظل سبحانی متعین حضرت شده ام، اگر پان عنایت می شود عنایت است، و گرنه بدون پان هم کامیاب رخصت، چون خود بدولت از صاف گوئی او رهنماید، پان دان از دست بر زمین رها گردانید، او بغیر پان آداب رخصت بجا آورده، بیرون سرا پرده خرامید، و بسواری پالکی راهی گردید، نواب آصف جاه پاندان فرستاد، و پیغام داد، که بملاقات میر احمد روند، چنانچه پاندان گرفته از اثنائے راه برگشته نزد نواب نظام الدوله بهادر ناصر جنگ رفت، و ملقی گشت، نواب مغزالیه اواخر گفتگو دست او گرفته فرمود، که اقرار می از شما منظور است، جواب داد، که بشرط تصریح اگر ممکن باشد، اطاعت آن ضرور، فرمود، که از ممکنات است و غیر دشوار، عرض نمود که اول توضیحش از حضرت، و بعد ازاں از فدوی اقرار، و انمود که عهد رفاقت از شماسی خواهم، بمجرد استماع این کلام دست خود از دستش بکف واکشید، و گفت، نمی توانم، که پیمانش بمیان آرم، و تاکنی این پیر یعنی نواب آصف جاه در قید حیات باشد، ممکن نیست، که رفاقتش گذارم، نواب مغزالیه فرمود که مراد من آنست، که بعد پدرم با برادر من آصف الدوله غازالدین خاں بهادر فیروز جنگ نسازند، و بامن رفیق باشند، جواب داد که پاس این معنی آسان است، در صورت رضامندی ظل سبحانی، پس از اتمام این تقریر رخصت پذیر گردیده، و فرقه معبوسه نوایط را رها گردانیده، و همراه رکاب سعادت انتما گرفته

دریں باب وقت مشخصہ خاطر مبارک مورث برکت خواہد بود،  
نواب آصف جاہ مرضی او مقید تعینات تاریخ و روز نیافتہ، ہماں  
وقت از عطای خلعت اختیار صوبہ آرکات مباہی ساختہ، چون  
او بنابر رہائی و ہمراہی خود قوم مقیدہ اہل فوایط را، حسب  
التماس آنها کہ پیش از اں بکمال الحاج باوے ملتئم شدہ بودند،  
از حضور وزارت پناہی درخواست، جواب یافت، کہ طینت  
ایں قوم شمارے ندارد، چنانچہ یکے از آنها غلام مرتضی خان  
جاگیردار ویلور پیش از چند روز تجویز فتنہ کہ درو خاطر  
می داشت، در دیگ نشستہ از لشکر ظفر اثر پائی فرار پیش  
گذاشت، بیم آنست، کہ مبادا در نظامت شما فتنہ ہائے خفتہ  
بیدار سازند، و فسادات ممتنع التدارک برپا گردانند، خواجہ  
عبدالله خان کہ تجربہ کار، و آگاہ سرد و گرم روزگار است، قیام  
آن قوم در آرکات پسند ننمود، عرض کرد، وائے ہر حاکمی کہ  
غافل از خلل اندازی محکوم باشد، و افسوس بر خواجہ کہ مایہ  
کار آوارہ فتور بندہ گرداند، چہ امکان است، کہ ازین کسان خلل  
در نظامت من آید، و ہنر کردانی من مبدل بعیب ہدیج کارہ کے  
شود، قصہ کوتاہ آخر بسعی فراوان و سفارش بیکراں زنجیر تعید  
آنها بگسلانید، و بہمراہی رکاب خویش مطلق العنان عرضہ عزت  
مہجد گردانید، و تئیکہ نواب آصف جاہ پاندان بنابر عنایت پان  
رخصت بدست خود برداشت، نواب سراج الدولہ بہادر عرض  
نمود، کہ بتقدیر اجازت از نواب نظام الدولہ بہادر ناصر جنگ  
(۱)

نیز تحصیل رخصت مستحسن خواہد بود، بسبب آنکہ نواب ناصر  
جنگ با خود بدولت بلا لحاظ شرف ابویت صف جنگ آرامتہ،  
و بمقابلہ برخاستہ، اسیر و دستگیر و متصف بخطا و تقصیر، و نا پسند  
خاطر بلند، و بمقتضائے تقید نظر بند، و از منصب و خطاب دولتی  
و جنگی معزول، و در ذیل نافرمان بران محسوب، و مشمول، و ما

(۱) نواب ناصر جنگ نے اپنے باپ آصف جاہ سے سنہ ۱۷۴۱ع میں بغاوت کی  
تھی جبکہ وہ دلی میں تھے۔ باپ کے مقابلہ میں ناصر جنگ کو شکست ہوئی اور  
انکو قید کرکے اورنگ آباد لایا گیا \*

چوں در زندگی فعل محمود بود  
 خدا راضی و خلق خوشنود بود  
 در ارکات رخت عزیمت نهاد  
 بر آئین دین کار دولت نهاد

اکنون خاطر و قایع نگار، باخامہ حقایق اظہار، بر آں اتفاق دارد،  
 کہ بنابر ربط سلسلہ واقعات واجب التقرير، و پیوند سررشتہ کیفیات  
 لازم التسطیر، مجملے از حقائق ملک کرناٹک، و تمیز صوبہ پایاں  
 گہات، و وجہ تخصیص و تسمیہ دارالملک آرکات، و برخے از  
 احوال حکام پیشین آن سرزمین، و تعبار قوم فرننگ ساکن آن  
 ضلع لطافت آئین، بروئے اعلان و صفحہ بیان آرد \*  
 داستان احداث بلدہ ارکات متعلق کرناٹک پایاں گہات و کیفیت

حکام سلف آن ملک و تعبار فرننگ ساکن آن ضواد \*

ملک کرناٹک شامل است بممالک بالا گہات، و پایاں گہات،  
 و صوبہ آرکات مختص است، بملک پایاں گہات، کہ در زمان سابق  
 حکومت گاہ راجہائے ہندو، و بدار الریاست چنچی کہ حالا بنصرنگدہ  
 مشہر است، متعلق بود، آوانیکہ محمد اورنگ زیب عالم گیر  
 پادشاہ متوجہ تصفیہ خس و خاشاک بلاد دکن گردید، ذوالفقار<sup>(۱)</sup>

(۱) ذوالفقار خان امیرالامرا نصرت جنگ و وزیرالملک اسدخان کے بیٹے ہیں  
 سنہ ۱۰۶۷ ہجری مطابق سنہ ۱۶۵۷ع میں انکی پیدائش ہوئی عالمگیر کے زمانے میں وہ  
 کئی اونچے عہدوں پر فائز رہے سنہ ۱۱۲۴ ہجری مطابق سنہ ۱۷۱۳ع میں جبکہ جہاں  
 دار شاہ شہید کر دیا گیا اسی دن ان کی بھی شہادت واقع ہوئی ذوالفقار خان نے  
 دکن میں ایک جنرل کی حیثیت سے بڑی ناموری حاصل کی ملکی معاملات میں انہیں  
 کافی مہارت تھی سنہ ۱۶۶۷ع - ۱۶۹۸ع میں جب اورنگ زیب کا قلعہ ستارہ پر قبضہ  
 ہوا تو سواجی کا دوسرا بیٹا راجہ رام وہاں سے بھاگ کر قلعہ چنچی میں پناہ  
 گزین ہوا۔ جب ذوالفقار خان کو یہ خبر ملی تو انہوں نے چنچی کا محاصرہ کر لیا  
 اور غروری سنہ ۱۶۹۸ع قلعہ پر قبضہ کر لیا لیکن راجہ رام بچ کر قلعہ سے نکل گیا  
 اور مہاراجہا روائہ ہو گیا۔ سنہ ۱۶۹۲ع میں ذوالفقار خان نے قلعہ یکمور - پرسواکم اور  
 تندر پیت انگریزوں کو دینے کا وعدہ کر لیا۔ عالم گیر کے زمانے میں وہ دکن کے  
 ناظم رہے بہادر شاہ کے زمانے میں امیرالامرا اور بخشی کے بلند عہدہ پر فائز رہے  
 جہاندار شاہ کے زمانے میں اس کے وزیر رہے \*

جاده پیمائی منزل مراد، و بحفظ و حمایت خالق العباد جلوه  
آزائی مستقر الریاست معموره آرکات میمنت آباد گشت، و باجرائے  
حکم امن و آرام بساط کدورت ایام در نوشت \*

### منظومه انور نامه \*

چو نواب ما انورالدین امیر  
بحکم شهنشاه روشن ضمیر  
گرفته نظامت ز آصف نژاد  
همان ملک کرناکت زیر باد  
رسیده در اقصای پایان گهاٹ  
بعنوان حکام در آرکات  
بقانون گیتی کشایان دهر  
رسانید مرہر یکے را بہ بہر  
بہر یک مراعات بایستہ کرد  
تفقد بہر مرد شایستہ کرد  
بقوم نوايط کرم بیش کرد  
ز لطف دلی در ہر خویش کرد  
رہانید شان را ز حبس وز بند  
ازان لشکر آصف ارجمند  
بیاورد شان را بہمراہ خویش  
باعزاز و توقیر و الطاف بیش  
بدادش بہر یک ہماں قلعہ را  
روان کرد شان را بجاگیر  
چنان شد کہ آنہا ز الطاف او  
غنیمت شمرند اکناف او  
بحال رعایا رعایت نمود  
بدان و دہش رنگ ہر یک فرود  
در آبادی ملک صاعی شدہ  
بر این گلہ خلق راعی شدہ



چند صد سال آرمیده، و بپیمان مقام خویش اضلاع و اطرافش را مظهر برکات گردانیده، به نثر و نثر و تجاور بدار الظفر ملقب و باسم حضرت سید عبدالقادر که در کنار دریائے بندر ناگور، متعلق اقوائے ضلع مذکور، آسایش جاردان، و مطاف عالمیان، دارد بقادر نگر و پر دو آبادی رام ناتھ و شیو گنگا که بسر کرد کی عده الامرا فرزند کلان از فوج سرکار در عهد خاص مفتوح و مسخر شدند، بهر دو اسم اصلی عبدالولی و غلام حسین بولی نگر و حسین نگر موسوم است، بدارالنور ملقب و بسر اسم اصلی خاص که محمد علی باشد، بمحمد پور موسوم گشت، انشاء الله تعالی آئندہ بیافش بوضوح خواهد پیوست \*

بیان کیفیت ناظران ماسلف صوبہ دارالنور محمد پور عرف آرکات

### متعلق کرناتک پایا نگہات \*

از زمرہ اہل اسلام و ایمان، و نوابین سلطان ہندوستان، اول ناظرین واسطہ تعمیر و ترتیب بلدہ آرکات، و یاعت تسخیر پایا نگہات، موافق انشائے صدر نواب ذوالفقار خان بہادر نصرت جنگ واد جملتہ الملک اسد خان متولد ایران جنت نشان، وزیر الممالک سواد اعظم ہندوستان، پیرو مذہب جعفریہ معتقد عقاید اسمانیہ اثنا عشریہ، کریم النفس سلیم الطبع، عمیم الجود جلیل الوضع، کہ شرح جلال کرمش از تکلف تحریر مبرا، و بیان فضایل ہمیش از تصنع تسطیر معرا، است، چنانچہ وزان کلمہ چند تینما قلم بند، و غنیمت تحریر مدایع پیوند \*

### بیان جود و نوال او \*

در اوقات تسخیر ملک کرناتک پایا نگہات برے ماء الطبیع حب القلست کہ فراشے متصل خیمہ می بخت، پسند شامہ لطیف زہودہ، حقیقت آن از حاضران دریافتمہ، وقت تناول خاصہ قدرے آزان طلبید، و چشمید، و نمکش نیز پسندید، و مبلغ اک روپیہ بہ پزندہاش

خان بہادر نصرت جنگ ولد جملہ الملک اسد خان وزیر الممالک مامور، و وارد انضباط ملک کرناٹک پایاں گھاٹ شدہ، بسعی فراوان و کوشش نمایاں باتمامہ در حوزہ تصرف آوردہ، داخل ممالک پادشاہی گردانید، و بعضے متعہدان ادائے پیش کشات مثل زمیں داران ترچناپلی و تنجاور و رام ناتھ و شیو گنگا و ملیوار وغیرہ را بحال آنها گذاشت، و بازارے اطاعت و انقیاد محروس حمایت سلطانی داشت \*

### بیان کیفیت احداث بلدہ آرکات \*

چون صانع کائنات و خالق بریات آرایش پرکار را یادگار اتفاق عجیبی، و نمایش پر جلوه را منحصر آئینہ مبدی، ساختہ، ذوالفقار خان بہادر ہنگام اشتغال تسخیر پایاں گھاٹ لب رود بارے، دامن صحرائے، را بمقام نشر اسلام، و اعتلائے ریات نصرت التیام آراستہ، و از تمامی مدت دوازده سال اقامت، و درازی عرصہ تعین، سکونت، موض خیمہ، از درجہ خانہائے خس پوش درگذشت، و مبدل بمنظر سفالین و مسقف گشت، چون آن مقام قرار گاہ حاکم شد رفتہ رفتہ طرح شہر عظیم نہاد، و افواہ اقام از بلاد نامدارش اشتہار داد \*

### وجہ تسمیہ آرکات \*

آرکات لغت ہنود است توضیحش آنکہ تاکہ اہل لشکر در خیمہ ہا بودند، و عمل بقلب ماہیت صحرا نمودند، موقوف صدر بدون لشکر ذوالفقار خان تعین اسمی نداشت، چون عمارات احداث و راستہ ہا طرح موزوں یافت، بسبب قرینہ رود و صحرا اتفاق ہنود از روئے حیثیت معنی مسطور بلفظ مشترک اصطلاح خود کہ ”آر“ بمعنی رود و ”کات“ بمعنی صحرا است، بآرکات موسوم ساخت، و در زمان حضرت اعلائے ماخدا اللہ ملکہ و سلطانہ مثل تلب و تسمیہ معمورہ ہائے نامی ملک محروسہ کہ ترچناپلی بدارالنصر ملقب و باسم حضرت نثارولی قدس اللہ سرہ العزیز کہ ہمانجا از

### بیان نظامت نواب داؤد خان در صوبہ آرکات \*

داؤد خان منصبدار سلطان و از قوم افغان بود، در شرح نسب این فریق مورخین اختلاف دارند، و شبیه می آرند، و محرر تاریخ نورسنامه ملا محمد قاسم الملقب بفرشته نگاشته، و بدین نوع شک از خواطر برداشته، که قاطبہ افغان بنی قبطی است که از قوم فرعون مابقی غرق نیل اعجاز حضرت موسی علی نبینا وعلیہ السلام بخلاف کسانیکہ ایمان آوردند، و بجائے خود ما نند، آواره وطن گردیده سمت هندوستان رسیدند، الغرض نواب داؤد خان با شجاعت و صلابت بوده، و به نیابت نواب ذوالفقار خان بهادر نصرت جنگ صوبہ داری آرکات بعدل و انصاف نموده، و ظلم و تعدی از حال برآیا برداشته، و زمانه را بلطف و مرحمت خاص و عام انپاشته، در قلادہ سگ عجیب الخلق می پرورید، و از خود جدا نمی گردانید، نر را بخضر خان نام پدر و مادہ آنو به بسو اسم مادر خود می خواند، و مہرے را کہ پیش می آوردند از آن دو سگ می درانید، نقل — تاجرے از شخصے ساکن بلدہ آرکات مبلغے یوام گرفته، بمہرے سمت حیدرآباد رفتہ، ادائے قرض ہستی نمود، و قرض خواہ از زوجہ اش متقاضی زر بود، و بیوہ از آگہی معاملہ شوہر خود را مبرا، و ایصال زر واجبی را وعدہ آمدن حساب و ہمراہیان متوفی ساخت، و قرض خواہ الهاش پذیر نمی کرد، و سلسلہ تقاضائے ہر روز مہکم می داشت چنانچہ روزے کہ زمانہ تقاضایش بسر آمد، بشدت کاوش بخائے اش در آمد، چون بز پلنگ نشست، زن بغل برخواست، و اجماع ہمسایگان مہملہ را راجع بحضور نواب مذکور ساخت،

(۱) اولاد قبط کی - اور قبط نام ہے نوح علیہ السلام کے ایک پوتے کا سمر یہی جو قبطی لوگ تابعان فرعون سے تھے وہ اسی قبط کی اولاد سے تھے \*

بخشید، نقل — روزے باناصر علی شاعر کامل الاستعداد، در شاہ جہاں آباد بمحردیکم سر راہ سواری اتفاق چار چشمیش آفتاد، و آنکہ زبان بہ بدیہہ این بیت کشاد، بیت —

اے شان حیدری ز نشان تو آشکار  
نام تو در نبرد کند کار ذوالفقار

اکت رویہ در صلہ اش داد ”نقل“ در وقت نظامت آرکات غمازے از سرقت مطبخیان، و فروختن طعام در دوکان، و گرفتن بہائے آن، مسموع او ساخت، چون دلیلش خواست، گویندہ روز دیگر تورہ از ان در بازار خرید، شاید تقریر خویش گردانید، بمحرد تحقیق آن پر خاست، و دوکانہ شکر منعم حقیقی ادا ساخت، و فرمود، رازقے کہ زبان ہیچ مرزوق در سپاس رزق بے قیامش رسائی ندارد و خالقے کہ بیان ہیچ مخلوق در احصائے بے انتہایش از عقد کل اللسانی نہراید، مرا نعمت بکثرتے عطا فرمود، و از حاجتم آنقدر افزودہ کہ از اندازہ احتیاط من در گذشتہ، و بآن مرتبہ مطلق الصرف مردم گشتہ، کہ زیادہ از احتیاج خویش می یابند، و دیگران را بقیمت می رسانند، آنگاہ طعام پزاں را طلبیدہ، و آگاہ این معنی گردانید، کہ طعام فروشی فعل رکعت نمایان است، و منافی شکر روزی رسا، باید کہ آیندہ طعامیکہ افزوں از حاجت یابید، بے مزد و قیمت منقسم محتاجان دارید، و از فروختن آن باز آئید، چون آنہارا از ان ممنوع فرمود، جاگیر میر حاصل بعوض حاصل فروخت طعام عنایت نمود، الغرض کسرے کم دوازده سال امور کرناٹک پایانگہات را انتظام واقعی بخشید، و حسب الحکم سلطانی (۱)

داؤد خان نام افغان نسب منصہدار پادشاہی را بہ نیابت خود در آرکات منصوب و مامور فرمودہ، خود عازم حضور گردید \*

(۱) داؤد خان، پنی خضر خان پنی کے بھوتے تھے۔ ان کے متعلق دکن میں بہت سے قصے اور ضرب المثلین مشہور ہیں انہوں نے کئی سال تک اورنگ زیب کی ملازمت کی اور بہادر شاہ کے زمانے میں دکن میں ذوالفقار خان کے نائب رہے سنہ ۱۷۱۰ع میں جبکہ وہ سلطان فرخ میر کے ایما سے خفیہ طور پر حسین علی خان کو روکنے کیلئے آئے پڑھے تو میدان جنگ میں انہیں ایک گولی لگی اور شہید ہوئے۔ سنہ ۱۷۷۰-۱۷۰۷ع وہ کرناٹک پایان گھاٹ کے ناظم بھی رہے \*

(۱) تاریخ طبری بنی قریش و بہ تشریح مولف تاریخ یمنی از قوم ملاحین و بتوضیح جامع اللباب شرفائے کوفہ اُزد، و علی ای حال از تظلم حجاج بن یوسف جلا وطن، و از دریا و اصل ساحل ہند و ہرزمین مرہٹ مقیم ہند کوکن، شدند، و در اوقات سلاطین اربعہ دکن امتیاز یافتند، چنانچہ یکے از آنها ملا احمد نام در دربار عادل شاہ بیجاپوری بدرجہ امارت فائز گردید، و از یہاں قوم دو برادر یکے محمد سعید و دیگر غلام علی از کوکن بھالت تباہ، وارد لشکر محمد اورنگ زیب عالمگیر پادشاہ شدہ، و روشناس بخشی سپاہ گشتہ، و روزے بمعرفتش بحضور شاہ رفتہ، ہر دو برادر ہم جنب یک دیگر ایستادند، و غلام علی برادر خورد از قدآوری و تنومندی منظور نظر شاہی، و بتعلق نوکری مسرور گردید، و محمد سعید از نہانت جسم و قصر قامت ناپسند و منفعل سعی نامشکور شدہ، و بخشی نیز در احضار امثال آنچنان نہیف و قصیر ممنوع تاکید حضور گشتہ، محمد سعید شاکی بخت برگشتہ خود، برگشتہ، پیش صاحب دعوتی کہ تعویذش اثر تمام و در لشکر قیام دوام داشت، رسید، و مفسر سرگذشت حال سراسر ملال خویش گردید، صاحب دعوت ترحم احوالش شکرانہ

(۱) ابو جعفر محمد بن جریر طبری ایک مشہور عرب مورخ ہیں سنہ ۸۴۹ء مقام آمل علاقہ طبرستان میں ان کی پیدائش ہوئی انہوں نے بالکل کم سنی میں تعلیم شروع کی اور سات سال کی عمر میں قرآن مجید حفظ کرنا شروع کیا وطن میں ابتدائی تعلیم ختم کر کے - انہوں نے اپنے باپ کے ذریعہ چر مسلمہ نون کے علمی مقامات کے متعلق اچھی واقفیت رکھتے تھے تفصیلی معلومات حاصل کیے اور اطراف کے مشہور مقامات کا سفر کیا اس کے بعد وہ امام احمد بن حنبل کے پاس تعلیم حاصل کرنے کیلئے بغداد روانہ ہوئے لیکن ان کے پہنچنے سے قبل امام احمد بن حنبل انتقال کرچکے تھے - کوفہ اور بصرہ میں مختصر قیام کے بعد وہ دوبارہ بغداد چلے آئے اور کچھ مدت کیلئے وہیں ٹہر گئے - اس کے بعد انہوں نے مصر کا سفر اختیار کیا لیکن ملک نام میں درس حدیث حاصل کرنے کیلئے ٹہر گئے - کچھ دنوں بعد وہاں سے دوبارہ بغداد واپس آئے اور یہاں سے ایک دو مرتبہ اپنے وطن طبرستان کا سفر کرنے کے بعد بغداد ہی میں مقیم ہو گئے اور سنہ ۹۲۳ء میں انتقال کیا - جامع البیان فی تفسیر البیان - تاریخ الرسول و الملوک، تاریخ الوجال وغیرہ انہیں کی تصنیفات ہیں انکی پوری تصنیفات ہمارے ملک نہیں پہنچی ہیں \*

قرض خواہ را فرمود، کہ کار از وصول قرض می داشتی، بشعند و حاکم رجوع می ساختی، و اعانت می خواستی، ازین حرکت غیر از ارادہ فاسد نا معلوم، و بدون عزم خیانت نا مفہوم، آنگاہ ہماں جفت سگ را بدوانید، و حلقومش بیک حملہ بدرانید، ازین معنی شور و ہیبت او بآن حد بلند گردید، کہ دشمن از دشمن نمی جنگید، بلکہ سگ بہ سگ نمی نالید، اقسام این حکایات بسیار، و امثال این کلمات بے شمار، از بسکہ مایل سیر دریا بود، عرض لطافت آن زمان، دریں ایام اندراس و انکسار آن، مثل تعمیر شکست و ریختش غیر امکان، بیت

چو یک دیدہ نباشد صد شنیدہ

شنیدہ کئے بود مانند دیدہ

نظامت او در پایاں گہات بکسرے کم ہفت سال رسیدہ، کہ  
 حسب الطلب پادشاہی سعادت اللہ خان نام از گروہ نواب دیوان  
 خود را بہ نیابت آرکات گذاشتہ راہی حضور گردید \*  
 بیان نظامت نواب سعادت اللہ خان \*

سعادت اللہ خان از قوم نواب است، و لفظ نواب صیغہ جمع و مفردش نایب و قومے اسم از عرب مختلف الشرح کہ بہ تحقیق مصنف

(۱) سعادت اللہ خان کا اصلی نام محمد سعید ہے سنہ ۱۷۰۸ ع میں نواب داؤد خان نے ان کو اپنی جگہ دیوان اور فوجدار مقرر کیا تھا سعادت اللہ خان کی حاندانی تاریخ سعادت نامہ میں لکھا ہے کہ فرخ سیر کے قتل ہونے کے بعد فوراً سنہ ۱۷۱۳ ع میں نظام الملک نے ان کو کرفاتک پایاں گہات اور بالاگہات کا نواب مقرر کیا سنہ ۱۷۱۰ ع تا ۱۷۲۲ ع وہ آرکات کے باقاعدہ مسعود نواب رہے اور تاریخ سعادت نامہ کے مطابق وہ اورنگ زیب کے زمانے سے لیکر سنہ ۱۷۳۲ ع تک نواب رہے ان کے انتقال کی وجہ سے رعایا پر بہت مدہم ہوا۔ سعادت اللہ خان داؤد خان کے بعد سنہ ۱۷۲۳ ع میں نظم مقرر کئے گئے تھے \*

متعجب چنین روداد غریب، گردید، و بالتجائے استکشاف چگونگی  
 این عرفان، یعنی آگهی از تعویذ سرش و نویسنده آن، جبین  
 عبودیت بر زمین مالید، فرمود بمحردیکه این مرتبه او را دیدیم،  
 بخلاف دفعه سابق از به اختیاری دل بنوکری پسندیدیم، و متعجب  
 گشتیم که با وصف عدم تبدیل ناظر و منظور تغییر اراده از چیست،  
 و این سلسله را محرک کیست، بقیاس فهمیدیم، که اثر تعویذ  
 موثره همان صاحب دعوت باشد، و تائید همان دست با قوت  
 از آنجا که علی الرغم تعقل انسانی، تبدیل احوال مورے به منصب  
 سلیمانی، سر رشته سرکار خدائیسست، و برعکس اسباب امکانی، تغییر  
 رتبت کدائی، بدولت سلطانی، و تیره دربار کبریائی محمد سعید از  
 وسیله نوکری شاهی بهرور ایام در منصبداران داخله یافت، و در  
 رفاقت نواب داؤد خان ب خطاب سعادت الله خانی و عهده دیوانی  
 سر باقبال روز افزون افراشت، و بر صوبه آرکات بیست سال به  
 نیابت، و پنج سال باصالت، جمله بست و پنج سال کوس نام آوری  
 نظامت نواخت، و همت عالی نهجست را مصروف آرام خلق الله  
 و متعلق پرداخت سپاه، و بدین داری پیروی اثنا عشریه و اطاعت  
 مذهب صادق جعفریه داشت، و بیاس رعایت ذوی القربی والا رحم  
 قوم و عشیرت خود را از کوکن طلبید، و قلاع و جاگیرات  
 بخشید، و غلام علی برادر خورد را از پیش گاه سلطانی معزز جاگیر  
 و یلور و خطاب خانی گردانید، و از توفیق آموذگی مساکین والایتم  
 در آرام خواطر اهل احتیاج کوشید، چنانچه خلایق زمانه او را  
 بهترین از منہ سابقه می گفتند، و بالاتفاق زبان اقرار بتوصیف  
 ایام معدلت نظامش می کشادند، چون لاولد بود، یکے از بنی اعمام را  
 بهرزندی خود فایز رتبه اعلی و بخان بهادر مسمی نمود،  
 و بعد از آنکه ناظم و وحش نظامت مملکت مستعار جسمی گذاشت،  
 و از لشکر گاه امکانی خیمه عنصری برداشت، همگی اعیان او دو  
 فرقه گردیده، یکے جانب خان بهادر گردید، و ثانی بباقر علی خان  
 قلعه دار و یلور، برادر زاده نواب مسطور، پسر غلام علی خان را  
 جانشین گردانیدند، یعنی بمسند نظامت آرکات نشاندند \*

کمال فیض اشتغال خویش نموده، تعویذ عطا کرده، و تاکید باین مبالغه فرموده که بتمام اخفا بر سردارد، و اصلاً از نام من کسی را آگاه نسازد، و بهر حیل که میسر شود، یک بار دیگر خود را بحضور پادشاه رساند، که بفضل مهیمن متعال ممکن است که نوکری تو صورت بزند، و هرگاه که محمد سعید غیر امکانی تجویز حیل حضور شاه از خود ظاهر ساخت، و در آن باب هم ارشاد تدبیر خواست، صاحب دعوت پیش بخشی سپاه که از معتقدانش بود، سفارش نمود، که یک بار دیگر او را تسمیکه داند، بحضور شاه برد و بخشی عذر آورد، و معذرت، پیش برد، که تاکید سابق با حضار چنین کسان ضعیف القامت مانع جرأت است، و ارتکاب این معنی فی الحقیقت آخر الامر باعث ندامت چون تکرار سفارش از حد متجاوز گشت، بخشی بمقتضای اعتقاد از قبول نتوانست گذشت، و در کمین فرصت می بود، تا آنکه حکم سلطانی به نگاہداشت مردم شرف صدور فرمود، او محمد سعید را شامل جماعه متجاوز التعداد دو صد کس بصف اخیر جانمود، تا از نظر دور باشد، و آسیب ناپسندی پیشین نیاید، دیده دور بین پادشاه در ابتدائی نگاه گورش از سلاک خذنها برجید، و بخواجه سرای حضور حکم نافذ گردانید، که تعویذ از فلاں کس که بآن شکل و پیکت، و چنان وجه و طلعت، بفلاں سمت و مقام، ترصد تحصیل کام، دارد، برآرد، و او را بحضور آرد، خواجه سرا نزدیکش شتافته تعویذ درخواست، او فی الفور تعویذ از دستار برآورده بدستش داد، و خواجه سرا تعویذ را بدارنده اش حاضر پایتخت ساخت، تاجدار تعویذ را بنویسنده اش فرستاد، و پیام داد که در داروگیر امورات شاهی، که نسبت بسایر الناس نمونه کارخانه الهی است، دخل به جانا زیبا، و سرامر خطا است، لازم که آکنده ازین حرکات باز آید، والا از لشکر رخت اقامت بیرون کشد، و بعد ازاں محمد سعید را به بخشی سپرد، و تاکید کرد که در ذیل ملازمین آرد، و معاشه فرا خورحالش معین کند، وزیر خاص متحیر این معامله عجیب، و



رفتہ، دلخستہ ناچار خود را برسم ہنود در آتش سوخت، و نہای نایرہ جان سوز سزایش جہت شعلہ زدن اوقات معہودہ آن در پنجہ اعتبار مفتری بے اعتبار افروخت، از انجا کہ رانی کلام ربانی و کتاب سبحان را باعتقاد آنکہ او از راہ نادانی، بخلاف آئین مسلمانی، جہت اغراض امور دنیائے فانی، وقت استحکام مبانی آشتی و برادر خوانی، و انضباط عہد تودد و اتفاق جانی، و افزایش اعتماد شرایط لسانی، قسم غلط خورده بود، وقت قبول حرقت بسیغہ خود ضم نمود، و از اعجاز قرآن مجید، و فرقان حمید، بدون بدن بسینہ اش از آتش سوزان نرسید، و تاثیرش باین نوع معکوس گردید، کہ خان مذکور، در ریاست حضرت اعلاے ما در ہماں سراے مزبور، از دست ہندوئے ہمچنان معاملہ فریب صلح بقطع سرخود پاداش صریح کشید، با این ہمہ کردار ناسازوار بجمایت اسلام، و برکات محبت آل رسول اقام علیہم الصلوٰۃ والسلام، و خصال سخا و کرام، قتلش بشہادت نامید، کہ از ہندوئے مقتول گردید، العلم عند اللہ چون در ذیل کیفیت حرقت رانی، مثل واردات ناکہانی، بسان مذمبت جرم مزا، بیان پاداش آن لازم بود، حقیقت قتل حسین درست خان مجملہ مرقوم نمود، باز بر سر ماجرائے کہ مابین حقیقتین مذکورین روداد، می آید و آنچہ ضروری داند می نگارد، یعنی خان مسطور (۱)

بر صوبہ ترجناپلی بمکر و فریب صدر دست یافت، و صدر علی خان پسر علی دوست خان با فوج قدیم و جدید بر سر زمین دار تجاور تاخت، و ملکش را مستخر و اورا محبوس ساخت، درین اثناء رگہوجی با فتح منکہ نام دو سردار مرہٹہ از جانب سر کردہ پونا بنا بر وصول زر معمول با فوج گران سمت آرکات ریزش گردانید، و ازیں رہگذر علی دوست خان بفرزند خود اعلام نموده فوج آرکات را کہ در

(۱) منہ ۱۷۳۴ ع میں صدر علی نے تنجاور پر حملہ کیا مفسر علی اور چندا صاحب کو نواب دوست علی نے فوج دیکر شمال کی طرف روانہ کیا تھا انہوں نے تنجاور پر فوج کشی کی اور اس پر قبضہ کرکے چندا صاحب کے بھائی کے صاحب کے حوالہ کر دیا \*

بیان نظامت علی دوست خان برادر خورد باقر علی خان پسر دویم  
 غلام علی خان قلعه دار و یلور برادر زادۀ نواب سعادت اللہ خان \*

تفصیل این اجمال و توضیح این احوال آنکہ باقر علی خان  
 پسر کلان غلام علی خان بجائے عم خویش نواب سعادت اللہ خان از  
 اتفاق قوم مشخص نظامت گشت و قتیکہ بر مسند حکومت نشست  
 و از اعیان عشیرت و ارکان دولت آغاز گذارش نذر گردید علی  
 دوست خان برادر خوردش نیز شامل جرگہ اعیان نذر گذرانید  
 نذرش بستاند آنگاہ دست او گرفتہ بر مسند بنشاند جملگی  
 زربائے نذر کہ فراہم شدہ بود از دست خود نذرش گردانید و آداب  
 تہنیت نظامتش بجا آوردہ راہی قلعہ و یلور گردید اعیان کبار و  
 حاضرین دربار با رجوع آوردند و نذر گزرا نیدند غرض علی دوست خان  
 بکار راست تمکن یافت و شہرہ سلامت طبع و متانت وضع و مہمہمہ  
 یافت و مہمہمہ ہمت او با طراف عالم شتافت سلیم الطبعی او بآن حد  
 کہ قومش از سر بہ حساب نبود و از باطن خلافت می نمود او  
 را یک پسر صفیر علی خان نام و پنج داماد با احتشام از انجملہ  
 یکے غلام مرتضی خان پسر باقر علیخان برادر خورد جاگیردار  
 و یلور و ثانی تقی علی خان از بنی اعمامش جاگیردار و ندواسی  
 و ثالث حسین دوست خان از عشیرتش حاکم ترچناپلی رابع اکبر  
 علی خان از ہم نسبانش خامس محمد دیوان از قومش و حسین  
 دوست خان داماد میومش در آوانیکہ زمین دار ترچناپلی جہاں  
 را گذاشت و زنش از بے پسری قائم مقام شوہر گردیدہ حکمرانی  
 داشت بلباس آشتی بآن صوب رفتہ و رانی را فریفتہ رشتہ  
 برادری را بسو گند کلام اللہ الملک العلم بسان کمند انتقام و  
 زخم شمشیر خون آشام برگردن روزگار و زبان اقرار خود محکم  
 مرتسم کردہ آخر الامر در سرائے معروف بدلائی مندف متصل قلعہ  
 ترچناپلی بعدرو ترویر شکستہ ضابطہ قلعہ مسطور و بانی بنیاد  
 فتور شد و رانی از مکرش آگاہ گشتہ و بعضی تلافی کار از دست

بالا کھاٹ روگردان شدہ بود، بایما واخفا بر گردانیدہ، برائے وصول وجہ موعودہ مستمرہ مفصلہ صدر، بر ترچناپلی فرستاد، حسین دوست خان عرف چندا صاحب مہصورہ قلعہ گردیدہ زین العابدین خان نام عرف بڑے صاحب برادر خورد متعین حکومت تعلقہ دندگل و مدیرہ وغیرہ جہت اعانت طلب داشتہ، چنانچہ اوبا فوج دندگل و مدیرا و ترناویلی وغیرہ بعزم امداد برادر بمجادلہ و منازعہ فوج مرہٹہ کہ جہت عدم توصل برادران و منع معاہدت یک دیگر تعارض داشت، مراحل پیمائی می ساخت، متصل قصبہ کورتلم بقاصلہ چہار گروہی ترچناپلی بتاریخ ہفتم شہر محرم الحرام سال یک ہزار و یک صد و پنجاہ و دو ہجری مقدس با اعلام تعزیه امام انام علیہ الصلوٰۃ والسلام، و سینہ زنی و نوحہ خرائی رفقائے نصرت سرانجام، بر گذر نشیب و فراز راہ ناہوار، و عبور متفرق لشکر جاں نثار، از قابوئے دست برد مخالفان و اتفاق یورش و اطراف دواں، مع اکثر لشکریان بدرجہ شہادت رسید، و در تیغ زنی و دشمن شکنی یادگار دواں و نامدار جہاں گردید، حسین دوست خان کہ بر امید اعانت او استقلال داشت، عنان حزم و حصانت از دست باخت، و مرہٹہ براو دست یافتہ، و اسیر ساخته، ہمراہ خود بہونا برد، و قلعہ ترچناپلی را بہرار او نام سردار مرہٹہ علاقہ دار ملک گتی سپرد، و علی دوست خان در آرکات کسرے کم پنج سال نظامت نمود، و بعد از و خلفش صفدر علی خان کہ شرح انتظامش پیشتر مرقوم گشت، و آئندہ نیز بوضوح تواند پیوست کار بند ریاست بود \*

بیان نظامت و شہادت نواب صفدر علی خان شہید پسر نواب علی

دوست خان شہید رحمۃ اللہ علیہما \*

نواب صفدر علی خان پس از انفصال معاملہ مرہٹہ بآرکات رسیدہ، از سر نو آئین بند رونق و نظام، و آبادی منتشرہ آرکات را مترتب قوانین انضباط و التیام گردید، و قوم و عشایر را کہ از نواب علی

کالیش بود طلبید، آرد بمحردش تقید از زمیندار تجاوز و ملکش برداشته، باخذ مبلغ نذرانه زمیندار را اطلاق و ملکش را بتصرفش داده، خود با لشکر شایش، و اسباب بایسته، با هنگ مقابله مرهته بتانی و تساهل منازل پیما، و میر کنان، و شکار افگنان، غافل بدست برد مخالف، رهگزار شد، علی دوست خان درین اثنا باز خطه بایں بیست —

بلیم رسید جانم تو بیا که زنده مانم

پس از آن که من نعمانم بجه کار خواهی آمد

املا ساخته باوجودش در رسیدن پسر تهاون صریح و خلاف مصالح امور انگاشته و انتظارش در عین قربت غنیم خیره سر قصور غیرت ملک داری، و منافی حمیت تیغ گزاری، پنداشته، با اسب و قمچی فوج ما حضر که عبارت از سه هزار سوار و پیاده باشد، از مقر خویش مستقبل شصت هزار سوار مخالف شتافته بدامن کوهسار داملمرو بکمال مردی و دلاوری مقابله ساخته، مایه عجب بسا پردن را وقف سیلاب تیغ، و تلف طوفان تیرو تفنگ بے دریغ، گردانیده، ثابت قدم معرکه جان باز یها و بادائے حق شجاعت و سر برایی کاروغا، سر خسروی عرصه بقا گردید، و فوج مرهته بسان هجوم مگس که بر دوکان تناد می تازد، بر بلده آرکات تاخته، خزانه بے شمار، و گنجینه بسیار، اموال و ائقال ساکنان مرفه الحال معموره مذکور که از بدو آبادی آن محروس استقلال روسائے ذوالاقتدار، و معمورتر از امصار هر دیار بود، غارت دست تاراجی ساخته، بمجاهدانه صفدر علی خان که منزل بمنزل می رسید بصد عجلت و هزار سرعت دوید، و بتشدد کارزار و تردد پیکار کوشید، صفدر علی خان در مصاف جنگ بسر نیامده با قبایل زر مستمره مصالحت و موافقت را مناسب وقت و موافق حال خود نموده مخالف را راهی صوب دارالخروجش ساخته، زر معبوده او را منقسم تعلقات کرفاتک پایاں گهاٹ فرموده، چون حسین دوست خان در ادائے حصه ترجناپلی سرکشی نهاد، صفدر علی خان گران خاطر گشته مرهته را که مثل بلائے نازله بسمت

حسرت می طلبد، صفدر علی خان صلاح این کار برای میر اسد الله خان دیوان خود گذاشت، او گزارش ساخت، که تبدیل کار مفوضه پدرش، خلاف اندیشه عقلا، و موجب نارضامندی خدا، دانسته و دیده تفویض مکان چیده، بدست این کس گرگ باران دیده، بیداری فتنه با خوابیده است، و ناظم دکن را که کمین گرفتار، اختلال است واسطه دخل کار، و حل گره اشکال خویش وابسته ناخن اغیار خواهد شد، آخر کار مرتضی خان و اهلش اش التجا کردند که محض بیاس رفع ندامت ما قلعه مسطور یک سال در تصرف ما باشد، و باز تفویض ناظم سابق گردد، و گرنه تاحیات حسرت این معنی داغ بی مرهم، و از روی این مراد زخم تیغ الم خواهد بود، ناچار صفدر علی خان بیاس خواهر بشرط محکم اختیار یک سال قلعه مذکور مفوض او ساخت، بعد امضای وعده هرگاه که استخلاص قلعه با وصف جهد درخواست غیر ممکن یافت، بتجویز آنکه خود کلید در مقصود شود، یعنی نجویکه اتفاق دست دهد قلعه بحدست نماید، و به برادرش که بوصیت پدر مستحق بود، و اسفارد، خود بقلعه ویلور رسید، و مهمان خانه خواهر برادر کش گردید، چون محمد حسین خان طاهر به بغض و کدورت عزل دیوانی خویش با غلام مرتضی خان ساخته، ترغیب ریاست آرکات از روی ورثه باقر علی خان پدرش که بعد نواب سعادت الله خان بر مسند ریاست جلوس کرده، بعلی دوست خان برادر خود سپرده بود، در میان نهاد، و تخریص بقتل نواب صفدر علی خان داد، غلام مرتضی خان این معنی را بطمع سریع الزوال، و عجبیل الانتقال مقبول، و صلاح حال مشمول گردانیده انتظار وقت دغا کشید، و رسیدن او را در خانه خود مثل آب در دام، و لقمه در کام، اندیشید، غرض نواب صفدر علی خان بسبب آنکه شب پانزدهم شعبان المعظم سال یک هزار و یک صد و پنجاه و پنج از هجرت نبی صلی الله علیه و سلم، لیلته البرات عالم بود، حواشیان و خدمتگاران را بیاس رسومات آن شب رخصت فرمود، و از غلام مرتضی

دوست خاں سر بحساب نداشتند، و گردن خود سری می افراختند، حد و اندازه مناسب بخشید، و محمد حسین خاں طاہر نام جاگیردار آمبور گڑھ را کہ از ہماں فرقہ نوایط و دیوان نواب علی دوست خاں شہید بود، معزول و بجایش میر اسد اللہ خاں نام جاگیردار (۱)

چیت پیت مید منو چہری برادر زادہ میر ولی فیاض مصنف روضۃ الشہدای دکنی استاد خود را منصوب فرمود، از آنست کہ فیما بین ہر دو دیوان معزول و منصوب سوائے نقاض دیندہ کہ سابق معزول راہ سنیہ شافعہ و منصوب مذہب امامیہ اثنا عشریہ داشت، عداوت دنیویہ لاحق گشت، اگر نفاقش بمنصوب غیر از حبس چند روزہ و ضبطی جاگیردار و خسارہ اموالش مضرت جانی نساخت اما بپاداش آن منصوب در ریاست حضرت اعلیٰ چون بر تہ رفیع نیابت نظامت آرکات سر بر افراخت، باقسام مضرات اقبیح طاہراں پرداخت، اگر لطف حضرت اعلیٰ سپر حمایت آنها نمی گردید پنجمہ امیدی ہمگی رو بہا را می درید، اما آن نفاق تا قتل نواب صفدر علی خاں و پسرش کہ و جہش در ذیل ار قام می یابد، و بمحل خود بیان می پذیرد، سرایت ساخت، یعنی غلام مرتضیٰ خاں بعجز و الحاح و وسیلہ زوجہ خویش یعنی خواہر نواب صفدر علی خاں جاگیر و قلعہ دارئی ویلور با ظہار عیوب بلاست رضا علی خاں برادر کلاں کہ باناضت پدر ناظم ہماں جاگیر و قلعہ بود، از نواب مسطور درخواست نمود، و در باب فتح این باب مفتاح بسا سعی و تدابیر فرسود، و از ناپذیرائی التہا پیچ نکشود، ازین یاس مع زوجہ اگر چہ لباس فقر پوشید، و ترک اسانی دنیا و تفرقہ از سکونت آرکات گزید، لکن از طمع مدعا نمی آرامید، و بر آتش

(۱) چیت پیت ضلع شمالی آرکات میں واقع ہے جہاں کا قلعہ جنگی اہمیت رکھتا تھا۔ کرناٹک کی لڑائیوں میں کئی مرتبہ اس کا محاصرہ کیا گیا لیکن اپنی مضبوطی کی وجہ سے مرنہ ہوسکا آخر ہندوآسی کی لڑائی کے بعد سنہ ۱۷۶۰ع میں جنرل کوٹلی نے اس پر قبضہ کر لیا۔ یہ مقام آرکات کے جنوب میں تقریباً تیس میل کے فاصلہ پر واقع ہے \*

آہستہ یکٹ یکٹ معرفت خدمتگاران متعینہ بغارت بردند، و غیر از یکٹ دان ہدیچ چیز نزدش نگذاشتند، ہر گاہکہ آنها با اسباب دغا در حالتیکہ او پس از افاتہ و بغارت رفتن حربہ تجویز تدارک پیشدستی اعدائے نکبت مآل، و تامل حال مراسر احتمال، خود داشت، دفعتاً وارد گردیدند، بسبب آنکہ حربہ نبود، از تفدان موجودہ بر حسن زمان خاں ضربے نمود، چنانچہ جبین او از ان جراحت شدید برداشت، و میر طیب رفیقش بتلافی آن معاً زخم شمشیرے ساخت، نواب صفدر علی خاں از معائنہ آن ہم بہجوم معاند بارادہ نجات از ان آفات از دروازہ عقب نشیمن بیرون دوید، و در ان بے اختیاری قلابہ در از شدتے بہ پشتش خزید کہ ہماں قدر گوشت و پوست از جسم جدا گردانید، غرض بہماں حال خود را بیرون انداخت، و معاً بہجوم معاندان با تمام کارش پرداخت، و سید افسانہ کو ہم در چندے از آماس بدن ہمراہش شتافت، و سرگذشت خود را افسانہ زمان گذران می ساخت، رحمۃ اللہ علیہما قصہ کوتاہ کسانیکہ بے سبب او را کشتند و خون ناحق آن بے گناہ بسر خود ہا بستند، مزائے واقعی یافتند، و جہاں را بخوار ی گذاشتند، اعظم آنها غلام مرتضیٰ خاں در چندے از جمیع فواید ثروت مایوس، و اسیر فوج قاہرہ حضرت املاے ما و در قلعہ نٹھرنگر محبوس گردید، و بہماں حال و ملال رخصت ازین عالم کشید، شرح این کیفیت معلما در آخر این دفتر و مفصلاً در دفتر ثانی موضوع خواہد گردید، دویم میر طیب است کہ باشنداد مرض جذام در ایامے چند روے ہلاکت دید، و سیوم آن حسن زمان خاں کہ اولاً وقت تسخیر قلعہ ویلور مقید و مجبور، و ثانیاً در دست حیدر علی خاں سر کردہ میسور بہزار ذلت و خواری بنوکری رنجور گردید، در جنگ مرہٹہ کشتہ شدہ، نعشش در میان کشتہ گان گم گشتہ، وراثش چندانکہ تفحص کردند، نیافتند غرض کہ کرد، کہ نیافت، و کہ خورد، کہ نداشت، حکومت نواب صفدر علی خاں شہید کسرے کم مہ سال، و از وے محمد سعید نام سعادت اللہ خاں خطاب پسر خورد سال بہماند \*

خان چند نفر خدمتگار برائے تقدیم خدمات خود طلب نمود،  
 او قابوے درست یافتہ، فرصت از دست نداده، نزد زوجہ خود  
 شتافتہ پرسید کہ ترا معجزہ سرخ باید یا سفید میساید، از آنجا  
 کہ کت بانوان ہند معجزہ سفید را علم بیوہ گی، و سرخ را نشان میمنت  
 شوہر داری می دانند جواب داد کہ سرخ مطلوب است و ہمیں  
 رنگ بمن مرغوب، گفت کہ برادرت صفدر علی خان کمین ہدم  
 من دارد، اگر توانی، برقتلش نقب مکرے دوانی، چنانچہ او بمصداق  
 این بیت —

اگر نیک بودے زن درائے زن

زنان را مزین نام بودے نہ زن

بخواہش شوہر رشتہ الفس از برادر بریدہ، در شوربائی کہ صفدر علی  
 خان از خانہ خواہر طلبیدن و نوشیدن آن عادت ہر شب داشت،  
 زہر مخلوط کردہ سر بہر معمولی مرسل ساخت، چون ظرف را  
 بہر و نشان خواہر دید، بلا تامل نوشید، و قلیلے از آن بسیدے کہ بابا  
 حسن نام و ہمیشہ قریب افسانہ کوئی می داشت بخشید، و بعد  
 از ساعتے آغاز تسلسل قے و اسہال از تہلکہ سم نجات یافتہ بحکیم  
 علی اکبر ملازم غلام مرتضی خان کہ بزمان خبر گیری مزاج جہت  
 دریافت اتمام کارش آمدہ بود، فرمود کہ بفضلہ فردا روز انتقام است،  
 و پاداش این ہمہ لبرام، چون حکیم مذکور نیز از ترکیب زہر  
 در شوربا، و تعویذ آن تظلم شراکت داشت، از اندیشہ تدارک  
 ہر اے بخود برگماشت، و این کیفیت بے کم و کاست بہ بد اندیش  
 رسانید، و از عزم سزائے فردائے آن دغا مطلع گردانید، محمد  
 حسین خان ظاہر وغیرہ اہل فتور بحکم علاج واقع قبل از وقوع،  
 ہماں شب حسن زمان خان یزنہ غلام مرتضی خان و میر  
 طیب وغیرہ را با چند کس ناکس ہر اے قتل ناروائے او فرستادند،  
 و گردن روزگار خود را زیر تیغ قصاص ابدی نہادند، و پیش ز  
 رسیدن آنها ازو کہ از تواتر اسہال و تسلسل قے در عالم غش  
 بود، حربہ دمئی مثل کٹار و شمشیر وغیرہ معمول حضورش آہستہ



بسبب مشابہت و ضرورت تمیز اعیان، العلم عند اللہ الغرض قوم مذکور در زمان سلف بادشاہ طاہر دکنی<sup>(۱)</sup> کہ پیش بران نظام شاہ بادشاہ احمدنگر اعتبار تمام داشت، گزیده، تبدل مشرب سنہ شافعیہ خود گردہ، تصدیق شرایط ارادت مذہب امامیہ اثنا عشریہ گزیدہ، ملقب بطاہر گشتند، و بعد انقضائے ایام طاہری باز رجعت مذہب جاریاری کردند، سخنورے دریں باب بیتے کہ دیوانش توان گفت بزبان ہندی بدیں اجمال گفتہ، بیت—

شاہ طاہر سے یہ ہوئے طاہر  
ورنہ یگ کاس کے پھٹائے تھے

و نیز بیتے طبع زاد آصف جاہ در صفت این لقب اشتہار دارد،  
کہ گوہر ہائے معنی در رشتہ لطافت سقہ، بیت—

ہے تمیز یہائے کرفائک از ینہا طاہر است  
آنکہ در کوکن نجس بودہ است این جا طاہر است

بیان رسیدن نواب آصف جاہ درپایان گھاٹ و مامور فرمودن

خواجہ عبداللہ خاں راہر نظامت آرکٹ و گرفتن قلعہ ترچناپلی

### از دست مرار راو \*

از زمان نواب ذوالفقار خاں بہادر نصرت جنگ ناظمان صوبہ آرکٹ متعلق دیوانی حضور پادشاہ بودند، و از ناظم دکن تعلق لداشتند، نواب آصف جاہ ہنگامیکہ مامور امور دکن گردید و مہام

(۱) شاہ طاہر دکنی کا دوسرا نام شاہ طاہر جنیدی بھی ہے وہ بہنشاہ ہمایوں کے زمانے میں ہندوستان آیا اور دکن میں مقیم ہو گیا سنہ ۱۰۰۹-۱۰۰۰ھ برہان نظام شاہ اول احمد نگر کا وزیر رہا عقائد کی رو سے وہ شیعہ تھا سنہ ۱۰۳۷ع میں اس نے اپنے آقا کو بھی شیعہ مذہب کی طرف مائل کر لیا وہ ایک بہترین شاعر اور دہلیات کا عالم بھی تھا اس نے کئی کتابیں لکھی ہیں۔ سنہ ۹۰۲ ہجری مطابق سنہ ۱۰۳۰ع دکن میں اس کا انتقال ہوا (۲) برہان نظام شاہ اول احمد نظام شاہ کا چچا تھا سنہ ۱۰۰۹-۱۰۰۳ میں نے حکومت کی، سات سال کی عمر میں وہ تخت نشین ہوا اپنی ہمسایہ سلطنتوں یعنی برار بجاپور اور کجرات کے ساتھ اس نے آزادی اور دہلی کے ساتھ جدت کی \*

بیان متمکن شدن غلام مرتضی خان بر مسند نظامت آرکات و باز  
مفرور شدنش از فساد ظاہر آن و تعطیل نظامت چندے از عدم

### تعیین ناظمے در آن زمان \*

غلام مرتضی خان پس از قتل نواب صفدر علی خان شهید، میر  
اسد اللہ خان دیوانش را در قلعه ویلور محبوس گردانیده، با  
محمد حسین خان طاهر و غیره اعیان خود بآرکات رسیده بر مسند  
ریاست نشست، و تلاشش ماه متمکن گشت، بعد ازاں که فرقه  
ظاہر آن با او نیز غدر کردند، و بنا بر تقاضای طلب ما بقی ایام  
نواب صفدر علی خان تشدد امور فرقه سپاه شده آنها را بر دروازہ  
دارالامارہ بتقاضا نشانند، بہ تعویز آنکہ ازین حیلہ غلام مرتضی  
خان را از میان بردارند، و منصب ریاست بخود قرار دهند، او  
کہ سرخیل پوشیاران پرکار، و سر آمد عیاران روزگار، بود، آگاہ  
ضمایر، و واقف سرائر آنها شدہ، شبانگاہ بکمال اخفا در دیگ  
طعام سرپوش دار نشستہ بھمل کبار رخت فرار بر بست، و بقلعہ  
ویلور متحصن گشت، صبح آن ظاہر آن کہ ازاں گریز و قوف یافتند،  
تامف نمودند، و از استقلال و استحکام مفرور، در قلعه ویلور  
نقاہت نمودند، کہ قدم بر مسند ریاست نہند، و غلام مرتضی خان را  
نیز باندیشہ فساد آنها جرأت نسق نظامت دست نداد، بنا بر آن  
کار ریاست تار سیدن نواب آصف جاہ و مامور شدن خواجہ  
عبد اللہ خان مہمل افتاد \*

بیان مجملے از احوال فرقه ظاہر آن و کیفیت تبدل لقب شان \*

ظاہر آن فرقه از نوایط و لقب اصلی آنها پہٹانے است، اگرچہ در  
ثبوت این لقب از اظہار قوم آنها سبب ہا است، اما ۳۰ وجہ  
درین جا مثبت و پویدا، یکے کسب فروختن نخود بریان، و  
ثانی عادت بسیار خوردن آن، و ثالث کوتاہ قامتی شخصی کلان  
آن فرقه فتنان، و اتفاق ہمگنان بر تعین لقب او از نخود بریان،

ششماه بانجام آورد، روزے صبحے از بستر برخاست، و مسلح گشته چابکے بدست برداشت، و برادر کلاں گفت، که اگر اراده شراکت داری، بمتابعت من کمر همت محکم گردانی والا هذا فراق بینی و بینک بغوائی، جواب داد بهرچه فرمائی، فرمان بردارم، و بدانچه اشاره نمائی، جان نثار، غرض شرط و اقرار محکم بعمل برآورده، اورا ہم مسلح ساخته همراه خود بدوکان همان ساہوے کہ از و قرض می یافت برد، و بمهردیکه ساہو بہ تعظیمش برخاست، و قبل ازان کہ زبان بتکلم آراست، چند تازیانه بردنش کشید و ساہو چندانکہ بافغان الامان از جرایم خود پرسید، و اقرار احتراز جرم تا مقرر بتقدیم رسانید، نگذاشت، و دست از کار زد و کوب باز نداشت، آخر الامر ساہو از صدمات ضرب تازیانه پیہم مضطر گردیده، و بے تاب و توان گشته، برپا افتاد، و زبان اعتراف کشاد، کہ بتقدیر تقصیر توبہ نمایم، و آئندہ ازان باز آیم، خواجه می گفت این ہمہ تنبیہ از برای آنست کہ بما قرض می دهی، تا کہ ازان توبہ ننمائی ازین اذیت نرہی، ہر چند ساہو معترف این پیمان گردید، کہ باز گاہے باین مودائے مراسر زیاں، و چنین معاملہ ہمہ نقصان نگریم، وزرے کہ ہرمن گرانی ندارد، باوجود این ہمہ تہدید و منعیس چرا رائگان بشما سپارم، لیکن خواجه در ہر کلمہ اقرارش ضرب تازیانه چند می رسانید، و باظہار عدم اعتمادش می گفت، کہ نخواہی شنید، چون کارش با تمام مغلفہ کشید و پیشیمانی سر بسنگ زندن سابق بتقدیم رسید، آخر الامر تاکید شدید کرد، کہ اگر کسی ہم از ماہر دو برادر چندانکہ التجائے قرض نماید، و عجز بہجا آورد، دامے فرسائی، و از اقرار امروزہ زبان نگردانی، چون ساہوکار، با اعتراف آن ہمہ تکرار جاہلانہ، از عذاب ضر بہائے تازیانہ، نجات یافت، خواجه مع برادر معاودت بخانہ ساخت، و بقیہ ایام آن ماہ گرمی با ممداد را بوعده طعام پگاہ، و افطار شام را بامید قدوم روز سیاه می گذرانید، بعد ازانکہ از سرکار مشاہرہ رسید، داخل صندوق معقل گردانید، و جزبانداختن رجم ماہیانہ بدست ہکلید نہی رسانید، غرض پس از زد و کوب

نظامت را با نظام رسانید، در صدد آن شد، که صوبه آرکات را نیز داخل قلمروئی دکن گرداند، و نظم و نسق آند یار در اختیار خود آرد، اما قاپو دست نمی داد، تا وقتی که بعد قتل نواب صفدر علی خان شهید و قوع هرج و مرج مزبور، طرح تخیل گونا گون نشاند، و از فسادات مفاسید ناظمی نامشخص ماند، اتفاق درست یافته با فوج بی تعداد، و بلا مزاحمت هیچ فساد و عناد، دفعه‌آ نازل سواد پایا نگهات داخل بلده آرکات گردیده در عمارتش فرو نیامده اندرون شهر خیمه هایر پا نموده، از انتساق تازه رونقه افزود، اعیان آنجا بالکلیه رجوع آوردند، و نذرهای گذرانیدند، آشوبیکه دو قوم نواب برپابوده، من جمیع الوجوه روبرو نال نمود، نواب آصف جاه زمام انتظام صوبه آرکات بخواجه عبدالله خان سپرده، خود به تنبیه مرار راد بر ترچناپلی ورود نموده، حصارش را تاشش ماه مرکز دائره محاصره ساخته، و قلعه را بسبب حصانت و تمانت آن به تدبیر مصالحت یافته، تحویل خواجه عبدالله خان نموده، بآرکات رسید، و از آنجا حسب التماس خواجه مسطور تمامی اهل نواب را که مصدر فتنه و فساد، و منشاء فقر و عناد، بودند بمنصب حبس و تعقید همراه لشکر ظفر پیکر گردانید، و خواجه عبدالله خان امور صوبه داری آرکات بر اختیار خواجه نعمت الله خان نام از اقربائے خویش گماشته خود بنابر اصلاح بعضی مهمات نظامت در جلو رکاب خاص روانه گردید \*

### بیان نظامت خواجه عبدالله خان \*

خواجه عبدالله خان از خواجه زادگان توران زا با خواجه رحمت الله خان برادر کلاں خود از وطن وارد سواد هند شده چون نواب آصف جاه نیز توران نژاد بود به نسبت هم وطنی از هند بدیار دکن رسیده در دربار آصف جاهی بسی ۳۰ سی ۳۰ روپیہ مواجب ماهی، انسلاک نوکری خود و برادر درست نمود، و موافق ضوابطه آن دربار، تا رسیدن ماهیانه سرکار، بقرض دوام ساهوی بسر می برد، و بهمین دستور

تردد جهازات نداشتند، و در آن اوقات تجارت هند و عراق که در اختیار تجار عرب بود تاجران فرنگ خصوصاً باشندگان شهر وینس و شهر جیوه تا اسکندریا و مصر و غیره اماکن کناره دریائے احمر از راه خشکی رفته تعایف فرنگستان بتاجران عرب بعهده میدادند و به غیر خود بیع و شرا نداشتند، می دادند، و از آنها اشیا گرفته به بهائے خاطر خواه چنانچه ابریشم را هم وزن طلا می فروختند، ازین معنی باشندگان هر دو شهر مذکور فراوان زراندوختند، و دیگر اقوام فرنگ نادر شده بر آنها حسد می بردند، تا که در سال یک هزار و چهار صد و هشتاد و سه عیسوی مطابق هشت صد و نود و نه هجری مقدس کلنیس نامی بکاف تازی مستعد علم نجوم و هندسه و پیمخت و اول واقفان خواص سنگ مقناطیس و بانی قطب نما و بر جهات اربعه قریب در روز و شب و ابر و تاریکی و قوف یافته، و بردن جهاز بر چهار سمت دریا اختراع ساخته، و آن هم اختراعات را قلم بند نموده، به نظر سرداران قوم خود آورده، برائے بدست آوردن راه هندوستان چند جهاز و مدد خرج خواست، این معنی که خلاف رسم و عادت بود، در رائے آنها مستبعد و ممنوع نمود، و استهزائے او کردند، و بسبب ترین وجه اخراجش نمودند، او بر حرمان قوم از آنجهان دولت عظیم بگریست، و گفت به بینیده که پادشاه زیرک بدست آورده این دولت نصیب اومی سازم، چنانچه از قوم جدا شده پیش هر یک از پادشاهان فرنگ فرامیس و انگریز و پرتغیز و غیره رفت و راز دل پیش آورد، و از هم جانداهت و نا پسندی برد، آخر کارش بعسرت و غربت انجامید، افتاد و خیزان بپادشاه اسپین رسید، زن شاه که عاقله بود بهالش و ارسید، و باجاست شهر، و فروخت اثاثه، و تیاری سه ۳ جهاز، و ترتیب اسباب مایحتاج، و تعیین مردم کار آمدنی، در سال یک هزار و چهار صد و نود و دو عیسوی موافق نه صد و هشت هجری مقدس بدریافت راه هندوستان روانه نمود، و از روانی جهاز و ناپدید شدن کناره و طلاطم آب و وزیدن باد تند و مختلف را کلبان جهاز که

سایوکار، و آوردن زر بقبضه اختیار، در کم روزگار زر دار و روز بروز صندوقش گران بار، گردید، و بسکه مغلوب الغیظ بود، در اوقات زجر بر کس احتیاط خود نمی توانست نمود، نقل است در زمان ثروت و جاه، و سفری از سفرهای لشکر نواب آصف جاه، غسل می ساخت، و فقط مترلنگ داشت، و دست فراشیک بر بدنش آب می انداخت، اتفاقاً حرکت یافت، و آب بر زمین افتاد، گویا که شعله غضبش را روغن داد، میخ کو بی که در آن نزدیک افتاده بود، برگرفت و قصد کوفتن فراش نمود، چنانچه اوگریزا، و این کف در دهن، عقبش در راسته و بازار دوا، و عالمی تماشا کنان، و خندان، تا آنکه میخ خیمه از قیام لشکر بر پایش خورد، و بر زمین افتادنش لنگ را از سترش برد، و باز بهمان حال به ادراک حقیقت برهنگی خود برآمد، و تعاقب فراش از دست نداد، در پی اثنا آشنا یانش دیدند، و خرابی نخواستی از آن دوا دوی باز گردانیده و بخیمه اش آورده لباس پوشانیدند، حکایات حدت طبعش به نهایت است، و واقعات شدت غصه اش به غایت، چون او از جلسائی مصاحبت نواب آصف، جاه و همه گاه در هر سیر و سفر همراه بود از حضورش اختیار صوبه داری آرکات و حکومت، آن کم از یک سال نمود \*

دامتان حقیقت تاجران فرنگ ساکن ضلع آرکات و کیفیست بد و

روانی جهاز در عمان و نزول آنها بر سواحل هندوستان \*

از چند دور آسمان فیروزه رنگ، پنج فریق اهل فرنگ، به موجب انان حکام سلف سواد پایان گهاٹ، هر کدام تجارت گاه بر سواحل دریائے ضلعات متعلقه آرکات وارد، که بتفصیل هر یک جدا جدا در ذیل این تحریر بقلم می آرد، پیش از سه ۳ صد سال پیچ یک از تاجران قوم فرنگ بتجارت بر سواحل هندوستان فرسیده بود، زیرا که در آن زمان سفر دریا و کشتی جهازات قسمیکه الحال متعارف است نبود، و تاجران فرنگ زیاده از سفر دو سه ۳ روزه بغاصه سواحل

پہلے رنگین، مودب و متواضع زر و مروارید پیش کلنبس آوردند، و از نیز بہرہ از تحائف فرنگ یافتند، باز حامدانش بحضور پادشاہ غمازی کردند، دریں مرتبہ بحکم پادشاہ محبوس گردید، و در سال یک ہزار و پانصد و شش عیسوی در زندان ہمد ازان باز رسم جہازات در فرنگستان شایع، و تعبار پرتگیش بہمان ذریعہ جہاز، قبل از دیگر اقوام مندرجہ ذیل این سطور، بر سواحل ہند واقع گشتہ، بنائے تجارت انداخت، وانگریز بر اکثر اماکن تجارتش دست یافت \*

### بیان قوم پرتگیش \*

کہ پرتگال نیز نامند، از اقوام فرنگ ہمانست اول واردان سواحل ہند، در فرنگستان ملکش در طوالت یک صد و پنجاہ کرہ است، و عرض پنجاہ و دارالحکومتش شہریست بسیار وسیع و آباد لس بن نام و فوج جنگی ملازم مدامی بسیت ہزار، از پیادہ و سوار و عندالضرورت زیادہ ازان فراہم می شود، و جہازات جنگی دارد، و در ملک امریقہ کہ موسوم بدنیاکے نو، و خارج از اقالیم سبغہ مشہورہ است، متصرف ملک بسیار، و در سواحل ایام در سواد میلپور متعلقہ کرناٹک پایانگہات کوتہی تجارت داشت، چون بہرور ایام پا از حد تجارت بیرون گذاشت، سلاطین اربعہ دکن لشکرے را بسر کردگی میر جملہ بہ تذبذیبہ او فرستادند، و از ضلع

(۱)

(۱) میر جملہ عرف محمد سعید عبداللہ قطب شاہ کولکنڈا کا وزیر تھا سنہ ۱۶۶۳ع میں قطب شاہ کی وفات واقع ہوئی عہدہ وزارت حاصل کرنے سے پہلے میر جملہ نے اپنے بیٹے کے بارے میں اپنے آقا سے لڑائی کی اور سنہ ۱۶۰۶ع میں شاہ جہان کی نگرانی میں آگیا اس کے بعد اورنگ زیب نے چٹکر وہ دکن کا واسطے تھا اس کو اپنے لئے چن لیا اورنگ زیب کی تاج پوشی کے وقت میر جملہ کو سلطان شجاع کی گرفتاری کھلے بنگال کا گورنر بنادے بھیجا گیا نیز اس کو منصب مات ہزاری بھی عطا کیا گیا۔ سنہ ۱۶۶۲ع میں اس نے آسام پر چڑھائی کی اور سنہ ۱۶۶۳ع کو بہار میں اس کا انتقال ہوا اس کے معرکہ کی تاریخ مہاب الدین احمد نے سنہ ۱۶۶۳ع میں لکھی ہے \*

غیر از آب و آسمان نمی دیدند، پراسان شده برائے قتل کلنبس دست بگریبان شدند، او بفہمالش اینکه اگر از کشتنم کنارہ بدست آید بہتر است کہ بکشند، چون غیر از من شمارا بکنارہ رسانندہ نیست، باید کہ قدرے صبر و تحمل نمایند، ازین قبیل تسکین داد، و روان گردید، و بعد سی و سه شبان روز زمین و جزیرہ محسوس نظر دید، و مردم جہاز را فرود آورد، و ادراک کیفیت آنجا پیش برد، و تمامی مردم آنجا سیدہ فام، و عریاں اندام، و از اکل و شرب و آداب انسانی بے خبر کلنبس با ہمراہیاں باز بسواری جہازات سمت جنوب روان گشت، و در چند شبان روز بہ جزیرہ کہ اسپانیولہ نامند پیوست، و فرود آمد، دید کہ ساکنانش خوش خلق و از آداب انسانی باخبر، و از ماحضر خوردنی و پوشیدنی و زرد گوشت کہ در آنجا پیدا می شود پیش آمدند، و کلنبس ہم از نوادر فرنگستان با آنها متواضع شد، و سراغ راہ ہندوستان از آنجا ممکن دانستہ، چندے متوقف گشتہ، و چند کس از ہمراہیاں دران جا گذاشتہ، و سه کس از ساکنان و فواکہ و سوغات آنجا بہ پادشاہ اسپین برد، و معزز و مکرم گشت، و بعد دو ماہ ہفدہ جہاز بایک ہزار و پانصد کس و اتواب آوردہ جزیرہ مذکورہ بچنگ گرفت، و بتصرف پادشاہ اسپین آوردہ بنائے قلاع و عمارات متین نہادہ، و مردم معتمد بہ حفاظت آن گماشتہ، باز سمت جنوب جہازات برد، و در چند شبانہ روز بجزیرہ موسوم بکو پہ بکاف تازی کہ بسیار آباد و دران معادن طلا بود رسید، و سکنہ آنجا را بے جنگ در اطاعت کشید و آن جزیرہ باسم زن پادشاہ اسپین موسوم گردانید، درین اثناء حامدان اقبالش در حضور پادشاہ اورا بداعیہ ریاست متہم کردند، او بآ گاہی این معنی بحضور پادشاہ رفتہ، رافع کدورت خاطر شدہ، و بہصول قرب سابقہ مال دیگر بازسواری جہازات سمت مغرب روان گشتہ، و سه جزیرہ متعلقہ امریقہ یافتہ، بہماں سمت پیشتر روان گردیدہ، بکنارہ ملک امریقہ رسید، دید کہ بسیار آباد و سکنہ اش سفیدلون سرخی مایل، و خوش لقا، و کلاہ و لباس آنها از



وسیع و آباد، و مرغوب الطبع کوین پهنکن نام، و بعضی اماكن  
ملکش بسیار سرد، و فوج جنگی ملازم مدامی می هزار پیداده و  
سوار سوائے جهازات جنگی، در ضلع تعجور متعلقه کرناٹک  
پایانگهاٹ تجارت گاهش، ترکمبادی، مشربش صلح کل، و در پیچ  
معاملت مداخلت، و با پیچ قوم در امری مخالفت، ندارد از  
آنست که بندرش دارالامن پناهنده، و حمایت گاه هر گونه  
کریزنده است \*

### بیان قوم ولندیز \*

که دچھ نیز می گویند، در فرنگستان ملکش بطوالت افتاد و پنچ  
کر وه است، و عرض آن پنجاه، اگرچه بحسب ظاهر ملکش بسیار  
کم، اما بسبب کثرت تجارت افراد قومش متمول ترین اقوام  
فرنگ، و پادشاه ندارد، ملکش هفت حصه و بر هر حصه امیر  
منصوب، و در سر هر سال باتفاق قوم امرائے جدید بر هفت  
حصه ملک مامور می شوند، و آن هفت امیر در دارالحکومت  
که استردام نام است، بیک جا بوده باتفاق حکمرانی می کنند، و  
آن شهر بغایت آباد، و خوش منظر، و مرغوب، و بر در هر خانه  
نهر آب عمیق جریان دارد، جهازات بدرخانه ها می رسند، و اموال  
فرو می آرند، و بنا بر اجرائے هر کار اتفاق امرائے سبعة مذکوره  
شرط است، و سوائے آنها امیر دیگر است، که از آسیب تغیر  
منصون، و از شرف فرمانروائی معزول، و بر حال خود ثابت، هر  
چند از عدم مداخلتش در پیچ امر اثر سعد و نحس از، و مفقود  
است، اما عزت و اکرامش بالاتر از سیارات سبعة است، وجه  
معینه مقرر از قوم می یابد، و بفراغت خاطر گذر اوقات دارد،  
بسبب آنکه در زمان سلف یکی از اجدادش ملک ولندیز را از  
تصرف پادشاه اسپین رانیده بود، قوم عزت اولادش بدین وجه  
بر خود لازم نمود، اگرچه ولندیز فوج جنگی کمتر دارد، اما

میلاپور اخراجش کردند، دریں زمانہ کوٹھی تجارتش در بندر گوا و در میلاپور فقط معبد و مسکن رہبان قومش و تبدیل و تغیر او متعلق از بندر گوا، بدستور معبدے از قوم مذکور بالائے کوه فرنگی کونڈہ کہ معلوم از ہماں علم اصحت و بس \*

بیان شہ از حال سعادت اشتمال سید بدرالدین شہید قدس سرہ <sup>(۱)</sup>

راقم این سطور، بحسب مناسبت این مذکور، کیفیت شہادت سید بدرالدین عرف بدو شہید قدس اللہ سرہ ترقیم می نماید، و شہدے از احوال با سعادتش بر روئے اظہار می آرد، کہ او از جملہ سواران ہمراہی میر جملہ در اوقات جنگ با پرتگیش، و محاصرہ قلعہ میلاپور، کہ از لشکر اسلام اول با قدام یورش، علم اسلام را شمشیرزنان، و تکبیر گویان، نصب بارہ قلعہ کوه نشان گردانید، و در آن حال از دست یکے از فرنگی پرتگیش جام شہادت نوشید، سر مبارک خود کہ از دوش ہمایونش بر زمین افتاد، فی الفور برداشت، و از قلعہ فرود آمدہ بر اسپ سوار شدہ عدائش بطرف صحرا گردانید، و بحالت عقب روانی مادر و برادر و خدمتگار، و سگ ہمراہی وفادار، بدامن کوہسار، فرود آمدہ، سر مبارک خود بر زمین نهاد، و جاں بجاں آفرین داد، مادر شریفہ و برادرش حسب این وصیت فصیحہ الفاظ حلقومش کہ ہمیں جادفتم معین است ہمانجا کہ الحال زیارت گاہ عالمے است، مدفون کردند، و مادر شریفہ و برادرش و اسپ و سگ و غیرہ با رفاقت معینہ خود ہمانجا دفن یافتند، رحمتمہ اللہ علیہ \*

### بیان قوم دنکمار \*

کہ دنہرک ناروے نیز نامند، ملکش در طوالت شش صد و ہشت کروہ است، و عرض دو صد و چہل، دارالحکومتش شہریست

(۱) سید بدرالدین شہید کا دوسرا نام بدھو شہید بھی ہے ان کا مزار مدراس سے دس میل کے فاصلہ پر پلورم کے قریب ایک پہاڑ کے دامن میں واقع ہے ہر سال یہاں عرس ہوا کرتا ہے \*

نام دارد شهریست، در غایت لطافت و نراست، و کثرت آبادانی، و فراوانگی از زانی غلات، و ثمرات، خصوصاً انگور که به جمیع اقوام فرنگ قمر انگوری از بها نجامی رسد، و فوج جنگی ملازم مدامی چهارلک از پیداده و سوار، و در اوقات جنگ زیاده از حد تعقل فوایم می شود، سوائے جهازات جنگی، و در ضلع کرناتک پایانهات بندر پهلجری تجارتگاهش، و درین ملک در زمان نظامت نوایط نشونمائے تمام داشت، از تسلسل رابطه تحف و هدایا، با اعیان قوم نوایط عقد موافقت مضبوط، و شرط یگانگت مربوط نموده، هنگام ریاست نواب سعادت اللہ خان معرفت حافظ معین الدین خان و غلام امام حسین خان عرف امام صاحب بخشی، گذارش مبلغ را، ذریعہ اختیار دارالضرب روپیہ، در بندر خود، و وصول سند جاگیر ساخته، دست آویز اہتمام علی الدوام دارالضرب بنام ہر دو واسطہ کار آراستہ، چنانچہ در اولاد آنها اہتمامش تا حال جاریست، و در ایام نواب علی دوست خان و نواب صفدر علی خان نیز بہ پیش کشیدن مبلغ گران، و گذارش سوغات نمایان، اسناد جاگیر مواضعات جدید حاصل کردہ، و بمرور ایام از صیغہ نوکری دخل در امور رومہ نمودہ، و باظہار شیوہ رسوخیت، مخصوص ترتیب ہر امر و در جمیع تدابیر معتبر بودہ، از رعایت حسین دوست خان و ہدایت محی الدین خان ناظران متغلب آرکات و دکن باخذ سند چنہی وغیرہ مواضعات جاگیر پرداخت، و از نواب صلابت جنگ بہادر رئیس دکن اتصائے میکاکول وغیرہ جاگیر یافت، تشریح این احوال روبراہ دارد، یعنی آئندہ می نگارد \*

### بیان قوم انگریز

اؤرا انکلاج نیز نامند، چوں آن قوم از بد و قبول رفاقت حضرت اعلیٰ اتقان و اتحاد واثق دارد، بنا بران قلم وقائع نگار، بقدر تفصیل ارقم احوال پیشین آن قوم با وفاق، کیفیت انقیادش

جہازات جنگی بیشتر<sup>(۱)</sup> و در ضلع پایانگھاٹ بذریعہ ناکیٹن<sup>(۲)</sup> و صد رنگ پٹن و پلایا گھاٹ تجارت گاہ اور<sup>(۳)</sup> چوں در زمان تلجاجی نام پسر پرتاب منگھ زمیندار تجاور بعضے مراعات از زمیندار مذکور برپاں گرفته بود، حضرت اعلیٰ بسبب آنکہ باوجود داخل بودن تمام زمین کرناٹک درسند التمغائے شاہی ایس چندین خیرہ سرے از زمیندار و تاخیر خلاف انقیاد است، خصمناک شدہ<sup>(۴)</sup> فوج ظفر موج بسر کردگی امیر الامرا بہادر فرزند دوم و جنرل اسمت سردار فوج انگریز را بہ تسخیر تجاور و اخراج و لذت مامور نمود، بعد از آنکہ ملک مسخر و زمین دار اسیر و مراعات مرہونہ مستخلص گردانید، عذرو پوزش و لذت بوساطت امیر الامرا بہادر و جنرل اسمت پذیرا و تقصیرش قرین عفو و از ذلت اخراج ایمنش فرمود، تفصیل ایس اجمال در دفتر ثانی، انشاء اللہ تعالیٰ صورت وقوع خواهد کشود \*

### بیان قوم فراسیس \*

اورا افرنجہ نیز گویند، و در فرنگستان ملکش بسیار، یعنی طول آن صد و عرض دو صد و پنجاہ کرہ اسمت دار الحکومتش پارس

(۱) سنہ ۱۶۱۲ع میں پرتگیزیوں نے ناکیٹن کو اپنا صدر مقام بنایا تھا سنہ ۱۶۶۰ع میں دہلی (ڈچ) نے اس پر قبضہ کرکے بالکل مستحکم بنادیا اور اس کو اپنا صدر مقام بنائے ہوئے کورو سنٹل کے کنارے ایک ٹکسال کوٹھی بھی تعمیر کی تھی سنہ ۱۷۱۸ع میں انگریزوں نے اس پر قبضہ کرلیا سنہ ۱۷۸۳ع میں انگریزوں اور فرانس میں صلح ہوگئی اس کے بعد یہ مقام انگریزوں کو دے دیا گیا (۲) یہ ایک چھوٹا سا شہر مدراس سے ۴۲ میل کے فاصلہ پر جنوب میں واقع ہے اس کو مدراس بھی کہتے ہیں یہاں ولندیزیوں کا قلعہ تھا سنہ ۱۷۵۸-۶۰ع جب لالی مدراس کا محاصرہ کئے ہوئے تھا یہ قلعہ بھی ڈچ سے چھین لیا گیا سنہ ۱۷۹۰ع میں انگریزوں نے اس پر قبضہ کرلیا یہ مقام رنگین موٹی کیڑوں کیلئے بہت مشہور گذرا ہے (۳) چنگل پٹ علاقے میں ایک چھوٹا سا شہر جو ایک جزیرہ میں ہے مدراس سے ۲۲ میل شمال میں واقع ہے ناکیٹن پر انگریزوں کا قبضہ ہونے کے بعد سنہ ۱۶۰۹ع میں ڈچ کورنمنٹ یہاں منتقل ہوگئی انہوں نے یہاں ایک قلعہ بھی تعمیر کیا تھا سنہ ۱۸۹۰ع میں اس پر انگریزوں کا قبضہ ہوگیا (۴) سنہ ۱۷۷۱ع میں یہ معرکہ وقوع پذیر ہوا \*

سالانہ خاص شاہی در سال دیگر وضع و منها، و سلطنت انگلاند مبنی بر حکم مہ ۳ محفل است، یکے محفل شاہی است، کہ بزبان آنها کنگ کونسل (King Council). نامند، و ثانی محفل امرای دولت پناہی، کہ کورٹ آف کنٹرول (Court of control) می خوانند، و ثالث محفل عمدگان رعایاست، کہ پارل منٹ (Parliament) گویند، تاکہ حکم آن ہر مہ ۳ محفل اتفاق نگیرد، ہدیج کار اجرا نمی یابد، متوطنان جزیرہ مذکور در زمان سلف بہ بت پرستی مخمر، و از سلیقہ خورد و پوش بہ خبر، خوراک لباس آنها از گوشت و چرم و حوش و طیور صید گردیدہ، و مسکن ہریک بہ کچ و آہک چند سنگ برہم چیدہ، و در کسب زراعت و تجارت بہ شعور، و از بہرہ نوشت و خواند دور، تا آن زمان کہ جوہس نام قیصر روم قدیم پنجاہ و دو سال قبل از ولادت عیسی علی نبینا و علیہ السلام فوجے را با ساز و سامان فرستادہ، جزیرہ مذکورہ مسخر ساخت، اما بسبب فقدان اسباب معیشت وغیرہ ما یحتاج بشری، فوجش تاب اقامت آنجا نیافتہ، ناچار انجام کار بصلح ساکنان جزیرہ مذکور داد، و ردہ رجعت ماوای خود نہاد، برگاہ کہ اعجاز تولد حضرت روح اللہ علی نبینا و علیہ السلام، در قالب افسردہ دین آن زمان، دم ”قم باذن اللہ“ دمید، و باحمیائے رسوم شریعت خویش کوشید، و قیصر روم بدین آنجناب گروید، در سال پنجاہ و یک عیسوی دفعہ ثانی ہرستان فوجہا جزیرہ مسطور مسخر گردانید، و در معدود الایام از طرح قلاع و بنائے عمارات و فراہمی اسباب ما یحتاج بشری رونق روز افزونی داد، و تا چہار صد و چہل و ہفت سال دین عیسوی دست تصرف کشاد، و دریں عرصہ متوطنان جزیرہ انگلاند نیز بمقتضائے قابلیت ذہن و ذکا دین عیسوی پسندیدند، و آرامتگی لباس و لذت طعام و طرح بنائے مسکن و کسب سواد و مواد نوشت و خواند و سلیقہ زراعت و تجارت گزیدند، بعد از انکہ سلطنت قیصرہ، انقلاب گرفت،

بدین عیسیٰ علی نبیضا وعلیه السلام و الثنا و حقیقت ابتدای  
انتظام سلطنت، و عرض و طول ملک و ترتیب نظامت، فرمان  
روایانش تحریر می نماید \*

### بیان کیفیت ملک \*

ملک انگریز که شامل ممالک فرنگستان است، طول یک صد و  
پنجاه و عرض یک صد کره و دار الحکومتش که شهر یست کلان، "بیوده"  
نام است، فی هذا لایام، همه در تصرف پادشاه الیمان، مگر  
جزیره که نامش انگلاند است، و آن را برتانیه نیز گویند، یک  
صد و هشتاد کره طوالت و یک صد و پنجاه وسعت دارد، محصور  
دریای عمان، و مخصوص حکومت انگریزان، و شب و روز آنجا  
نسبت بملک هندوستان، و دیگر ممالک، فرق بین دارد، که دراز  
ترین روز آنجا هفده ساعت، و سی دقیقه، و خورد ترین آن نه  
ساعت نجومی، و دارالحکومتش لندن نام شهر یست در غایت لطافت،  
و نهایت وسعت و نراحت، و از آبادی و معموری مرغوب الطبع،  
و خوش منظر، و در حسن و لطف پسندیده بصیرت حسن پسند  
اهل بصر، بدان غایت که گمان نووارد را روزش بکمال آراستگی  
مساکن، و راسته ها در جشن عید می نشاند، و شبش بکثرت چراغان  
پر درو دیوار و کوچه و بازار بمجلس شادی می رساند، از رعایا و  
تجارش هفت کره هفتاد و پنج لک روپیہ بحساب هندوستان،  
محصل سالانه آن، عاید خزانه خاقان، و از آنجمله یک کرور و  
بیس لک روپیہ معین مصارف خاصه شاهی، و تقم زرجهت  
اخراجات فوج و جهازات جنگی و غیره مهام سلطنت را واسطه  
سربراهی، و سبیل زر افزود از معمول سالانه، در اوقات ضرورت  
جنگ و غیره، برضامند یها، دستور ذمه رعایا و تجار، و اقدام  
بادشاه بر خرچ فلوس زیاد از وجه معمولی خلاف رضائے صغار  
و کبار، و در صورت روداد صرف زاید، باید که حسابش بمشیران  
برسد، اگر مناسب رائے آنها افتد مجرا است، والا در وجه معینه

بطن پریکے ہدیں تفصیل کہ اتلیان و اومند و اورد اودی و اوکارد و ارد و اتلرد و اومند ثانی مجموعاً شامل او نہ کس باشد، بعد یکدیگر تا وفائے حیات خود وارث و مختار بادشاہی ہوں، و بحکم پادشاہ حقیقی الابدی الازل کوس اقتدار نواخت، و آخر الامور از کارخانہ جهان فانی جریدہ برخاست \*

### بیان انقلاب سلطنت انگلاند \*

اومند ثانی کہ بر تخت دولت نشست و متمکن گشت، در زمان او "کنوت" نام پادشاہ دنکمار فوج کشید، و جزیرہ انگلاند را متصرف گردید، و از ہمانجا رخت ہستی ازیں عالم بیرون کشید، و جزیرہ انگلاند از سال یک ہزار و ہفت عیسوی تا سی و ۳ و ۳ سال در تصرف پادشاہ دنکمار و اولادش بماند \*

بیان انتظام یافتن سلطنت انگلاند و باز متعلق شدن

### باولاد اومند ثانی \*

در سال یک ہزار و چہل عیسوی نبیرہ اومند ثانی پسر اورد کہ اورد نام داشت دعوائے ارث بر ملک موروثی لشکر کشید، و دست تصرف پادشاہ دنکمار کوتاہ گردانید، و جزیرہ انگلاند را متصرف گشت، و بر تخت سلطنت نشست، و تا ایام زندگی پادشاہی کرد، بعد از و پسر کلانش کہ نام او بہ تحقیق و قانع نگار نرسید، بجائے پدرش نشسته، بعد انجام سرگرمی مستعار رخت حیات برداشت، و پسر کلانش ہارالد نام کہ آخرین ملوک این طبقہ امست بمقام او قیام یافت \*

### بیان انقراض سلطنت انگلاند از اولاد اکبرت \*

در سال یک ہزار و شصت و شش عیسوی ولیم نام حاکم نارماندی خروچ کرد، گوے حکومت از ہارالد برد، و بیست و یک سال گیرودار مملکت بجا آورد و پس از و پسر کلانش ولیم ثانی نام

و فرنگستان منقسم ملوک الطوائف گشت، یعنی نوعیکه در هر قومه و ملکه پادشا به تسلط و قیام پذیرفت جزیره انگلاند نیز بهفت حاکم انقسام یافت، چنانچه بسا سال بدان طریق در جزیره مذکور راج بهفت فرمانروا بود، و هیچ یک از آن بهفت حاکم مرد دیگری را سر فرمان می آورد، و هر کدام بجائے خود مختاری می کرد.\*

بیان نظام یافتن سلطنت انگلاند و معزز گردیدن مطوئانش از

### تعیین پادشاه \*

در سال بهفت صد و هشتاد و بهفت عیسوی از آن بهفت امیر اکبر نام با استعداد تمام و استیصال شش و فرما نروایان دیگر، بنیاد اقتدار سلطنت خود محکم نمود، و بر تمام آن جزیره فرمان روا گشته ملک را آرایش نظام مجدد بخشید، و اطلاق اسم کنگ (King) که بزبان انگریزی پادشاه باشد بر خوردار اسم نموده، ملقب بکنگ انگلاند گردید، اول کسیکه در آن قوم پادشاه شد او بود، کسرے کم سی و بهفت سال پادشاهی نمود، بعد از او پسر کلانش اتلوف نام در سال هشتصد و بیست و سه ۳ عیسوی بجائے پدر تمکن گرفته، نوزده سال بغایت اتمام زندگی بنظام پرداخت، عقب او خلف کلانش اتلیالد نام بر شاهی پدر مستقل گشت، و تا مدت دو سال سلطنت کرده در گذشت، بسبب آنکه پسرش نبود، برادر خورد او اتلبرت نام بجائے برادر بسطنت قیام نمود، و تا پنجم سال بقیه حیات خود پادشاه بود، چون او هم پسر نداشت، بعد از او برادر خوردش اتلرد نام پابر تخت برادر گذاشت، و تا مدت بیست سال مملکت ساخت، چون از مسند دنیا برخاست، پسر کلانش الفرد نام سریر پدر بیاراست و تا پنجاه و یک سال در آئین مملکت از روی رائے زرین، قواعد و قوانین متین نهاد، که تا امروز انقلاب ادوار آسمان کج نهاد، با وجود چندین جرم زندها تزلزلش نتوانست داد، عقبش پسر کلان او اودورد نام تا چهار سال سلطنت نمود، و بدان موجب از اولاد او بطناً بعد



ساخست، بعد از و دبیره اش رحارد ثانی نام جا یافت، از عدم  
لیاقتش یکے از خویشان لشکر کشید، و اسیر نموده متصرف مملکت  
گردید، و خود را هنری چهارم لقب داد، و پس از حکومت چهل  
و هفت سال به دار باقی او نهاد، و پس از و پسرش هنری پنجم  
نام کامران گردیده تاده سال بار سلطنت کشید، و درین عرصه قلیل  
از ظهور امورات گول یکے ازان تصوف تمامی ملک فراسیس که  
غیر امکان زمانه دراز بود نام آور دوران گردید، بعد از و پسرش  
شیر خواره موصوم به هنری ششم از دست مشیران دولت بمهد  
سلطنت رسید، و خویشانش برائے عهده نیابت، هر کدام بزعم  
آنکه آن منصب بخود قرار دهد، بایک دیگر فسادات برپا کردند،  
و درین قضایائے خانگی ملک فراسیس از دست رفت، و در جزیره  
انگلانڈ شورش عظیم برپا گشت، بعد از امضائے می و هشت  
سال یکے از خریشانش خروج کرده، او را بگرفت، و متصرف سلطنت  
گشت، و خود را ایدورد چهارم لقب داد، و کار سلطنت تا بیست  
سال پیش نهاد، بعد از و پسر کلانش که اسمش موضوع نشده،  
درسی هفت سالگی بر شاهی پدر قائم، و پس از چند ماه از دست جیم  
مقتول گشت، و قاتل بجایش نشست، امرا از ورنجیده داماد ایدورد  
چهارم را ترغیب ریاست دادند، او باتفاق آنها قاتل را در صف  
جنگ بکشت، و سلطنت را حاکم گشت، و خود را هنری هفتم ملقب  
ساخست، و بیست و چهار سال تخت سلطنت بیاراست، بعد از و  
پسرش هنری هشتم جائے پدر گرفت، و از و سلطنت انگلانڈ  
استقلال پذیرفت، که تسلط قدیم الایام پایا برداشت، راقم شرح  
کیفیت پایا درین محل لازم انگاشت \*

#### بہان کیفیت پایا \*

پایا باتفاق جمیع اہل فرنگ خلیفہ حضرت عیسیٰ علی نبینا  
و علیہ السلام می نامد، و ملکہ بطوالت یک مد و بیست و  
دارد، و دارالحکومتش شهر روم قدیم و در زمان سلف ہجمین

میزده سال حکومت داشت و در شکار از تیر خطائی یکی از  
 امرا جراحت بر چشم یافت، بعد یک دو ساعت جهاں بگذاشت،  
 چون پسر نداشت، پسر برادر خوردش هنری نام تاسی و شش  
 سال ناظم سلطنت بود، بعد از او از نبودن پسر خواهر زاده اش  
 امتغی نام نوزده سال شاهی نمود، بعد از او یکی از خویشان و  
 اقربائے او که هنری دریم نام بود سی و پنج سال شاهی خسروی  
 بر خرد افزود، بعد از او رجارد نام تسلط گرفت، و باقتضائے  
 شجاعت و فطرت، باتفاق دیگر پادشاهان فرنگ، فوج به  
 بیت المقدس و شام برد، و با مسلمین آند یار جنگ و جدال بعمل  
 آورد، یعنی با صلاح الدین والی آن نواح چهارده سال طرح رزم  
 شدید نهاد، و در سال یک هزار و یک صد و نود و دو عیسوی صلح  
 قرار داد، و راجع بحزیرة انکلانڈ گشت، بعد پنج سال در گذشت،  
 پس او برادر خوردش که نامش مسموع مقرر نشده، بر مسند  
 سلطنت جلوس یافت، زهد و غنا آنقدر داشت، که جاگیرات سیر  
 حاصل به پائیان پادریان گذاشت، هر گاه که ازین معنی امیران  
 سلطنت و مشیران دولت را رنجیده و سرکشیده، دید، متوهم شده  
 نائبان پایا و پادریان را از قلمرو خود بیرون گردانید، بعد ده سال  
 بر سلطنت بماند، و بر وقت معین نقد حیات از کیسه و جود  
 افشاند، بعد از او پسرش هنری میوم نام بر جائے پدر نشست،  
 و باخلاق خلاق پروری، و داد گستری، پنجاه و دو سال طرز حکومت  
 بر بست، عقبش پسر او ایدورد نام حکومت یافت، و بصنعت هم  
 و جرأت، و رعایت رعایا، و رفاهیت برایا، مدت سی و پنج سال  
 سلطنت پرداخت، پس او پسرش ایدورد ثانی نام بجائے پدر  
 متمکن، و در چندے از خورے بے انصافی، و اختلاف، امرا و رعایا  
 دور از سلطنت گردید، و بجایش پسر او که طفل مغیرالسن ایدورد  
 ثالث نام بود، باتفاق اعیان، و ارکان کامیاب دولت شده، پنجاه  
 و یک سال شهره نام نیک و به تسخیر بسیاری از ملک فرامیس،  
 تذکره عظمت و شوکت خویش در زمره پادشاهان فرنگ مشتهر

مقرر کرده خود، منقسم ساخت، و کتاب توریست و انجیل را بزبان عبری و سریانی بود، در زبان انگریزی مترجم نموده، مکتوبی که پاپا بعد آگهی تبدل آن همه رسوم مشتمل بر تهدیدش ارسال داشته بود، بصلاح آنکه صورت آن حال بعینه مکشوف فریسنده گردد، رو بروی آورده اش، بر زمین انداخته، در پا مالیده، آورده را سوئی فریسنده راهی ساخت، پاپا ازیں معنی بر خود پیچیده، و طلبیده، از برگشتن پادشاه انگریز از دین عیسوی بدیگر پادشاهان فرنگ اعلام داده، مکاتبات متضمن براینکه بسزائی اعمال قبیحه، و افعال شنیعه، هنری عنقریب آتش از آسمان می بارد، نوشته همه را بر جنگ و تسخیر انگلند برداشته، چنانچه بعضی از پادشاهان مثل پادشاه اسپین و پادشاه یرمنی و غیره بصلاح پاپا جهازات فرستاده، چندانکه جنگ نمودند، بعدم قدرت کارکشائی دست تاسف برهم سودند، و از ناروائی کوشش خود، و نباریدن آتش از آسمان با وصف امضائی سال هائی انتظار پاپا را هیچ محض آنگاشته، سر از اطاعت او پیچیدند، و در اخراج پادریان علاقه پاپا نظام و قیام ملک و ملت خویش، از آئین پادشاه انگریز پسندیده، مگر از ممالک خود، چیزى بطریق وظیفه بهایا مقرر کردند، و درین زمانه پاپا بدون خطه اصلی خویش که عبارت از روم قدیم و توابع آنست، دخل در مملکت فرنگستان و کار از رسم لعن و دشنام ندارد، مگر در ساله یکبار بروز معین بمعبد می رود، دپس از گذارش آئین عبادت دست می افرازد، و لعن بر متحرکان دین عیسوی می نماید، و بمعبرش باز میگوید که حالا معاف کرده شد، که خدای تعالی طبقات مختلفه را بر راه راست آورد، و ریاست پاپا از هفتاد و دوکارده تال بکاف تازی یعنی اسرائی بر گزیده از گروه هائی متفرقه پادریان، هیچ گاه خالی نمی ماند، اگر یکى از آنها بمیرد، پاپا کسى دیگرى بعوضش قرار می دهد، و قتیکه پاپا از دنیا برخیزد، آنها بعد تعهیز و تکفینش

پادشاهان عیسویہ سند شاہی می دارد، و از اخذ باج و خراج منت قیام دین عیسوی بر آنها می نهاد، چون هر یک از فرمان روایان فرنگ وقت قربت مرگ خویش بامید نجات آخرت و پوس بهشت یک دو تعلقه نیازش می گذاشت، ازین جهت ملک بسیار در اختیار خویش می داشت، پادریان که نائبانش متشرعان دین عیسوی اند، بعموم قوم نصاری اشتہار می دادند، که پاپا نائب خدا و خلیفہ حضرت عیسی علی نبینا و علیہ السلام است، اطاعت فرمانش سبب نجات و صواب است، و انحراف از آن باعث عذاب و عتاب، و اگر با پادشاه در خلاف امر پاپا شریک شوند، هر آئینہ بدوزخ رسند، ازین جهت عموم مطیعان دین عیسوی اطاعت امر و نہی پاپا بہ نحوی می نمودند، کہ اگر پادشاه بر جادہ حکم پاپا قدم نمی نهاد، جمیع رعایا و برایا از و نفرت می گزیدند، و مخالفتش می ورزیدند، ازین معنی پادشاهان فرنگی مثل شتر مہار دار محکوم او بودند، تا در سال یک ہزار و پانصد و بیست و ہفت عیسوی ہنری ہشتم کہ بر سلطنت انگلاند تمکن گرفت، بحکم عقل متین و رائے زرین، جهت بر انداختن بنیاد تسلط پاپا از قلمرو خود کمر ہمت بر بست، از امرائے ذی فطرت، و عقلائے دولت بتوقع استرداد مال، و زمین گذرانیدہ اجداد و آبائی آنها، از پاپا، و نمایش تخلف او از آئین عیسی علی نبینا و علیہ السلام بنابر استقبالش عہد گرفتہ، و اتفاق خواستہ، و بتمامی قلمرو خود از تعیین تاریخ و وقت عمل تاکید قطعی رواں کردہ، دفتراً بتاریخ و وقت معین، نام پاپا از خطبہ بر آوردہ و بر پادریان تاختہ، معابد و تصاویر عیسی و مریم علی نبینا و علیہما السلام کہ بمرصع مزین بود بر انداختہ، مال و اسباب پاپائیان قہراً و جبراً ضبط ساختہ، و آنها را مفلس وار بر سفائن نشانیدہ، نزد پاپا راندہ، و خود را رئیس دین عیسویہ کردہ انگریز ملقب کردہ آن ہمہ اسباب و اراضی مضبوط را مہ ۳ حصہ نمودہ، یک حصہ بسر کار خود، و ثانی بامرا و سپاہ، و ثالث بہادریان

کلاس که سازار جانشینی پدر باشد خود با را بطمع این مرتبه نمایان، در ملک پاپا می کشند، و در ملک پادریان منسلک می کردند، و از رتبه پادریست بدرجگه کرده تالی می رسند، و از آن پایه بمنزلت پاپائی فایز می شوند، از آنجا که حصول این دواست، موقوف جوهر فطرت است پس گاه باشد، که شاهزاده پاپامی شود، و گاهی کدا زاده، انحصارش بر افاضل و ارازل نیست، حتی که وقتی ماهی فروشی هم بر آن مرتبه قیام یافته بود، آدمم بر سر مطلب القصه هنری هشتم می و شش سال بدرستی سلطنت نمود، بعد از و پسرش آیدورد نام بر تخت نشست، هفده سال شاهی کرد، چون پسر نداشت، بعد از و خواهرش میری نام تسلط سلطنت شش سال رانده و از بی پسریش زمانه خواهر خورد او را که اینرا نام بود، بر مسند دولت نشاند، در عهد سلطنت او که بکمال عقل و ذکا چهل و هفت سال استقلال داشت، قوم انگریز برای تجارت در بندر صورت متعلق بند موقوف کوئچی یافت، اینرا با وجوب ترغیب امرا بشوق شغل کامروائی، و احتیاط فرصت سلطنت آرائی، از قبول زوج میرا بود، و از روی علم و انزونی عقل کتاب قواعد ریاست تصنیف، نمود بعد از و دختر زاده هنری هفتم جامص اول، نام بیست و سه سال ملک داری ساخت و بجهت انتظام امور تجارت ایلچی با خطوط و هدایا پیش جهانگیر پادشاه هند ترسیل داشت، چنانچه این معنی از تاریخ ملامحمد قاسم ملقب بغرشته گواهی خواهد یافت، غرض بعد جامص اول پسرش چارلس نام جانشین شده بیست و چهار سال حکومت نموده، طائفه امرای نمک حرام بتخیلات بیجا مصدر انحراف و خروج گشته او را گشتند، و عیال و اطفالش را از ملک اخراج دادند، و خود با مسلط گشتند، بعد از ده سال ساکنان از جبر و تعدی آنها تذمت آمده، اطفال پادشاه مقتول را که در پناه فرامیس بودند طلبیده، پسر گلانش را که چارلس ثانی نام داشت بر تخت نشاندند، و از امرای نمک حرام بعضی کشته شدند، و برخی جلا وطن گشتند، او تاسی و پنج سال سلطنت بعیش

در ہفتاد و دو حجرہ کہ دریگت عمارت است، برائے الہام  
تقرر پایا گاہے دو ۳ سہ ماہ گاہے چہار پنج ماہ بانفراد لاکلام  
می نشینند، و چہار امیر دیگر سوائے ہفتاد و دو کردہ تال کہ دران  
اوقات تعطیل اجرائے امور سلطنت می نمایند، ابزای حجرہ ہائے  
محبوس کردہ تالہائے مذکورہ موقوف، و با تاکید مکتوت مردم را  
بر دروازہ ہر حجرہ جدا جدا موکل، می سازند، و از سوراخہائے  
کہ در دیوار ہائے حجرہ می گذارند، آب و طعام بکارہ تالہاے  
محبوس می رسانند، و بعد چند روز چہار امیر مذکور بالاتفاق  
بر در ہر حجرہ رفتہ، از یکت کردہ تال کافذیکہ بر آن نام یکے از  
گروہ محبوسہ، باختصاص عہدہ پایائے حسب تشخیص خویش می  
نویسد، می گیرند، و نا دیدہ در صندوقے می نہند، بعد فراہم  
شدن ہفتاد و دو کاغذ ہر چہار امیر بمکان معین نشستہ باتفاق  
صندوق کشادہ، می بینند، پس کراغذ نام ہر کس کہ زیادہ  
و متعدد می یابند، اول بر در حجرہ اش رفتہ اورا بیرون می  
آرند، و اورا پایا قرار دادہ آداب تہنیت ادا می کنند، و بعد ازان  
تمامی کردہ تالہا نیز از محاسل خود، بر آمدہ، پایائے نومشخص  
را مسجد تعظیمی بتقدیم رسانیدہ، بر تہمت نشانده، بردوش خود،  
برداشتہ، بدارالحکومتش میر سانند، و مدت حبس کردہ تال، مشخص  
نیست، و اظہار آنها است، کہ تا ملہم نشوند، نام کسے بر کاغذ  
نمی نویسند، و پایائے نویکے را از پادریان امیدوار ہر کراکہ لایق  
داند، عہدہ کردہ تالی دادہ در عوض خود دران ہفتاد و  
دو کردہ تال داخلہ می دہد، و بدون چہار پنج ہزار کس جماعہ  
ما یحتاج تعہل، احتیاج فوج ندارند، زیرا کہ کسے ہر او لشکر نمی  
کشد، بذابراں مال تحصیل ملکہ صرف آرائش شہر و آرامتگی  
معابد دارد، و از پادریان پایائے کسی زن نمی کند، اگر احیاناً  
مرتکب این امر شود، ہمہ وقت بلوائے قوم اورا در آتش می  
سوزد، چون پایا را کفی و قومی مقرر نیست، از ہر قوم پایا  
تواند شد، چنانچہ بدین امید بسا شاہزادگان فرنگستان، سوائے پسر

ممالک وسیع و آباد مثل امصار جزائر امریقه و غیره و متعلقه  
هندوستان تصرف اهل انگریز یافت، تا حال که سال یک هزار و یکصد  
و نود و پنچ هجری مقدس مطابق سال یک هزار و هشت صد و  
هشتاد و یک عیسوی باشد از یمن عدل و داد، آن پادشاه نیک  
نهاد، دولت قوم انگریز به نیک نامی مشهور، و ممالک متصرفه اش  
(۱)

بعدل و انصاف معمور، وجود چندین فرمانروائے نصف طراز، معدلت  
انبار، دشمن گداز، دوست نواز، تیغ زن، رستم فن، عنایت روزگار  
است، و از خوبی رواج جهانبائی و کامرانی موصوف و ممدوح فراست  
شعاران پردیاز، چون بحسب مناسبت مقام کیفیت سلطنت قوم  
انگریز و نزولش در مملکت هند و قیام کوٹھی تجارتش در بندر  
سورت مجملاً تحریر یافت، آئنده حقیقت کونپنی انگریز، و نشرش  
در پایاں کھاٹ، و احداث کوٹھی تجارت موسوم به مدراس عرف  
چیپاٹن و وقوع ارتباط و اتحادش با حضرت اعلیٰ، و ارتفاع  
رتبتش از پایه تجارت، بدرجہ امارت، در ضمن واقعات، مفصلاً بعرضه  
تسطیر، خواهد شتافت، بسبب آنکه دریں محل سلسلہ احوال انگریز  
رسائی دارد، مجملاً می نگارد \*

### بیان کیفیت کونپنی انگریز ملقب بایست اندیا \*

واضح باد که لفظ کونپنی (کمپنی) در زبان انگریزی بمعنی  
جماعت است که مثل صغیر جمع عبارت فارسی که از دو تا عشرات  
و مآت والوف و لکوک اطلاق کلی دارد، چون تاجران جزیره انکلند  
اتفاق نموده، میان ہم چند گروه گشته، هر یک بجهت تجارت بسوادے  
از سوادہائے متفاوتہ عرب و عجم و هند و چین و غیره رفته، کوٹھی یا  
مقرر کردند، و از پادشاه خود عهد گرفتند، که در حدود معینہ ہر  
گروه، دیگرے بہ تجارت نرود، ہر گروه بعد معینہ خود بلا شرکت گروه  
دیگر ہامر تجارت مشغول باشد، چنانچہ گروه ہائے مذکورہ بجهت

و عشرت گذرانید، چون پسرانش از غیر زوجہ خاصہ اش بودند،  
 لهذا بموجب ضابطہ سلطنت انگریزی برادر خوردش جامص ثانی  
 نام تخت نشین گردید، چون مذہب پا پا داشت، علاقہ داران  
 پا پا را در ملک خود راہ داد، و خدمات عمدہ مثل وزارت  
 وغیرہ بکف اختیار آنها نهاد، ازین معنی امرائے ملک رنجیدہ  
 ولیام نام داماد جامص اول را ترغیب خروج دادند، او بریں  
 ماجرا واقف شدہ، بسواری جہاز مع عیال و اطغال بہ ملک فراسیس  
 پناہ بردہ، مکرر افواج فراسیس بھنک آوردہ، کارے از پیش نہردہ،  
 مدت یازدہ سال دریں تگاپو بودہ از جہاں در گذشت، ولیام  
 مذکور بہ نیابت زوجہ خود ہامر سلطنت متمکن گشت، و بآرائش  
 ملک و رفاه حال رعیت سیزدہ سال پادشاہی ساخت، و فتوحات  
 بسیار ہر فراسیس یافت، و در سال یک ہزار و ہفتصد و یک عیسوی  
 جہاں گذاشت، چون لاولد بود، و زوجہ اش پیشتر از و گذشتہ  
 لهذا خواہر زنش کن نام بعقل و کیاست، و پرورش اہل علم و  
 فطرت سیزدہ سال مملکت راند، بعد از و دختر زادہ جامص اول  
 جارج اول نام بر تخت حکومت ماند، در بدو ریاستش پسر جامص  
 ثانی کہ در ملک فراسیس پناہ بردہ بود، چندانکہ خروج نمود،  
 ہیچ نکشود، استقلال جارج دوازدہ سال رونق سلطنت افزود، بعد  
 ز انکہ رو ازین عالم فانی تافت، پسر کلانش جارج ثانی نام ہر مسند  
 پدر جلوس یافت، و با حضرت اعلائے ما ہنائے محبت و زداد  
 استوار نهاد، و از ارسال مکاتبات و ہدایائے متنوعہ میان ہمسر  
 کیستہ نقد دوستی طرفین بکشد، یعنی از عہد ہماں پادشاہ قوم  
 انگریز را موافقت تعارف حضرت اعلائے مادست داد، و معاہدت  
 و موافقت یکدیگر را اتفاق مناسب افتاد، پادشاہ مزبور تاسی و  
 چہار سال کا مرانی داشت، در سال یک ہزار و ہفت صد و  
 شصت عیسوی سامان قیام ازین سرائے مستعار برداشت، بعد از و  
 نپیرہ اش ملقب بجارج ثالث تخت خسروی جد از جلوس خود  
 ہیا رامست، در حکومتش سوائے جزیرہ انگلاند مسکن اصلی انگریزان



نامید، و بعد چندے با جارہ سہ ۳ موضع دیگر یعنی موضع چنم نایک کوپم و موضع ارکوپم و موضع بیل بیٹھہ غلہ تعلقہ پونملي از داسرہ وار منٹ پذیر گردید، و بزمین موضع چنم نایک کوپم کہ بازمین مدراس پیوستہ است، طرح آبادی نہاد، و بقرینہ (۱)

اسم موضع چیناپٹن نام داد، اوقتیکہ سلطان ابوالحسن تانا شاہ پادشاہ حیدرآباد بر اکثر محالات پایانگہات تصرف ساخت، و حکومت رایل زوال یافت، یعنی در سال یک ہزار و پنجاہ و ہشت ہجری مقدس ویرپا نام وکیل را بحیدرآباد فرستادہ، بہ گزارش تحف و ہدا یا از دربار پادشاہی حکم احداث قلعہ کلی، و سند پر (۲)

چہار موضع متصرفہ رایل و اجرائی دارالضرب ہون کرک، (۳)

حاصل، و از تعہد ایصال وجہ پیشکش زمان رایل بخزانہ پادشاہی خود را در سلک مالگذاران شامل نمود، وکیل نیز از پیشگاہ سلطانی یعنایت پالکھی و چہتری و جاگیر موضع ترمل کھیڑی غلہ تعلقہ پونملي شرف اختصاص و ارتخاص یافت، و موضع جاگیر تا حیات در تصرف خود داشت، بعد ازاں بضبطی کونڈینی (کمپنی) رسید، و در زمان نواب داؤد خاں سال یکہزار و یک صد و ہشت ہجری مقدس، بگزارش تحف و ایصال وجہ پیشکش، از نواب مذکور حکم اجرائی دارالضرب روپیہ و از عامل تعلقہ پونملي سہ ۳ موضع تعلقہ مذکور یعنی یگمور و لورشم پاک و ندیاویر بمبلغ

(۱) تانا شاہ عبداللہ قطب شاہ کا داماد تھا سنہ ۱۶۷۲ع میں وہ قطب شاہ کا جانشین ہوا سنہ ۱۶۸۷ع میں اورنگ زیب نے اسے شکست دی اور تخت و تاج سے محروم کرکے مقید کر دیا سنہ ۱۷۰۳ع میں قید ہی میں اسکا انتقال ہوا وہ دکنی زبان کا مشہور شاعر تھا اس کا ایک شعر مشہور ہے —

کس دلکھوں جاؤں کہاں سچہ دل پہ پھل بچہرات ہے

ایک بات کے ہونگے سچن ان جی ہی ہارے بات ہے \*

یورپ میں دکنی مخطوطات (صفحہ ۲۴)

(۲) جس جگہ اشرفی یا زویہ یا پوسہ پر سکہ لکائے میں — نکسال (۳) کسی

کام کے سر انجام دینے کو اپنے غم لینا \*

(۱)

پذیرائی آن مدعا منجملہ منافع خود) بترصد مبلغی مقرر کردہ،  
 ہر سال بخزانہ پادشاہی می رسانند، چون ہندوستان را در انگریزی  
 ایست انڈیا می گویند، گروہ تاجران ہندوستان بکونپنی (کمپنی)  
 ایست انڈیا ملقب و معروف اند، و ہم چندیں گروہ متعینہ پر ضلع  
 بلقب آن ضلع اشتہار یافتہ است، غرض اہل کونپنی ایست انڈیا  
 از جملہ منافع تجارت سرحد چہار روپیہ و از محاصل ملک صوبہ  
 و ممالک متفرقہ ہنگالہ وغیرہ بالفعل مبلغ سی اوٹش اکٹ روپیہ  
 سالانہ عاید خزانہ پادشاہی انگلند نذر می کنند، و بتدریج در ہر زمانہ  
 بہر ضلع از حصول حکم حاکم آنجا احداث کوٹھی تجارت نمودند،

### بیان احداث مدراس عرف چنایتن \*

در زمان وایل نام راجہ پایاں گھاٹ نائبان کونپنی (کمپنی)  
 ایست انڈیا بازمیندار کالستری دامرلہ وار نام دیوانش، کہ تا ایں  
 زمان وقایع نگاری حوادث زمانہ پاستان، زمیندارئی پالہ کالستری  
 و اطلاق رسم دامرلہ وار متعلق باولاد ہماں دیوانست، اتحاد محکم  
 ساختہ، و بار سال تحف و ہدایا ہر راجہ مذکور از وساطت دامرلہ  
 وار، حکم قطعہ زمینے برائے احداث تجارت گاہے بر ساحل دریا  
 خواستند، راجہ بسفارش دیوان و اقبال التماس موضع مہراس  
 کوپم نامہ عملکہ تعلقہ پونملی داد، و سند آن ہر لوح طلا مرتسم کردہ

(۲)

بر ملتہسان مذمت نہاد، و مبلغ یک ہزار و د و صد ہون کرک  
 پیشکش سالانہ بر آنها مقرر فرمود، و کونپنی (کمپنی) در سال یک  
 ہزار و چہل و نہ ہجری مقدس بر زمین موضوع مذکور بر لب  
 دریائے شور بنائے کوٹھی نمود، و بقرینتہ اسم موضوع، مدراس

(۱) امید - گھاٹ لکنا - امید رکھنا (۲) کنڑی زبان میں ہون سونے کے مکہ کو  
 کہتے ہیں نام طور پر پکوتا کو بھی ایک ہون کہا جاتا ہے نواب سعادت اللہ خان، نواب  
 صدور علی خان، نواب انورالہین خان کے زمانے میں آرکٹ - پوٹور، تروانور اور تریچنپلی  
 میں جو مدراس کے قریب واقع ہیں ہون دھالے کیلئے نکسال گھو قائم کئے گئے تھے  
 اسی زمانے کے چند سکون کے نام یہ ہیں والچاہی کرکی اسٹار فرنگی پیٹ وغیرہ \*

زمانہ سلف در دربار رسائی تمام پذیرفت، چنانچہ در سال یک ہزار و یک صد و پنجاہ و ہفت ہجری مقدس بوساطت محمد محفوظ خان بہادر و راجہ سنہیت رائے دیوان ہشت موضع عملہ تعلقہ میلپور مع قصبہ اش مطابق تفصیل ذیل کہ قصبہ میلپور و موضع مامیلیم و موضع والدنور و موضع پنڈم پاک و موضع پلی کارنم و موضع شٹی گری و موضع چن منگلم باشد، مع چرکیات محصول سائر مواضع مذکورہ، و فرنگی کونڈہ مبلغ چہار ہزار و سی ۳۰ روپے و دو آنہ سالانہ اجارہ گرفت، و چون در سال یک ہزار و یک صد و پنجاہ و ہشت ہجری مقدس کہ فرامیس قلعہ چینا پٹن بتصرف آورد، و حضرت اعلیٰ ما موافق توضیح صفحات آئندہ برتندیہ فرامیس پر تلپیس، و اعانت انگریز و فانا سیس مامور شدہ، قلعہ چینا پٹن را از دست فرامیس بر آوردہ، باز بقبضہ انگریز بسپرد، برائے احداث قلعہ چینا پٹن و آراستگی خندق و تیاری بروجش بخلاف سابق کہ فقط از گل بود، بخشش و آپک حکم نمود، قوم انگریز ممنون تر از سابق گردید، و شہرہ این معنی بآفاق رسید \*

(۱)

بیان اعلیٰ اہل کونپنی از یایک تجارت بدرجہ امارت \*

و قتیکہ بفضل قادر توانا حضرت اعلیٰ ما داد رونق نظم و نسق کرناتک داد، فرقہ انگریز را کہ موصوف مروت و وفا، و معروف فتوت و ولا، مشہر صفات عدل و انصاف، مستقل ضوابط رزم و مصاف، پر دل معرکہ وفا، جوہر اعراض عقل و ذکا، رفاقت رواج راستی، اساس، صداقت طراز تو دد شناس، مخترع آئین و فاق، مبدع شرایط اتفاق، ممتاز جمہیر اقوام، مبہای مشاہیر ایام، شایستہ انتظام ہر گونہ مہام، مربوط و متحد اہل اسلام، جامع اقسام فنون

(۱) بلند ہونا (۲) آپ کسی چیز کا اہم دل سے پیدا کرنے والا (۳) آدمیوں کا گروہ جمع جمہور کی (۴) ناز کرنے والا - غر کرنا والا \*

نہ صد و پنچ یوں و پانزدہ آنہ سالانہ اجارہ گرفت، ہرگاہ کہ نظامہ آَرَکاتِ باہلِ نوایط رسید، کار فراسیس تقویت پذیر گردید، زیرا کہ اعیان قوم نوایط با او مربوط بودہ در فلاحِ حالش می کوشیدند، و بیع و شرای جزو کل در بندر پھولجھری می نمودند، و عامہ (۱)

خلق ہم بحکم ”الناس علی دینی مملوکیم“ عمل می نمودند، در آن اوقات کونپنی انگریز از دربارِ ناظمین آن زمان بہرہ رسانی و نفع بار یابی چندان بر نداشت، مگر از سازش عاملان تعلقہ پونملی مواضع مصلہ ذیلِ عملہ تعلقہ مذکور، بد دفعہ بار اول در سال یک ہزار و یک صد و بیست و ہفت ہجری مقدس زمان نظامت (۲)

نواب سعادت اللہ خان پنچ موضوع تروتور و سات کالی و آبشال وار، و لونگم پاک و کتی واک بمبلغ ہشتصد و ہشتاد و شش یوں و پانزدہ آنہ بار ثانی در سال یک ہزار و یک صد و چہل و نہ ہجری (۳)

مقدس زمان نواب صفدر علی خان پنچ موضع برہمور شتی کولم برما اور ویدری پدپاک بمبلغ پانصد و ہفتاد و پنچ یوں و چہار دہ آنہ، جملہ دہ موضع بمبلغ یک ہزار و چہار صد و پنچاہ و دو یوں و سیزدہ آنہ سالانہ، بطریق اجارہ و سوائے آن در سال مذکور دو بہاسی مستربدین گورنر چینا پٹن بوساطت تعارف پیشکار میر اسد اللہ خان دیوان نواب صفدر علی خان موضع کوپاکم عملہ تعلقہ پونملی کہ دریں زمان بچنتا دہری اشتہار دارد، انعام یافت، و تا مدت حیات، در تصرف داشت، چون او از جہان ہر آمد، بضبط کونپنی در آمد، ہرگاہ کہ بفضلِ قادرِ فضال و مہمین متعال نظم و نسق پایانگہات، بنواب سراج الدولہ محمد جان جہان (۴)

انورالدین خان بہادر شہامت جنگ تعلق گرفت، انگریز بر خلاف

(۱) لوک یعنی عوام اپنے پادشاہوں کے طریقے پر چلتے ہیں (۲) نظامت سنہ ۱۱۲۲ھ زفاف ۱۱۳۶ھ (۳) نظامت سنہ ۱۱۰۳ھ قتل ۱۱۰۰ھ (۴) نظامت

سنہ ۱۱۰۶ھ شہادت ۱۶ شعبان سنہ ۱۱۶۲ھ ہجری کو معرکہ آمہور میں ہوئی \*

سودند، چون صرفه ندیدند، بمصالحت گرویدند، و رسایل بادشاه فرامیس  
بمضمون آنکه عوض قوم انگریز قوم مارا برافانت خاص گزینید، و  
موافقت ما بپذینید، بادر تصویر خود و زوجه اش بحضور رسیدند، و  
آرندگان بنابر قبول آن التماس منت باریابان درگاه کشیدند،  
و بعضی از ارکان دولت و مشیران سلطنت هم تجویز این معنی دادند،  
که بامر دو فریق یعنی انگریز و فرامیس رابطه دوستی و وداد و طریق  
اخلاص و اتحاد مقرر ساختن و هر دو را بطریق دو پله مساوی الوزن  
میزان بدمست خود داشتن، صلاح اعتدال جها نبدانی است، و موجب  
بسا فواید و صلاح کشور ستانی، لیکن قیاس فطانت اساس حضرت  
اعلی حسب وصیت والدنا مدارش مطابق بیان صفحات آینده،  
جز بقوم انگریز انتخاب نفرمود، و سوائے این فرقه باوفا پسند  
پوا خواهی نکرد، و جواب خلاف مدعایش ارقام، و تصاویر مرسله  
و افس نمود، چنانچه هر دو تصویر مذکور را سرکرده بندر پهلجری در  
حوالی خود نصب گردانید، و از زمان فتح پهلجری باز آن هر دو تصویر  
با دیگر تصاویر آنجا داخل سرکار، بقلم مبارک نهرنگر عرف ترجمانی  
بگوایی تسخیر بندر مسطور و پروئے در دارالاماره الی یومنا که قلم  
وقایع نگار در کار است، همچنان پست بدیوار از وقوع چنین امداد  
و اعانت کونین ایست انڈیا و تسلسل ارسال موعات، سر رشته  
(۱) داد و اتحاد فیما بین حضرت اعلی و هر دو پادشاه انگلاند یعنی  
چارچ ثانی و ثالث بآن مرتبه محکم گردید، و رابطه دوستی طرفین  
بآن حد رسید، که به پیمان برادری انجامید، انشاء الله تعالی تفصیل  
این مجملات، در ضمن واقعات عزیمت هائے خاص حضرت اعلی  
تسطیر، و شرح مکاتبات روساء و ترجمه هائے رسائل انگریزی و  
فرامیسی در دفتر ثانی تحریر، خواهد یافت \*

دلوری، مصدر آثار دلیری و بہا در یست، بمقتضائے دور بینی دیدہ دولت و مال اندیشی خاطر والا فطرت، پسندید، پرفاقت برگزیدہ و در امداد جمیع مہماتش بوجوہات مناسبہ ہر وقت قسمیکہ توانست، کوشید، چنانچہ در سال یک ہزار و یکصد و شصت و ۳ ہجری مقدس در زمان گورنری مستر چاندرس با وجود عدم رضامندی نواب نظام الدولہ بہادر ناصر جنگ در و بست تعلقہ پونملی و در سال یک ہزار و یک صد و شصت و پنچ ہجری مقدس وقت گورنری مستربکٹ و زمان رسانیدن پایہ تجارت اعزہ کونپنی بمرتبہ اعلیٰ امارت، و بخشیدن منصب ہفت ہزاری و نوبت (۱) (۲)

و پالکی جہال دار و ماہی و مراتب و جیفہ و سر پیچ مرصع و علم و نقارہ ہفت ما کہان دیگر و در سال یک ہزار و یک صد و ہفتاد و چہار ہجری مقدس ہرگا یکہ در سزائے تفریب قلعہ چینا پٹن قلعہ پہولچری مسخر و خراب نمود و تعلقہ کنہی وغیرہ تعلقات (۳)

عملہ صوبہ آرکٹ عوض چہارلک ہون سالانہ جاگیر عنایت نمودہ، کارش با اعتبار ہمہ با اعتبار روز افزون رسانید، حتی کہ ار (۴)

رفعت پایہ اش کرسی شان فرامیس بہ پستی و واژونی رسید، و روسائے ہند و دکھن ہم دست جدال و قتال ہر چند کہ با اعزہ کونپنی کشادند، بکمر بندی و خون ریزی داد فساد و عناد خود، چندانکہ دادند، و بنام حضرت اعلیٰ ما بذابر عدم اعانت با اعزہ کونپنی (۵)

و معاضدت خویش، نامہ ہائے التجا سعاہ نمودند، و خامہ ہائے مدعا

(۱) نام ایک زہر مرصع کا جس کو پگڑی پر باندھے ہیں (۲) نام ایک چڑاؤ عدد کا جو عمارت یا پگڑی پر باندھا جاتا ہے (۳) ۱۶ اکتوبر سنہ ۱۷۶۳ع میں نواب صاحب نے بہت سے صلح سالانہ ۴۱ لاکھ پکڑا لیکر انگریزوں کے حوالے کر دیے سنہ ۱۷۶۳ع میں بہت سے اور قرعہ بھی انگریزوں کو دے دیے گئے جن کی سالانہ آمدنی تقریباً ۳۶۶۰۰۰ تھی لیکن اس کا شمار سالانہ آمدنی میں شامل نہیں کیا گیا ۲۰ اکتوبر، سنہ ۱۷۶۳ع میں نواب صاحب نے ایک بہت بڑی جاگیر کی سند خود اپنے ہاتھ سے لکھ کر اس پر اپنی مہر و تخت کر کے آکھنئی کے حوالے کر دی (۴) التا - اوندھا - نا مہارک - منصف واژون کا ہے (۵) مدد دینا یاد کرنا - ایک دوسرے کا دست و بازو ہونا \*

میر اسد اللہ خان دیوان نواب صفدر علی خان شہید از در اندازی  
 محمد حسین خان طاهر وغیرہ مشوش تو ہمات خطیر، و خلاف<sup>(۱)</sup>  
 آئین متابعت از ادراک ملازمت کنارہ گیار گشت، و در قلعہ  
 چیت پیت جاگیر خود متحصن نشست، ورود فوج سرکار، و ظہور  
 لوازم اجبار از وساطت حضرت اعلیٰ بتقدیم مراسم فرمان برداری  
 و تحصیل شرف حضور خداوندی پرداخت، و بہمان وسیلہ جمیلہ  
 و ذریعہ بدیعہ، بدستور سابق بحالی جاگیو و قلعہ داری یافت، و  
 در اوقات ریاست حضرت اعلیٰ از حصول رتبہ رفیع نیابت نظامت  
 آرکات بہاداش خصوصت طہران کہ باخویش بود، تسمیکہ باید،  
 پرداخت، و پرتاپ سنگہ نام زمیندار تجاور ہم کہ بموجب دستور<sup>(۲)</sup>  
 دیریں، و عادت اوقات حکام پیشین، در ادائے زر پیشکش تہارن  
 ورزید، و حیلہ و تغافل گزید، بعد ازاں کہ شنواری مبار زان<sup>(۳)</sup>  
 سرکار در دریائے خون کینہ خواہی دید، و مشقت تہمتان لشکر  
 نصرت شعار بر کردن حال او رسید، عذاب از عرصہ مقاومت پیچید،  
 و ندامت ناگزیر کشید، و بمقتضائے شیوہ اطاعت زر ماوجب مع  
 جرمانہ واصل خزانہ رکاب سعادت گردانید، چون عذر آغاز نمود،  
 خود بدولت بعفو جرائمش ظہور ترحم ذاتی فرمود، دریں جنگ  
 جگر داری محمد محفوظ خان بہادر نقش دیدہ روزگار ماند، و گرد  
 قصہ دلیری رستم و اسفند یار، از دامان یاد صغار و کبار افشاند \*

بیان مجمل احوال اوکان دولت و اعیان سلطنت و فرزندان

اقبالمند و جگر پیو ندان بخت بلند \*

محمد نجیب خان باشندہ اجمیر، یکے از جماعہ خدام درگاہ  
 فلک اشتباہ حضرت خواجہ معین الدین چشتی قدس اللہ سرہ العزیز  
 کہ از اوقات شاہ جہاں آباد، ہمراہی رکاب خاص داشتند، ندیم

(۱) پروشان کیا کیا (۲) خواہ اور دلیل رکھا - کسی کو حقیر سمجھا (۳) دلاور

داستان نظامت نواب سراج الدوله محمد خان جهان انورالدین

خان بهادر شهبازت جنگ در صوبه ارکات متعلق کرناٹک پایاں

گہات \*

مسبب حقیقی و قتیقہ آرائش اسباب صلاح ملکی خواهد، حاکمے را کہ نفع خود در نقصان خلائی نہ پسندد، و در حکومت مستعار سامان دولت پائدار بندد، مسلط کردہ عالم گرداند، نواب سراج الدوله بهادر بافاصت ملک کرناٹک پایا نگہات، در بلد آرکات، جلوہ پیرائے تفقد احوال رعیت، و سپاہ و رونق، آرائے تجلیات آرام و رفاه خلائی گردید، و بمقتضائے خدا دانی، و نیت فیض رسانی، سکے عدل و انصاف جہانبانی، رائج چار سوئے کامرانی، گردانید، واعیان آن ناحیہ را منظور نظر فضل و کرم نمود، و قوم نوایط را مشغول شمایط لطف اتم، جاگیرداران و زمینداران راہ انقیاد پیمودند، و تاجران قوم فرنگ، کہ معیہ ضلع کرناٹک بودند، برسم و عادت دیرین گذارش سوغات و ہدایا و اظہار صدق وفا را، پیشکش بصناعت اعتبار خویش نمودند، خصوصاً نائبان کونپنی یعنی اہل حکومت بندر چیناپٹن و دیو نام پٹن بیشتر اقدام اخلاص و رسوخ نموده، معزز عنایات بیکران گشتہ، بوساطت محمد محفوظ خان بہادر و راجہ سنپت رائے بافاصت قصبہ میلاپور وغیرہ مواضعات، مطابق سطور صفحات مزبور، سرمہات برافراختند، ازین معنی خاطر فرامیس پرتلبیس (۱)

تیزگی یافت، و از ترغیب اعیان نوایط ضمیر تیرہ اش توحش برداشت، تفصیل این اجمال رو براہ اسف، یعنی آئندہ انشاء اللہ تعالیٰ مشہود نگاہ، الغرض جملگی متکبران پایاں گہات سر بر خط اطاعت و انقیاد نہادند، و جائیکہ قامت حکمش قیام نمود، بسان سایہ بر زمین تسلیم افتادند، کسیکہ طغیان در زید، برہنمائی پاداش کردار جز بسر منزل ندامت نرسید، چنانچہ



داشتند، که احدی را به تشویش احتیاج آبرو آئے بهال خود نمی گذاشته، از تظلم آنها تناسف تلف مال و زر، حساب داد و ستد ساپوکاران، و نقد دست و داد مد گونم ضرر، حاصل جنس دوکانداران، اہل غیرت در شعلہ زار فتنہ ہائے شان، مستعد سوختن بسان خار و خس، و ارباب حکومت از زبردستی و خیرہ (۱)

سریع آنها معذور تراز دزدی در دست عسس، اگر در راستہ ہا سواری نو عروماں میدیدند، برائے خود ہا آنچہ در بغداد است، از ان خلیفہ می فهمیدند، و پس از خرابی بصرہ بشوہراں می سپردند، چنانچہ ازین معنی بسا عورات بانگ و حیا زیر خوردند، و مردان آنها درین عزائم مردند، آن میہ مستان بادہ ضلالت بسبب آنکہ از صبح شب مستی خود ہا بے خبر بودند، زمانکہ نواب سراج الدولہ بہادر را مثل ایام ناظمان سابق پنداشته از افعال زمیمہ، و فسادات عظیمہ، کنارہ نمی نمودند، چنانچہ روزی

(۲) در قلعہ آرکات، و محفل طوی صبیہ محمد حسین خان طاہر، و اجماع، قوم نوایط، و غیرہ معتبران وقت یدل خان نام از قوم افغان، دفعتاً وارد گشتہ، باپمائے احمد طاہر خان معروف بعابد خان طاہر پدر محمد حسین خان طاہر پسر دہ سالکہ نواب صفدر علی خان شہید را کہ سعادت اللہ خان نام داشت، بہ بہانہ تقاضائے تتمہ ماہیانکہ زمان پدرش، بروز روشن بر سر مجلس عام، بضرب خنجر آبدار شہید گردانید، و از لالہ زار شگفتگی غنچہ شکمش بہار ماتم پدر او در گلشن روزگار، بتازگی نمودار گردید، چنانچہ سابق اشارہ نقاص طاہراں، با نواب صفدر علی خان و ازین واقعہ شہدہ در ضمن وقائع نظامتش بزبان قلم رسید نواب سراج الدولہ بہادر بسزائے این خطائے گراں، و تدارک چنہیں دغائے نمایاں، قاتل بد سر انجام را برائے عبرت عوام، بعقوبت

(۱) کوتوال - محافظہ (۲) و او معروف سے معرب ہے نوی کا جو واو مچھول

سے ہے ترکی میں ہادی عروسی کو کہتے ہیں \*

حضور، و مشیر ہمہ امور، گردید، و مسیح الزماں خان مفتخر نسبت ہم وطنی خود بدولت، بہ بخشیدگری کل فوج مامور، و غضنفر علی خان مباہی رشتہ قرابت والدہ ماجدہ حضرت اعلیٰ ما رسالہ دار سواران، و محمد ابرار خان ہم وطن خاص سردار تمامی پیدائہ گان، و سید علی خان صفوی الموسوی از اقربائے بیگم خاصہ حضرت اعلیٰ ممتاز عہدہ نیابت خاص، و سید ناصر علی خان رفیق از اوقات اقامت ہندوستان باہتمام جمعیت با نداران سر بلند رتبہ اختصاص، و ملک اسلم خان مرد سلیم الطبع از اہل نوایط سر دفتر وقائع نگاران، و محمد حسین خان طاہر کہ خود را از جماعتہ جان نثاران حضور و امی نمود، متعہد سر رشتہ پیشکشات جاگیرداران، و راجہ سنیپ رائے از قوم کاپٹ قانون کوئے گویامو سرفراز عہدہ دیوانی، و رائے منوال کاپٹ ملازم اوقات نظامت حیدرآباد میر منشی دفتر کردانی، علی ہذا القیاس پر کدام از اہل قرابت ہر عہدہ، و ہر کس از رفقا ہر خدمتے، مامور و مقرر گشتہ تفصیلش موجب تطویل است، و از فرزندان نامدار بدرالاسلام خان بہادر افراسیاب جنگ فرزندان کلاں بہ نیابت پدر نامدار خود بار یاب حضور شاہی، و حضرت اعلیٰ ما نواب والاجاء امیرالہند فرزندان سیوم قائم مقام ابوی، نظامت حیدرآباد را کفیل سر برائی، و محمد محفوظ خان بہادر فرزندان دویم و عبدالوہاب خان بہادر فرزندان چہارم، و محمد نجیب اللہ خان بہادر فرزندان پنجم عزیز ہمراہی رکاب و بتقدیم احکام حضور کامیاب \*

بیان خیرہ سرب گروہ افغانان در بلدہ آرکات و اخراج آن قوم از

کرناتک پایاں گہات و کشتہ شدن سعادت اللہ خان پسر نواب

مندر علی خان شہید از ایمائے احمد طاہر خان پدر محمد

حسین خان طاہر \*

مفصل این مجمل آنکہ افغانان خیرہ روزگار، کہ از زمان نواب داؤد خان ناظم این دیار، ساکن بلدہ آرکات بودند، نوعی سرکشی

دشمنان پرنگ صرصر دواں گردید، و از صوبہ فرخندہ بنیاد حیدرآباد حضرت اعلیٰ ما حسب الطلب با پشت ہزار سوار جرار، اثنائے راہ در لشکر ظفر انتما، مانند دریا بدریا رسید، چون جمعیت خود با فوج فرزند جملگی بیست ہزار سوار گشت، و نصرت برکبادی عہد محکم بست، بر غنیم کہ در سواد بسوا پٹن دایرہ داشت، بلا تامل بسویش علم افراخت، حکام اطراف نیز علی التواتر و دوام، بہر منزل و مقام، تا رسیدن بسواد بسوا پٹن با جماعت ہائے مفصلہ ذیل یعنی فوجدار کڑیا با ۳ ہزار سوار و طرفدار کرنول با دو ہزار سوار و حاکم ساونور بایک ہزار و پانصد سوار و سپہدار سرا بایک ہزار و پانصد سوار سردار بد نور باشش ہزار سوار و سرکردہ میسور بانہ ہزار سوار و جاگیردار ادپوئی یعنی ہدایت صہی الدین خار بہادر دختر زادہ نواب آصف جاہ با بیست و دو ہزار سوار شریک کمر بندان عزم کارزار، و متفق شمشیر کشان مصاف پیکار شدند، چنانچہ فوج سابق و لاحق ہڈیت مجموعی شصت و نہ ہزار سوار یافت و دست بہ تیغ دشمن شکاف بشوق آرایش معرکہ جدال شتافت، بابونایک نیز بغرور پوچ و داعیہ باطل طرف مقابلہ گردید، و

(۱) بسوا پٹن کا قلعہ حکومت وجیانگر کے زمانے میں کنکنا ٹاٹ نامی ایک شخص نے تعمیر کیا تھا اس کے بعد اس کا بیٹا ہنمٹیا اور اس کے جانشین یہاں کے حاکم رہے جب وہ مری کر دی گئے ہوئے تھے تو سنہ ۱۶۳۶ء میں دولت خان نے اس پر قبضہ کر لیا، کچھ دنوں اس پر مغلوں کا قبضہ رہا آخر یہ مرہٹوں اور حیدر علی کے قبضہ میں آ گیا یہ مقام چنگری تعلق میسور میں واقع ہے \*

(۲) ضلع دھارواڑ میں ایک شہر ہے جو دھارواڑ کے جنوب مشرق میں واقع ہے۔ آٹھارویں صدی میں یہاں نوابوں کا ایک خاندان حکومت کرتا رہا یہاں کے نواب نظام کی جانب سے مقرر کیے جاتے تھے \*

(۳) مغربی گھاٹ میں ایک ناہموار بلند زمین پر ایک جاہ راہ کے متصل واقع ہے جو سینکڑوں سے ضلع ہیمکا جاتی ہے سنہ ۱۶۳۰ء میں کلاسی یا آگری حاکموں نے اسکو اپنا صدر مقام بنایا اور انری سے اپنا پائے تخت یہاں منتقل کر لیا سرچا ٹاٹ نے اس شہر کو بہت وسعت دی اور اس کے بعد آئے والے حاکموں نے سنہ ۱۷۶۳ء تک ہلاکسی مزاحمت کے یہاں اچھی طرح حکومت کی جب حیدر علی نے اس پر قبضہ کیا تو اس کا نام بدل کر حیدر نگر رکھا اور اس کی تجارت کو فروغ دیا نیز یہاں ایک ضلع خانہ بھی قائم کیا سنہ ۱۷۸۳ء میں یہ مقام انگریزوں کے قبضہ میں آ گیا \*

تمام، و عذاب مالا کلام، و اصل النار، و دیگر افغانند ساکن بلده آرکات و غیره اماکن پایاں گھاٹ را، بقهر و ذلت بسیار، و زجر و مصیبت بی شمار، خارج الدیار ساخت و دران دار و گیر، آن قوم شریر، از خوف صدائے بند و بگر، تبدیل اوضاع و لباس کرده خود را از جماعه شیخ نامیدند لیکن از طرز گویائی چون دزدان بدست شعبه گرفتار پنجده جویندگان می شدند، الغرض در زمان قلیل ناصی از افغانان در پایاں گھاٹ نمائد، و ازان باز رعب حکومت نواب سراج الدوله بهادر در دل اشرار نشست، و فتنه فجار از ملک رخت ادیار بریست، خواص و عوام مطمئن از اذیت متکبران و رعایا و برایا در ظل عاطفت از فارغ از تظلم سرکشان شدند \*

داستان مصاف نواب سراج الدوله محمد خان جهان انورالدین خان

بباهر شہامت جنگ بابونایک سردار مرہٹہ بدفعہ ثانی \*

از انجا کہ قوم مرہٹہ قدیم الایام چاشت خور وجه معمولی ربع محصول دکن بود، و ہر سال ہنگامہ آرائی تاراجی ملک می نمود، پندت پردہاں پیشوا با ستماع انکہ نواب سراج الدوله بهادر بصوب پایاں گھاٹ رفتہ و بیشده دکن از ہاڑیای خالی ماندہ، مرتہ بعد اخری جماعہ شغائن بہمراہی روبہ پنجہ خوردہ سابق، سردادہ، یعنی جمعیت دولک سوار بسرداری بابونایک بسواد دکن فرستادہ، نواب آصف جاہ بدریافت این معنی بنواب سراج الدوله بباهر ارقام فرمود کہ بر تنذیہ کفار آوارہ روزگار کمرہمت استوار سازد، و بطرفداران اطراف و جوانب اعلام فرمود، کہ ہر کدام با جمعیت خود شریک کارزار، و تابع اختیار او گردد و نواب سراج الدوله باوجود یکہ سن شریفش از ہفتاد سال متجاوز بود، بمہر صدر فرمان آصفی با اسباب شجاعہ ذاتی، و جلالت اصلی، بسان پلنگ بر آہ، با دوازده ہزار سوار شرزہ خو، بلا انتظار اصابت افواج مددگار، از بلده آرکات باستقبال غنیم شقاوت شعار، روان، و بریاض حال

اثرش تا بنادر سواحل دریائے ہند سرایت ساخت، تفصیلش آنکہ موسی دہلکس (ڈیوپلے) نام سردار بندر پھولپوری اگرچہ خواست کہ فوجے بہ تسخیر ہر دو بندر چیناپٹن و دیو نام پٹن علاقہ انگریز فریسد، لیکن خوف داشت کہ در پاداش آن جسارت از جانب سرکار ندامت توان یافت، دریں محل از اعیان اہل نوایط کہ با فرامیس مربوط بودند، استکشاف آن راز و استعانت دران داروگیر جاں گداز نمود، چون آنها ہمیشہ از زوال نعمت نظامت قوم خود پشت دستہا بدنندان حسرت می گزیدند، و چنین فتنہا بآرزوئے طلبیدند، عزیزمت او محکم گردانیدند، و دلائل اقسام امکان تسخیر ہر دو بندر مذکور، در خاطرش جادادند، و آن بغاوت کیش کوتہ اندیش بہکم این بیت —

چو تیرہ شود مرد را روزگار  
ہماں آن کندکش نیاید بکار

ازاں دلائل بے ثبات فریفته و مغرور شدہ، در سال یک ہزار و یک، سد و پنجہا و ہشت پھری مقدس فوج سنجیدہ، برائے تسخیر بنادر انگریز کشید، و اولاً دم شلک اتواب جہنم اسباب، بر قلعہ چیناپٹن دمید، و پس از تفتیش شعلہ زعی بصوب بندر دیو نام پٹن دوانید، از اجتماع چندین خیرہ گی مزاج ہمایون نواب سراج الدولہ بہادر بر ہم گردید و در پائے غیرتش باین امواج کلمات جوشید، کہ ہر دو قوم در حمایت سرکار، و طوالت دست یکے را بر دیگرے چہ اختیار، اگر خلاف بین الفریقین است در ملک اصلی آنها، نہ دریں دارالامن دلکشا، کہ کشوریست در سایہ حمایت پادشاہ ما، فارغ از آشوب خلل، و قلمروست بفرمان عدل جہاں آرا محفوظ از آسیب ظلم و دغل، باید کہ دست تادیب بگوشمال خیرہ سراں کشائیم، و مطیعان را تا امکان اعانت سازیم، چنانچہ نرزد دلہند خویش محمد محفوظ خان بہادر را با جمعیت دلاوران کار آزما و بہادران تہور گزا، جہت اخراج فرامیس از بندر چیناپٹن، و سپردن آن باز بدست انگریز

تایک ہفتہ کشتی تمیز غالب و مغلوب در گرداب خون کشتگان  
طرفین تباہی می کشید، روز ہشتم بابو نایک عنان تگاور بدست  
گریزداد، و راہ فرار سابق بر روی سیاه خویش کشاد، نواب ممدوح  
تا ترچنایلی عقبش نگذاشت، و دران جا مغرور باز بمقابلہ ثانی

(۱) رجعت قہقری ساخت، خداوند نصرت شعار بر تندبہ و تعاقبش

(۲) عنان یکران جلالت برداشت، او در میدان بسواپتن مرتبہ ثالث  
صف جنگ آراستہ، بشدت کازرار کوشیدہ، بعد از سه شبانہ روز  
بہانیمت ہمرکاب و با شکست ہم عنان گشت غرض بدستور اولی  
میگریخت، و نواب غازی ہر جا کہ قابو می دید، دست تہوری در  
کمر لشکرش می آویخت، و خون بسا مغروران می ریخت، تا آنکہ  
ہزیمت پرست مقہور لشکریان خود را مستعد گریختن و معذور

(۳) تیغ آہیختن، دیدہ، راست برائے پناہ سمت پونا دیدہ، خداوندان  
ظفر رکاب فتحیاب گردیدہ، باشادیانگہ فتح و نصرت معاودت  
نمودہ، جمیع سرداران متعینگہ رکاب خود را بعد ادائے رسوم ضیافت  
ہائے مناسب بعطائے قلاع و نقود و جواہر، بقدر مراتب مشمول

(۴) عواطف و مرخص موافق نمودہ، و تہنیت نامگہ فتح بحضور نواب  
آصف جاہ ارسال داشت، و بہجناح و استعجال، و حفظ حفیظ متعال،  
بخیریت حال و مال، سایگہ اقبال بر فرق ساکنان بلدہ آرکات  
انداخت \*

داستان بغاوت فراسیس و متصرف شدنش بر بندر چیناپتن متعلقہ

کونپنی انگریز و مامور شدن محمد محفوظ خان بہادر باستخلاص

بندر مذکور و انتشار فوجش از شبخون کردن فرقہ فراسیس \*

زمانے بدستور عادات اہل فرنگ، فیما بین قوم انگریز و فراسیس  
در منشا و مولد شان، یعنی فرنگستان، خلاف فاحش انضباط، و

(۱) اپنی آغزی کی طرف چلنا - یعنی الٹے پاؤں چلنا (۲) اشقر گھوڑا یعنی  
جس کا رنگ سرخ ہو اور بال اور دم کے بال سفید ہوں - گھوڑا عمدہ اور خوب  
(۳) چستی - چالاک - جوانمردی (۴) لگانا - تلوار کھینچنا (۵) جمع ہے موقف کی -  
جہیں ٹہرنے کی \*

و تردد جنگ نداشت، بمبالغه فسخ عزیمت پرداخت، و رائے  
 همه با فطرت و فراست و بهمت و فطانت حضرت اعلیٰ بمصدق قول  
 شیخ سعدی رحمتہ اللہ علیہ نظم —

جوان و جوان بخت روشن ضمیر  
 بدولت جوان و به تدبیر پیر \*  
 بدانش بزرگ و بهمت بلند  
 به باز و دلیر و بدل پوشمند  
 ز به دولت مادر روزگار  
 کہ پور چنین پرورد درکنار \*

بنابر انطوائے نایره آفساد اختیار نمود، و این تجویز مناسب رائے  
 زرّیں، و عقل صلاح آفرین خود بدولت گردید، و همان وقت  
 عنایت نامہ سعادت علامہ بنام نامی و اسم سامی خلف العبدق  
 نامدار، فرزند عزیز عالی مقدار، چشم و چراغ دو دمان دولت عزو  
 افتخار خاندان عظمت، ذوالمجد و التفاجر، محمد علی خاں  
 بہادر، بنا بر اقتباس انوار حضور، و اندفاع فتنہ و شرور اہل فتور،  
 شرف صدور بخشید، در او انیکہ حضرت اعلائے مایس از رفیع  
 مفسدہ بابو نایک مرہٹہ ہمراہ رکاب پدر عالی درجات  
 ہارکات رسیدہ، و از انجا شرف اندوز رخصت گردیدہ بارادہ  
 حیدر آباد نظامت گاہ خویش تا سرحد کڑیا جلوہ آرائے رایت  
 لشکر ظفر آیات شدہ ہون، بزور عنایت نامہ کرامت نشان و  
 وضوح مضمون فیض مشہون آن عطف عنان یکران بہمت و توان،  
 مضروب آرکات فرمود \*

داستان مامور گردیدن و روانہ شدن حضرت اعلیٰ از حضور پدر بزرگوار  
 بحفاظت و استخلاص بندر دیوانام پٹن و شکست دادن بفراسیس  
 و زہدین چیناپٹن از موسی دبلکس و سپردن آن ہانگریز \*

حضرت اعلیٰ از صدور عنایت نامہ والہ ماجد، از منزل  
 کڑیا بکمال استعجال معارفست مستقیمت ملازمت مجدد گردید و

روانہ فرمود، 'آن بہادر عرصۂ شہجاعت' و پلنگ بیدہ مہابت' حسب الامر جلیل القدر از آرکات بحیثیہ رسیده، 'طرف شمال قلعہ مذکور نظر بصیغہ رعیتہ' و تعبارت پیشگی فرامیس، بلا وسوسہ اقدام او بر حرب، 'نزول نمود' و فرامیس کہ بحسب ایمائے اعیان نوایط، 'خوف و مروت سرکار از ضمیر تیرہ اش زوال پذیرفته بود' بلا اندیشہ، 'وقت شب فوج آراستہ بر لشکر سرکار شب خون ساخت'، چون لشکریان از خیال رزم بر کنار، 'و از امباب پیکار سپکسار' بودند، در تاریکی شب انتشار کلی بحجمعیست سرکار راہ یافت، و سرخیل لشکر دران اضطرار، 'ہر چند کہ دمبہ تردد' برائے اجتماع منتشرین بود، 'فایده ندیدہ' در عین بلوای بلا حفظ نفس خویش اسباب تدارک وقت دیگر اندیشیدہ خود ہمراہی پیمود بحکم این نظم —

بشب چون در افتاد گویار دست

سحر در تلاشش توان عہد بسف \*

چون در شب گذارد جہاں آفتاب

ہر روز آورد بر سر او شتاب \*

داستان مامور شدن حضرت اعلیٰ بر تنبہ فرامیس پر دغا و اعانت

انگریز با وفا بحکم سراج الدولہ محمد جان جہاں انورالدین خان

### بہادر شہامت جنگ \*

نواب سراج الدولہ بہادر باصفائے نشر لشکر سرکار از تردستی غنیم شقاوت شعار بغایت ملول گردیدہ، 'با وصف ضعف و نہانت و عارضہ

اسعال خونی' و استیلائی کسال<sup>(۱)</sup>، خواست کہ بآہنگ جنگ گو شمال فرامیس، و نصرت سگال انگریز وفا تامیس، 'کرد' اتفاق حضار مجلس نظر بر آنکہ دران زمان ہفتاد سالگی من مبارک، 'اقتضائے محنت حملہ و آہنگ' و عوارضات بدنی احتمال تعب



### عرضداشت موسی دبلکس (ڈیپلے) \*

از قدیم الایام رزم و بزم ماہر و قوم فراسیس و انگریز بمقتضائے  
 قرب سکونت یکدیگر، مثل سلسلہ شام و سحر، پیوندیے انقطاع  
 دارد، و زبونی و چیرگئی یک دیگر ہر دو فریق، در نظر اعتدال  
 ملازمان والا مساوی متصور باشد، و دریں داروگیر نشاید، کہ تردد  
 اعانت یکے منظور نظر عالی گردد، شایستہ خداوندی ہمیں است  
 کہ بآئین تماشا بینی انجام این مہم بر سعی ماہر و گروه گذاشتہ  
 آید، و گرنہ اندیشہ دارم، کہ دریں آشوب گرد باد فساد فریقین،  
 غبارے بردامن حال مصفا نشیند، کہ ہنگامہ آتش رزم من بیک  
 شعلہ یزرش خرمن قلعہ چینا پٹن سوختہ، و برادر خاص بآن ہم  
 فرار انکی فوج و اسباب، در یک حملہ من جز پشیمانی چہ اندوختہ  
 صلاح دولت باز گردیدن است، و خاطر از خیال دخل این کار  
 واکشیدن، والا برق توپ ضبط خویش ندارد، و شعلہ بندوق از آبے  
 (۱)  
 منطقی نشود، چو ایش چون سزا بخطا، و ضرب تیغ بردست دغا،  
 معاً از پیشگاہ معلی باین عبارت انشا و ارسال پذیرفتہ \*

### فرمان حضرت اعلیٰ در جوابش \*

مراسلہ کہ مضمونش خلاف حمیت اہل مروت و وفا، و نمایش  
 رعب دلیریا مثل پوچ پادر ہوا برد، رسیدہ از باطل اندیشگی  
 ایشان تحیر افزود، از انجا کہ مالک الملک حقیقی سکۂ این  
 مملکت بنام من رواج دادہ، وسیل تیغ بے دریغ ہمت مارا  
 بتلف مایمہ غرور خیرہ سراں کشادہ، لازم است کہ تاقوت خود  
 بحمایت مطیعان بکوشم، و تا وسعت بتائید فرمان براں بجوشم، نہ  
 بینم کہ کسے سوے موافقان من نگاہ تند نماید، و گوارا نسازم،  
 کہ غیرے بریگانگان من بمخالفت پیش آید، از حق امید قوی  
 دارم کہ بتدارک مخالفتی کہ از شما نسبت بقوم انگریز واقع شدہ،  
 نام فراسیس دریں ملک باقی نگذارم، و بعوض دراز دستگی کہ

بمهر جمال جہاں آرائے خویش از عالم خاطر مشوش تاریکی  
تشریش، مرتفع گردانید، و معاً از زبان پدر بزرگوار مخاطب باین  
خطاب گشت کہ دریں روز، فرامیس از حد خود متجاوز شدہ،  
و تغلب تصرف بہ بندر چیناپٹن متعلقہ انگریز بردہ، بغیر  
رسائی ریاست، و ہمت توانائی نظامت، تنبیہ متکبران غرور شقاوت،

و تائید معتصمان عروۃ الوثائق<sup>(۱)</sup> اطاعت متہتم<sup>(۲)</sup> شیوہ ملک رانی  
و لازم ذمہ نگہبانی، نمودہ، محمد محفوظ خاں بہادر برادر کلان  
شمارا جہت باز دہانیدن مکان بتمکن اولی از تصرف اخری مامور  
ساختیم، و ناساختگنی کار، از نا تجربہ کاری او شناختیم، و توجہ  
خاطر خود را بآن سمت چندانکہ لابد انگاشتیم، نہانت پیری و  
سقم بدنی مانعش یافتیم، دخل این عقدہ مالا ینحل موقوف ناخن  
تدبیر کار کشایت داشتیم، شایستہ نام آوری آنکہ استخلاص  
چیناپٹن از دست فرامیس و تفویض آن بکونپنی (کمپنی) انگریز  
و باز خواست وجہ مصارف این عزیمت ازان فرقہ ہزیمت  
طینت، و تسخیر بندر پھولچری در موقع عذرایصالش و اخراج  
فرامیس از قلمرو کرناٹک در محل مکث و اہمالش بآئین پسندیدہ  
بجا آورد، و از انصرام این کار شگرف زمانہ را نوید فیروزمندی  
خود رساند، حضرت اعلیٰ ازین ارشادات عزامتیاہ یافتہ ہماں  
روز ملازمت بھصول رخصت، علم نہضت، سمت بندر دیونام پٹن  
بلند ساخت، و از منازل لشکر میمنت اثر تمہی و آرنی و چیٹ

پیٹ را مہبط امن و امان گردانیدہ، بمقام نصرت کدہ عرف  
چنہی کوس نزول برکات سعادت نواخت تا آن زمان موسی  
دہلکس (ڈیوپلے) بندر چیناپٹن مفتوح گردانیدہ، بخیال تسخیر  
بر بندر دیونام پٹن ریزش نمودہ بود، و از اجتماع اعلیٰ رایات  
عزیمت حضرت اعلیٰ عرضداشتہ بدین مضمون روانہ حضور گردانیدہ،  
و در اثنائے راہ بنظر عالم آرا رسیدہ \*

(۱) گرفت - مہبوط (۲) واجب لازم - یقینی - واجب - و نہ والا (۳) اثری کی جگہ

مذکور خود بدولت و اقبال، با فوج عد و مال توجہ بمعرکہ جدال فرمود، و علی الترتیب کارزار، مواقف صفوف سوار و پیادہ قرار دادہ، و سردارے را بر تدبیر کوشش ہر گروہ نہادہ حکم کرد کہ دست بہ تیر و تفنگ کشایند، و در میدان جاں بازی نام مردی بیاداری بر آرند، ہر گاہ کہ چستکی جنگ طرفین منجید، صف آرائی و توپ اندازی فرامیس بدرستی دید، سید ناصر علی خان سردار صف معاتبہ العیش را حکم فرمود، کہ قطار بانہا نوعی علی الاتصال رواں گرداند، کہ صف آنها پراگندہ سازد، و دریں کار آنچنان جلدی بکار برد، کہ سبقت بر شلک اتواب نماید، و محمد ابرار خان و عبدالجلیل خان و محمد رضا بیگ خان ہر سہ سردار سواران صف ہر اول و میمنہ و میسرہ را از ہر سہ ۳ جانب مامور سبک عفائی پیش قدمی و شمشیر زنی ساخت، و خود بدولت و شوکت، ہمت و سطوت، با جمعیت سپاہ قلب گاہ، و پیش کشیدن فیلان کواہ اشتباہ، با فیل سواری خاص کہ از ہماں روز دل افروز، باسم سامی فتح لشکر شرف اشتہار یافت، و از روئے بلندی و خجستہ روی، شکوہ فلک اول، و در اوقات آرایش عماری و جلوس مہر انوارش مقام برج حمل می داشت، از وسط لشکر خویش بصف مقابل بدانیش تاخت، صدائے رعد اتواب آتش دہل، درخشانی برق سیوف بے امان، و محاب صفوف پیش قدمان ہواے جنگ، و ترشح باران بے انتہائے تیر و تفنگ و لطافت تسلسل انہار خون، و مناسب گل و خار چیرہ و زبون، و رنگینگی لالہ زار جراحات، و تہنگی غنیم ہائے حالات، و بال انشائی طیور بانہائی دشمن انداز، و غزلخروانی عنادل زبان ہائے آفریں پرداز، فصل بہاری آورد، و عقل پوشیاران عالم را آن قدر از جابرد، کہ محققان یال شملہ دار اسپان، کف پر دہل گردیدند، و پاکویاں ورقص کنان ہر سودیدند، و بزرگان با اختیار فیلاں لعینہ خرطوم افشاندند، و زنجیر جنوں گزیدہ بے اختیارانہ خود را بر صف اغیار زدند، یعنی سواران تہور رکاب، با اسپان برق شتاب جلا دتہا بر روئے کار آوردند، بخل اندازی قیام فوج اعدا کوئے جوانمردی، از نام رستم دستاں بردند،

بر قلعہ چیناپٹن رسیدہ، بنیاد پھولچری از زمین برآرم، آگاہ باشند کہ تحریر من بے خلاف، و تقریر تیغ بے غلاف است، و بس  
 این معنی انشا و ارسال پذیرفت، القصہ لشکر ظفر اثر منازل  
 پدما، و بسان آفتاب جہاں آرا، روز یکشنبہ پنجم ماہ ذی الحجۃ الحرام  
 سال یک ہزار و یک صد و پنجاہ و ہشت از ہجرت سپہ سالار خیل  
 انبیا صلی اللہ علیہ و آلہ ایدا، متصل بندر دیو نام پٹن ظلمت زدای  
 شب آشکار اعدا، و تعجبی پیرائے دیدہ اعانت طلباں مقدم نصرت  
 انما گردید۔ چون بخدمت شاہ رحمۃ اللہ صاحب کہ درآں  
 نزدیکی یعنی متصل محمود بندر مکان داشت، شناخت  
 و استمداد بہمت ساخت، شاہ کرامت نگاہ بدست فیض اثر خود  
 کمرش بست، و بعطائے شمشیر وردائے خاصہ ہاں کلمات مخبر  
 مقاصد و مبشر مطالب گشت، کہ بسم اللہ و با اللہ و من اللہ والی اللہ و  
 فی سبیل اللہ و علی ملت رسول اللہ مع الخیر و البرکت سوار، و دستہ  
 بند گلاہے فتح و نصرت باغ روزگار شو، تقدس صفات و کمال  
 کرامات آن ذات بعبارت محصور نہی شود، و زبان خلائق گواہی  
 آن دارد و بس، غرض حضرت اعلیٰ بحصول دعائے خیر مرخص  
 شدہ، بخیمہ گاہ توجہ فرمود، روز دیگر کہ دوشنبہ ششم ماہ مذکور  
 (۱)

روز شہود فتح اولیائے دولت، و ہزیمت اعدائے سراسر مذلت بود،  
 و اقبال ابدی اسباب فتح و ظفر مہیا می نمود، جماعۃ فرامیس  
 بازادہ منازعت در رسید، و انگریز نیز از قلعہ دیو نام پٹن برآمدہ،  
 با جمعیت ماحضر مقابل آنہا صف کشید، و تا مقدور بمقابلہ و  
 مجادلہ کوشید، آخر الامر برائے پناہ بقلعہ گردید، حضرت اعلیٰ از  
 معاینہ غلبہ سرکش چین برابر و شدہ، غیرت داوری را کرم اعانت  
 نمودہ از فرودگاہ متصل قلعہ دیو نام پٹن فرود آمدہ، بمستر جان بہن  
 نام سردار آنجا کہ از قلعہ جمعیت و عدم اعانت اضطراب داشت،  
 باقسام تسلی و تشفی، با نواخت، صباح آن روز سہ شنبہ ہفتم ماہ

(۱) مورخہ ۱ ذی الحجہ سنہ ۱۱۰۸ھ میں محمد علی والا جاہ نے فرانسسوں پر فتح  
 حاصل کی اور قلعہ پر قبضہ کر لیا \*

کرناتک بحضرت اعالي بطنا بعد بطن قاييم و برقرار، و مسند و تخت  
 هر دو دولت تا سلسله اولاد طرفين، از محبت و الفت جانيبين،  
 باقي و پايدار خواهد بود، اهل کمپني ايسٹ انڈيا نيز نامہ ہائے  
 شکر احسان متضمن عہد و پيمان، مع تعائف بيکراں، بکرات  
 فرستادند، اگرچہ بعضے گورنران چيناپٹن مثل لارڈ بکٹ و لارڈ مکارٹني  
 وغيرہ امريکہ خلاف مروت و وفاق، و منافي حقوق اسلاف باشد،  
 باحضرت اعالي بعمل آوردند، لکن حق فہماں و حقيقت شناسان  
 امور حضور و غيب، و وارساں و باريک بينان مقدمات ہر شک وريب،  
 يعني رونق طرازان دارالحکومت ولايت انگلاند، و سرداران پادشاهي  
 و دانايان پارلمنت، و کار پردازان کمپني، در آنہم حق و واجبي بود،  
 حکم نمودند، و کردہ ہر دو لارڈ مذکور وغيرہ اصلاً نہ پسنديدند،  
 چنانچہ در چيناپٹن ہم روزے در مجلس علانيہ جنرل کوٹ سردار،  
 برلارڈ مکارٹني اعتراض ساخت، کہ خاطر شکني بہسن خویش اصلاً  
 پسند حق فہماں نہ باشد، و تمامکن امت رعایتش مي بايد، جواب  
 داد کہ از روی انصاف حق ما براي ايشان است، و قيام رياست ايشان،  
 بدون تائيد ما دور از قياس و گمان، جواب گفت کہ من و جنرل  
 لارنس بسبب آنکہ از زمانہ دراز دریں ملک اقامت داريم، وائف  
 و آگاہ اوایل ایں مقدمات ہستيم، و من دریں تجربہ کاري بہ پيري  
 رسيديم، و از جنرل لارنس و غير ہم بسيار شنيدم، و زيادہ از توکہ  
 جوان ہستي با لجمہ از حقائق سلف آگاہي دارم، اگرچہ در ہمہ باب  
 قوم ما معاونت ايشان کرد، ليکن بقدر محنت مزد مناسب  
 و انعام آن يافت، و فوايد امداد ديد، بلکہ احسان ايشان ہر قوم  
 ما خصوص در سہ ۳ مشکل بے عوض است، يکے زمانیکہ موسي  
 ديلکس بعد تسخير چيناپٹن بدیونام پٹن رو آورده، ثاني وقتیکہ  
 نواب نظام الدولہ بہادر ناصر جنگ از مقام تروادي فوج انگريز  
 را اخراج داده، بلکہ برائے و اگر فتن چيناپٹن و ديونام پٹن  
 عبدالنبي خان و ہمت بہادر خان سرداران کڑيا و کرنول را ماسور

و فیلان کوہ ہیکل آسمان شکوہ، زنجیر ہائے آہنی در خرطوم گرفتند،  
و بمستانہ دوی کمر لشکر دشمن شکستند، خود ہم بدولت و عظمت،  
براسپ طاؤس ہیبت سوار، با جماعہ حضار و عریانی شمشیر آبدار  
حملہ کردہ، جملگی فوج فرامیس را از دائرہ لشکر اسلام مرکزوار  
درمیان آوردہ و بآن حد شدت جہاد و قتال بکار بردہ کہ از طراق<sup>(۱)</sup>

پراق مغز آسمان بر ہم خوردہ، و بہرام چرخ از ہیبت این کارزار  
در خود افسردہ، ہر سو کہ نظر می رسید از کشتگان کوہے، و ہر  
جانب کہ نگاہ می دوید، از زہار خواہن انہوہے، از بقیتہ السیف  
در تشویش فرار اضطرابی، نصف غرق کہاری، و نصف افتان و خیزان  
و گریزان و حربہ ریزان و اصل پھولچری بہزار خواری شدند، لہولفہ \*

چو شد تبیخ انصاف بر حرب تیز

بباطل در آمد گریزا گریز \*

حضرت اعلیٰ بفضل فتاح مطلق و ناصر برحق مظفر و منصور، منبسط  
و مسرور، معاودت بخیمہ گاہ فرمود، و روز دوم آن سرکردہ دیونام  
پیش را حضور طلب نمود، و بارشاد نوازشات، و کلمات تفقذات،  
سرفراز و عنایت یکراس اسپ و یک دست خلعت، و سرداران ہمراش  
را نیز مباہی عطائے خلاع مناسبہ بذل و مکرمات گردانیدہ، از  
آثر مل قوم انگریز مہمدا از وقوع اعانت وقت مشکل معنون و  
مشکور و متفق و یکدل، با حضرت اعلیٰ گردیدہ، چنانچہ تاحال کہ  
اتفاق فرنگ بیاض باہند سواد دیدہ و امطہ نظام ولایت بصارت  
است، اتحاد و ارتباط حضرت اعلیٰ و قوم انگریز جاریست، و  
اشتہار این اتفاق در تمامی اقالیم رؤے زمین، بسان روح در بدن  
ساری، چنانچہ دو پادشاہ جزیرہ انگلاند ملقب بعبارج دوم،  
میویم کہ احوال آنها در ضمن واقعات پادشاہان انگلاند بالا گذشت،  
نامہ ہائے موافقت و موافقت باللقاب برادر بہ حضرت اعلیٰ باین  
مضمون فرستادند - کہ تاقیام سلطنت انگلاند در اولاد خود ریاست

(۱) سامان - آلات - تیر - نیزہ (۲) وہ آواز جو تازمانہ یا کوڑا مارنے میں نکلتی ہے \*

دوبالا گردیده، از انعقاد جشن نشاط جهان را شاد، و بایثار درم و دینار محتاجان را بهمدست مراد، گردانیده، و بهمدران جشن وکیل انگریز از طرف گورنر دیو نام پتن رسیده، سوغات نذرانه جشن و عرضداشت متضمن شکر اعانت، و بشارت صلح فریقین در ولایت، و ربائی قلعه چیناپتن از تصرف فرامیس پر عداوت، بوساطت حضرت اعلی گذرانیده، و از حضور بعثای خلعت و غیره امتیاز یافته، معاودت بمقر خویش ساخته \*

داستان تقسیم فرمودن نواب سراج الدوله بهادر ملک کرناٹک

پایان گهات بر فرزندان عالی درجات و ولیعهد نمودن به حضرت

اعلی ما نواب والاجاه امیرالهند خلد الله ملکه و سلطانه به تفویض

### ملک مخصوصه آرکات \*

از آنجا که صلاح اندیشان مهمات بود و وجود، و امنیت طلبان ممالک نمود و شهود اندیشه استقبال را عنیمت معاملات حال می پندارند، و شامل فردائے به زوال را مفسد محاصل امروزه سریع الانتقال می دانند، نواب سراج الدوله بهادر باختصاص مضمون این مصرع

مرد آخر بین مبارک بنده ایست

دید که بر دارالملک جسمانی خویش، غنیم پرزور مخالف با شر و شور، پیری تغزل افواج تظلم رواج بیماری ریخته، و در سایر مهالات توایم و اعضا تزلزل به نبائی انگیزته، اندیشید، که

(۱)

از تعین ولیعهد خلفیکه متکفل انتساق امور دوله، و متعهد حفظ ناموس مملکت گردد، نام عالی مقام خود را زندگی ابدی بخشد، و بانی فرزندان را بمصالح مقدسات تعلقات روانه کند، حضرت اعلائی ما را شایسته سر انجام مدعا، و بایسته نظام کامرانی، اندیشیده، و در جمیع اوقات مسعود، و بهیگی اوضاع محمود،

ساخته و ثالث حینیکه موسی لالی پس از انهدام قلعه دیونام پٹن  
 بهیناپٹن یورش برده، پس امداد و اعانت آن سه ۳ وقت سبب  
 قیام قوم انگریز در ملک هندومتان است، والا عوض قوم ما فرامیس  
 ام درین ملک کافی هر امر گران، چون ازل سردار کهن سال این  
 کلمات شنیدند، لارڈ مکارٹنی وغیره سامعان مجلس بدون تصدیقش  
 کریز ندیدند، چنانچه حضرت اعلی کیفیت آن جلسه سامعان  
 فرمود، و روز دوم امیر الاسرا بهادر فرزند دوم رابخانه جنرل مذکور  
 فرستاده تحسین و آفرین نمود، انشاء الله تعالی تفصیلش آینده  
 نگارش می یابد، و پرده اجمال بر می دارد، القصه چون خداوند دولت  
 سرداران دیونام پٹن راشفی و خاطر جمعی داده، و با عزاز رخصت  
 مرفراز فرمود، از انجا بافوج ظفر موج سمت بندر پهلوجری نهضت  
 فرماگردید، موسی دبلکس از شکست فوج خویش، و رمیدن لشکر  
 سرکار بر خود، مثل میش از پنجه شیر هراسیده، و از وقوع پاداش  
 کردار ناہموار دامت کشیده، وکیل را بحضور فرستاده معذرت خواست،  
 اگرچه دفعه اول پذیرائی نیافت، اما نظر بعجز بی منتها و آمد و  
 شد و کلا، جریمه اورا بمقتضائے شمیمه کریمه خود باین شروط مقرون  
 بعفو و احسان ساخت، که یکی بندر چیناپٹن بکونپنی انگریز سپارد،  
 دوم عهد نامه بدهد، که بازگاہی در ملک کرناٹک مرتکب چنین  
 خود مرپها نشود، سویم عوض مصارف لاحقہ این مهم عاید سرکار  
 نماید، موسی دبلکس بر چنین حال، نقش اقبال دو مقال اولی  
 نگاشت، و در تقدیم ایصال خرچ لاحقہ لشکر، مغذرت خواست،  
 مگر طاقه ہائے بانات متلونه و اقسام مخمل و تحائف دیگر گذرانیده،  
 رسم مصالحت بمیان آورده از آفت انتقام محروس و محفوظ  
 گردید، حضرت اعلی پس از ارتسام شرایط صلح بانشاط فتح نمایان،  
 خرم و خندان کوچ نموده بقطع منازل در سامت باسعادت از  
 مرفورونی آرکات افزوده، نواب سراج الدولہ بہادر بحصول دو گونہ  
 مراد سلامتی فرزند اقبال مند، و نمایش فتح داپسند، کاربند مرور



برسکنہ آنجا برپا گردید، واپس کیفیت بارقام واقع نگار معرفت  
ملک اسلم خان داروغہ اخبار در آرکات وقت نماز عشا بغرض  
حضور رسید، و مزاج خاص را خیلے مکدر، و با وصف ضعیف پیری  
و عارضہ اسہال دموی متعمل تعب سفر گردانید، صبحے خود  
بدولت و اقبال از اقتضائے استعجال غیرت جاہ و جلال، بمحبرد  
تقدیم نماز، و ادائے نیاز کارساز، با فوج ظفر موج حاضر سوار، و

(۱)

در رمنہ مکان متصلہ شہر، نصف اعلام مقام و قرار ساخته و حضرت  
اعلا را از کنھی جہت ہمراہی رکاب طلبداشتہ، با و مفیکہ راجہ  
ستہیت رائے دیوان، مدد و معاون مہمات محمد محفوظ خان بہادر  
و اتف ماجرا گردیدہ، و عزیمت بصوب ترچناہلی منتہی عزیش  
فہمیدہ، چندانکہ مبالغہ بر موقوفی سفر از حد پیش بردہ، و  
دریں باب تمہیدات متذکرہ بعد آورده، قبول فرمود، و در  
انتظار رمیدن فرزند ارجمند یعنی حضرت در آنجا دوسہ ۳ مقام  
نمود، بعد ازانکہ او حاضر حضور گردید، کوچ کردہ بقطع منازل

(۲)

فایز نگر نگر گشت، چون انور علی خان خبر نہضت جد  
بزرگوار شنید، بہدرا سمت عم خویش محمد محفوظ خان بہادر  
رخت فرار کشید، و محمد منیرالدین خان بہادر باستقبال خود  
بدولت دویده، بعد تحصیل شرف ملازمت برادر بزرگوار ہمراہ رکابش  
داخل قلعہ گردیدہ، نواب مستطاب انتظار محمد محفوظ خان بہادر  
نمودہ، روز سیوم باستماع آنکہ بہادر موصوف تعلقہ مدہرا از محمد  
منیرالدین خان وا گرفتہ با ابوالمعالی خان نام برادر خورد انور علی خان  
سپردہ، خاطر را مایل کنورت، و فوراً بصوب مدہرا نہضت فرمود، و  
محمد محفوظ خان از وضوح این خبر روانہ استقبال و در قصبہ منی پارہ  
مستفید ملازمت فیض اشتمال گشت، خود بدولت او را ہمراہ  
رکاب گرفتہ، باز بصوب نقہ نگر لوائے عزیمت بلند گردانید، و بمحبردیکہ  
متصل رسید، محمد منیرالدین خان ابواب قلعہ مسدود ساخته،

مؤتخب منجیدہ، با شغل اصلاح امور تعلقہ کنجی و غیرہ محالات صوبہ آرکات قرب حضور داد، و محمد محفوظ خان بہادر را بصوبہ ترچناپلی فرستاد، و بر عبدالوہاب خان بہادر تعلقہ نیلور ارزانی نمود، و بمحمد نجیب اللہ خان بہادر تفویض تعلقات جنربی آرکات فرمود \*

بیان معبادہ فیما بین منیرالدین و انور علی خان اندرون قلعہ ترچناپلی - رسیدن نواب سراج الدولہ در انجا و معزول نمودن صوبہ ترچناپلی از محمد محفوظ خان و مفوض فرمودن بہضرت اعلیٰ ما ادامہ اللہ تعالیٰ بید تصرف و اولادہ بحق محمد و آلہ اجمعین \*

محمد محفوظ خان بہادر از جناب پدر والی نعمت برخصت انتظام صوبہ ترچناپلی بہرہ مند، و موصول موقوف مامورہ دلیسند گردیدہ، و محمد منیرالدین خان نام ابن عم پدر را کہ بجای عم حقیقی متورش بود، بہ نیابت خود مختار نظامت صوبہ مذکور گردانیدہ، خاطر خرد را بسیر سواد تعلقہ مدیرہ ماتحت حکومت ترچناپلی متوجہ ساخت، دریں اثنا فلک حیلہ ساز بساط فتنہ آراست کہ انور علی خان نام برادرزادہ حقیقی او یعنی پسر کلان بدرالاسلام خان بہادر از آرکات مرخص حضور جد گردیدہ، بارادہ وصول خدمت عم یعنی محمد محفوظ خان بہادر راہی گشتہ، در فتنہ نگر ملاقات محمد منیرالدین خان جد عمی دریافت و تعلقہ ترناپلی متعلق صوبہ مذکور از و درخواست، چون دران کار اؤرا پہلو تہی دید بسے رنجیدہ، و دارالامارہ ترچناپلی ہمدست ساختہ، و برج و بارہ اش آرامتہ، مستعد پیکار گردید، و محمد منیرالدین خان باطلاع آن ماجرا ہراسیدہ، بر قلعہ کوہ تایمان شتافتہ، بحصانت آن و حرب نمایان کوشید، از انجا کہ ہر دو مکان بمقابلہ چہار تیر پرتاب مقابل یکدیگر اندرون قلعہ واقع است، از آغاز صدائے اتواب و ہنادیق و ریزش سنگہائے فلاخن و مہانبیق، قیامتہ

بہادر مبلغ ۳ لک روپیہ و اصل خزانہ عامرہ میگردد،  
 صلاح دولت ہمیں آفتضا دارد، بدست خاص سپرد، خود بدولت  
 آن کاغذ ہندوئیے از دستش گرفته پیش خود نگاہ داشت، و صباح دیگر  
 بحضرت اعلیٰ کہ از قلعہ رسیدہ سعادت مہرا دریافت، ملحوظ  
 ساخت، و فرمود کہ در صورت افاضت تعلقہ ترچناپلی برادر، کلان  
 شما، مبلغ این ہندوی ازان است، دریں باب مرکوز خود ہرچہ  
 دارید، پیش آرید، معروضداشت کہ برائے گذارش جواب این ارشاد  
 مترصد مہلت فرداست، چنانچہ رخصت یافتہ بقلعہ رسیدہ، باستصواب  
 سید علی خاں نواب بیگم از دوکان بھوکنجی ساہوے گھیرائی نژاد  
 کہ مشہور بدوکان کلان است، مبلغ ۳ لک روپیہ قرض گرفتہ  
 بحمل فیلاں و شتران علی الصباح ہمراہ خود پیشکش نظر خداوند  
 ساخت، خود بدولت بکمال نشاط و فرحت خلف با سعادت را  
 دعائے خیر خیریت نمود، و پس از استرداد کاغذ ہندوی براجمہ سنیس  
 رائے حضرت اعلیٰ مارا سمع نٹہرنگر رخصت و خود بسوے  
 آرکات نہضت فرمود۔

بیان نظامت حضرت اعلیٰ در صوبہ ترچناپلی و موسوم کردیدنش

بہ نٹہرنگر وغیرہ کو ایفات مایتعلق بہا \*

حضرت اعلیٰ وقت افاضت کاروالائے اختیار صوبہ ترچناپلی از  
 روے آرائے جہاں آرائے عالم پرور، چند فرمان بران باخبر، و آزمودہ  
 کاران پر تدبیر و ہنر، از جمہور کار پردازان مہام دولت، و فطرت  
 طرازان امور حشم، برجید، و از جناب والد نام دار متعین خویش  
 و ہریکے را بمناسبت لیاقت ممتاز کفالت خدمتے گردانید، چنانچہ  
 سید علی خاں بہادر خاں نواب بیگم مامور عہدہ نیابت گذاری،  
 و سید ناصر علی خاں معزز خدمت قلعہ داری، و محمد ابرار خاں

(۱) امیدوار۔ امید رکھنے والا (۲) ٹھیک ٹھیک مشورہ چاہنا۔ ٹھیک سمجھنا۔ درست  
 پانا (۳) لو! لینا۔ واپس لینا \*

با متناع در آمدن، و استعداد پر خاش و فتن، بروج را از اتواب آراسته، نواب نصرت رکاب، بکمال غضب و عتاب، فوج ہمراہی را حکم یورش داده، و سواری خاص را بباب جنوبی ملحق گردانیده، و از ضرب تبر، دروازه کشاده بفضل مفتاح الابواب داخل گردیده و محمد منیرالدین خان بہادر پشیمان از یورش نمایان، و ہراسان از اندیشہ سزائے کردار ناشایان، شدہ باز بقلعہ کوہ تایمان رفت،<sup>(۱)</sup>

و بعدم تاب منزوی نشست، خود بدولت بھالش نپر داختم، و اغماض از کارش ساختم، دارالامارہ را از انوار قدیم خویش منور فرمود، و حضرت اعلیٰ مارا حاضر حضور، بعنایت نیم آستین ملبوس خاص معزز و مشکور نمود، و ضبط و نسق صوبہ نھرنگر با تعلقات و توابع آن، و پیشکشات زمینداران، مفوض اختیار سازوارش گردانید، و خود بعزیمت آرکات منزل منصور پیٹھہ را از نصب الویہ انتہا، اعتبار آسمانی بخشید، حضرت اعلیٰ با قضاے فراسخ خاندان پروری، بطمانیت خاطر پریشان محمد منیرالدین خان پرداخت، و اورا بذریعہ خجلیست صریحش بلشکر فرستاد، و خود در قلعہ طرح قیام بخت بیدار نہاد، ناگاہ راجہ سنیست راے دیوان از آرکات ہماں روز آمدہ، باستھصال شرف ملازمت پرداخت، و از ہر دو خداوند زادگان یکے را معطل از وصول عزل و دیگرے را خلاف استقرار خویش کامیاب شمول فضل دریافتہ، نزد محمد محفوظ خان بہادر شتافتہ، و بادراک حقیقت کار، اورا از قصور اطاعت والد نامدار و وقوع تخلف بسیار، و باختن ہمچو ملک وسیع و گذاشتن چنین رتبہ رفیع، و نگذرا نیدن زرما حضر تحصیل تعلقہ دیگر و راضی نکردن خاطر پدر، سرزنشها و تاسف بے انتہا ساخت، الغرض بہماں جلسہ ساہوکاران لشکر را طلبید، و مبلغ ۳ لک روپیہ ہمراہی محمد محفوظ خان بہادر تحصیل تعلقہ ترناہلی حوالہ آنها کردہ ہندویش ہمدست ساختم معاً بحضور برد، و بعرض این معنی کہ بتقدیر بھالی عمل صوبہ ترچناہلی بہ محمد محفوظ خان

(۱) کوشہ اختیار کوفہ والا۔ خلق سے اچھے طرف ہونے والا کوشہ میں پہنچنے والا۔

آزکاٹ انداخت، و راجہ سنہیت رائے کے از تبدیل کار نٹھرنگر خار  
خارے داشت، و عزل محمد محفوظ خان بہادر عین تنزل خود  
می پنداشت، دانست کہ چون سعی بجائے او در زمان اقامت  
منصور پیغمہ نارما گردید، و کوشش آئندہ نیز دربار او فائدہ  
نخواہد بخشید، مصلحتاً او را راہی دکن گردانید، او پس از چند  
روز با خط سفارش نواب آصف جاہ در باب تفویض نیابت نظامت  
کرناتک رسید، راجہ مذکور خط مسطور در وقت مناسب بحضور  
گذرانید، و در باب افاضت نیابت بمبالغہ عرض و الحاح کرشید،  
کہ در صورت کام بخشگی این مدعا یکے حصول خوشنودی نواب  
آصف جاہ، و ثانی مبلغ ۳۰ لک روپیہ نذر و ۳۰ لک روپیہ پیشگی  
نذر سالانہ، و اصل خزانہ می شود، خرد بدوامت اگرچہ از آوردن  
خط نواب آصف جاہ بغایت رنجید، لیکن بپاس مضمون کتابت  
رئیس دکن انجام مطلب التعمای دیوان ضرور فہمیدہ، سامعہ  
مترصد کام را بارشاد تسلانہ محفوظ بشارت مرام ساخت، دیوان  
کامیاب قبول التماس گردیدہ، ہماں وقت محمد محفوظ خان را  
طلبیدہ مفاخر پذیرایہ خلعت نیابت و معزز تقدیم آداب شکر  
عنایت گردانید، در وقت ادائے آداب شکر محمد نجیب خان  
بہادر اخص زرہ ندما، و معاون امور حضرت اعلائے ما، و واقف  
رضائے پنهانی آقا، باقتضائے پیش بندہا، از بلندی صدا  
بدینگونہ مرکوز خاطر خاص را، منکشف عالم اظہار و افشا ساخت،  
کہ عہدہ نیابت ماورائے صوبہ نٹھرنگر و نیلور توں شناخت  
چون این اظہار خان مذکور موافق خاطر اشرف بود، و خود بدولت  
بسویش نگاہ و تبسم فرمود، و دیوان اگرچہ از تفریق ہر دو  
صوبہ صدر ملالے یافت، لیکن تعیین او امر حاصلہ اش از غنایم  
تمنا انگاشت، القصہ محمد محفوظ خان بہادر پس از تفویض  
این کار و تشخیص آن ہمہ اختیار بوساطت راجہ سنہیت رائے بعرض  
رسانید، کہ از اقامت حضرت درین جا کار نیابت کما حقہ  
انتظام نمی پذیرد، و وصول عرض ۳۰ لک روپیہ اضافہ معہودہ

کامیاب بخشی گری لشکر نصرت اثر، و غضنفر علی خان مختص سرداری سواران رستم جگر و عبدالرحیم خان و خیرالدین خان بر دو یزنه خاص بهاءه تحصیل پیشکشات پالیکاران، و مهد مخدوم علی خان مباہی رساله دکهنیاں، و سیر ابوطالب خان پسر غالب خان رفیق سابق نواب مبارز خان رئیس دکهن معزز سرداری کل پیادگان، و سابق آنها بهمان دستور مشخص بر ساز و سازان گردید، پس از تعیین خدمات، و پرداخت همه واجبات با فوج شایسته، و اسباب بایسته، توجه به بندوبست زمین داران، و تحصیل پیشکشات پالیکاران نموده، نخستین بر تجاوز نصب اولی دولت فرموده زمیندار آنها را از وقوع آداب اطاعت او مطمئن انفصال معاملت پیشکش معمولی و نذرانہ و مشمول لطف جلیلتہ خداوندانہ گردانیده، از راه رامذاتہ و شیو گنگا بترناویلی رسیده، از انقراغ وصول وجه مستمره بر مال گذار، و اثبات ضبط بر گونه قرار و مدار، بحفظ رب البریت بهمنان خیریت، فایز مرکز دایره اقبال یعنی نترنگر خلد مثال شده، تعمیر شکست و ریخت قلعہ بدرستی کرده آن معموره را از نام مطهر حضرت مید مطهر به نترولی مشتهر قدس اللہ سرہ العزیز کہ گنبد منورش محدثہ زمان ریاست حضرت اعلیٰ کوئے رفعت از گنبد آسمانی برده و از اتصال یک تیر برتاب قلعہ را در ظل حمایت آورده، مرسوم به نترنگر ساخت، و با حدائق مسجد عالی شان عبادت گاہ اہل ایقان معروف مسجد محمدی بروفق آرائی برکات دیگر پرداخت \*

افاضت نظامت آرکات بہ محمد محفوظ خان بہادر بہ تدبیر راجہ

سنیت راے و وقوع شکر رنجی میان او با پدر و مراجعت پدر

یعنی نواب سراج الدولہ بہادر بہ نترنگر بارادہ اقامت \*

نواب سراج الدولہ بہادر از منزل منصور پیٹھہ فرزند ارجمند یعنی حضرت اعلائے مارا بر حکومت صوبہ نترنگر کامیاب ساختہ، خود بدولت منزل بمنزل روانہ گشتہ، محفل سعادت در بلدہ

تر زبان عرض نیاز بودہ مدارالامارت رسانید، و کمر بندی خدمت گذاری و فرماں برداری بتقدیم آداب ضیافت، و ابراز مراسم نشاط و فرحت، از احضار اطعمہ و اشربہ نفیسہ و اقمشہ منلوہ و پیشگیج آلات مرصع، و ادوات مصنوع، تاسہ روز نکشاد، و بجمیع علاقہ داران خود علی العموم فرمان داد، کہ ہر یکے از اہل لشکر با امثال و اقربان از اعلیٰ تا ادنیٰ درباری و بازاری فرقة فرقة از ضیافت و مهمانداری مہ ۳ روز متواترہ پیش آید، و دل جوی و خوشنودی آنها از حاصلات رضائے ما داند، و خود تامت اقامت والد ماجد صبح ہر روز حین باریابی معبرا بذریعہ یک ہزار روپیہ در دست می داشت، و بمجرد ادائے آداب پیشش می گذاشت، و در جلدوئے انہم رضا جوئی ہا از تہ دل آنجناب فرستہ خصال دعائے خیر کہ غیر از ان ذریعہ دولت، و وسیلہ سعادت نتوان پنداشت، می یافت \*

دامتان رسیدن ہدایت معی الدین خان بہادر بکرناتک از ترغیب

حسین درصت خان عرف چندا صاحب و اعانت خواستن از فرامیس و جاگیرداران اہل نوائط و بر آمدن نواب مرآج الدولہ بہادر از نٹہرنگر و قرار یافتن صلح میان ہم بآمد و شد

و کلا و ارسال مراسلات \*

و قتیکہ بصدر فرمان واجب الا ذعان سلطان ملاذمت کون و مکان وزیر اعظم ظل ذوالمذین ناظم ممالک دکن نواب آصف جاہ نظام الملک بہادر عزل حقیقی مملکت مجازی یافت، شش پسران او بودند، اول آنها نواب آصف الدولہ مید غازالدین خان بہادر فیروز

(۱) جمع طعام کی - کھانا (۲) جمع شراب کی - پینے کی چیزیں (۳) جمع قماش کی - پونچھان - جامہ ہائے پشمینہ - اسباب (۴) ہتھار - اوزار - جمع ادوات کی (۵) ہزار روپیوں کی تھیلی (۶) انعام - صلہ - بدلہ \*

مالانہ بعمل نخواهد آمد، نواب والا اقتدار از اجتماع این گفتار،  
و معائنہ بعضی شعار دور از کار، فرزند مختار، آندیار آزرده گشته،  
مکونست آرکات ناگوار فرموده، بهکم میلان بطون، و اراده ہمایون،  
محمل ائقال و اسباب و خدم و حشم رکاب، و محلات، سمت تھرنگر  
دارالحکومت نورنظر، آب بھر، تاب جگر، خلف الصدق سعادت  
ثمر حضرت اعلائے عالم پرورد، کشید، میزبان منتظر دیرین زمان  
به نسیم نوید توجه مہمان برنگ گل شگفتہ از کشایش آغوش  
دل الفت سامان، پیش از وصول مدعائے چشم گریان، بتصفیہ و  
آئینہ خیال منظور، و شہود جلوہ دیدار حضور، غائب را حاضر  
پنداشته و سمع را بصر انگاشته، از غایب بے صبری زبان اشتیاق  
و بے اختیاری بیان تکلم مشتاق، لبریز این خطاب آرزو آداب --  
رباعی --

شنیدم میروسی از دل بسوے چشم گریانم  
ز حسرت چوں نگہ بردل بھوم آورد مژگانم  
بیا اے آفتاب عالم امید مشتاقان  
چو صبح طائر رنگ اسف برکرد تو گردانم

باستقبال شتافت، و در عالم بے اختیاری سعی استھصال ملازمت  
بہر قدم از انکشاف حجاب تو ہم فرقت و انجلائے دیدہ یقین  
کامیابی مواصلت تہنیت عید سعادت می یافت، ہر گاہ کہ بعد  
از طے مسافت در منصور پیٹھ بار یاب مجرائے حضور گردیدہ، ہمراہ  
رکاب ہمایونش از ہر دو جوے موسوم بکوٹم و کاریہ عبور کردہ  
تادر حصار قلعہ رسید، و از انجا بشاملات کہاراں پالکھی سواری والد  
بزرگوار از یک سمت بدوش انکسار خود برداشته بسرور حصول  
انعامات ادعیہ عمر و درجات و تحصیل خرمی خاطر خداوند  
ملکی صفات از محمل نگاہ ادب پا انداز نموده، و بنغمہ مطلب  
این بیت --

رواق منظر چشم من آشیانہ تسف  
کرم نما و فرود آ کہ خانہ خانہ تسف



دکھن باشند، و انتساق آنجا بعمل آرند، ازین معنی فسخ عزیمت ساخته از ضرورت رونمایی بر شگال در اورنگ آباد باقامت ناگزیر پرداخت، و هدایت محی الدین خاں بهادر در وقوع تخلیه دکن از ناظم ضمیمه بغاوت مرکوزه یافته و خود را والی ملک انگاشته، از مقرخویش مثل مار از پیوست در آمده، ماده اختلال بر قلعه چقل در گه و بد نور ریخت، او از خود سری شورشی بر انگیخت بزعم آنکه بر آن ضلع متصرف شود، و با نواب نظام الدوله بهادر ناصر جنگ مقابل مقاومت کرد، درین اثنا حسین دوست خاں که اسیر گردیدن در دست رگهوجی و فتح سنگه سرداران مرهه، بر قلعه ترچنابلی، و مقید رفتش به پونا پیشتر در ضمن واقعات کرناٹک و بیان نظامت نواب صفدر علی خاں نگارش گرفت، با مضامین سیزده سال اقامت زندان و ایصال مبلغ نمایان از تقید را، و مطلق العنان گشته ملک را آماده فساد و آشوب دیده، و برای اشتعال نایره عناد، و قابوئی عظیم فهمیده، با هدایت محی الدین خاں پیوست، و در ضمیر خود جهت مدمست ساختن ملک آرکات حیلما بر بست، و هر چند که به تسخیر پایانگهات تمهیدات تهریص و ترغیب بکار برد، لیکن او بلحاظ رابطه و داداتم، و مخاطب داشتن خود نواب سراج الدوله را بخطاب عم<sup>(۱)</sup> در آن وقت فریب فتنه انگیزیش نخورد، مقتدری از آنجا که در مددکار خود بود، بهیچ وقتی و موقتی و محبتی و مقامی از تمهید مرکوزه تغافل نمی نمود، چنانچه قامت فساد بلباس این مشورت ملبس کرد،<sup>(۲)</sup>

دیوار عناد با اساس این مصلحت موسس، که اقامت داشتن در ملک به پناه دکھن بادم همسری نواب سراج الدوله بهادر ناصر جنگ جلوه کنان پیش ماه تابان، و شوخی خفاش در نظر خورشید رخشان است، درین صورت پناه کرناٹک که ملکی است وسیع و مهین، و خطه ایست محفوظ و دلنشین و بنواب آصف جاه بآنهمه شوکت و اقتدار، و افواج لانهصار، تا ظهور اختلاف بنی اعمام

(۱) تمدد کرنا - درجه هوا (۲) استوار اور - مضبوط کوفه والا - بنیاد دالنه والا (۳) جمع عم بمعنی چھائی \*

جنگ حضوری پادشاهی داشت، و بمنصب وزارت رسیده آخر الامر نظامت دکن حاصل ساخت، و ثانی آن نواب نظام الدوله میر احمد خاں بہادر ناصر جنگ برادر حقیقی او حاضر جناب ابوی در اورنگ آباد بپایہٴ قائم مقامی پدر ترقی فرمود۔ چہار دیگر خورد مالی داشتند، کلان تر از آنها نواب صلابت جنگ بہادر کہ

(۱) در اوقات مساعدت بخص باعث قتل برادر کلان یعنی نواب آصف الدولہ گردیدہ، بنظامت دکن متمکن گشتہ، بعد از آن در حبس برادر خورد انتقال نمود، و دویم نواب آصف جاہ ثانی عرف نظام علی خاں بہادر ناظم حال کہ پس از حبس برادر کلان خود نظامت یافت، و سویم بسالت جنگ بہادر چہارم مغل علی خاں بہادر از آنجملہ نواب نظام الدولہ بہادر ناصر جنگ برطبق املاے بالا در اورنگ آباد شان مسند خلقت افزود، و دمت نظام مملکت موروثی کشود، پنوز حکمش باجرانہ پیوستہ، و امزش طراز امضا

(۲) نہ بستہ، کہ شقمہ دستخط خاص ظل اللہ احمد شاہ بادشاہ مترصد

(۳) امتعجال امتیلام پیشگاہ حضور، با فوج و اسباب اصلاح مفسدہ و شرور بعضی امرائے پرنفور، شرف صدور و عزظہور بخشید، بمجردش

(۴) با وصف امتناع مواعی چند، کہ یکے از آن سر بطغیان برداشتن خواہر زادہ اش ہدایت محی الدین خاں بہادر در اتصائے تعلقہ ادبونی بود، امتثالاً لاسر واجب الا متثال بادشاہے باجنود بے شمار، و حربہ کارزار عزیمت پائے تخت سلطانی نمود، بمجردیکہ از رودخانہ نربدا عبور کردہ بممر ناگوار آمدن خیر و فراوانی خیل و حشم و افراط شان و شکوہ سواری و کثرت خدم، ثانیاً شقمہ دستخط باین مضمون صادر گردیدہ، کہ بالفعل نایرہ فساد از پائشست، دریں صوب رسیدن شما در حضور از غیر احتیاجاتست، باید کہ در

(۱) زاری کرنا۔ مدد کرنا (۲) جاری کرنا۔ اجرا کا حکم دینا (۳) اسیدوار۔

اسید رکھنے والا (۴) ہاتھ سے پتھر کا چومنا۔ کھیتی کا حرمہ نکل آنا۔

(۵) مواعی جمع ہے مانع کی منع کرنے والی اور روکھ والی چیزیں \*

دختر زادہ اش شمشیر کشیدن نازیدا، و بیاس اطاعت نواب نظام الدولہ بہادر ناصر جنگ ملک را بمخالفتش سپردن خلاف آئین وفا، و

(۱)

درین صدین نفیضین از حیات مستعار دست برداشتن، و بسر خروٹی ازین جهان فانی بقائے جاودانی خرامیدن، اولی انگاشتیم، و تصمیم آن کردیم، شمارہ بدکم در دور مستقبل اوقات پر فتنہ و خلل، بخود داری و پوشیاری پردازند و تا وسیع امکان بحفاظت ملک و قلعہ نتھرنگر کوشند، و بے استرضائے نواب نظام الدولہ بہادر ناصر جنگ ملک بمخالفتش بسپارند، اگر قیام شما درین ملک صورت پزند، قوم انگریز را ازاں خود گردانند، و او را بنمود آرند، و اگر پودن شما درین ملک اتفاق نگیرد، باید کہ در ملک دکن ہمچہ جاقیام نورزند، و ہر فاقص ہمچہ امیرے متعلق نگردند، و بہتر از فواب آصف جاہ ہمچہ امیرے ندانند، و راست بحضور ظل مہبائی روند، بعد از ادائے رسم نصیحت و تقدیم لازمہ پندرمو عظمت از فرزند دلہند مرخص گشتہ، و او را بخدائے کریم سپردہ، با جماعہ موجودہ رکاب، و فوج فرزند سعادت مآب، بصوب آرکاٹ نہضت فرما، و بقصد جنگ مراحل پیما گردید، و نظر بر آنکہ فرقہ فرامیس طرف معاند ارجاع دارد، و مقابلہ توپ خانکہ او ازین طرف نیز می باید، از کمپنی انگریز تہمیدات طلب کمک ساختہ، و از مہیا نبودن فوج آنها و امباب ما یتعلق بہا طرح تائید نیانند، باہم نہافت تن، و عوارضات بدن، و غلوے پیری و ہنگام زمین گیری، بمحض غیرت نامروری، و جوہر مردی و بہادری، از ارادہ مجادلہ

(۲)

مخالف برکتل جنگم رسید، و ہدایت محی الدین خان بسکہ از شہباعت و دلیری او از زمان جنگ بابو نایک وقفیت تمام داشت، اصلًا بمقابلہ نپرداخت، پر سو کہ اولاً مثل شیر غراں می دید، بسان رمہ راہ دیگر می کزید، ہر گاہکہ رضا علی خان با جماعہ فرامیس بکمکش رسید، قوی دل گردیدہ بہمت مقاومت

(۱) عارضت لیا ہوا - چند روز کلمتہ سانکا ہوا (۲) قلعہ جو جنگل میں ہو \*

روصائے آن دیار مسخر نگشت، و بے تخلل اتفاق آنها آئین اطاعت  
 نه بست، اختیار افتد، و ممکن است که حالا از جاگیرات و  
 قلعبات داشتن عمزادگان من، و یقین اعانت و امداد آنها، و اتحاد  
 فرامیس با اهل نوایت، و عذاب او با ناظم کرفاٹک بسبب اعانتش با  
 انگریز، خاصه دور دست بودن نواب نظام الدوله بهادر ناصر جنگ  
 بمجرد گذار بدست آید، درین صورت این معنی را فتوح مفت  
 باید شناخت، و اصلاً از دست نباید باخت، الغرض آنقدر وسوسه  
 اقامت دکن از شرح قبائح آن و دوله تنخیر پایاں کھات باظهار  
 اعانت فرامیس چنداں بغاظر جاداد، که اویم فریب خورده  
 درباب اطاعت و اعانت بقلعه داران نوایت ارسال رسائل نموده،  
 و رضا علی خان نام پسر حسین دوست خان را نزد موسی دبلکس  
 مرکرد، پھولچری روانه کرده، خود بالشکر گراں بر سرحد ملک نازل  
 گشت، و بنواب سراج الدوله بهادر مکتوب فریب همایل که مضمونش  
 به کم و کاست، و بے قصور و گذاشت، در ذیل حامل می گردد،  
 نوشت، اگرچه نواب مستطاب بد ریافت آن خبر نامواب، جهت فرام  
 شناختن عساکر نصرت مدار، و امباب پیکار، و اجتماع مردم ثها نجات  
 در میدان آرکات محمد محفوظ خان بهادر نایب مناب، و محمد  
 نجیب الله خان بهادر والا خطاب، و بذابر فرستادن فوج نیلور و  
 لوازمات آن ابواب، بمركز دائره جنود ظفر انتساب، و قیام داشتن  
 خود برائے محافظت ملک نیلور و اجرائے حزم و شعور، و نگهبانی  
 همگی، امور بنام عبدالوہاب خان بهادر دولت مآب و بنام زمینداران  
 و جاگیرداران، در باب احضار ہریک باجماعہ خود، بقرارگاه الویہ  
 فتوحات نشان، احکام متعدد صادر ساخت، لیکن بدون فرزندان  
 لخصت جگر، احدی از آنها کہ یک قلم دل دادہ حسین دوست  
 خان بردند، و از باطن اعانت او می نمودند، خود را شریک نگردانیدند،  
 غرض بعد از آنکہ فوج فرزندان حسب الحکم خاص بر آرکات  
 مجتمع گردید حضرت اعلیٰ ما را در تھرنگر گذاشته، باین ارشاد  
 حق پسند بہرہ مند گردانید، کہ بلحاظ رفاقت نواب آصف چاہ ہر

(۱)

روزگار زدم می مزد که جا دهند، و بسایگه تفقد گیرند، زیاده چه  
التجارود، محمد منیرالدین خان بهادر پسر عم خاص را، با چند  
اشخاص ذی فطرت و الذکا، با پیام و نامه این ارتسام \*

### جواب آن از جانب نواب ما \*

نوعیکه بهاس دختر زادگنی نواب آصف جاه، و آشنائی و روشناسی  
دیرگاه، و رعایت حق مسلمانی صاحب نمی خواهم که همشیر  
کین من که جراحتش بدون مرهم زنکار شام مرگ امکان التیام  
ندارد، و بر سر شما آید، شمارا هم با مثل من که برادر دینی و  
رفیق یقینگی جد مادرئی شما، یعنی نواب آصف جاه ام، و بر  
نسه شما حقوق مروت و احسان معروف دارم، محاربه نمی مزد  
در آئین حفظ مراعات روابط دیرین اتحاد، تهنیت پر حاش نساد  
نازیبا، و خلاف و تیر و اهل وفا است، هر چند که عزم تسخیر  
ملک کوناگت دارید، و واگرفتن آن از من می خواهید، لیکن از  
انجا که من غیرت رفات نواب نظام الدوله بهادر ناصر جنگ  
دارم، نمی توانم، که بی استرضائی او ملک بشما سپارم، و لحاظ  
بر دختر زادگنی نواب آصف جاه نمی خواهم که تیغ پر خاش  
بر روئے شما فرود آرم، بناء علیه اگرچه قرار داده ام، که  
جان خود بدهم، و از خلاف ضدین و نقاض نقیضین واریم - اما  
پاداش این معنی و بال جان شما، و پاس امید ملک مایگه سعی  
بیمجا است، و نواب نظام الدوله بهادر ناصر جنگ در جزائے این  
خون سهلاً نخواهد گذاشت، و زمانگه حیل جو در ضمن این عمل  
مرفتن، خواهد برداشت، اگر شما خواهش عافیت دارید، پند  
مرا در گوش شعور جادید - یعنی سرکش و پندار یکت مو داشته  
باخال خود که ناظم دکن است بانیاد گرائید - و از آسیب  
مخالفت ایمن گشته اعانت از من خواهید، تا با استغنائی جترایم  
و اصلگه بذل مراحم شوم، و سوائے جاگیر قدیم عطیه نواب آصف

(۱) کم هدو کو گولاندا - پوسش کونا - سجارا بمعنی مهره بی - دلجوئی - شمشواری \*

از حد اعتدال سر بیرون کشید، و بارادهٔ منازعت در میدان پُلی کنده دایرهٔ لشکر انداخت، و کوس مخاصمت بر پشت گرمی مفتر یان چند نواخت، نواب مستطاب بدریافت اشتعال نایرهٔ فتنه و شرور، از حاضران بزم حضور، صلاح درخواست، که بساط جنگ را وسعت کدام میدان مصفا است، محمد حسین خان طاهر از قوم نوایط جاگیردار آمبور گدّم که احوالش در ضمن واقعات شهادت نواب صفدر علی خان شهید مشروحاً نگارش یافت، بآئین اخلاص لسانی، و فتور نهانی، معروض داشت، که درمیدان وسیع، محاذی قلعۀ کوپّی آمبور گدّم که وسعتش قابل جنگ و فتحش لایق حمله و آهنگ است، ضرور خیره دماغان نشاء نخوت را مندفع باید گردانید، بتدبیر آنکه پشت لشکر سوئے قلعۀ مذکور، و روئے جدال متوجه پزیمت معاندان پر شر و شور باشد، که عند الاحتیاج اعانت مایحتاج از قلعۀ بعمل آید، خداوند (۱)

دولت التماس او مبرا از مکر و دغا، و منزّه از تزویر و ریا، فهمیده و اظهارش بمقتضای راست بینی یقینی اندیشیده، بر وفق مشورت (۲) او رو بروی قلعۀ مسطور نصب خیم عظم و رفع اعلام سطوت نمود، و نظر بر ارتباط دیرین، و اختلاط پیشین، و لزوم اتمام حجت، و ضرورت ادای پند و نصیحت و وصول خط مذکور، خان مسطور بمضمون اینکه \*

#### خط هدایت محی الدین خان \*

از تفرقه اندازی آسمان، و فتنه پردازی دوران که اسباب جمعیت بباد داده، و بر سر ناتوانم کوه جفا نهاده است، و عتاب خالم رئیس دهن که مایک راحت را آواره، میل افکار ساخته، و شیشهٔ حالم از طاق اعتبار انداخته است، پریشان و پر اسان پناه ظل عاطفت آن غوی بزرگوار گرفتم، و خود را بدارالامن در دولت آن پناه

(۱) جهوت دولدا - غروب کرنا (۲) موافق - سازوار - مطابق \*

دید کہ بازی خود مات خورد، رخ سالوسی بصوب دو رسالہ دار لشکر سید عبدالکریم و سید میراں نام برادران اعیانی یک دیگر و معتقد و مریدان خود آورد، غرض با اتفاق آنها، بندوبست صلح<sup>(۱)</sup> برام خورد، و تعویذ ہماں مشورت مفسدان قرار یافت، و مرکوز باطن پر خاش جویاں بعرضہ وقوع شتافت، چنانچہ ہر وقف قرار داد یکدیگر، صبح آن حسین دوست خاں بے اطلاع ہدایت محی الدین خاں بہ پشت گرمی فوج فراسیس در مبارزت تقدیم نمود، و از تیار گردیدن ہر دو رسالہ دار خود کار، و آوردن فوج خداوند خویش بے حکمش در معرکہ کار زار، صلح مجبور تردد معذور، کف دست تاسف بے اختیاری سود، اہل فتور بوالی لشکر اقدام نواب سراج الدولہ فہمائیدند، و خاطرش را از طمانیت آشتی بر گردانیدند، و نواب خورشید رکاب کہ بہ یقین رفع پوخاش، در انتظار ملاقات ہدایت محی الدین خاں اندیشہ از آراستگی فوج تہی داشت، بغتہ از ظہور صورت جنگ متحیر شدہ، ناچار بتقدیم کلمہ بسم اللہ الرحمن الرحیم معا نوائے تہوری در میدان جان بازی افراشت، در تسطیر حقیقت این سرگذشت مجدد قلم نسخہ نفرین علی الدوام مفتریان فراہم می کند، و دستور العمل پوشیار خرامی صاف با طنان نقش می بندد \*

داستان مصاف و عذر رفقاے سراسر خلاف و شہادت سراسر قیامت

نواب سراج الدولہ بہادر شہامت جنگ خداوند ممالک

نام و زندگی \*

اشکے کہ در عزائے تظلم شہیدان تبغ دغاے زمانیاں، از مژگان خامنہ و قایع نگاراں بدامن قرطاس می چکد، و بنابر تشریح حقیقت آن صورت بطور می گیرد، و آپے کہ درالم ہدف جگران

(۱) چرب زبانی - فریب کرنا (۲) گڑھا ہوا - محکم کیا ہوا - یہ لفظ مشتق ہے رکو

میں جسکے معنی ہیں زمین میں نیرو گڑھا - مگر مجازاً بمعنی مضبوط یعنی آیا ہے \*

جاء کہ تعلقہ ادہونی است، جاگیر جدید کہ کافی رفاہیت و عزت  
 ہما باشد بدہائم، زیادہ ازیں چہ قلم فرسایم، و چہ صداع<sup>(۱)</sup> افزایم،  
 روانہ فرمود، و کلائے فطانت فرجام بعبارات فصیح، و تشریح صریح ابلاغ  
 پیام نمودند، و از کلید مراسلہ در عقل و قیاس او کشودند، ہدایت  
 محی الدین خاں پس از تامل معنی ہر سخن، از جادہ انحراف  
 انحراف ورزیدہ، و از شیوہ اختلاف اختلاف گزیدہ، متذکر تکبر ماضی،  
 و بر طبق پیام مصالحت راضی گردید، و از نواب مستطاب سند  
 عہدی ہم دست گردانید کہ ما بین خود و خالاش صفائے کلی رو  
 دید، و جاگیر جدید سوائے تعلقہ ادہونی مقرر شود، و بعد وثوق  
 این اقرار قرار یافت، کہ فردائے آن ہر دو سردار بساط مجالست<sup>(۲)</sup>

مہمہ سازند، و بخورسندی جانبین بوداع ہم دیگر پردازند، فتنہ انگیزان  
 فساد طلب، و فساد آرایان فتنہ نسب استقرار مصالحت و فسخ  
 مصالحت را بحکم نیت بد اندیش مردی، بازار خویش، گمان بردہ،  
 و بلحاظ تخیل مدعائے مضمرہ خود، افسردہ، بسرگرمی تہویز مجدد  
 کوشیدہ، و بالاتفاق در منصوبہ تبدیل صلح جو شیدہ، شخصی  
 را از مشایخ کہ کلام لاریب خواجہ حافظ شیرازی لسان الغیب \*

بیت —

بزیں دلق ملہم کمندہ دارند

دراز دستی این کوتہ آستینان بین

درشان آنها صادق می نمود، و باشندہ ملک کرناٹک و ہماں  
 سال از فراغت حج آمدہ بود، و بلشکر ہدایت محی الدین خاں  
 مثال مہرہ دغا بر بساط تزویر دوانیدند، و از تائید دست طمع پیادہ  
 دار بخانہ فرزین رسانیدند، ہر چند کہ او بنمایش رویہ ہائے  
 پیش قدمی جنگ ہمت اسپ ورخ پیدل ورزید، لیکن شاہ  
 فطرت راست بازخان مزبور عیب بد عہدی نہ پسندید، فریبندہ

(۱) درد سر (۲) بچھلنے والا - آرامتہ کرنے والا - تمہید کرنے والا \*



وقت امتحان یار و اغیار کمک از قلعه حسب الاقرار بعمل آید، و نتیجتاً رفاتت دیرین بعرضه وقوع شتابد، چندانکه درین باب مبالغه و اصرار نمود، از طرف قلعدار تغافل و اغماض محض بود، و قتی که عنان استقلال از دست اختیار رہا، و فوج پیشین پشپاکشت، یورش فرامیس میدان را از ثبات قدمان مقام دلاوری خالی کرد، و ثبات لشکر از دست آشوب عظیم برهم خورد، و وفای به نفاق مبدل گردید، و یکسویی به بیرونی انجامید، چنانچه قلعدار آمبور گدّه دانه های اتواب بصوب لشکر نواب شهادت مآب گرداند، و از صدمات گوله اندازی گرد استوار از پشت برج افلاک افشاند، و لشکر را که بهوس مدد بس متصل بود، کما حقّه نشانکه گوله نمود، درین هنگامه از یک طرف آتش سوزان غلبه فرامیسان نسبت بمبارزان چون برق بخرمن و از یک سو آفت بانهای هندیان، بر سر جوانمردان، برنگ خزان برگلشن رسیده، و تزلزل در لشکر سرکار برپا گردید، که بیانش جز مقابلّه احوال قیامت نتوان بوضوح کشید، دست زبردستان آن گروه گستاخ کار زار، و پائے عجز فشرذگان این جماعه بے اختیار فرار، آنها بحکم غلبه خود در قتل و نهیب بے درنگ، و اینهارا با ققضائے جبن عرصه مبارزت تذگ، همدمان بزم اخلاص را ترک خلوص ناگزیر، و رفیقان رکاب وفات را وداع رفاتت اخس تدابیر شد، نواب تهور اقبال، خداوند شجاعت اجلال چندانکه خود را در عرصه جدال تنها دید، اصلاح استقلال ذاتی بر قامت دل باهمت آراسته گردانید، و محمد حسین خان طاهر باین مخاطب نمود، بیت —

ماز یاران چشم یاری داشتیم  
خود غلط بود آنچه ما پنداشتیم

الغرض در جمعیت لشکر از یورش اطراف نشر فاحش افتاد، و گروهی تن بقبول قتل و جراحت، و جمعی دل بفرار و هزیمت نهاد محمد محفوظ خان بهادر، و محمد نعیم الله خلی بهادر

نازک فتور جہانیاں، از سینہ بیان صداقت زبانان آتش در پنبہ  
 سماعت می زند، و برائے توضیح مہایتش صدائے سخن می پذیرد،  
 اتفاق اظہار این ماجرا دارد، و اتحاد گذارش سرگذشت بر روئے  
 نگارش می آرد، کہ بحسب فتنہ انگیزی آسمان دغا باز، و آشوب  
 طرازی دوران ناماز، کہ باغوائے بیدادئی عناد حسین تجلی اشکر  
 یثرب خاور را، بنا بر عروج شکوہ کو فیان انجم در کربلائے شفق  
 قتیل جماعت کفرستان شام می سازد، و بصلاح بد عہدی فساد  
 عباس ضیا علم معرکہ باختر را، برائے فتوح آرام یزیدان کلاب  
 از لب فرات صنیع، با حسرت ریختگی مشک آب شہید می گرداند،  
 در عالمیکہ دماغ ہر دو سردار از خیال پر خاش تہی، و خاطر  
 ہریکے از اندیشہ دغاے دیگرے طمانیت اندوز، وارہی بود، بلکہ  
 انتظار آرایش بساط محالست یک دیگر می داشتند، و استحکام  
 سر رشتہ موافقت نوعیکہ می خواستند می پنداشتند، صبا حیکہ  
 گوئے مغرب نشانہ خورشید از توپ فلک دہانمہ مشرق بر آمد، و  
 باروت خانہ شب بتاراجی شعلہ شعاع در آمد، حسین دوست  
 خان بر طبق فساد اندیشی دوشین بانوج فراسیس بر لشکر نواب  
 مادرید، و معاجمعیست ہدایت مہی الدین خان بہادر نیز بہ مصلحت  
 د رسالہ دار مرقومہ برائے اعانت متعائب او رسید، محمد محفوظ  
 خان بہادر مقدمہ الحبش سرکار سدورہ گردیدہ، بمنع پیش قدمی اعدا  
 کوشیدہ، دریں اثنا خود بدولت ہم از غدر عدو خبردار، و بغزم  
 مرشکنی اہل طغیان سوار شدہ، خود را بہ نبرد گاہ رسانید، فدویان  
 کامل الاخلاص، و ملازمان صادق الاختصاص، تاقوت دست ہمت،  
 و تابداری شمشیر جرأت، در محادہ و مقاتلہ کوشیدند، و صحرا را  
 خون اعدا دریا گردانیدند، آخر الامر جوں از آتشبارئی توپ خانہ  
 فراسیس آب تیغ دلاوران فوج ہراول بے نم یافت، افواج  
 میمنہ و میسرہ را حکم ساخت، کہ از ہر جانب اعانت نماید،  
 بمحمد حسین خان طاہر کہ باعث تقریر قرار گاہ محاذی قلعہ  
 و محرک امید بے اصل اعانت وقت کار بود، فرمود، کہ دریں

و ثانی نا محمود، عبدالقادر خویش، میر محمود، جراحات شمشیر  
برابروے ہلال مثالش رسانیده بود، کہ ثالث نا مقبول، منور خان  
مہ دار کرنول، خط گواہی مظلومٹی بر محضر بینی زیبائے او ثابت  
نمود، بمحضرش ہماں تیر بر میزند فیض گنجینہ اش رسیدن بود  
و ہماں بسرخروئی میدان شہادت عذاب بہشت بریں گردانید  
روزیکہ او روئے بسوے رحمت حق نموده، سن شریفش ہفتاد و  
ہفت سالہ، و تاریخ شانزدہم شہر شعبان المعظم، سال یک ہزار و  
یک صد و شصت و دو، از ہجرت نبی صلی اللہ علیہ و آلہ و سلم  
بودہ، لاش او در مسجد جامع بلدہ آرکات چندے امانتاً مثل  
گنج بخازن زمیں سپردند، و بعد ازاں بحدیدر آباد بردند و در جنب  
مزار مرشدش شاہ ولی اللہ دفن کردند بیت —

جگر از ناخن تالم خست

قلم این جا رسید و سر بشکست

دریں ضمن تحریر قطع تاریخ شہادت او واجب زینت این کتاب  
انگاشت، و دریں محل تیمناً لازم تسطیر پنداشت، امولفہ \*

سراج دولت و اقبال انوار لدین خان

ظہور رونق دین کامران ملک و حشم

امیر نافذ احکام ظل سبحانی

نظام مملکت فضل شان علم و حکم

مہ احتشام زہے مہر قد زابر نوال

محیط بذل فلک خیمہ و نعوم خدم

فروغ فطرت او مثل نام والايش

زہند تا بعرب وز فرنگ تا بعجم

رسید مرکب جاپش ز شرق تا حد غرب

چو آفتاب کہ شد جلوه گستر عالم

فترج غیب ہمیشہ مطیع فرمانش

بقتل دشمن او تیغ صبح یافت در دم

فرزندان و ابوالمعالي خان فرزند زاده و افضل الدین محمد خان وغیره  
 اقربا و احبا و مجروح و امیر دست دشمن گردیدند، و کار جانبازی  
 و فدویت با انجام رسانیدند، و محمد حسین خان طاهر از بے اختیاری  
 فیل سواری مستی داشت، و از غریب اتواب سراز فرمان فیل بان  
 برتافت، خود را پیش انداخت، و ناگاه از زخم گولی بندوق تلای  
 خون نواب صفدر علی خان شهید برداشت، و در زمره جانثاران  
 لوای اعتبار ناموری افراخته، مند عزت از مهر کشته شدن درست  
 ساخت، عاقبت کار، نواب نامدار، بسان مهر تابدار، بر پیل فلک  
 اعتبار، بسر گرمی کارزار، با معدودے از خاصان صداقت انجام به  
 ثبات تمام، و پر دلی مالا کلام در قلب گاه قیام ورزید، و بهمت  
 غضنفری جبلی مستعد صید شهادت گردید فیلبان بعرض رسانید  
 که از صدائے پیبت ناک شلکهای بنادیق و اتواب فیل سواری  
 بے اختیار، و بنده در ضبط آن ناچار، فرمود، که در پایش زنجیر  
 کند، و درین وقت ثابت قدمی ثباتش دهد، محمد نجیب خان  
 خواصی نشین خاص بمعاینه سکوت خداوند و گمان سهو خاطر  
 دماغ میفکری ممتحنه و محربه اوقات جنگ یاد داد، فرمود،  
 اگر چه یاد دارم، لیکن این دست بر کدام کشتنی باید کشاد، که  
 هدایت محی الدین خان دختر زاده نواب آصف جاه، و از نادانی  
 گمراه است، لهذا دست از حیات عارضی خویش برداشته ام،  
 و تدبیر حفظ دل ریش گذاشته، درین اثنا فوج معاند، بر اطراف  
 او تاخت، و چون ظلمت شب بر آفتاب محاصره ساخت، و سه  
 سردار فیل نشین مقابل و پیش دست شدند، و محمد نجیب خان  
 خواصی نشین عاری خاص را بزخم سانک انگشت نمائے معرکه  
 جان فدائی نمودند، چون کار رفقا با نتها انجامید، نوبت وقوع  
 سر نوشت خاص سرکشید، یعنی از دست فیل بان محمد یوسف  
 خان امیرے اول آن سه ۳ ظالم بد سر انجام، زخم کجک بعقب  
 سه ۳ انگشت بر سر مبارکش رسید، و آفتاب را غرق شفق گردانید

(۱) آنکس هاتھی هانکے کا جو فیلمان کہ ہاتھ میں ہوتا ہے \*

بیان نزول ہدایت مہی الدین خان بر بلندہ آرکٹ و رجوع آوردن  
 اعیان پایاں گھاٹ و رفتن عبدالوہاب خان بہادر بصوب حیدرآباد  
 و رہانیدن حضرت اعلیٰ محمد محفوظ خان بہادر وغیرہ برادران  
 و اقربا از حبس عدو و آمدن ہدایت مہی الدین خان در بندر  
 پہولجہری و ضیافت نمودن موسیٰ دہلکس و رسیدن او بر تہار  
 بغزم تسخیر و برگشتن از آنجا بے نیل مقصد از اعانت

### حضرت اعلیٰ \*

ہدایت مہی الدین خان پس از انجام حرب آمبور گذہ  
 بصوب بلندہ آرکٹ شتافت و زمام انتظام مہام آنجا از ارجاع  
 جملگی جاگیرداران قوم نوایط و انقیاد زمین داران آن مملکت  
 قسمیکہ می خواست بدست اختیار یافت و چون عبدالوہاب خان  
 بہادر با متناع واقعہ شہادت پدر بزرگوار خود را بعیدرآباد برد  
 صوبہ نیلور نیز بہ تسخیر آورد و بسبب ہرج و مرج و انتشار رعایا  
 (۱)

و تغل مال گذاری ہائے زمین داران وادی خوف و رجا کہ باستقلال  
 مردانہ حضرت اعلیٰ و استحکام نثرنگر گریہ سر دیوار بودند و  
 بنابر اطاعت واقعی مال اندیشی می نمودند ہدایت مہی الدین  
 خان از اندیشہ بے زری مضطر و مشوش تفرقہ لشکر گردید و  
 مصلحتاً محمد محفوظ خان بہادر و محمد عجیب اللہ خان بہادر  
 و ابو المعالی خان و راجہ سندیت رائے وغیرہ اسیران دست دغا  
 و مہجروحان تیغ جفا را بشرط ایصال مبلغ سہ ۳ لک روپیہ  
 متوقع رہائی گردانید و ہر دو برادر و برادرزادہ وغیرہ اسیران را از  
 قید مخالف رہانید و پیش خود طلبید و با عزاز برادر کلاں و  
 شفقت برادر خورد و دلہی ہمہ ہا کوشید و خواطر آنها را از قید

(۱) حجت کرنا - بہانہ کرنا - سبب کو دریافت کرنا اور بمعنی دہر اور تلخیر

کہ مستعمل ہے \*

زپیشگاه وزارت پناه آصف جاه  
 رسید و نصب نموده بر آرکات الم  
 بهکم عدل سرفتنه را برید ز تیغ  
 برائے امن ید ظلم را نمود قلم  
 نگاشت نامه احسان بصفحه آفاق  
 زخامه کرم خود نداشت حسن رقم  
 دلا و ریکه بمیدان بدون جنگ کشد  
 یزار لشکر بدخواه دست بسته بهم  
 بر آنچه لازم تنظیم دولتش آمد  
 خدا نمود عطا از ره کمال کرم  
 زمانه بعد زمانے بکین او برخاست  
 خلل و فاق گرفت و نفاق شد مهکم  
 معانداں چون بے رزم او کمر بستند  
 (۱) زروئے رائے زبون و زراء عقل دژم  
 کشید تیغ و رواں کرد خون بدخواہاں  
 روانہ کرد از آنها بے بسوی عدم  
 چون از فتور دغا پیشه دشمنان چند  
 ثبات باخته و کشته لشکرش برام  
 ز قیر و خنجر و شمشیر زخمها برداشت  
 مر مبارک و جسم لطیف در یکدم  
 شهادت آمد و شاید بظلم اعدا گشت  
 ز خون بے گنه او نوشت محضر غم  
 حساب سال غمش از سربکافی الفور  
 بگفت پاتف غیبی شهید شام ستم

آنکہ تجار از نٹھرنگر متعلق و متصل است، تسخیرش تحصیل

مرکوزات دل، چنانچہ بر ہمیں تجویز قائم گشتہ مادہ تغلب بر  
تجار ریختند، اطراف قلعه اش گرد محاصره انگیزتند، زمیندار آنها  
پر تاب سنگہ نام ہمدست یاس، و مغلوب انہراس، گردیدہ، عریضہ  
مشعر حالات خود بحضرت اعلا نوشت، خداوند دولت ہم اعانت  
او مناسب حال و مال قرار دادہ، فوج نمایان و اسباب شایان ہمد  
گاریش فرستادہ، ازین معنی قلعہ مسطور مستقل بجنگ گردید، و  
پائے محصور قیام گزید، و محاصرانش یعنی ہدایت مہی الدین  
خان و حسین دوست خان و موسی لاس سرخیل فرامیساں، بوضوح  
کمک فوج نٹھرنگر، و استحکام قلعہ تجار، بتائید خدیو نصرت  
لشکر معاملہ را طول طویل فہمیدند، و از گولہ رانی پائے جمعیت  
سرکار، و جراحت برداشتن رخسار موسی لاس سردار، از ریزہ چوب  
درخت نشانہ گولہ حصار، و تلف گردیدن بسا سرکشان خونخوار،  
(۱)

تشکید مصالحت را تاکید فراغ محاصمت گردانیدند، و زمیندار مذکور  
نیز کہ ہراساں بود، بغنیمت شماری صلح از نقد و جنس قلیلی  
بطور ضیانت فرستادہ ہجوم غنیم را از پیش خود رو گرداں نمود،  
و حین مراجعت او شور و شر پڑیران بیشک نٹھرنگر و بہادران  
پر جگر تجار تعائب گلہ لشکر مغرور از دست ندادہ، بہر موقف  
و مقام پنہجہ شیریں و بہادری از آستین ہاڑ بری و دلیری بر  
آوردہ، در قتل و نہیب اعدا دقیقہ فرو نگذاشت، و تا رسیدن پھولچری  
بے اختیاران فرار را از غارت توپ خانہ سبکبار وزار و نزار ساخت  
و قطاع الطریقان آن نواح درو بست و بنگاہ او غنیمت بردند، و  
دستیکہ دراز کردند، بے مایہ فرونیادند لمولفہ \*

پر از مال مغرور شد کوه و دشت  
سبکسار عدو از خرو بار گشت

(۱) غلبہ کرنا - غالب ہر جانا - زبردستی کسی کا مال لے لینا (۲) مضبوط

کرنا کچ اور چونے سے استحکام کے ساتھ عمارت بنانا \*

غم و اندوه نجات بخشید، و محمد محفوظ خان بہادر را بسبب آنکہ ہدایت محی الدین خان وقت رخصت پیام استدعاے نتہرنگر بزبانہ سپردہ بود، بہکم الحزم سوۃ الظن بقاصلہ شش کزوہ از نتہرنگر نازل فرمود، الغرض ہدایت محی الدین خان فی الجملہ از نسق امور ملکی فراغت یافت، و بنا بر تعویز تسخیر نتہرنگر سمت بندر پھولچری شتافت، و موسی دبلکس حارس آنجا تا دور تر استقبال او کردہ، اندرون قلعہ بردہ، آرایش سمات ضیافت، و ترتیب بساط بشاشت، ساخت، و نشہ و شراب موافقت نوعی بہ بے اختیاری آنها پرداخت، کہ تبدل لباس بایکدیگر ساختند، و آئینہ خویش از عکس غیر آراستند، و قتیکہ دران ہم زبانی با نوبت تدبیر مقصود رسید، میزبان یعنی موسی دبلکس باین نوا جوشید کہ تصور آمانی تسخیر نتہرنگر خفت دانائی است، و کوشش دران کار واسطہ انفعال نارسائی، و تقریب منازعت با محمد علی خان سود ندارد و جہد دران باب حاصل نیارد، کہ سردار با پوش و فطرت است، و سالار با عقل و قدرت، تجربہ کار ہر حملہ و آہنگ است، و صلیقہ شعار تراکیب جنگ، خداوند ممالک کشا است، خدیو تیغ آزما قوت تدبیرش دست دلاوران می بندد، و ہمت تعویزش از کاہے بنیاد کوہ می کند، عد و در مقابلہ اش بہ بے سہری ناچار است، و دشمن در مجادلہ او بے سہری بے اختیار، از بسکہ پیشتر طرز و آئین نبردش دیدم، و ندانست ہم آوردش کشیدم اندیشہ دارم، کہ سررشتہ پر خاشاش طوالت کشد، و مورث بیداری فتنہ ہائے خوابیدہ گردد، مارا باید کہ نخست علاج تہی دستی خود نمائیم، بعد ازان ہمیدان برائیم، چوں اہل مشورت رایش پسندیدند، پس از فراوان تگاپوے خیال بریں قرار اتفاق گزیدند، کہ زمیندار تجاور صاحب خزانہ، و کارش از استواری بیگانہ، فوجش گلہ ایست بے شبان، و نباتش نامی است بے نشان، بر او اشکر باید برد، و او را بدست باید آورد، و زرازو ستانیم، و از انجا توسی عزیمت بہر سو کہ خواهیم، پرانیم، بسبب



نواب آصف جاہ متعین خطمہ دکھن، و ناظم تعلقات میکاکول وغیرہ  
 بلاد بود، خود را حاضر نمود، و پیرکنار ماطفقش تربیت یافتہ و در  
 چہارہ سالگی، ہمجا از شادی کتخدائی، باشان و سامان اقتدار  
 شایان و جشن ۳ ماہیہ رقص و سرود و اطعمہ و اشربہ و از مات

(۱)  
 طویل الذیلش بہ بذل اہتزاز قلوب عالمیان پرداختہ، چون در  
 خاندان عزو شرف سادات صفویہ ملاطین ایران جنم تو امان  
 شان دامادی یافت، مہرر این او راق، تہریر وجہ حصول این  
 دولت عظمی دریں ملک، کہ محض اعانت بخت بیدارش بود  
 لزم پنداشت، یعنی در زمان تسلط ملاطین اربعہ دکھن، میر نظام  
 الدین احمد نام ہمشیرہ زادہ شاہ طہماسٹ صفوی الموسوی والی  
 ایران سیاحتاً نازل اتصال دکھن، و در ہجرت وطن عازم سفر عدن  
 گشت، و از دو پسرانش یکے سید علی نام راہی دارالریاست  
 آبا یعنی ایران فردوس نشان شد، و ثانی میر منصور نام در  
 دکھن مسکن اقامت بست، و از زوجہ ہمتبارش دختر مسمی  
 ہسیدہ بیگم و ملقب بصالحہ بیگم بایکے از اعیان قرابت نواب  
 سراج الدولہ بہادر کہ نامش احسن الدین خان و مادرش از فرم  
 حقانی متوطن سندیلہ و مشہور تر از شرفائے ہند است، منسوب  
 شدہ، و صبیہ کہ از بطنش خدیجہ بیگم نام داشت، با حضرت  
 اعلائے ما کہ کیفیت ظہورش از بدو ولادت تا وصول چہارہ سالگی  
 و شان و شوکت شادی در صدر عبارت اجمال آراست ہسان  
 نجمے بانجمے، قرآن سعادت یافت، و از شمع انروزی خطاب  
 نواب بیگم بزم خاندان را روشن ساخت، کریم ہم بخش خداوند  
 ما را ورائے این شرفیکہ از ہم جہت عطا نمودہ، و سوائے این عزتے  
 کہ بفخر و مہابت مشہر طبقہ عالیہ امرا، و زمرہ اعیان و اکفا  
 فرمودہ، کثرت اولاد، کہ عبارت از ہجده پسر و بیست و یک  
 دختر موصولہ من شعور، و کامیاب حدائق اعوام و دہور، باشد،

دامتان مبارک بیان احوال خیر مال فرخ فال ذوالمجد والاعلا  
 حضرت اعلیٰ نواب والاجاہ امیر الہند خلد اللہ تعالیٰ ملکہ و سلطانہ  
 بھرمست سید المرسلین و آلہ الطیبین الطاہرین صلوٰۃ اللہ علیہ و علیہم  
 اجمعین \*

### الی یوم الدین \*

بفضلہ حضرت اعلیٰ ما ارشد خاندان انوریہ، و افضل دود مان  
 منوریہ، بہادر گلستان عزت و تفاخر، کل سرمہ اولاد نواب سراج الدولہ  
 بہادر، در شہر شاہ جہاں آباد، روز مہ شنبہ چہار دہم شوال المعکم،  
 سال یکت ہزار و یکصد و سی و پنج از بھرت خیر البریت، صلی  
 اللہ علیہ وسلم، بسان مہر انور از مشرق ولادت جلوہ گستر آفاق  
 گردید، و جان و جنان والدین را منور گردانید، و از تعجیز والد  
 نامدار اسم مبارکش غلام انبیا از روئے تاریخ ولادت بشارت تائید  
 غیبی رسانید، و مسیختہ ایں امر جان پرور جہاں را تہنیت نشاط  
 عید بادی بخشید، والدہ شریفہ اش بحکم عقیدہ مذہب جعفریہ  
 امامیہ اثنا عشریہ بمحمد علی موسوم شناخت، و از ادائے رسم  
 (۲)

نظامش برؤس امرائے کبار، و شہود روسائے عالی مقدار شاہ جہاں  
 (۳)

آباد را، بنعمائے غیر مترقب انپاشت، و در چہار سالگی ہمراہ  
 والدہ خود بقصبہ گویامو رسید، و از انصرام شادی بسم اللہ خوانی  
 ساکنان آن معادت موطن را تعلقہ پرداز درس بے تعطیل الحمد للہ  
 گردانید، و درشش سالگی مع والدہ شریفہ بصحابت محمد منیر الدین  
 خان بہادر پسر عم پدرش از راہ بنگالہ بحضور والد بزرگوار، کہ  
 در آنزمان از پیشگاہ ظل اللہ محمد شاہ پادشاہ مصحوب وزارت پناہ

(۱) چوٹی نا پھول - رونق کی چیز - وہی جو اپنے ہم جنس میں عمدہ اور بہتر اور  
 ممتاز ہو (۲) فطام - دودھ سے علیحدگی - دودھ سے چھڑانا - کسی کو اس کی  
 عادت سے روکنا (۳) بمعنی نعمت \*

شرح سند التمعائے کرناٹک پایاں گھات و بالاے گھات و خطابات  
مناصبہ کہ بنام او و چهار برادرانش حضرت اعلاے ما بشفقت  
پدری از حضور ظل سبحانی معرفت خواجہ شمس الدین خاں و  
لارڈ کلیوس کلان طلب داشتہ بہر کدام عنایت ساخت  
آئندہ بمقام کیفیت ورودش تسطیر خواهد یافت پسر دوم  
محمد منور نام و مدار الملک خطاب و بارتانی مطابق مندرجہ  
دفتر ثانی در جلدوئے تسخیر ملک تعجور از پیشگاه علی گوہ  
شاہ عالم پادشاہ بخطاب امیرالامرا معزو و معروف و مشہر گردید  
پسر سوم محمد انور نام سیف الملک خطاب و پسر چهارم  
غلام حسین بموجب رویائے والدہ شریفہ و محمد عبداللہ بحکم  
پدر مامورش و برعایت پدر دو اسم بمحمد عبداللہ الحسن نام و حسام  
الملک خطاب و پسر پنجم عبدالقدوس نام و نصیر الملک خطاب \*

بیان پنج دخترانکہ \*

دختر کلان ہمشیرہ خورد عمدۃ الامرا موتی بیگم نام بسن تمیز رسیدہ  
باغلام محی الدین نام عبدالہی خان خطاب ہمشیر زادہ بدر الاسلام  
خان بہادر انرا سیاب جنگ منسوب شدہ پیش از شادی کتخدائی از  
عارضہ چنیچک داغ رحلت خود بردلہا ثابت گردانید دختر دوم (۲)  
ہمشیرہ خورد مدار الملک بہادر پوتی بیگم نام بسن تمیز رسیدہ بسے  
آنکہ باکسے منسوب شود از عارضہ مذکور پردہ بر روئے ہستی خود  
کشید چنانچہ این پردہ دختر در عرصہ یک ہفتہ انتقال نمودند  
بر خاطر والدین داغ مکرر فرودند دختر سوم (۳) ہمشیرہ خورد سیف  
الملک بہادر بڈہی بیگم نام سلطان النساء بیگم خطاب با عبدالہادی  
نام مصمم الدولہ بہادر خطاب ہمشیرہ زادہ حضرت اعلی منسوب  
و صاحب اولاد و دختر چهارم (۴) ہمشیرہ خورد حسام الملک بہادر  
بسبب آنکہ در جہاز سفر دریا بموجب تفصیل آئندہ متولد  
گشت دریا بیگم نام ملک النساء بیگم خطاب با عبدالوالی نام  
مولوی عبدالوالی خان بہادر خطاب برادر خورد مصمم الدولہ

عنايت ساختہ، چوں در زمان تالیف این کتاب ولادت بعضی از پسران و دختران غیر بطن نواب بیگم جلوہ ظهور نداشت، مولف بدون تعداد صاحب زادہ ہائے موجودہ نگاشت، مگر بموجب حکم مجددیکہ در سال یک ہزار و دوصد و ہشت ہجری مقدس شرف نفاذ بخشیدہ، نام باقی صاحب زادگانیکہ تا اتمام کتاب متولد شدہ بودند، و نیز چند مقدمات دیگر کہ بعد اتمام کتاب بازمنہ مختلفہ رودادہ، دریں محل و مقامات دیگر مندرج ساخت، غرض خالق کائنات ترتیب این محفل انجم مشاکل جہت نظام کارخانہ عالم پیرامندہ و از انجملہ وجود و افراد وجود پنج فرزند، و پنج دختر متولد یک بطن نواب بیگم را، بمنابہ (۱) دہ حواس ظاہری و باطنی وجود آفاق اقبال و عقول عشرہ دماغ انفس اجلال آراستہ، چنانچہ کلان تر از آنها غلام حسین نام و وجہ تسمیہ او این است، کہ تا مدت دراز نواب از بیگم فرزندے متولد نگشت، لہذا آئینہ خاطر حضرت اعلیٰ زنگ اندوہے می بست، روزے در سال یک ہزار و یک صد و شصت ہجری مقدس بتاریخ ہفتم شہر محرم محترم درعاشورخانہ تعزیه داری معمولی سید علی خان کلان خال نواب بیگم حاضر گردیدہ، بکمال تصفیہ بطون و رقت قلب از جناب حضرت ابا عبد اللہ الحسین صلوٰۃ اللہ و سلامہ علیہ و اخییہ و جدہ و ابیہ و امہ و بنیہ مسئلت پسر نمود، بفضل مجیب الدعوات بسال دیگر یعنی یک ہزار و یک صد و شصت و یک ہجری مقدس بہمان تاریخ ہفتم ماہ محرم محترم و وقت مسئلت ولادت پسر مطلوب و فرزند محبوب دیدہ دولت ابدی بر روئے والدین کشاد، و حضرت اعلیٰ بشکر این عطیہ عظمیٰ جلیہ، نیاز بسعود خالق اقام، و مولود مسعود را غلام حسین نام نهاد، و از ہمان سال نصب علم تعزیه امام انام بہر سال برخورد لازم گردانید، و مولود راجد شہیدش عبدالولی نامید، و از پیشگاہ ظل سبحانی خطاب عمدۃ الامرا و غیرہ عنايت گردید، چنانچہ

## بیان اعمال مقسومہ اوقات شبان روزی حضرت اعلیٰ \*

پاسے از شب باقی ماندہ بیدار، و پس از ادائے حوایج ضروری و فراغ وضو تہجد گذار، بعد ازاں بتلاوت محفوظہ کلام معبد مشغول و پس از ادائے فریضہ صبح تا طلوع آفتاب بلا کلام بوظیفہ مقررہ مستغرق معمول، و بمعہرہ آغاز روز متوجہ تذاول طعام، و از بلندی دو گھڑی روز جلوه فرمائے تسبیح خانہ، و خواندن درود بر دانہ ہائے نخود، با قریب دو صدکس حاضریں، بلا تمیز شاگرد پیشہ و اہل منصب، عادت دوام، و از ہر آمدن چہار گھڑی روز مجالست علما و فضلا، و برادران و فرزندان و احبا و اقربا، بہ بحث مسایل فقہ و تقریر مذاہب، و از یکت پاس روز تا نصف النہار دربار عام، و دستخط کواغذ و اصلاح امور ریاست وغیرہ مطالب، ہر گاہ کہ برخواست، دو گھڑی تن بقیلولہ گماشت، بمعہرہ بیداری و ادائے ضروریات و سازش وضو معہ نماز پیشین، و از دوپہر و چہار گھڑی روز متوجہ دارالانشا و مہام خانہ و استفسار احوال اقارب و مساکین، و بوقت باقی ماندن شش گھڑی روز متوجہ تناول، و بعد از ادائے نماز عصر در جلسہ علمائے صوفیہ و مشایخین بتکلم و تامل، و بہمان جماعہ، تقدیم نماز مغرب و عشا مقرر، و از دو گھڑی اول شب تادہ گھڑی انتظام امور ملکی و کام بحشی بقاعدہ مستمر بعد ازاں

### بیان اعمال حسنہ \*

بخواب گاہ می رود، و میل باستراحت می فرماید از عبادت حق دقیقہ فرو نمی گذارد و ہر چہ از اعمال عبادت است، بعمل می آرد، یعنی سوائے فریضہ پنجگانہ در گذارش نماز جمعہ و اعیاد و نوافل و ادعیہ امام ولیالی مبارک و محترم جہدوafi دارد، و بمقتضائے اعمال حسنہ شب زندہ داشتن، و پیادہ بمسجد رفتن، و صوم فریضہ و نوافل گرفتن، احتیاط دوامش، و قبول حسنات، و ترک مکیات، و عفو جرائم، و اغماض ذلات، و ذمائم، عادت صبح و شامش، و مواظبت درود، و استغراق یاد معبود بوتیرہ والد ماجد بحکم آلرلد

(۱) جمع ہے ذمیمہ کی ہر آگہاں - بدواں - ہزار تیس - بد چیزیں (۲) ہمیشہ ایک

بہادر منسوب و صاحب اولاد، و دختر پنجم ۵ ہمشیرہ خورد نصیر الملک بہادر بسبب آنکہ روز فتح ایلور متولد شدہ فتح بیگم نام عمدۃ النساء بیگم خطاب با محمد ناصر نام و حافظ محمد ناصر خان بہادر خطاب، برادر خورد مولوی عبدالوہابی خان بہادر منسوب و صاحب اولاد \*

بیان باقی سیزدہ پسر و شانزدہ دختر حضرت اعلیٰ غیر بطن نواب

### بیگم از ابطان مختلفہ \*

از آنجملہ پسر کلان محمد اسحق خان بہادر پسر دوم عبدالمعبود خان بہادر از یک بطن پسر میوم محمد جواد خان بہادر پسر چہارم حافظ حسین علی خان بہادر از یک بطن پسر پنجم عبدالغفار خان بہادر پسر ششم محمد نصر اللہ خان بہادر پسر ہفتم غلام محمد خان بہادر پسر ہشتم محمد اسمعیل خان بہادر پسر نہم حسین نواز خان بہادر از ابطان مختلف پسر دہم محمد حسین خان بہادر پسر یاز دہم ابو تراب خان بہادر از یک بطن پسر دو از دہم مرفراز خان بہادر پسر سیز دہم عبدالحمید خان بہادر از یک بطن علی ہذا القیاس ہر شانزدہ دختر از ابطان مختلفہ بعضی از آنها با برادری از برادران مذکور متولد شدہ اند بعضی منفردہ \*

داستان اوصاف حمیدہ و اخلاق پسندیدہ و دستور العمل شبانروزہ

### حضرت اعلیٰ \*

با فضائل خالق ۛ ہمال و احسان مہیمن متعال، حضرت اعلائے ما متخلقی است باخلاق حمیدہ، و متصف است با و صاف پسندیدہ،  
(۱)

ابر سخاوت است، و بحر تقوت، جان توانع است، و شان مروت، مظهر رحم و کرم است، و مصدر تفقد و ہم، در رسوم برکات ہے عدیل است، و در لزوم حسنات ہے تمثیل \*

### بیان صفت سخاوت \*

از گوهر افشانی دست عنایتش که ابرنیشان رشک اوست و بموج  
 زنی دریای مرحمتش که بحر عمان قطره او و تهی کیسه کان اقصای  
 عالم مایه دار و دوش و کنار هنر فروشان در دیار گران بار شرحش  
 مثل احسان ممدوح بیکران است تاکجا نگارد مگر بحکم آنکه  
 آصف سخا آب و تاب گوهر تقریر و تحریر می افزاید تیمناً حرف  
 از دفتر انعامش بر روئے قلم می آرد نقل که در زمان نگهداشت  
 سواران رجمنت (Regiment) که در اصطلاح انگریزی اسم رساله خاص طویل  
 باشد شامل خریدی اسبان سوداگران امصار و اکناف دوراس اسپ  
 تاجری بقیمت دو هزار روپیه در خریدی سرکار در آمد و متصدیان دفتر  
 دیوانی علاقه عبدالرشید خان بهادر ولد محمد نجیب خان شهید  
 پروانه تنخواهش بشا ملات تنخواه داران دیگر بر عوض تحصیل صوبه  
 نیلور نوشتند و تاجر مذکور بسان اسپ بیچاره در شوره زار به  
 عوضی آنجا تک آمد و با فرد تنخواه بحالت تباه واپس آمد و عرض  
 مخبر پریشانی احوال در جین سواری خاص رسانید حضرت اعلا پس  
 از ملاحظه اش او را بحضور طلبید و از کم و کیف حالش مستفسر  
 گردید عرض نمود که من بیچاره و ناکاره و وطن آواره به استعداد  
 مسکن اورنگ آباد بواماندگی سرانجام کتخدائی دو دختر از  
 آشنائے هم حرفت و هنر دوراس اسپ بوام گرفته به طئی مسافت  
 دراز وارد این دیار گشتم و با عانت بخت بیدار در سرکار فیض مدار  
 فروختم و از امید بهایش مایه تقدیم شادی دختران اندوختم  
 و بذریعہ پروانه تنخواه هر چند که برائے وصولش تا نیلور شتافتم  
 حاصل آنجا را عوض نصیبگه خویش نیافتم ناچاره نیل مراد  
 گردیدم و عرضی حال گذرانیدم که ترحم خداوندی وارس احوال  
 پریشان شود و از دفع شدايد پاس کامیاب مقصود گرداند حضرت  
 اعلی پس از استماع احوالش و دریافت وجه مطلوبه شادی دختران  
 و وام طلبان و غیره اختلاش بذره بے زراز خزانہ طلبداشته بحضور  
 و موافق تفصیل ذیل دو هزار روپیه قیمت اسبان و دو هزار

(۱)

سرلابیه تعمیرذات او، و تعمیر رباط و مساجد، و دارالشفای غربا و پل و چاه، و درستی باغات و انهار ممالک عین و غیر فی سبیل الله خاصه صفات او، از کرناٹک تا کوپامو موقوف اجداد و سفره عام تنعم اقربا و غربا، بکشاد، و انجراح حوایج محتاجین، و تسکین اضطراب احتیاج مساکین را رواج داد، و ارسال وجه مصارف آبدار خانه ها، و مهمان سرا و قدور شرفا و صلحای مواقع متبرکه مکّه معظمه و مدینه منوره و نجف اشرف و کربلائے معلّی و مشهد معجده زاد هم الله شرفا و تعظیما، باتحایف این سواد، بحمل سفینتہ الله و سفینتہ الرسول هر سال معمول بست، و خدمت جاروب کشی موروثی و روشنی چراغان حرمین شریفین، مجدداً بنام خاص از سلطان الروم گرفت، چنانچه شمه ازین بیان در ضمن وقائع نواب حاجی محمد انورالدین خان بهادر مرقوم گشت، القصه بنابر اخراجات آن امور، در ملک کرناٹک بعرض مبلغ یک لک روپیہ سالانہ محاصل محمود بندر، و غیره تعلقات کناره دریائے شور بطریق جاگیر گذاشت، و فراہم نمودن و روانہ کردن عازمان حج بیت الحرام، و زیارت رسول الله علیہ السلام، بازاد راه و سواری هر دو سفینتہ موصوف مقرر داشت و در هر دو بقعہ مبارک از گماشتن و کلائے مدامی، خبرگیری مردم نادار، و رسانیدن آب و طعام و غیره مایحتاج حجاج و زوار، و آمدن شقران بے مؤن بآبله پایان اچار، معین ساخت، و آلات سنگین مثل آمیا و لون و دمتہ و غیره، کہ قلمت آن در عربستان مسموع یافت، ازین ملک قرستاد، و بر اہل عرب از ابلاغ ضروریات آنها آنقدر منت کاروائی نهاد، کہ نام نامی او والاچاہ سلطان الہند نقش کلاہ مفارق می دارند، و سلطان الہند ملقب کردہ اند، و در خطبہ ہا بر منابر مساجد بعد اسم سلطان روم دعائے جاودانی دولتش می نمایند، قلم در تحریر عشر عشر محمد ذاتش بعد ز مقطوع اللسانی جبہ ما است، ورقہ در تشریح یکے از ہزار مکارم، صفاتش بمعجز بے زبانی چون مردمک تصویر حیرت ادا \*



امتحان دست قدرت، و غصب بضاعت ناتوانان، ظهور شان همت، احتیاط کیسہ زر، مقدم حفاظت جان، و خسارت اندیشگی دیگران پاس شرایط ایمان، الغیاث مستغاثیان، نغمہ تہنیت اقبال، و نالہ، بیدادی فریادیان، غنائے عید اجلال، می دانند، کیست کہ مثل حضرت اعلائے ما با مستغائے مہم رسیدگان فریاد تظلم کشیدگان رسد و افتادہ زمین گیری افلاس، و پامال سرکشی یاس، را بتائید دست عنایت، و اعانت بازوئے حمایت بردارد، و محتاجے را از تنگی احتیاج رہاند، و بفراخی غذا رساند، و سائلے را از ذلت سوال نجات دہد، و تا زندگی بدرے ندواند، و گرسنہ نالے را بخوانی متصرف گرداند، کہ تائب زیست از نعمت کرم دررفع گرسنگی برشته دلاں کوشد، و تشنہ جرعه را بچشمہ اختیار دہد، کہ تادم حیات بزلال فیض تشنگی تفتہ جگراں فرونشاند، گنجینہ ایست کہ از فقیر تا امیر انتفاع بخشد، بل خزینہ ایست کہ از سایل تا باذل یکساں رسد، مہریت کہ از سنگ تا لعل بیک پر تو تابد، و ابریت کہ بر صدف و دریا بیک ترشح بارد، کریمیک اہل کرم را بھکمت پرورش عالم قدرتی دادہ در دولت شان بصلاح نوازش خلائق کشادہ، فضل و نوال این عزو اقبال، تا سلسلہ ماہ و سال جاری دارد، و فیض این جاہ و جلال، تا مداومت غدو و آلاصل بسان جلوہ خورشید از سراہل آفاق برنگرداند بھمد و آلہ الامجد، صلوة اللہ و سلامہ علیہم بلاعد والاحد \*

#### صفت شجاعت \*

شجاعت ذاتی و تہور طبعی او سرکشان را از شیوہ غرور بازداشت، و خیرہ سراں را از عوج رعونت بہ پستی مذلت انداخت، پیش شمشیرش گردن فرازان لاف خلاف، جز گردن نہادن بیچارہ، در زیر تیغش سر بلندان گداز انحراف، سواری سرداران ناکرہ، در میدان تقریر مردی او رستم بعرض ناتوانی خویش دامن زال نمی گذارد، و در دیوان زمانہ دلاوری او افراسیاب نام خود را از

روپیہ وجہ شادی دختران و دو ہزار روپیہ جہت ادائے وام و دو ہزار روپیہ سرمایہ تجارت و گذارش ایام و دو ہزار روپیہ خرچ راہ آمد و شد ذات او، و عوض مصروفہ محصول و خوراک اسباں و دو ہزار روپیہ برائے خریدی تحایف سرور اطفال جملگی دوازدہ ہزار روپیہ و یک خلعت، و یک راس اسب بنابر سواری، باد سگت راہداری بخشید، سوداگر بحصول چندین نفع غیر مترقب، خورسند گردیدہ، محمل عزیمت بصوب موقت مالوفہ خویش کشید، و بہمیں منوال، بسا مشایخ و اہل کمال، و جہان نوردان شکستہ حال، از فضل و نوالش صرفہ الاحوال، و فارغ البال گشتند، مثل شاہ ابو سعید ساکن ہند متوطن بریلی پسر ایشان شاہ ابواللیث وغیرہ، و اکثر سرداران انگریز بمواعات و سلوک، دریک مجلس بانعام لکوک، منتفع شدند و شاہزادہ گان، و امرائے عالی دودمان، بسان ہمایون بخت وغیرہ، از اولاد سلاطین ہندوستان و یحیی خان پسر مرشد قلی خان (۱) ناظم بدنگالہ و خواجہ مودود خان ندیرہ نواب مبارز خان رئیس دکن و حمید الدولہ ندیرہ نواب آصف جاہ، و دلاور خان امیر خاص محمد شاہ بادشاہ، وغیرہ کہ از اتفاقات زمانہ بوتلموں بحالت تباہ و زبون، در ظل رافت و مرحمت او رسیدہ، بہروت و حسن مدارایش زیادہ از موطن و ماوای خود ہا راحت و فراغت ہا دیدند دریں روزگار کہ شکست خاطر بیکساں مومیائی قلب ثروت، و قتل سیماب دلان اکسیر مس دولت، حق تلفی بے مایہ گان،

(۱) مرشد قلی خان کا دوسرا نام جعفر خان بھی ہے اس کا باپ برہمن تھا حاجی طبع اصفہانی کے ذریعہ اس نے اسلام قبول کیا سنہ ۱۷۰۴ع میں شہنشاہ عالم گیر نے مرشد قلی کو بدنگال کا ناظم مقرر کر کے بھیجا تھا اس نے ایک صدر مقام آباد کیا اور اس کا نام اپنے نام کی مناسبت سے مرشد آباد رکھا سنہ ۱۷۲۶ع میں محمد شاہ کے زمانے میں اس کا انتقال ہوا اس کے بعد اس کا داماد حاجی الدین عرف شجاع الدولہ اس کا جانشین ہوا (۲) نواب مبارز خان ایک شریف النفس اور عالی رتبہ آدمی تھا محمد شاہ دہلی کے ابتدائی زمانہ میں وہ حیدر آباد کا ناظم تھا یکم اکتوبر سنہ ۱۷۶۴ع میں اس نے محمد شاہ کے اکسائے سے نظام الملک کے ساتھ جنگ کی اور شہید ہوا - اس کا سر دربار شاہی میں روانہ کر دیا گیا \*

معهدا رعب خداوندي و بزرگي و هيبت او، در خاطر ملازمان و ندیمان و فرزندان، آنقدر استیلا دارد، که احدی در حضورش نمی تواند، که بدون وساطت دیگرے، جرأت کلام نماید \*

### صفت رحم و شفقت \*

ترحمش بآن مرتبه که هیچگاه اذیت ذي حیاته بلکه قطع و تراش نهال نباتی، جائز نداشته، و تعدی مولیٰ بعیدے، و تادیب ادیب بمؤدبے، گاهے گوارا نساخته، یعنی هرگاه تهدید و تنبیه معلم دبستان، هر طفلے ببند، و یا بشنود، بقبول انعام معلم اطفال مکتب، آرا اطلاق آنروز می دهند، و اکثر بتحقق انجا مید، که غنودگان پاسدار چوکی خرابگاه خاص را بالش خود زیر سومی دهند، و تا صبح بیدار نمی نمایند، نقل روزے فراشے را در خیمه مفری از ماندگی راه نزدیک مسندتن بخواب یافت، خود بدولت سوائے مسند بجائے دیگر جلوس فرموده حکم بار عام ساخت، و مردم را از بیدار نمودنش باز داشت، و کشتن حیوانے نا منظور نظر عالم پرور، حتی که ذبح قربانی هم برسم مس دست خود، از دست غیر مقرر اگر گاهے بر کژدے و مارے نظرش می افتد حافظ جانش می شود، و زنده اش بصحرا می رساند، و پابر مورے نمی نهد، و هر گاه که پریشانش ببند بماننے گذارد، که پامال نگردد \*

### صفت عدل و انصاف \*

عدل و انصافش پشتمه ضعیف را مقابلکم ذیل مست بخشیده، و نام نو شیروان را از یاد خلق فراموش گردانیده، و یگانه و بیگانه را در وقت میامست بیگت نگاه دیده، چنانچه صفتے از صفات معدلتش اکتفائے تحریر می سازد، و در محکمته راستی وجود همین یک رقم را شاید کافی داند، نقل روزے از دست عمده الامرا که بطغلی در نظر شفقت او، عزیز تر از همه فرزندان بود، بعالم بازی خورد سالی بر پیشانی معمار بجهت ضربے رسید که از خراشیدگی یک دو قطره خون تراوید، حضرت املي در حالتیکه از دارالعدالت برخاسته

کمال نیستی در ذیل گذشتگان می نویسند، در ملک کرناٹک زمینے نیست، کہ خون اعدا نریخت، و خاکے نخواهد بود کہ سم تو سنش در چشم منہرفان نہ پیخت، چون عرصہ زمین کافی تردد جدال ندید، بہرکب جہاز در دریاہم ہر فوج جہازات فراہیس درید،

(۱)

از معائنہ این ہمہ حملہ ہا جنرل لارنس و مستر کلیوس مخاطب ہارڈ کلیوس و کرنل کورٹ مخاطب ہسرایر جنرل کورٹ و جنرل کلیو و جنرل اسمت و میجر ہرشٹن وغیرہ کہ ہر یکے در فتنہ دہلوری مشاہیر روزگار خود بود، جلالت حضرت اعلیٰ در ہر مضاف پسندیدند، و در تہور فایق از خود ہا قرار دادند، طومارش طویل است و بیانش نا محصور تفصیل \*

### صفت تواضع و کسر نفس \*

با وصف فیض رسائی در فروتنی مشہور و با ہمہ کام بخشی بدل جوی مسرور، اجماع مردم بد عوت اطعمہ نیاز ارواح بزرگان دین، و ترتیب مجالس اہل عزت و تمکین، و فقرا و مشایخین، و مدارات مہمان نواز یہا، و اہتمام و قیام بخود، در امور متعلقہ خدما، و شویا ندین دست ہمہ ہا، بدست خویش، و عذر تکلیف و دلجوئی بیش از بیش، و تیرہ طبع والایش بلکہ بعضے اوقات بمقتضائے ہضم بنفسہ راست نمودن گفتش ہاے و اثر گون حاضران دربار، و جمہور احتیاج و افتقار، خاصہ وضع دل آسایش، بمضمون ایی بیت شاعرے — بیت

سخاوت پیشہ ہنگام سخا بر خود نہدمنت

کہ مینا وقت مے دادن ہسافر سرنگون آید

(۱) جنرل لارنس سنہ ۱۷۴۷ع میں فورٹ سنت جارج کی فوجوں کا میجر تھا۔ سنہ ۱۷۴۸ع میں اس نے اپنی فوجوں کے ساتھ فورٹ سنت ڈاویڈ پر حملہ کیا۔ پلہری کے حملہ کے دوران میں وہ فرانسیسوں کے ہاتھوں گرفتار ہوا اور قید کر لیا گیا لیکن جب مدراس انگریزوں نے واپس لے لیا تو وہ بھی رہا کر دیا گیا۔ کچھ مدت بعد اس نے دیوگودہ پر قبضہ کر لیا جو تنجاور میں واقع ہے اس کے بعد وہ اسٹ انڈیا کمپنی کی فوجوں کا کمانڈران چیف (سپہ سالار اعظم) بن گیا \*

## صفت اعتقاد حضرت اعلی در جناب والد نامدارش

و شفقت والد نسبت بذات با اعتبارش \*

اگرچه تشریح حد اعتقادش با پدر بزرگوار و شفقت پدر بآن ستوده روزگار، نظر به بیان تسطیر صدر احتیاج تکرار ندارد، لکن شمه درین محل نیز که در ذیل تعداد صفات او باشد، سعادت کتاب می داند، یعنی قسمیکه در امور معاش و معاد، و حضور خالق العباد همه را منظور، و نوعیکه تقدیم امر پیمبر مرسل صلی الله علیه و آله و اصحابه و سلم، بر جم غفیر است ضرور است، حضرت اعلی از روی اعتقاد به ریا، عمل و احتراز مهماتی که پیش نظر پدر می داشت، بعد شهادت او هم دقیقه ازان فرونگذاشت، و در هر کار والد را حاضر و ناظر می پندارد، و عمل برضائے او می سازد، چنانچه در اوان طفلی حسب الار شاد پدر بعدم ارتکاب حقه کشی خود و اولاد خود که قرار کرده بود، تاحال که شهادت والد کسرے کم (۱)

عرصه چهل سال منقضی است، عمل دارد، و حقه را یکے از مهرمات شرعی می شمارد، و بر اولاد هم تقید بلیغش می نماید، و جرایم برادران را باوجودیکه فوج کشیدند، و خروج کردند، بداس روح والد ماجد مقرون بعفو و امتنان داشته، و همه را جاگیرات میر حاصل بقدر مصارف گذران امرا گذاشته و از آنها یکے که برادر حقیقی عبدالوهاب خان نام شکوه الملک خطاب باقی است، جلس و ندیمش دایمی است، و بدان موجب عاطفت پدر را باحسن عقیدتش رابطه محب و محبوب، و نسبت طالب و مطلوب، بود، معنی آن از مضمون رقعے که نواب شهید علیه الرحمه بعد فراغ حضرت اعلی از مهم پالیگاران، و پس از معاودت و رسیدن و فرود آمدن او، متصل قلعه نهرنگر باراده ملازمت، روز دیگر بعوش شوق دیدار، از دست خاص بنامش ارقام و از سال فرمود، دریافت باید نمود \*

بمحل سرا تشریف می برد، او را گریان دید، و وجهش پرسید، و از نشان متعددی یافته بدوئی لحاظ، لازمی ولدیت، فعاش خلاف صیغۀ خدا ترمی پنداشتم، زید را باعر بمدرسه ترکیب دارالعدالت کشید، و بجائے کناہکاران استادہ گردانیدہ، وزن فعل و انفعال ضارب و مضروب از میزان علم سنجید، و باریاب عدالت فرمود کہ سزائے معروف بمتعدی دهند، و بپاس ولدیت حاکم در اجرای حکم، معہول نشوند، و بہر نوع صرف انصاف نمایند، وزارت علی خان عرب کہ از وقت نواب شہید مامور آن خدمت بود، با دیگر عدالت مقامان عرض نمود، کہ ہر دو غیر مکلف و مدبرا از حدود شرعی اند، فرمود، کہ اگرچہ از مسئلہ دینی سرتوان پیچید،<sup>(۱)</sup>

لیکن میاستے لازم عبرت دیگران، و اندفاع رسم تعدی متعدیان، باید اذہ یشید، چنانچہ بمعمار بحمہ حکم کرد کہ ضرب شدتے کہ بر پیشانی او رسیدہ بود، بر پیشانی فرزند خاص رساند، و اندیشہ و قصور نسازد، و او حکم بجا آورد، و ازین معنی عالمے بحیرت افسرد، و ہر کس نقش میاستش بر صفحہ خاطر خود نگاشت، و ہر خیرہ سر خیال غرور، از دماغ قدرت و مقدر، خویش برداشت \*

### صفت فہم و فراست \*

(۲)

فہم و فراست او خارج از حیثیہ عبارت و بری از شرح و کتابت است دلیل رسائی عقلش زیادہ ازین چہ آرد، کہ در معاملات قوم باہوش و فطرت انگریز فراست انگیز برمی برد، و بسا مقدمات لاجل گورنران چیناپٹن موقوف بررائے عقبہ کشائی اوست، و ہمہ ہا در مجلس لسانی او بسان صورت تصویر بے گفتگو، مضمون خطوط گورنران چیناپٹن، و ہنگالہ و حضرت اعلی کہ بایگدیگر، در امثال این مقدمات نوشتہ اند، و نقول آنہمہ در دفتر ثانی داخلہ دارند، گواہ است، و مشہور و مکشوف دیدہ بصیرت اہل نگاہ \*

متصل پلنگ حسن جلوس آراستہ و از حکیم علی اکبر کہ باتفاق حکیم محمد امین و حکیم سکندر بمعالجہ می پرداختہ استفسار چگونگی مزاج جگر بند خود ساختہ حکیم مذکور بعد عرض کیفیت (۱)

حال استطلاع حقیقت طبع خاص نمود جوابش باشاۃ سوے پسر باین بیت ادا فرمود بیت —

جان من سهل است جان جانم اوست  
درد مند خستہ ام در مانم اوست

غرض در ہمہ حال عزیز از جان و صحت و آرام او مایکہ تاب و توان خود می فہمید شرح مہبت آن جسم و جان و تفصیل الفت آن روح و روان در حیظہ تحریر نتوان گنجید ازیں جا قلم صداقت رقم بعرض حقایق ریاست جہاں تسخیر امیر معدلت تھمیر یعنی حضرت اعلیٰ کوس سخن وری می زند و کاغذ را بمنصب بیان این جاہ و جلال پر صدر دست قبول منصبداران دولت سخن جا می دہد \*

(۲)

داستان اصفا فرمودن حضرت اعلیٰ قصہ پر غصہ شہادت والد والا درجت و آراستن فوج و قلعہ نترنگر و نوشتن عرضداشت و نامہ متضمن روداد کرناٹک بحضور احمد شاہ بادشاہ و نواب \*

(۳)

نظام الدولہ بہادر ناصر جنگت بجانب ہند و دکن \*

حضرت اعلیٰ پس از اجتماع سر گذشت ناگزیر شہادت والد نامدار و اسیر شدن محمد محفوظ خان بہادر وغیرہ برادران و خویشان

(۱) آگاہی ڈھونڈا - اطلاع چاہدا (۲) منہ کسی بات کا - کسی بات کے منہ کے لئے کان چھکانا (۳) آصف جاہ کے بعد آپ کے مہزادہ ناصر جنگت نے زمام حکومت اپنے ہاتھ میں لے لی مظفر جنگت ہدایت محمد الدین خان (آپ کے بہنوئی) فرانسیسوں کی قیادت میں دہریدار سلطان بنے دونوں میں جنگ ہوئی آپس کی صلح پر جنگ کا خاتمہ ہوا مگر بعض مفلسوں کی شرارت میں ناصر جنگت شہید ہو گئے - سنہ ۱۱۶۱ ع تا سنہ ۱۱۶۳ ع آپ نے حکومت کی \*

شرح شقہ دستخط نواب شہید علیہ الرحمہ ابنام حضرت اعلیٰ \*

رباعی

گر بے خبرم زود در آئی چه شود  
مانند نسیم سحر آئی چه شود  
ہر چند کہ بوے گل ز گل آید پیش  
اے گل تو زبو پیشتر آئی چه شود

ساعت داخل شدن در شهر کدام است برنگارند —

بیت —

شهر ما فردا پر از شکر شود  
شکر ارزاں است ارزاں تر شود

حضرت اعلیٰ سواد رقومش سواد آرائے مردمک دیدہ رمد رسیدہ عارضہ مهاجرت، و پارہ کاغذش پیوند دل صد چاک پنجمہ مفارقت نمودہ، بہ تحریر عرضداشت جوابش قلم مژگان فرمودہ، روز دیگر بمجردیکہ از بستر برخاست، بملازمت پدر شتافت، و بشکرانہ حصول بصارت چشم کہ از سرمہ غبار آستان حضور یافت، سر بپایش گذاشت، و نذر گذرانید، و دید، کہ بدون پلنگ بستر خراب گسترانیدہ، تکیہ زدہ است، دانست کہ پلنگ خاص مرحمت طلب شدہ، بخدا متگاریکہ حاضر بود، گفت کہ اگر پلنگ خاص درستی می خواہد، پلنگ ہمراہی من باستراحت خاص آراید، معروضداشت، کہ اگرچہ پلنگ خاص درست و مہیاے چنین اسباب ممکن است، و درستی ہم بتقدیر احتیاج محنتی و درنگی نمی گیرد، لیکن چه توان ساخت، کہ خود بدواست از چندے پلنگ گذاشت، نواب شہید این سوال و جواب شنید، و چشم پر آب نمود، و فرمود، کہ عہد با خویش داشتیم، کہ ہر گاہکہ حافظ حقیقی شمارا بسلامت آرد، ہر پلنگ خواہیم، اکنون بفضلہ مدعا یافتیم، بخواہند دید، کہ امروز پلنگ راحت آراستیم نقل و قیے حضرت اعلیٰ بیماری داشت، نواب شہید علیہ الرحمہ باز جرد کسل طبیعت خویش بعیادت خلف تشریف آوردہ



معاونت پر یکے ازاں جو قہا کہ در وقت کار محتاج مدد شوند مامور ساخت، و قلعہ را بتعمیر شکست و ریخت برج و بارہ و تعمیق خندق جنوبی، و احداث بتیریہائے مقامات مناسبہ و فراہمی باروت و گولہ با آراستگی اتواب، و گماشتن مردم با خبر، قسمیکہ باید، آرامت، و محمد محفوظ خاں بہادر وغیرہ اسیران دست مخالف را بر طبق شرح صدر، بایصال مبلغ ۳ لک روپیہ از بند رہانیدہ و با عانت زمیندار تجاور مطابق اعلائے پیشین، اعدائے نکبت انتمارا از سر کوبی واقعی بے معز ضرور گردانیدہ، خطے بتاکید اکید نگاہداشت، پنهانی سواران، و پیادہ گان، بقدر امکان و رسیدن بحضور خود، از نام عبدالوہاب خاں کہ در حیدر آباد بود، و بدون آمدن خود بمقتضائے غیر امکانی، قتل یا ورنہ مردم مذکور نذہود، نگاشت، و بحضور پادشاہ وزارت پناہ عرضی و نامہ پائیں مضمون ترسیل داشت \*

### مضمون نامہ حضرت اصلی بنواب ناصر جنگ \*

بعد ادائے سپاس بے قیاس پادشاہی کہ دولتمندان از لی را بعطائے شکوہ قلع بنیاد فساد، باعث اصلاح مہمات عالم کون و فساد گردانید، و ابلاغ صلوات زاکیات جناب حاکمے کہ منشور رسالت ابدی او، بمضمون غزل بطلان گمراہان بادیت ضلالت و نصب ایقان راست روان طریق ہدایت، نافذ انتظام امور معاش و معاد گردیدہ، مبرہن راہی ممالک آرائے آن صدر نشین ایوان عزت و تمکین، و سادہ گرین دیوانی رتبہ مہین نظام مہام ممالک آصف جاہی قیام دوام ارایک بادشاہی ملاذیکرنگان اخلاص کدہ صدق و صفا، معاذ توحید مشربان معبد خلوص و ولا، می گرداند، کہ از نیرنگی روزگار کج آہنگ، و بو تلمونی فلک ہزار رنگ، بعضے رائدہ ہائے بارگاہ وفا، و ماندہ ہائے کوچہ مکر و دغا، یعنی حسین دوست خاں عرف چندا، و قلعہ داران نوایط نسب این کشور

بدست معاندان بدروزگار و راهی شدن عبدالوهاب خان بسوئے  
 حیدر آباد و بدست آوردن هدایت محی الدین خان ملک آرکات  
 و نیلور و رسیدن او به بندر پهلجری بعزم تسخیر نهرنگر و تجاوز  
 و ارادات باطله و بی اثر بتفصیل ماجرا آنآ فانا آگهی می داشت  
 و از جوهر استقلال اصلا پاداری نگذاشت و بگماشتن چوکیداران نوعی  
 انسداد طرق اطراف نهرنگر بعمل آورد که چیزے از اخبار آن همه  
 اختلال بگوش ساکنان آن سرزمین نفوذ باوجودیکه فوج خاصه اش  
 متعین رکاب نواب شهید علیه الرحمه بعد روداد انتشار همراه محمد  
 ابرار خان واپس رسید و چیزیکه پنهان بود علانیه زبان زد هر یک  
 گردید متوطنان نهرنگر بمعائنه همت و استقلال خداوندی اصلا مشوش  
 و مضطرب نشدند و از قرارگاه ثبات لغزش نیافتند و خود بدولت  
 با ثبات اقبالیکه در صد روز افزونی بود از روی مردانگی و دلیری  
 ذاتی اسباب پیکاریک بفرصت سالها ممتنع الامکان است بغتاً تیار  
 و فوج خاص و تابعان باین طور فراهم و منقسم نمود که هفت هزار  
 سوار و پانزده هزار پیاده قدیم و جدید موکب خاص و دو هزار  
 سوار و پنج هزار پیاده علاقه ترنایلی و سه هزار سوار و پنج هزار  
 پیاده بابت تجاوز و پانصد سوار و پنج هزار پیاده رامناته و پانصد  
 سوار و پنج هزار پیاده شیوکنگا و هفت صد سوار و پنج هزار پیاده  
 ملیوار و پانصد سوار و ده هزار پیاده تو ندمان و سه صد سوار و چهار  
 هزار پیاده تعلقه ترور و چهار صد سوار و چهار هزار پیاده از هر دو تعلقه الیا  
 نور و دقار پال و یک صد سوار و دو هزار پیاده از منی پاره جملگی پانزده  
 هزار سوار و شصت هزار پیاده همه شمشیر زن و تیر باز و برق انداز که  
 همگیست مجموعی آن هفتاد و پنج هزار گس باشد بتفریق سه هزار سوار و  
 پانزده هزار پیاده علی السویه پنج جوق فرموده هر جوق بجمعیت پانزده  
 هزار کس مقرر کرده از آن یکے بسرداری مید علی خان بهادر متعین  
 حفاظت قلعه و دویم و سویم بسر کردگی سید ناصر علی خان و  
 مید مخدوم علی خان مامور پاسبانی حدود ملک و چهارم و پنجم  
 بسر خیلگی غصنفر علی خان و محمد ابرار خان برائے کشت و

(۱)

منتظر جواب با صواب است، و بترصد توجه موکب نصرت مآب،  
جهت استقبال اقبال سعادت و استیصال بنیان ثبات جماعه  
شعارت پا برکاب

مضمون عرضداشت حضرت اعلیٰ بحضور پادشاه ہند \*

(۲)

فدوی دولت خواہ ازلی، محمد علی جببن ارادت بغرغ تلذیم،  
(۳) حطیم فلک تعظیم، دست عبودیت بگلچینی گلزار تسلیم،  
آستان کعبہ تکریم، مشرقستان جلوہ سعادت و افتخار، و بہارستان  
رنگ مہابت و اعتبار ساختم، بذروہ عرض حاضران پایہ سریر،  
خلافت مصیر، خدیو دولت و دین، شہنشاہ خورشید نگین، می  
رساند، کہ دریں اوان تخیل اقتران، و زمان تخلف توأمان،  
ہر گاہکہ ہجوم اتفاق جمہور نفاق بر امنیت ملک کرناتگ جنوبی  
ممالک محروسہ، ناظمان دولت سے زوال شاہی و متعلقہ فرمانبران  
سطوت عدو مال ظل الہی کہ بسند حضور در تصرف سراج الدولہ  
والد فدوی بود، گرد اختلال انگیزت، و از ہنگامہ آرائی عرصہ  
خود سری و آئینہ پردازئی عرض بد جوہری، سر رشتہ عافیت  
عالمی گسیخت، والد فدوی بحکم ہوا خواہی، پس از مزائے  
واقعی اکثرے از متمردان، و ہدم واجبہی بسا سرکشان، جان نثار  
کار سرکار گردید، و سرخروئی میدان کارزار، کہ آہروی زندگی، و  
اعتبار ہند گیسست حاصل گردانید، فدوی نیز مترصد ہمیں توفیق  
است، و بخلوص موروثی تا حیات مستعار، در تقدیم احکام  
خداوندی، امتیاز جرگہ امثال و اقتران یابد، و آخر الامر برکار سرکار  
جوہر فدویت بظہور رساند، الحال با وصف شر و شور اشار، از  
ترتیب اسباب جدال و قتال بمقام خویش قیام دارد، و منحرفان  
جادہ و طغیان را کہ بعد جان نثاری والد، و غلبہ خود ہا  
یارادہ باطل تسخیر قلعہ نتھر نگر بر قلعہ تجاور کہ متصل آن است

(۱) امید - کھات لگانا - امید رکھنا (۲) چومنا - کسی چیز کا ہوسہ لینا

(۳) بمعنی شکستہ - نام کعبہ کہ پتھر کا جو درمیان رکن اور زمرہ کے ہے \*

دلکشا، کہ بمقتضائے تخمیر فطرت فسادِی، و ابتغائے طینت بد  
نہادی، نظم ناظم حق شناس را بند پای کج خرامی، و ضبط ضابطہ  
دیانت اساس را کمند گردن نمک حرامی خویش می دانند، نایرہ  
انحراف ہدایت محی الدین خاں بہادر را کہ بشدت باد بے ہنگامی<sup>(۱)</sup>

غرور، و تندی ہوائے ناکامی شعور، از کانون دکھن جست، و ہر  
آئینہ بیک کف آب نصایح اہل و فاق از حرقت می توانست  
نشست بہ تنفخ فی تہریصی چند، و تائید پنبہ صدفسون و ہزار  
سوکند بخسک زار ملک کرناتک انداختند، و بصرصر اتفاق فرامیس<sup>(۲)</sup>

نکبت تاسیس کہ در قید دیور ادبار پھولچری، دام انتظار تلف  
ہزار باغ و بہار عقل و ہوش، می چید، و بکمین غارت چراغستان  
حیائے مردم حق فراموش، می طپید، مشتعل ساختند، و فی العملہ  
خون پدرم سراج الدولہ بہادر ثاقب و ناروا ریختند، و در تمامی  
ملک پادشاهی، طوفان تکبر نحن ولا غیرنا انگیزند، ہر گاہکہ بعزم  
تسخیر قلعہ نھرنگر، متحصن اختیار کاملہ من، بر قلعہ تجاوز کہ

فی المثل حلقہ در اوست، حملہ نمودند، و قوتہا آزمودند، چون  
ہمیشہ انتقام خون ریزی پدر شہادت انجام، در دست این  
نیاز مند توفیق تدارک با سر انجام فوج و پیکار، و استحکام حصارے<sup>(۳)</sup>

نیام است، نظر بالتجائے عاجزانہ حارس آنجا و مصلحت پیش  
بندیہا، دست اعانت او کشادم، و سامان ادبار آنها در طوفان  
جوشی دنبالہ زنی مبارزان، از تجاوز تا پھولچری برباد دادم، از  
انجا کہ ملک کرناتک در اختلال است، و نیازمند بذات خود  
و ہمت مردانہ، و شوکت تہورانہ، و خیرخواہی آن خاندان، و  
عزم سرشکنی متکبران بالاستقلال، اگر دریں تاریکی ہجوم  
اغیار، اتفاق طلوع آن مہر آسمان اقتدار شود، انتہائے ظلمت  
شام نخوت اعدا، و ابتدائے صبح دوات اولیا، امکان دارد، زیادہ

(۱) آتشدان مطلقاً خواہ لوہاروں کی ہوتی ہو خواہ ہوازا وغیرہ (۲) وہ ہوا جو  
مغرب کی طرف سے چلے - ہندی میں پھووا ہوا کہتے ہیں (۳) آسمان - نکہبان \*

عظمت و جاه، مرکوب بد اندیشان گمراه، شمع تابان دودمان نام و ننگ، خلف الصدق سراج الدوله محمد خان جهان انور الدین خان بهادر شہامت جنگ، نموده می آید، صفوت نامہ حیرت املا، و محبت رساله حسرت انشا که مشتمل بر اختلال امور آن ناحیت و فراغ دستی و گمراهی بے ہدایت، و غلوی اہل ضلالت و تکبر و خون ریزی ناحق سراج الدولہ بہادر، بود، خاطر را چہا مکدرو مضطرب کہ ندمود، و ہر آئندہ اوقات چہ قدر زنگ کدورت و ملال کہ نیفزود، از انجا کہ بحولہ وقوتہ سزائے قتل ببھائے چنان امیر صاحب تدبیر تہور سپاہ پایہ دار پایہ تھمت ظل اللہ درپیش است و عزیزیت آن نواح برائے تذبذب متمردان و تائید آن سر لشکر اخلاص مند، منظور این داریش، لازم است، بمقتضائے تسلیم رضائے الہی ماجرائے عالم فانی را، خیال خواب، و نقش مراب، ہنداشتہ، و ہمت را بر انتظام امور دولت کہ بتقدیر دیانت و معدلت عین عبادت، و آرایش دار آخرت است، مصمم داشتہ، کار بند استقلال و اطمینان کلی باشند، و من جمیع الوجوہ در ترتیب فوج و لشکر و حصانت قلعہ نھرنگر جہدوئی دارند، و این جانب را بعجلت عجیل، و منازل طویل باعانت خود عنقریب بلکہ مترادف این رقبہ، رسیدہ دانند، نواب نظام الدولہ بہادر ناصر جنگ بعد ارسال نامہ مذکور بلا توقف بغرم نظام ملک کرناٹک با جمعیت دولک سوار، بتاریخ دہم ماہ شوال المعرم سال یک ہزار و یک صد و شصت و دو ہجری مقدس از اوڑنگ آباد روان گردید، و بتاریخ چہار دہم ذی قعدہ سال مذکور بر لب رود مانہرا رسید، و بہفہم ماہ محرم الحرام سال یک ہزار و یک صد و شصت و سہ ۳ ہجری مقدس از رود کشنا عبور فرمودہ، و از دریائے تمہدرا (تنگ بہدرا) گذشتہ، ہر گاہ کہ بہ ہسکوٹہ نصب لوائے مقام گردانید، محمد محفوظ خان بہادر از حکم حضرت اعلیٰ با فوج گراں و سازو پراق نمایاں، اعلام موکب اقبال پیش کشید، و از نزدیکی لشکر گاہ مستقبل

(۱) شورش آورده بودند، به پیش کشی فوج مخدول و منکوب ساخته و بنه و بنگاه آنها بغارت داده جهت دفعه کلیه باغیان، متوقع  
(۲) فضل الهی و معتمد بنوازشات نا متناهی شای است، واجب بود، عرض نمود، زیاده حدادب \*

بیان فرستادن نواب نظام الدوله بهادر ناصر جنگ جواب نامه حضرت اعلی و روانه شدن اواز اورنگ آباد و رسیدن منزل بمنزل به اسکوته و فرستادن حضرت اعلی نواب محمد محفوظ خان بهادر را بامستقبال و طلب فوج منتقله و رسیدن میر دایم علی خان سردار مقدمه الحیش دکهن و کشته شدن شیشا سرخیل فوج عدو و یزیمت هدایت محی الدین خان و حسین دومت خان

#### بسوی پهلجری \*

نواب نظام الدوله بهادر ناصر جنگ، زمان اقامت بلده اورنگ آباد، سائحه شهادت نواب سراج الدوله بهادر شهید علیه الرحمه از رؤی اخبار اطراف، و اشتهاار اکناف، و وصول نامه حضرت اعلی دریافته اشک غم بارید، و در خود طپید، و دمت حسرت مالید، گریبان اضطبار درید، و جواب نامه حضرت اعلی باین مضمون نویسانید، و روانه گردانید \*

#### مضمون نامه نواب نظام الدوله در جواب \*

پس از حمد مالک الملک بالدوام و نعمت، سرخیل، انبیای العظام مکشوف و مرفوع خاطر فاطر فطانت مظاهر مباهی و مفاخر امرای والا قدر، عالی تبار، سر دفتر نوینان ذوالاقتدار مسند آرائی ایوان

(۱) ذلیل - خوار - ذلیل کیا گیا (۲) خراب - بد حال - سختی پہونچا ہوا - مفلس (۳) پناه لیٹنے والا مدد مانگنے والا \*

دأستان رسیدن نواب نظام الدوله بهادر ناصر جنگ ذر  
 پایاں گھاٹ و متقی شدن حضرت اعلیٰ در قصبہ بیلپور و باتفاق  
 روانہ گشتن بسوے بندر پھولجھری و مقابلہ رودادن و اسیر آمدن  
 ہدایت محی الدین خان و انفرار حسین دوست خان و فرامیس  
 بسوے بندر مذکور \*

خدیو وزارت مآب متعاقب فوج منقلہ متعین میر دایم  
 علی خان ملک آرکات را در ظل رایات ظفر آیات آورد و  
 بطلب حضرت اعلیٰ مامیقت موافقت پیش برد چون این  
 تجربہ کار فنون تیغ زنی و سلیقہ شعار شیون دھن افگنی منجملہ  
 پنچ جوق مرتبہ سابق دو جوق ہذا بر کمک میر دایم علی  
 خان پیشتر روانہ کردہ بود و با ۳ جوق مابقی کہ مجموعاً  
 از سوار و پیادہ چہل و پنچ ہزار کس باشد مع توپ خانہ وغیرہ  
 اسباب رزم بحضور وزیر الممالک کہ در قصبہ بیلپور دائرہ لشکر  
 داشت توسل نمود و مرداران لشکر را مستقبل گردانید و طلبید  
 وہ تعظیمش بر خاصہ معانقہ ساختہ نشانید و پس از ادائے رسم  
 تعزیت و بذل مگرم لطف و مکرمت ہمراہ گرفته ازاں موضع کوچ  
 فرمود و متصل دوران گردید لشکر ہدایت محی الدین خان  
 و حسین دوست خان کہ بعد گریختن از پیش میر دایم علی خان  
 مردم متفرق را از ہر جانب و بتائید مخفی جاگیرداران وغیرہ  
 باز بصورت لشکرے از سوار و پیادہ فراہم آوردہ مع جماعہ فرامیس  
 و توپ خانہ از بندر پھولجھری بر آمدہ بغافلہ شش کرو ہے  
 دائرہ پھوم ادبار انداختہ بودند رسید و بے آنکہ خیمہ و خرگاہ  
 فرود آرد و نصب گرداند سر سواری آغاز جنگ نمود چنانچہ  
 آن روز و شب خواجہ و بندہ و راکب و مرکوب نیا سود و بدون  
 تھریک سیف و سنان فقط از ضرب گولہ ہے اتواب لشکر وزیر  
 و امیر الہند قوت فوج بداندیش تمام و کار جنگ را رو با نھام

گردیدن چند مقربین حضور، مقرر، مسرور، بادرک اعزاز ملازمت پرداخت، وبعد از حصول استمالت کلمات تعزيت شهادت نواب شهيد مغفرت آثار بشمول عنايت، يک قبضه شمشير و کتار، عز الطاف وزارت پناه يافت، هدايت محي الدين خان بهادر و حسين دوست خان متعير، ومضطر، و بے زر، و پرامان انتشار لشکر مذل دزدان غارت گر، سوائے ملک نهرنگر، که از خبرداري حضرت اعلا دران راه نيافتند تتمه ملک کرناکت از آرکات تانيلور، و از انجا تا تعاور، تاراج ساختند، چون خداوند ما خرابي ملک و بے مهاري غارتگران، بحضور وزات پناه، نگاشت، و فوج منتقله بکمک خواست، مير دايم علي خان، سردار مقدمه الحيش بصدر حکم ديوان وزارت بهم راهي راجه منيت رائے، و رائے پشنداس ملازمان نواب شهيد عليه الرحمه که پس از وقوع شهادت آقا، اسير اعدا گرديده، با محفوظ خان بهادر رهايي يافته بر حکم حضرت اعلي همراه خان مذکور باستقبال رئيس دکن رسيده بودند، باسي هزار سوار منتهيه منقله، مذل تير از کمان دويده، و پسان تيغ از نيام سرکشیده بر سر اردو خان خيانت ترجمان که محبوبه باکيهائے تاراجي ملک بودند، و باستماع پيش آمدن آن مزائے کردار نا هموار خود با فوج پراکنده خان و مان و يراني رعایا را در ميدان سلمبر فراهم نمودند، رسيده، و بلا فرصت تامل، و بے تعجيز تساهل برابر اعدا صف کشيد، و از نهرنگر هم دو جوق متعينه غضنفر علي خان، و محمد ابرار خان داخل خيل مذکور گرديد، و بمجريدیکه کوس جنگ نواخت، معاندان را در حمله اول منهزم ساخت، و شيشا را و نام بخشي فوج حسين دوست خان کشته گرديد، و سر خود را پامال ستوران گرانيد، هر دو خان از يمت سامان، سامان اخوت بغنيمت اهل انتقام دادند، و رخت فرار سمت پهلوي کشيدند \*



روز دویشم بیست و هفتم شهر ربیع الثانی سال یک هزار و یک صد و شصت و سه ۳ هجری مقدس صدور فرمان احمد شاه پادشاه (۱)

بصحبایت دو نفر شتر سوار، در لونه طلائی در جواب عودداشت خداوند ما که بعد حدوث شهادت والد خود علیه الرحمه روانه حضور شاهی نموده بود، میمنت استقلال و سعادت و اجلال ارزانی فرمود، نواب وزارت مآب، سازوار فضل سبحانی، و کامیاب لطف ربانی خدیو ممالک کشا حضرت اعلایه، مارا بحضور خود طلبید، منشور شاهی بتقدیم کلمات مبارکباد، وزینست دست دولت طرازش گردانید، ملک کرناتک پایاں گهات مع خطاب سراج الدوله انورالدین خان بهادر دلاور جنگ و منصب پنج هزاره ذات، و پنج هزار سوار، دو اسبه، و سه اسبه و ماهی و مراتب، و نوبت و علم و نقاره و بالکھی چهاردار، و خلعت ملبوس خاص سلطانی، مع جیغ و سر پیچ مرصع، عطیه سایه سبحانی بخشید، و خلعت مذکور بحضور خود پوشانید، و از طرف خود نیز یک خلعت فاخره و همشیر و کتار مرصع قلمه دار عطا ساخت، و باین ارشاد که بعد نوازش نوبت ما تا سه روز متواتر در لشکرما نوبت همانوازند، معزز منصب عزت دوبالا، عرض خداوند ما، بهره مند عنایات شاه، و کامیاب نواز شات وزارت پناه، شاد کام خطاب تهنیت ارکان، خورم و خندان، بخیمه خاص مراجعت و بآرامنگی جشن عالی اکابر و اصاغر لشکر را دعوت و فرمان شاهی باآواز بلند مسموع حاضران محفل عشرت نمود و بهر همه از مدارات خلاع مناسبه، مهنون منت، و چند کشتی خلعت با رتبهائی متعدد، جواهر و چهار راس اسب از آن دو عربی و دو عراقی باد پیما و دوزنجیر فیل باساز طلا و نقره، پیشکش پیشگاه نواب وزارت انتساب فرمود \*

شرح فرمان احمد شاه پادشاه \*

امارت و ایالت مرتبت، ابهت و شوکت منزلت، دانای رموز سلطنت عظمی، واقف اسرار خلافت کبری، مرخیل دلاوران

(۱) و کهلا جو مثل مکتوب که لهما هو جسته اطلس وغیره \*

ساخت، حسین دوست خان و سردار فرامیس بلحاظ ہیبت و شکوہ جنود آصفی، تاب مقاومت نیافتہ، و عذاب از نبرد بر تافتہ پیش ہدایت محی الدین خان دویدند، و چندانکہ بنمائش رنگ میدان و وعدہ دیگر تجاوز شایان، سوئے گوشہ پھولچری رہنما گردید چون او را پابند دام پشیمانی نافرمانی دیدند، بمقتضائے ہدایت اصلی ترک رفاقت ساختند، و میرافوج را تنہا گذاشتند، و بہت پھولچری مفرور گشتند، شیشہ عہدو پیمان برسنگ بے وفائی شکستند، ہدایت محی الدین خان دلفگار، و بے یار و خستہ و نزار تمام شب بر پشت پیل گذرانید، و صبحے بیست و ششم ربیع الثانی میر محمود بخشی او بلشکر نواب نظام الدولہ رسیدہ، از اظہار ندامت و ملالت مستعدی شفاعت گردید، ہماں زمان شہنواز خان حکم شد کہ او را بحالت قید در لشکر آرند چنانچہ ہماں عمل بجا آوردند، و غضنفر علی خان و محمد ابرار خان بدلتاش و تعاقب حسین دوست خان، تا در پھولچری شتافتہ چون خانمذکور، در تاریکی شب، دست بکمر فرامیس مفرور شدہ بود، نیافتہ، امیاب لشکرش بغارت آوردند، و گوئے دلاوری در میدان کارزار بردند، رئیس دکن باشان و شوکت بفرود گاہ رسید، و جہانیاں را از طنطنہ فتح و نصرت سامعہ افروز گردانید لمولفہ \*

زہے بخت آن ناظم ارجمند

کہ بدخواہش از خود در آید بہ بند \*

بدان مدور فرمان احمد شاہ بادشاہ در جواب عرضداشت مرقومہ

مدر متضمن شہادت نواب شہید و تہنیت اقامت ملک کرناٹک

و عطائے منصب و خطاب معرفت نواب مستطاب و زارت

مآب \*

نواب وزارت اقتدار، بعد اسیر شدن ہدایت محی الدین خان

بہادر در ہماں نصرت گاہ نصب خیام فرمود، و تمامی لشکر

محنت شائے رزم دو روزہ را مبدل بہ بزم راحت و آرام نمود،

ہزار سوار دو اسپیہ و سہ اسپیہ و ماہی و مراتب و نوبت و علم و ثقافت و پالکئی جہاں دار و خلعت ملبوس خاص و جیفہ و سر پیچ مرصع و خطاب سراج الدولہ انور الدین خان بہادر دلاور جنگ سرمایہ و مفاخرت و مہابت بخشیدیم، باید کہ شکر و سپاس این مواہب سے قیاس بتقدیم رسانیدہ در تنظیم و تنسیق امور صوبہ مقوضہ<sup>(۱)</sup>

و تالیف و استمالت مال گذاران و تنبیہ و تادیب مفسدان و اخراج و ارجاع اہل طغیان معی و کوشش موفورہ بعمل آرد و در حسن<sup>(۲)</sup>

معاضدت بندہ اے درگاہ ورفاہیت رعایا و برآیا و منع مسکرات و منہیات و دفع مفتورات و قطع اتعات و فصل معاملات بر وفق شریعت غرا و عدالت عالم آرا مساعی جمیلہ بکار برد کہ تا ساکدان آن حدود بادل ایمن و خاطر و مطمئن بکسب و پیشہ خود مشغول باشند و بر ضعیف و میل نرود و بدعت احداث نشود دریں باب تاکید مزید شنامد\*

بیان نفاق ورزیدن سرداران افاغنه وغیرہ سران لشکر باغوالے

راجہ رام داس پیشکار بخشی فوج و اتفاق کردن آنها پنهانی با

ہدایت مہی الدین خان و کوچ فرمودن نواب ناصر جنگ بطرف

آرکات از ترغیب مغویاں و آزرده شدن و روانہ گردیدن امرای آصف

جاہی بسوئے دکھن و طلب نمودن حضرت اعلائے ما انگریز را

جہت رفاعت خود از بندر دیو نام پٹن بمعاینہ انجام کار اہل

مکروفتن و منقسم گردانیدن ملک کرناٹک را بر برادران بہ نیابت

خود مطابق تقسیم نواب شہید علیہ الرحمہ و دہانیدن خطابات

و مناصب بآنها از پیشگاہ وزارت پناہ \*

نواب ناصر جنگ بعد امیر شدن ہدایت مہی الدین خان

می خواست کہ روز چہارمش بر قلعہ پھولچری حملہ آرد و

(۱) اپنی طرف ملالینا - مائل کرنا (۲) مدد دینا - داری کرنا - ایک دوسرے کا

بار و ہونا \*

معركه رزم، سرچیش مبارزان باعزم، طرازنده بساط شوکت و عظمت، فرازنده لوايه فتح و نصرت، اعتماد سلطنت و کشور کشائي، اعتضاد خلافت و فرمان رواي، جوهر مصما يک رنگي و وفا، فروغ محفل صفت و صفا، برگزیده يک رنگان حق گذار، قدوه مجاهدان دين دار، زنده خواندين بلند مکان، عده امرايه عظيم الشان، شير بيشه روز جنگ، منهدم ساز کفار شقاوت آهنگ، فدوي خاص لازم الاختصاص، امير صائب تدبير مملکت مدار، مشهر روشن ضمير عالي مقدار، ظفر پناه، نصرت سپاه، فهرست جریده نام و ننگ، سراج الدوله محمد علي انورالدين خان بهادر دلاور جنگ، بنوازشات گونا گون خسروانه، معزز، و مباي، بوده، بداند، که درين آوان ملاکت اقتران، عرضداشت آن فدوي خاص از نظر امتاده کان پايه سرير خلافت مصير گذشت، و دريافت واقعۀ بايله جان سپاري فدوي خاص به ريورنگ سراج الدوله بهادر شهابت جنگ، بدآمد خاطر قدسي مظاهر گشت، الحق درين روزگار شوم، همچو فدوي جان نثار و هوا خواه بااعتبار نادر بل معدوم است، آفرين برروح آن ميرور که جان عزيز را نثار کارولي انعمت ساخته، سرخروئي دارين کردید، و مثل آن امارت مرتبت خلفي را جهت فدويت و هوا خواهي مابدولت قايم مقام خویش گذاشته بغالم باقي خراميد، بيت —

نه مرد است آن مرد صاحب وقار

که ماند پس از مرگ او يادگار \*

بايد که آن فدوي خاص، بااختصاص، راضي برضاي الهي باشد و اين معني را سبب ازدياد عزت و اعتبار خود شناسد، و مرگرم نوکري پادشاهي. ماند، و توجه مارا بر حال خود روز افزون داند، درين ايام ميمنت آغاز مسرت انجام به مقتضاي بنده پروري و خانه زاد نوازي، آن مزاور عنايت و احسان را بافاست صوبه داري کرناثک پايان گهاث، متعلقه آرکات مع فوجدار بها، و قلعدار بها، و عطايه منصب پنج نزاری ذات، و پنج

آنها بطوالت گمارند، که تا لشکریان از سفر طویل دلتنگ  
 متفرق و متذفر شوند، و خود را گوار مقصود بدست آرند، ناظم دکن  
 که بمحض آسودگی مردم فوج، بهمان نصرت گاه مقام نموده بود،  
 بعد امضائے سه روز چهارم حکم کوچ، و اشار بمحاصره بندر  
 پهلجری فرمود، اهل فتور ازین معنی تسخیر پهلجری و تخریب  
 فرامیس ممکن الوقوع، و علی الرغم اندیشه ناصواب خود، یقین  
 تصور نموده، و از برهم گردیدن تدبیر خویش افسرده، تمهیدے  
 دیگر انگیزفته، معروض داشتند، که تابودن هدایت مہی الدین خان  
 دران لشکر توجه خاص مضایقه نداشت، الحال که او با قبال عدو  
 مال اسیر گشت، بر فرامیس که سوداگری، و حسین دوست  
 خان که کمینہ چاکری، بیش نیست، خود بدولت متوجه شدن،  
 مجوز شان ورتبه والا نباید ساخت، در صورت حکم یکے از  
 ملازمین می تواند، که این کار بانجام رساند، صلاح دولت آنست  
 که نصب رایات موکب اقبال در آرکات که مقر حکام است قرار  
 یابد، فرمود، که اگرچه اظهار شما ترجمان حسن عقیدت است،  
 اما گذاشتن خواهرم والدہ هدایت مہی الدین خان در بندر  
 پهلجری و علاقہ قوم مختلف بعید از آئین غیرت لازم است،  
 کہ اؤرا بہر نوع بدست آرم، و تا حصول اید، کار قدم ازین جا  
 بر ندارم، مقتریان دران وقت غیر از سکوت چارہ ندیدند، و مہر  
 خموشی بر لب نهادند، و چون دران سوال و جواب آن روز بشام  
 رسید، و نہضت لشکر موقوف بر صبح آن گردید، فرصت غنیمت  
 دانستہ درپے تدبیرے دیگر دویدند، و بفرستادن جواسیس حسین  
 دوست خان و فرامیس را ترغیب دادند، کہ آخر شب بر لشکر شب  
 خون زنند، آن کمین گران نقب دغا، حسب الایما، باجمعیت خود،  
 از حصار پهلجری بر آمده، در انتہائے لیل بسان دزدان باشکر در  
 آمدند، و سمتے دست و پائے بیتابی زدہ، از طرف دیگر بدر رفتند، این  
 معنی بسبب وسعت لشکر گاہ، بہ بسا مردم اگرچہ معلوم نگردید، و  
 آسیبے نرسید، اما اہل فتور وقوع این امر دست آویز صلاح خویش

مسخر گرداند، و خواہر خود یعنی مادر خان مقید را، ہمہست نماید، و فرقہ باغیہ فراسیس را از خطہ دکن بلکہ از قلمروہند اخراج دہد، و خان مذکور را ہمراہ رکاب بلا عذاب و عقاب در نظر بندی داشت، کہ خاطر خواہر آزردہ نگرہد، و قطع رحم

ثبوت نیاید، باوصفیکہ اعیان حضور، بدلائل ساطع، و براین قاطع ثابت نمودند، کہ بقائے او ہیجان مادہ فساد، و غلیان مواد عذاب، انہدام او مصلحت دولت است، و تقویت ریاست، در قتلش از روئے ترحم و پاس ہمشیرہ خود اغماص بلکہ برائے تقدیم لوازم خدمتش مردم متعین ساخت، و اصلہ باذیت جان، تخیل مال مصاحبان و مشیران او، پرداخت، انصاف دشمنان یعنی ہمت بہادر خان جاگیردار کڑیہ و عبدالنبی خان

ناظم کرنول و بہلول خان پسر عبدالمجید خان تعلقدار ہنکاپور بتکفیر نعمت احسان، و ترک پاس فضل و امتنان، غافل، از انتقام منتقم، ذوالجلال بطمع خام نا تمام ملک و مال، با راجہ رامداس ناسپاس کہ از پایہ نوکری در ماہ یک یون سرکار نواب شہید علیہ الرحمہ در اوقات اقامت میکاکول رفتہ رفتہ بدر بار آصفجہاں اعتبارے بہم رسانید، و از التفات نواب نظام الدولہ بہادر ناصر جنگ بر نعمت خطاب راجگی و پیشکاری بخششی فوج رسید، از عہد و میثاقی اتفاق ساختہ و بتالیف جمعے حق فراموشان دیگر ہم در آرایش اسباب ادبار خویش پرداختہ برائے قیام و استحکام کار محبوبس، یعنی ہدایت مہی الدین خان و فرقہ فراسیس با ہم قراردادند، کہ بہر حیلہ و تدبیر نواب نظام الدولہ بہادر ناصر جنگ را سمت آرکات ہزند، و از خیال محاصرہ قلعہ پھولجہری باز دارند، و معاملہ

(۱) بلند - چمکتا ہوا (۲) جمع ہے برہان کی - دلیل - وجہ عقلی - (۳) جوش مارنا - اہلنا (۴) عبدالمجید خان ہنکاپور اور ساونور کے نواب تھے - ناصر جنگ نے جب گوناگون کام کیا تو وہ ہمہ ان کے ساتھ کرتا تھا چلے آئے ساونور کے نواب بہمنی سلطان فیروز شاہ کے خاندان سے چلے آئے ہیں عبدالمجید خان کے فرزند کے معنی کچھ

خود بدولت را خفیه بر فتنه انگیزی مفتربان آگاه گردانیده، عرض نمودند، که اقتضائے حال بدون یکے ازین سه ۳ کار قرین صلاح نباشد، اول آنکه خود بدولت به نفس نفیس ملتفت قلع و قمع قلعہ پهلجری شوند، و چندین کار عظیم بر اعتماد این و آن نگذارند.

ع — دشمن نتوان حقیر و بیچاره شرد.

دویم آنکه اگر عزم کوچ سوئے آرکات مصمم بوده باشد، پس توجه موجه راست بصوب دکن شرد، الحال که هدایت مہی الدین خان اسیر گشت، بذابر انطفائے نایره فساد ناظم کرناٹک مامور گردد، و دیگر دوسر دار نامی نیز بافوج شایسته بکمکش متعین شوند، و حکام اطراف ہم با عانت او مامور باشند، سویم آنکه بقتل امیر حکم نافذ صادر گردد، تا این ہم فتنه و آشوب مفتربان فرونشینند، بعد ازاں خواه عزیمت دکن خواه اقامت آرکات هر چه اقتضائے رائے عالم آرا باشد، بمعرض ظهور شتابد، و مضایقه ندارد، فرمود که، اقامت این جا و آرکات مساویست، و بودن هر دو جا محاصره پهلجری را مطاویست، درین صورت آنچه منظور است بعد وصول آرکات صورت نمائے آئینه وقوع خواهد گشت، ہوا خراہاں ازاں جواب دم در کشیدند، و باز زبان را آشنای کلمہ لا ونعم نگردانیدند، چون از انجا لشکر بآرکات رسید، و مرکوز بدسگالان بخلاف مصلحت خیر خواہان عرصہ آرای بروز گردید، مید لشکر خان وغیرہ امرائے آصف جاہی تاب معائنہ امور یقینی مآل، بردیدہ خود و بال انگاشتند، و قبل از وقوع آن واقع بهجہ وزیارت حرمین شریفین مرخص گشته، و رخت اقامت از لشکر برداشته، بجهت وداع اہل و عیال بہت بوصول دکن گماشتند، و حضرت اعلائے مانیز از انجام کار خبردار شده، قوم انگریز را کہ بامروت و وفا یافت، حسب وصیت والد ماجد خود از بندر دیونام یثن کہ متصل بود، طلب داشت، و در رفاقت خویش گذاشت، و سردار فوجش را معزز استعصال ملازمت و زیر الممالک ساخت، و مدد عیالیش کہ در صورت اقامت

‘ماخذ‘ باز مشورت نا مقبول سابق را بتازگی آب و تاب دادہ‘  
 معروضداشتند‘ کہ اگرچہ جسارت دوشین کمینہ سوداگران‘ مثل در  
 آمد و بر آمد پنهانی سارقان‘ معلوم لشکریان‘ و بہ ہدیہ وجہ موجب  
 نقصان‘ نشد‘ لیکن آنها را صدور این حرکت بمقتضائے کوتہ اندیشیہا‘  
 موبد خیالات خام‘ و بذائے ریزش مادہ سوداے عوام گشت‘  
 (۱)

یعنی خفاش بدعوی ہم چشمی آفتاب‘ لاف خواہد نمود‘ و  
 کتان بخمال ہم نگاہی مایتاب‘ زبان گداز خواہد کشود‘ ہر چند  
 کہ منزائے این خیرہ سری مناسب مطوت خداوندی است‘ لکن این  
 معنی ناشایان شان ملازمین رگاب‘ و آنها را بمقابلہ خاص در ہم  
 چشمان خویش موجب افتخار و دستگاہ خود پسندی بتقدیر محاصرہ  
 حصار بند را اگر آن کمینہ گان بازیکدوبار‘ مصدر ہمیں کردار ناہموار  
 شوند‘ و ریزش مواد دغا سازند‘ ملب بدنامی‘ و تا شاہجہاں آباد  
 در ہمسراں محض اشتہار نارنائی است‘ شایستہ نام عالی مقام آنکہ  
 نصب سراوقات در آرکات شود‘ و یکے از امثال ما غلامان بر این کار  
 مقرر گردد‘ غرض ازیں تمہیدات خاطر نواب وزارت مآب فریب  
 خورد‘ و توجہ بحکم انتہای الویہ لشکر بصوب آرکات آورد‘ سید  
 لشکر خان وغیرہ امرائے آصف جاہی ہرماجرائے صدر مطلع گردیدہ‘  
 (۲)

(۱) چمکادر (۲) السی کا درخت (۳) جمع لوا کی لشکر کے نشان (۴) نظام الملک  
 کے چار دیوان تھے ان میں سے ایک سید لشکر خان بھی ہیں وہ ناصر جنگ کے ساتھ  
 کونالک چلے آئے تھے اور انکی بہت مدد کی تھی لیکن ناصر جنگ نے نا اعلیت اندیشی  
 سے انہیں دکن واپس روانہ کر دیا ناصر جنگ کی فوجیں پانڈچوری سے آرکات واپس ہونے  
 کے بعد اورنگ آباد میں شورش برپا ہو گئی اس کو رفع کرنے کیلئے ناصر جنگ نے  
 سید لشکر خان کو اورنگ آباد روانہ کیا اگر ناصر جنگ نے سید لشکر خان کو  
 اورنگ آباد نہ بھیجا ہوتا تو وہ ضرور ان کو آبیوالی تباہی سے بچالتے ہوتے - ناصر جنگ  
 اورنگ آباد ہی میں تھے کہ نواب صلابت جنگ اور مسٹر ہسی وہاں پہنچے لشکر  
 خان نے سردار فرانسیمین کے غلبہ اور اقتدار کو نفرت کی نگاہ سے دیکھا لیکن  
 نہایت احتیاط کے ساتھ اپنے ارادہ کو چھپائے رکھا اس کے بعد سید لشکر خان نے  
 مسٹر ہسی کی سخت مخالفت کی اور صلابت جنگ کو فرانسیمین کے اثر سے باہر  
 لانے کیلئے سخت کوشش کی منہ ۱۷۰۳ع میں انہوں نے فرانسیمین کو شمالی سرکاری  
 طرف روانہ ہونے پر مجبور کر دیا سنہ ۱۷۰۶ع میں وہ اپنے عہدہ سے معزول کر دیے  
 گئے ان کی جگہ بہ نواز خان مقرر ہوئے \*



حرکت مذبحی نموده، ذلت فرار بر غیرت افزود، صف شکن  
 خاں بسماعت این خبر، و فرار پسر، با جمعیت ماحضر، رسید،  
 و از بی تمیزی شب قریب لشکر فرامیس خیمه نزول کشید،  
 و بشبخون آوردن عدوی قابو نظر، و پراکنده گشتن فوج بی خبر  
 برای پسر دوید، و فرامیس متصرف قلعه گردید، و خاطر ثواب

(۱)

مستطاب وزارت انتساب از منوج چهار خسار متواتر از دست  
 رفتن هر دو قلعه مذکور، و هزیمت یافتن پدر و پور مزبور خیل برام  
 گشت، و برآں شد، که بتوجه خاص ظرف غرور اعدا باید شکست  
 مفتریان که برائے منع صلاح کار حاضر، و بتقدیم حکم خداوندی  
 از دل قاصر، بودند، عرض نمودند، که اقوام والا بر تنبیه اعدا  
 درین وقت بس نازیبیا، زیرا که اول دل لشکریان بامتداد صفر  
 ملالت کشیده، دویم بر شگال پیش رسیده، سیوم فرامیس از کمک  
 دیگر بنادر خویش جرأت مجدد یافت، چهارم بدنامی مقابل  
 خاص با این مردم ادله در تمامی ممالک تاشاه جهان آباد  
 خواهد شتافت، پس سزاوار شان و وقار آنست، که دو سردار  
 فهمیده کار، با فوج سنجیدگی پیکار، مامور سرانجام هر دو جاشوند  
 و معامله را با سهل الوجوه انفصال دهند، غرض حسب العرض آنها،  
 ترک طهماست خاں سردار عمده منصبدار پادشاهی را، روانه چنگل پیته  
 گردانید، و حضرت املائے مارا بتصفیه قلعه تروادی سنجید،  
 چنانچه هر دو سردار با جمعیت خود، هر دو جانب روان گشتند،  
 و کمر بعزم ظهور فدویت بستند، یعنی ترک طهماست خاں ایلغار  
 صرصر کردار بچنگل پیته رسیده، بلا اندیشه برکوه قرارگاه فرامیس  
 دویده، به برگ ریزی حدیقه جمعیت اعدا پرداخت، گروه فرامیس  
 بقیقه السیف سمت شیب کوه راه فرار یافت، خاں نصرت نشان  
 تعاتب کنان و شمشیر زنان می رفت، و مرساخیره سران از  
 سم باد پا می شکست، درین حشر زد و خورد فرامیسی از جماعه

جاگیر تعلقه پونملی و قلعہ پھولچری بتسخیر آرد، معروضداشت، و جماعت او متصل خیمہ خود فرود آورد، و موافق زمان نواب شهید علیہ الرحمہ ملک کرناٹک بربرادران یعنی صوبہ آرکات بمحمد محفوظ خان بہادر و صوبہ نیلور بعدالوہاب خان بہادر و چند تعلقہ متفرق بمحمد نجیب اللہ خان بہادر بہ نیابت خود سپرد و از حضور نواب ناصر جنگ برادر کلان را بشہامت جنگ خطاب پدر ممتاز گردانید، و برادر حقیقی را بخطاب نصرت جنگ و محمد نجیب اللہ خان بخطاب بہادری سرفراز\*.

بیان شورش حسین دوست خان و فوایدیس باغوالے مغویان  
پرتلبیس و گرفتن قلعہ تروادی و جنگل پیٹھہ بامداد پنهانی قلعداران  
نویط و جنگ نمودن و شکست یافتن صف شکن خان و پسرش  
و مامور شدن و غالب گشتن و کشته گردیدن ترک طہماس خان\*

فساد اندیشان بدنہاد، و بدنہادان مراصر فساد، جریدگی خداوند، در آشوب گاہ غربت و محن، و روانگی امرائے رفاقت پیوند، بسوئے موطن دکھن، ضمیمہ برآمدگار، و وسیلہ ظہور ادبار، خویش اندیشیدہ، و مرکز اظهار بد طینتی و شاد کام تجویز ہے ہمتی گردیدہ، بجاکیرداران قوم نویط ہوسر انجام مطلوبات فوج فرامیس ترغیب دادند، آنها کہ باحسین دوست خان ہم قومی و ہم نسبتي داشتند، و از دیر انتظار شہود این کار می بردند، بھکم آنکہ دیوانہ را پوئے بس است ہمہیا ساختن مراشی و آذوقہ وغیرہ اسباب مایمکن وسعت، جاگیرات ہریک، کمال اہتمام بجہ آوردند، فرامیس باین تائید موید گشتہ، نخست ہر قلعہ تروادی کہ متصل پھولچری است، بمشورت آنها پورش برد، چنانچہ در دو روز مفتوح ساختہ، و بآ مادگی اسباب حرب و ذخیرہ پرداختہ، ہر قصبہ جنگل پیٹھہ جاگیر پسر صف شکن خان ریختہ و بردیہات و قصباتش گرد خرابی پیختہ، کوہ متصل و سرو سایہ انداز قلعہ اش را، مقر خویش گردانید، جاگیردار آنجا وقتیکہ تیغ بر سر رسید، چشم غفلت کشودہ و

بخطرات گذرانیدہ و اخراج فرامیس و استیصال قرارگاہش بعین یقین دیدہ، باین تمہید بحضور وزارت پناہ عرض نمودند، و باین تقریب فریب دادند، کہ سراج الدولہ بہادر انگریز را بتوقع جاگیر پونملی رفیق خود ساختہ اگر اقتدار و اختیار ہدایت محیی الدین خان و حسین دوست خان فرامیس را استقلال نمی داد، این ہمہ فتنہ و فساد در ملک سرکار از بے اعتدالی نصاری طرح رواج نمی نہاد، الحال چیدن قوم انگریز و رسیدن تعلقہ پونملی در اختیار او خالی از دغا نباشد، انہماش معلوم نیست، کہ منبعت چہا خسران و مورث چہ قدر خذلان گردد، کہ دنیعہ آن دشواری کشد، و تدارکش ممتنع العقل و ادراک شود، بالجملہ رائے خود بدولت (۱)

از پذیرائی این مشورت منقص شد، و بر آن قرار یافت، کہ سواد کرناٹک بلکہ ہند از تاجران فرنگ بالکلیہ باید پرداخت، چنانچہ بنام حضرت اعلیٰ ما جہت تہرائے شراکت انگریز و راندنش (۲)

بماوای او حکم محکم صادر، و عبدالنبی خان و ہمت بہادر خان ناظمان کڑیا و کرنول را بر تسخیر دیوانم پٹن و چیناپٹن مقرر ساخت، حضرت اعلیٰ ازین معنی شکستہ خاطر، و از آگہی فساد مفسدان و مرکوز مغریاں بجائے خود متعیر گشت، کہ اگر انگریز از ضلع کرناٹک اخراج یا بد یقین است کہ امتحام قوت فرامیس فزاید، و معاندان را ملاذ و ملجأ شود، و موجب ظہور فتنہ ہے (۳)

(۱) سکدر - تیرہ - مہاراجا بمعنی رئیسیدہ (۲) کڑیہ کے نواب کے انتقال کے بعد عبدالنبی خان وہاں کے نواب مقرر ہوئے، سدھوت، گندی کوتہ، کمبم، گرم کٹڈا اور پنکپور وغیرہ مقامات انہیں کے زیر اثر تھے۔ کرناٹک پر ناصر جنگ کی لشکر کشی کے وقت عبدالنبی خان بھی ان کے ساتھ تھے اور انہوں نے وزیر کے خطہ قتل کرنے میں بہت بڑا حصہ لیا تھا سنہ ۱۷۴۷ع میں ان کا انتقال ہوا (۳) ہمت بہادر خان کرنول کے ناظم تھے اس زمانے میں سرھٹوں نے ان کے علاقہ پر فوج کشی کی۔ ہمت بہادر خان نے ادوسرے پٹھان نوابوں یعنی کڑیہ کے نواب عبدالنبی خان اور پنکپور کے نواب کے ساتھ ملکر درپردہ فرانسیس کی مدد کی ناصر جنگ اور مظفر جنگ کی شہادت کے بعد سنہ ۱۷۵۱ع میں وزیر صلیب جنگ اور فریج جنرل ہسی نے کرنول پر چڑھائی کردی اور اس کا محاصرہ کر کے اپنے قبضہ میں لے لیا (۴) چائے پناہ

منتشرة کہ زیر منگت، سراہ فرار، از ترس جان، پنہاں بود،  
 بمجرد گذار خان عقب دواں، وقوع چہار چشمی آن شیر  
 ژیاں از بس خوف و ہراس، واستیلائے رعشہ سراپا، بندوق پر بار کہ  
 عصائی ناتوانی حالت یاس داشت، از دست گذاشت، بر زمین  
 رسیدن، و سر شدن و کلولہ اش بر نشان خوردن، و افتادن آن چنان  
 سردار لشکر کش، صف شکن، این مثل مشہور گردانید، شغالی  
 بر شیر پنچہ زن، و زاغے بر باز صید افگن، چیرہ گی ورزید \*

داستان محاصرہ حضرت اعلیٰ بر قلعہ تروادہ و موقوف ماندن

تسخیرش از راندن جمعیت انگریز بدیو نام پٹن و مامور گردیدن  
 عبدالنہی خان و ہمت بہادر خان بتخریب آن و تنگ دل و  
 آزردہ شدن حضرت اعلیٰ از وقوع این معنی و باز داشتن ہر دو  
 جان مذکور را از امر مامورہ بسعی موفورہ و شکست خوردن صف  
 شکن خان بر قلعہ تروادہ از فرامیس و ہزیمت دادن حضرت

### اعلیٰ فوج فرامیس را \*

حضرت اعلیٰ با فوج خود و جمعیت انگریز بر قلعہ تروادہ  
 تاختہ، و احوال محصورین را از شدت محاصرہ و توپ اندازی  
 انگریز نوعے تنگ ساختہ کہ حصار قریب الفتح بود و از گولہ اندازی  
 فاکزیر ساعات ما بقی کشایش شمار می نمود، حسین دوست خان و  
 موسی دہلکس از آن حال اطلاع یافتہ باہل فتور نگاشتند، کہ در  
 صورت از دست رفتن قلعہ مذکور بعملہ شجاعت نواب سراج  
 الدولہ بہادر و جلالت انگریز، تنگی کار بندر پھولجری یقینی است،  
 و علاج واقع قبل از وقوع لازم پیش بینی، فکرے بعمل آید کہ  
 انگریز از رفاقت نواب سراج الدولہ باز ماند، اہل فتور ہر آن  
 آگاہ گشتہ و التماس پیشین او نیز کہ معرفت حضرت اعلیٰ متعہد  
 تسخیر پھولجری شدہ، بجلد وے آن جاگیر پرنملی خواستہ بود

بتقریب این وسواس کہ دریں روان شورش فرامیس بہ تھویر  
خاطر شکنہی دیگر تاجران فرنگ منشاء احتمال اتفاق ایشاں  
و بہکم

ہیت —

مورچہ گائرا چو بود اتفاق

شیر ژیاں را بدر آرند پوست \*

و بعد از رائے صواب و دوربینی مآل اندیشاں است، عزیمت پر  
دو سردار مذکور از بنا در انگریز باز داشتہ، بہصول رخصت  
پیشگاہ وزارت پناہ بتر وادی رسیدہ، جماعۂ راستی اساس ونا  
شناس انگریز مروت انگریز را بخاطر داری تمام وجوشش مالا کلام،  
و سردارش را بعطائے خلعت و اسب خوش خرام معزز و مباہی  
بسوئے دیونام پٹن رخصت نمود، بعد روانہ شدنش خود ہم از  
بس حزن و اندوہ دلنگت گردیدہ خواست، کہ از محاصرہ تروادی  
دست بردارد، مگر باندیشہ گوناگون نتوانست، کہ کار مرجوعہ  
گذارد، ذکرے عارض این کلام است، و بیانے واقع این ارقام، کہ  
در اوقات تالیف کتاب و قتیکہ این داستان بترتیب رسید، مولف  
معمولاً بعرض رسانید، حضرت اعلیٰ تا آن مقام کہ برائے حمایت  
کمپنی انگریز از مقام تروادی بآرکات رفتہ مطابق شرح صفحات  
صدر باراجہ رامداس، نواب وزارت مآب گفتگو نمودہ بود،  
شنید، و ترددات و تگاپوے آن اوقات، و حل عقدہای آن مشکلات  
بخاطر گذرانید، و چشم پر آب گردید، و پس از شکر خدائے  
عزوجل فرمود کہ بپاس دستگیری خود و وصیت والدم شہید  
رحمتہ اللہ علیہ کمپنی انگریز را چنانچہ باید، امداد و حمایت  
کردم، و بمناسبت ہر وقت قسمیکہ شاید، اعانت نمودم، و نوعے  
بر روی کارش آوردم کہ در ممالک ہند احدے را تاب مقاومت  
با او نماندہ، و فرامیس باچان دستگاہ فرعونے در نیل عدم لشکر  
رعونت رائدہ آنگاہ جمیع فرزندان والا تبار را خواند، و سرگذشت  
ماضی پر زبان راند، و خطاب نمود، کہ شما جگر پیوندان و دلپندان مرا

دوام گردد، دریں حال وصیت والد شہید بخاطر آورده، ارادہ دستگیری انگریز مصمم نموده، بکمال درد و اندوه از مقام محاصره تروادی جریده بآرکات شتافته، معرفت راجہ سنپت رائے دیوان و رای کنکاپشن مخاطب بر راجہ بشن داس خزانچی سرکار نواب شہید علیہ الرحمہ کہ دران زمان نیز مامور ہماں دو خدمت بودند مبلغ نمایاں از تحصیل آرکات بہ راجہ رامداس بخشی فوج وزیر کہ بسابقہ ملازمی یک دربار ایام اقامت میکاکول با اینہا آشنائی قدیم داشت، رسانیدہ، بدین نوع مضمحل خاطر خود با او پیش آورده کہ اگرچہ حسب الحکم وزارت پناہ انگریز را از رفاقت خویش یکسومی نمایم، لیکن بھال خود ماندن، و از آسیب اخراج ایمن گردیدن او از احسان شامی خواہم و گرنہ تا ولایت فرنگ مشتہر خواہد گردید، کہ از رفاقت من چنین حرج بآں قوم رسید، راجہ مذکور بعد اخذ مبلغ از خوش ادائی ہر دو میانہی کہ اتھاد پیشین را توسل نمودند، و شیرین کلامی از حد افزودند، پیام مرقومہ مفصل بگوش شنوا سماعت و اجابت نمود، من بعد حضرت اعلیٰ باتفاق شہ نواز خان دیوان و میر دایم علی خان بحضور وزارت مآب رفتہ، در تخیلیہ

(۱) راجہ رامداس ہارکھونٹہ داس برہمن قوم سے تھا چکاکول میں اس کی پیدائش ہوی عام طور پر وہ رامداس پٹنہ کے نام سے مشہور تھا کرانت ڈف نے اس کو غدار رامداس لکھا ہے۔ وہ ناصر جنگ کا رازدار تھا اس پر ناصر جنگ کو پورا پورا اعتماد تھا اسی لئے تمام خفیہ امور اس کی موجودگی میں طے پاتے تھے لیکن در پردہ وہ مظفر جنگ کا حامی تھا اور ان تمام خفیہ باتوں کی جو ناصر جنگ کے ہاں ہوتی تھیں سید لشکر خان اور مظفر جنگ کے آدمیوں کو اطلاع دے دیا کرتا تھا۔ میر دایم علی خان نے ناصر جنگ کو چٹوان نوابوں اور راجہ رامداس کی تمام خفیہ کاروائیوں اور باطل ارادوں کی اطلاع کردی یہاں تک کہ وزیر ناصر جنگ کے قتل کی تمام ساری کاروائیوں کے متعلق بھی قبل از وقت اطلاع دے دی گو ناصر جنگ نے مظفر جنگ کے قتل کا حکم دے دیا تھا لیکن راجہ رامداس نے ناصر جنگ کے آدمیوں کو رشوت دیکر قتل میں تاخیر کرا دی۔ مظفر جنگ عہدہ نظامت پر مامور ہونے کے بعد راجہ رامداس کو راجہ رگھوناتھ داس کا ثقیل ملا اس کے بعد وہ نواب طلبہ جنگ کا دیوان مقرر ہوا کچھ دنوں بعد اس کو چند ایفغان سپاہیوں نے قتل کر دیا۔ رگھوناتھ داس نے فرانسسوں کے ساتھ بڑی وفاداری کی تھی \*

امضائے زمانہ دراز ہم پاشید گئی عظام ہم دست احساس می یافت با این همه نشست و برخاست و قیام خرامش بهال، بلکه تا دوسه کروه هم قدمی سرعت دیگران با سهولیت رفتارش مهال، بالجمله بعد کشش و کوشش بسیار، و تیغ بازی بی شمار، و شکست و فرار معاند هزیمت شعار، با فتح و نصرت، و کرانداری ساز و سامان غنیمت بمیدان چنچی رسیده، بعد تیمار معجز و جان خواست، که باز قلعه تروادی در حصار لشکر ظفر مدار کشد، و آفت جان معصوم رین گردد، بغتاً نواب وزارت مآب بفریب اهل فتور بحضور طلبید، و صید از پنجه باز رانید \*

بیان رفتن قلعه چنچی بدست فرامیس و بر آمدن نواب ناصر

جنگ بفتور و اغوائے اهل فتور و شهید شدنش در شبخون زدن

فرامیس از گوی بندوق همت بهادر خان ناظم کرنول \*

بمعز دیکه حضرت اعلی از میدان چنچی حسب الطلب نواب وزارت مآب مع فوج با رکات رسید، حسین دوست خان و فرامیس معرکه از معرکه آرا خالی دیده بر اغوائے مغویان سرعت بکار برده متصرف قلعه چنچی گردیدند، و نفس الامر پناه مستحکم گزیدند، نواب وزارت انتساب باستماع آن خبر حضرت اعلی را حکم نمود که فوج خود بمعاصر چنچی فریسد، و به حفاظت آن ضلع پردازد، که کمکش از بندر پهلجری نرسد، بدان موجب محمد ابرار خان بخشی را با جمعیت شایسته روانه کرد، و خان مذکور کار بند حکم گردیده قلعه چنچی را نوعی در قید آورد، که از انسداد طرق اطراف رسیدن پرکاهی باهل حصار مهال، و جمعیت پهلجری و تروادی که رسد می آورد، بسبب تمام مزاحمت پامال جدال گشت، قلیله از آنها کریخته دست اجل خروبار همراهی، بالکلیه از اضطرار تباہی، بغارت داده، بتروادی پیوست، میر مظفر نام مغل توران ز! از رفقائے محمد ابرار خان دران معرکه داد مردی داده، بقتل چهل

لازم است، کہ دوستی و ہوا خواہی انگریز را بر خود لابد گردانید، و مدام  
 لحاظ دستگیریم و وصیت والدہ در نظر، و این رویہ در اولاد خود،  
 اراثاً مستمر دارید، و بدان موجب ہر فرد قوم انگریز را باید، کہ  
 حفاظت دولت و عزت اولاد من تا قیام خود، در ملک ہند نصب  
 العین وفاداری دارد، و ہر کہ ازین دو فرقہ خلاف آن نماید، از  
 سلسلہ خود نباشد، ازین جا رسیدم، بجادہ مطلب، الغرض از کار  
 قلعہ تروادی کہ ممکن الافتاح امروز فردا بود، تا دو ماہ پیچ نکشود،  
 آخرالامر صف شکن خان بحکم نظامت پناہ دکن از آرکات بانفوجے  
 برائے اعانت محاصرار رسیدہ، بیک سمت قلعہ نازل گشت،  
 فرامیس کہ در مصاف جنگل پیٹھہ دست آزمودہ بود، درین جا ہم  
 بوقت صہ پاس روز دفعتاً با جمعیت از قلعہ برآمدہ صف صف  
 شکن خان بشکست، تازہ واردان کہ غافل ازین دست برد بودند،  
 خیل و سرخیل بے آنکہ اندکے قیام نمایند، موافق عادت یکبارگی  
 رو بانتشار آوردند، خداوند ما با جمعیت مردانہ خورش بکمک خان  
 پزیمت سامان دویدہ، اثرے از و ندیدہ، معاودت فرمود، چون درین  
 اثنا لشکر شب محیط آفاق شد، جماعہ فرامیس فرصت یافتہ  
 بر مور چال کہ از فوج خالی بود، تاختہ خراب نمود، خداوند  
 باہوش و فرہنگ آہنگ جنگ، دران وقت تاریک و تنگ،  
 خلاف آئین، فطرت شناختہ، در میدان موضع ترکلور خیام  
 قیام برپا ساختہ، صبحے بمہر دیکہ فرامیس صف رزم آراسہ،  
 بمقابلہ اش، شتافت، دلاوران طرفین بہ نہایت شدت وحدت داد  
 مردی دادند، و دران روز زیر کان آئین و غا، و حملہ آوران پیچا،  
 بمعاینہ شمشیر زنی وعدہ افگنی جہد خاصہ حضرت اعلیٰ خود  
 را ناروا دیدہ، بکمال انفعال از کار واماندہ، دست بدعائے فتح و  
 نصرت او کشادند، و در عین گرمی کا رزار کوٹہ توپ بآن قدر نزدیکی  
 پائے چپش، گذشت کہ اسپ سواری بیفتاد، و پائے خاص محجروح  
 گشت، اگرچہ پائے اوضربے نیافت، اما از گرمی گذار متصلہ  
 گولہ پوست و استخوان پا از ہم گداخت، و پس از التیام زخم و



رفته بود، برائے انتظام مہام مطلوب آنها بقسم و ایمان عہد و پیمان  
 واثق کردہ، مراجعت نمود، میردائم علی خاں سردار مقدمۃ الحبش  
 ازاں ماجرا واقف گردیدہ، بہاں شب بحضور خود بدولت حقیقت  
 دغا اندیشگی ملائمت فتنہ خیز، و افغانہ فساد انگیز، و نا کس ناحق  
 شناس، راجہ رام داس، وغیرہ چند نا سپاس، باتفاق ہدایت  
 مہی الدین خاں، سازش مخالفان، از وساطت میر سیف اللہ واینکہ  
 امشب افغانہ بیوفائی خواہند ساخت، مشروحاً از ابتدا  
 معروضداشت، از بسکہ قضا امباب قتلش مہیا نمودہ بود، بسبب اعتماد  
 کمین گراں یعنی افغان کہ خلاف ذلک ایام نواب آصف جاہ دران  
 عہد رشد ورفاہ یافتہ بودند، غرض او محض امتیلاے ہم و ہراس  
 انگاشتمہ پذیرانہ نمود و فرمود، کہ با این کسان چہ بد کردہ ایم،  
 کہ باما غدر کنند، وبا دیگرے بگروند، گویندہ ازین جواب لب بہ بست  
 و سینہ دل از ناخن تاسف خست، غرض بہاں شب پاسے باقی  
 ماندہ فرامیس از چنہی بر آمدہ، وبے منع و مزاحمت کسی قدم قدم  
 اتواب کشاں، و گولہ زناں، بہ لشکر در آمدہ، نواب وزارت مآب  
 شہادت اسباب، گوش آگہی از پندہ غفلت تہی کردہ، واقف  
 آنحال گردید، و ہدایت مہی الدین خاں را بنابر قتل بحضور طلبید،  
 بھیلہ آنکہ اودران وقت تلاوت کلام اللہ داشت، راجہ رام داس  
 از سراولہ بر شوت اشرفی با در بردنش توقف خواست، چون پاس  
 زر بر جمیع پاسا غالب و طمع مال فایق ہمہ مطالب است، آنها  
 در بردنش تساہل کردند، و کسان دیگر نیز کہ پکی ہم می آمدند  
 بہماں لقمہ زبان خود ہا می بستند، تا آنکہ فرامیس نزدیک رسید،  
 نواب شہادت مآب کہ باوضو بود بار دیگر تجدید وضو، و دستار  
 بر مر نمود، و بخلاف دستور اوقات جنگ کہ زرہ و بکتر در بر می کرد،  
 فقط نیمہ تنگ و سفید پوشید، و سلاحی بر بدن راست نگردانید، و  
 بوقت سوار شدن در آئینہ عکس روے خود دید، اورا باسم اصلی

نفر فرامیس امتحان برش تیغ پیدریخ گردانیده رتبه شہادت گرفت،  
 مرغویاں از آگہی این حال بیاس قیام قلعه چنہی بر آشفته و  
 حیلہ مجدد انگیزختہ، خاطر نواب را از نمایش خوف یورش جمعیت  
 چنڈل پیڈہ بردیر کنہی کہ بمنزلہ قلعه است، برآں آوردند،  
 کہ فوج حضرت اعلیٰ را با وصفیکہ او ضرورت حضور فوج بدلائل  
 واضح بعرض رسانید، بمقتضائے صلاح اندیشی مفسدان بمبالغہ بالغہ  
 موکد حفاظت کنہی گردانید، ناچار خداوند مامحمد ابرار خان را  
 از چنہی طلب داشتہ بآہنگی فوج خاص روانہ کنہی ساخت،  
 و خورد تنہا با خواص بہماند، و چندانکہ تردد کرد فوج را بسوے  
 خویشتن نتوانست گرداند و فرامیس و اہل مکرو تلبیس را میدان  
 شوخی فراخ، و دست معاند بغارت ملک گستاخ گشت، نواب  
 وزیر الممالک بہکم تقدیر کہ نافذ ہر کبیر و صغیر، و غالب ہر امیر و  
 فقیر است، بمصلحت ندیمان دغا تھمیر، درعین شدت بارش  
 از بلدہ آرکاٹ ہر آمدہ، میدان چنہی را مضرب خیام لشکر  
 فرمود، چون باران کثرت، و سیلان آب شدت، و زمین نشیب و فراز،  
 و پراگندگی چنین برگ و ساز داشت کہ گروہ گروہ جوق جوق  
 جدا جدا ہر کجا کہ زمین مرتفع و مامون از صدمہ سیلاب امتیاز  
 نمود، فرود آمدہ بود، خداوند نعمت، خدیو با عقل و فطرت مانظر  
 بر احتیاط معروض نواب داشت، کہ از اشتداد ریزش سحاب، و  
 طغیانی سیلاب، و اتصال مقراعدا، نزول این جا واسطہ دغا، و خلاف  
 رائے اہل و فاست، می باید کہ متصل قصبہ بیلپور کہ میدانش  
 وسیع، و زمینش رفیع است، قیام رایات قرار یابد، کہ تمامی لشکر  
 یکجا و مجتمع فرود آید، قبول نمود، و کوچ بفرمایش مقرر فرمود،  
 خان عالم نام حاضر الوقت نامنامیت نہضت چہارشدنبہ و یمن  
 پنجشنبہ معروض داشت، چنانچہ بدان موجب نہضت بہ پس  
 فردائے آں روز قرار یافت، و میر سیف اللہ نام کہ پیش ازاں  
 (۱)

ہو کالت مفتنان نکبت تاسیس پیش حسین دوست خان و فرامیس

بس مر افراز را فگند ب خاک  
 بس گریبان نمود از غم چاک \*  
 خاک در چشم صد گلستان کرد  
 سنبلستان بسبے پریشان کرد \*  
 دارد در این خود پسند باد بهشت  
 شمعهای بسبے طربگه کشت \*  
 یار کجا دید قامت رعنا  
 داد رعنائیش به باد فنا \*  
 رفته از روزگار امن و امان  
 دیدی اے دل جهان و کار جهان \*  
 یشم بر پیل چیرگی به نمود  
 ک\* بنماد کوپسار ربود \*  
 چغد آفاق را فگنهای شد  
 حیز تردمست قتل مردان شد \*  
 رفت اقبال و آمده ادبار  
 کل بر افتاد و سرکشیده خار \*  
 اهل عزت شدند گوشه گزیں  
 ابلهان یافتند تخت و نگین \*  
 (۱)  
 کشت در مانده رغیف شریف  
 (۲)  
 چید چوں سقراطے جیف حلیف \*  
 صدر عظمت نصیب شوم است  
 در چمن آشیانه بوم است \*  
 بیشه شیر چوں شغال گرفت  
 از زمین تا فلک وبال گرفت \*

(۱) چھوٹی موٹی روٹی - گکیا (۲) سردار کا مزہ نا مرغ شراب انگوری جو مائل  
 پشیمانی ہو۔ کھوڑے کی ایک قسم مرغ رنگ اور میانی مائل ہو۔ اس کی  
 دم اور سچا ہوتے ہیں \*

خود باین خطاب سه باره مخاطب ساخت که اے میر احمد خدا حافظ باد، و پابرماری نهاد، و زنانه را نیز بر عماري هوار گردانیده، بسمتے حکم استادن داد، دران زمان کسی از لشکریان که بعضی از بے خبری یورش فرامیسی و ممانعت میلا بهای باران، و بعضی بتغافل، و تجاہل، متفرق بودند، سوائے چند نفر بانددار، و مشعل بردار احدی گرد و پیش فیلس نبرد، و مخالف سرکش آناً فاناً اقدام می نمود، درین اثنا صبح صادق دمید، و صورت دو فیل سواری عبدالنبي خان و ہمت بہادر خان ناظم کڑپا و کرنول نمودار گردید، نواب شہادت انتساب فیل سواری خاص نزدیک آنها رسانید، و خلاف عادت دست بسر شدن در سلام سبقت گزید، آنها تجاہل نمودند، و ملتفت نشدند، گمان نا شناسائی بردہ، ثانیاً قامت برافراختہ، و دست برداشتم، و آواز بلند ساختہ، سلام نمود، چون درین مرتبہ شرم حضور خداوند آنها را تعلیم آداب رسم قدیم داد، فرمود، کہ ہر ما و شما کہ برادران دینی ہستیم، واجب است، کہ بر اغیار جہاد کذیم، درین کلام ہمت بہادر خان از سنک گولی بندوق دستی آئینہ سینہ بے کینہ اش شکست، و بار مذلت ابدی و نفرین مردمی بر گردن روزگار خویش بہ بست، پریشانی حشم و خدم نمونہ روز نشور و ویرانی خنائن و تاراجی خیم معنی آیہ یَوْمَ يَنْفَخُ فِي الصُّورِ نَفْثَتِ بَرَادَرِ از برادر، و مادر و پدر تفسیر کریمہ یَفْرَأُ الْمَرْءُ مِنْ أَخِيهِ وَ أُمِّهِ وَ أَبِيهِ و بہوت زن و مرد، و پدر از پسر اشارۃً وَ صَاحِبَتَهُ وَ بَنِيَهُ بود، لمولفہ

اشک از دیدہ جہاں بارید  
آہ از جان خلق شعلہ کشیدہ  
وای بر انقلاب چرخ زبوں  
حیف از گردش زمانہ دؤں  
کہ جہا کرد بر سر آفاق  
از زمانیکہ یافتہ اطلاق \*

از سر تیغ دست سطوت او  
 سرکشان را شکسته شد گردن \*  
 جمعی از خاصگان بزم وفا  
 به نہائی شدند عہد شکن \*  
 کرد از روی مکر و عذر و دغا  
 سازشے با معاند پر فن \*  
 زدہ از بہر ظلمت ادبار  
 شمع اقبال خویش را دامن \*  
 بقلف کاری حقوق قدیم  
 باختند آبرو ہمیشہ زدن \*  
 در زمانیکہ ز امدائے آب  
 قطرہ می داشت در سحاب وطن  
 میر خود را کشاں کشاں بردند  
 سوے چنہی بمحض فتنہ و فن \*  
 خویش و بیگانہ سرزدہ پس و پیش  
 ابر گشتند بر سر روشنی \*  
 بر کشیدند تیغ کیں زینام  
 سرا او نیزہ را سپردہ زتن \*  
 (۱)  
 زیر، تغابن زمین بعبوش آمد  
 شد بر افلاک نالہ و شیون \*  
 زد گریبان خلعت دولت  
 چاک چندین ہزار تا دامن \*  
 تا قیامت دگر نیاید راست  
 زان ہمہ جستگی بہیچ بدن  
 بسہادت ازں امام کہ او  
 شدہ مقتول است دشمن \*

(۱) باہم نقصان اٹھانا - کھاٹا - نقصان اور مجازاً بمعنی افسوس - يوم العاصف

مائد از خر کمیت نیرنگی  
 با یژ بر ہمسر است رو بہگی \*  
 ملک روشن بود ز تاب حسام  
 چہ شود گر کشید صرغہ خام \*  
 چہیست زین نالہ حاصلت برہاں  
 کار خود را بہ بین و بند زباں \*

الغرض از شہادت مظلومی او قیامتے برپا گردید، و شور و نوحہ از ارض تا سما رسید، نہر خون گناہش آبیاری نخل آفتے نمود، کہ ہمراش تاحال تلخی رساں مذاق زمانیاں است، و بحر درد جانکاهش جوش طوفانی کشود، کہ سیلاب اولی آلان آفت بنیاد دولت ہندوستان است، مرتکبان این عمل دیرے نگذشت، کہ ذلت پاداش کشیدند، و مشیران این دغل زمانہ سپرے نگشت کہ بمکافات فاش رسیدند۔ بمضمون این بیست کسے — بیست

(۱)

بسان عکس آب اندر کف خود واژگون بیند  
 کسے کو راست سورے سینہ نوک مذاں دارد \*

تاریخ قتلش باین عنوان یادگار دل افگاری، و شاہد جگر خواری  
 مہرر این دفتر و مخبر این خبر است، و بس۔ لمولفہ —

نائب شاہ ہند ناصر جنگ

پایہ دار و زارت دکھن \*

از کمال شکوہ و شان و حشم

قدوہ اہل احتشام زمن \*

بسکہ سرگرم نظم عالم بود

(۲)

آن نظام جہاں محیط مین

موج اجلال زد بکرنائک

بہر تسکین اشغال فتن \*

(۱) برگشتہ - الفا - نامدادک - مضمون (۲) جمع ہے سنہ کی - بمعنی احسان

طاہر پسر محمد حسین خان طاہر جاگیردار آنجا باجمعیّت بسیار از قلعه بطور استقبال بیرون رمیده، باوجود عذر حضرت اعلیٰ بشدت مزاحمت، و دقت ممانعت بطریق یگانگت، بحیلہ ضیافت، در قلعه طلبیده، و خداوند ما چندانکہ زبان معذرت آراست، و عذر خواست، مزاحم گوش را بے بہرہ سماعت ساخت، خدیو ہمہ دان مادیّد، کہ تعذر پیش نمی رود، و مزاحم راہ نمی دہد، بحیلہ بول از جلسہ برخاستہ و بصوبہ رفتہ، غضنفر علیخان را از ارادہ باطلہ و اصرار مبالغہ جاگیردار خفیدہ آگاہ ساختہ، تدبیر نجات خواست، خان صداقت نشان او را مطمئن و مشغول ادائے احتیاج گردانیدہ، خود برگشتہ نزد جاگیردار آمد، و بزین پوش کہ مزاحمتا سرراہ گسترانیدہ، مترصد کم نشسته بود، جلسہ گشتہ بزبان ہم کلامی از مغالطہ خیال و نگاہش دفعتاً بسان تیر جسته، دستے بکمر، و از دست دیگر نوک کتار مسلول بشکمش رسانیدہ، اعتراض مزاحمت نمودہ، باین عبارت او را دہشت داد، کہ اگر آقایم را راہ می دہی، و نوکران خود را بعدم تحریکت از جائے آنها تاکید می نمائی، از دست من رستہ باشی، والا بییقین دانی، کہ از رسائی ہمیں کتار، و درازی دست آزمودہ کارم، خون خود درین جایاشی، و بعد از آن راضی ام، بہرچہ بر سر آید، و ہر نگردم، از آنچه رو نماید، خان صداقت نشان کہ عاشق تن و توش، و باقوت و جوش بود، در حال بنظر بینندگان چنان می نمود، کہ بازے کنجشکی را بچنگال آوردہ و شیرے برگو مغذدے پنہجہ بردہ، الغرض جاگیردار ازیں بلائے ناکاہ، و آفت جانگاہ پوش و حواس باختہ، صبر و قرار از دست دادہ، فریاد الامان برکشید، و ہر نوکران خود بتاکید اینکہ از جا نجنبند، خروشید، و بنا چاری بحضرت اعلیٰ آواز دادہ، کہ کسے مزاحم نیست، بفضلہ پابرکاب باید گذاشت، مع الغیر بہرگز دولت باید شتافت، چنانچہ حضرت اعلیٰ بہمہر دیکہ سر مزاحمت شکستہ دید، پیشتر رواں گردید، چون بقصبہ والگندہ پور منفصلہ یکت کروہ رنہنگدہ

داشت میراث تاز نوکر خود  
 کشته شد زان ہمہ بلا و مہن\*  
 از محرم گذشتہ پانزدہ روز  
 یافت حرمان ز زندگی و وطن\*  
 بہر تاریخ این تالم بود  
 سر حالہ بعبیب فکر و مہن\*  
 دنعنا داد ای صدا از غیب  
 ہا تغم قتل شد امیر دکہن\*

بیان بر آمدن حضرت اعلیٰ ازان مہلکہ بحفظ حافظ حقیقی

و تنہا روانہ شدن بسوے نتہر نگر و متعرض گردیدن معتبر خان طاہر

جاگیردار رنجنگدہ در اثناء راہ و بر آمدن ازان دغا غضنفر علی خان<sup>(۱)</sup>

و رسیدن بسرحد نتہر نگر بتائید مہمین اکبر\*

پس از بعث شہادت مراسر قیامت، نواب نظام الدولہ بہادر ناصر  
 جنگ علیہ الرحمہ پراکندگی در اشکر واقع گشت، و عزیمت ناگزیر  
 محمد محفوظ خان بہادر شہامت جنگ و محمد نجیب اللہ خان بہادر  
 وغیرہ امرا و اعیان بصوب حیدر آباد صورت بست، و حضرت اعلیٰ  
 ما بکمال اخفا مع غضنفر علی خان و یک پیادہ رہنما ازان مکان  
 بطوریکہ بار معاونت متصور دیگران شود، بسمتی برآمدہ، رامت روبراہ  
 نتہر نگر آورد، و از شدت باران و طغیانی آب بیکران، و ناشناسی رود  
 و راہ، و چشمہ و چاہ، و محض از شناوری اسب قطع منازل پیش  
 برد، چون بدین حال بہ تعلقہ ترنامل رسید، جماعت دہ و درازدہ کس  
 ملازمان متعینہ آنجا ہمراہ گردید، بمحضر وصول رنجنگدہ معتبر خان

(۱) رنجنگدہ کا دوسرا نام رنجنگڑی بھی ہے۔ یہ مقام پر اسمبلور سے کبارہ میل  
 کے فاصلہ پر واقع ہے۔ معتبر خان طاہر یہاں کا قلعہ دار تھا۔ محمد علی والا جاہ اور  
 معتبر خان کے باہمی تعلقات اچھے نہیں تھے۔ رنجنگدہ پارچہ بانی میں مشہور تھا  
 یہاں سوئی اور اوئی کیڑے عمدہ پیمانہ پر تیار کئے جاتے تھے۔ سنہ ۱۷۵۱ع میں اس  
 مقام پر نواب محمد علی والا جاہ اور انگریزوں کے ساتھ فرانسیسیوں اور چندا صاحب  
 نے زبردست جنگ لڑی تھی جو جنگ والکنڈہ کے نام سے مشہور ہے۔ والکنڈہ  
 پورم رنجنگدہ کے قریب ایک قلعہ ہے اسی مقام پر جنگ ہوئی تھی\*  
 ۹



غیر روز جنگ فرزند اکبر نواب آصف جاہ و برادر کلاں نواب نظام الدولہ بہاد شہید کہ در حضور شاہ وزارت پناہ بود متضمن تعزیت شہادت برادر و ترغیب توجہ سے دکن روانہ نمود و از فراع آراستگی امور مستعد جدال گشت و ہدایت محی الدین خان بہادر فردائے روز شہادت نواب ناصر جنگ شہید روز چہار شنبہ شانزدہم محرم محترم سال یک ہزار و یک صد و شصت و چہار ہجری مقدس بدست یاری سرداران افغان و راجہ رامداس وغیرہ اعیان نمک حرام از ذلت حبس برآمدہ برسند ریاست دکن نشست و ہمہ لشکر (۱)

و اسباب و دواب و خزائن وغیرہ غنائم در حفاظت خود آوردہ ۳ روز در ہماں مقام قیام ورزیدہ روز چہارم کہ شنبہ و نوزدہم شہر مذکور منہ الیہ بود با تماشای خیل و حشم بہ پھولچری رسیدہ و با حسین دوست خان و موسی دبلکس ملاقی گردیدہ مجلس سرور با عظمت و شان نامحصور آراستہ حسین دوست خان را بخطاب و منصب و نظامت پایان گھاٹ و موسی دبلکس را بخطاب ظفر جنگ و جاگیر چنچی و تروادی وغیرہ و موسی لاس و موسی دتیل وغیرہ سرداران فرنگ را از خطاب و مناصب و انعام خورم و مشکور گردانیدہ و بہت بہادر خان را بخطاب رستم جنگ و جاگیر رائے چور و ادیوی

و عبدالنبی خان را بجاگیر کنچی کوٹہ و کوٹی و کورم کندہ و عبدالکریم خان را بجاگیر سرا و جانوجی مرہٹہ بخطاب بہادر و مہاراج ارجن جسونت و راجہ رامداس را بخطاب راجہ رگھناتھ داس و محمد حسن را بخطاب احسن الدین خان و عبدالرحمن را بخطاب مظفر خان صورت معنی کل محتال فخور بخشیدہ واستعداد و استقلال حضرت

(۱) چوہائے مثل گورژے - گدھے - اونٹ وغیرہ جن پر سوار ہوتے ہیں اور برجہ لادنے ہیں (۲) محمد حسن کا دوسرا نام شیخ حسن ہے یہ اور امن کا بھائی رحمان دونوں سنہ ۱۷۴۰ع میں فرانسیسی فوج میں جو ماہی میں تھے سپاہی کے حیثیت سے داخل ہوئے تھے ڈیپولے نے ان دونوں بھائیوں کو مدراس کے محاصرہ کے وقت روانہ کیا تھا یہاں یہ دونوں بھائی ترقی کرکے فرانسیسی سپاہیوں کے جمعدار ہو گئے جب یہ نظام کے ملازم ہوئے تو آہستہ آہستہ ترقی کرکے اونچے عہدوں پر مامور ہو گئے \*

متعلقہ نتھر نگر رسید، رقعہ بدست خاص از وصول خود  
بسرحد نتھر نگر بنام غضنفر علی خان رواں گردانید، اوبہ معاہدہ  
رقعہ دستخطی دست از کمر بند و نوک کتار از شکم، جاگیردار  
یکسو کرد، وگفت کہ اگر مراہم کہ حق نوکری بجا آوردم،  
مگذارے، بضمانت من از آقاہم بہیچ نوع جرحے نہ بینی، و در  
صورتیکہ با من نوکر جانفشان دغاکنی، از تیغ انتقامش نارغ نہ  
نشینے جاگیردار زبان باستمانت کشاد، و بگر فتن عہد عفو جسارت  
خود راہ داد، چنانچہ سالما از انجا رہا، و فایز خدمت آقا، و  
با تفاتش موصول قرارگاہ دارالذکر نتھر نگر بسر عتے گردیدہ، کہ از  
اشکرگاہ چنچے تا آن مرکز دولت راہ ہفت روز دریک شب و  
روز طے گردانید \*

بیان استعداد جنگ حضرت اعلیٰ بسر کوبی اعدا و نوشتن

عرضداشت و نامہ متضمن سوانح سرگذشت نواب و زارت پناہ بحضور

(۱)

احمد شاہ پادشاہ و نواب آصف الدولہ سید غازی الدین خان بہادر

فیروز جنگ فرزند اکبر نواب آصف جاہ برادر کلاں نواب ناصر جنگ

بہادر شہید رحمۃ اللہ علیہ \*

حضرت اعلیٰ بعد وصول نتھر نگر و پرداخت اسباب و آرایش لشکر  
عبدالوہاب خان بہادر نصرت جنگ برادر خورد را از صوبہ نیلور و  
محمد ابرار خان را از ضلع کنجی طلبید، و عرضداشت بحضور  
احمد شاہ پادشاہ مشعر رو داد کرناتک پایاں گھاٹ و نامہ بنام  
نواب وزارت انتساب آصف الدولہ سید غازی الدین خان بہادر

(۱) نواب غازی الدین خان فیروز جنگ نظام الملک آصف جاہ کے بڑے بھائی تھے۔  
سنہ ۱۷۳۹ع میں محمد شاہ نے انہیں امیرالامرا کا منصب عطا کیا۔ دسمبر سنہ ۱۷۴۰ع میں  
جب ناصر جنگ کے بھید ہوجا نیکی خبر دہلی پہنچی تو چوڑی سنہ ۱۷۴۱ع میں شہنشاہ  
ہند محمد شاہ نے غازی الدین خان کو نظام الملک کا خطاب دیا اور دکن کا صوبہ دار  
بنا کر روانہ کیا لیکن غازی الدین خان کا راستہ ہی میں اورنگ آباد کے قریب انتقال  
ہو گیا۔ غازی الدین خان کے انتقال کے بعد ان کے بھائی شہاب الدین کو عہدہ الامرا کا  
عہدہ اور حماد الملک کا خطاب دیا گیا \*

رواں گردید، و بسبب و قفہ افغانان کہ در سیر بندر و دریا و غیرہ نوادرات متوجہ بودند، تا حصول و عبور رود آرکات قصر منازل از ضروریات راہ گردانید، چون از طرز و آئین عیارکی چند امرائے لشکر، و افغانہ، خصوصاً بہت بہادر خان کہ باطن زعم باطل نظامت دکن می داشتند، مطمئن از حفظ خود نبود، و کمین داری تدارک خود سری آنها می نمود، چنانچہ با این تیاری مادہ فساد مرکوزہ طرفین، ہر دو لشکر مختلف الباطن و مغترق الظاہر کہ پس و پیش یکدیگر می رفتند، بسرحد دامل چرو پیوستند، مردم سپاہ مغل، دستے کہ بتاراجی ملک افغانہ کشادند، با وصف منع ہدایت محی الدین خان باز ننہادند، افغانان بمقتضائے غلط اندیشی، و وقوع آن خسارہ از ایمائے میر لشکر دانستہ بادۂ عناد را از جوش فساد مکروہ در آتش نمودند، و بتاثر بدہستی بہ فکر افتادن در چاہ سزائے اعمال کہ سر راہ حال کنندیدند بودند، و دران روا رو راہ روزے یک گردون و دوشتر پر بار مظفر خان علائہ دار فوج فراسیس بغارت بردند، و وقت درخواست مالک مال تعہل و انکار در پیش آوردند از آنها کہ ہنگام از نیام ہر آمدن تیغ انتقام رسید، چندانکہ عبدالنبی خان تردد انطوائے آن شعلہ از آب قبول از عوضش بجا آورد، مظفر خان نہ پسندید، و شمشیر پرخاش کشید، و جماعہ افغانان نیز بغروش تمام جوشید، و فوج فراسیس و ہدایت محی الدین خان صف آرا، و مظفر خان سرگرم دلیریہا، و عبدالکریم خان افغان بمکافات خطا، تلف تردستی اہل وفا، و میر صیف اللہ تہربہ کار پیام دغا، در سوال و جواب صلح این ماجرا، از دست پر دلال لشکر نواب شہادت انتما، بے نشان آفت سزا گردید (۱)

و بہت بہادر خان کہ مظلوم قتل نواب مظلوم برگردن خورش داشت مجدداً بارخون ہدایت محی الدین خان برداشت، و از تدبیر صایبہ نواب نظام علی خان، پسر چہارم نواب آصف جاہ ماخوذ

(۱) ہمت بہادر خان نواب ناصر جنگ کا قاتل ہے سنہ ۱۷۳۳ ع میں وہ اپنے آپ الف خان کی جگہ کرنول کا ناظم مقرر ہوا \*

اعلیٰ شنیدہ از طوالت سررشتہ خرخشہ اندیشیدہ، بہ تجویز و مشورت موسیٰ دہلکس نامہ موافقت بنام حضرت اعلیٰ با عہد و ضمانت نامہ موسیٰ دہلکس و جانوجی مرہٹہ روانہ ساخت، خداوند ما اجوبہ خطوط ہریک بمضمون مناسب، و جواب نامہ ہدایت مہی الدین خان باین عنوان نگاشت کہ اگرچہ اطاعت ناظم کرناتک، بارئیس دکن لابد، اما لحاظ بر آنکہ تصرف شما بر نظامت دکن از تغلب و بدرہی است، و اختیار من بر ریاست کرناتک ارثاً از حکم شاہی، بدون صدور احکام ظل سبحانی اعتماد نظامت شما، و اطاعت من از محالات است، و با این حیثیت تفویض نظامت آرکات بہ حسین دوست خان و دادن جاگیر بسا تعلقات بفرامیس از تعجبات، و بالیقین منشاء بسا تعرض و قباحات، و جواب خطا دہلکس مشتمل بر نفرین عہد شکنی، و بد سر انجامی، و آگہی تدارک بد لگامی، و بے اعتمادی ضمانت، و بے اعتباری کفالت، بدرج مضمون عہد نامہ اش کہ در زمان جنگ دیوانہ پٹن بعدم ارتکاب فسادات گرفتہ بود، ارقام فرمود، و بجانوجی مرہٹہ نیز آنچہ مناسب دانست تسطیر نمود\*

بیان روانہ شدن ہدایت مہی الدین خان بہادر بسوے دکن و

کشتہ شدن او با دیگر قاتلان نواب ناصر جنگ در اٹناے راہ و نشستنی

(۱)

نواب صلابت، جنگ بہادر فرزند میروم نواب آصف جاہ برمسند

ریاست دکن \*

ہدایت مہی الدین خان بہادر بعد انتظام ہمگی مہام و تقسیم اموال مغرور و انعام، و عطاے مناصب و خطابات، و تفویض جاگیرات، و آرایش جشن نشاط بے شمار، مع اُنبوہ قریب دو لک سوار، و تمامی حشمت و شوکت قدیم و جدید، موسیٰ دہلکس سردار فرامیس را با جمعیت او برفاقت حید و از بندر پھولچری بصوب دکن

(۱) آصف جاہ کے تیسرے فرزند ہیں سنہ ۱۱۶۳ تا سنہ ۱۱۷۰ انہوں نے حکومت کی \*

مخاطب بعالم علي خان را با جمعيت شايسته بنابر ضابطي  
اتصائے نئيرنگر وغيره روانه ساخت، تا آنکه او بجمعيت عجيب و منازل  
طويل مبيت و صول اضلاع مذکور بکار برد، و ملک ترناويلي و مدبره  
وغيره باختيار و پالينگران آن نواح را تا توندمان و زمين دار تجاوز  
بانقياد آورد، حسين دوست خان باشصت هزار کس از سوار و  
پياده، و يحيي خان و ذکريا خان سرداران فوج خاصه، و دو هزار  
فرنگي، و ده هزار زنكي و ده هزار بار، و يک صد ضرب توب، آتش  
بار فرايسيس بسر داري موسي لاس در سال يک هزار و يک صد  
و شصت و چهار از بهرت مقدس و ماه جمادي الاول از آرکات  
خروج، و از راه چت پيٹ و تمري دپولور در ترنامل نزول نموده،  
بعضرت اعلي نگاشت \*

#### نامه حسين دوست خان بعضرت اعلي \*

بميا... توفيق کارساز و معاضدت تائيد خداوند بے نیاز، گيرو  
دار ملک آرکات بعنوان اختيار سابق بلا شرکت غير بذات من  
انتظام پذيرفته و اشکال دعوائے ديگران از نمود صورت حق من  
بعجاب بطلان نهفته، از تبخ خون ريزم آنچه بر سر خديو دکهن  
رسیده، مشتهر روزگار است، و از آهنگ ستيزم هر چه با نواب  
سراج الدوله بهادر والد شما پيش آمده، عبرت ديده اولو الابصار  
بادستگاه اطلاق نظامت و اقتدار کامل رياست من، حکومت معينه  
يک قلعه نئيرنگر و جمعيت مردم معدوده ما حضر علائمه شما،  
همسري را نشاید، اگر عافيت مطلوب باشد، گذاشت قلعه بعمل  
آيد، تا بهيچ نوع مزاحمت بهال شما نرسد، و خار فکر دامنگیر  
اراده خاطر مصفا نگردد، ورنه به بيند که سيلاب تيغ چه طوفان  
سي انگيزد، و برق حمله ام بر خرمن نئيرنگر چه مي ريزد، زياده  
انتظار جواب است، اين نامه اش وقتي رسيد، که از استيلاي  
بیماري مزاج خاص، و ياس حکمائے حذانت اختصاص، تغل  
عظيم در قوائے دولت ساري، و از عارضه تسلط عالم علي خان

قصاص خون دو خداوند دولت و سرش بر نیزہ انگشت نمای رسوائی و مذلت و شکمش جاک و مملو از نجاسات و خس و خاشاک و وقوع این رنگ بعد قتل نواب ناصر جنگ در عرصہ دو ماہ و یک روز عبرت دیدہ اہل بصیرت و فرہنگ شد طرفہ تر آنکہ ہفدہم شہر ربیع الاول سال یک ہزار و یک صد و شصت و چہار ہجری تاریخ دفن لاش او در اورنگ آباد و قتل قاتلانش مطابق افتاد یعنی آن شہید پاک تا تلافی خون خویش تن ب خاک نداد القصہ راجہ رامداس و دیگر سرداران لشکر برائے نظامت دکن نواب صلابت جنگ بہادر پسر سیوم نواب آصف جاہ را بر مسند ریاست نشانده پیشتر رواں گشتہ اثنائے راہ بر کڑیہ دست غارت کشادند چون عبدالمعید خان برادر کلان عبدالغنی خان جاگیردار آنجا بگذارش سہ ۳ لک روپیہ از میر لشکر امان خواست از آنجا دست باز داشتہ بکرنول ریختہ آب و تاب آبادی آن بگرد تاراجی انپا شتند وزن و بچہ ہائے ہمت بہادر خان امیر ساختند و فایز حیدر آباد شدند و اعتبار فرامیس روز افزون گردید و در تماشای ملک دکن آتش شکوہش اشتعال کشید \*

دامتان لشکر کشیدن حسین دوست خان بر نٹہرنگ عرف

ترچناپلی بعزم مقابلہ حضرت اعلیٰ و دیگر حقایق متعلقہ آن \*

حسین دوست خان از جانب ہدایت محی الدین خان نظامت ناپائدار کرناٹک یافتہ خود را بے مائع و مزاحم پنداشتہ و سر تکبر بآسمان برداشتہ با فوج خویش و فرامیس از بندر پھولہجری بآرکٹ رسیدہ و بتالیف و استمالت قوم و عشیرت خود و زمینداران وغیرہ ضابط ملک گردیدہ و دریں اثنا استماع بیماری حضرت اعلیٰ تصرف ملک کرناٹک را ذریعہ بدیعہ فہمیدہ عالم خان (۱)

(۱) عالم علی خان ابتدا میں چندا صاحب اور تنجاور کے راجہ کی فوج میں ایک سپاہی کی حیثیت سے ملازم تھا کچھ دنوں بعد وہ مدھورا چلا آیا اور عبدالاحد خان سے لوکر تنجاور کا قلعہ اپنے قبضے میں لے لیا سنہ ۱۷۰۱ع میں اس نے مدھورا میں زبردست قوت حاصل کر لی اور آہستہ آہستہ چندا صاحب کی حمایت شروع کر دی۔ عالم علی نے قلعہ تنجاور کی مدافعت کے لئے کیپٹن کوپ اور نواب محمد علی والاجہ کے بھائی عبدالوہاب خان کے ساتھ زبردست جنگ کی سنہ ۱۷۰۰ع میں وہ چندہ صاحب کے ساتھ شریک ہوکر ترچناپلی چلا آیا اور جنگ میں مارا گیا \*

يُخْرِجُ الْهَيَّ مِنَ الْمَيْتِ از زبانها جوشید، هر گاه که حکیم گرت ثالث قطره چند در کام کرد، زبان خاص صدائے دلنوازی برآورد، که پهلویم گردانند چون عمل بر حکم بجا آوردند، بعد از لحظه خطاب فرمود که حال حسین دوست خاں چیست و او کجا است، جواب دادند، که نتیجہ تعریضی که قرار داده ایم، منحصراً بر صحت و سلامت فکر نباید ساخت، و خاطر مطمئن باید داشت، هر گاه که باز همان ارشاد سابق، سامع نواز گردید، اتفاق بشاشت هوا خواہاں بعرض رسانید، که بافراط حربہ و احتشام، و شان و شوکت تمام، بتر نامل رسیده، نامہ بنام نامی نگاشت، چون حال والا اقتضائے استماع مضمون و ارتقام جواب نداشت، بصلاح یکدیگر مناسب وقت جرأت پر داز جوابش شدیم، و غیرازاں مصلحت ندیدیم، چنانچہ نوشتہ ما مقبول و موثر طبعش گردیده، و عہدنامہ اش بر طبق خواہش اولیائے دولت ہمیں دم بصہابت دو شتر سوار رسیده بفضلہ بمجرد صحت مزاج خاص روانگی ما، ہمراہ رکاب خداوندی بصوب دکن یا شاہجہاں آباد می سزد، و مزاحمت خارے بدامن عزیمت ما، امکان ندارد، خود، بدولت اظهار آنها سماعت نمود، قدرے (۱)

آش طلب فرمود، و چند قاشق نوشید، و مزاج را فی العملہ باعتماد سنجید، و بتأکید ہمت، و دستگیری حاضرین از سر و بالین عہد اتفاق عارضی بشکست، و بتائید غیرت و مددکاری تکیہ ہا، و فراہمی حواس و اعضاء راست نشست، و خط و عہدنامہ حسین دوست خاں و جواب مرقومہ خواندین مذکورہ، بحضور طلبید، و دید و شنید، و چونگی ملک نئہرنگر و فوج سرکار، پرسید، و تصرف عالم علی خاں (۲)

برہمہ می ملک، و نمادین یکت و جب زمین در اختیار سرکار، سوائے قلعہ، و انحراف، تمامی پالیگاران، و برطرفی دو حصہ از فوج خاصہ دریافتہ، و ساعتہ با اندیشہ ساختہ، جواب نامہ حسین دوست خاں کہ دہ عالم بھران اشتداد مرض رسیده بود، بایں مضمون (۳)

مرتسم نمود \*

(۱) چمچہ \* (۲) بالشعہ \* (۳) نقش کرتے والا \*

و زوال قوت مستعار ادویہ افزاج کمکے، و کسر صحت ذاتی فوج خاصہ، حکم ضعیف صریح، در ملامتی اعضائے مملکت جاری گردید یعنی از تسلط مخالف پالیگاران فرمان پذیر، بالکلیم ترک رفاقت گرفتند، و از فوج خاصہ دو حصہ بر طرفی گزیدہ بمعاند پیوستند و بیماری خود بدولت علاوہ آن گشت، و نزول مدارج قوت اضافہ بر آن، لہذا حذاقت شعاران حکمت علمی، و کاربندانی معاملات املی، مثل عبدالوہاب خان بہادر، و مید علی خان و خیرالدین خان و حسین محمد خان و غضنفر علی خان و محمد ابرار خان و سید ناصر علی خان و سید مخدوم علی خان وغیرہ نظر بر نزاکت اوقات زمانہ بے وفا، و بیماری و بے طاقتی گفت و شنود آقا، و رسیدن خصم پر دغا با آنہم ہیبت و شوکت بے انتہا، و مختار گردیدن فرامیس از بندر پھولچری تالب نربدا، و عدم امید اعانتے از پیچ جا، تعویذ و ترکیب نسخہ مصالحت را، علاج سقم مزاج مملکت اندیشیدند، و جواب نامہ موصولہ بہ پذیرائے ملتسماتش و درخواست امان و عدم مزاحمت خاص، و ملازمانس، نوشتند و بہر خاص مرسل کردند، حسین دوست خان از مضمون آن مطلع گشتہ، جوابیکہ بطریق عہد نامہ بمضمون آنکہ ہر جا کہ خواهند، بے اندیشہ تعارض ہر روند، خاطر خواہ شان مرقوم، و از مہرو نشان مرتب و مرسل گردانید، در زمانہ موصول گردید، کہ خوانین مذکورہ از زندگی خداوند مایوس گردیدہ، گرد پلنگش از گریہ وزاری حلقہ ماتم داشتند، و جہت تشخیص تنفس آئینہ پیش بینی او گذاشتند، و حکیم سکندر معالج بسبب آنکہ خود بدولت از چند روز چیزے نفورده و نوشیدہ بود چند قطرہ آتش جو باچند قطرہ عرق نو تیار ادویہ از پنہ در دہان مبارک چکانید، چو بعد یک لحظہ چشم کشود، باز از ہمہ آتش و عرق قدرے در کامش نمود، و ازان فی الجملہ افاتہ

(۱)

دید، و بھران بے خودی حاضرین امید بر یاس مثل طبیعت بر مرض غالب گردانید، و نوائے تهنیت و شکرچی لا یموت باقرار صفت



اولیائے دولت و اعیان مشورت چندانکہ بعرض حقیقت کاروبے  
 سامانی پیکار و فقدان حکومت خویش بیرونی حصار و قدرت دشمن  
 قوی لشکر با اقتدار و تصرف اعدا از نر بداتا سرحد ملیسوار تعویز  
 مصلحت و تحذیر مخاصمت دادند و درین اسرولایل صریح و براہین  
 و ضمیمہ آوردند فرمود کہ اگرچہ بحسب اسباب ظاہر اظهار شہما  
 از راہ حزم و احتیاط و رفع پر خاش و نزاع را آرایش بساط  
 است لیکن ملکی کہ ملک الملوک جل شانہ از روئے ازت  
 بمن بخشیدہ و پادشاہ ہند بتعهد چنین امر خطیر مرا برگزیدہ  
 باشد شرم می آید و حیادامن می گیرد کہ دیدہ و دانستہ بغیر  
 گذارم، می خواہم کہ تا مقدور دست از ملک بردارم و اگر درین کار  
 برنیایم و جہاں را درین محملہ گذارم، گوئے ساموری بردہ باشم  
 (۱)  
 امثال این گفتگو بر زبان راند و این ابیات تیمور نامہ بخواند \*

### نظم تیمور نامہ \*

کہ اے پوہندگان صافی نہاد  
 سہل است ناموس دادن بباد \*  
 بترسم گراکنوں زسر باختن  
 دیگر کے توانم سرا فراختن \*  
 اگر من بخوام برات امان  
 برآرد نامہ زنام اڈراں \*  
 جو خواہم زتیرش امان خواستن  
 چہ کار آیدم ترکش آراستن \*

روز دیویمش بسواری بالکی اطراف قلعہ گردید و ذخایر  
 سب و باروت، آلات و ادوات و لوازماتش بنگرید و احکامیکہ لازم

(۱) تیمور نامہ مولانا ہاشمی کی ایک منظوم تاریخ ہے جس کو انہوں نے خراسان میں  
 لکھا تھا۔ ہاشمی رشتہ میں ملا جامی کے بہنچے ہوئے ہیں۔ تیمور نامہ لکھنے سے قبل  
 جامی نے ہاشمی کی شاعرانہ استعداد کو آزمائے کیا تھے ان سے یہ فرمائش کی تھی کہ  
 وہ فردوسی کی اس نظم کے مقابلہ میں ایک نظم لکھتے جو سلطان محمود غزنوی کی محو  
 میں لکھی گئی تھی۔ حسب فرمائش ہاشمی نے اسی طرز پر ایک ہجو یہ نظم لکھی جسکو  
 جامی نے بہت پسند کیا تاریخ تیمور نامہ تقریباً ۷۷۵ چار ہزار اشعار پر مشتمل ہے جو  
 مسند نامہ کا مقابلہ کرتی ہے ہاشمی کو اس بات کا فخر تھا کہ ان کی یہ نظم  
 قصہ اور کہانیوں پر نہیں بلکہ صحیح تاریخی بنیادوں پر لکھی گئی ہے ہاشمی نے اپنے  
 حال ملا جامی کا نتیجہ کرتے ہوئے ہفت آہنک یعنی فیروز و خسرو لیلی مجنون و غیرہ  
 سات مشنوں کو ترجیح دی ہیں سنہ ۸۱۲ھ میں ان کا انتقال ہوا \*

### جواب از طرف حضرت اعلیٰ \*

شکر حمایت فیاضی که نوع انسان را بدستگاه عقل رسا بر مایر ذی حیات فضل و منزلت داده، و بمقتضای حکمت بالغه خود، جهت اصلاح مهمات کائنات بر سر او تاج خلافت نهاده، هر گاه که از فضل بی زوالش استقلال ریاست موروثی، بلامشارکت او مزاحمت احدی دارم، یعنی بسند علی الدوام پادشاه هند و ناظم دکن نظامت این ملک لرثا ملک و تمغائے خویش می شمارم، ازداعیه باطله شما که محض تغلب و عین تقلب است، چه و سواس، و از توده باروت فرامیس که تکیه گاه فراموشان حمایت الهی، و از یکت اخگر قهر غیبی مستوجب خرابی و تباهی است، چه بیم و هراس قلعه تنهنگر پیشتر چرا بدست رکھوجی سپردید، و الحال آنرا که بقوت طالع خود، بدست آورده ام، بصلاح و مشورت کدام مصلحت دشمن می خواهید نمی دانید، که کنگره های این دیوار میدان امتحان تیغ گذاری، معجزه باسربازان بشمشیر گردن نهادن است، و مقابلہ با راست روان، مینه به تیر دادن، حسرت میراث غیر سرمایہ ندامت است، و خواهش امر مهال دوری از سلامت، قدم به تامل گذارند که دریں راه چاه درپیش است، و طمع عمل نسازند، که خطر نیش از حدبیش، دویدن دریں عرصه جان گداز، گذشتن از آبرو است، و اعتماد فرامیس دریں دریائے بی کنار، بسان دستگیری کدو، اگر عاقبت می خواهند، از پیش قدمی پسپا شوند، و از تقاضائے خطہ خدا داد من باز آیند، و گر نه معرکه مرد آزمائی فراخ است، و دست مردانه ام درھدم عدو

(۱)

کستانج، زیاده چه اظناہ یابد، چون بدیں گونه ارتسام و انسجام یافت بمهر و نشان خاص مزین و مرتب ساخت بحضور خود تفویض و تحویل سہای شتر سواران مسطور، و آنها را بالغام صد صد روپیہ و یکت یکت چادر بانات مباہی مشکور نموده سلام و پیام لسانی انیکہ سابق جواب نامہ موصولہ وقت اشتداد بیماریم کار پردازان دولت بی اطلاع نگاشته بودند، و الحال کہ بافضال شاخی بی ہمال صحت حاصل حال ماست استعداد جدال و انتظار آمدن شہاست ہرزبان آنہای شتہ و عہد نامہ نوشتہ خان مذکور واپس داده رای گردانید

فرمود، کہ نمی دانید، پس پشت این صف غیرت تمامگی ولایت انگیز استاده است، و در طلسم این نقش گنج بیکراں نهاده، حسین دوست خان جواب نامہ خود کہ صحابت شتر سواران از صوب روانہ شدہ، بہ خوانندہ مثل مار در خود پیچیدہ نمود، و از رسانندگان جواب نامہ تنقید تمام حقیقت صحت حضرت اعلیٰ پرسید، و مفصلہ کیفیت استقامت و پیام زبانی شنید، و بر آتش حسد طہید، و از ترنامل بصوب نثر نگر روان گردید \*

بیان صدور فرمان احمد شاہ بادشاہ و نامہ نواب آصف الدولہ  
غازی الدین خان بہادر فیروز جنگ در جواب بنام حضرت  
اعلیٰ متضمن عطاے خطاب ملکی و فرائض مناصب و استقلال  
نظامت ملک کرناٹک و اضافہ نیابت ناظم دکن مع حکم نامہ سلطانی  
بنام زمینداران پایا نگہات و بالائے گہات برائے اعانت و اطاعت  
حضرت اعلیٰ \*

چون حضرت اعلیٰ ما پیشتر ازین عرضداشت بحضور شاہ و نامہ بنواب وزات پناہ آصف الدولہ غازی الدین خان بہادر فیروز جنگ بر طبق ارقام صدر ارسال داشتہ بود، پس از وصولی آن و وضوح کیفیت کرناٹک پایاں گہات و سر گذشت نواب ناصر جنگ شہید، از پیشگاہ شاہی، نظامت صوبعات دکن، بنواب آصف الدولہ مفوض، و فرمان تھسین عنوان باضافہ منصب و خطاب، و استقلال ریاست ملک کرناٹک پایاں گہات، نیابت نائب دکن، بنام حضرت اعلیٰ کہ شرحش از عبارت موضوع می شود، مع دستور العمل موصوم ہمگی زمینداران و ضلعداران و قلعداران پایاں گہات و بالائے گہات بذکر امداد و اعانت و اطاعت حضرت اعلیٰ معرفت ناظم مجدد یعنی نواب آصف الدولہ بہادر پانامہ اوصحوب دوشتر سوار، از شاہ جہاں آباد، مرسل و بسبب انسداد راہ آرکات از راہ ملک میسر در نثر نگر صادر گشت، حضرت اعلیٰ بآرایش دربار، و تاکید زینت شہر و بازار

(۱)

از کمال ادب و اکرام، و ترتیب اسباب، تزک و احتشام، فرمان شاہی، مایہ دست انتظار، و مدعاے استقلال عزت و اقتدار گردانید،

آرامتگی اسباب مسطور بود نافذ گردانیده، و مراجعت بدیوان خاند  
و رساله داران فوج را بحضور خوانده علی‌العموم تاکید فرمود، که  
کسب مکمل مائل رفتن باشد، بلا اندیشه و مزاحمت بروی، و هر که راغب  
مایلین است، بقسم کلام مجید بماند، باین اقرار که تا انصرام این  
کار سراز انقیاد نه پیچد، چنانچه رفتنی رفت و ماندنی بهمان میثاق  
قایم گشت، بعد انضباط این مراتب عبدالهادی نام را پیش‌گورن  
دیونام پتن که دران آوان بکپتان دیونام پتن اشتهار داشت  
بانام اثبات حقوق سابقه خویش و استعانت دفع بدانندیش روانه  
ساخت، و بزبان گماشت، که مخالفت فرامیسی بامن و جهه  
نداشت، چون در زمان سابق اعانت کمپنی ایست اندیا کما حق  
ساختم، و بندر دیونام پتن از تصرف فرامیسی یا مخالفتانم اتفاق  
ورزیده، و پدرم از همان محله جام شهادت نوشیده، و قتیکه نواب  
ناصر جنگ شهید حسب اغوائی نمک حرامان جماعت انگریز را که  
برفاقت من بر محاصره تروادی بود، روانه دیونام پتن نمود، و عبدالنبی  
خان و همت بهادر خان مرداران نامی گویا و کرنول را جهت استیصال  
بنادر و اخراج تمامی تبحار فرنگ از حدود کرناٹک مامور فرمود،  
من بحسب وصیت والد شهید نظر باعانت کمپنی انگریز و ضرورت  
آنکه قیام این قوم درین ملک باشد، و کسی مزاحم حال او نگردد  
از تروادی بآرکات رفته راجه را مداس بخشی فوج را مبلغ خطیر داده،  
و بانواب ناصر جنگ هم بآئین مناسب ظاهر ساخته، افواج متعدده  
تسخیر بنادر باز داشتیم، اگرچه در وقت پدرم از عدم استعداد  
فوج و اسبابش و اتفاق اعانتی از کمپنی نشد، اما الحال که بامن  
معامله بامن رونماست، حق شناسا را باید که درین اوقات کمک  
سازد، و خرج فوج و غیره لوازماتش همه من شناسند، کپتان  
دیونام پتن با قدام این معنی پرداخت، چنانچه جمعیت قلیله  
از جانب او به نئهرنگر رسیده، بیرون قلعه سمت باب جنوبی طرح  
نزول انداخت، از اهل مجلس بد ریافت حیثیت جمعیت اعانتی انگریز  
که عبارت از چهل سولداد یک سردار باشد به تشبیه ممانعت طوفان  
دریا از خس، تمثیل مزاحمت طغیان هوا از مگس، بعضی خندیدند،  
و بعضی چس بر جبین چیدند، خداوند همه دان، و خدیو با عقل و توان،

نمک حرامان، و شرور خیره سران، و پا از اندازه بیرون نهادن تاجران  
 فرنگ، و چیره دستی فرامیسان غولہ دنگ، بھر غضب سلطانی در  
 جوش، و طوفان قهر خسروانی در خروش آمده، از حضور لامع النور  
 اقدس اعلیٰ برائے تنظیم و تدسیق صوبہات دکھن، و تنبیه و تادیب  
 مفسدان پرتقن، و گوشتابی خیره سران، و قلع و قمع بنیاد فساد باغیان  
 یار وفادار خجسته کردار بے ریورنگ، آصف الدولہ غازالدین خان بہادر  
 فیروز جنگ، را مامور و مرخص فرمودیم، کہ بدان حدود رسیدہ  
 اعانتے کہ واجب و لازم مہمات آن فدوی خاص باشد، بحضور رساند،  
 و بجمیع ضلع داران و کار بندان ممالک مہر و ستان نصارت نشان  
 حکم اقدس ارفعہ بارتہ نفاذ یافتہ، کہ تاجران فرنگ را از حدود خود  
 بدر سازند، خصوص فرامیس را کہ مادہ فساد و مایہ عناد است ہرجا  
 کہ یا بند، مثل خار و خاک از کنش بر آرد، باید کہ آن شہامت  
 مرتبت نیز ہمٹ بر عمل این تاکید مصروف داشتہ در اخراج فرامیس  
 از خطہ کرناٹک جہد وافی نمایند، و تمامی زمینداران و ظر فداران  
 خاص و عام آن ضلع حکم محکم صادر فرمودہ ایم، کہ ہر ہمہ باطاعت  
 و اعانت آن خاص الخاص کمر سعی بر بندد، و این معنی را موجب  
 اعتبار و قیام خویش داند، آفریز بر آن مزارار تھسین، کہ پاس  
 عنایات ما در نظر داشتہ سر رشته استعقل در ہجوم متہمدان، و خیرہ سران  
 از دست نگذاشتہ، تحفظ قلعہ و حراست ملک مفوضہ، چنانچہ باید  
 بعمل آوردند، در جلدی آن ہمہ ترددات نمایان، دریں اوان میمنت  
 آغاز سعادت عنوار، آن فدوی خنص را بعطائے منصب ہفت یزاری  
 ذات، و ہفت یزار موارد و اسلحہ، و خلعت ہفت یارچہ مکملّ ملبوس  
 خاص، و جیفہ و سر پیچ مرصع باسلسلہ مروارید، و خطاب  
 عمدۃ الملک و سوار ی ریامت علی الدوام مفوضہ سابقہ کرناٹک پایان  
 گھاٹ، از عہدہ رفیع نیابت نظامت دکھن، مرفراز و سر بلند فرمودیم،  
 باید کہ شکر و سپاس این مواہب بے قیاس بجا آوردہ، مرکم  
 تقدیم دولت خواہی باشند، و حراست ملک کرناٹک کما ینبغي

و بہکم بار عام گویہ مضامین آبدارش در سلک سماعت ہر کدام کشید، و بہصول این ماحول کوس شادیانہ تہنیت نراخت، و دستور العمل باضائے پایا نگہات و بالائے گہات مرسل ساخت چنانچہ ہمہ با از ادراک مضمونش مجدداً رجوع آوردند، و با جمعیت خود اطاعت او چنانکہ باید بکار بردند \*

### شرح فرمان احمد شاہ بادشاہ \*

امارت و ایالت مرتبت، شوکت و شہامت منزلت، صرخیل دلاوران معرکہ رزم، سر دفتر مبارزان عزم، عرصہ دانائے رموز سلطنت و شہریاری، وائف اسرار خلقت و نامداری، فرازندہ لوائے شوکت و حشمت (۱) (۲) طرازندہ بساط ابہت و عظمت، اعتماد سلطنت و کشور کشائی، نص خاتم بہت و فرمان روائی، جوہر مصمام یکرنگی و وفا، رونق محفل صفوت و صفا، قدوہ خوانین بلند مکان، عمدہ امرائے عظیم الشان، برگزیدہ یکرنگان حق گذار، امتظار مجاہدان دیندار، شیر بیشہ روز جنگ، منہدم ساز کفار شقاوت آہنگ، امیر صائب تدبیر مملکت مدار، مشیر روشن ضمیر عالی مقدار، ظفر انگیز نصرت شعار، رنگ آمیز نقوش عزت و وقار، فدوی خاص با اختصاص و امتیاز، لایت العنایت والا عزار، عمدہ الملک سراج الدولہ محمد علی انورالدین خان بہادر دلاور جنگ، بعنایت بادشاہ و نوازش خسروانہ معزز و مباہی بودہ، بداند، کہ دریں ایام ملالت انجام عرصداشت آن فدوی خاص از نظر ہماں ما بدولت و اقبال گذشت، و دریافت جان سپاری یار وفادار بانہنگ، نظام الدولہ میر احمد خان بہادر ناصر جنگ، موجب تاسف گشت، خدایش بیامرزد، و بر جہت خویش جانہند، کہ برکار والی نعمت جان نثاری ساخت و بتقدیم شیوہ وفاداری قسمیکہ شاید، پرداخت، از وضوح فساد مفسدان، و متمردی ستمردان، و ظہور فتنہ مفتنان، و حق فراموشی

(۱) نقوش و نگار کردہ والا (۲) بزرگی - رونق - شکوہ (۳) نکتہ جو انکوائی وغیرہ  
پر حلقہ ہیں - اور یکسر اول اور ہضم اول بھی آہا ہے \*

عظیم کبری، در فرمان واجب الامتثال حضور فضل ذوالجلال، بادیکر عطیات خطاب و منصب و خلعت و استقلال حراست ملک کرناتک، وغیره نوازشات منامیه میرین است، یقین است که برطابق حکم بارگاه خلافت از تقدیم نشاط مراتب مبدولہ میجدد، و گذارش سیاس واحد احد، در تصفیہ خس و خاشاک فرامیس وغیره جمهور حسد دمیده باغستان ملک کرناتک خواهند پرداخت، و تارسیدن این جانب از انتظام امور دکن مسرور سعی بلیغ خواهند ساخت، انشاء الله تعالی بعد دستداد اتصال بتجویز و صلاح یکدیگر همه نظم و نسق مهم کرناتک و دکن خاطر خواه احباب و مرسته شهود خواهد شتافت، بفضل من کل الرجوع تکیه بتو جهات روز افزون شاهی الممیدان کلی باید داشت \*

بیان روانه شدن فوج سرکار به پیش بندی راه ادبار حسین

دوست خان بسر کردگی عبدالوہاب خان برادر نامدار و داد مضاف

از دو لشکر بدامان، کوه رنجنگدہ و ہزیمت یافتن بد خواہ بسوس

قلعہ رنجنگدہ و بد عہدی قلعدار آنجا \*

حضرت اعلیٰ پس از صدور فرمان شاهی، و وصل نامہ آصف الدولہ ناظم مجدد دکن، و جوع آوزدن ضلعداران ملک، بلا انتظار رسیدن کمک آنها، بمجرد اجتماع آمد آمد حسین دوست خان باقتضائے نمود شجاعت ذاتی، و ظهور جلالت طبعی، بمحض ہمت و فطرت والا، و مصلحت اعیان صواب نما، فوجیکہ عبارت از یک ہزار و دو صد سوار و دو ہزار پیادہ برقند از خاص، و چہار ہزار پیادہ تو ندمان متعلقہ قلعہ نھرنگر، جملگی شش ہفت ہزار کس از سوار و پیادہ باشد باپانصد فرنگی انگریز کہ از دیوثان یغن ما درایہ کمک رسیدہ سابق، ہمراہ مسترجنھی دفع ثانی آمدہ بودند، بسر داری عبدالوہاب خان بہادر شکوہ الملک و مستر مذکور جہت مدارہ خصم پیشتر فرستاد، چنانچہ تارنجنگدہ رسیدہ، حسب التماس

نمایند، و تا رسیدن ناظم از خطہ دکن بآخبر باشند، و نگذارند، کہ بے ہدایت و دزدان فراسیس در دکن قیام گیرند، و توجہ مارا ہموارہ مبذول حال خیر مال خود شناسند \*

شرح نامہ آصف الدولہ غازالدین خان بہادر فیروز جنگ \*

بعد حمد و اہب بے منت و نعت، خاتم الرسالت میر بہن خاطر خطیر و ضمیر فطانت تنویر، آن سر دفتر امرائے عظام، سر لشکر نورئیدان کرام آبروئے چہرہ حشمت و اجلال، جوہر آئینہ دولت و اقبال، اعتقاد ارباب خلعت و ولا، اعتصام ایادی اہل سفوت و صفا، عمدۃ الملک سراج الدولہ محمد علی انورالدین خان بہادر دلاور جنگ، باد، کہ مودت نامہ مخالفت مضمون، محبت ذریعہ موالات مشہون، متضمن شہادت مراسم قیامت اخویم نواب نظام الدولہ بہادر ناصر جنگ رحمۃ اللہ علیہ و طغیان ورزیدن فراسیس پرتلبیس، بدستگیری بعضے نمک حرامان انسان صورت و بسیرت ابلیس، و خرابی ملک کرناٹک، و استقامت خویش در قلعہ نتھرنگر، با وصف شورش اطراف و غلوعے اہل خلاف، با عرضداشت حضور ظل مہجانی رسید، و واسطہ تحسّر و اندوہ خاطر گردید، از انجا کہ بساط ہوائے غیو ہنگامی این مہرا، نوردین امت، و بیقابی و ثبات این بنائے بے بقا، پامال میل فنا دیدن، انسان را جز برضائے الہی دستگا ہے معلوم، و بدون تسلیم مشیت ایزدی گزیری نامفہوم، لہذا با صطبار لاچارہ کوشیدہ بہ پیروی اطاعت پیش آہنگان عرصہ اعتبار، و تحفظ اسباب نام آن خلوت گرینان نشیمن پایدار، حسب مراحم و الطاف شاہی و مطابق اذعان حکم سایہ الہی گردیدہ شد، یعنی نظامت دکن، از پیشگاہ خلافت پادشاہ زمن، روز منظور کشتن عرضداشت آن استظہار احسن، مفروض من ملتہی افضل ذوالمنن، و عہدہ نیابت این کار برآں کار فرمائے انتظام، روزگار، مقرر و مستحسن کشت، چنانچہ شرح این



انداخت، و مقدور مقاومت نیافت، و عنان از معرکہ بر تافت و متوجہ انسداد راہ رسد گردید، و حضرت اعلیٰ عبدالہب خان بہادر را باستماع افتادن مرکبش از گولہ قلعہ رنجنگدہ بحضور طلبید، و حسین دوست خان بر موضع سہوارم بفاصلہ چہار کروہائی نٹہرنگر رسید \*

بیان رسیدن حسین دوست خان بر قلعہ نٹہرنگر عرف (۱)

### ترچناپلی و کیفیت مصاف ہر روزہ \*

بعد از آنکہ حسین دوست خان در مصاف رنجنگدہ ہزیمت یافت، و بر میدان تالاب تراب متصلہ اونڈاتور مہوی آبروے خورد شکستہ، بہر موضع سہوارم شتافت، ہماںجا رخت نزول انداخت، و حضرت اعلیٰ برکوہ تایماں بر آمدہ از دور بین طور لشکرش دیدہ بمقتضائے دور بینی عقل رسا بہاضریں ارشاد فرمود، کہ اگر در سہ روز حسین دوست خان عبور از ہر دو رود حایلہ نماید، و بقلعہ آویزد، فتح او اگر یک روز از ان زیادہ متوقف شود بلا شک فتح ما خراہد بود، چوں در آنجا بمقام دو ماہ و بیست روز برائے ضبطی ملک و تفویض آن بعمل اشتغال ناگزیر داشت، آخر کار ارشاد خداوند پیش بین از آئینہ فتح مشتبہ صورت امتحسان یافت، مردم متعہیر شدند، کہ بدستگاہ کدام علم بانجام کار وامی رسد، و باستعداد کدام کمال از صورت حال پی می برد احسن الدین خان حسب الایماے آقا باجمعیت فرامیس حصار قلعہ نمائی دیرستان سرپرنگ و جہمگیر بدست آورد، و از لب کاویری تا سر پشتہ کوہ دہوہی بندہ دود نفس سوزی زمین بندی بآسمان برد، خداوند باہوش و جرأت ما از فوج خویش بمقابلہ

(۱) سنہ ۱۷۱۰ع مارچ کے مہینے میں چندا صاحب اور فرانسیسون کی فوجیں ہندوچری سے روانہ ہوئیں اور چند قلعوں پر قبضہ کرتے ہوئے آرکات پہنچیں اور اطراف و اکناف کے قلعداروں سے حاف و فاداری لینے اور خراج وصول کرنے کے لئے کچھ دن یہاں تھری رہیں اور مئی کے اواخر میں ترچناپلی کے جنوبی جانب روانہ ہوئیں \*

معتبر خان طاهر قلعدار آنجا که اقرار اعانت عندالمجاهدہ خصم  
واثقاً بعمل آورده بود، مهاذی قلعه اش نزول نمود، و از آگهی دغائے  
سابقہ او، و پدرش بجائے خود حزم و احتیاط تمام داشت، و معاند  
ہم بفاصلہ دو کرومی قلعہ مذکور رسیدہ رخت ادبار انداخت،  
قلعدار بعد یک پاس شب بمقتضائے بد عہدی ارثی سردادن اتواب  
قلعہ بر لشکر سرکار آغاز نہاد، از بسکہ فوج باخبر بود، آگاہ غدر  
او گشتہ بر قلعہ یورش آورده، از گولہ اندازی انگریز آنقدر داد  
تدارک داد کہ اگر باز قدرے فرصت یابری می نمود، تسخیر  
قلعہ مقدم فتوحات بود، ناگاہ صبح بدمید، و فوج حسین دوست  
خان نمودار گردید، و جانثاران سرکار با وصفی کہ تمام شب تعب  
بیداری کشیدہ بودند، بکوشش مردانہ روزانہ کہ با معاند تازہ  
مقابل روداد، تکاہل نساختند، و تا بلندی یک پاس روز معرکہ  
را کم کارزار داشتند، و فرامیس را منہزم کردند، و حسین دوست  
خان را دست بہ پشت صوے قلعہ راندند، و دران ہنگامہ بگنجر  
و بکوب تعاقب زنی با فراامیس از میدان روگردانیدہ، بآئین دغا  
و اخفا از پناہ نشیب خندق توپ اندازی سر کرد، و غرش اتواب  
قلعہ آشوب دیگر بر آورد، چنانچہ گولہ از برج قلعہ بگردن اسپ  
سواری خاصہ میر لشکر یعنی شکوۃ الملک بہادر خورد، و بشکست  
با این بہادر ہمت و توان بر اسپ دیگر نشست، و تا پناہ بردن  
مفرور یقلعہ عنان تکاور نگرفت، چون مخالف را گرویدہ پناہ قلعہ  
دید، یورش بر حصار از مساعی لایحصل فہمید، و بہ تجویز آنکہ  
دشمن را بمیدان کشد، رایات لشکر سمت اوتٹا تور کشید، و درانجا  
چندے مقام نمود، درین اثنا حامد علی خان نام از  
رفقائے خاص با پانصد کس کارداں شباشب دویدہ، قلعہ ورداچل  
از بند مخالف کشود، و حسین دوست خان بعد آمدن احسن  
الدین خان فوجدار فرامیس کہ در چنور و انتظارش واسطہ مقام  
مصاف قلعہ رنجہنگذہ بود، عزم پیشتر ساخت، و مجدداً متصل  
تالابیکہ موسوم بتالاب نواب است، مقابل لشکر کردیدہ طرح جنگ

بیان رائے زدن حضرت اعلیٰ با مشیران دولت و روانہ نمودن

محمد مدینہ علی خاں و مستر کلیوس سردار فوج انگریز کہ ثانی

الحال مخاطب بلارڈ کلیف گردید با فوج ظفر موج بہ تسخیر

بلدہ و قلعہ آرکات و مسخر شدن آن \*

وقتیکہ بر محصورین قلعہ نٹہرنگر از درازی مدت محاصرہ،  
سرکشی مقامہ، عجزے پدیدار گشت، حضرت اعلیٰ بہ تعویذیکہ  
باعث انقسام جمعیت و معاند و اندفاع تعب مردم و کشایش  
طرق رمد، باشد، اندیشیدہ، محمد مدینہ علی خاں و مستر کلیوس  
سردار فوج انگریز را کہ ثانی الحال بجلدوئے خدمات نمایاں بلارڈ  
کلیف مخاطب شد، با سپاہ کینہ خواہ بہ تسخیر و تفتیح بلدہ و  
قلعہ آرکات روانہ، و کار فرمائے بہت مردانہ، فرمود، خان مذکور  
با مستر مسطور جوں از راہ سرحد تونڈماں و تھار بدیو نام  
پٹن و چیناپٹن رمیدہ، فوج و حربہ سنجدیدہ، بہ بلدہ آرکات  
روانہ گردید، و برادر کلان حسین دوست خاں محمد علی خاں  
نام، نایب آن مقام، از استماع، این خبر، با احوال و احوال  
بعائب و یلور رخت فرارکشید، بے منارعت و مزاحمت احدے،  
بفراغ خاطر بتاریخ بیست و دویم شوال المکرم سال یک  
ہزار و یک صد و شصت و چہار ہجری مقدس، داخل قلعہ آرکات،  
و رافع لوائے حکم خداوند رفیع الدرجات گشت، و بمہر دیکہ حریر  
آرزو نقش مراد بست، بروج و بارہ قلعہ مرتب و مستحکم و ذخیرہ  
فراہم ساختہ، مستعد و منتظر جنگ نشست \*

افواج بداندیش چهار جوق نموده، یکے بسرداری ابرار خان و مسترکوب سمت مشرق و دویم بسرخیلی دانشمند خان و مستر جنھی طرف جنوب، و میوم باختیار غضنفر علی خان و دیگر مدبران بسوے مغرب و چهارم بسپہ داری ظفر علی خان معروف بمیر ملنگ و غیرہ کار آکاخان جانب شمال اطراف قلعه باحداث دمدہ ہائے متعدد، و چیدن اتواب بے حد، احاطہ محافظت دیگر از آب شمشیر تیز، و آتش توپ و بندوق شعلہ انگیز، بآن استواری بسته کہ دشمن بنارصائی تدبیر مور حال بندی، و نقب دوانی، پشت دست بدنجان حسرت خستہ، مگر فراسیس برکوة مذکور جائے قیام یافتہ گولہ اندازی می نمود، غرض ہنگامہ ستیز از ہر

(۱)

دو جانب از ششم رمضان لغایت نہم ذیقعدہ آنآ فائاً در ترقی بود، دریں محاربات طرفین قلعه کوڑی مفصلہ پنج کروہی شرقی نھرنگر واقع بین البھریں بسبب طغیانی آب و غیرہ امکانی کمک سرکار بھنگ ہشت روز بمژد جاں دادن بسا جوانمردان بدست غنیم رسید، و پس از فروشدن آب رودا حسین دوست خان نیز از سمیوارم بر آمدہ در میدان دلوائی منڈف بفاصلہ یک کروہی سمت مشرق قلعه نھرنگر نازل گردید، و اطراف لشکر خود حفاظتاً حصارے کشید، و از انجا دم دمدہ ہائے تردد می دمید، اگرچہ با وصف این ہمہ شر و شور مخالف مرکش ہر چہار دروازہ قلعه چون دیدہ بخت بیدار برائے آمدن رسد باز بود، لکن از امتداد زمان محاصرہ و تگاپوئے افواج غنیم و انسداد طرق گرانگی غلہ در قلعه تکلیفی بر مردم افزود، بنا براں جمیعۃ با سر انجام حرب ہر سومی رفت، و صد مزاحمت اغدامی شکست، و رسد بقلعہ میر سائید، و مایہ قوت کشش و کوشش مبارزاں می گردید \*

(۱) مورخ ۳ جولائی روز جمعہ سنہ ۱۷۰۱ع سے جنگ کا آغاز ہوا اور سنہ ۱۱۶۳ھ مطابق ۳۰ ستمبر سنہ ۱۷۰۱ع تک معمولی جنگ ہوتی رہی \*

مذکور، و شنیدن نام سرار راؤ کہ او در زمان سابق بعد امیر شدن حسین دوست خاں پدرش بدست رگھوجی و فتح سنگھ متصرف قلعہ ترچنپلی گشتہ موافق ترقیم صدر، تفویض نواب آصف جاہ بہادر ساختہ نوعی بیم و ہراس بر خود راہ داد، و مراسیمہ و از خود بے خبر گشت، لیکن از دل دہی سرخیل فوج ہر اول، و سردار فراسیس سرعت بکار برد، و شدت تمام از چہار طرف حملہ آورد، از انجا کہ مخالفان قلعہ از قریب رسیدن جماعہ کمک خبردار و قوی دل شدہ بودند، بپہور تمام در دفع یورش خصم کوشیدند و میر را در خندق بخون غلطانیدند، صباحش کہ فوج مرہٹہ نمودار گردید، محاصر از بس ہراس، بترک اسباب و اتواب سنگین، با سامانیکہ امکان برداشتن آن داشت، برائے پناہ مثل موش گرہ دیدہ بنقب قلعہ ویلور خزید، مدینہ علی خاں و مستر مذکور از قلعہ باز بر آمدہ با یونس خاں سردار فوج کمکی ملاقات نمودہ، بعصانت بلدہ و سرعت قلعہ پر داخلند، چون مقرر درین فرصت از ازدیاد جمعیت ویلور

بہ تجدید غرور و عزم پیکار در میدان آرنی شتافت، با فوج نووارد باستقبال خصم قدم پیشتر نہادہ در معرکہ آرنی اورا ہزیمت دیگر، و سمت چنہی راہ فرار دادہ، خود معاودت کردہ قلعہ تہری متعلق اختیار حسین دوست خاں کہ سرراہ بود، مسخر گردانیدہ، داخل بلدہ آرکات شدہ، بہ تنظیم امورات ملکی و فوج اشتغال وریدند \* ہیان مصاف رضا علی خاں و مستر کلیوس در اٹنائے راہ

ترپاترہ و رسیدن میر مدینہ علی خاں و یونس خاں بہ کمک مستر مذکور و مقرر شدن رضا علی خاں بصوب پھولچری و کشادہ شدن  
در حصار کنجی و کاویری پاک بدست آویزی اولیائے دولت \*

حضرت اعلیٰ از اصغائے نوید فتح قلعہ تہری، بعد تقدیم مراتب شکر الہی، میر مدینہ علی خاں را پس از فراوان تحسین

(۱) آرنی آرکات سے بیس میل کے فاصلہ پر جنوب میں واقع ہے جہاں ایک مشہور

قلعہ بھی ہے \*

بیان رسیدن رضا علی خان پسر حسین دوست خان و محاصره

نمودن بر قلعه آرکات و رسیدن فوج اعانت از حضور حضرت اعلی

و گریختن خان مذکور طرف ویلور و باز صف آرا شدن هر دو فوج

در میدان آرنی و شکست خوردن مخالف و غالب گشتن مدینه علی

خان و گرفتن او قلعه تمري را بتوفیق معین مستعان \*

حسین دوست خان کیفیت از دست رفتن قلعه آرکات

شنیده، بکمال تشویش درخویش پیچیده، برائے و اگر فتش صلاح

مشیران بیهوده بیان، رضا علی خان پسر خود را چیده، و طلبیده، و برای

افسون التجائے غمخواری دمیده، و در جواب آن، از زبانش کلمات

مردانه قصه دغائے مقابلہ نواب انورالدین خان شهید، و غیره لاف

تهورانه، و گداز فصولانه شنیده، با فوج نمایان و جماعه فرامیساں

روانہ ساخت، تا آنکه او بتمري رسید، مردار فوج هر اول که در

اصطلاح فرامیس میرمی نامند، مبعثت و رزیده، راست بغرور جمعیت

داخل شهر، و از پناه عمارات پیرخاش کوشید، و مدینه علی خان،

و مستر کلیوس نیز از قلعه برآمده بتوپ و بندره، و مشیر بسا شهر

اجسام از آبادی ارواح و پیران نمودند، و از پناه گرفتن مخالف

بقلب دیوارها و عمارات، و آمدن رضا علی خان بر قلعه اندرون

حصار رفته تا مقدر دو سمت مردی مردانگی بدفع جنگ دو

طرفه کشودند، آخر الامر بکثرت اژدها، اعدا، و قلمت جمعیت

خود، و افتادن سراسر دیوار یک جانب قلعه، شدت توپ

انداز یهائے اشقیا تنگ آمده جان در مشقت و اراده داشتند، که قلعه

بصلح تسلیم سازند، درین اثنا جمعیت دو هزار سوار مرهه

به سرداری یونس خان که حضرت اعلی با متماع دریدن رضا علی خان

بسمت آرکات از جمله افواج کمکگی حکم شاهی از نهرنگر برائے

اعانت آرکات فرستاده بود، متصل رسید، چون سواران مذکور از آن

مرار راو بودند، رضا علی خان با متماع قرب وصول جمعیت

بکنجی رسیده، حصار دیرش بتصرف کشیده، جماعه محافظین در آنجا گماشته، بترپاتور ریخت، و رضا علی خان مع فوج فرامیس و سواران خاصه اش صدراہ گردیده، از سه پہر روز تاغروب آفتاب شور شہ برانگیخت. غرض تا آن وقت غالب از مغلوب ممتاز نبود، دریں حال میرمدینہ علی خان باستماع آواز اقواب، بقیاس رساکیفیت جنگ در یافته، بافوج خود و جماعه کمکی بطریق ایلغار از لب رود آرکات، وقت عصر بآن سرعت روان گردیده، کہ در عمل یکپاش شب اول و قتیکہ مستر کلیوس نظر بر قوت و حشمت بداندیش و قلت فوج خویش متحیر مآل کار بود، بغتہ بہ نہر دگاہ رسیده، بہ پشت معاند آویخت فوج مخالف تاب جنگ دو طرفہ نیاورده، سر رشته مقاومت کسبخت، و رضا علی خان در تاریکی شب از حال لشکر خود کہ رسالہ رسالہ و جوق جوق راہ فرار پیش میگرفت، پردہ بر روی وقوف داشت، و بتصور بیجائے پادارثی اہل فرار، استقلال نگذاشت، ہر گاہکہ غلبہ فوج فرنگ سحر، لشکر زنگ شب را انتشار داد، دیدہ تو ہم کشاد، و از صورت کار دو چار و بی صبر و اختیار گشتہ، جریدہ روئے کریز بصبوب پھولچری نہاد، و سامان، و سازش بیست و چہارم ربیع الثانی سال یک ہزار و یک صد و شصت و پنج بدست لشکر منصور افتاد، و بعد از شہود صورت فتح، مدینہ علی خان و مستر کلیوس، و رخورده، باہم تہنیت گفتہ، فتح نامہ بحضور حضرت اعلیٰ فرستادہ، روز دیگر عزم مصمم بر تسخیر قلعہ کاریری پاک گماشتہ، جلادت را کار دادہ، در آن قلعہ نیز از دست یورش کشادہ، تہانہ داران گذاشتہ، ضلعداري چہار سمت آرکات و تمری و کاریری پاک و کنجی بچہارکس معتمد مفوض ساختہ، جہت ترتیب اسباب و فراہمی فوج، بنابر تسخیر قلعہ ویلور، و دیگر قلاع و اضلاع متعلقہ آرکات، مستر کلیوس بطرف چیناپٹن راہی گشتہ، و مدینہ علی خان بصبوب آرکات معاودت نمود \*

و آفرین، دربارهٔ آراستگی فوج و تسخیر دیگر قلاع، و ضبطی اضع  
متعلقه آرکات، و گورنر بندر چیناپتن را بنا بر امداد میر مشارالیه از  
فوج و اسباب لایبی نگاشت، و چند فدویان ملازم حضور را با جماعه  
یک هزار سوار از جمله افواج کمکئی کراچوری نندراج، بتفویض  
خدمات قلعداری، و قلعداری، نزد میر مذکور روانه ساخت، پس  
از وصول فوج و حکم حضور، میر مدینه علی خان مستر کلیوس  
را جهت تهیه فوج دیگر، و لوازم جنگ، به بندر چیناپتن،  
روانه گردانید، و خود قلعه آرکات و تعری بمروست رسانیده، پیونس  
خان راسع فوج معاون قدیم و جدید، بیرون بلده، بربل رود،  
جهت حفاظت اطراف، و ایصال ذخایر، مایحتاج بر دو قلعه  
مفتوحه فرود آورد وکیل پادر نام سردار انگریز نایب مستر کلیوس  
را بقلعداری آرکات مامور ساخته، خود بفرامی رعایا و آبادی بلده  
رو آورد، دران هنگام و صوبدار که متعهدیک صد جوان بندوق بردار  
باشد، از علاقه داران محکومان سردار مسطور محافظ دو برج قلعه  
بسبب رابطه قدیم، بارضا علی خان خفیه عهد تفویض قلعه،  
برشوت مبلغ بسته بود، خان مذکور بر اعتماد او از چنهی بطریق  
ایلغار، بر اراده باطله، هرگاه که طالب رود آرکات رسید، میر مدینه  
علی خان بآگاهی آن ماجرا کیل پادر را مطلع ساخته، مقتدری  
مذکور را بردار کشید، از اتواب قلعه گوله هائے پیهم پیشکش پرزه  
دو یه ی خصم بد باطن گردانید، رضا علی خان نظر بر بی استیابی  
جنگ، و خبردار گردیدن سرداران اسلام و فرنگ، بر خدع و آهنگ  
خود، ازان کار اغماض بکار برده، بر کاویری پاک مقصله دو کربای آرکات  
رخت نزل انداخت، و با احتیاط اتصال فوج سرکار، جمعیت فرامس  
دارنجا گذاشت، و مدینه علی خان بعزم نبر دو بقتیح کاریری پاک،  
مستر کلیوس را ازان سر گذشت، و بر عزم خود آگاه، و از چیناپتن طلب  
نمود، و مستر مذکور بمهرد شنیدن آن خبر با جمعیت از چیناپتن



ازیں جا فراغ یابم، و معاًبر ملک دکھن شتابم، و از انجا توسن عزم  
 برہند تازم و از بنگالہ تاسندھ گوئے ریاست بازم، بعد ازیں بیہودہ  
 گوئی با از سمت مشرق بر قلعہ یورش و آتش توپ خانہ فرامیس  
 مشتعل نمود، خداوند ما ازیں معنی آگاہ، و ہر حرکات فضولانہ مخالف  
 متبسم گردید، و ہمشیر دلاوری از نیام برکشید، و اتواپ قلعہ را  
 بوق ریز پنبہ زار فوج بدخواہ گردانید، ہر گاہکہ دیوار قلعہ از آتش  
 باری حربہ اقسام، شعلہ پذیر، و خندق از خون فرامیساں لبریز گشت،  
 مخالف بہ ندامت خسران ہرزہ کاری، و نکبت خذلان ہزار خواری  
 برگشت، و روز دیگر باز برہم بے شرمی کمر بست، و بہمیں آئین  
 روزی بے حرکت بیجا، و پر خاش جوئی با معطل نہ نشست \*

بدان آمدن کراچوری نندراج راجہ میسور و مرار راؤ و ط فدار  
گوئی ہر اے اعانت سرکار حسب الحکم شاہی و مستقبل رفتن عبدالوہاب  
خان بہادر با آوردن آنها و رودادن مصاف با موسی کالیر وقت معاودت  
و مجروح شدن مسترکوب و رسیدن حضرت اعلیٰ بہ فتح و نصرت و  
کیفیت مجمل ہدایت حال حیدر علی خان \*

کراچوری نندراج و مرار راؤ ضلعداران میسور و گوئی حسب الحکم  
 شاہی و نواب غازیالدین خان بہادر کہ پیشتر بنام ہمگی زمینداران  
 وغیرہ صادر شدہ بود اول فوجے از طرف خود با بسرداری یونس  
 خان وغیرہ کہ کیفیت شراکت آن در واقعات ترددات میر مدینہ  
 علی خان مفصل مسطور گشتہ است، فرستادہ، بعد ازاں خود با با  
 لشکر گراں و سامان بیکراں روانہ گردیدہ، تا سلیم متصل سرحد تہرنگر  
 رسیدہ بسبب انسداد طرق از افواج مخالف توقف ورزیدہ، عریضہ  
 ترسیل جناب حضرت اعلیٰ داشتہ، منتظر مدور جواب، و ہر ائی  
 عزت و اعتبار خورش ملتئم استقبال عبدالوہاب خان بہادر بودند \*

بیان شنیدنی حسین دوست خان فرار پسر خود بسوے پھولچری

از مقابلہ فوج سرکار و پنہاں داشتن خبر مذکور و یورش نمودن بر  
قلعہ نٹہرنگر و برگشتن ازاں حصار نصرت اثر\*

اگرچہ حسین دوست خان خبر خرابی فرار رضا علی خان پسر خود، بمقتضائے مصلحت وقت از مردم پوشید، بلکہ خلاف واقع مجلس سرور فیروزئی خان مذکور، و ہزیمت فوج سرکار مرتب گردانید، اما از انجا کہ زن سلاح مردی کتخدا نمی شود، و پیر ازیش تراشی جوان نمی گردد، اصل حقیقت در تمامی شہر و بازار از خواص و عوام و دروہام جوشید، پیران تعبیرہ کار، و آزمودہ کاران روزگار، بحسین دوست خان گوش گذار کردند، کہ از روز آغاز پرخاش درہر مصاف و میدان، فتح نمایان نصیب محمد علی خان است، و ہزیمت ناگزیر حصہ لشکریان ماخیرخواہان، در امور جنگ توقع فرامیس، گویا درکار نیک شراکت ابلیس است، با کسیکہ خدا مددگار اوست، مقابلہ وزیدن، گریبان فلاح خویش درید، است و در دیدہ اعتبار جمہور اولوالا بصار، ہزیمت رضا علی خان صاحبزادہ بلند اقتدار فال مال کار سرکار است، دانا را باید کہ از صورت بدایت ہر امر بہ نہایتش پی برد، چون نظامت سرکار سندنارد، واحدے از زمین داران این دیار بر سطوت دزدانہ اعتماد نمیکنند، سعی شبان روزہ ما دریں نہ ماہ مدت فساد، ظاہر است، کہ چیزے نکشاد، لہذا باید کہ حملہ بر قلعہ نٹہرنگر نمائیم، و قوت بخت آزمایم، شاید کہ دریں متاعبہ درے بر روی کار کشایم، و از خجالت فرار رضا علی خان بر آئیم، حسین دوست خان این مراتب شنید، و بغصہ ہر سو آنگرید، و گفت کہ اگر رضا علی خان از نادانی کار از دست باخت، بنام فرار مزد بے حوصلگی یافت، از ہمت و جرأت و لشکر و شوکت من بییقین می پندارم، عنقریب کہ سر بحکومت این ملک برافرازم، بندوبست این ملک منحصر بر فتح ہمیں یک قلعہ نٹہرنگر است و جہد دوا دوی دیگر جا بے اثر، می توانم کہ سہل

(۱) شرط زندگی وفا نمود، ذکرے عارض کلام است کہ حیدر علی خان معروف بحیدر نایک، ولد فتح نایک خانہ زاد عباس قلی خان قلندار سرا کہ بسبب وقوع سرقت از اندیشہ پاداش گریختہ نزد کراچوری نندراج بر عہدہ داری بیست نفر پیادہ ملازم رکابش بود، از عبدالوہاب خان بہادر وقت استقبال نندراج، سفارش خواستہ، سرداری یک صد نفر پیادہ حاصل نمود، بعد رسیدن بہادر مرصوف با نندراج وغیرہ، بحضور حضرت اعلیٰ، با وصفیکہ باریابی جناب خداوندی نداشت، و دور کردی آستان قرب و تعرب حواشی مفت میاہات می انگاشت، بحضور اقدس بامستواب بہادر مرصوف عرض مطلب خود نمودہ، بحصول حکم خاص، از طرف آفائے خود، رتبہ سرداری یک ہزار پیادہ حاصل ساخت، و روز رسیدن جنرل لارنس بحضور، در صف جنگ ترددات نمایان

(۱) حیدر علی خان جو حیدر نایک کے نام سے مشہور ہیں محمد بہلول کے پڑ پوتے ہوئے ہیں بہلول اپنے آبائی وطن پنجاب سے ہجرت کر کے ایک مذہبی پیشوا کی حیثیت سے ضلع گامبرگ میں مقیم ہو گئے تھے۔ ان کے دو بیٹوں محمد علی اور محمد ولی نے گلبرگ میں شادی کی اور وہاں سے سرا چلے آئے یہاں انہیں دفتر کروڑگری (موصول) میں معمولی ملازمت مل گئی۔ کچھ دنوں بعد یہ دونوں بھائی کولر آگئے یہاں آئے کے بعد محمد علی کا انتقال ہو گیا محمد ولی نے اپنے مرحوم بھائی کی بیوی اور یتیم بچے کو گھر سے نکال دیا اس لا وارث بچے اور عورت کو کولر کے ایک نایک پیون (نقیب) نے اپنی نگرانی میں لے لیا جب فتح محمد بڑا ہوا تو نایک نے اسے ایک معمولی ملازمت پر داخل کروادیا۔ کندی کوٹہ کے محاصرہ کے وقت فتح محمد نے اپنی خدا داد بہادری کے چوہر دکھائے جس کی وجہ سے اسکو نایک کا عہدہ ملا فتح محمد نے آرکات میں اپنی تقدیر آزمائی کیلئے بہت جدوجہد کی آخر وہ چتور کے فوجدار کے پاس ملازم ہو گئے کچھ دنوں بعد وہ میسور روانہ ہو گئے اور یہاں فتح نایک کے نام سے پکار جانے لگے میسور پہنچنے کے بعد ان کو فتح محمد خان کا خطاب اور بڑی کوٹہ کی جاگیر دیکر کولر کا فوجدار بنادیا گیا فتح محمد کی تیسری بیوی سے حیدر اور شہباز دو لڑکے پیدا ہوئے سنہ ۱۷۲۹ع میں صوبہ دار سرا اور فوجدار چتور کی لڑائی میں فتح محمد مارے گئے۔ چند دن حیدر اور شہباز کو بہت تکلیف اٹھانی پڑی آخر انکو اپنے مامو ابراہیم صاحب کا سہارا مل گیا سنہ ۱۷۴۱ع میں جبکہ ننجا راجہ دیون ہلی کا محاصرہ کئے ہوئے تھا حیدر بھی اس مہم میں اپنے بھائی شہباز کے ساتھ شامل ہو گیا شہباز اس وقت چند سوار اور پیادوں کا افسر تھا دیون ہلی کے مسلسل نو مہینوں کے محاصرہ کی مدت میں حیدر اپنی بہادری اور چالاکی کی وجہ سے راجہ کا منظور نظر بن گیا اور پچاس سوار اور دو سو پیادوں کا افسر بنادیا گیا اس کے علاوہ اسی وقت حیدر کو دیون ہلی کے دروازوں کا انچارج (نگران) بھی بنادیا گیا حیدر سری رنگایشن سے ننجا راجہ کے ساتھ چلا آیا تھا کہا جاتا ہے کہ اس وقت کل ریاست میسور کی فوج میں باقاعدہ تربیت یافتہ فوج صرف حیدر ہی کے رسالہ میں تھی جو بالکل مختصر تھی \*

بہادر موصوف با وصفیکہ حضرت اعلیٰ از جوش اجوت و الفت نظر بر ہنگامہ مخالفین، راضی برخصت او نبود، بچہد و مبالغہ اجازت با فوج شایستہ سرکار، و جمعیت انگریز، و رفاقت پسندی مسترکوب، از اشتہار شبخون لشکر مخالف در تاریکی شب بر آمدہ، بلا افشائے مرکوز خاطر تا صبح ہکرور رسیدہ، بعد ازانکہ کراچوری نندراج و مرار راؤ مستقبل و مستقبل خدمت، و بہرہ مند مرکوزات دلی از محالست خلوت و جلوت شدند، بخاطر دارئی آنها کبشیدہ، ہمراہ خود گرفتہ، مراجعت بحضور نمود، در اثنائے (۱) راہ مسترکوب قلعہ گلی موضع کشنپور متعلقہ ندرنگر آمادہ فوج فراسیس دیدہ، بمقتضائے غیرت قوم برائے تفتیحش گردیدہ، عبدالوہاب خان بہادر میر فوج، چندانکہ باظہار نامذامبت توقف واہ، و تکلیف بیجائے سپاہ، و فضولی جہد امر بے سود، و ضرورت وصول موقف مقصود مانع گشت، آخر الامر از استبدادش بآرائش صفوف یمین و یسار، و پس و پیش لشکر و تعین سرداران رستم جگر، کمر بچنگ ناگزیر قائم بست، موسیٰ کالیر محافظ آنجا ہم با فوج خویش از حصار بر آمدہ اتواب بمقابلہ و شدت مجادلہ چید، و آتش کار زار مشتعل گردید۔ چون دم اتواب طرفین جہانے را برباد فناد، و از کوہستان کشتگان بار بر سر صحرا افتاد، از معرکہ رو بر تافتہ بہ پذاہ حصار شتافت، مسترکوب زخم گولی برداشت، و میر لشکر خیال تسخیر قلعہ مذکور نکرد، یک روز مقام نمودہ، روز دیگر مظفر و منصور، متوجہ استیلام حضور گردید، و کراچوری نندراج و مرار راؤ بشرف حصول ملازمت خاص افتخار بخشید، روز رسیدن ندرنگر مسترکوب کہ بھالت جراحت ہمراہ لشکر بود

(۱) کشنپور یا کشنپورم ترجمانی سے تیس میل کے فاصلے پر مغربی جانب ملارہ میسور کے متعل واقع ہے \*

دلها، غرق آب شمشیر کینه خواهی گردانید، حضرت اعلی از لحاظ امتداد محاصره، و طوالت سر رشته مجادله، خواست که دفع دهم سازد، و غبار فساد از پیش نظر برآرد، درین اثناء عزم جزم میر مدینه علی خان و مستر کلیوس بر تسخیر قلعه ویلور شنیده، غنایت نامه بنام خان مذکور، و گورنر چینایتن درباره عدم آویزش ویلور، و موقوف داشتن آن بر زمان آینده، و ضرورت ارسال جمعیت آنجا بحضور مرسل گردانید، چون نظر بر تقیدات محاصره دستور ارسال خطوط آن زمان این بود که اتفاق دانایان خطوط را بر کاغذ حریری نوشته، در حب موم پنهان کرده، بایک حب مسهله تحویل برنده می نمود، تا او وقت آمدورفت، بقربت فوج (۱)

خضم، حب خط بلع می ساخت، و پس از عبورش بخوردن حب مسهل، مواد واجب الاخراجش برون می انداخت، قاصد حضور همان عمل بجا آورد، و غنایت نامه بموسومین سپرد، و بدان موجب خان مشارالیه یعنی میر مدینه علی خان یونس خان علاقه دار مرار راؤ را که بموجب حکم حضور، برائے اعانت خود بآرکات حین جنگ رضا علی خان رسیده بود، با فوج شایسته، و گورنر چینایتن مستر کلیوس را که پیشتر بنابر تسخیر آرکات همراه میر مدینه علی خان آمده، با جمعیت بایسته روانه حضور گردانید، و سرداران مذکور بدیونام پتن رسیده، از آنجا بهمراهی جنرل لرنس که در آن زمان بعهد میجر می، و با جمعیت سولداد اعانتی حضرت اعلی از ولایت تازه ورود داشت، از راه تعاور و پالاه توندمان بعزم ادراک شرف ملازمت، و اظهار جوهر شجاعت و جلالت روان شدند \*

بیان مزاحم شدن حسین دوست خان و فرامیس با تمامی

فوج در راه یونس خان و جنرل لرنس و بر آمدن خود از قلعه

نمودہ، ہر طبقہ ارشاد خداوندی باضافہ منصب یک ہزار پیادہ سابق و سرداری دو صد سوار لاحق، سرافتخار و مباہات افراخت، چون بعد از مدتہ از تائید روزگار قوت یافت، دستے کہ نخستیں از آمتین اقتدار بر آورد، بر غارت دولت ہر دو آقائے سابق و لاحق برد، چنانچہ عباس قلی خاں آقائے اول رو از ملک و دولت معرا گردیدہ، پناہ بحضورت اعلیٰ آوردہ بہ تقرر پنج ہزار روپیہ مشاہرہ، بر بساط قرب و عزت متمکن گشتہ، و نندراج آقائے ثانیہ بقید ابدی سرپرنگ پٹن مردہ، تفصیل سرکش، و آوارہ گی و ہنگامہ پردازئی او کہ عندالتالیف این واقعات، در تمامی ملک آرکات متعلقہ پایاں گھاٹ زلزلہ ہلاکوئی برپا داشت، و ازاں در دیباچہ این کتاب بطور ایما املا یافت، با حقیقت اسیری عبدالوہاب خاں بہادر، و نجات او از ضررش، من اولہ الی آخرہ در دفتر ثانی ملاحظہ پدیدار ساخت \*

(۲)

بیان طلب فرمودن حضرت اعلیٰ یونس خاں و مستر کلیوس را و روانہ گشتن آنها با جمعیت از راہ دیونام پٹن و ملحق شدن با جنرل لارنس و رسیدن ہر دو جوق متصل نئہرنگر ہمراہ یکدیگر \*  
ہر گاہکہ انہار جیوش کمکی، از فضل باران اعانت بخت ازلی، ہرنگ دریا جوشید، تہوج جنگ ہر روزہ، ز ورق آرام

(۱) میسور کی پہلی لڑائی کے وقت حیدر علی کو یہ اطلاع ملی کہ نندراج مرہٹوں اور نظام کے ساتھ گفت و شنید کر رہا ہے۔ حیدر نے راجہ کو سلطنت کے چند اہم امور میں مشورۃ لینے کے بہانے سرپرنگ پٹن سے طلب کر کے ہمیشہ کیلئے نظر بند کر دیا نندراج قید ہی میں مر گیا \*

(۲) یونس خاں مراری راؤ کا ایک معتبر افسر تھا وہ پانسو مرہٹوں کو ساتھ لے کر چنپلی سے دکن چلا آیا تھا اس نے دھمن کو کمینگاہ تک کوہنچ لے آنے کے لئے ایک کامیاب تدبیر سوچی تھی اپنی تدبیر میں کامیاب ہونے کے بعد وہ بیحد خوش اور مکن ہو چکا تھا اور یہ خیال کر رہا تھا کہ جنگ میں فتح و نصرت کا پہرا اسی کے سر رہیگا سنہ ۱۷۰۲ء میں وہ جنرل کلیو کے ساتھ سمایارم کی مہم میں شامل ہو گیا جنرل لارنس نے مارچ کے درمیانی مہینے میں فورٹ سینٹ ڈاؤڈ پر حملہ کیا اور وہاں کے چار سو یورپین اور ایک ہزار تین سو ہندوستانی سپاہیوں کے ساتھ جن کو کلیو نے آرکات سے تنجاور کے راستہ روانہ کیا تھا چنپلی پہنچا اس فوج کے ساتھ بیحد جنگی ساز و سامان تھا جب وہ چنپلی پہنچا تو دھمن کی فوج بھی اس کے مقابلہ کیلئے نکل آئی لیکن بہت جلد پیچھے ہٹادی گئی \*

دران قیامت بے شفاعت، بسواری اسپ، پیش فیل سواری آقا،  
 سرگرم سراندازی بود، خداوندش چندانکه برائے اصدار حکم خطاب  
 بر او نمود، از بندش صدائے اتواب گوش نمی توانست کشود،  
 چون حکیم عبدالرزاق خان مخاطب سرکار حضرت اعلیٰ، که دران  
 اوان موسوم بغلام علی اسم اصلی و نوکر دروگاب او بود، مرکب  
 پیش رانده، از خواندن آقا آگاه ساخت، بهمجردیکه مویش رخ  
 تافت، گوله توپ از فوج جنرل لارنس سرش از تن برداشت،  
 و خیل و سرخیلش از نبردگاه فرار یافت، حدت آفتاب آن روز  
 علم روز حشر افروخته بود، و از پس تاثیر گداختگی ها، احدی  
 موم از سنگ نشناخته، شمشیر کیفیت گرمیش از زبان خاص  
 شعله این سخن، مایه سماعت سوخته، و فتیله قیاس چراغ حیرت  
 (۱)

افروخته، که ذره آهني از بے پناهی ظلم حرقت، خود را در زره  
 داغ بدن می دزدید، ورو، الیکم از آب تر کرده به تسکین آتش  
 حواریت، برگردن و کتف می نهاد، از شعله پیزم جسم، بسان مشعل  
 مشتعل می گردید، با این حال بر معاندیکه از ابتدائے محاصره گاهی  
 تا آن زمان اتفاق مقابله اش رونداد، بتائید قوت شجاعت خدا داد  
 غالب افتاد، و او را بصد خوراری، و دل افگاری جان سپاری عالم  
 علی خان، از صف مجادله گریزانیده، علم فتح و نصرت را بلندی داد،  
 و به جنرل لارنس از عنایت پک زنجیر فیل و نقد و جواهر سر فراز،  
 و مستر کلیوس را با عطیه اسپ و نقد و خلعت مفتخر الاعزاز فرمود \*

#### مؤلفه \*

جهان تابع و آسمان بنده شد  
 دلش جمع و دشمن پراکنده شد \*  
 خداوند دولت ظفر یار گشت  
 عدو را بر افتاد از بام طشت \*  
 کسی را که تائید یزداں بود  
 کرانش مبک مشکل آساں بود \*

با فوج خاصہ و کمکی بمددگاری آنها و شرف ملازمت یافتن ہر دو  
 سردار و رودادن پیکار و حصول فتح و فیروزی بفرج سرکار و فرار  
 مخالف سرامر ادبار \*

ہر گاہکہ یونس خان و مستر کلیوس با اتفاق جنرل لارنس بفاصلہ دو  
 کروہی قلعہ نٹہر نگر رسیدہ بمسبب مزاحمت حسین دوست خان و  
 فراسیس راہ عبور نیافتہ ہر لب تالابے فرود آمدہ (۱) برائے آگاہی رسیدن  
 خود قاصد فرستادند حضرت اعلیٰ بمجرد اصغائے ایں خبر از تھامی  
 لشکر خاصہ و کمکی دو فوج قرار دادہ با اسبابے بذات اعانت آنها  
 برآمدہ کہ از گراں سنگئی آن گاؤ زمین بعدم تاب تحمل ہلرزہ  
 در آمدہ دران زمان لشکر کشی حسین دوست خان کہ از پیش  
 قلعہ بعزم مزاحمت کمک سرکار بکمال آراستگی راہی بود خود  
 بدلت ہر لب نہر یکہ ارش کالوہ می نامد و از رود کاویری بصوب  
 غربی قلعہ جدا شدہ سمت جنوبی جریان دارد استادہ از نگاہ  
 (۲)

تفرس و ادراک منجید و از آئینہ طرز و آئینش صورت فتح خریش  
 دید و با حاضرین رکاب باین خطاب مخاطب گردید کہ بفضل  
 فتاح کام روا امروز بلا شک و شبہ فتح و نصرت ازاں است غرض  
 ہر دو فوج رکاب دولت و جمعیت عازمان سعادت ملازمت بسرعت  
 بیش از یکدیگر رواں شدہ باہم ملحق گردیدند بتدبیر وقت از  
 ہر سہ جماعہ دو جوق قرار یافتہ بترتیب تعینات مناسبہ اتوب  
 و پیادہ و سوار و تدبیر ترددات مطابقت آئین پیکار بہ پیش قدمی  
 جوشیدند و مخالف نیز بکر و فر آراستگی لشکر خویش و فراسیس  
 خلاف اندیش از آتش حسد بسان شعلہ کہ مستعد از پا نشستن باشد  
 سرکشید و کوششے از طرفین بتقدیم رسید کہ دیدہ حدیث تماشاے  
 عدم دید و کوشش حیات صدائے کل من علیہا فان شنید عالم  
 علی خان جان مبارزاں و توان دلاوران لشکر حسین دوست خان

(۱) کسی بات کا سنا۔ کان چکانا کسی بات کے منہ کے لئے (۲) کسی ہی کا  
 اس کے آثار اور علامات سے اول نظر میں دیکھتے ہی پہچان لینا اور بمعنی دانائی \*



(۱)

بفریاد، نگاشت، و از آنجا بدادرسی او موسی دو تیل سردار پرکار قوم فراسیس، باجمعیت و اسباب حربہ و ذخائر بے شمار، منزل بمنزل شتافت، و تارنجنکڈھ رسیدہ خواست کہ زیر قلعہ اش نازل شود، قلعدار آنجا بآکھی غلبہ سرکار بمآل اندیشی با، جائداد، و پیام کرد کہ بوال کنڈہ پور کہ از آنجا فاصلہ یکٹ کروہے دارد رفتہ، فرود آید، موسی دو تیل لشکر بوال کنڈہ پور برد، و فرود آورد \*

بیان شخون کردن احسن الدین خان و موسی لاس بر فوج سرکار

در موضوع سمیوارم و گرفتار ورہا شدن مستر کلیوس و شکست خان

### مذکور واسیر گشتن فراسیساں \*

پس از معصور شدن حسین دوست خان، افواج سرکار، با سرداران نامدار، اطراف و جوانب دیرستان سریرنگ و جہمگیر، جہت انسداد طرق قیام داشتند، از انجملہ بر فوج سترگے کہ با محمد (۲) ابرار خان رفیق خاص، و یونس خان ملازم مرار راؤ، و ماناجی راؤ سرخیل تعاور در موضع سمیوارم واقع سہ ۳ کروہی دیرستان مذکور، سرراہ آمدن کمٹ معصور، علم مقام افراخت، فقط مستر کلیوس شریک آنها در دیر خوردی، رخت اقامت انداختہ برادر و دورش مردم بار و سولداد، ہمراہی خود گماشت، احسن الدین خان از حکم حسین دوست خان بنابر رفع مزاحمت راہ موسی دو تیل، کہ خبر آمدن اودر والکنڈہ پور شنیدہ بود، با موسی لاس و مردم آزمودہ کار، دریدہ، و قتیکہ مستر کلیوس از اندرون دیر، جہت قضائے حاجت بیرون

(۱) موسی دو تیل آمپور کی لڑائی اور ناصر چنگ کے خلاف فوج کشی کے وقت حصہ لیا تھا نیز اس نے موسی جوسی کے ساتھ پلھری کی فتح کے وقت کارنمایاں انجام دیئے تھے۔ والکنڈہ کی لڑائی میں چندا صاحب کے ساتھ فرانسیسی فوجوں کی کمان اسی نے کی تھی۔ ۲۰ مئی سنہ ۱۷۰۲ع و فرانسیسی فوج نے امداد کیلئے چنگی ساز و سامان کے ساتھ روانہ ہوا اور اوگندور کے پاس دالغین کی فوجوں سے جا ملا

(۲) مانا جی راؤ تنجاور کے راجہ کا فوجی جنرل تھا سنہ ۱۷۰۲ع میں وہ اپنے تین ہزار سوار اور دو ہزار پیادہ فوج لے کر ہیمہ محمد علی کے ساتھ جا ملا اور مئی کے اوائل میں مقام کولادی دشمن سے چھین کر چھکلی پالیم (سرکار پالیم) کے پاس ڈیرہ انداز ہوا

بیان پناہ بردن حسین دوست خان در دیر سریرنگ و جهمگیر

و محاصره نمودن حضرت اعلیٰ بگماشتن فوج قلعه کشا \*

حسین دوست خان از کشته شدن عالم علی خان سرلشکرش  
آواره و بیچاره گردیده، و از عدم صلاح اقامت متصله قلعه نهرنگر،  
مشیران کار، مدیران کارزار را فراهم گردانیده، عجز میدان تازی،  
و ضعف گردن افزای، و مقتول گشتن رفقای باعزم و توان، و  
تلف گردیدن فوج بیکران، و تواتر روئمائی یزیدت باهمه است و  
خزائن و ثروت، و مناسبت ترک میدان جنگ، و مصلحت گوشه  
دیر سریرنگ، پیش آورده، اسباب گران وقف آتش گردانیده، وقت  
شب رخت فرار سمت دیر جهمگیر و سریرنگ، واقع بین البحرین  
کاویری و کوردم، انداخته، سرانجام همراهی در دیراولی گذاشته، خود  
جدیده گریخته، دیر ثانی را که هفت دایره منگین و مستحکم دارد،  
دارالامن حالت آتیه خویش ساخته، روز دیگرش فوج سرکار محاصر  
پرد و دیر گردید، و محصور مغرور را از تذگئی اطراف در شکنجه  
تشریش کشید، و بفرمتادن سواران راه رسد اضلاع بر بست، و از ضبط  
نمک قوت جسم و جان معاندان شکست \*

بیان نوشتن حسین دوست خان به موسی دبلکس حارس بندر

پهلجری برای فوج و رمد و روانه نمودن او موسی دو تیل را

با طلبات خان مذکور \*

حسین دوست خان از فقدان ذخائر، و تباهی لشکر، و محصور شدن  
خود در دیر سریرنگ، و جهمگیر، هراسان شده به موسی دبلکس حارس بندر  
پهلجری خط مشعر آوارگی خویش و اندوه دل ریش و شرح حالت تذگ،

و قید دیر سریرنگ، و استدعای آذوقه و فوج امداد، و التماس وارمیدن<sup>(۱)</sup>

بتدبیر مستر کلیوس<sup>(۱)</sup> از عرایض و وقائع نگاران<sup>(۲)</sup> در یافته احکام متواتره صادر ساخته که محمد ابرار خان و مستر کلیوس و غیره سردار<sup>(۳)</sup> مع لشکر نصرت اثر<sup>(۴)</sup> بذابر تنذیه و تغریب فوج فرامیس متعینند و مصحوبه موسی دو تیل و غنیمت اسبابش و دفعه شورش و تفرقه که از رسیدنش در رعایای ملک روداده است<sup>(۵)</sup> بوالکنده پور تازند

و اسارای فرامیس که بموضع همیوار بدست آمدند<sup>(۶)</sup> بکمال احتیاط روانه حضور سازند<sup>(۷)</sup> چنانچه آنها حسب الحکم خداوند اسیران مذکور را روانه نهرنگر ساختند<sup>(۸)</sup> و جهت دفع دشمن که از آنها بفاصله دوازده کروه بود تاخند<sup>(۹)</sup> و بمقتضای دلیری شجاعت بآن قدر پاداری و تیغ گذاری کو شیدند<sup>(۱۰)</sup> که غالب بر عدو گردیدند<sup>(۱۱)</sup> یعنی موسی دو تیل ناب ثبات نیافته بقلعه رنجنگده که زیاده از یکت کروه فاصله نداشت<sup>(۱۲)</sup> پناه گیرد آخرالامر از پشت زنی<sup>(۱۳)</sup> فوج مظفر در ماتم مقتول و اسیر شدن<sup>(۱۴)</sup> و پراکندگی یافتن جمعیت خود گریبان استغلال درید<sup>(۱۵)</sup> و تاب و توان از خود باخته بایک هزار و دویست سولداد بقیه القتل و فرار اسیر گردید<sup>(۱۶)</sup> و رسد و اتواب و بنا دیق و غیره اسباب حرب بدست فوج سرکار رسید<sup>(۱۷)</sup> دران دار و گیر قلعه رنجنگده نیز مفتوح اولیای دولت کشور کشا<sup>(۱۸)</sup> و حارمش بقبول زر و مال و اظهار عجز و الهاج جریمه خود را واطه استعفا<sup>(۱۹)</sup> و صلاح تجویز خداوندی<sup>(۲۰)</sup> بنزاکت اوقات<sup>(۲۱)</sup> درباره پذیرائی عذر و بحالی قلعه و حاکمیرش کارفرمای دریا دلی<sup>(۲۲)</sup> و موسی دو تیل و همرا میانش را از قید شدید در حضور طلب فرماگشت<sup>(۲۳)</sup>

بیان محاصره و فتح دیو پچاندار کو دهمی واقع لب بحر کوردم \*

خداوند با تدبیر<sup>(۱)</sup> و خدیو روشن ضمیر<sup>(۲)</sup> لشکر نصرت نوائی خاص را که بعد فتح و نصرت رزم والکنده پور و رنجنگده حسب الحکم خود بنولت موسی دو تیل و غیره اسیران و سامان مغرور را واصل نهرنگر ساخته<sup>(۳)</sup> معاودت بفرو دگاه سابق نموده بود<sup>(۴)</sup> حکم نمود

آمده فراغت از اندیشه و وسواس داشت، ریزش شبخون نمود،  
 مستر مزبور، هرگاه که امیر گشت، دانست که کار از دست رفت،  
 بزبان فرامیسی بودن خود، از قوم فرامیس، و امیر گشتن در فوج انگریز،  
 و خواب گران داشتن مستر کلیوس اندرون دیر، ظاهر گردانیده،  
 از پنجهٔ هلاکت وارسته، و بهمجربیکه جمعی از فرامیسان کلام خدا عیش  
 راست دانسته، او را رمائی داده، جهت تعجس همان از دست جسته  
 اندرون دیر پانهاد، تدبیر خویش بر هدف مراد یافته، صریحاً در  
 دیر بسته، بنواختن طنبور مولادان و مردم علاقه خود را، مسلح و  
 قائم گردانیده، اطراف دیر فراگرفت، معاندین آگاه تر و یرش گشته  
 برائے استخلاف جمعیت خود، که قریب خورده اندرون دیر مجهوس  
 گردیدند، بر جماعهٔ محاصر ریختند، مستر مذکور از جمعیت قلیله  
 خود، متعذر محاصرهٔ حصار، و متعذر دفع اعدائے نابکار بود، درین  
 اثنا محمد ابرار خان مع دیگر سرداران با فوج هر کدام صفوف آراسته  
 از مضع سمیوارم سر کشیده، بر پشت اعدا ریخته تمام شب سرگرم  
 پیکار بوده، قریب صبح ز پنجهٔ آفتاب فیروزی خویش، گریبان  
 چاکنی ظلمت مغاومت بداندیش دیدند، یعنی لشکر خود را منصور و  
 فوج احسن الدین خان و اسبابش را مقتول و مغرور، و مصروف دست  
 تصرف گردانیدند، و از جماعهٔ موسی لاس بعضی در دیر سمیوار امیر  
 مستر کلیوس، و بعضی سمت سرپرنگ عقب سردار خویش آواره  
 شدند \*

بیان رسیدن موسی دوتیل بوالکندهٔ بور و روانه فرمودن حضرت

اعلی فوج منصور عرصه سمیوارم برای تنبیه او و امیر شدن موسی  
دوتیل و همدست شدن تمامی اسبابش \*

حضرت اعلی شبخون بردن احسن الدین خان و موسی لاس  
 برلشکر سرکار در موضع سمیوار، و شکست یافتن معاندین از تیغ بازی  
 جنود اقبال عدو مال، و فتحیاب گردیدن خان ذی شان محمد ابرار  
 خان، امیر گشتن گروه فرامیس در حصار دیر موضع مسطور،

آوردن فوج کہ از صد یکے نماند، و از قیاس احوال مابقی کہ  
 مثل ریاض خزان دیدہ رنگ طاعت گرداند، متامل حال خویش  
 گشتہ، خطے در باب طلب امان از طرف موسی لاس بحضور  
 حضرت اعلا باین مضمون فرستاد، دیدہ انتظار براہ جواب داشت \*  
عرضی موسی لاس بنام حضرت اعلی \*

باقضای خطا فہمی و ابتغائے غلط اندیشی، تا حال با بخت خویش  
 جنگ نمودیم، و از سعی باطل و تردد لاطائل، فی نفس الامر  
 باد ہمشت پیمودم، اکثر ہمگی اتواب و بذاتی وغیرہ سلاح جنگ  
 و جملگی احوال و افعال بر ہم چیدہ ہر دو دیر جہمگیر و سرپرنگ  
 گذاشتہ، و دست از کاروبار و پوس پیکار از سر خاطر برداشتہ، از  
 مراجع احسان والا، و مکارم امتنان معلی، امیدوار عاطفتے، و مترصد  
 اجازتے، ہستیم، کہ بشرط اطمینان اینکہ احدے مزاحم راہ  
 ما نشود، و پناہ گرفتہ لوائے فرامیسی را عارض حال نگرد، با  
 رفقا و احبای خویش از حصار بر آئیم، و راہ بندر پھولچری پیمائیم  
 باز از گلیم تجارت پا بیرون نیاریم، و با سرکار سرشتہ رعیتے داریم \*  
جوابش از طرف حضرت اعلی \*

مکتوب مرسل موصول گشت، و مضمون مرقوم بوضوح پیوست  
 خواہش رہائی پس از این ہمہ کج ادائی بس بیجا، در حقیقت  
 از سردار تا سپاہ در قید ما است، درین صورت خیال اعلا  
 لوا، و حفاظت مفاہید فساد آرا، و وصول بندر فتنہ زائے خود،  
 از سر بر آرند، و بسان زندانیان تن ببحس اختیاری سپارند، و گرنہ  
 بشما ہمہ، قتل ناگزیر رو بکار است، و واماندگان را قید جبر و اضطراب  
 و قتیکہ این جواب با صواب رسید، حسین دوست خان مایوس  
 از امان گردید و بحکم مصرع —  
 نہ راے آرمد نہا نہ یارے رمید نہا \*

(۱) جمع روضہ بمعنی باغ (۲) فائدہ - افزونی - توفیقی \*

کہ بالفعل مغل مائند در سہمیوارچہ سود، دریں صورت بشغلے کہ غنیمت اوقات متضرر باشد، باید بود، یعنی بر تسخیر حصار دیر پچانداری کودی کہ سر راہ پھولجری است و از سریرنگ قرار گاہ عد و فاصلہ اش غرض رود کوردم بدش نیست، و از اسباب جنگ و رمد آمادگی دارد، جہدے بکار برد، و بعد فتحش باز سہمیوار رود، چنانچہ دریائے فوج ظفر موج بر حصار سنگین مستحکم دیر مذکور کہ بجائے خود قلعہ ایست، جوشید، و از شلک اتواب و بنادیق موجزن گردید، بفضل فتاح مطلق روز میوم کار بجائے رسید، کہ بالغ دیر مذکور بکلید فتح کشایش گزید و آلات و ادوات حرب و ذخیرہ مجموعہ اش بقلعہ نترنگ داخل، و معاند و تابعانش را یاس مطلب حاصل، و امید اعانت پھولجری باطل گشت \*

بیان تنگی حال محصورین سریرنگ از شدت محاصره و برپا

کردن حضرت اعلیٰ لوای امن در لشکر خود و رمیدن مردم لشکر

حضور در ظل آن و امان خواستن موسیٰ لاس با یمای حسین دوست

خان و پذیرانشدنش و رفتن خان مذکورہ نزد ماناجی راؤ سرخیل

تجاوز بالتجائے پناہ \*

بعد از آنکہ دیر پچانداری کودی مفتوح مبار زان معرکہ دلاوری گشت و حالت محصورین سریرنگ از مسدود شدن راہ رمد و نشانہ گردیدن از گولہ ہائے اتواب دیر مذکور تباہی تمام گرفت، و فریاد لجوع مرد و زن بجرخ بریں رفت، ترحم حضرت اعلیٰ، و حکم قضا امضا، مقتضی آن گشت، کہ در لشکر نصرت اثر علم امان برپا گردد، و منادی باین عبارت ندا کند، کہ از حصار سریرنگ ہر کس باہر قدر اموال کہ تحت علم آید، از جمیع آفات پناہ یابد، اگرچہ چیزے از اسباب حربی آرد، ازاں سرکار داند، ازین نوید عالمے حیات تازہ یافت، و بظمانیت خاطر بسایہ حمایت خداوند دولت شتافت، حسین دوست خان بلحاظ رو بکمی

دید که گفته خود بسمع قبول اہل مشورت نرسید، بریں سخن کہ دامن تقدیر میرا از گرد تدبیر است، ختم کلام گردانید، و ہری سنگھ نام راجپوت یکے از معتمدان حسین دوست خان از قبول اظہار موسی لاس پہلو تہی کردہ ہاتھا مخاطب شدہ، کہ از زمیندار تعجور کہ موافق مخالف تست، اصلاً اُمید مروت نداری، و اگر نجات می خواہی باین آئین سر ازین دام ہلاکت ہروں آری، کہ بر اسپ تیز گام کہ نور دیدن بساط پنجاہ گروہ مسافت دو روزے از عادات باد رفتاری اوست، سوار شوی، و با چند معتمدین من میتوانی، کہ در یک شب بکاری کال رسی، چون این معنی ہم قبول طبعی نیافت، یکے از سران جمہور قطاع الطریق کہ معروف بکَلر قومی است صہرائی، و با جماعۃ محصورہ لاف زن یکتائی، بمشورت مشیران مسطور باین عنوان دخلی بیجا ساخت، کہ در یک شب بمرکب کشتی از دریای کوژدم بساحل مراد موصول توانم نمود، و از انجا کہ پاداش قسم قرآن مجید و فرقان حمیدہ واقع معاملہ رانی ترچنایلی و قصاص خون ناحق امیر، کرناٹک نواب سراج الدولہ انورالدین خان بہادر و قتل وزیر ناظم دکن نواب ناصر جنگ شہید علیہما الرحمہ در پیش بود، صیقل تعویز احدے زنگ آئینہ غفلت نزد ود، آخر الامر حسین دوست خان تعویز موسی لاس پسندیدہ، گوپی ناتھ نام ہندو داؤد خان نام افغان را بطریق وکالت پیش مانا جی راؤ فرستاد، او بمقتضائے ظاہرداری پیغام زیبائی آنها شنیدہ جواب بہ پذیرائی آن داد، چون ہردو وکیل واپس رسیدند، و مطلع ازاں راز گردانیدند، حسین دوست خان وقت شب بآن ہر دو وکیل و موسی لاس و احسن الدین خان نزد ماناجی راؤ شتافت، و او را از لشکر بیرون آمدہ باستقبال ملاقات پرداخت، و ظاہراً دقیقہ از دلاسا فرو نگذاشت و موسی لاس دست حسین دوست خان بدست او سپردہ گفت، کہ این امالت فرامیس بدانی، و بحفاظت نایز پھولجھری گردانی، او قبول کردہ

در حبس دیر تنگ نشستن و برا آمدن دشوار دید، و مجلس از اعیان پرا خواجه، و ارکان صداقت اشتباه، ترتیب داده درد دل بامید علاج باین طپش پیش آنها نهاد، که از غایب خصم وضعف خود نه قدرت آنکه اقامت درین حصار دارم، و نه بهمت آنکه با فوج سر بر آرم، و مردانه وار میدان بسینہ اهل کینه جنگ گمان بطرفے روم، و در تدبیر تدارک متردد شوم، چاره سازید، که تا بندر پهلجری رسم، بعد ازاں غے ندارم، و باز می توانم، که بالشکر انبوه بر ترجنایلی بریزم، لهذا بخاطر می رسد، که به تبدیل وضع و لباس ازیں حصار بر آمده راه بندر کارے کال متعلقه پهلجری بگریزم، چون عبور ش از سرحد تجاوز است، از ماناجی راؤ پردهان راجه آن ملک استعانت نمایم، این معنی احسن الدین خان نه پسندیده تر زبان گردیده، که بتعویز باطل و لایحصل ازاں کسی که از مارتجها کشیده، و از خصم ما احسانها دیده، توقع بهی نباید داشت، که از اعدائے ما است، تعویز مناسب آنست، که غم فوج متفرقه موصوله تحت لواے دشمن که عام بود، نه نموده، از جمعیت ماحضر که خاص و اعتمادیست، مع جماعه فرامیس منجیده، و اتواب در پیش چیده، متهورانه ازیں دیر بر آمده، بدفع مقابل فایز کاریکال شویم، موسی لاس که از سامعین بود، این صلاح پسند نه نمود، و تعویز خود پیش نهاد، که پیشتر با جمعیت صحیح و سالم در میدان دائره لشکر داشتیم، و از لحاظ قوت معاند خوب را قابل مقابله اش نیافته پناه باین حصار بردیم، الحال که به نسبت آن حال ناتوان شدیم، چگونه متعهد جنگ میدان شویم، فکرے راه می نماید، هر چند زمبندار تجاوز از ما رنجیده است، ایکن چون از فرامیس بسبب اتقائے سرحد خویش و او کارها دارد، غالباً با ما احسان نماید، مناسب است، که حسین دوست خان را از طرف فرامیس با امانت مہاریم، تا بہرحیلہ کہ داند، به پهلجری رساند، احسن الدین خان.



بامستقبال پیش کشید، و برابر جرے گاؤیری قریب قلعہ مبارک  
 نتھرنگر بغز مہانات ملازمت رسید، خود بدولت ہماں جاسواری فرود  
 آوردہ، و قالیحہ معمولی ہمراہی پالکی گسترانیدہ، و ہر آن راؤ مذکور  
 مرا حکم جلوس دادہ، خود اندرون پالکی تشریف داشتہ، و از مرکوز خاطر  
 عاطر عزت اطلاع بخشیدہ، و او را در جلدوئی تقدیم آن حسب آرزوے  
 دیرینش بعطائے جاگیر کوپلڑی متعلقہ نتھرنگر و تخفیف وجہ پیشکش  
 سالانہ تعادیر سر فراز فرمود، و خود بدولت و اقبال مراجعت بقلعہ  
 نمود، کراچوری نندراج و مرار راؤ خواہان حسین دوست خاں شدہ  
 بآراستگی فوج دران باب جہد واقعی بجا آوردند، ازیں معنی  
 مانا راجی راؤ کمال تحیر یافت، و غزم جزم بقتل امیر گماشت  
 حسین دوست خاں کہ از ص ۳ شب و دوروز مہمان مانا راجی راؤ  
 بود، روز چہارشنبہ غرہ ماہ شعبان المعظم سال یک ہزار و یک صد  
 و شصت و پنج ہجری مقدس از مزین اصلاح گرفت، و غسل  
 نمود، و طعام طلبید، و ہر کفایت یک دولقمہ دست کشید، و گفت  
 کہ ذائقہ قبول نمی کند، و کام و زبان نمی پسندد، وقت نصف النہار  
 مانا راجی راؤ یکے از لشکریان خود سیدے میر مظفر علی نام معتمد  
 خود را خواندہ تاکید قتل امیر آہستہ بگوشش رسانید، اہ باواز بلند  
 باین عبارت جواب داد کہ اگرچہ عندالحرب ہر حکم آقا از بریدن  
 سر پسر و برادر امکان سر پیچیدن ندارم، لکین بکشتن پناہ گرفتہ کہ  
 بیدادی و محض جلا دیست، شمشیر بر نیارم، و بعد ازان دوکس دیگر  
 یکے عاشور بیگ نام و ثانی راجپوتے بحکم او دوسرائے مذکور سر کشیدند،  
 واسیر را تنہا دیدند، عاشور بیگ آواز عزرائیلی داد، کہ نواب صاحب  
 کلمہ طیبہ خوانید، و چون سر شما خواستہ اند، تن برضائے حق  
 نہید، ہمچو دیکہ این ندا شنید، کٹار کشید، و ہر او دوید، چون او را  
 گرفت، راجپوت از یک جانب بضر بکٹار پہلویش درید، امیر  
 ازاں ضرب باواز بلند بر زمین غلطید، معاً عاشور بیگ زخم

مہمان را دوسرے دلوائی منڈف نام کہ در ایام سابق ہمانجا  
بارانی ترچنپالی سوگند کلام مجید کردہ بود، فرود آورد، و بگماشتن  
خبرداران احتیاط پیش برد \*

خوامتن حضرت اعلیٰ حسین دوست خان را از ماناجی راؤ و  
پذیر فتن او و قبول نمودن خواہش کراچوری نندراج و مرا راؤ در  
باب خان مذکور و بھنگت برخامتن آنها و کشتن او خان مذکور را و  
گریختن بسمت تعاور \*

اسیران فوج حوادث روزگار، و نظر بندگان لشکر آفات عالم  
بے اعتبار، بہ نقد غرض باطل، و احتیاج کار بے حاصل، بے تامل  
(۱)  
عواقب امور ایمان می فرورشد، و بہ نجسس و نفع خویش در خسارہ  
دیگران می جوشند، نمی دانند، کہ عادل کامل توانا و آگاہ است،  
و چاہ کند، خویش سر راہ، و نمی شناسند، کہ وقت در گذر است،  
و تیغ مکافات عمل بر سر، دانا را باید کہ در معاملہ خلق اندیشہ خالق  
در پیش دارد، تا گرفتار دام عقاب نشود، و بگبر و دار مہمانت  
دنیوی آنچہ بر خود نگیرد، بر دیگران نہ پسندد، تا آخر الامر شکنجہ  
پشیمانی نکشد، و مزائے دغا و جزائے وفا، در کمین وقت معین  
اندیشد، بلکہ ہمہ جا شریک حال داند، مصرح —

ہر عمل اجرے و ہر کردہ جزائے دارد \*

مرآت این تمثال، و بیان این مقال، آنکہ ماناجی راؤ و حسین  
دوست خان را در پندہ خود گرفتہ صباحش اشتہار داد، کہ او  
سمت پھولچری فرار داشت، خود اسیر ساخت، حضرت اعلیٰ بہ مجرد  
استماعش شادیانہ نواخت، و بشکر معاون اقبال پرداخت، و خود  
سوار شدہ بصوب لشکر ماناجی راؤ برائے ہمدست کردن اسیر روان  
گردید، و راؤ مذکور بآکھی تشریف فرمائی خاص از لشکر خود را

(۱) پیچھے آنہ والے - وہ چھریں جو کسی چیز کے پیچھے آویں - کاموں کے

انجام \*

الغرض پس از وقوع این واقعہ دیر سریرنگ و جہمگیر مفتوح و سرداران فوج واعیان و ارکان نوایط را اسیر و اسباب مغرورہ لشکر بہر دم فوج سرکار مقسوم ساختند و فرامیس را در قلعہ نٹھرنگر محبوس کردند و از دیگر اسیران بعضے را نوکر و بعضے را حسب خواہش آنها گذاشتند \*

بیان فرستادن عرضداشت و نذر بحضور احمد شاہ پادشاہ و تہنیت نامہ بذواب آصف الدولہ غازالدین خان بہادر فیروز جنگ و آرامتن مجلس مشاورہ با اعیان دولت جہتہ تسخیر مملکت و قلاع موہٹی و اخراج فرامیس از ملک کرناٹک و تجویز گرفتن قلعہ بہولہیری \*

حضرت اعلیٰ پس از رفع شورش حسین دوست خان و ضبطی دیر سریرنگ و جہمگیر مع اموال و اسباب مقتول و تقسیم آن سرداران فوج منصور و اسیر شدن موسی لاس و اعیان اہل نوایط وغیرہ عرضداشت تہنیت فتح مع مبلغ یک ہزار و یک صد و بیست و یک اشرفی نذر بحضور احمد شاہ بادشاہ و تہنیت نامہ موسوم نواب آصف الدولہ غازالدین خان بہادر فیروز جنگ کہ از حضور سبطانی بنظامت دکن مامور شدہ نا باورنگ آباد رسید بود و مرسل ساختہ و از اعیان دولت و مشیران سلطنت مجلس

(۱) مشاورت آراستہ نیسان زبان باین ترشح کشود و صدف سوامع مستفیدان را ازین لالی آبدار مملو نمود کہ رضا علی خان پسر حسین دوست خان در بندر بہولہیری و پناہ فرامیس بنابر فتنہ انگیزی انتظار وقت می کشد و آتش کینہ درکانون باطن تیز می سازد و صلابت جنگ بکمک فرامیس ارادہ مقابلہ با برادر کلان خود یعنی نواب

(۱) رومی مابین مہینہ کا نام اور اس مہینے میں جو بارش ہوتی ہے اس کو بھی مجازاً نیسان کہتے ہیں اس مہینہ بھر آفتاب برج حمل میں رہتا ہے کہتے ہیں کہ اس مہینہ میں جو بارش ہوتی ہے اس کے قطروں میں میب میبی موتی پیدا ہوتا ہے \*

شمشیر رسانیده، از خنجر آبدار سرش برید، و از کشیدن تشنه خویش  
 مشتهر به قاتل گردید، و سروقتیکه پیش ماناجی راؤ آورد بتاکید  
 ابلاغ حضور بشتی سوار سپرد، او عذر نمود، که بدون آنکه در رومال  
 بندند، چگونه بردارم، فقیرے از فقرائے لشکر رومال داد، شتر سوار  
 سردران نهاد، و بمحردیکم برداشت، فقیرے دیگر ندا ساخت —  
 مصرع

سخی در هر دو عالم سر بلند است \*

شتر سوار سر بقلعه برد، و ماناجی راؤ با جمعیت خود رو بتجاور  
 آورد، عرض سر مذکور بهکم خاص از دروازه قلعه بر گردانیدند، و نزد  
 کراچوری نندراج و مرار راؤ بردند، و تن با جماع اهل نوايط و پیروان  
 مذهب امامیه بآئین بهین، و درستی تعهیز و تکفین، بر روش  
 تشیع بدرگاه حضرت فتهرولی قدس سره تارسیدن سر که بموجب  
 ارسال نندراج تاداهلی رفته بود، بزمین اساتنا سپردند، بعد آمدن  
 سروقتیکه سرقبر و سینہ صندوق کشادند، از تن نشان نیافتند، ناچار  
 سر بے تن دفن کردند، و اهل فطرت از ناخن قیاس عقده این راز  
 کشودند، که چون محبت اهل بیت رسول الله علیه و آله اصحابه و مسلم  
 داشت و کافرے از تیغ دغا شهیدش ساخت، عجبے نیست که نعش  
 او موافق اعتقادات امامیه منتقل شده باشد، و سرش نیز ممکن  
 است، که بدان پیوندد، و العلم عندالله عبدالهادی که پیشتر جهت  
 آوردن جمعیت انگریز از حضور بدیو نام پٹن رفته بود، همان روز  
 این قطعه تهنیت فی البدیه موزون نمود \*

قطعه عبدالهادی \*

از زمان جنگ ناصر جنگ تا سال دریم  
 انورالدین خان نکرده تیغ خونیں در نیام  
 آخر ماه رجب آن حامی دین متعی  
 کشت آخر خونی خود را به تیغ انتقام

و دادن قلاع بدیگر سرداران علاقہ آنها و رخصت معاودت بسوئے  
اماکن ہریک بتاریخ بیست و پنجم شہر شعبان المعظم سال یک ہزار و  
یک صد و شصت و پنج بحری مقدس با فوج شایستہ و سامان بایستہ  
در انتظار رسیدن جنرل لارنس بکوچہائے قصیر از راہ سیوار و او گشتہ  
روزیکہ برنہنگدہ رسید، معتبر خان طائر قلعدار آنجا آداب  
استقبال و لوازم ضیانت و صداقت بتقدیم رسانید، عبدالوہاب خان  
بہادر باظہار بد عہدی او در مجادہ حسین دوست خان برائے  
تغیر جاکیر و ضبطی قلعہ اش ہر چند کہ ترغیب داد، لیکن  
حضرت اعلیٰ نظر برالحاج و التہائے قلعدار عرض برادر بر گوش  
نہاد چوں از انجا منزل بمنزل روان گشتہ موضع بیلپور مقام  
اعلام اقبال ساخت، موسیٰ دبلکس از اجتماع جوش این دریا  
بکمال ترس و بیم بسان موج در خود شکستہ عرضداشت، مشعر  
بر استغنائے جرایم خویش و التہائے تجدید صلح باین مضمون  
ار سال داشت \*

عرضداشت موسیٰ دبلکس بجناب حضرت اعلیٰ \*

(۱)  
بعد تقدیم مراتب انکسار و اطاعت، و تشکیم مبانی انقیاد و  
عبودیت، بعض بہرہ اندوزان رکاب دولت و اقبال، و کامیابان حضور  
جاء و جلال، خداوند ذی السطوت والا حتشام، مدار دائرۃ مقاصد  
انام، می رساند، کہ درین مدت یک صد سال زمان اقامت این  
میمنت آباد، و فرصت ایام تجارت این سواد امریکہ خلاف آئین  
فرمان بری سرکار باشد، از قوم ما فرامیسان بمعرض شیعہ نیامد  
حرکت اتفاقی موافقت بعض، بے دولتان بغارت شعار کہ درین  
روز ما از ما بوتوق رسید، واسطئہ پشیمانی است، ملازمان والا نظر  
بعجز و ندامتے کہ دارم، و گوش بر نالہ الامان کہ از دل می برارم  
داشته، اگر عفو جرائم ماضیہ سازند، و امان دهند، مقتضائے  
مراحم فضل و عطا است، بالتجدید سوگند دین عیسیٰ علی نبینا

آصف الدولہ غاز الدین خاں بہادر دارد، و از من لازم است کہ حسب الحکم شاہی اعانت ناظم دکن بعرضہ وقوع آید، تا قیام بندر پھولچری کہ بذائے فسادات، فتنہ در کرناٹک باقی خراہد بود، بلکہ زہر این مار در تمامی اعضائے ملک دکن سرایت خواہد نمود، لہذا بر تسخیرش عزم مصمم دارم، کہ ہمہ تداخل یا دفعہاً مثل خار از پائے ملک بر کشم، و ازین معنی در حقیقت اعانت نواب آصف الدولہ نمودہ باشم، حاضران بزم حضور بالاتفاق زبان بتصدیق ارشاد کشادند، و بتقدیم آداب تحسین رائے زرین، و عزم متین سر بر زمین نہادند، چنانچہ جہت آرائش لشکر، و ترتیب سامان سفر، حکم محکم شرف نفاذ بخشید، و جنرل کرنس را باوردن فوج فرنگ، و اتواب و کرنال وغیرہ سامان جنگ و آمادہ نمودن جہازات جنگی بر دریا برائے مزاحمت کمک و آذوقہ پھولچری روانہ چیناپٹن گردانید \*

بدین لشکر کشیدن حضرت اعلیٰ دفعہ ثانی بعزم تسخیر بندر پھولچری و نامہ نوشتن موسیٰ قبلکس و پذیرا فرمودن خود بدولت ملتہمس اؤرا \*

پس از ارسال عرضداشت و نامہ بحضور شاہ، وزارت پناہ، و مرمت قلعہ نئہرنگر، و آراستگی سامان سفر، و ترتیب واجبات پیکار، و ذخائر بسیار، و دلدادہی فرقہ سپاہ، با فزونی مشاورہ دلخواہ، و تعیین شش ہزار کس از فوج خاصہ بسرداری سید علی خاں و خیرالدین خاں و سید ناصر علی خاں وغیرہ مع جمعیت انگریز (۱)

بصیانت قلعہ و استمالت کرا چوری نندراج و مرار را و بفیصلہ حساب معینہ معارضہ اعانت آنها و قرار داد ایصال آن معرفت سید مخدوم علی خاں و عطائے دو زنجیر فیل با ساز طلا و سیمین و چہار راس (۲)

اسب تازی بازی و مقام زرین و عنایت پدک و بہوچ بند مرصع

(۱) اپنی طرف ملا لہذا (۲) کھوڑہ کا خاص زہور مثلاً زین اور لکام وغیرہ \*

و حال آنکہ پدرم جهت امداد انگریز و ارتقائے پایہ اش و استیصال فرامیس وصیت نموده است، دریں صورت چگونہ التماس چنین قوم مفسد قبول باید ساخت، و بر فریب اینہا چرا عقل و شعور باید باخت، بعد ازاں مہرر طلبید، و جوابش باین عنوان مرتسم گودانید \*

### فرمان حضرت اعلیٰ موسیٰ دبلکس \*

ثنائے حاکمے کہ از دیوان حکومتش فرنکئی سرکش فلک از خورشید انور و شب مظلم کلاہ در بغل است، و در چار بازار صنعتش سوداگر بابضاعت عالم از ارزانی جنس حیات، و گرانی نقد مہات سرمایہ دار خسران و خال، فرض حالست، کہ مارا بہدایت راہ حق بمنزل مراد رسانیدہ، و کجرواں را بپاداش رویہ آنها آوارہ، تنگنائے بی راہی گردانیدہ مکتبہ مرسلہ مطلع محال طلبی با ساخت، و ادراک خیالات خام در اعجاب خاطر پرداخت، ہر گاہیکہ شرط صلح نامہ مصاف دیونام پٹن از بدعہدی شما از میان برخاست، اہل امتحان تجدید قبول موافقت و تقدیم ضابطہ موافقت چگونه جائز خواهند داشت، باین بی وفائی داعیہ مناسبت انگریز، وفا انگیز معنی ندارد، و باین دروغ ادائی سوگند دین و کتاب تصدیق نمی یابد، اکنون از فتنہرنگر بہمیں عزم بالہجزم بر آمدم، و باین میدان از ہمیں قصد محکم در آمدم، تاکہ قوم فرامیس را زیر شمشیر نیارم کہمونکشایم، و تاکہ حصار پھولجہری را واقف ہوا نگردانم، دست باز ندارم، سوال شمارا ہمیں جواب بس، است، و باقی ہوس، موسیٰ دبلکس از دریافت این مضمون متحیر حال گردید، و بتردد جنگ ناچار کوشید \*

بیان مصاف موسیٰ گرجام و انگریز دیونام پٹن و زخمی شدن

میجر فوج انگریز و پسپا گشتن فوجش بسوی دیونام پٹن و بھجگ

(۱) جائے تنک کوچہ تنک (۲) ہمراہی اور رفاقت کرنا \*

و عليه السلام و انعيل صداقت كلام اوست كه آئنده درين کشور با  
پيچ فتنه كيش اميزش نكنم، و با انگريز بسان برادر، با برادر  
متحد، و متفق باشم، و اميد آن دارم كه كار انگريز قسميكه از  
عطيه جاگير و اعانت و مراعات كثير سرکار ممالك تسخير روز  
بروز رونق پذير گرديد، اگر قوم فراميس هم به حصول جاگير

(۱)

چنچي بخشيدۀ ناظم دكهن و بذل تفقد و حمايت خداوندي امتياز  
يابد، قلعبات ديگر تفويض سرکار سازم، و باز گاه، بدون فروتني  
شيوة تجارت كردن انعراف نيفرازم، چون از اهل فرنگ هستم  
اصلا از قرار بر نگرديم، زياده آئين ادب جرأت طول عرض نه

(۲)

پسنديد، و رتبه انكسار بتجاسر اطناب التماس نكوشيد، حضرت  
اعلي پس ازم وضع مضمونش فرمود، كه اگرچه اقبال صلح با اعتبار  
اقدام نزاع انصب و اولي است، لكن مروت با اهل دغا، عداوت  
با جمهور وفا —

نكوتی با بدان کردن چنانست

که بد کردن بجائی نیکت مودان \*

سوائے آن وجوہات دیگر موجب تامل و باعث تغافل است،  
یکے ازان رضا علي خان در پناه او بدعوائے رياست کرائٹ کمين  
گري دارد، و ثاني در عالم اتحاد نواب آصف الدوله بهادر در قبول  
التجائے فراميس اشتباه موافقت با صلابت جنگ و ایں معني تخلل  
در بنديان اعتماد یکسوئي مي آرد، ميروم تغلف حکم سلطاني که  
باخراج او صادر شده است، بظهور مي رسد، چهارم عهد موسي دبلکس  
که در معامله سابق عهد نامۀ نوشته آشتي جستۀ ثانيا با هدايت  
مهي الدين خان بهادر ساخته مختلف قرار خريش گشت، اعتماد  
را نشايد، پنجم اودم مساوات با انگيزان دوستان قدیم ما مي زند  
و مثل جاگير ايشان تمنائے جاگير تعلقۀ چنچي وغيره مي پزد،

(۱) کم هده کو ڈھولڈا - پرہش کرنا - سجاڑا - بمعنی - دلجوئی - غم خواری

(۲) دلیری کرنا - ہوش و گستاخی کرنا \*



در جواب نامہ حضرت اعلیٰ کہ بیشتر عرضداشت حضور شاہی متضمن مبارکباد عدوتباہی روانہ گردیدہ بود، باین مضمون مسرور لطیفہ وصول ساخت \*

نامہ نواب آصف الدولہ بنام حضرت اعلیٰ \*

پس از حمد معبود خالق ارض و سماء نعت محمود سر لشکر انبیا  
مہربان رائے، محبت پیرائے، زینت طراز مسند عز و اعتلا، علم افزاز  
عرصہ قتال اعدا، آئینہ صروت نمائے فتح و نصرت گنجینہ بے انتہائے  
فتوت و مروت، مخلص اخلاص مخلصان، محب احب مہبان، اعتقاد  
دوستان پیکر نگ، مراج الدولہ محمد علی انور الدین خان بہادر دلاور  
جنگ، نمودہ می آید، دفتر رسوم اخلاص، نسخہ فنون اختصاص،  
مجموعہ اوراق الفت و لا، شیرازہ اجزائے صفوت و صفا، متضمن  
مزلے دغا معاند بد عمل، و تدارک سرکشی مخالف سراسر دغل، در  
سعد آوان، و اشراف احیان، وصول نشاط موفور، و شہرل انبساط نا  
محصور نمود، و دل خصوصیت منزل را بہمت تصفیہ فساد مملکت  
دکھن افزود، معین متعل ظہور این فتح شایستہ مبارک و مناسب  
حال فرخندہ مال سازد، و گردن معاندان نکبت اشتمال را پیوستہ  
دیر تیغ انتقام آن سر جملہ دولت مندان ایام دارد، دریں روز بہ  
صلابت جنگ بہوس گیرودار اعتبار نا پایدار ناموس برادر ی برباد  
دادہ و باغوائے ناکسان بے ننگ و اتفاق فراسیسان شقاوت آہنگ، در  
کینہ این متوثق بتائید ذوالامن، و تخریب و نظامت دکھن افتادہ، بظاہر  
پا برکاب پکران عزیمت، و خاطر بخطاب تہیہ نہضت، مواد دکھن  
ہستم، تا بنیاد فساد از آن میمنت آباد، بر اندازم، و بمعاضدت  
آن قوت بازوے خویش، و خلاصہ پکر نگان وفا اندیش، کہ  
جملگی سرکشان آن ناحیہ را بکیفر کردار ناہموار ہریک رسانیدند،  
و حسین دوست خان را با ہمہ حشمت و شکوہش مذبح دشنہ

(۱) جوانمردی - مروت (۲) بدلتہ بدی کا - مزا پرے کام کی (۳) خنجر جو اہل  
قسم کا ہتھیار ہے \*

پیوستن محمد ابرار خان و پزیمت یافتن و گریختن فدا میسان جانب  
موضع بکرم فرودگاه خود \*

موسی دبلکس حارس بندر پهولجری مایوس از صلح گشته فوجی  
از مردم هندوزنگ و فرنگک بسر کرده گی موسی گرجام نام سردار  
با پوش و فرزندک در موضع بکرم گماشت و حارس بندر دیونام  
پتن با گهی این معنی علم عزم مقابله اش برافراشت و بعرض خداوندی  
پرداخته فوجی از حضور بکمک خواسته بعد رمیدن محمد ابرار خان  
باجمائ سواران حسب الحکم حضور از مقام بیلپور خود بم از  
دیونام پتن جمعیت انگریز بسرداری مبعور تهور انگیز روانه  
ساخت پس از مقابله فریقین در عین مجادله که از دم صبح  
تا بلندی یکپاس روز مثل هدف و سیر تیر و تیر کینه یکدیگر بود مبعور  
مذکور زخم گولی تفنگ بران چپ خورد و بدستیار رفیقان  
بسواری پالکی خود را از معرکه بیرون آورد فوجش نیز ازان آفت  
پسپا گشت و بموقف خویش یعنی قلعه دیونام پتن پیوست و  
محمد ابرار خان از معاینه چیره دستگی فرامیس با جمعیت سواران  
همراهی یرش نموده بصف مخالف پیوسته نوعی داد تبخ زنی داد  
که موسی گرجام اکثری را از اژدهام خود مقتول و پامال جولان  
مبارزان سر گذاشته و از اتواب و سامان گران دست برداشته مع  
ما بقی مردم سمت پهولجری عزم فرار پیدش نهاد و خان مذکور تا  
موضع بکرم تعاقب و آن موضع را تاراج ساخته بافتح و نصرت در  
موضع بیلپور بحضور خداوندی رسید و کامیاب شرف ملازمت و  
مورد تعسبن و آفرین گردید \*

بیان رسیدن نامه نواب آصف الدوله غازالدین خان بهادر فیروز

جنگ در جواب نامه مرسله سابق حضرت اعلی و وصول تهنیت

نامه دیگر از جانب صلابت جنگ \*

حضرت اعلی در انتظار رمیدن جنرل لرنس هنوز در سواد  
بیلپور دائره لشکر ظفر پیکر داشت که مکتوب نواب آصف الدوله

در اتمام خویش می افراخت، در هر جنگ ذلتها دادند، و ازین امور بر نواب آصف الدوله بهادر که بقوت نیابت آن بلند اقتدار از حضور شاهی نظامت دکن یافت، منت نهادند، انفرج وافر، و انشراح متکثر داد، شیوع این مرادات غیر مترقبه مبارک و مہنائے دولت پایدار باد، و حکومت صوبہ آرکات و ریاست پایاں کھات شمشیر بازی و مبارزت طرازی آن پایه بخش منصب سرفرازی را سازوار، زیاده ایام بکام باد، اگر چه نامہ صلابت جنگ بهادر نیز بمضمون تحسین و الفاظ ظاہر داری چہرہ وصول آراست، خداوند ما نظر بر اینکه او با فرامیس آمیزش، و خود حسب الحکم شاهی با نواب آصف الدوله بهادر آمیزش، دارد، فی الفور جوابش ننگاشت، و موقوف بر وقت دیگر داشت \*

دبستان رسیدن جنرل لانس از چیناپٹن در حضور و نہضت

فرمودن حضرت اعلیٰ بصوب پھولپوری از مقام بیلپور و جنگ کردن و اسیر گردیدن موسی گر جام مع فوج در لشکر ظفر موج \*

حضرت اعلیٰ پس از فتح دیاب شدن محمد ابرار خاں بر موسی گر جام و ورود نامہ ہائے دکن در انتظار رسیدن جنرل لانس در سواد بیلپور بسیر و شکار، و تدبیر و تعویذ کارزار، اشتغال داشت، بعد از آنکہ جنرل مشار الیہ از چیناپٹن با فوج و اسبابش فایز حضور گردید، با لشکر منصور از فردگاہ بموضع اڑیاکیم رسیدہ، از انجا بر سر موسی گر جام کہ ثانیاً از بندر پھولپوری با اندوہ فرامیس و الیمان و زنگبار و ہند دایرہ ادبار در سواد بکرم داشت، بصورت دلوری دوید، و بتاریخ بیست و ششم شہر شوال المکرم سال یکہزار و یکصد و پنچ ہجری مقدس صبحہ بآرایش صفوف رزم آغاز جدال و قتال فرمود، با وصف گرمی شلک اقواب و بنادیق جمعیت بیکران فرامیس وحدت و شدت رزم، و عزم، چنان مخالف تکبر فرامیس در فرصت یکپاس بمقتضائے کار آزمائی، و عرصہ تازی و تیغ بازی بہمت و شرکت خاص کمرانگی

تدارک گردانیدند، و در اصل نسبت باین دوست یکرنگ بنابر افاضت نظامت دکن باعث هستند، التجا مندم، کہ در آن سر زمین فرامیسان را در شکنجه مزائے بد عہدئی آنها سخت کشند، و قلعه پھولچری کہ بنائے طغیانی پر طاغی، و واسطہ بغاوت پر باغی است، مستاصل گردانند، بحکم قوم کسیے —

بیت —

دو دل یک شود بشکند کوه را  
پراگندگی آرد اندوه را

یقین است کہ درین صورت رفع ابتری دکن تا کرناٹک بلکہ تمامی ولایت ہند بفعل آید، زیادہ اسباب محبت زیادہ، و سامان دولت آمادہ، باد، نامہ منظور ہرکامہ موصول، و مورث نشاط مامول، گردید، و حضرت اعلیٰ بساط خورمی آن ہنوز نچید، کہ نامہ صلابت جنگ شبخون بہزار کنایات، و مملو بصد نیرنگ مشعر تہنیت و تحسین قتل حسین دوست خان و فضل اتفاق تمامگی منحرفان موصول گشت، مقرر این مطور جہت آگہی این شعور مضمونش باین عنوان درسلک تسطیر بست \*

نامہ صلابت جنگ بنام حضرت اعلیٰ \*

شکر نعمائے الہی جلست آثار نوالہ و درود روح مطہر رسالت  
(۱)  
پناہی صلی اللہ علیہ وآلہ واصحابہ وسلم مرفوع ضمیر منیر موالات  
تخمیر آن خلاصہ امرائے نامدار، نقادہٴ روسائے عالی مقدار شرح  
دودمان کبار، رونق بزم روزگار، نمودہ می آید، کہ بشارت بہجت  
اشارت، فتوحات متوالیہ اینکہ سر حسین دوست خان کہ فرادانی  
ثروت و فوج، و رتبہٴ شان و شکوہ برواج داشت، از تنش بر  
انداختند، و خان و مان نواپت را کہ ہریک از آنها از افراط تنعم  
و تکبر نوبت دعوائے نظامت می نواخت، تاراج ساختند، و  
موسیٰ قبلکس سردار سرکش قوم فرامیس را کہ گردن تہور و جملات

(۱) کسی کے ساتھ دوستی رکھنا۔ دوسرے ایک کام کرنا۔

جهت تسخير صوبه نيلور متصرفه محمد کمال که انشاء الله تعالى کيفيتش از اوراق آئنده موضح ميگردد، روانه سازد، وزير پيشکش ناموصوله سالهايه جهالت بمربطي مملکت از زمين داران و مال گذاران مثل پالينگران کالستري و ونکت کري و بهراج و ساچره وغيره بمعرض وصول آورده، از سال حضور دارد، و تسخير ساتگدهه وغيره قلاع واضلاع نصب العين مدعا سازد، بعد ارسال فوج و احکام خرد با موکب خاص بصوب چنهي نهضت فرماگشت و در راحت بررؤيه محصورين آن حصار برپست، و مير منصور علي خان و مستر کلايوس بامر مرجوعه جهدواني بکار برده، سعادت بندر و چنگل پيگهه وغيره اماکن متصرفه فرايس و متحدانش علي الترتيب بفضل فتاح مطلق کشاندند، يعني در اختيار اوليايه دوايه آوردند، و حسن مساعي مير مدينه علي خان نايب صوبه آرکات صيقل تفتيح و تسخير همگي اضلاع اطراف و تهصيل زر پيشکش، آئينه انتظام مصفا نمود، و گوئيه (۱)

جلادت از دست دور دوران ره بود، و سرداران موکب خاص بتصفيه قلععات متصله مثل کرنگل وغيره علم شجاعت برافراشتند، خود بدوايه و جاء نخستين در قلعه چنهي را از کلید نصرت ازلي کشاده، توجه برکشایش قلعه وندواسي که قلعدار آنها محمد تقی علي خان نام يزنه نواب صفدر علي خان شهيد و کثير الزوجات والاولاد ممتنع الاحصار و التعداد بود، نمود، و مقرر واقعات زبان قلم را در شرح حالش باین عبارت کشود \*

بيان احوال محمد تقی علي خان قلعدار وندواسي و کثرت

#### ازواج و اولادش \*

نواب صفدر علي خان شهيد تلاش علاج کم اشتهايي بسبب آنکه غذايش دو چهار لقمه بيش نبود، ميداشت، و تقی علي خان دوائيه افزايش باه که قصورش حکم عدم مي نمود، و از هم کس

(۱) چتي - چالاکي - جوانمردی \*

غلبہ خویش و پریشاندگی جماعہ بد اندیش نمود یعنی در گرمی کارزار موسی گرجام زخم گولی بندوق برداشت و استقامت جنگ گذاشت، فوجش مقتول و اسیر و مجروح و مفرور گشت و سردار مسطور بحالت شدت زخم خلاف گرفتاری و اسیری سرداران دیگر از سفارش جنرل لرنس و حکم حضور رہائی یافته بہ پھولچری پیوست و ازین معنی تا حال مشکور و ممدون خداوند بافتوت و احسان است و مردم این ملک کہ در رفاقت او بودند از حکم حضور بنوشتہ دادن اقرار تہرائے آن قوم آزادی یافتند و اسباب و اموال مغروہ تقسیم جماعہ منصورہ یافت و خداوند دولت با ہمگی لشکر بہ تسخیر قلاع متصرفہ فرامیس و اختیار اہل نوایط کہ اقربائے حسین دوست خاں و معاون فرامیس بودند توجہ ساخت \*

بیان افتتاح قلاع متفرقہ فرامیس و معاونان او و فیصلہ معاملہ

تلعدار و ندواسی \*

موسی دبلکس سردار بندر پھولچری از مجروح شدن موسی گرجام سردار فوج متعینہ موضع بکرم و اسیر گشتن و انتشار یافتن فوجش دہشت مند و از بیطاقتی کج خرامائی مانند خرچنگ شغال دیدہ نقب گزیدہ قطعہ بند گردید خداوند دولت از اقتضائے وقت بمحاصرہ پھولچری نپرداختہ با فتاح حصار ہائے متصرفہ معاند و معاضدان او متوجہ شدہ مستر کلیدوس را با جمعیت انگریز باتفاق میر منصور علی خاں مع فوج خاصہ برائے تسخیر قلعہجات ساحل دریا مامور و مرسل گردانید و بنام میر مدینہ علی خاں کہ نایب نظامت صوبہ آرکات بود حکم فرستاد کہ از ایصال رسد وغیرہ لازمہ فوج ممدو معاون میر منصور علی خاں و مستر کلیدوس باشد و فوجے شایستہ با سامان بایستہ مرتب نمودہ

(۱) کیکڑا - مشہور آبی جانور ہے اور نام برج مرطان کا - عربی میں کیکڑہ کومرطان کہتے ہیں اور یہی صورت اس برج کی ہے \*

بسر می برد، و اولاد نیز بسیار زیاده از دو صد دختر و پسر برآورد،  
الغرض حضرت اعلیٰ ما بعزم تسخیر قلعہ وندواسی بافوج آراستہ  
روان گشتہ بر سر حد ملکش رسیدہ، خطہ دربارہ اطاعت و انقیاد،  
و ایصال پیشکش معمولی بنام او جهت اتمام حجت باین مضمون  
نوشتمہ فرستاد \*

فرمان حضرت اعلیٰ بہ محمد تقی خان قلعدار وندواسی \*

رفعت و امارت پناہ، شوکت و بسالت دستگاہ، محفوظ حفظ  
و حمایت ایزدی باشند، بفضل الہی از بدو اقتدار ریاست ما بریں  
مملکت، و اختیار نظامت باین ناحیت، مکشوف دیدہ ہر بینا،  
و مشہود نظر ادراک آن موالات انتہاست، کہ ہر کہ با ما موافقت  
و رزید، سربارچ رشد و افتخار کشید و آنکہ از روی ادبار معجز طغیانی  
کردید، جز پشیمانی چہ دید، اگرچہ محبت و یگانگت آن آیات پناہ  
مقتضی اشتباہ فتورے و تصورے نیست، لکن محکمہ اسباب صورت  
خوایں گواہی است، می باید کہ از ایصال پیشکش معمول قدیم،  
و سلوک آن مسلک مستقیم، زبان اظهار مردم ظاہر ہیں بہ بندند،  
و مظنہ بہ راہی کہ بر خراطر عوام است، مرتفع گردانند، و گرہ  
معلوم نیست، کہ آسمان چہ فتنہ می بارد، و روزگار چہ آفت  
می آرد، زیاده اتمام حجت لازم مودت است و بس، چون عنایت  
نامہ خداوندی، دید، جرابش باین طراز مرسل گردانید \*

عرضداشت خان مذکور در جواب فرمان حضور \*

پس از تقدیم لوازم انقیاد و اطاعت ربوبیت، و منت بذل فضل و  
و مکرمت بے نہایت، بذروہ عرض بریابان بساط حضور لامع النور  
می رساند، و رود منشور عنایت دستور متضمن تفضلات بندہ  
نوازی، نسبت بانکسار فرسودہ کان گوشہ عبودیت واسطہ سرفرازی  
گردید، و مقدم فیض توأم لشکر نصرت پیکر پستی این سرزمین

(۱) پہاڑ کی بلندی - پہاڑ کی چوٹی - کنکرہ - سب سے اونچی چیز \*

میں خواست چنانچہ نواب صفدر علی خاں بیراگیاں را طبیب مدارای بیماری خود شنیدہ تہجس و تفقد و رعایت و مدارات آنها عادت ساخت، چوں روزے اتفاقاً بایکے ازاں گروہ ملاقاتے گردید، و بصد کوئے برائے مطلب خویش با او جوشید، آنکس بحسب التجایش اکسیر دو قسم خاکستر نما برائے افراط اشتہا و باء علیحدہ علیحدہ در دو پارہ کاغذ پیچیدہ، بالایش خاصیت آن نوشتہ، باشرح ترتیب بکار بردن، و پرہیز کردن، بخشید، خان شہید ہر دو اکسیر در ہماں کاغذ زیر تکیہ بالین خود گذاشت، اتفاقاً محمد تقی علی خاں ہماں روز بخانہ اش آمد، چوں باہم ربط و اختلاط یا رائہ بود، موافق عادت ہر پلنگ او خوابید، و وقت ہر خامتن ہر دو دوائے مذکور باشرح خواص زیر تکیہ دید، و از نام مرقومہ بالایش دوائے مطلوبہ بشناخت، و از نواب صفدر علی خاں شہید چندانکہ خواست نیافت، درمیان یکدیگر برابطہ قرابتہ کہ در صدر مرقوم است، استدہاد و تکرار بسیار بعمل آمد حاضران مجلس کہ خویش اقارب یکدیگر بودند، بانصاف این معنی کہ نواب صفدر علی خاں اکسیر اشتہا، و محمد تقی علی خاں اکسیر باء مطابق خواہش خود، بگیریںد، رفع مباحثہ فیما بین آن ہر دو نمودند، ہر این معنی ہر دو راضی شدند، و بکار بردند، تاثیرش آنکہ نواب صفدر علی خاں شہید (۱)

روزانہ پلاؤ پنچ آثار و نان دو آثار و کباب یک برہ گو سفند سوائے فواکہ و شبانہ شوربائے لعابدار گوشت یک برہ گو سفند کہ واسطہ آمیزش سم ہلاکت او گشت می خورد، و محمد تقی علی خاں بسبب آنکہ نواب صفدر علی خاں در اظہار ترکیب خوردن آن کو تہی کرد، از خوردنش بیماری یک سالہ کشیدہ، بعد صحت بہکم معالجان ہندو فرنگ تا اقتدار خود در اوقات غسل بداشتن خود فولادی بالائے سر بر آب نمی رسانید، غرض از ازواج بے شمار تضمیناً زیادہ از یک ہزار از ہر قوم فواہ آوردہ



بزرور شجاعیت، وقوت دستِ ہمت، قلعہ مسطور مفتوح کردہ، محافظانہ را کہ قوم فرامیس بودند، و از کثرت اسباب، حرب و متانت حصار تکبر می نمودند، مقتول گردانید، و بقیۃ السیف را در محض حبس کشید، از بسکہ آب و پوائے آنجا موافق طبع لطیف یافت، نظر با سودگی لشکر مقام رایات عز و اجلال ساخت، محمد تقی علی خان کہ در طالعش ادبار بود، و بایصال زر ثلث معبود<sup>(۱)</sup>

تہاون، و باز بفراموشی قدر جان بخشی آنحال بغاوت و بد اطاری با آغاز نمود، سال دیگر بتلافی کردار مہررم از جاکیر و قلعه گردید، و از آنجا مقید شدہ بزنداں تہر نگر رسید \*

بیان بغاوت کراچوری نندراج و برار راؤ از اغوائے فرامیس و اتفاق

آنها با رضا علی خان و موسی دبلکس سر کردہ پہلوچری \*

نواب آصف الدولہ غازالدین خان بہادر فیروز جنگ بھمول

(۲)

نظامت دکن از شاہجہاں آباد فایز اورنگ آباد گردید، و اتفاق ہمگی اعیان دکن باطاعتش انجامید، صلابت جنگ برادر خوردش کہ از امداد فرامیس متمکن مسند ریاست دکن بود بفریب الفت بدکاری زن بے امتیاز، بیوہ طناز، فاحشہ حیلہ باز، پسرکش،

(۱) خواز اور ذلیل رکھنا - کسی کو حقیر سمجھنا (۲) سنہ ۱۷۰۲ ع آگست کے مہینہ میں غاز الدین خان ملہار راؤ ہولکر اور چند دیگر سرھاٹا سرداروں کے ساتھ برہان پور پہنچے وہ اورنگ آباد اور برہان پور کے مغلوں کی تائید حاصل کرکے وہاں آئے وقت میں پہنچے تھے جبکہ ملاہٹ جنگ کے چھوٹے بھائی نظام علی خان حیف بھٹ میں تھے پیٹوا اور مید لشکر خان نے غاز الدین خان سے اورنگ آباد میں ملاقات کی اور دونوں نے ملاہٹ جنگ کو صوبہ برار دینے کیلئے واپسی کی رہنمائی ظاہر کی تھی لیکن ملاہٹ جنگ نے نہیں مانا اور جنگ کی تیاری شروع کردی انہوں نے دم بسی اور فرانسیسی فوجوں کو حیدر آباد میں گھرا دیا اور فرانسیسی فوجوں میں امانت کرکے شاہ بدین کی طرف آگے بڑھنا شروع کیا ادھر غاز الدین خان بھی اورنگ آباد سے دس فرسنگ آگے چلے آئے مورخہ ۱۰ نومبر کو پانڈچری میں یہ خبر پہنچی کہ مورخہ ۱۶ اکتوبر کو ملاہٹ جنگ کے ایما سے نواب صاحب کو زہر دیا گیا کسی دامن نامی ایک گماشتہ نے گڈلور کو یہ اطلاع دی تھی نواب صاحب زہر ملی ہوئی تھا استعمال کرنے کی وجہ سے صحت بہتر ہوگئی اور تیسرے دن انتقال کرگئے بعض مورخین نے لکھا ہے کہ ظلم علی خان کی والدہ نے غاز الدین خان کو زہر دیا تھا \*

را اوج آسمان بریں بخشید، شکر این احسان خارج از بیان، و حصر این امتنان میرا از حوصلہ زبان، اگرچہ ابلاغ پیشکش نظامت و سرداری، لازم ذمت اطاعت، و مال گذاریست، و انحراف ازین جادہ حسین دوست خان را بمنزل مراد نرسانید، و فرامیسی را آوارہ دشت مذلت گردانید، لکن بندہ درگاہ از زمانیکہ حراست این اقطاع دارد، من جمیع الوجوہ متابعت ناظران جوہر آئینہ حال داشت، و بار مال گذاری و پیشکش رسائی نبرداشت، و دستور مجدد غیرت خاطر نمی پسندد، و سررشتہ تازہ رابطہ قدیم را نمی سزد، اگر عزت بخشی عبودیت گیش مطمع انتظار ربو بیت است، قبول نان و نمک ما حضر محقرانہ و پرتو آرائی مہر اقبال خداوندانہ عجیبے نباشد، و اگر مبیل زر منظور شود، عنان بخزانہ دیگر معطوف گردد، نمی خواہم، و نمی توانم، کہ کمر بر فوج سرکار بندم، مگر لاجاری جرأت آموز ناتوانان است، و اضطراری بہت بخش بے ہمتاں زیادہ اختیار خداوندی است، حضرت اعلیٰ مضمون کتابتش مصدر عداوت پنداشتہ فوج ظفر موج را بمحاصرہ قلعہ اش یعنی (۱)

و ندواری کماشتہ، آنقدر حالش تنگ ساختہ کہ محمد تقی علی خان بتامل نتیجہ استغنائے خویش از وساطت علما و گذارش زر معانی انحراف خواست، ہر چند کہ خداوند دولت بترحم الحاحش معذور داشت، و دران وقت اورا از سیف مسلول امان دادہ، آنچہ بر سرش آوردہ بود، برگلوے حال کمیزگران قلعہ تروادی نہادہ، (۲)

(۱) چندی پر دوسری رتبہ چوہائی کرنے اور قلعدار و ندواری تقی علی خان سے خراج کی ادائیگی کا تقاضا کرنے کے بعد محمد علی نے آرکات روانہ ہوئے کا ارادہ کیا سنہ ۱۷۰۲ع اکتوبر کے مہینے میں میجر لارنس نے قلعہ پر حملہ کر دیا تو اب کی فوج پاسائی قلعہ پر قبضہ کر سکتی تھی لیکن ثواب صاحب کو روپیہ کی سخت ضرورت تھی اس لئے ثواب صاحب نے تقی علی کی جانب سے فدیہ دینے کی جو پیشکش کی گئی تھی اس کو قبول کر لیا کچھ دہر انگریزوں اور قلعہ کی فوجوں میں لڑائی ہوتی رہی جب صلح کی بات چیت ملے ہو گئی تو فوجیں واپس ہلائی گئیں اور تقی علی نے اسی دن تین لاکھ روپیہ ادا کر دیے (۲) دس نومبر کو میجر لارنس و ندواری سے تروادی روانہ ہوا لیکن سخت مانسوں کی وجہ سے فوجیں وہاں ٹھہر نہ سکیں اسلئے مجبوراً انہیں قلعہ منگ ڈاؤنڈ واپس ہونا پڑا \*

پادشاہ مکحول و محبوس گردید و دیگرے از ہماں خانوادہ بر تخت سلطنت رسید از بسکہ بادشاہ در دست امرا محبوس بود، اتفاق آنها بر کراکہ می پسندید، جلسہ سریر شاہی می نمود، چنانچہ از زنداں مراے شاہانہ سلیم گذرہ بر روز شاہزادہ راہی آوردند و بر تخت می نشاندند، و می برداشتند، دریں حال ہریکے از حکام اطراف کمر استقلال خود پر بست و ہندوستان تقسیم ملوک الطوائف گشت، و مرہٹہ کہ زمینداری بیش نبود، بر اکثر ممالک تسلط یافت، و علی هذا القیاس صلابت جنگ بحصول ریاست دکن کوس اشتہار آنا ولاغیری نواخت، و بے مزاحمت غیر بروادہ حکومت تمکن گرفت، و فرامیس تقویت خاطر خواہ پذیرفت، و موسی دبلکس با سایر زمینداران کہ حسب الحکم شاہی، و نواب آصف الدولہ بہادر وزارت پنہا، تابع و ممد و معاون خداوند ما بودند، از حدوث حادثہ صدر دفعتا اتفاق نمود، و قابوئے وقت دیدہ بکرا چوری نندراج فہمائیدہ، کہ در عوض محنتانہ اعانت قلعہ ترچناپلی یعنی نٹہرنگر درخواہد، و بدستور سابق بہرار راؤ سپارد، ہمیں حیلہ مقدمہ پرخاش گرداند، چنانچہ او مطابق ایمائے نامبرد زمانیکہ حضرت اعلی برترادی اعلاے اعلام دولت داشت ایلچی بناہر سوال مرقومہ الصدر بایں پیام روانہ ساخت \*

(۱) تکیہ - و ساید جمع ہے (۲) ہم - ڈیولہ نجا راہ اور مرار راو سے خفیہ طور پر گفتہ بنید کر رہا تھا - کپاٹن ڈالٹن نے اس پر ہم کرتے ہوئے نجا راہ کی حرکتوں کے متعلق مدراس کو اطلاع دے دی - محمد علی کے ساتھ میسور کی فوجوں کی فاطمی کا سبب ڈیولہ ہی تھا آئی نے میسور کی فوجوں کو محمد علی کے خلاف اکسیا تھا - میسوریوں نے نواب کے چند فوجی کمانڈروں سے خفیہ ساز باز کر کے دسمبر کے مہینہ میں قلعہ ترچناپلی پر حملہ کر دیا اس وقت قلعہ میں سات سو میسوری سپاہی تھے لیکن ان کی فوجی چھاونی پر ڈالٹن شخصوں مارنے کی وجہ سے حملہ آور بہت جلد وہاں سے روانہ ہو گئے اس کے بعد انگریزوں اور نواب صاحب نے سات سو میسوریوں کو جو قلعہ میں تھے نکال باہر کر کے نجا راہ کے چھوٹے بھائی گوال راہ کے پاس بطور ضمانت دے دیا - نجا راہ نے ان کو اپنی کمان میں لے لیا \*

شہر انداز، یعنی دنیا کے بد عمل بیوفا، پر دغلی سراسر دغا، ہمت پر قتل برادر بچاں برابر مصروف نمود، و مادر خود را بطریق استقبال باورنگ آباد فرستاد، و بر ذمہ اش بار ظہور مرکوز خاطر ناصواب خویش نہاد، وزن مذکورہ مکارہ بد انجبا و اصل شدہ، سبب جدائی خود از پسر بطنی یعنی ملاحت جنگ بواسطہ زنجشہائے چند بمصامین دلپسند، بنواب موصوف ظاہر ساخت، نواب موصوف بمقتضائے خلق و مروت ذاتی و صدق و صفوت جبلی بتوقیر و عزت، و تعظیم حرمتش، برابر مادر حقیقی خویش پرداخت، رد قیغہ از مراتب اطاعت و دلبہوئی او فرونگداشت، و جوشش ظاہری او کہ بمصداق آیہ کریمہ **لَا تَكِيدَنَّ عَظِيمَ اُزْرِهِ** مگر و عذر شفقہ مادری در ہم باب ظاہر می ساخت، و الفتی کہ با پسر بطنی باشد، مرعی می داشت، معنوی می پنداشت، و در ہر خوردنی و نوشیدنی مرکبہ دست او اصالتا ملے نمی گماشت، روزے در ایام تابستان بیاد پسند مزاج نواب آصف جاء یعنی والد بزرگوار خود جہت ترکیب (۱)

وخیار دوغ کہ برای اطفال حرارت از دوغ و با ریک تراشیدہ خمار با نمک و مصالح دیگر امتزاج و لذت متنوعہ میدادند، حکم فرمود، مستورہ مسطورہ کہ در پیک تقریب دغابود، تجربہ خود در آن کار و خلوص آرزوئے ترکیبش برائے نوشیدن خاص وانمود، نواب معتمد مروت و وفایش و غافل از مکر و دغایش قبول فرمودہ، بمجبریکہ او دوغ مذکور بآمیزش سم آورد، بلا ناامل بکار برد، بعلت سرائیت ہماں زہر بدار باقی شتافت، و بلندی درد آہ این حسرت از سینہ روزگار دماغ نظام مملکت برہم ساخت، و در سلطنت شاہ جہاں آباد نیز از (۲)

تسلط امرائے نمک حرام تزلزلے عظیم راہ یافت، یعنی احمد شاہ

(۱) جہانا - آگ کو گھنڈا کرنا - چراغ کل کرنا یعنی جہانا - (۲) ایک قسم کی نوکری جس کو کچا اور پکا کر ہوی کھاتے ہیں ہندی کھیرا (۳) احمد شاہ پادشاہ کے زمانے میں سلطنت تیزی سے ساتھ روز و رات ہوتے لگی کچھ دن برائے نام سلطنت قائم رہی سنہ ۱۶۵۴ع جون کے مہینہ میں عماد الملک نے احمد شاہ کو معزول کر کے قندھار بھیج دیا اس کے بعد چاندیار شاہ کا چہواہما عالمگیر ثالثی تخت نشین ہوا

دل، و دریغ و قوع عزم بے حاصل، ساختہ، خود باجمعیت فرامیس بمحاصرہ قہرنگر ریخت، و مرار راؤ بموجب فرستادنش بانوج سوار و پیادہ و جماعہ فرامیس بر تروادی بمقابلہ لشکر سرکار خاک ادبار برفرق روزگار خود پیخت، چور لشکر سرکار مابین قطعہ تروادی ورود بمذاہمت وقت فرود آمدہ بود، از امتداد محاصرہ یک سال و مداومت جدال و قتال، و انسداد طرق اطراف، و آوارگی فرج اہل خلاف تکلیف رسد از حد گذشت، حضرت اعلیٰ از روداد این حال، مقابل و بارادہ دفع معاندان از جنگ میدان بسوئے دیونام پٹن کہ ازاں مقام متصل بود، راحل گشت \*

بیان رزم مرار راؤ و گشتہ شدن بہو جنگ راو برادرش ویزیست

یافتن او و مقتول و مغرور شدن فرامیس بسوئے پھولچری \*

ہر گاہ کہ حضرت اعلیٰ برائے دفع معاند حسب تعویز صدر بارادہ بندر دیونام پٹن متعلقہ کمپنی انگریز از فردگاہ چوں میف از نیام سر برور کشید ہر چند کہ مرار راؤ و فرامیس بداعیہ مزاحمت ہمراہ او دویدہ، ہر جا کہ دو چار می شدند، و دست و پائے سعی می زدند، غیر از زخم کشیدن، و سر پیچیدن از انہا ہیچ بظہور نمی انجامید، القصہ بدشمن شکنی و تیغ زنی سالماً بدیونام پٹن واصل، و ازالجا روز دیگر بگرفتن رسد بقدر بار بردار راجع تروادی و تیز کام قطع مراحل شدہ، چوں لشکریان در حین مراجعت اثرے از نوج مخالف نیافتند، بمقتضائے بے باکی و فراغت شعاری راہ روی بکمال

(۱) سنہ ۱۷۰۲ دسمبر کے مہینہ میں فرانسیسوں نے مزاری راو سے ایک معاہدہ کیا تھا جس کی بنا پر دیوہ نے مرہٹہ سردار کو ہر ماہ کثیر رقم دینے کی ضمانتی طائر کی تھی۔ دم دیوہ نے مزاری راو سے درخواست کی کہ وہ معتبر خان قلعہ دار رنجنگدہ پر حملہ کرے۔ معتبر خان نے فرانسیسوں سے یہ وعدہ کیا تھا کہ وہ انکو سال غنیمت میں سے نصف حصہ دے گا لیکن اس نے وعدہ خلافی کی۔ مزاری راؤ چار ہزار سپاہیوں کے ساتھ جنوری کے مہینے میں پانڈچری پہنچا وہاں سے مزید ہانسوہروہین سپاہیوں اور دو ہزار ہندوستانی سپاہیوں کو اپنی فوج میں شامل کر کے تروادی روانہ ہوا جہاں میجر لارنس اور محمد علی کی فوجیں خیمہ زن تھیں۔ مزاری راؤ نے محمد علی کی فوجوں پر حملہ کر دیا اور قلعہ تروادی میں جو مضمر سا فوجی دستہ موجود تھا اس کا محاصرہ کر لیا۔ لارنس کے سو سپاہی میدان جنگ میں مارے گئے اور اسکو چھوڑا واپس ہونا پڑا \*

### پیام نندراج به حضرت اعلیٰ \*

از بسکه با خداوندی اعلیٰ نسبت بندگی و سرافکندگی دارم و اطاعت باجذاب عالی مورث وصول سعادت می پندرام، بروقت کار سرکار بر امید قدر شناسی و عنایت قلعه نتهرنگر محنت با بکار بردم و خزینه با خالی کردم، قلعه مذکور که سابق رگهوجی مرهقه بمن مفروض ساخت، و مرار راو از جانب من دران اقامت داشت، اگر بمژده محنت مجدداً مرحمت شود، سزاوار دریا دلی و والا همی والا باشد، والا بسبب آنکه درین کار قدم سعی افشوده، و سربه هوا بسته ام، و طلسم خزان قدیم بخیریدی این سودا شکسته، و فراسیس و مرهقه را چون اجزائی لاینفک شریک خود دارم، و تعداد افواج اصلی و اتفاقی بحساب ریک محصرا میشمارم، مقاومت ملازمان بایک عالم دشمن صلاح دولت ندارد، ظاهر است، که فوج فراسیس چندانکه بارها تلف تیغ مبارزان سرکار گردید، باز مثل شیاطین با اندازه قطره هائے خون آنها که در معرکه هائے سابق ریخته شد، مرکشید، حضرت اعلیٰ ازین پیام سخت برام گشت، و از سنگت این جواب ساغر امیدش شکست \*

### جواب پیام مذکور از حضور \*

می دانید که از ابتدائے عروج اقبال خداداد ماچه بغاوت شعاران که بادم همسری نبرد خاستند، و آخر الامر به پشیمانی نکاشتند، دیده و دانسته اگر سرهماهم خارشے پیدا کرده باشد، معلوم شد، که سرچنگی می خواهد، باید که با اعتماد فراسیس و مرار راو از انجام کار خود غافل نشوند، و بغریب اهل افترا براه داعیه باطل نروند، مطابق معاونان دیگر بعطیات نمایان مشخصه سابق شکر عافیت حال لازم دانند، و خود را سالم ازین راه پر آشوب برگردانند، والا معلوم نیست، نتیجه این دیوانگی هما بکدام زنجیر بلا می کشد، و اثر این جوش خون فاسد بزخم کدام نشتر مبتلا می گرداند، نندراج، برگشتن وکیل به لیل مراد و رسیدن پیام خلاف موال ضمیمه ظهور فساد

از محاصره کراچوری نندراج و فرامیس و تنگی حال و انتشار ساکنان و جنگ آوران قلعه نتهرنگر و تغلل مبارزان، بفقدان ذخیره و نایابی غله و یقین از دست رفتن قلعه مذکور در صورت عدم وقوع صورت کمک از فوج و رسید خبر رسانید، حضرت اعلی بمحور اجتماع این معنی قلعه تروادی را بانپاشتن ذخیره و مردم هند و فرنگ مستحکم گردانیده، از برادران جگر پیوند خود عبدالوهاب خان بهادر را به نیابت نظامت آرکات چیده، و محمد نجیب الله خان بهادر را که با محمد محفوظ خان بهادر برادر کلاں در حیدرآباد بوده، و از رسیدن خطوط یاد فرمائی خاص با وصف همانجا ماندن محمد محفوظ خان برادر بزرگ تنها خود را فایز حضور نموده، به نیابت حکومت صوبه نیلور پسندیده، هر دو برادر را بتاکید و نصائح بلیغه اینکه احتیاط ممالک مفوضه خود را کما پنبغی بهجا آرند، و با ما که متردد جدال و قتال اعدا هستیم اعانت پر نوع بعمل آرند خصوص در تواتر ارسال زر اصله تهاون و تغافل نسازند، و بسبب وقوع تغلل عظیم در شاه جهان آباد و اتفاق فرامیس و صلابت جنگ بهائے خود را پر حذر و بهزم و حفاظت باشند، روانه هر دو صوبه مرتومه فرمود، و خود بدولت تا سه سال کامل بکثرت شوکت اعدا مشغول مبارزت دوام، و متحمل بار تردد اقسام بود، درین عرصه هر دو برادر تعجب استقلال خویش و عدم پاس سرگرمی حضرت اعلی، بهنگ اعدا از پرکایه و یا پیشیزه کمک نکردند، و ملک ازان خود دانسته، زر تحصیل با لکلیه بصرف می آوردند، چندانکه از طرف سرکار خامه فرمائی پند و نصیحت می رفت، اصله نقش قبول نمی بست، ازین معنی بعد فیصله معامله نندراج هر دو برادر مذکور از خدمات مفوضه معزول گردیدند، عبدالوهاب خان بهادر برادر حقیقی اگرچه با حضرت اعلی صف خروج نیاراست، لیکن بسا اوقات در اکثر امور خاطر خام را و نهیده ساخت و محمد نجیب الله خان بهادر بعد از صف آرایی جنگ و محصور شدن در قلعه نیلور از عهد نیابت نظامت معزول و محبوس و باز از رمائی و هم جلسی بزم

بے احتیاطی داشتند، نصفی از راه طے شده بود کہ ناگاہ خروج بلائی سابق از کمین گاہ راہ داشتند تیر اندازی و گولہ دوانی حالت لشکریان سرکار بآن مرتبہ تباہ نمود، کہ جوق جوق در نشیب ساحل رودی کہ سر راہ بود پناہ گرفتند، و از حوصلہ میدان تازی در گذاشتند، حضرت اعلیٰ بمائتہ آن انتشار و لحاظ آن ہمہ اضطرار، بکمال و استقلال حکم نصب اعلام اقبال، و قیام جاء و جلال، داد، و از انتظام مردم مابقی دست تدبیر توپ اندازی و کمانداری کشاد، جمعیت (۱)

مرار راؤ و فرامیس از دوسمت بھجنگ پیوستہ بود، کہ بھوجنگ راؤ نام برادر مرار راؤ سردار با تھو رازی یک سرباشس ہزار سوار جرار بر لشکر سرکار یورش نمودہ، بآن حد شدت کارزار کوشید، کہ قریب بود، کہ زخم چشمی بفوج ظفر موج رسد، دفعتاً از فضل ناصر برحق بسنگ فلاخن کولہ توپ طایر مرار از شاخ گردنش پرید، و جماعت او بسان پرمائے باد بردہ منتشر گردید، و محمد ابرار خاں دریں گرمی سہند تیزنگ را نعل در آتش ساخت، و بگرم روی تعاقب گریز پایاں گذاشت، از کشتہ شدن بھوجنگ راؤ سردار آزودہ کار مرہٹہ ہا یکسر بمقتضائے رعب و ہراس ساز و سامان جنگ ریختند، و خاک مذلت بر سر روزگار خود پیختند، دریں گریز اگر گریز جمعیت فرامیس نیز اتواب و اسباب بغارت دادہ برخے مجروح و مقتول گردید، و باقی ہزار تشویش و اضطراب پھولھری رسید \*

بیان لشکر کشیدن حضرت اعلیٰ بصوب قلعہ نھرنگ عرف

ترچناپلی بغزم جنگ نندراج و سامور و مرخص فرمودن برادران

خود عبدالوہاب خاں بہادر و محمد نجیب اللہ خاں بہادر را بہ

نیابت نظامت صوبہ محمد پور عرف آرکات و صوبہ نیلور \*

بعد کشتہ شدن بھوجنگ راؤ و ہزیمت یافتن مرار راؤ و فرامیس ورود الیہ نصرت بتروادی گردید، دریں اثنا قاصدے

(۱) بھوجنگ راؤ مراری راؤ کا بھائی ہے وہ آرکات کے محاصرہ کے وقت کلیو کی اسداد کے لئے آئے تھے - سورجہ حکم اہل کو میدان جنگ میں سارا کہا \*



و ضیافت، پیش کشید، و بتحصیل رضائے خداوندی جوشید، و فوج و رمد همراه رکاب سعادت گردانید، مرار راؤ کہ در رزمگاہ تروادی بسوگواری مرگ برادر خود بود، فراغت یافته، و بر حصار تروادی حملہ با برده، کارے نساختہ، خجالت کشیدہ، عقب لشکر ظفر طراز رواں گردید، و بجماعہ یاوران خویش رسید، غرض نندراج و مرار راؤ و فراامیس بگماشتن افواج ہمگی طرق اطراف مسدود داشتند، و ہر جانب سرے برعونت دیگر می افراختند، خداوند دولت و نصرت ہمہ مو غلوی معاندین دیدہ، مصلحتاً دو روز در موضع ترکات پلی بفاملہ شش کروہی نتھرنگر مقام ورزیدہ، ہر چند سعی می نمود، راہ پیش قدمی نمی کشود، اتفاقاً شدت بارش آغاز و سد اندیشہ راہ فی الجملہ باز، دید، دران وقت قابو یافتہ، از راہ خارستان مرحد توند مان راہی گردید، چون از سمت فتح پہاڑی در میدان قلعہ نتھرنگر نمودار گشت، ہیئت اجتماعی معاندان اطراف و جوانبش فراگرفت، و نوع ہجوم و حملہ با آورد،<sup>(۱)</sup> قریب بود کہ عنان اختیار از دست رود و کار برہم شود، چون حفظ توانا، در اتہام و اقبال جہاں آرا، در انتظام بود، باہم غوغائے سگان اطراف دواں، بسان شیر زیاں،<sup>(۲)</sup> بعد غارت رفتن تمامی بہیر و رمد و مہر و محلول و مفرور شدن اکثرے از سپاہ با مردم معدود جریدہ و سبکبار با اسب و قمچی تیغ زناں و حملہ کناں، داخل قلعہ مبارک نتھرنگر گردید، و فوج فراامیس و نندراج توان ہرزہ تازی باختہ خجالتہ در سریرنگ و جہمگیر و جمعیت مرار راؤ برب آب کاویری مقام گزید \*

(۱) مورخہ ۱۷، مئی محمد علی تروادی سے ترجمانی رواں ہرے انیس تاریخ کو جنگ کا آغاز ہوا۔ سرہرنگم پر فرانسیسی قابض تھے انکو اس مقام سے ہٹانے کے لئے جنرل گرنس نے ایک سخت حملہ کیا جس کھنٹوں تک جنگ جاری رہی استرک نامی ایک فرنچ جنرل جو ڈیوہلے کی جانب سے بھیجا گیا تھا اپنا دستہ لیکر فرانسیسی فوجوں کو پہنچنے کے لئے عین وقت پر پہنچ گیا فرانسیسیوں نے اپنی فوجوں کی مسلسل گولہ باری سے انگریزی فوجوں کو قلعہ ترچہ پلی کی طرف واپس لوٹنے پر مجبور کر دیا جنرل گرنس کو سرہرنگم سے باہر ہونے پر واپس لوٹنا پڑا اور وہ دورۂ جنگ کا سارا سامان مہیا کرنے کے لئے فقیر باغ میں ڈیرہ انداز ہو گیا (۲۱) پھر ہروزن مقبر لشکر کے بازاری لوگ ظاہراً یہ لفظ ہنٹی ہے جس کو فارسی نے اپنا لیا ہے \*

(۱) خاص معزز و ممنون گشت، و بدان موجب محمد محفوظ خان بہادر زمانی محاصرہ قلعہ پھولچری از حیدرآباد رسیدہ، چون بافاصت تعلقہ مدیرہ و ترنارویلی سر نخواست کشیدہ، محمد یوسف خان نام رسالہ دار فوج را برآں کار نامور و اورا معزول و محبوس و حضور طلب گردانیدہ نظر بر بزرگی برادری او از جرم بغاوتش اغماض کردہ، تکریم و تو قیرش مطابق دوام بتقدیم رسانیدہ، او بار ثانی بحیلہ حج بیت اللہ الحرام زادہا اللہ تعالیٰ شرفا و تعظیما از حضرت اعلیٰ مرخص گشتہ بحیدرآباد رفتہ، نظام علی خان بہادر آصف جاہ ثانی و حیدر علی خان سر کردہ میسور را با افواج گراں، واسباب حرب بیکراں، بر کرناٹک آوردہ، پس از مجاہدہ ہائے متعددہ بسمت مدیرہ در دست محمد ابرار خان اسیر شدہ، انفعال حبس قلعہ نتہرنگر پیش بردہ، باز بمحض خلق ذاتی و حق شناسی حضرت اعلیٰ معزز و مکرم، و براحت و آرام ندیم بزم خاص، و جلسہ محفل اخلاص گشتہ، مفضلش بقضیہ در دفتر ثانی در ضمن واقعات برادران املا خواہد یافت \*

القصد حضرت اعلیٰ پس از امتناع اظہار فاصد و حصانت حصار تروادی و ترخیص ہر دو برادر مذکور بجانب ہر دو صوبہ مسطور بعزم وصول قلعہ نتہرنگر از راہ سلمبر و تجاور بموضع کندور متصل قلعہ تجاور رسید، پرتاب سنگہ زمیندار آنجا آداب استقبال و ملازمت، و سہا مدارا (۳)

(۱) سنہ ۱۷۰۰ع میں محمد علی نے مدھرا اور ترناروی پر چڑھائی کیلئے اپنی فوج بھیجی تھی کرنل ہبرن اس فوج کا افسر اعلیٰ تھا محفوظ خان بہادر ہزار سواروں اور یوسف خان دو ہزار پیادہ سپاہیوں کے افسر تھے لیکن محفوظ خان بہادر اس مہم میں بالکل غیور و جہادار رہے (۲) یوسف خان ہندوستان کے نہایت بہادر اور قابل سپاہیوں میں سے تھے انہوں نے انگریزوں اور فرانسسینوں کی ابتدائی لڑائیوں میں حصہ لیا تھا۔ وہ پہلی مرتبہ کمپنی کے مقامی سپاہیوں کے کمانڈر مقرر ہوئے سنہ ۱۷۰۴ع میں سیجر لرنس کی سفارش سے ان کو کمپنی کی تمام فوجوں کا مستقل کمانڈر بنادیا گیا سنہ ۱۷۰۲-۰۳ع۔ انہوں نے فرچناہلی کی لڑائیوں اور سنہ ۱۷۰۸-۰۹ع مدراس کے محاصرہ میں کافی حصہ لیا تھا سنہ ۱۷۶۰-۶۱ع وہ مدھرا کے گورنر رہے حیدر علی کی طرح وہ نہایت جراتور اور بہادر سپاہ سالار سمجھے جاتے ہیں۔ (۳) رستہ۔ صف۔ قطار۔ دسترخوان جس پر کھانا چٹا ہوا ہو \*

بآئینے گذاشت، کہ از پیچ سو برسد و فوج کمک نرسد، و قلعه بتبایع تسخیر خویش آید، هرگاهکہ از تاخت و تاراجی شبان روزہ کلران و سواران مرۂ اطراف و جوانب قلعه طایرے نمی پرید، از انسداد راہ رسد تونڈمان و فقدان غلہ وغیرہ اسباب برفوج سرکار و ساکنان قلعه اضطرابے عاید گردید، کہ حضرت اعلیٰ از انجام کار مایوس شدہ باحضار اعدیان و ارکان و جنرل لارنس وغیرہ سرداران فوج انگریز مشورت فرمود، کہ در اوقات جنگ حسین دوست خاں از خزیئہ و فوج رکاب و اعانت ہند و دکن پیش دستی بردیم، حالا لحاظ بریاس کمک احدی و دخل فرامیس در تمامی ملک دکن و انقسام مملکت بدست امرا و عدم زر و قصور لشکر تقدیم صلح ہر چند کہ خواستیم، اما بغور کمین داری رضا علی خاں بھماییت فرامیس برای نظامت آرکات و امیدواری نندراج جہت حکومت ترچناپلی بسابقہ کا مگاری مرار راؤ در زمان نواب آصف جاہ نتیجہ آن غیر از باختن ملک کرفائٹ نمی فہمیم، کہ از حصول آرکات یا ترچناپلی بہرہ بیا بیم، و تقاضائے نذک نیست، کہ مملکت وسیعہ ارثی و حقیقتاً خون بہائے پدر ما بحفظ جان مستعار بگذاریم، دریں تعہد از شما رفقائے باونا تدبیر میخواستیم، متفق اللفظ والمعنی ہمہ با جواب دادند، کہ دریں اوقات نازک بدون جانبازی حکم والا تعویڑے نمی یا بیم، فرمود، کہ صلاح ماہم ہمیں است، کہ بقائے

(۱)

انفاس برفائت شما بحکم اَلْسَيْفِ آخِرِ الْعِیْلِ دست بشمشیر بکشیم، چون نصرت من جانب اللہ است، یمکن کہ براعدا مظفر شویم، و از اندیشہ ناموس بفضلہ محفوظ مانیم، ونوش راحت بعوض نیش این محنت، بنوشیم، یا نقد جان خود کہ تصدیق آبرو است، صرف اشتراکے جنس ناموری مردانگی سازیم، تمامی مخاطبین باز عرض نمودند، کہ سیمنا و اطعنّا، ماہر وقت کار نقد جان نثار حکم ربوبیت می نمائیم، و از عہدہ فدویت می برآئیم، بعد ازاں حضرت اعلیٰ

بیان احداث کردن نندراج حصار کلي اطراف کوه بهنکار کونڈہ  
 بانپاشتن سرب و باروت وغیرہ و آلات حرب و محاصر گردیدن  
 بر اطراف قلعہ و تنگ کشتن حال محصورین از انسداد راہ  
 رسد و شبخون کردن حضرت اعلي برفوج اعدا در حالت  
 یاس و شمول فتح بے قیاس از فضل رب العین و الناس \*

حصار دولت پایدار محفوظ اقتدار صاحب اختیاریکه دیوار  
 ادبار خیرہ چشمی دشمن، هر چند سراسر آبن، و کوه ذخیرہ اسباب  
 فتور و فتن، در دامین، باشد، از جمله دلاوران رکاب ہمتش غبار پراکنده  
 گردد، و برکات نعمت بے شمار اینار دست و قار بختیاریکے وظیفہ خوار  
 مایدهٔ لانهصار عنایتش اگر احمیان از آفت ارضی شکایت تصور لغتہ  
 نماید، بہکم قاسم قسمت انس و جان، نعمائے ہفت خوان آسمان  
 سامان سیر چشمی او شود، چنانچہ حضرت اعلي و قتیکہ چون  
 خورشید در برج حمل و داخل قلعہ نترنگر گردید، تصور ذخیرہ اش  
 ہلاوہ غنیمت رفتن آذوقہ ہمراہی دید، مگر از بند و بست و خود  
 داری ہا محافظ استحکام قلعہ بود، و ہر روز بآوردن رسد راہ تردد تازہ  
 می کشود، و نندراج بر قوت و شوکت فوج خود و ہمعنائی مرار  
 راؤ و فرامیس وغیرہ نخوت و عجب بے بہم رسانیدہ، بنا بر تشدد محاصرہ  
 از قرار گاہ سریرنگ و جہمگیر شمالی قلعہ طرف کوه دہویی بندہ شرقی  
 قلعہ لشکرے و سمت غربی نیز فوجے متعین گردانیدہ، خود بصوب  
 جنوب مع فوج جہت انسداد راہ شبگیر مردم رسد رسان علاقہ  
 تونڈمان زمیندار اطراف کوه بہنکار کونڈہ، احداث حصارے از گل  
 و سنگ بنا بر انپاشتن اقربا باروت وغیرہ اسباب و ذخایر و گرد  
 آن فوج نکبت موج خود را دایر و محاصر ساخت، و ہر کوہے کہ  
 از زمین کشتنش بہملہ اول مفصلتہ الذیل آن روز بنام فتح بہائی  
 شایع، و مہادی بہنکار کونڈہ واقع، است، جماعہ فرامیس گماشت،  
 و ہر کوه رتھی ملہ واقع غربی آن و ہشت جانب قلعہ افواج جداگانہ

(۱) خوان بہرا ہوا کھانہ اور نعمت مہ - دسترخوان جس پر کھانا چنا ہو \*

سلطانی پاس و پرداخت اینها منظور داشته غالب است، که باز درین ملک روانه فرمایند، تفصیل ارشادات آن وقت که طول و طویل است درین اختصارات گنجهایش نیافت، موقوف بر دفتر ثانی داشت، غرض پس از ضبط و نسق محلات، و ادائے وصایائے همگی مهمات، از فوج ماحضر مرقوم الصدر موجب حفاظت تفویض قلعه گردانیده، باقی سنجیده، و با اسباب جنگ چیده، اول شب باتفاق جنرل لرنس و اعیان خاص از دروازه جنوبی متصل روضه حضرت فریدالدین صاحب شهید قدس سره رسیده، در انتظار صبح برائے جنگ توقف در زیده، چون جمعیت فرامیس کمین دار فتح پھاری، سواد لشکر از دیدہ گمان در تاریکی شب دیدہ احتیاطاً و امتحاناً دیر دیر اتواب سر میداد، گوله قریب جلسہ خاص می افتاد، بنابر تہی کردن جا مصاحبین چندانکہ عرض کردند، فرمود کہ در عالم سر گرمی جانبازی، حفظ جان منافی غیرت غازی است، درین گفتگو ہر گاہ کہ ۳ پاس شب گذشت، و پایے باقی ماند، حکم سنجیدگی فوج نافذ گردید، و جنرل مذکور بعرض رسانید، کہ از فوج رکاب معلی جمعیت اعدا صد چندان است، و صورت تعہد پیکار امروز از نظر عقل پنهان، و جاں بردن بقتح و نصرت غیر امکان قرار دادہ ایم، کہ بحالت ہزیمت زندہ بر نگریم، و مراجعت بدون دفع دھن نمائیم، صلاح دولت آنست کہ حضرت بقلعه تشریف فرمایند، و بر برج قلعه جلوس نموده تماشا ئے جاں نثاری ما جاں نثاران نمایند، اگر بحولہ و قوتہ بر دھن غالب می شویم، سرفرازی تھسین زبان خداوندی می یابیم، اگر احياناً حسب حیثیت وقت کہ از کثرت کینہ خرواں امید مراجعت، مثل اعادہ جاں رفتہ، وارجاع عمر گذشتہ محال می دانیم، نوع دیگر واقع گردد، بعد ازاں ہر چه صلاح متصور شود بعمل آید، چون قوم فرامیس بغیرت رفاقت چندے، علی رضا خان را بعد حسین دوست خان در پھولجہری جادادہ، سعی بر شد و فلاح او دارد، یقین حاصل فدریست کہ خواہ قیام والا بھصانت ہمیں قلعه درین جا صورت بندد، خواہ

لشکریان را خلائی انبار خانه که در آن قوت یک وقت نمائند، نشان داده، و عدم تحمل بار فائز و غیرت امیری دست دشمن و خان مان برباد دادن پیش نهاده، آگاه نمود، که فردا روز جانبازی است، و در عرصه مهمت وقت دست درازی، و قابوئی تیغ گذاری میدان جنگ است، و باز از خریدن نام و ننگ، پس هر که بپاس رفاقت، و قبول رنج و مشقت، شراکت ما نماید، بماند، و کسیکه مفارقت جوید، هر جا که خواهد نبرد، چنانچه اکثری از لشکریان راضی برفاقت شدند، و معدودی بهیله بیماری و غیره تعذرات رفتند، چون موجودات لشکر بعمره تفتیش شتافت، یک هزار و یک صد سوار و دو هزار پیاده ملازم خاص و کمکی تعجور و توندان و پانصد فرنگی و یک هزار و پانصد جوان بار جمله دو هزار کس علاقه انگریز و شش ضرب توپ بمیزان خیال وزن کثرت مخالفین که عبارت از سی هزار سوار و پنجاه هزار پیاده علاقه نندراج و مرار راؤ و دوازده هزار بار و سه هزار سولداد و یک ضرب توپ علاقه فرامیس باشد اندازه معافه گاه و کوه و مقابله متنفس و انبوه یافت، بعد از آن در محل سرا تشریف برده، و وداع همه با بعمل آورده، سرامر باروت گسترانیده، خیرالدین خان یزنه و نایب خود را فرمود، که از بالائی برج قلعه فردا تماشاخانه فوج خاص نمایند، چون مراجعت به نایل مقصد بسلامت جان منظور نداریم، در صورت وقوع آن حال باید، که آتش باین باروت بدهند، که احدی از اناس نمائند، و از مخالف خلل در ناموس نرسد، بسید علی خان خالوے نواب بیگم ارشاد شد، که این بار سه پسرانم یعنی عمده الامرا و امیرالامرا و سیف الملک را حفاظت سازند، اگر اقامت قلعه نهرنگر دست نهد، بیکی از دو بندر انگریز خواه بچنایتن خواه بدیونام پتن رسانند، و از اتفاق انگریز بشرط امکان ملک بدست آرند، در صورت سرکشیدن شورش فرامیس که یقینی است، از آنجا سمت هند بحضور ظل سبحان رسند، باوجودیکه کار انجام برهم است، و ثبوت تمام دارم، که بندگان

باسم فتح پہاڑی موسوم و مشہور گشت، حضرت اعلیٰ بالائے کوہ برآمدہ دو گانہ شکر ایزد یگانہ بتقدیم رسانید، و حیدر نایک مرقوم صفحات صدر دران حال اطرافش بر طلایہ بود، آواز شلک ہاشنید، با گروہ سواران خود رسیدہ، دید کہ کار از دست رفت، ہوا گر فتش عاری گشت، سواران سرکار کہ پائین کوہ دست بشمشیر بودند، مقابل رو گردیدہ، شکست دادند، حضرت اعلیٰ مع جنرل لارنس و غیرہ اعیان، با جمعیت خاص تعاقب کذاں بہنکار کندہ رسید، و ہمگی فوج مخالف کہ دایر دار آنجا بود، تیار و مقابل فوج سرکار گردید، و کوشش از طرفین بتقدیم رسید، چون از ظلمت شب چشم تمیز قلت و کثرت خیرہ بود، جماعہ انگریز با ہمہ قلت خود از کثرت تہور ذاتی غلبہ نمودہ، توپ خانہ فراسیس دنتعاً بدست آورد، ازین معنی جماعہ اش بنادیق بصولت لشکر و ہم از دست گذاشتہ و خسارہ حال جان برداشتہ، بقیۃ القتل بے اجل بہرہ، درین حال بوسع میدان جدال، و استغراق ہر گروہ در بحر قتال، حضرت اعلیٰ از جنرل لارنس کہ با فراسیس در آویختہ، و از فوج خاصہ کہ ہر نندرا جیان ریختہ بود جدا، و با معدودے برش شمشیر خاص می آزمود، و از محمد اعتبار خان بہادر بپہر جنگ کہ دران زمان یکے از ملازمان رکاب و بہ محمد سعدی نام اصلی بے منصب و خطاب بود، و دست بفتراک اسپ خاص کسب سعادت جلودوے می نمود، نشان فوج و جنرل لارنس خواست، خان مذکور بہ تجسس بصارت جنرل را از فاصلہ قریبہ دست بشمشیر برہنہ ریاضت کذاں، دیدہ بشناخت، و بغداد وند از حال و اتصالش معروض داشت، ہر گاہ کہ حضرت اعلیٰ بہ جنرل مذکور کہ جماعہ فراسیس را بسبب میہ مستی غفلت آنها، و انتضائے فنون دلاوری و دانائی خود، از بودن شب تار، و پردہ پوشی کمان کثرت فوج سرکار، مفت اسیر، و بے حربہ نمودہ، و دو طرف آنها

(۱) فوج جو مہر اور لشکر کی رات کو محافظت کرتی ہے \*

بعدم امکان این معنی بدیونام پٹن یا چینا پٹن تشریف فرما

شود، در هر دو حال حارسان هر دو بندر مذکور<sup>(۱)</sup> تا توان و جان خود، از فوج وغیره کمک خواهند ساخت، و اطاعت والا من جمیع الوجوه بر خود لازم خواهند داشت، زیرا که پاس مراعات و سلوک والا نصب العین همت وغیرت پائیزل کمپنی و پادشاه ما است، حضرت اعلیٰ تبسم فرمود، که ما را ہم از قوم با وفائے انگریز ہمیں امید است، و توقع وفاداری جاوید، اگر چه شما شرط وفات و وفا بجا می آرید، و هر چه یقین ما است می گوئید، لکن باید که سردار در مبارزت بر پیش مبارزان باشد، نشود که

مثل زبان زد گنجیفة بازار بازی به میر برام گردد، الغرض خود بدولت فوج را بر شبنخون مستعد، و غضنفر علی خاں و محمد ابرار خاں را، بر میمنه و میسر، و فوج تعار و تونڈمان متعاقب، مقرر کرده، بکمال ضبط و ربط آئین جدال اقدام نمود،

جنرل لرنس سردار جمعیت انگریز مقدمتہ الحیدیش سرکار، با اتصال فتح پہاڑی، چوکیدار بیرونی جمعیت متعینہ آنها را که بزبان فرامیسی دوبار آواز استفسار داد، متصل بود، که بقاعدہ کلیمہ فرنگ دنعہ سیوم بانگ زند، و در صورت عدم جواب بندوق سرکند، صلیقت بکار برده، قبل از صدائے سیومگی او از ضرب پشتول مغزش بر آورد، و پیش از آنکه از آواز پشتول جمعیت فرامیسی بیدار، و فرام و مقابل شود، بر کوه مذکور حمله کرد، و فوج مخالف متعینڈم آنها ہزیمت خورد، ازاں روز کوه مذکور

(۱) نکہیان - پاسان (۲) اولک مشہور کھیل ہے (۳) فرانسیسی کاروبری کے جنوب میں ڈیرہ انداز تھے انہوں نے رصد رسانی کے تمام راستے بند کر دیے تھے اور ہر طرف سے فائدہ بندی کر دی تھی، لرنس نے فقیر چٹان نامی مقام پر اچانک حملہ کر کے اس پر قبضہ کر لیا فرانسیسی اپنی اصلی قیامگاہ سنہری چٹان (کولڈن راک) کے پاس پناہ گزیں ہو گئے اور یہ دھشتناک خبر میسوری اور مرہٹہ سپاہیوں میں پھیل گئی یہ دونوں فوجی دستہ بھی فرانسیسی فوج میں آکر مل گئے انگریز فوجیں دشمن کی فوج کے مغربی اور غیر محفوظ حصہ پر جس کی مورچہ بندی نہیں کی گئی تھی علی الصباح سورج نمودار ہونے سے قبل حملہ کر دیا فرانسیسی سپاہی ہو کر دریا کے کنارے ہٹ گئے \*



بیان قلعہ ویکونڈان بیورش خاصہ حضرت اعلیٰ و امیر شدن  
ولی بہار و قلعہ دار با چہار صد کس و مقید گردیدن آنها در قلعہ دارالنصر  
نہرنگر ترچنالی \*

اعانت حضرت حق جل اسمہ ہندہ را کہ با صلاح مہام خلائق از  
گروہ انام برچید، آرائش مہماتش را از جز تا کل کہ بمقتضائے القائے  
فضل غیبی پیش نہاد ہمت والائے او گردد، متکفل می شود،  
و دشوار یہائے او را باسانی رساند، بعد از انکہ نندراج ہم چنین مرار راؤ  
و فرامیس، مع بقیہ اسیران، از جنگ بظہار کونڈہ بسوے سریرنگ و  
جہمگیس مفرور گردید، حضرت اعلیٰ اسباب ذخایر زایدالاحتیاج  
غنیمت امتیصال حصار مہدئہ نندراج آمادہ دارالنصر خاص نمودہ،  
بناہر افتتاح طرق اطراف اولاً سمت قلعہ ویکونڈان واقع غربی قلعہ  
نہرنگر کہ بعصانت ولی بہا در نام نمک پروردہ سابق سرکار و  
ملازم لاحق میسوریہ بغاوت شعار، با چہار صد کس علائقہ دار مخالفین  
ثلاثہ مذکورہ، کمین گاہ امتناع رصد رسانی تو نڈمان بود، عنان اہم  
عزم ممالک کشا، با فوج خاصہ عطف و بیورش قہورانہ خاص  
مفتوح و مسخر و با خاک برابر، و جماعہ متحصنہ آنجا را اسیر و  
مفوض دارالنصر، و مسلسل زندان ابدی گردانید، و چون بنصرت الہی  
محاصرہ قلعہ و انسداد طرق جوانب افتتاح یافت، و جمعیت معاندین  
ثلاثہ مذکورہ بقابو جوئی یورش قلعہ نہرنگر، میان بھرین مسطورین،  
در دیر سریرنگ و جہمگیس رخت اقامت انداخت، با کہی قصد  
آنها، لحاظ بقلبت فوج خاص، بمصلحت نمایش رعب و قوت و  
شوکت فوج خویش، و دفع مطلق العنائی مخالف بد کیش بہ تہویر  
شہخون از راہ راست، بے مزاحمت بھوکا پری، در باطن قرار دادہ،  
(۱)

با فوج نصرت موج از دارالنصر کوچ فرمودہ، برکو پلڑی کہ شرقی قلعہ و  
بفاصلہ پنچ کروہ واقع است، رسیدہ، با آغاز سلسلہ بے انقطاع

(۱) لڑنے کے بارش کا موسم اپنی فوجی چھاؤنی ہی میں گذار کر جو تنجاور کی  
سرحد پر قائم کی گئی تھی نواب صاحب کے ساتھ کویٹلی کی طرف بڑھنے کا  
ارادہ کر لیا قلعہ ترچنالی میں جو فوج تھی اس کو اور مسموم کرنے کے لئے یہاں  
سے چار سو ہندوستانی اور ایک سو پچاس یورپین مہادی بھیجے گئے \*

بداشتن دو ضرب توپ پر بار، ہیبت قید دیگر افزوده، نشاندہ بود،  
 باآواز بلند خواند، او بایمائی حرکت دست منع ندائے بلند کرد،  
 و بنمود، کہ تا آن حد نشستگان مابین دو توپ، ہم فرامیساں اند،  
 و از بے تمیزی محض اسیر قید من بستند، مبادا کہ با و از کلام  
 حضرت بفہمید، کہ رئیس ملک اند و از اندازہ جمعیت قلیل، با  
 آگہی یا بند، تحمل کہ مبدل شوند، و دست و پائے تردد زنند،  
 مشہور است، حرکت میدہد قوی اندیشہ گسستن دام دارد، لازم است  
 کہ جمعیت مقید، ہمیں تاریکی، بعجلت تمام تر، بقید فوج  
 سرکار، و اصل قلعہ گردد، چنانچہ ہماں وقت بحفاظت تمام نصف  
 فوج سرکار، و سرکردگی محمد ابرار خاں، بزندان فوج قلعہ رسانیدند،  
 دریں اثنا، فوج مرار راؤ وغیرہ خفتہ بخٹان شبستان دیر سر رنگ،  
 از صدائے اتواب بیدار شد، حین آغاز سفید صبح، بحر بگاہ  
 رسید، و شکستگی فرامیس شکست میدہ، شجاعت خود دید، و منتشر  
 گردید، و حصار نواحدات بہنکار کندہ، مع اسباب اتواب و

باروت و اقسام ذخائر بشہود معنی کم من فکۃ قلیلۃ غلبت فکۃ  
 کثیرۃ یاذن اللہ در قبض و ضبط اولیائے دولت در آمد و کتب گویا  
 نام برادر خورد نندراج با دو ہزار کس اسیر و دستگیر گردیدہ در قلعہ  
 با اسیران دیگر مقید گشت، و بغنیمت اسباب بہنکار کونڈہ، از  
 حکم عام و دستبرد خواص و عوام و مردم ملازم و مقیم شہر از ذخیرہ  
 غلہ وغیرہ در ہر خانہ انبارے ہر آمد و قحط غلہ بتائید اتہال و فتح  
 عد و مال، خداوند دادگر، و روداد بے احتیاجی مال و زر، بسر آمد،  
 حضرت اعلیٰ بوقوع چنین فتح شایاں، شکر حضرت سبحان  
 بجا آورده، جنرل لارنس را تحسین و آفرین و بخشش یک زنجیر  
 فہل فرمود، و بحملگی سرداران فوج موافق مراتب از عنایات اسپ  
 و خلع و افزایش مناصب سرفراز، و سایر مبارزان لشکر را از انعام زر و  
 گہار بے نیاز نمود \*

فتور رسانند، از غرایب نیست، که شهنش بیدار حفظ حقیقت تدبیر آنها را منقلب نگرداند، آوانیکه خداوند دولت و اقبال، بکمین داری شهبخون لشکر بدسگال، با فوج نصرت اشتهال، از قلعه برآمده بمقام کویلتزی فرصت جوی شدت برشکال، و در قلعه دارالنصر خیرالدین خان نایب، و سید علی خان قلعدار، و سید ناصر علی خان ضلعدار، جماعه انگریز بهصانت قلعه بالاستقلال بود، سردار فوج فراسیس، و کراچوری نندراج، و مرار راو، باوجود کثرت لشکر و وفور قوت، و شوکت، و افزونی اسباب حرب و غیره، از برخاستن محاصره خود، حیرت و غیرت بکار برده، بعد تامل تردد تعام، باسربدار نوکر سرکار، و معتمد هرکاروبار قلعه، بوساطت برادر اوکه در لشکر خود علاقه نوکری داشت، باقبال مبالغه ساخته، و به تعویز باطل، در تیاری نرد بانها و غیره اسباب یورش پرداخته انتظار ایمان سربدار مذکور داشت نامبرد دروزی از خیرالدین خان به بهانه شادی کسی از اقربای خود، را هدایای ضلع از اضلاع خارجه قلعه گرفته علایق را جارج ساخت و به مخالف از فرصت شب آن روز اطلاع داد و

(۱)  
فراسیسان پردغام مع فوج نندراج و مرار راو، بوساطت کشتی وسبدها، که برائے چنین وقت احتیاطاً از چندگاه آماده و مهیا داشتند، از بهر کاویری، شباشب مع توپ خانه، و غیره اسباب، یورش عبور نموده، باجمعیت خاصه کلاه پوشان خود، از طرف برجیکه محفوظ مدفن حضرت شاه فتح الله صاحب قدس سره است، نردبان، بدیوار قلعه رسانیده، اندرون حصار اول، تا پانصد فرنگی بندوق بدوش در آمدند، و بهممر کوتهی نردبان، از یورش حصار ثانی، که بلند تر از حصار اول می باشد متعذر گشته، دو دو نردبان بر یکدیگر پیوسته، و از رسن ها بسته، بر برج حصار ثانی برآمدند، و نندراج و مرار راو، باجمعلگی لشکر مسلح، و منتظر، و گوش بر آواز بودند، تا بهمجردیکه فرامیسان در قلعه، درآمده دروازه اش کشایند، داخل قلعه بشوند، درین اثنا خیرالدین خان برویت لغائے شاه فتح الله صاحب قدس سره و ارشاد اینکه ای پسر چه می خرابی، مخالف را که بر قلعه برآمده است دریایی، از غفلت خواب، پراسان برخاسته، بسردار جماعه انگریز، و دیگر سرداران فوج سرکار، برائے مستعد و مسلح و حاضر شدن، تاکید فرستاده، خود با مردم موجوده بسوئے برجیکه در رویا نشانش

شدت باران چہل روز، امتلائے رود و انہار و کثرت کل ولا کہ عبور عابران حباب ازل میدان بے اندیشہ فروشدن محال بود، توقف اضطراری طویل درکاردید، و از تعذر روانی گرد و نہائے اتواب، ظہور سرکوز شبخون دشوار اندیشید، دریں اثنا پیادہ ہائے نندراج حسب عادت و رواج خود ہائے دست تعدی بر مسافریں و مزارعین دراز کردہند، و تابہ بیست کس عاری از بینی و گوش نمودند، ازین معنی مزاج مبارک حضرت اعلیٰ بر آشفست، و گوش نندراج بہ تیر این پیام سفت، کہ ازین حرکات شنیدہ کسان خود را بازداري، و گرنہ بیقین پذداري، کہ زخم تاسف بینی و گوش کنی گویال برادرت، و دو ہزار اسیر جنگ، بہنگار کندہ وغیرہ، بر خاطر برداري، چنانچہ او ازین پیام ہر امیدہ مردم خود را از قطع بینی و گوش ممنوع گردانید، و سرگرم انداختن ذخیرہ بسیار گردید \*

نردبان رسانیدن فرامیس بقتور سوبدار ملازم سرکار بر قلعہ نترنگر و در آمدن در حصار اول و بر حصار ثانی و اسیر و قتل و مقرر گشتن آنها از آگاہ شدن و رسیدن خیرالدین خان \*

(۱) از انجا کہ کامیابان دولت ازلی اتکا بر حفاظت حافظ حقیقی دارند، و بہر انتہا حصانت حصن جمیع احوال، خود را غایب او غافل و اورا حاضر و ناظر می شناسند، امور متعلقہ شان، خواہ در غیب، خواہ در حضور، از دعائے بدخواہان، اصلاً شایبہ تزلزل و تغلل نگیرد، و اگر احیاناً،  
(۲) دزدان تغلب شعار حوادث، بقلعہ جمعیتش، در تاریکی عناد نردبان

(۱) پھروسہ کرنا (۲) بیچ میں آجانا - خال ڈالنا - خرابی (۳) پلٹا - گردش - پھر جانا  
(۴) ڈوبنے کے دم - مستی کی جگہ میںوالی کر مقرر کر کے نئی امدادی فوج بھیجی اور حکم دیا کہ رات کی تاریکی میں سیڑھیوں کی مدد سے قلعہ میں داخل ہو جائے ادھر قلعہ کے اندر جو قیدی تھے انہوں نے چونکہ انوں کو ایک کثیر رقم بطور رشوت دینے کا وعدہ کر کے یہ طے کر لیا تھا کہ قلعہ پر بیرونی حملہ ہونے وقت تھوڑی سی روک تھام کر کے قلعہ کے دروازے کھول دیں چنانچہ اچانک قلعہ پر حملہ ہو گیا لیکن اس حملہ کی اطلاع انجا راجہ اور سرکاری راؤ کو نہیں دی گئی تھی حملہ کے بعد انکو اس کی خبر ملی فرانسیسی دروازوں کے اندر داخل ہو گئے لیکن اپنی فوجوں کو قلعہ کے اندر گھرانہ سکھ بلکہ بہت جلد پیچھے ہٹا دیے گئے انگریزوں نے قلعہ کے دروازے بند کر دیے اور ان کے ہاروت کے ذخیرہ پر قبضہ کر کے دشمن کے فوجی پشہر ہر گولہ باری شروع کردی تقریباً چار سو سپاہی نو افسروں کے ساتھ اسیر کر کے گئے اس حادثہ کا ڈیوئل پر بہت اثر ہوا \*

بیان صلح فرامیس با حضرت اعلیٰ و مغرور گشتن نندراج و مرار

راؤ بسمت موطن خود ہا \*

کامروائی گہر و دار مملکت، مزوار انبال والا حشمتی، کہ مخالف، سرکش اگر آنسوئے دریائے آب شور قرار گاہ دارد، از شور آب موج شمشیر خلاف زدایش، کشتی دست التجائی مصالحت دواند، و فرمان فرمائی کاروبار ریاست، حق نیست حق پسندی کہ جمہور بندگان حق، اگر ہمہ روی زمین فتنہ خیز باشد، در ظل حمایت امن و آرایش روئے آسیبی نہ بیند، اگرچہ نندراج و مرار راؤ از امتحان شکست متواتر، و امتداد جنگ و محاصره، دلتنگ شدہ، روئے ارادہ بسوئے ممالک خود آوردند، لیکن از دل دہی فرامیس، ظاہراً علم پر خاش افراختہ، باطناً بہمانہ جوئی فرار، پوش باختہ بودند، و قتیکہ اشتہار محاربات معارک متعلقہ کرناتک و ارتفاع الویہ فتوحات متوالیہ حضرت اعلیٰ اجلال توزک، بسازواری کشایش جمیع قلاع و تصرفات تمامی اضلاع و اقطاع و رفع بدمستگی، مہدای غرور فرقہ فرامیس ہزیمت تامیس، از شکست شیشہ ہر فتور و دغا، و واژونگی ساغر تدبیر ہر جدل و دغا، و مسلسل گردیدن قوم آنها، در قلعبات خاصہ خداوند ممالک کشا، بفرنگستان رسید، فرمان روائی فرامیس از خواب بے خبری بیدار گشتہ، و پر خاش بے حاصل با قوم ذی شان انگریز بہادر، و محاربات این ملک جز بہ نقصان و خطائے خویش نیندیشیدہ، با پادشاہ انگریز در ولایت صلح نمودہ، چون در ہماں زماں احکام ہر دو پادشاہ مذکور، بھارسان بنا در ساحل ہند متضمن صلح فریقین مذکورین، رسیدند،<sup>(۱)</sup>

موسیٰ کودی نام یکے از مخلصان پادشاہ فرامیس با ہدیہ و

(۱) سنہ ۱۷۰۴ھ میں موسیٰ کودی پانڈچری پہنچا اس نے انگریزوں اور فرانسیسیوں کے درمیان تین مہینوں کے لئے عارضی صلح کرادی جس کا اعلان اکتوبر کے مہینے میں ہوا انگریزوں کی جانب سے دو نمائندہ پانڈچری پہنچے اور دسمبر کے آخر میں عارضی صلح نامہ پر طرہین کے دستخط ہوئے۔ ہم کودی نے نواب صاحب سے ملاقات نہیں کی۔ ڈاڈول لکھتا ہے کہ انگریزوں اور فرانسیسیوں کے درمیان جو عارضی صلح ہوئی وہ جنوری سنہ ۱۷۰۴ھ میں مدراس میں ہوئی تھی \*

یافته بود روانه گشته، بالائے فصیل برآمد دریں فرصت هشتاد و پنص فرنگی فرامیس، بواسطت نردبان، بالائے برج حصار ثانی، رسیده، اتواب آنجا در اختیار آوردند، و دیگران نیز درپے آنها سعی صعود داشتند، دفعتاً جان موصوف بچستی و جالاکي، چون قضاے آسمانی، بر سر آنها ریخته، اهل برج را که هشتاد و پنص کس بدیش نبودند، اسیر نمود، و جمعیت سرکار و انگیز از دروازه، وسطی قلعه، بین الحصارین سراسر در آمده، برروئے مقامیر مجموعه آنجا از تعجل توپ انداز یها در حصار عدم کشود، از آنها هر که سر از اا آفت رزید سراپا را طعمه نهنگان خندق گردانید، دولت خواهان سرکار بعد تصفیة قلعه و فروزانی روشنی تفتیش مفسده، اطراف قلعه مالا مال سوار، و احشام مخالف دیده، فوجے مامور تنبیه آنها گردانیده، و از بالائے بر جهای قلعه نیز جهت نفخ صور فزائے اهل دغا، دم اتواب کشاده، تادمیدن صبح، از رنگ آمیزی دست تیوز زمیں را کلگروں، ورود کاویری را دریائے خون نمودند، و سفیده سحر،

(۱) باشنصرف شفق آمیخته، نقش روز عید دومتان و دست یاس دشمنان، از یک مطلع بر صفحه روزگار ثابت ساختند، ناله جانگاہی چهار صد و هفتاد و دو فرنگی فرامیس اسیر، نفیر شادیانه خورمی خود گردانیدند، حضرت اعلی از صدائے اتواب در کویلوی تمام شب اضطراب تو همت داشت، و صبحے از رسیدن عرضداشت خیرالدین خان متضمن روداد دغائے شب و ظهور صورت فتح غیب، شکر فتاح حقیقی نموده، معاً سوار و بسان هما سایه انداز سر ساکنان نتهرنگر همان روز بوقت عصر گردید، و با احباب ملی گشته، و بمردم سپاه در جلدوئے جوان مودیا، مرفراز نواز شها فرموده، و بمضاجع بزرگان خصوص بدرگاه حضرت شاه فتح الله صاحب نیاز گذرانیده، خیرالدین خان را بخطاب بهادری، و افزایش منصب سر بلندی اوج افتخار بخشید \*

(۱) اهلك معدنی چیزه سرخ رنگ کی جسکو هندی میں انگر کہتے ہیں (۲) جمع مفعول کی - خواب گاہ - سونے کی جگہ - جسم کا وہ حصہ جو کروشہ بدلیے کی حالت میں بستر سے لگے قہر لڑائی میں مارے جانے کی جگہ \*

(۱)

فرستاد، و بجایش موسی لیری نام سردارے را بر حراست پھولجری مقرر ساخته، خود ہم بوقتہ چندے بولایت رفت، روز یکہ با فرامیس صلح گشت، نندراج و مرار راؤ آز استیلائے خوف و ہراس دست و پا کم کردہ بے آنکہ قرار و مدارے بعمل آرند، و اظہار حرف مدعا سازند، شباشب افتار و خیزان رخت ادبار موسی ضلعات خود کشیدند، بعد از ایام دراز بھکم کار ساز در ملک محروسہ بنمود صورت امنیت رعایا و تجار منتشرہ وغیرہ با ماکن و موطن ہریک رسیدہ، بکسب و پیشہ خود قیام ورزیدند، و مسافران بر و بھر بے خطر آمدورفت شروع گردانیدند \*

بیان رسیدن حضرت اعلیٰ پھیناپٹن بعزم تسخیر نیلورو  
معروضداشتن گورنر آنجا در باب آوردن موسی بوسی از  
رفاقت نواب صلابت جنگ و نوشتن خداوندی دران باب  
بموسی لیری حارس پھولجری و بعد رسیدن جوابش نامہ فرستادن  
خود بدولت بنواب مذکور و بر آمدن موسی بوسی از آنجا و کشتہ

(۲)

شدن حیدر جنگ علاقہ دارش بہ تدبیر نواب نظام علی خاں و  
کمک نمرودن خداوند ما از فوج و زر معرفت مستر کلیوس بکوٹھی  
انگریز واقع کلکتہ \*

(۳)

حضرت اعلیٰ بعد تشکید مبائی صلح و پیمان، و حصول اطمینان،  
از شرور معاندان، ملازمین را بجلدوئے جائفشانی با بتفاوت درجات

(۱) سنہ ۱۷۰۰ع میں موسی لیری پھولجری کا گورنر مقرر ہوا (۲) نواب ملاپت جنگ کہ بعد آپ کے دوسرے بھائی نواب میر نظام علی خاں جانشین ہوئے دروازہ دہلی سے آدائی خطاب (نظام الملک فتح جنگ دار وفادار) عطا ہوا شروع شروع میں فرانسیسیوں سے اتحاد رہا مگر جب یورپ میں انگریزوں اور فرانسیسیوں کے درمیان جنگ کا آغاز ہوا تو یہاں بھی اسکے اثرات ظاہر ہوئے محمد علی خاں والا جاہ کی کوشش سے انگریزوں سے آپکی دوستی مستحکم ہوگئی اور فرانسیسیوں سے ہمیشہ کیلئے تعلق منقطع ہوگیا آپ نے دارہا انگریزوں کی حمایت میں شاکر آملی سے مدد دی سنہ ۱۷۰ تا ۱۲۱۸ آپ نے حکومت کی (معاوضہ از یورپ میں دکھنی مخطوطات صفحہ ۴۷۷) (۳) مضمون کرنا۔ کہ اور چونہ سے استحكام کے ساتھ عمارت بنانا \*

صلحنامه موسوم حضرت اعلیٰ از ولایت روانه گشته بر پهلوجری رسیده، با سرداران بنا در انگریز صلح نموده، از حضور خداوندي با بلاغ تحائف و نامه مرسله پادشاه خود مصالحت و بار ملازمت خواست، خداوند دولت بصلح راضي نگشته، بعد از آنکه سرداران انگریز صلح پادشاه خود ظاهر کردند، و موافقت جنگ و صلح او صلاح از دیداد اتحاد و لا عرض نمودند، بر مصالحت راضي شده، تحائف و مکتوب پذیرفته، و موسی مذکور را بار داده فرمود، که اگرچه باقوم سراسر دعائے شما، اراده صلح بدون قصد اخراج بالکلیه شما نداشتیم، لیکن بپاس صلح برادر بعبان برابر ما پادشاه انگریز، و سفارش فدوی یک رنگ جنرل لارنس، بشرط این اقرار صلح می کنیم، که خلاف زمان ماضی، بدور مستقبل، از جاده اطاعت منحرف نشوند، و موافق و مخالف موافقان و مخالفان سرکار باشند، و رضا علی خان پسر حسین دوست خان را در بندر خود جاند بند، و از نندراج و مرار راؤ بهیچ نوع تغلق ندارند، و بایصال وجه خساره که از بد و فساد شما تا حال در تحصیل ملک روداده، و بادائے زیریک به لشکر کشی هائے دفعیه آن صرف گشته، متعهد نشوند، و جرمانه این جرایم با قبال تضاعف پیشکش معمولی پردازند، موسی مذکور امر مخالفت و موافقت مخالفان و موافقان و مالگذاری پیشکش معمولی و عدم ارتکاب فساد آئنده و جان دادن برضا علی خان در بندر خود و کار نداشتن از نندراج و مرار راؤ پذیرفته، و از تعهد معاوضه نقصان ملکی و زر مصروفه لشکر کشیها، و تضاعف وجه مستمره مذکوره، در عوض جرمانه، بذریعہ سفارش اعیان حضور، و جنرل لارنس و غیره، معافی جسته، در موغات و هدایا و تحایف و لطایف افزود، حضرت اعلیٰ بعد استحکام شروط صلح و قبول نامه پادشاه فرامیس، که ترجمه آن بشاملات دیگر نامه هائے سلاطین و غیره انشاء الله تعالیٰ در دفتر دویم بعرضه تفصیل خواهد شتافت، امیران فرامیس را از بند دست و گردن آزاد، و تفویض موسی کودی نمود، و اؤرا بعطائے اسب و خلعت رخصت پهلوجری داد، موسی دبلکس بانی فساد را به تقصیر بذائے فساد بے فایده، ملک کرناگت، معاتب نموده، بولایت



و کامروائی حاجتمندان بودہ، بارعایا و برایا وغیرہ سکان آں سر زمین نوازش نمودہ، از انجا عنان توسن اقبال بسوے عرصہ چیناپٹن گردانید مسٹر جارج بکت گورنر آنجا کہ تافرنگی کندہ، استقبال کردہ موافق ضابطہ تعایف بندر پیشکش نمودہ، بساط ضیافت مہمد ساختہ، اورا با جنرل لارنس بعلائے دوراس اسپ تازی نژاد باساز طلا و دو قبضہ شمشیر مرصع و دو جفت خلعت فاخرہ نواختہ، و با اہل کونسلر و سرداران دیگر علی قدر در جاقم امتیاز عنایت دادہ، در فرنگی کندہ تائیکماہ ودہ روز مقام، باز مراجعت بعرب آرکات فرمودہ، چندے، دران بلدہ متمکن کشتہ، توجہ بر تصفیہ ملک گماشتہ،

(۱)

بعضے پالیگاران منحرفہ اطراف آرکات مثل بمراج و تر چینی وغیرہ را بفرستادن افواج قاہرہ مطیع و خراج گذار، عبدالوہاب بہادر برادر بھیاں برابر را از عطیہ جاگیر چنور وغیرہ مواضعات سیر حاصل کامیاب افتخار نمودہ، بمیرا سد اللہ خان کہ سابق دیوان نواب صفدر علی خان شہید، و حال در قلعہ ویلور محبوس غلام مرتضی خان بود، از قید رہانیدہ، نیابت نظامت صوبہ آرکات تفویض گردانیدہ، باز بچیناپٹن رسیدہ می خواست کہ متوجہ بندوبست نیلور شود، و جوہر صداقت محمد نجیب اللہ خان بہادر برادر عزیز کہ از حصول تسلط آنجا بعد دفع فساد محمد کمال طغیانی و رزیدہ، در

(۲)

اوقات جدال و قتال، و محن و نکال، خود بدوامت با عانتے پیش فیامدہ بود در یا بد، اگرچہ شمع کیفیت روانگیں بر نظامت نیلور در صفحات صدر گذشت، و احوال مفصلش در دفتر ثانی بشا ملات احوال برادران، ملین خواهد گشت، لکن درین جاضرور تا بمقتضائے مقام نوشتہ می شود، آنکہ بعد شہادت نواب ناصر جنگ

(۱) بمراج کا دوسرا نام بمراج پالیم و کارونٹو ہی ہے۔ تر چینی غالباً چھاما ہوگا۔ نواب صاحب نے 2,40,000 روپے ونکت کری کے چھاما ٹائل سے اور دو لاکھ روپے کا لہاسی کے پالیگار داملا سے اور ڈیڑھ لاکھ روپے کارونٹو یا بمراج پالیم کے راجہ سے لینے منظور کرلیے ونکت کری کے چھاما ٹائل سے اطاعت و فرمانبرداری کا اقرار لیکر نواب صاحب کی فوجیں بمراج پالیم کی طرف روانہ ہوئیں اور وہاں کچھ دنوں تک ٹہری رہیں (۲) عذاب رنج - دکھ \*

(۱) اعلیٰ و ادنیٰ از زر و خلعت و اسپ و جاگیر و منصب و ادرا رات ابدی سرفراز، و مشایخین و مبادات و علما و زہاد را از تقرر دیہات انعام و یومیہ نقد علی الدوام حق الریاضات، و ادعیات، استحكام دولت، و استیصال اہل عداوت، بسے نیاز ساختہ، و از توجہ ترمیم شکست و ریخت قلعہ نطنز، و انباشتن ہرگونہ ذخایر، ماوجب قلعہداری بہ یسر حال مکنت قلعہ مذکور کہ از امتداد محاصرہ عسرت کشیدہ بودند، پرداختہ، و بعموم رعایا و ہرایی مطیع و منقاد اوقات جنگ رعایت نمودہ، بآراستہی سامان سفر جہت نسق ممالک محروسہ موزونہ در سامعہ معید رایست اقبال از قلعہ نطنز ببیرون کشید، و منزل بمنزل سریع الیسر کردید، روزیکہ از سلمبر توجہ پیشتر فرمود حارس بندر دیو نام پٹن متعلق انگریز مستقبل گشتہ تعایف و نفایس از قسم طائہ ہائے بانات انواع والوان و زر بشف وغیرہ اجناس فراوان پیش کشیدہ، و شکر قدوم بجا آوردہ، بالتجائے تمام باعث پذیرائی عرض مقام آن روز گردید، خداوند دولت بعد دلعوی و قبول ضیافتش روز دیگر اورا بعطائے یکت راس اسپ با ساز طلاویکت قبضہ مشیر مرصع بہرہ مند گرانیدہ، و دیگر سرداران و کونسران آنجا را با اسپ و خلعت و غیرہ عطیات مزامیہ ہر کدام کامیاب عزت و نام ساختہ، عازم رونق طرازی منزل دیگر گشت، چون بندر پھولچری سرراہ بود، نگہبان آنجا با دیگر سرداران پیش دویدہ، موافق معمول تعائف و نفایس بندر گذرانیدہ، التجا و تمنائے عزت بخشی مقام نمود، پیشکش او قبول فرمودہ، از مقام عذر خواستہ، بہ بخشیدن اسپ و خلع با او و دیگرانش محمل عزم پیشتر بسع و بہمین منوال در ہر منزل و موقف دیدہ برآمان جلوہ سعادت را مفتخرالاعزاز ساخت، و سایہ اجلال بر اتصائے بلدہ آرکات انداخت، عبدالوہاب خان بہادر مامور نظامت آنجا را بازائے تقدیم شرایط استقبال، و استیلام پیشگاہ جاء و جلال، سرفراز مراتب لطف و مکرمت گردانید، و چندے دران بلدہ میمنت آباد جلوہ فرما

یعنے نواب شہید است کہ در اوقات سکونت کوپامو، نساجے معروف بمومن، از بس ناداری و تنگی حال، دختر ناکتھدا بھکم روشناسی، بنواب شہادت مآب میبرد، چنانچہ نواب موصوف بمقتضائے ترحم جبلی کہ خاصہ این خاندان است، دختر مذکور را پرورش نموده، بایکے از خدام منسوب فرموده، چون دختر مذکورہ طفلی موسوم بمحمد کمال یادگار نهاد، و جان بھیاں آفریں داد، و شوہرش نیز در چندے قدم در ہماں راہ کشاد، و طفل مذکور را در محل عالیہ خود، برائے پرورش گذاشتہ، در اوقات تربیت، بتاکید تعلیم و تفویض محمد نجیب خان شہید، گردانید، بعد وصولش بسن و شد و تمیز و وقوع لیاقت و آدمیت او، و قتیکہ خود بدولت عازم شاہ جہاں آباد بود، حسب سفارش خان شہید، مبلغ گراں سر بستہ برائے تجارت بقرار اینکہ بعد امضائے مدت معین، اصل عاید سرکار سازد، و تا آن ہنگام، نصف منافعش نیز موصول می نموده باشد، حوالہ اش ساخت، نامبرد بحصول آن سرمایہ جہت تجارت بہ بنگالہ رفتہ، از انجا بازار دکن دیدہ، بھارسوے میکاکول رسیدہ، از تجارتش فراید کشیدہ، از سرکار اغماض ورزیدہ، و بناحق شناسی و نا سیاسی با کہ جواہر اصلی بداصل است، دامے نرسانید، و پس از عزیمت بندگان نواب شہید از شاہ جہاں آباد، ہمراہ نواب آصف جاہ بدکن، موافق تحریر مقامات صدر، و مامور شدنش از پیشگاہ وزارت پنہ، بنظامت میکاکول، راج بندری و مچھلی بندر وغیرہ بملازمت رسیدہ، معرفت محمد نجیب خان شہید بگذارش تحائف بنادر، و دیگر اجناس، و اعتراف قصور خود از بعد مسامت، و استعفايش، متعہد ایصال دام اصل و منافع گردید، بعد از چندے باز بحیلہ تجارت از میکاکول برآمدہ، بہ کرنائک پایاں گھاٹ رسیدہ، بہ بندر میلپور کہ دران زمان از بنا در مشہورہ، و مجمع تجارت ہندیار بود، رخت اقامت کشیدہ، از احداث عمارات عالی و نامداری، پسر صلیبی آغا، در میان تجارت و رعایا و برایا، اتفاق و اعتبار، بلکہ دار جزائر دیگر و اطراف و جوانب ہم، بہماں اشتہار افتخار یافتہ،

شہید ہمراہ محمد محفوظ خان بہادر برادر گلان بموجب تفصیل پیشین از کرناٹک رفتہ در حیدر آباد سکونت ور زیدہ بود در حینیکہ حضرت اعلیٰ بعد فراغت از مہجانات حسین دوست خان و ارقام تہنیت نامہ جات موسوم ناظمان ہر دیار و طلب ہر دو برادران موصوف از حیدر آباد در انتظار رسیدن جنرل لارنس از چیناپٹن پا ہرکاب عزیمت جنگ موسیٰ گرجام کہ از پھولچری ہر حکم موسیٰ دہلکس با فوج گران در موضع بکرم رسیدہ بود در بیلپور دائرۃ داشت باوصف ہماں جاماندن محمد محفوظ خان برادر گلان خود تنہا آمدہ فایز شرف ملازمت گردید و ہمراہ رکاب خاص بہرۃ ہر سیرو سفر بہم می رسانید تا آنکہ حضرت اعلیٰ از مقام تروائی بغزم تنبیدہ کرا چوری نندراج بصوب نترنگر لشکر کشید و مطابق حقیقت صفحہات صدر عبدالوہاب خان بہادر بنظامت آرکاٹ و اورا بحر است نیلور مرخص و مامور گردانیدہ حسب الحکم خداوندی بہ نیلور رسیدہ استکبار و استقلال محمد کمال ناظم سابق آنجا دیدہ عرضداشت متضمن خیرگی او و عدم دخل خویش بحضور نگاشت ہر گاہکہ افواج کمک از عبدالوہاب خان بہادر و پالیگاران ونکت گری وکاستری وغیرہ از حکم حضور رسیدند مستظہر گشتہ بصف آرائی وپرد لیہا حکومت صوبہ نیلور یافت و محمد کمال بسزائے نافرمانی و طغیانی مقابلہ خداوند زادہ و پاداش نمک حرامی و بد انجامی تاب مقاومت نیاورده تا قصبہ تریپتی گریختہ اسیر مبارزان دنبالہ تازد و اجباً بسان قربانی در مسلخ مزار جان گذار مذبح دست خاص محمد نجیب اللہ خان بہادر قلب شکن سر انداز گشتہ سربنا کامی باخت و قصہ ادبار خویش عبرت سامعہ روزگار گذاشت — بیت

ہر آن کہتر کہ با مہتر متیزد

چنان افتد کہ ہرگز بر نغیزد

#### حقیقت محمد کمال \*

محمد کمال یکے از خانہ زادان نواب سراج الدولہ  
محمد خان جہاں انور الدین خان بہادر شہامت جدی

جنگ مذنی بسا مرکوزات خاطر است، لہذا تدبیرے بکار رود، مگر ازان سواد اخراج باید، اگرچہ کیفیت دخل موسی بوسی در دکن از دامستانہای صدر بوضوح می پیوند، لیکن دریں موقع نیز بمناسبت مقام تشریح حالش می نماید، کہ چون ہدایت محی الدین خان بعد شہادت نواب ناصر جنگ شہید ہر مسند نظامت دکن جلوس نمود، مترہم بود، کہ افغانہ غدیریکہ با نواب کردند، مبادا با خود نیز نمایند، و ملازمین خاص نواب موصوف بہاداش خون آقا پیش آیند، حفاظتاً موسی بوسی را با جماعہ فرنگیان، و میر مظفر و ابراہیم خان را با جمعیت مردم بار علاقہ فرامیس، ہمراہ گرفتہ از پھولچری جانب دکن راہی گشتہ، موافقی عبارت صدر چون برکتل دا ملچرو، سرحد افغانہ رسید، دست سزا از آستین قضا پر آمدہ، دفعتاً قاتلان نواب، موصوف و معارنان ظلم معروف را، بقصاص، خون ناحق رسانید، و نواب صلابت جنگ مسند آرا، و فایز حیدر آباد گردید، و آن قدر حلیم الطبع و سلیم الوضع بود، کہ تسلط ملازمین بر خود گوارا نمود، یعنی کار بجائے رسید، کہ حیدر جنگ نام علاقہ دار موسی بوسی، بزور تعلق خود، بر ہمہ امرائے دکن، غالب آمدہ، آنہا را دست نگر خود ساخت، و با صلابت جنگ غیر از نام ہیچ نگذاشت، و کوس انا فرعونے نواخت، حتی کہ احدے از اہل محلات ہم خلاف مرضیش تھریک لب فایز نمی داشت، و امرا و ارکان قدیم آصف جاہی و ناصر جنگی و غاز الدین خانی، را کہ او را بخاطر نمی آوردند، علی التفات مقتول و مکھول و مہدوس نمود، چنانچہ

(۱) حیدر جنگ کا دوسرا نام عبدالرحمن ہے فرانسیسیوں نے اپنی فوج میں دو کیاہن مقرر کئے تھے ان میں سے ایک حیدر جنگ بھی تھے وہ مسٹر ہسی کے ساتھ دکن چلے آئے اور ترقی کرکے امن کے دیوان بن گئے۔

تا چند سال کار بزد خلاص وعده گشته دست از مال گذاری کشیده،  
 و قتی که بندگان نواب شهید از حضور نواب آصف جاه، بعد مرگ  
 فجائی خواجه عبدالله خان با خلعت نظامت صوبه آرکات روان  
 گردید، بسماعت آن خبر از خوف تصور مالگذاری تجارت و تغلف  
 عهد وفاداری عبدیت، مبعثت بکار برده، تا کناره بحر کشنا مستقبل  
 شده، معرفت محمد نعیم خان شهید، باز از ادراک شرف  
 ملازمت، و گذارش نذر، کامیاب عفو جرایم گردیده، و همراه  
 رکاب تا آرکات رسیده بشمول نوازشات ربوبیت خداوندی،  
 و حصول تحصیلداری پیشکش بندر پهلجری عبادت کرد و در زمانی که  
 لشکر فرامیس بقصد تسخیر چینا پتن بر میلپور آواره گشت با  
 احسن الدین خان فوجدارش موافقت کرده، دختر خود برسم کتخدائی  
 باز و اجش داد، و از رتبه اعلای باربابی حضور خداوند دور افتاد،  
 و قتی که هدایت محی الدین خان بذریعه خدمه فرامیس، و افاغذ،  
 بر مسند دکن متمکن شد، بذریعه سفارش احسن الدین خان داماد  
 خود حراست صوبه نیلور یافت، و تا مسلط شدن محمد نعیم الله  
 خان بهادر حکومت انجا داشت، القاص محمد نعیم الله خان  
 بهادر بر طبق شرح صدر، اورا بسزائی دغا و اصل ساخته، بلا مزاحمت  
 غیر، اختیار واقعی بر صوبه نیلور یافته، بخیال باطل آنکه ورثه،  
 پدری بلا شرکت غیر همدست گشت، در ایام تصدیعات حضرت  
 (۱)

اعلی، و مهاربات با اعدا، بالکلیه از ایصال پیشیزه یا حبه، چشم  
 تغافل بریست، بنابراین حضرت اعی و نعیمه داشته، بعد رسیدن خود  
 بدولت بآرکات خطوط پند و نصائح نگاشته افضل الدین محمد خان  
 و عبدالرحیم خان را که از اعیان خاندانند، برائے فهمایش و  
 هدایت روانه ساخته، اثرش نیافته، عزم مصمم کرد، که خود  
 متوجه گردد، و عقده توهم از خاطر خویش کشاید، در عین عزیمت  
 نیلور گورنر بندر چینا پتن بعرض خداوندی رسانید، که بودن  
 موسی موسی با جماعه فرامیس در دکن همراه نواب صلیب

است، و سبقت آرایش بساطش، خواه ازان طرف، خواه ازیں جانب، و حدت آئین یگانگت، بیایند، یا بآمدن من ایما سازند قضا دست بگریبانش گردید، وزیر تیغی که تشنه خونش بود کشید، یعنی خود حسب الطلب منتظر جریده، و بے تکلف رسید، نظام علی خان بهادر بعد تقدیم ضابطه ملاقات مستمره آن زمان، در عین آغاز سلسله تخلیه کلام، بهیله قضائے حاجت، از اضطراری که بشدت آنحال، واقع احوال مردم می شود، برخاست، چون مامور آن بموجب اشاره، بقضائے حاجت قتلش پرداختند، و نعلش در فرش پیچیده بطرفه انداختند. نظام علی خان خود بدریدن سراچه، سواره، اسبے پیش جانوجی مرهته، که با جمعیت گران دران نزدیکی دائره لشکر داشت، شتافت، موسی بوسی ازیں ماجرا آگاه گردیده، و مثل مار بر خود پیچیده، جهت آراستگی فوج مواخذه اش با ابراهیم خان کاژدی تاکید ساخت، چون گادان توپ خانه بهرگاه رفته بودند، کار آنروز بفردایش قرار یافت، درین فرصت نظام علی خان بصلاح جانرجی مرهته سمت بهراژ و غیره رفته، در معدود الایام از ارجاع و اجماع امرا و ارکان و غیره ملازمین آصف جاہی و ناصر جنگی که حمیدر جنگ استغنائے داشتند، تقویت و حشمت یافته بغرم مقابله موسی بوسی بمیدان خرامید، درواں گردید چون موسی بوسی پرخاش آن حال نامناسب اندیشید، بگذاشت، رفانت انواب صلابت جنگ بهیدرآباد رسید، و نواب موصوف بهکم برادری با او موافقت کرده، مختار امر دیوانی گردانید، از نقش پذیرفتن مکه اختیار خود محیط کل الامور دکن گشت، و موسی بوسی را از حیدرآباد ہم رانده، و برادر را یکسو نشانده، خود استقلالاً بروماده حکومت نشست، و موسی بوسی بسیکاکول رسیده همانجا قیام داشت، چون دران ایام موسی لالی از پهلوجری سرکشیده، قلعه دیوانام پٹن و اگرنته، بغرم تسخیر محاصره قلعه چیناپٹن گشت، از سیکاکول بانوج دکن و فرنگ آمده داخل

(۱) شہ نواز خان دیوان قدیم نواب آصف جاہ و نواب ناصر جنگ شہید را کہ با پسرش مصمص الدولہ بہادر مقید نمودہ بود، بکشت، ومی خواست، ہر سہ برادران مقیدہ صلابت جنگ را کہ ہمراہ لشکر بودند، مقتول ساختہ، و صلابت جنگ را از میان برداشتم، خود ہر مسند نظامت دکھن نشیند، و فلاح حال از امر بحال بیند، دریں اثنا بحکم قضا ووزی صلابت جنگ، از مفارقت برادران گریہ کرد، و یک شبان روز طعام نخورد، و با حیدر جنگ ہرائے دیدن و ہم طعام کردیدن آنها، التہا برد، چون حاضر آورد، بعد ملاقات، و خوردن طعام، التہائے دیگر ساخت، کہ آنها را بر خدمات تعلقات مامور، و مرخص نماید، ہر گاہکہ تفرقہ این جمعیت، مقصودش بود، قبول و بارادہ باطلہ اینکہ بہ تشخیص و تفویض کارہا از ہم متفرق کردہ، مہم ہر یکے جدا جدا بانجام رساند، ہر ممالک منقضیہ مقرر و مرخص نمود، مگر از آنها نظام علی خان کہ آخر مخاطب بآصف جاہ ثانی گشت، و متصف بشجاعت و سخاوت و کاردانی، و سزاوار نظامت و جرأت ملک رانی است، بحیلہ گذارش فرد واجب العرض، از وساطت حیدر جنگ، در روانگی تعلق می نمود، چنانچہ روزے از روزائے ماہ رمضان المبارک بحیدر جنگ پیام داد، کہ ابراز امرے منحصر مواجہت

(۲) شہ نواز خان ایک اونچے خاندان سے تعلق رکھتے ہیں سنہ ۱۷۰۰ع میں انکی پیدائش ہوئی نظام الملک اور ناصر جنگ کے زمانے میں وہ ہزار کے دیوان رہے صلابت جنگ نے انکو مصمص الدولہ کا خطاب اور منصب سات ہزاری عطا کیا تھا سنہ ۱۷۰۶ع میں انہوں نے ۲۴- بسی کو اس کے اپنے تہذہ سے کچھ دنوں کے لئے معزول کر دیا تھا اور صلابت جنگ کے چھوٹے بھائی نظام علی خان کو اعلیٰ مرتبہ پر پہنچانے کی کوشش کی تھی۔ سنہ ۱۷۰۸ع میں ۲۴- بسی نے دولت آباد پر قبضہ کر کے شہنواز خان کو قید کر لیا ۲۴- بسی کے گورنر کو نظام علی نے کسی بہانے سے طلب کر کے قتل کر دیا۔ سنہ ۱۷۰۸ع میں شہنواز خان ایک لڑائی میں قتل کر دیے گئے۔ مائٹل اسرائے تیموریہ جو ہندوستان اور دکھن کے امرا کے متعلق تیمور کے زمانے میں لکھی ہوئی کتاب ہے اس کے مصنف بھی شہنواز خان ہیں یہ کتاب نامکمل وہ لکھی تھی اس کے بعد میر غلام علی آزاد نے اس میں اضافہ کیا سنہ ۱۷۷۹ع میں ان کے فرزند نے اس کو مکمل کیا کچھ دنوں بعد پٹنہ کو بھی مصمص الدولہ کا خطاب عطا کیا (۲) باہر آبا۔ ظاہر کرنا \*



انداخت و با انگریز بس بے مروتی با ساخت، چون انگریز دران زمان  
 قوت فوج نداشت، مسٹر جارج بکٹ گورنر چیناپٹن از سرکار  
 حضرت اعلیٰ فوجیکه بقاعده انگریز تیار شده بود، با مداد واعانت  
 لابدی خواسته، با جمعیت خود بسر کردگی مسٹر کلیوس و سوار  
 جهازات روانه کلکته نمود، حضرت اعلیٰ در اوقات ضرورتهاے انگریز  
 خصوص دران معامله اعانت ماوجب آئین مروت از زرو لشکر  
 بجا آورد، و تا انجام آن مهام یعنی قیام کوٹھی کلکته سر بخواب  
 راحت نبرد، حتی که از ماند و بود خانه خود دست برداشته  
 سکونت چیناپٹن اختیار نمود، چنانچه مردم محلات و فرزندان و  
 اهل قرابت و عشیرت را از نهرنگر بفرنگی کنده طلب فرمود، بنابراین  
 مهم نیلور ملتوی گردید، و سرعت بمهلت انجامید، در همان اوقات  
 که میدان، فرنگی کنده را مقام رایت، عساکر برکات، و موقوف  
 آیات نزول سعادت، داشت، بفضل فضل و مہمین متعال ذوالمنن  
 و النوال بتاریخ بیست و ششم ماه محرم سال یک ہزار و یک صد  
 و ہشتاد و یک ہجری مقدس بشب دو شنبہ بعد انقضائے چهار  
 گہڑی از اول شب زمانیکہ ہر چهار پاسش بحکم مساوات مدارج  
 سعادت نوبت اقبال اعتدال چہار عنصر یک وجود طویل ابقای  
 دولت می نواختند، و چہار سمت آفاق از ترتیب طبیعت قدرت  
 خالق صنعت شان امتزاج چہار اخلاط یک جسم صہیح القوی  
 میمنت می یافتند، در خشان نیر چہارم آسمان بلندئی، بخص  
 والاجاہی، فرمان حکومت عنوان چہار دانگ قلمرو طالع شاہی  
 اعتماد دوام دولت جہانبائی، حسام نصرت نیام ملک ستائی  
 ہر جنگ آزمائی بیشہ دشمن انگنی، بہادر معرکہ دلاوری وعدو شکنی  
 حسن الوجه اعیان زمن غلام حسن، نام حسام الملک اعتماد الدولہ  
 محمد عبداللہ خان بہادر ہر جنگ خطاب پادشاہ ایام، زایعہ  
 ولادت عظمت و اعتلا طالع سعادت معبود ہا، یعنی فرزند چہارم  
 نواب بیگم محل خامہ حضرت اعلیٰ از مطلع جاہ و جلال شرف

فوج و تابع موسی لالی و شریک زردو خورد قوم شد، باز رسیدم،  
 بهباد گداشته مطلب الغرض بموسی لیری حارس پهلجری بموجب  
 عرض چارج بکت از حضور ارقام پذیرفت، که بنائے صلح هما  
 بامابراین معنی موکد است، که بامخالفان و موافقان مامخالف و  
 موافق باشند، بسکه رضائے مامتفق برضائے پادشاهی و نواب صلابت  
 جنگ خلاف مرضی پادشاه برادر کلان نواب ناصر جنگ شهید  
 یعنی نواب آصف الدوله غازالدین خان بهادر را که از حضور سلطانی  
 به نظامت دکن مامور شده رسیده بود بزیر هلاک ساخته خاطر شاهی  
 را مکدر گردانید، لهذا بودن تعلق هما با نواب صلابت جنگ خلاف  
 عهد صلحنامه ماست، باید که علاقه خود از دکن بردارند، و موسی  
 بوسی را به پهلجری طلب نمایند، موسی لیری جواب نوشت،  
 که موسی بوسی خارج از علاقه ما با لعل با لذات نوکر همانجا است،  
 درین صورت نمی رمد، که نوکر حاکم دکن عمل بر حکم حارس  
 پهلجری نماید، حضرت اعلی پس از ملاحظه کتابت موصله اش به  
 نواب صلابت جنگ نوشت، که از ارقام موسی لیری معلوم گشت،  
 که موسی بوسی مع توابع خود نوکر سرکار دکن گردیده، و بیایه  
 اعتماد رسیده، قومیکه داشتن او ناپسند ظل سبحانی است، بنوکری  
 گزیدن و فرقه که قاتل برادر گرامی یعنی نواب ناصر جنگ بهادر  
 شهید باشد، برفاقت چیدن، صلاح حال فدویت، و مناصبت  
 مروت اخویت، ندارد، احتراز از آمیزش این قوم واجب شود،  
 نواب صلابت جنگ از مضمون این خط بهیدر جنگ و موسی  
 بوسی آگاه ساخته، جوابش قلم انداز نموده، علی الرغم این صلاح  
 بمشورت پر دو مشیر مذکور خطی محتوی اتحاد بنام سراج الدوله  
 ناظم بنگاله جهت قلعه کوٹھی انگریز از کلکته متعلق بنگاله با  
 نخائف ارسال داشت، سراج الدوله باقتضائے نا عاقبت بینی با تخم  
 عناد در مزارع حال آن زمان کاشت، یعنی بهیله قضیه ساپوکار  
 کهراتی که از جبر زیاده طلبی بکوٹھی انگریز پناه برده بود، دفعه  
 زبوش نموده، پس از دارو گیر و غنیمت بکوٹھی مسطور از انجا بر

بیان دماغ پختن پادشاه فرامیس برگفته موسی دبلکس بر  
ممالک هندوستان و مامور کردن او موسی لالی را به تسخیر آن و  
شکستن صلح و روانه نمودن موسی کندیستان خواهر زاده خود را  
جهت تخت نشینی سلطنت هند همراه موسی لالی \*

چون موسی دبلکس از پهلجری به تعقید موسی کودی، بسواری  
 جهاز، و اصل ولایت گردید، و از عتاب تعرض پادشاه خود، و منع  
 دربار، بیکسی وارس و غمگسار حال، تایک سال کشید، و آخر الامر  
 عرضی بشرح و بست گار کردگی و دلاوری خویش، در تسخیر مملکت  
 هندو دکن، تفتح قلعه چیناپتن، و شکست محمد محفوظ خان بهادر،  
 در زمانیکه جهت امداد انگریز بر حکم نواب سراج الدوله انورالدین  
 خان بهادر، ناظم آرکات پدر خود، رسیده بود، و استحکام قلعه پهلجری  
 حین نزاع حضرت اعلی که اعانت انگریز و کمک دیو نام پتن نمود،  
 و شراکت خود، با هدایت مہی الدین خان، و تقدیم محنت، در شہادت  
 نواب سراج الدوله انورالدین خان بهادر بکینہ تأیید قوم انگریز،  
 وزبون و بیچارہ شدن قوم مذکور، بقوت سر پنجه خود، و در تصرف کشیدن  
 ملک کرناٹک، و بریدن سر نواب ناصر جنگت وزیر هند، بعالمی که برائے  
 معاضدت حضرت اعلی نازل گشته، و نشانیدن هدایت مہی الدین  
 خل بر مسند ریاست دکن، و دادن فوج جید، همراه او، بسبب آنکہ  
 با مایه پوسته، و بتصرف آوردن اقصائے مملکت دکن، ذروان ساختن  
 حکم فرامیس از پهلجری تالب بھر نربدا، و غیرہ ترددات فزاید پادشاه،  
 و اعتبار قوم خویش، و نالہ تنہائی و خوارگی خود بعبوس تحسین و  
 دلداري، نوشته بپادشاه خود گذرانید، و پادشاه اعیان و ارکان و  
 اہل دیانت را طلبیدہ پیش آنها ازان ماجرا تاضف کشیدہ، و اذرا  
 بقو جرایم حکم باریابی دربار دادہ، بیان واقعی، ثانیاً از زبان  
 دریافت، و او باین عبارت ظاہر ساخت، کہ تمامی ملک هندوستان،  
 بارزوبے مال فراوان بے حارس و پاسبان، بے وزیر و سلطان، چون  
 خانہ یغما در دست دزدان، در صورت اندک غرم درست، بے شک  
 رشہ ازن ما است، و قدرت مقابلہ ما دران عزمہ خالی کرا، اگرچہ

ولادت، طلوع فرمود، و چهار اکناف شبستان عالم را، چهار چشم دیدہ بیدار صبح امید نمود، پدرنامدار را که دو چار انتظار شہود این جلوہ فیض باربود، ہر چار بالش سرور چارزا نو نشانید، و از تکمیل چار پایگی سریر دولت، جبیں فرسائی سجد چہارگانہ شکر حمدیت گردانید، و از حصول چنیں عطیہ عظمیٰ، یک آہنگی دوگانہ سپاس باسمہ تسبیح نیاز، ہر چہار پاس بجمعیّت پنج حواس شغل عالمیار بود، و کشایش گلہائے مبارکبادشش جہت، چند ہفتہ شگفتگی ہشت بہشت بے منت نہ فلک حاصل میزدہ دلہ گاو جہیم روزگار نمود، چون دران شب حضرت اعلیٰ از کسل تب محرق سر بہالیں استراحت داشت، خیرالدین خان بہادر یزنہ خاص، دست ہشمشیر بر بندہ، قریب دو پھر شب، خلاف عادت در محل سرائتافت، پردہ گیان حرم مشوش، و فراہم گشتہ، دروازہ ہا بستہ، خود بدولت را ازاں حال خبردادند، حضرت اعلیٰ دست ہشمشیرے کہ زیر بالیں می داد، ازراہ دیگر بشق سراچہ بر آمدہ، بخواندن جوان چوکیدار، چند جوان از چوکی خانہ اندرون محل بردہ، نشان ایستادگان خیرالدین خان، دادہ، حکم نمود کہ بے رحمت و جراحات بگیرند، خان مذکور دریں اثنا بخواب گاہ خاص رسیدہ، باواز بلند می پرمید، کہ نواب بیگم کجا است، و خود بدولت کدام جانب استراحت فرما است، بمحور دوش فرستادگان خداوندی، رسیدند، و ہشمشیرش و اگر فتہ اورا در یک خیمہ مہبوس گردانیدند، صباحش مستر جارج بکٹ باستماع آن ماجرا بہضرر رسید، و بدر یافت مہجن، و جوب بردار کشیدن مرتکب ایں عمل، از قوانین میاست فرنگ، معروض گردانید، و اجازت خواست کہ اورا بدار کشد، و بسزائے کردار رساند، فرمود، کہ نیاس برادری و خواطر خواہر، اغماض ذاتش لازم من است، غرض خان مذکور در ہماں حبس از قید ہستی آزاد گشت.

مع فوج گراں، و اسباب بیکراں، فایز بندر مشہور مسکریں گردید  
و درانجا خود جہت فراہمی جمعیت دیگر، و سامان و ذخائر،  
و اتواب و اسباب مایحتاج جنگ، لنگر اقامت انگذدہ موسیٰ  
(۱)

سپہر نام سردارے مدبرو پر فطرت راجیدہ، بہ پشت گرمی جمعیت  
شایستہ روانہ پہولچری گردانید، در زمانیکہ حضرت اعلیٰ حسب  
قصہ مرقومہ پیشین، بہم وجوہ، عزم اعانت انگریز مصمم ساختہ،  
از وقوع پرخاش حاکم بنگالہ تمامی فوج متعینہ قلاع، و مقامات  
کرنائٹ، و ہمراہی رکاب خاص، سوائے مایحتاج نگہبانی قلعہ نٹھرنگر،  
ہمراہ مستر کلیدوس، بسواری جہازات، روانہ کلکتہ نمود، و فوج انگریز  
ہم بسبب وقوع مہم مذکور، زیاد از احتیاج پاسبانی قلعہ چیناپٹن  
ہمیچ باقی نبود، موسیٰ سپہر بہ پہولچری رسیدہ، بفسخ صلح اشتہار دان،  
حضرت اعلیٰ بظہور چنین آفت ناگہاں، و عدم فوج، و وجود  
سرکشی مخالفان، اطراف، کہ محمد نجیب اللہ خان بہادر، از فوج  
صوبہ نیلور متفق با فراسیس گردیدہ، و غلام مرتضیٰ خان قلعدار  
ویلور، ہم زلف حسین دوست خان و خسر رضا علی خان، باجماعہ  
خود، و ہریکے از اعیان قوم نواپت کہ اہل جاگیر و قلعہ بودند،  
از ہر گوشہ و کنار، چون آتش از خاکستر، و مار از پوست، برآمدہ،  
جوق جوق باجماعہ خویش، رقصا و پا کوبان، بہ پہولچری رسیدہ،  
و حیدر علی خان عرف حیدر نائٹ کہ شرح حالش مہملہ در  
واقعات نندراج گذشتہ، قائم مقام نندراج، و ضابط ملک مرار راؤ  
گشتہ، از طرفہ جوشیدہ، و فرد فرد از زمینداران و پالیگاران ملک  
کرنائٹ از سرکار انحراف ورزیدہ، باخروبار خود بموافقت رضا  
علی خان سرکشیدہ، و احکام صلابت جنگ نیز بتائید فراسیس، نازل،  
و موسیٰ بوسی بانوج عظیم از میکاکول، بلشکر موسیٰ لالی، داخل،  
گردیدہ، و رضا علی خان ہارٹ پدر، بسودائے داعیہ نظامت کرنائٹ،  
گریبان اختیار دریدہ، در کمال تامل و تدبیر افتاد، موسیٰ سپہر

(۱) سنہ ۱۷۰۷ع میں موسیٰ سپہر نامی سردار ایک ہزار سپاہیوں کے ساتھ فرانچ  
سے پالچوری پہنچا یہاں پہنچکر اس نے کسی طرح کا بی اقدام نہیں کیا بلکہ موسیٰ  
لالی کے آگے کا انتظار کرتا رہا سنہ ۱۷۰۸ع میں لالی ہندوستان پہنچا \*

سرہنگ بکثرت ملکت و سپاہ، مثل شغال در بیشہ بے پلنگت،  
 بردام و پروام دودادی تمام دارد، لیکن یک گولہ توپ خانہ آتشبار ما،  
 بپراگندگی تمامی لشکرش کفایت می نماید، مگر در کراتک نواب  
 محمد علی خان یعنی حضرت اعلیٰ ما شمشیر یست خون ریز و در  
 ہر معرکہ و مصاف طوفانی است، قیامت انگیز، خرمن فوج دشمن را  
 آتشے است تیز، و مقابل را در نبرد گاہش نہ جائے قیام است، و نہ  
 راہ گریز، اگر مارا جان دادن است در مقابلہ اش، و اگر بعجز  
 افتادن است در مجادلہ اش، آن ہم وقتی کہ ملکت دکہن بدست  
 ما نمی بود، الحال کہ آن ملکت و رئیسش از امان است، بے سعی  
 و محنت عقدہ این کار توانیم کشود، شاہ فرامیس با ستماع این  
 مزخرفات ابلیس ہر تلہیس، رشتہ صبر و تحمل کسبخت، و بہرص  
 شیرینی مملکت ہند، لعاب از دہرہ بریخت و خاک ادبار  
 ہر عافیت سر قوم خویش پیخت، یعنی بے اندیشہ عاقبت کار،  
 کمر برفسخ صلح بست، و مینائے تدبیر ہر منگت چنین بد اندیشی  
 شکست، کہ موسیٰ لای نامی سرخیل ارکان ہاتھور را، برائے تخریب  
 بنائے پایداری خویش، بسر گردگی لشکر، با عہد و قرار افزائش  
 منصب ناکامی مع فوج شایستہ زنگ و فرنگ، و اسباب بایستہ  
 نبرد و جنگ روانہ بندر پھولجھری گردانید، و موسیٰ کندیستان نام را،  
 کہ از مشاہیر ارکان و خواہر زادہ خود بود، ہمراہش روانید، کہ پس  
 از تسخیر ملکت ہند اورا ہر سریر سلطنت ہند متمکن گرداند، و احکام  
 مملکت را بنامش رواج دہد، چون نام ہر ہمراہ موسیٰ لای در ملکت  
 ہند رسید، و در چندے بندر بست مملکت ہند وزنجیر گزید \*

بیان ہر آمدن موسیٰ لای و موسیٰ کندیستان از ولایت و رسیدن

تابندر مسکین و متوقف شدن در انجا جہت فراہمی مامان و فوج  
و روانہ کردن پیشتر موسیٰ سید ہر مدارے را بنابر شکست صلح بسوی  
بندر پھولجھری ہر عہدہ سرکردگی لشکر و رسیدن او بہ بندر مذکور  
و شکستن صلح و لشکر کشیدن ہر قلعہ چت پیٹ و مسخر نمودن آن را

موسیٰ لای از فرماں روائی خود، باموسیٰ کندیستان، خواہر  
 زادہ پادشاہ، بزعم باطل نشانیدنش ہر تغت ریاست ہندوستان،

موسي سپير تحسين نموده، ورضا علي خان را نويد نظامت  
 كرناتك داده، باموسي ليري حارس بندر پهولچري و موسي سپير  
 سر لشكر وغيره اعيان، بساط مشورت خلوت گسترده، گفت، كه  
 اگر چه با اين سامان و فوج، كه همراه آورده ام، مي توانم، كه  
 راست در چيناپتن زنم، و همين مهم را اهم مهمات، و مقدم مذكورات،  
 ميدانم، ليكن بتامل آنكه از بودن نواب محمد علي خان با  
 فوج خود در آنجا، بعد وصول اينجا شنيدم، و از زباني موسي  
 دبلكس وغيره سرداران پراس شجاعست و كارداني و انديشه  
 فطرت و كامراني او بارها در دل چيدم، مناسب مي انگارم، كه  
 تا رسيدن موسي بوسي با فوج دكهن، و آمدن حيدر علي خان  
 وغيره دوستان ما، اطراف و جوانب چيناپتن مركنم، و بعد فراهمي  
 آن همه سرداران و افواج، بآن سو رو آورم، و بالفعل ديونام پتن كه  
 متصل پهولچري، و بفاصله دو منزل از چيناپتن است، مسخر كنم،  
 همه پرايش پسنديدند، و سر به تحسين جنبانيدند، چنانچه روز ديگر  
 با جمعيت قوم فراميس و اليمان و زنگبار وغيره معاونان، بر آمده،  
 لشكر انكبت اثر بر اژياكريم متصل ديونام پتن فرود آورد، و از آنجا  
 شورش محاصره، و هنگامه شلكت اتواب، بر قلعه ديونام پتن كه  
 خشت بندي بيش نبود، بصدمتي، برد كه كپتان آنها يعني  
 نگهبان قلعه، پراسان شده از نزول چنان بلائي بے امان بمسخر  
 جارج بكت سردار بندر چيناپتن، برائے تعجيل امداد نگاشت،  
 سردار مذكور نامه خوانده، و با اهل كرنسل مشاوره نموده، بسبب  
 قلت فوج، و روانه شدن آن، بصوب بنگاله، از اعانت ديونام  
 پتن و امائده، جهت حل اين عقده لاينحل، با جنرل لرنس، و  
 ديگر اهل ادراك، حاضر حضور حضرت اعلي گشته، نامه كپتان  
 ديونام پتن گذرانيد، و بعرض رسانيد، كه در زمان پيشين، قلعه  
 مذكور، هنگام بلوائے فراميس، از امداد سركار، محفوظ ماند، و  
 مخالف به پشيماني و ندامت رو گردانيد، حالا هم بدون تاخير  
 بخداوندي، دفع آين آفت، و وبال از معي ما فدويان متعهد و

بعد آراستگی لشکر، اول بقلعه چیت پیٹ جاگیر میر اسد اللہ خان  
 بنابر آنکہ خان مذکور بخلاف جاگیرداران دیگر باحضرت اعلیٰ مقول بود،  
 از اغوائے رضا علی خان، و غلام مرتضیٰ خان، و گمان حصول زر و مال  
 بیکران، اندوہ پیشین زمان، ریخت، و از توپ اندازی با آتش انگیزخت،  
 حضرت اعلیٰ کہ برائے حل عقدہ دشواری، ناخنهای تدبیر شکست،  
 از کمی فوج منغذر گشت، موسی سپیر، از تجویز و تائید ہم قدمان،  
 بیورش سریع، قلعه مذکور مسخر ساخت، و از محصورین طفلی سلامت  
 نگذاشت، و قلعدار مذکور از انجا کہ سابق دیوانگی نواب صفدر علی  
 خان شهید نمود، و بعد ازاں از جانب حضرت اعلیٰ پس از رمائی  
 قید غلام مرتضیٰ خان نائب صوبہ آرکات بود، از نزول چنی بلا  
 و عداوت اہل نوایط، سکونت آرکات نامناسب دیدہ، بحضور حضرت  
 اعلیٰ در فرنگی کنندہ باریافت، و ہماں جارخت آسودگی انداخت،  
 مگر اثاثہ اش از نقد و جنس طلا و نقرہ و جواهر وغیرہ اندوختہ سالہا،  
 بدست فرامیس رسیدہ، و علی السویہ بسم حصہ منقسم، و بتفریق  
 یک حصہ بسردار فوج، و یک حصہ بسپاہ، و یک حصہ برضا علی  
 خان، موصول گردیدہ غرض دران زمان با انقلاب آسمان، از غلبہ  
 فرامیسان، در قلعہ لشکر وروداد فتور اہل اسلام، و تفکر انگریزان،  
 رنگ عجیبے رویکار دیدہ روزگار گشت، و گرہ دشواریہائے ہرکار  
 ناخن تدبیر، ہر صاحب تدبیر بشکست \*

بیان معاودت موسی سپیر و رضا علی خان بصوب پھولجری

بعد تسخیر قلعه چیت پیٹ و آمدن موسی لالی و کندستان بافوج  
 و سامان بیکران از مسکریں در بندر پھولجری و برآمدن بقصد تسخیر  
 دیونام پٹن و مسخر و منہدم ساختن آن \*

پس از آنکہ موسی سپیر در قلعه چیت پیٹ کشادہ،  
 برضا علی خان سپرد و روبوسے پھولجری آورد، موسی لالی  
 باموسی کندستان و سامان فراوان، و جمعیت بیکران، بر بندر  
 پھولجری نزول، و از ہمہ ساکنان دلاویزی کردہ، ہرکار کردگی



باد مراد دیر واقع شده، و خبر معارفت فوج مهم کلکته نیز رسیده، در زمان سابق وقت تذک گرفتن فراسیس، قلعه دیونام پتن از کمک حضرت اعلی محفوظ و محروس مانده، حال آنکه دران آران قلعه چینا پتن نیز بدست فراسیس رفته بود، چون از همگنی امرائے هند و دکن، حضرت اعلی ممدو معاون قوم ما، و بسبب بودن نظامت ارثی او، از سند سلطانی، پیشتر ظاهراً رئیس دکن، و باطناً سلطان هند خود با مدادش متوجه گشته، لوائے شرکت مخالفان سرنگون شده، حالاً هم در اندک استقلال، از هر جانب به ما مدد خواهد رسید، درین صورت لازم که به جمعیت خاطر در استحکام قلعه باید کوشید، بکمک رضا علی خان متقلب و به سند، تا کجا کار فراسیس تقویت گیرد، هر چند که باتفاق به

(۱) اعتمادی چند، پوچ مغزی دارد، عنقریب بوصول افواج، پشیمان می شود، بعد ارسال این خط، بموجب فرموده خداوندی، تمامی قلعهجات گذاشته، و از آن چند حصار در باروت وقف آتش و هوا ساخته، بهصانت قلعه چینا پتن و نتهرنگر کوشیدند، و از جماعه انگریز که جملگی دو هزار سولداد بودند، یک هزار و پانصد نفر با جنرل لارنس به حفاظت چینا پتن گماشتند، و پانصد نفر با میجر پرشتن در قلعه نتهرنگر داشتند، و از تمامی فوج سرکار دو حصه با ابرار خان و غضنفر علی خان بخشیان لشکر و سید فتح علی خان و میر اسد الله خان و غیر ندیمان با عقل و هنر، در حضور خاص، برائے حصانت چینا پتن، و یک حصه با سید مخدوم علی خان و سید علی خان و سید ناصر علی خان و غیره جهت حفاظت نتهرنگر، قرار بگرفت، و کپتان دیونام پتن بوصول خط مذکور، و دریافت جواب مشترک یاس و امید، متعیر گشت، و بهکم این

بیت —

وقت ضرورت چو نماند گریز

دست بگیرد سر شمشیر تیز \*

محال ابر نیسان، زبان فیض ترجمان، در جواب ملتجیان گور  
 بار این ارشاد گردید، که زمانه ماضی را که کثرت فوج و اعانت  
 رئیس دکن داشتیم، بازمانه حال، که تمامی فوج کرناٹک  
 باصلاح فساد کلکته رفته، و فراسیس در معنی رئیس دکن گشته، و  
 صلابت جنگ باوجودیکه جز نام هیچ ندارد در تائیدش نشسته  
 است، اصلاً نتوان منجید، اگرچه من بهمه وجوه حاضر اعانت  
 شما، و بمحض همین کار دور از خانه و مقام گزیده اینجاست، و  
 درستی کار شما را بر اصلاح امور خود آنقدر مقدم داشتم، که نظر  
 بر تصفیة معامله کوٹھی کلکته، تنظیم صوبہ نیلور معطل گذاشتم،  
 لیکن کار مناسب بر وقت باید کرد، تدبیر پیش باید برد، نه  
 بزور و جدل چنانچه گفته اند

بیت —

چو در طشت رخشنده افتاد مور  
 راننده را چاره باید نرور \*

بقیاسم چنان مناسب می نماید که دست از جمیع قلاع باید  
 برداشت، و باستحکام فقط دو قلعه چینا پٹن و نهرنگر حتی الامکان  
 همت باید گماشت، تاکه فوج، ما از کلکته معادلت نماید، و بفضل  
 مارا قوت و قدرت حاصل آید، و یقین است، که موسی بوسی با  
 فوج دکن، و حیدر علی خان و موسی لالی خواهند پیوست، و  
 از کرناٹک محمد نجیب اللہ خان، بسان غلام مرتضی خان و  
 وغیره، قلعداران، و زمین داران کمر بموافقت فراسیس بست، پس  
 درین حشر عام قیام هر دو قلعه مذکور، از محاصل و غذائیم ایام  
 دانیم، و بالفعل کپتان دیونام پٹن را به تسلی جوابیکه متضمن  
 امید وصول کمک ولایت و کلکته و مایمکن این ملک باشد مستعد  
 جنگ و حصانت قلعه نمائیم، این معنی مستر جارج بکت  
 و اهل مشورت، و جنرل لرنس، بسیار پسندیدند، و بکپتان دیونام  
 پٹن بدان موجب نوشته فرستادند، که دیر است که چهارات  
 ولایت انگریز، روانه این صوب گردیده، وصول آنرا شاید از تصور

کار کردہ کی برہوا انداخت، و از استقبال نمودن، و پرمتش افزودن، موسی لیری حارس آنجا، و زبان بستایش آراستن، و محفل نشاط پیراستن، ہمسایہ غران، پایہ مستی را از حد گذرانیدہ روز دیگر بزم تدبیر با ہمہ اعیان و ارکان لشکری، و شہری، ترتیب داد، و از دل بدیں وجہ پیش آنها نہاد، کہ از دو عقد مشکل ناخن فرسائی عزم کار آزما، یکے انحلال یافت، و بکشایش ثانی، کہ عبارت از چینا پشن باشد، و در اشکالش اشتراک قوت تائید نواب محمد علی خان، تعقید دیگر دارد، انتظار فوج دکن بسبب بے زری چہ برہمی، کہ نخواہد ساخت، اگر بہ تسخیر آرکات روآرم، می مزد، کہ مسخر گردد، چون حصول زردراں متصور نیست، سعی آن فائدہ ندارد، دریں صورت ملکہ یا قلعہ مشخص کنید، کہ از تسخیرش زر بدست رسد، زیرا کہ زر کلید فتح الباب ہر مدعا است، و زور پنچہ مرد آزمائی با ہمہ با بالاتفاق بکنج تجاور نشان دادند، و در صلح و تسخیرش امکان حصول زروانمودند، و طمع دیگر بران افزودند، کہ در ضمن آن مہم نئہرنگرہم کہ از آنجا متصل و خالی از مکیں است، یمکن کہ مسخر شود، و تسخیرش گویا کشایش درے از دو در ہندوستان باشد، و ازین فتوح سراغ فتوحات دیگر می رسد، موسی لالی بقرار این مصلحت مجدداً بترتیب لشکر، و اسباب و آلات (۱)

حرب، پرداختہ، بعزم تجاور اول برآبادی ناگور دست نظم دراز ساخت، و از غارت قنادیل غلافها و فروس وغیرہ اسباب آرایش روضہ مقدس حضرت سید عبدالقادر صاحب ناگوری قدس اللہ سرہ العزیز، و اقدام بے ادبی ہائے آن مقام با احترام، قوت حصول کار از دست باخت، چون سخن تابا ینجا رسید، لازم گردید کہ مایہ سعادت بردارد، و اند کے از بسیار، و کلی از کلزار حالات و کرامات حضرت موصوف غنیمت سامعان گرداند \*

سہ ۱۷۰۸ ع میں لائی دیو کوٹہ اور کاریکال کے راسخہ روانہ ہوا اور ناگپٹم میں زیندہ رہیوں (ڈ) سے باروت وغیرہ حاصل کر کے ناگور پر حملہ آور ہوا اور اس کو لوٹ لیا اس لوٹ میں اسکو جو کچھ مال غنیمت ہاتھ آیا اس کو غرضت کر کے دو لاکھ روپہ حاصل کئے \*

کمز بر جنگ قائم بست، و شعله محاصره، محاصر، و محاصره فوج  
 محصور، اطراف حصار در گرفت، دریں عرصه از جهازات فوج  
 و سامان ولایت انگریز، که هنگام بر آمدن موسی لالی از ولایت  
 خود، باراده کمک دیوناں پتن و چینا پتن بر آمده، بر آب دریا از  
 وقوع بعضی حوادث متعارض، پس ماندند، شش جهاز فقط سرانجام  
 از جهازات فوج یک طرف گشته، بر لشکر گاه دیوناں پتن رسیدند  
 کپتان قلعہ ازبں معنی مبادی النظر طمانیتہ یافته، بعد وضوح حقیقت  
 آن، غیر از دو سردار نفری از مردم فوج نداشت، دل بهدیرت  
 کماشت، و بلا چاری آنکه جز دادن جان گزیر نبود، محنت و  
 تردد تا مقدور، در سرشکنی دشمن می نمود، دریں اثنا گولہ کرنل  
 در چشمه آب شیریں قلعہ، که فی المثل عین الحیات اہل حصار  
 بود، افتاد، باوجود خشک شدن آب چشمہ، و افتادن دیوار قلعہ،  
 قریب یک صد و ہفتاد گز، از جانبی، و انہدام دو بروج، از جانب  
 دیگر، و فراہمی انبار ہائے کشتگان طرفین، ہر یکے از اہل حصار،  
 بغیرت دلوری قدم بجاں بازی پیشتر می نہاد، قضا را یکے از  
 دو سردار نو وارد، کہ تقویت قلعہ مدار الامور، و دل دہ جماعہ محصور  
 بود، از ضرب گولہ جاں داد، و تزلزل در استحکام قلعہ افتاد،  
 چنانچہ انجام جدال، بکلید غلبہ مخالف ابواب حصار کشاد، و  
 کپتان قلعہ مفاتیح قلعہ تقویض مخالف نمود، و فرامیس پس از  
 تسخیر و تخریب آن کلاہ تکبر بفلک ضرور باطل سود \*

بیان رسیدن موسی لالی بہ پھولجری پس از فتح دیوناں پتن

و بر آمدن بقصد تعاور بصلاح مشیران و غارت نمودن و محاصره گردیدن

اطراف قلعہ تعاور و عاجز شدن حارس آنجا و رسیدن کمک بہتر نگر  
 از حکم حضرت اعلی و گریختن موسی لالی بسوے پھولجری \*

موسی لالی پس از انہدام قلعہ دیوناں پتن، شادان و فرحان پاکوہاں  
 و رقصاں، چون مار بسوراج، در پھولجری رسیدہ، پیش قوم کلاہ ضرور

بار دارش، تحلیل آن برقت تمام از حق درخواست، و معا دعایش قرب  
اجابت یافت، چون زن سبکبارگشته بخانه رسید، و اقربائے او از  
مشاهده آن حال عجیب، متعجب و مستفسر حقیقت شدند، ظاهر  
کردانید، که سبب کم گشتگی هر دو ثمر که بکمال حفاظت دست  
برد غیر، در برداشتم، هیچ نیافتم، مگر از وقتیکه آن فقیر مسافرت  
رخت، شاه تخت نشین سایه درخت، بنگاه تیز و تعجب، درمن  
دید، شوخی این دو سرکش فرو گردید، همه با متعجب گشتند، و  
بجناب مقدس رفتند، و برائے اعاده بهار رفت، و دمیگی غنچه  
افسوده اش، سربایے او نهادند، و زبان بتصرع کشادند، فرمود که هرگاه  
در پائے من آبله خوردی تکلیف درمیداد، از تصور مقدار آبله  
پائے سینہ نازکش، بر سینہ دلم سنگ الی افناد، رقت دعائے دفعیہ  
آن بجناب معجب الدعوات مستعجب گشت، و بار تفکر از خاطر  
رخت بر بست، مستدعیان معروض داشتند، نه این آبله است نه ازین  
بر سینہ گرانی، بلکه ثمر شجره زندگانی است و میوه حدیقه جوانی،  
فرمود، که اگر چندی است، خواهش من ام همین، آنیکه این سخن از  
زبان فیض بارش سرکشید، نخل آرزوے آنها بارور گردید، ازین معنی  
عالمی سر بعلقه ارادتش آورد، و راجه تعاور نیز گوئی اعتقاد از  
همه با پیش برد، و جاگیر سیر حاصل بصرف خدامش سپرد، فرض  
حسب الامر نتهرولی قدس سره بادشاه کرناکت، هما نجا بر ساحل  
دریا سکونت ورزید، و جهاکے را از گرداب ضلالت بر ساحل هدایت  
کشید، روزی در حالت تزلزلین مرور، و آئینه مزین که در دست  
داشت، دفعه از وقوع جذبه در آب دریا بر انداخت، و بدریافت  
تعجب مزین فرمود، که مطمئن باش، و آینه خاطر از کراکت تفکر  
مخراش، که در این قدر وعده، آئینه از دست رفته باز بدست  
می رسد، جلوه کم گشته، از آئینه صداقت، قال ما، مری می گردد،  
جنانچه روز معهود جهازی نمودار گردید، و سالماً و غانماً بلندگرا  
معمول رسید، و مالک جهاز حاضر گشته جبین نیاز بسجده امتان

## بیان حقائق حالات و کرامات حضرت سید عبدالقادر صاحب

ناگوری قدس اللہ سرہ العزیز بطریق اجمال آنکہ \*

حضرت سید عبدالقادر صاحب ناگوری قدس اللہ سرہ العزیز،  
 باشندہ ہندوستان، از حضرت سید محمد غوث کوالیاری قدس اللہ  
 سرہ اجل اولیائے زمان، پیر طریقت خود، برخصت میاحی،  
 بسرحد ملک دکن رسیدہ، با شیخ الوقت آن نواح، ملّی، و از  
 ایمایش عازم ملک کرناٹک پایاں گھاٹ، و قاصد زیارت حضرت  
 سید مطہر یعنی نتھروالی قدس اللہ سرہ گردید ہر گاہ کہ پس از طے  
 مسافت بسیار بقصبہ اونٹاتور متعلقہ نتھرنگر پیوست، از انجا ادبا  
 دستار از سرو نعلین از پا افگندہ، سروپا بر نہ وظیفہ یا ابن رسول اللہ  
 احرام کعبہ مقصود، و نیت طواف مضجع مطہر، موصوف محمود  
 بست، و بتقدیم آداب زیارت درگاہ رحمت پناہ، سہ شبان روز بے  
 طعام و منام، بار فیض بطون برداشت، و حسب اشارت آنجناب  
 بناگور واقع ساحل دریا، لوائے نصب مقام نمود، و بانجناب قلبی،  
 بردل و دیدہ زمیندار آنجا، منصف شکر قدوم خویش افزود، و سنگلاخ  
 دہائے مردم آن حدود از تر شمع ابر مطیر کرامات و خرق عادات،  
 رشک گلشن فرمود، چنانچہ صبح متعل ناگور بر آبگیر چشمہ<sup>(۱)</sup>  
 کہ جہانے از زن و مرد، برائے غسل وغیرہ، برآں فراہم می آمدند،  
 زیر درختہ بنشست، و چشم نظارہ بسیر گلشن صفات خالق بست،  
 اتفاقاً نورس ثمرین نخل شباب سہی قامتے، از گل چہرہ گان و  
 غنچہ دہان قوم برہمن، در نظر آن ملک سیرت ملا، اعلائے  
 تعزید، فرشتہ طینت عالم بالا ئے تفرید، بالید، از بسکہ دیدہ  
 حقیقت بینش، صور محسوسات مجازی نمی شناخت، و  
 ہمت مردانہ اش، ذلت تقرب زمان، بر نمی داشت، نظر بدود  
 آہلہ پائے خویش، کہ دران زمان خار خلشے در طبع شریف  
 می شکست، بتصور گرانی دنبل ہائے مینہ، و ترحم نراکت حال

(۱) ہرستہ والا۔ ساہوڈ مٹور سے (۲) کڑھا جہاں پانی جمع ہو۔ تالاب \*

یکدیگر بسان گرگ و گوسفند متصل قلعهٔ تعجور رسیدند، و بعد خود قیام گزیدند، غرض مخالفان با شتداد محاصره کوشیدند، و از چیدن توپ بر تو انواب، نقب بلب خندق درانیدند، و در کم فرصت هشتاد گردیوار حصار که از استحکام بنا سر به آسمان کشیده بود از صدمات گوله اندازی با زمین هموار نمودند، پرتاب سنگه ار کمال یاس و پراس قریب بود که بصلح آویزد، و حفظ جان خویش و علایق جوید، درین اثنا سید مخدوم علی خان و میجر پرشتین بافوج سرکار، و جماعهٔ انگریز، با انواب و سرب و باروت و رسد بے شمار بموجب صدور حکم خداوندی و اهتمام و ترتیب سید علی خان ناظم نهرنگر شباشب روانه شده، روز دوم در ظلمت شب مثل روح در قالب بے جان رسید، و مومیائی شکست دلبا گردید، به تجدید تعمیر برج و باره قلعه و ترتیب انواب و غیره آئین جنگ تازه بر بسته نظم همت عد و بشکست، و دست تطاولش بهمه وجوه بر بست پرتاب سنگه ازیں معنی شکر مرحام خداوندی بهزار آئین بجا آورد، و علی الصباح قاصدان گوله های دهم سوز و آتش ریزاز وصول لشکر نهرنگر، و جماعهٔ انگریز، بلا انفصال خبر تحقیق استواری حصار بفوج محاصر و لالی متکبر رسانیدند، و آتش زعم باطل خصم یکسر نشانیدند، و آن روز تا شام نوعی بارش گوله های توپ و کرنال از قلعه، علی الاتصال برلشکر خصم ساختند که دومر چال را که بر لب خندق رسیده بود، برانداختند، بعد ازانکه شب در آمده، سید مخدوم علی خان و میجر پرشتین، بقصد شبخون از قلعه بر آمده بریک جانب فوج عدو ریختند، و بزوبست مخالفین حاره انگیختند، بنور موسی لالی با فرج سرکار آویزش داشت که فوج تعجور از جانب دیگر ریخته نقش وجود اکثر بنوک تیغ بے دریغ برداشت، درین انقلاب کلران تعجور که در تیغ سرقت سحرکاری دارند، از حکم زمیندار آنجا چون مور و ملخ بے حدو حساب در لشکر خصم پراکنده گشته، جهای را از ناطق و صامت از پا در آوردند، و بسا اسباب و سامان حریمی بردند، و اسپان و گاوان توپکش زیاده از نصف

منثور گردانید؛ و ندرا نہ کہ داشت گذوانید، و بعرض رسانید، کہ  
 فلاں روز و مقام، جہاز از صدمہ طوفان شقی یافتہ، از امتلائے  
 آب قریب بود کہ پشت بزمین رساند، و از سلامت پہلو  
 گرداند، چون دران حالت یاس، بتوسل آنجناب، التجا بحق بردم، و  
 کشتی امید بساحل نجات آوردم، این نظرانہ شکرانہ آن اعانت است،  
 و نیاز ہماں عنایت، فرمود، کہ آئینہ ما کجا است، او عدم آگہی  
 آن معر و صداشت، ارشاد نمود، کہ جائے شقی جہاز برائے سد  
 مرایت آب نہادہ ایم، فی الحقیقت برسینہ چاکت پیوند دادہ،  
 الحال کہ بکنارہ عافیت رسیدی، و از گرداب ہلاکت رسیدی، آئینہ  
 ما بیار، و خاطر بمرمت جہاز گمار، ہر گاہ کہ مالک جہاز بسراغ  
 ایمادش، آئینہ از تخت جہاز برآورد، و بانذر مکرر بحضور  
 برد ندوش قبول گردد، آئینہ ہمیزین سپرد، ازین جنس خرق  
 عادالش بسیار است، و کراماتش لانهصار، درین محل تیمناً  
 اندکے از بسیاریر نگاشت، باقی بر گواہی افواہ عوام گذاشت  
 الغرض لشکریان موسی لالی دست غارت بر اسباب درگاہ  
 موصوف دراز ساختند، و معاً مزایش یافتند، یعنی دوسہ کس از  
 غار تگران، بمہر دیکہ قدم اندرون درگاہ نہادند، خون جگر از دہاں  
 ریختند، و جان دادند، و دیگران بمشاهدہ آن حال عجیب، دست  
 از غارت برداشتہ، اسباب مغروتمہ واپس دادہ باضطراب ازاں مکان  
 مبارک بر آمدند، و سوائے تہاور راہی گشتند، پرتاب سنگہ زمیندارش  
 کہ زلزلہ تشویش نزول آن بلا بر خاطر داشت، ضعف حال خویش،  
 و قوت، بداندیش بحضور حضرت اعلیٰ کہ در نواح فرنگی کندہ،  
 دائرہ آرائے لشکر بود، نگاشت، و فوجیکہ باستقبال غنیم فرستاد،  
 اطرافش خارج پرتاب گولہ، بر بنگاہ وا ماندہ، از دوا دوی لاجاری،  
 نشان حرکت مذبوح میداد، چنانچہ ہر دو جماعہ پس و پیش

(۱) ۱۸ جولائی کو لالی تہاور پہنچا لیکن جنگی ٹروپوں اور مالی اسدات فراہم  
 نہ ہوئے تھی وجہ سے محاصرہ میں تاخیر ہوگئی جب امن کو انگریزوں نے کارہنکال  
 پر قبضہ کرنے اور پانڈچری کی طرف آگے بڑھنے کی اطلاع ملی تو وہ ۱۸ اگست  
 کو تہاور سے واپس روانہ ہو گیا۔



بود، گردیده، از انجا پس از اصلاح حال خویش و جمعیت  
 همراهی، که عبارت از یک هزار سولداد، پنجهزار، مردم بار، و  
 دو هزار سوار هندی، جملگی هشت هزار کس باشد، داخل لشکر  
 موسی لالی گشت. و بهمین آئین موسی مرهین با دو صد نفر فرنگی و  
 هشت صد نفر مردم بار از محبلی بندر، و موسی سبین با یک هزار فرنگی  
 از جزیره مورس و موسی لسیر و موسی دلارس و موسی پلیر و موسی  
 کلیر و موسی دتیل و موسی پلاول و موسی پتیل و موسی لبذیر و موسی دبریل  
 و موسی کرویل و موسی بطوس و غیره از بنادر، و اماکن، و کوتهی های هندو  
 فارس، با جمعیت های قلیل و کثیر، و اسباب حرب، و آلات ضرب، علی  
 قدر اقتدار هم جداگانه، چون قطار های مور، از صد سوراخ بلشکر  
 خاصه موسی لالی، از روی شمار دوازده هزار فرنگی، و پنج هزار  
 زنگی، و چهار هزار سوار الیمانی، ولایتی، و سی ۳۰ هزار مردم بار،  
 و هفت هزار سوار هندی، و اتواب و آلات حربی بے حساب بود،  
 پیوسته، و از حکام مسلم و هندو این ملک تسمیک محمد نصیب الله  
 خان بهادر با جمعیت نیلور به پهلجری رسید، غلام مرتضی خان خسر  
 رضا علی خان قلعدار و یلور نیز اگرچه بذات خود داخل پهلجری و شامل  
 فوج موسی لالی نگردید، اما از فوج و رسد باعانت کوشید، و بعضی از  
 زمینی داران، و تمامی قلعداران قوم نوایط، و حیدر علی خان، قایم  
 مقام کراچوری نندراج و مرار راؤ، در اوائل فساد مژدل کره دیوار،  
 تماشا بین غالب و مغلوب بودند، و بسان خار تراز و که تا اعتدال  
 وزن طرفین، از هر دو جانب کار ندارد، آخر کار بمعاینه کرانی پله  
 کار فراسیس، سر بشراکتش فرو نمودند، غرض موسی لالی از ترتیب  
 لشکر خاص و کمک اطراف، که در عبور عرصه کثرتش پائے قیاس  
 لذت، و بگنجایش آن میدان کرفائت، تنگ بود به پندار غلط از دیوار  
 پهلجری سرکشید، و اول بقلعه و رنگل رسید، بعد ازاں وندراسی و همگی  
 قلاع سرزاه آرکات را، که بموجب ایمانی صدر سوائے قلعه چنداپتن  
 و نهرنگر، خالی و بعضی وقف شعله باروت شده بودند، بے مزاحمت  
 و ممانعت احده، مسخر و مغوض رضا علی خان ساخته، خان

مخبر و معیوب و منقوص گردانیده هنگام عیبی برپا نمودند، که سر لشکر مع لشکریان بی دست و پا و سراسیمه و حیران ماند غیر از جان بردن چاره نیافته سامان و سرانجام و اتواب و خیام از سراسیمگی و لاعلاجی گذاشته بدو گوش و یک بینی جریده برآه پهلجری روان گردید، سید مخدوم علی خان و میجر پرشتین لخته تعاقب نموده بعضی را مقتول و مخبر و مخبر و بعضی را اسیر کرده معاودت نمودند، و سامان مغرور لشکر مغرور بر سپاه منصور قسمت کردند، و اتواب آلات حرب داخل سرکار ساخته از پرتاب سنگه که زبان بوصف شجاعت و دل بلازم فرحت آنها کشاد، و عرضداشت تهنیت فتح بمضمون شکر اعانت مع نذر موسوم بندگان حضور داد رخصت یافته راهی نهر نگر شدند \*

بیان برآمدن موسی لالی و موسی کندستان باردیگر پس از

نزیمت یافتن در مصاف تعاد از پهلجری بعزم تسخیر چیناپاشن

و مسخر کردن تمامی ملک ارکات و نشانیدن رضا علی خان بر مسند

#### نظامت \*

چون موسی لالی بهالت تباه و باختن همگی اسباب حرب و بنگاه بدو گوش و بینی و خجالت خود بینی با اسپ و تمجی بی نمد و دمجی از تعاد به پهلجری رسیده، و به ندامت در خود پیچیده، بعد چندی به بحالی عقل پشیمان، و جمعیت حواس پریشان، بعزم تلافی انفعال آنها خسران متوجه فرامی دیگر سامان گردید، از عجز بی زری جهت سبیل زر، و اجتماع لشکر بهر ناحیه از نام سرداران قوم خطوط توکید دوانید، از انجمله موسی بومی که دران زمان بموجب شرح صدر از رفاقت نواب صلابت جنگ بهادر و داع خوانده در قلعه گولکنده محصور فوج نواب نظام علی خان بهادر آصف جاه ثانی بود چون دران جا هم تاب و توان اقامت در خود ندید، از هزار تردد و محنت برآمده، بدقت و شدت تمام فایز میکاول که دران زمان جاکر فرامیس

بیان رسیدن و محاصر شدن موسی لالی بر قلعہ چینا پٹن و  
 بر آمدن فوج انگریز و آراستن صف جنگ در میدان و اسیر  
 گشتن موسی کندیستان در دست انگریزان \*

و قتیکہ موسی لالی بعد امضائے بر شگال از کنجی بر آمدہ  
 بفاصلہ یک منزل رسید، حضرت اعلی از فرنگی کندہ کوچ  
 فرمودہ، در بندر میلپور مصلہ دو کروہے چینا پٹن، در عمارت  
 محدثہ محمد کمال کہ شرح حالش در اوراق صدر مرقوم گردید،  
 مقام گزید، و چون موسی لالی بفرنگی کندہ رخصت ادبار انداختہ  
 ہمگی فرج خویش پس از موجودات بچند جماعہ مرتب و مفروض  
 سرداران ساختہ، پیش قدمی نمود، جنرل لرنس با جمعیت  
 قلیل علائقہ انگریز، و محمد ابرار خاں با فوج سرکار، بتجویز فرصت  
 تفرق شہریاں، و توصل آنها باماکن مامون، سدراہ موسی لالی  
 شدند، درین فرصت حضرت اعلی از میلپور بر آمدہ، درباغ  
 کونپنی کے وسط چینا پٹن و میلپور و قریب قلعہ واقع است،  
 تشریف برد، و جمعیت سرکار و انگریز سدراہ فوج معاند، بعد وصول  
 شہریاں بمواقف مامون، قریب باغ مذکور فرود آمد، و موسی لالی  
 در میلپور منزل گرفتہ، چون روز دویشم ہمگی انبوه خود را  
 چہار جوق از سر نو نمودہ، جوقے با خویش گرفتہ، و سه جوق  
 دیگر علی التفریق، تفویض موسی کندیستان و موسی بوسی و موسی  
 سبینہ نمودہ، از چہار سمت بر قلعہ رواں گردید، حضرت اعلی  
 باغ کونپنی گذاشتہ، مع محلات در قلعہ چینا پٹن حلول برکات  
 فرمود، تشویش آن روز باین مرتبہ بود، کہ از اضطرار و بے خبری  
 دایہ ہائے متعینہ صاحبزادگان، محمد انور نام و سیف الملک  
 مخاطب پادشاہے، پسر میوم، نواب بیگم، از محافظت مفارقت  
 نمود، بعد تعسس و تشویش تمام کہ شرحش خارج السنہ و اقلام  
 است بفضلہ شخصے از زن ہندوے واگرفتہ، بحضور رسانید، حضرت  
 اعلی و نواب بیگم پس از تقدیم شکر حق، مرد وزن مذکور را

مذکور را در قلعہ آرکات ہر مسند نظامت نشاندید، و از اعیان و ارکان نذر تہذیب دہانید، محمد نجیب اللہ خان بہادر کہ بترصد نظامت ارٹ پدری، شراکت فرامیس داشت، و قوع این حال نہ پسندیدہ، و را ہی نیلور گردید، موسی لالی بوقفہ چندے از آرکات پس از نظام مہام متعلقہ اش، راہ چیناپٹن پیش گرفت، و قلعہ تمہری و کاویری پاک واقع راہ کشادہ، ہر گردن اختیار رضا علی خان بست، چون ہمنزل تنہی پیوست، بعد از ایام بارش و ضرورت مقام پائے عزم پیشترش در گل فروگشت، در ان حال، فلک فتنہ سگال، ملک کرفاٹک را ہر چہار حاکم گماشت، یعنی صوبہ اولش آرکات، بتصرف رضا علی خان، و صوبہ دویم نٹہرنگر زیر حکم ملازمان حضرت اعلیٰ، و صوبہ سیوم نیلور تابع آرکات در اختیار محمد نجیب اللہ خان بہادر، و صوبہ چہارم تہاور متعلق نٹہرنگر در فرمان پرتاپ سنگھ زمیندار آنجا را داشت، زمان بودن موسی لالی در آرکات، اگرچہ مستر جارج بکٹ بتھوئیز اہل کونسل، گماشتن فوجے از جمعیت موجودہ، با اتواب و اسباب ما رجہش ہر فرنگی کندہ، برائے مقابلہ و مہادانہ اعدا، صلاح حفاظت چیناپٹن اندیشیدہ، لیکن حضرت اعلیٰ نظر ہر قلت فوج، و ضرورت تعہد حصانت قلعہ چیناپٹن، و عدم احتیاج محنت جنگ مقامیکہ، قلعہ ندارد، از راہ تجربہ نہ پسندیدہ، صلاح بقیام قلعہ چنگل پیٹ، بسبب حصانت و متانت آن از مال اندیشی ہائے اوقات جنگ داد، و مستر مذکور وغیرہ سرداران مسطور را این تھوئیز مستحسن افتاد، چنانچہ جماعہ قلیل کہ عبارت از یک صد و پنجاہ نفر فرنگی و صد و پنجاہ جوان بار و سردارے از قوم انگریز، و پانصد کس از جمعیت سرکار، و محمد مراد سردارش باشد، شبشب بچنگل پیٹہ فرستادند، و از ذخیرہ ما یحتاج استعکامش دادند، و بہ تعمیر شکست و ریخت قلعہ و تعمیق خندق چیناپٹن متوجہ شدند۔

(۱) پانڈیچری سے روانہ ہونے کے بعد لالی فوج کی کمی اور وقت کی قلت کی وجہ سے چنگل پیٹ پر قبضہ نہ کر سکا۔ چنگل پیٹ کے قلعہ میں کچھ دنوں کے بعد ایک سو انگریز اور ایک ہزار ہندی محافظ سپاہی موجود تھے۔

و دلادری دادند، خاصہ انگریز با ہمہ تغلل جمعیت بآنقدر پاداری  
 کوشید، کہ وسعت مراتب اجمیع آلات حرب، طے گردانید، و  
 دست بگریبان مخالفین گردیدہ، حلقوم و گوش و بینگی آنها از  
 دندان درید، حضرت اعلیٰ از بالائے برج بدوربین تماشا می فرمود،  
 و آفرین بر جانبازان می نمود، و جمعیت فرامیس بسبب بدل  
 متواترہ مایتھلل نقصان کشتگان، با کے و قصورے نداشت، و انگریز  
 با وصف صراحت تھلیل، قوائے ناتوان جمعیت قلیل، و دشواری  
 مقاومت، محض از ننگ مراجعت، با مردم ما بقی، رو باعد  
 آن چنان جنگ کناں پس پا می رفت، کہ بعوض ہدم یک جوان  
 خود، ده کس از گروہ مخالف، تلف گولہ ہائے جاں مٹاں، می  
 ساخت، دریں اثنا موسی لالی و موسی کندستان، باستماع خروج  
 انگریز، و شعلہ خیزی آتش متیز، از فرودگاہ باغ کونپنی بکمال  
 شتاب، شریک فوج خویش گردیدند، چون موسی کندستان با  
 لباس فاخرہ، و مرصہ طرہ سرکلاہ، سوارہ اسپ تیزگام زرین لجام،  
 از ناتھربہ کاری داخل آشوب زد و خورد ہردو جماعہ، و بغرور  
 انزونی جمعیت خویش، و زہونی و کمی جماعہ انگریز، پیش قدمی  
 نمودہ، متصل صف انگریز گردید، طنبور نوازے از ملاحظہ زرق و برق  
 (۱)  
 لباس، و طرہ مرصع کلاہ، و یک آویز مکمل اورا یکے از عظمائے  
 سرداران مخالف اندیشیدہ، دست بر لجام اسپش انداختہ بسوئے  
 (۲)  
 جماعہ خویش کشید، و او بقصد انتقامش، دستے کہ با شمشیر چاق  
 بود، بالابرد، معادیگرے جلادت نمود، و شمشیر از دستش بر آورد،  
 و فوج بر او حلقہ بستہ بہ تیز قدمی رو بقلعہ کرد، موسی لالی از  
 مشاہدہ این حال خون جگر خورده، با تمامی لشکر مثل پروانہ  
 کہ بر چراغ افتد، بر جماعہ انگریز از ہر چہار سو حملہ برد، دریں  
 وقت غضنفر علی خاں و محمد اہرار خاں چستی و چالاکی نمودہ،  
 با سواران خود میان ہر دو فریق دو آمدہ، شمشیر جوانمردی نوعی

(۱) درخشان - چمکتا ہوا - ملع کیا کیا - ہاج سر پر رکھ ہوئے \* (۲) قدرست -

بعطیہ زر خطیر، و بخیرات و انعامات، دل پر محتاج و فقیر و  
 (۱) خاطر نقیر و قطعیر، مسرور گردانید، الغرض موسی لالی در باغ  
 کمپنی با موسی کندیستان مثل بوم آشیانہ نشست پے ثبات بر  
 بست، و تمامی فوجش اطراف حصار قلعہ محاصر گشت، و روز  
 دوم حضرت اعلیٰ مستر جارج بکٹ و جنرل لرنس وغیرہ  
 سرداران انگریز را، باریاب حضور ساختہ، فرمود کہ بخصم بد سگال  
 از جنگ فرصت دادن، راہ نقب دوانی و دمدمہ بندی بر روی  
 قلعہ کشادن امت، می باید کہ نمایش رعب اہل قلعہ، مسبب  
 ہراس مخالف گردد، چنانچہ قلعہ نترنگر با وصف محاصرہ سالہا،  
 پیچ گاہ معیوب نقب دوانیدن، و مور چال بستن، و دمدمہ  
 دمانیدن، نگریدہ، لازم کہ بآراستنی و بیرون کشیدن فوجے،  
 بار حصانت حصن بر خاطر خصم نہیم، و دست رد بر سینہ عزمش  
 زنیم، سرداران با تدبیر، بقبول آن تعویز بجمعیت پنج ہزار  
 کس از سوار و پیادہ، و تو پنخانہ کہ عبارت از پانصد فرنگی، و دو  
 صد گولہ انداز، و دو ہزار و ۳۰۰ نفر مردم ہار، بسرداری جنرل  
 لرنس و کرنل دریپ و میجر پلیرو کپتان ماس کول و دو ہزار سوار  
 سرکار بسرخیلی غضنفر علی خان، و محمد ابرار خان باشد، بیرون  
 کشیدند، و از اطراف موسی بوسی و موسی مبینہ، وغیرہ با سوار  
 و بار و فرنگی، و ماورایش کہ صد چندان از فوج اولی بود، در  
 (۲)

میدانیکہ حالا چینا بازار است صف آرا شدند، و فریقین داد دلیری

(۱) وہ گڑھا جو کھجور کی کھلی کی پشہا پر ہوتا ہے۔ شکاف خرما اور  
 بمعنی حقیر اور کم حقیقت کے بھی اور نقیر و قطعیر سے اندک و بیش مراد ہے اور  
 کبھی بلحاظ نسبت اندکی و بیشی کے کذابہ صغیر و کبیر سے بھی ہوتا ہے \*

(۲) انگریزوں نے میجر ڈراپر اور ہرن ٹن کی سرکردگی میں فرانسمیوں پر دھاوا  
 بول دیا موجودہ چینا بازار کے قریب فریقین میں دست بستہ لڑائی ہوئی انگریز  
 فوج نے بڑی جگری کے ساتھ دشمن کا مقابلہ کیا لیکن امن کو پیچھے ہٹنا پڑا  
 امن لڑائی میں انگریزوں کے دوسو سپاہی کام آئے اور دو توپیں تلف ہوئیں،  
 فرانسمیوں کے ایک سو تیس سپاہی قتل ہوئے اور بہت سے زخمی ہوئے اس کے  
 علاوہ ان کا ایک سردار دی السٹون اسیر کر لیا گیا اور دوسرا سویٹنٹ شخصہ مجروح  
 ہوا۔ اس جنگ میں میجر پولیر ایک انگریز سردار بری طرح زخمی ہوا امن کے  
 علاوہ بہت سے اور انگریز سردار اسیر کر لئے گئے \*

بغور کثرت فوج، روز دیگر بکمال آراستگی و سوختگی، بر قلعه محاصر گردیده، از شلک اتواب و کرنال، از صبح تا شام و از شام تا صبح مترد دین بروج و محصورین حصار را ممنوع التنفس و تحرک گردانید \*

بیان تنگ ساختن موسی لالی چیناپتن را و برافکندن و

انپاشتن دو برج قلعه و خندق یک سمتش و متوهم شدن محصورین  
از شلک اتواب شبان روزه و روانه شدن حضرت اعلی بسوی  
نهرنگر بسواری جهاز بر عزم معاودت با فوج اسباب حسب التجهای  
و تمنای مستر جارج بکت \*

(۱)

موسی لالی بدیغض و پیدیش غرامت، و کشته شدند، مردم کار آمدنی فوج خود، و سرداران با استقامت، مثل موسی سبینه و غیره، و اسیر رفتن چند کس نامی و متکبران با شوکت، مانند موسی کندیستان و غیره روز دیگر بکمال اشتعال شعله سوخته جانی بر قلعه پیچید، و از شلک بندی هشت پاس دوام توپ و کرنال متردین بروج قلعه و محصورین حصار را ممنوع الحركت و تنفس گردانید، و کثرت توپ اندازی طرفین بعدیکه از زلزله رعد خروشش آب خندق قلعه، که شور آب دریا بود، شیرین و بهکم خالق الماء والطين دران حال که از محاصره مخالف آوردن آب از بیرون قلعه دشوار و تا سه روز از آب ذخیره کاروائی محصورین در کار شد، تعطش زدائی جملگی متعطشین گشت، از بسکه روزانه آفات اتواب، و شبانه صدمات کرنال، هنگامه قیامت رو بکار و مرگ ناگهانی گری بازار داشت، و در فرصت برداشتن یک کشته، از بردارندگان یک پشته، فراهم می آمد، و انراط آن احاطه قلعه را متعفن ساخت، و کشتگان را در عوض سنگ و خشت، شامل بسته های طافه بانات، و مخمل و نیلک و غیره بجای بروج و دیوار منهدم، می نهادند، و از اتمام شبانه دیوار و بروج مشیده، بنابر چیدن اتواب، و استعداد جنگ

بر فرق اعدا گذاشتند، هر دو صف متوصله را از هم منفصل ساختند،  
 از زبان دومت و دشمن تهمین شیوه غضنفری و تو صیف جو هر  
 دلاوری، یافتند، و نام رستم و افرامیاب از یاد عالم بر انداختند، خداوند  
 دولت از لحاظ آنحال، بمستر جارج بکت حاضر جلسه، برج  
 فرمود، بقیاس می رسد، که غالباً سردار عده فرامیس اسیر گشته،  
 از انست که موسی لالی باین تنگی کمر بسته، باینکه درین  
 وقت از فوج دیگر کمک جمعیت بیرونی نمائیم، و اتواب بروج قلعه  
 را همدم مترددین میدان سازیم، تا فوج ما سالما و غانما بمانبرد،  
 چنانچه حسب الحکم خداوندی گروه دیگر فرستادند، و اتواب  
 حصار سردادند، غرض ازین اعانت و تائید هر دو خان مذکور با  
 شجاعت، فوج فرامیس تفرقه گزید، و جماعه انگریز باوجود کشته  
 شدن دو صد کس و اسیر رفتن پنجاه جوان علاقه خود، و مقتول شدن  
 سه ۳ صد سوار سرکار، و کشته گردیدن میجر پلیر، و مجروح گشتن  
 کپتان ماس کول، با اسیر گرفتن کنديستان پوس گرفتار تخت  
 نشینی شاهي هندوستان، مظفر و منصور بقلعه رسید، و از فرامیس  
 زیاده از یک هزار کس مقتول و دو صد کس اسیر و موسی سبینه  
 مجروح، و به پهلوی موصول، و از آنجا معدوم گردید، بعد شیوع  
 چنین صورت فتح مطلوب، صدائے اتواب سرور، از تمامی حصار  
 و طنطنه شادانان توپ خانه حضور خداوند دولت و وقار، بم وزیر  
 نغمات بزم تهنیت گشت، و طنبور نواز مذکور در عوض خواهش لباس  
 و سلاح و طره و اسب کنديستان حق جرات مرقومه خویش از عطائے  
 بے انتهای خداوندی، و تشخیص و تعیین قیمت خاطر خواه آن  
 بجائے سه ۳ هزار پون: پهلوی معینه، بار چهار هزار پون بر بست و  
 اسب و لباس و سلاح مسطور بمالکش ببال گردید، و تفقد حال او  
 یعنی کنديستان اسیر، مثل مهمانداری بتقدیم رسید، و از سپاهی تا  
 صد دار لشکر منصور و مظفر، بعنایات خداوند سپاه پرور، حسب  
 تمنائے خویش تمتع حید، و موسی لالی از آنهمه خساره فوج،  
 و اسیر رفتن کنديستان و کشته شدن سبینه، بر خود پیچید، و



تاکید نگہبانگی و تیرہ اب وجد خواهند نمود، اگر دریں وقت در  
 نهرنگر اقامت می داشتیم، بر آئینه از فوج و رمد خاصه، و ضلعداران  
 اطراف، تا مقدور کمک می ساختیم، چون الحال از رسیدن آنها  
 متعذریم، ناچار پابندی این جا با اهل و عیال، ناگزیر شیوه شراکت  
 داریم، عرض نمود، که گذار موکب والا ازین جاتا ناگپتن ذمه  
 ما فدیای است، و از انجا رسیدن نهرنگر همت ملازمان، فرمود،  
 که ما از سفر دریا نا آشنا، و آب و پوائے آنجا بامزجه ما ناگوار،  
 علاوه بر آن اندیشه جہازات دهمین پردغا که دریں حال بر روی دریا  
 انتشار دارد، ازین سفر ساحل سلامت نمی نماید، چون درکار شما،  
 از جان دریغ نداریم، بیاس شراکت تن بتقدیر می سپاریم، پس ازین  
 گفت و شنید، محمد ابرار خان و غضنفر علی خان را، با دو ہزار  
 سوار متعینہ آنها، و جمعیت پیادگان و سرداران، و غیره، کہ ذمه  
 ملازمین برائے حفاظت قلعہ، بمستر جارج بکت سپردہ فرمود کہ  
 از آنہم ہر کہ بکار آید، نگاہدار، و دیگران را مختار و مرخص اطراف  
 خاطر خواہ، آنها گرداند، و اندرون قلعہ بدون مردم جنگی ندہد،  
 بعد فراغ این ارشادات، ساعت (۱) روانگی معین نمود، و مستر جارج  
 بکت، محسون و مشکور قبول عرض خویش، و منتہ گذار از حدبیش،  
 گردیدہ، باندیشہ آنکہ درآمد و شد جہازات فراسیس از پھولجہری  
 و غیرہ، تا چیناپتن، روانہ ساختن جہاز انگریز مورث اشتعال شعلہ  
 فتن است، مصلحتاً جہاز تاجرے از قوم ولندیز، بکرایہ گرفتہ،  
 جنسش بعدم انشاءے راز، سریعاً در دریا ریختہ خالی ساخت،  
 و بعرض التجائے تشریف فرمائی پرداخت، خداوند دولت تمامی  
 فوج و اسباب ثروت، و اہل مصاحبت، را موافق شرح صدر ہمانجا  
 گذاشتہ، خود جریدہ، با معدودے از ملازمین و محل، فرزندان و دختران

(۱) گورنر بکوٹ نے نواب صاحب کو بھری راستہ سے ناگپتن روانہ کرنے کا ارادہ  
 کر لیا تھا اس خیال سے کہ نواب صاحب اوز ان کے ساتھی بھ کر ساتھی کے ساتھ  
 نکل جائیں نواب صاحب ۲۰ دسمبر کو بھری راستہ سے ناگپتن روانہ ہو گئے اور  
 انکی سوار فوج کو چنگل پست پہنچکر میجر پرمن کے ساتھ جا ملنے کا حکم ملا \*

روزانه، بر پامی کردند، درین رستخیز محمد اسحق خان فرزند کلان حضرت اعلیٰ از فرزندان معلات غیر نواب بیگم از گولہ کرنال، جان عزیز تسلیم ذوالجلال نمود، چون روز بروز باوجود وفور سرب و باروت، و اسباب قوت، محض از قصور مردم مبارز شدت مخالف بقوت، و ہمت اہل قلعہ بضعف انجامید، مستر جارج بکٹ باتفاق و مشورت اہل کونسل، از حضور خداوندي، انحلال این عقدہ مالا ینحل خواست، کہ قوم ما انگریزان را دربار امر کہ از امور شدیدہ واماند، اعانت و امداد والا از نقد و جنس و فوج و تعویز و تدبیر، بمطلب رساند، شکر اعانت و قدیکہ بغلبد ہمیں فریق عداوت طریق، حصار چینا پٹن از دست رفتہ، و قلعہ دیونام پٹن در عین شکستگی دست توان انگریزان، بقوت تائید والا قائم گشتہ، لازم است کہ تاقیام قیامت ورد زبان قوم انگریز باشد، درین دیار کہ حشر اغیار است بجز دامن عاطفت ذات عالی مقدار، مددگار، و وجہ اعتصام عالم اضطرار، نداریم، بچنین یاس حصانت چینا پٹن، و عجز حال امید بکٹ جہازات بنگالہ و آمد آمد فوج ولایت کہ ازاں تسلی دل مایوسان می نمائیم، لحاظ بحالت نا استواری بروج، و دیوار ہائے کلی قلعہ، و زبونی و کمی مبارزین، و چیرگی و خیرہ سری مخالفین، نسبت بماغزیدہ ہند، انتظار تریاق عراق می دانیم، حفاظت دایرہ پیکار، منحصراً حفظ مددگار است، و احتیاط سررشتہ جدال، وابستہ فضل جہاندار، درین حال تعویزیکہ از فوج اصلاحش شود بعمل آید، و مشکل را آسان گرداند، فرمود کہ از بدو ورود ما در ضلع کرنالکٹ عرض عداوت کشیدن والد شہید نامدارم از فرامیس، و دادن جان عزیز خویش و رفاقت ارثی من باشما، در ہر امر دشوار، و دریغ نداشتن فوج و دینار، خاصہ شراکت این مہلکہ پر اضطرار، با وصف برداشتن مشقت ہائے بے حد و شمار، و رفتن جان پسر دلدار، و دیدن اضطراب دیگر اطفال و سایر خویش و تبار، جز بیاس مروت و مروت قوم انگریز چہ خواہد بود، و آیندہ ہم ہمت براں دارم، کہ تا وفائے حیات، موافقت و معاضدت ہرگونہ، جاہد باشم، و اولاد من نیز حسب

تشریش بیکراں گشت، حضرت اعلیٰ سے ۳ چہار نفر ملازمین  
 ما حضر، راکہ سوائے ملا فصیح الدین خان معلم و محمد عنایت اللہ  
 ہمشیر خاص و محی الدین علی خان، معلم صاحب زادگان، و شخص  
 چہارم ہماں قبیل کسے دیگر نبود، فرمود کہ جہازات فرامیس کہ  
 بعلامت نشانہا، نبرد آہنگ معلوم می شوند، جہاز مارا کہ بابت  
 تجارت، و عاری از لیاقت جنگ است، بلاشک اسیر خواہند کرد،  
 و خواہند برد، غیرت اقتضا نمی، کند کہ اسیر فرامیس شریع  
 و تن بقید او دہیم، لہذا ارادہ مصمم کردہ ایم، کہ در صورت وقوع  
 آن حال، اول اناث را از تیغ غیرت قتیل، و بآب دریا تحویل  
 کنیم، آنگاہ خود را نیز در بحر افکنیم، باید کہ شما پسران مارا،  
 بہر حیل کہ توانند، پسران خود قرار دادہ، از دست خصم رستگاری  
 یافتہ، بسید علی خان نایب قلعہ نٹھرنگر، خالوے نواب بیگم  
 سپارند، کہ تا رشد و تمیز یافتن اینہا، برادر ما عبدالوہاب خان را،  
 بہ نیابت عمدۃ الامرا دانستہ، حتی المقدور در امداد انگریز کو شند  
 علی ہذا القیاس دیگر مضمرات خود بآ نہا گفتہ، و در کاغذے مرقوم،  
 و آنرا مصمغ و مختم نمودہ، بدست کپتان جہاز، کہ از قوم ولندیز بود،  
 سپرد، کہ بمستر جارج بگت رساند، و بار امانت از ضمہ خود  
 فرود آرد، دریں اثناء جہازات فرامیس قریب تر رسیدہ، از کپتان  
 ولندیز جہاز، اصل و عزم پرسیدند، او از نشانہا نشان داد، کہ جہاز تجارت،  
 و از طرف اصحق پٹن، و محبلی بندر بمپینا پٹن رسیدہ، و در آن  
 جا آشوب جنگ دیدہ، و فروخت اشیا ناممکن فہمیدہ، ناچار سوائے  
 پھولچری کہ بندر فرامیس و تجارت گاہ عالمیان است، با مید  
 انتفاع رواں است، باستماع این جواب، سردار جہازات فرامیس،  
 حکم فرستاد، کہ جہاز خاص را لنگر دہد، تا بفرستادن چند کس دریافتہ،  
 جنس لابد لشکر خریدہ، دستک راہداری برائے رفتن ہر سوائے  
 خاطر خواہ داہ آید، در آن وقت حضرت اعلیٰ بکلی خود را بفضل  
 رب الارباب سپردہ، و پناہ بہ حفظش بردہ، معاً از امر آمرکاف و نون،  
 و قدرت قادر بے شبہ و نمون، مابین جہازات خصم و جہاز خاص

خاصہ، کہ نا آں زمان موجود و متولد شدہ بودند، یعنی عمدۃ الامرا بہادر و امیرالامرا بہادر و سیف الملک بہادر و حسام الملک بہادر و سلطان النساء بیگم عرف بوٹھی بیگم توکل علی اللہ برکشتی سوار شدہ بچہاز رسید، و از طوفان و جوش دریا اضطرابی در آپ پدیدار گردید، کہ بعضے کشتیہائے ذکور و اناث ملازم و خدام از منع باد مخالف متعذر بوصول چہاز گشتند، و تادمیدن صبح باز بساحل پیوستند، و با ہتمام نگہبان قلعہ در قلعہ آمدہ، روز دیگر زن و مرد متفرق، و بلباس فقر متلبس گشتہ، بضرورت رسیدن نثرنگر، از قلعہ برآمدہ در لشکر فرامیس رسیدہ، از برکت لباس فقر، محفوظ شرور مقہور، تا مسہ ۳ روز در پیمان لشکر آسودہ، روز چہارم بسوئے ویلور و آرکات روان گشتند، و پس از قطع مراحل چون ویلور رسیدند، غلام مرتضیٰ خان قلعدار آنجا، از حال آن جماعہ واقف شدہ، تا مسہ ۳ روز آسودہ، خبرگیری طعام و لباس و جمیع مراسم مہمانداری، و مسرور و محفوظ رعایت زادراہ و سواری نمودہ، روانہ نثرنگر گردانید، خداوند دولت تمام شب، انتظار کشتی ہائے رفعا و خدام کردہ، بعد نشر سفیدہ صبح، بہ تجویز دفع طوفان روی زمین، کشتی توکل، بروئے دریائے رجائے فضل جہاں آفریں انداخت، و باوجود طوفان جوشی تنور آب، لنگر عزیمت برداشت، دران تاریکی طوفان

(۱)

اضطراب، از انجام ایام تنقی نشینی سحاب، آفتاب جہانتاب، یعنی مرشدزادہ آفاق بسط اللہ انوار اقبالہا کمصباح الشمس علی الاطلاق از افق بطون ارادہ خالق النور فی الظلمات تیرگی طوفان آفات، از دیدہ، اوقات مرتفع گردانید، و باصرہ چشم سفینہ مراد گشتہ، بذمائش حقیقت نجات جناب نوح و یونس علیہما السلام دریک جلوہ فضل غیب عالمی را ممنون لطف خفی و لطیفہ لاریبی ساخت، بعد از مسہ ۳ روز جہازات فرامیس کہ عازم چیناپٹن بودند، از دور نمایان، و موجب

بیان رسیدن حضرت اعلیٰ بہ نٹہر نگر و بیمار شدن و روانہ ساختن

فوجے بسرکردگی، محمد یوسف خاں و ملحق شدن عبدالوہاب خاں

بہادر از چتور برائے سرداری آن فوج حسب الحکم حضور درآہی

شدن بر امداد چیناپٹن \*

حضرت اعلیٰ بعد رسیدن نٹہر نگر، بسبب آنکہ تاخیر تغلف آب و ہوائے دریا، و منازل مختلفہ و کوفت سفر، بر طبع نازک بیماری گماشت، و از ناتوانی مزاج، طاقت محن و مشاق لشکرکشی، و مراحل پیمائی نداشت، بآراستگی فوج خاص، جماعہ ترناویلی عرف انور نگر و مدہرا و تعاور عرف قادر نگر و رامناٹہ عرف ولی نگر و شیوگنگا عرف حسین نگر و ملیوار و ترور و کرور و پدوکوٹہ و الیانور و ودیار پالہ وغیرہ و پانصد فرنگی انگریز، متعینہ قلعہ نٹہر نگر بسرکردگی میجر برشتن و جماعہ تخمیناً چہار ہزار سوار خاص، و کمکی سرداری سید مخدوم علی خاں، و ہفت ہزار مردم ہار ملازم سرکار، بہ تبعیت سید ناصر علی خاں، و اتواب وغیرہ سامان جنسی و جماعہ خلاصیان، و گولہ اندازان، بسیار، و مسہ ۳ ہزار بیلدار بعبدہ امین بیگ خاں، و پیادگان کرناٹکی ملازم خاص و کمکی، تخمیناً شانزدہ ہزار کس، سرخیلی محمد بیگ خاں، و ہمہ لشکر و سامان رسد و قیام وغیرہ ما وجب ہمراہی فوج تفویض اختیار محمد یوسف خاں ساختہ، بایں تاکید کہ بتعلق چتور جاگیر عبدالوہاب

(۱) سنہ ۱۷۵۸ع جون کے مہینے میں یوسف خان مدہرا سے ترچنپلی پہنچے۔ ان کو یہ حکم ملا تھا کہ تنجاور اور پدوکوٹہ سے دو ہزار سپاہی لیکر میجر برشتن سے جا ملیں یوسف خان نے موضع پلاؤ، منور اور ترکولور پر قبضہ کر لیا اور دم لالی کے تمام ذرائع رسل و رسائل کو جو پانڈیچری سے تعلق رکھتے تھے یکدم منعطع کر کے ہرے چنگل پیسے پہنچکر میجر برشتن سے ملاقات کی۔ یوسف خان ایک قابل ہندوستانی سپاہی تھے انگریزوں اور فرانسیسیوں کی ابتدائی لڑائیوں میں انہوں نے بہت بڑا حصہ لیا تھا سنہ ۱۷۵۳-۱۷۵۲ع ترچنپلی کے اطراف و اکناف میں جو ہندوستانی پھیلی ہوئی تھی اس وقت انہوں نے اپنی دور اندیشی سے بہترین خدمت انجام دی۔ مدراس پر لالی کے محاصرہ کے وقت یوسف خان نے انگریزوں کی بہت مدد کی تھی ترچنپلی اور مدہرا کی گورنری کے زمانے میں انہوں نے ملک میں بالکل امن قائم رکھا \*

(۱) ابرے کہ فی المثل غشاوہ بصیرت بدسگال بود، ہر خامس، و حایل  
 نگاہ یکدیگر گشتہ، دیدہ تمیز را متعیر ساخت، و از مہب فضل  
 ایندی باد تندی ورزید، کہ جہاز خاص را از مسافت ۳۰ شبان  
 روزہ، دریک پھر بساحل ناگپتن رسانید، حضرت اعلیٰ از نجات  
 چنان آفت، جاں ستان، و رہائی ازاں بلائی ناگہاں، شکر امان الخافین  
 بصد زبان، و ہزار جبینی، مودا گردانید، چون سردار قوم و لندیز  
 حارس آنجا پیش دوید، و ہارایش معمورہ مسطورہ بساط عجز و  
 عبودیت، و سماط مدار و ضیافت، پیش کشید، و آداب اطاعت  
 و انبساط خاطر خداوندی، باحضار خلاع خاصہ و تقسیم، و سر انجام رسد  
 وغیرہ بتقدیم رسانید، مسرور گشتہ، بضرورت اصلاح مزاج خدمت عالیہ  
 نواب بیگم، کہ بسبب ولادت نا درست بود، و آرام طبع خاص، کہ  
 باختلاف آب و ہوائے نا موافق از اعتدال تبدیل نہود، تا ۳۰  
 روز مقام، و بھارس آنجا در جزائے آنہمہ رسوخ شیوہ عبودیت  
 بعد ازاں کہ از جانب پرتاب سنگہ زمیندار تعباور، اسباب توشک خانہ  
 و فراش خانہ و باورچی خانہ، و احشام، و خدیم، رسید، وقت رخصت  
 پروانہ یک روپیہ، برپیشکش تعباور انعام فرمود، چون علم موکب  
 سعید، نواح متصلہ تعباور را در ظل سعادت کشید، و پرتاب سنگہ  
 باستقبال رسیدہ، مبلغ نمایاں پیشکش حضور حضرت اعلیٰ،  
 و خدمت نواب بیگم گردانیدہ، چندانکہ از الحاج تشریف فرمائی، و  
 رونق افزائی، اندرون قلعہ، مستدعی افزایش اعتبار خویش، گردید،  
 بعد از ضرورت ارسال کمک چیناپتن، قبول نہمودہ، در عرض این  
 ہم خدمت گذاریش، بسفارش خدمت محل عالیہ، برائے احداث  
 سد یعنی انکٹہ اندازہ آبیکہ از رود کاویری در بحر کوردن می افتاد،  
 و قصر آن زراعت ملک تعباور را خسارہ می داد، حکم نافذ کردہ  
 عزم پیشتر ساخت، قریب سرحد تھونگر مید علی خان مع فوج  
 و کارخانہ جات خاصہ مستقبل رسید، او را مسرور اعزاز و اکرام گردانیدہ،  
 ہمراہ گرفتہ بخیریت، و حفظ حضرت صدیق، موصول دارالسعادت  
 تھونگر گردید \*

آرکات برداشت، و یقین و همی تسلط مخالف از خاطر زمینداران  
 بوم یقینی مبدل، و رعایا را از مال گذاری و غله کشان را از رسد  
 رسائی مهمل گذاشت \*

بیان جدال موسی لالی با عبدالوهاب خان بهادر و محمد  
 یوسف خان در مصاف فرنگی کنده و شکست یافتن او بسخت  
 گیری میجر پرشتین از کمرگاه و برگشتن بسوی چینا پتن از  
 استماع خرابی دو مور چال رسیده لب خندق بحمله اهل قلع و  
 رفتن موسی لالی از جنگ فرنگی کنده و باز قائم نمودن مور چال  
 منهدم و انتشار فوج او بر بنگله نواب داود خان از شبخون زدن  
 عبدالوهاب خان و میجر پرشتین و رفتن موسی لالی بعد نارسائی حمله  
 چینا پتن سمت کنهی از دیدن جهازات بنگاله \*

موسی لالی از سد راه رسد و تنگنی حال لشکریان و صرف اکثر  
 گاو ان توپ کش بطعم آنها بکار خویش و امانده برای کشایش راه  
 هر چند حمله های متواتر نمود، چون فوج سرکار بلا تعیین مقام  
 دایر و سایر دوام مخالفین نکبت انجام بود، اتفاق مقابله صریح  
 نیافت، و با وصف وقوع زد و خورد خفیفه دو سه بار پیچ نکشود  
 و موسی بوسی هم بعزم دغا بر لشکر فیروزی شبخون آورد، چون  
 میر لشکر بمقتضای بیدار دلی خیمه با فروش خالی گذاشته،  
 با فوج و اسباب جنگ یکسو استاده، قابو جوئی سرکوبی اعدا  
 بود، و بریزش بے تعاشای آن نا سزا بر لشکر گاه و خیمه با صید  
 بجنگ یافته، دغتا از کمین بسان پلنگ حمله نمود، و دست  
 تردد معاندین بمقابله واقعی و دلیری بر بست، و از پنجه غضنفری  
 و شیرینی مرد گردن بسا رسد سیر تان بشکست، هریمت ناگزیر  
 یافته، و اتواب و صدایق باروت باخته، غیر از دست انسوس و

خان بہادر رسیدہ، بہادر موصوف را ہمراہ گرفتہ، بسوئے چینا پٹن شتابد، و بظہور جلا دتیکہ مظنون خاطر ما است، در ارتقائے پایہ اعتبار خویش کوشد، روانہ فرمودہ، و عنایت نامہ بذم بہادر ممدوح باین مضمون، کہ بسبب تکسل مزاج بالفعل تعذر تردد و تعب سفر یافتیم، و شمارا بسر داری لشکریکہ، باراستگی ہمگی اسباب، و فراوانی باروت و اتواب، باہتمام محمد یوسف خان فرستادہ ایم، بجائے خود مقرر ساختیم، باید کہ بلا اہمال یکروز، فوج مرسلہ، بر تائید چینا پٹن، و تنبیہ فرامیس بکشند، و نوعیکہ یکت حبہ غلہ بلشکر مخالف نرسد، و بانسداد طرق اطراف پردازند، و محاصرہ محصور خویش ساختہ، او را از مقابلہ انگریز، و معاقبہ شما مضطر و مشوش سخت گیری پس و پیش گردانند، و بعد حصول صحت مارا ہم عقب خویش رسیدہ دانند، و سوائے آن چند قطعہ خطوط دیگر، بذم مستر جارج بکت، و جنرل لارنس وغیرہ سرداران انگریز و غضنفر علی خان، و محمد ابرار خان، و سید فتح علی خان، وغیرہ ملازمین خاص، متضمن دلدہی و اطمینان خاطر تحویل خان مذکور نمودہ، و مومن الیہ حسب الحکم مع لشکر، مظفر منازل پیما فایز چتور گشتہ، بایصال عنایت نامہ صدر، عبدالوہاب خان بہادر را، ہمراہ فوج گرفتہ، بسوئے چینا پٹن روان گردید، و بچنگل پیٹھ رسیدہ، بنہ و بنگاہ سنگین را در انجا گذاشتہ، و جریدہ، با مرکب و سلاح، و اصل فرنگی کتدہ، و نازل باغ خاصہ خداوندی شدہ، افواج قاہرہ را اطراف لشکر مقہور محاصر، و سد راہ رسد و ذخایر گردانید، ازیں معنی رسیدن پرکایہ بمخالف دشوار گشت، و غرور ببہاکیش بوفور عجز ناکی شکست، و کار چینا پٹن امتحام گرفت، و عنان ہمت از دست لالی رفت، و ظہور آثار اقتدار حاکم ملک حکومت لاحقہ رضا علی خان از اصلاح صوبہ

(۱) یوسف خان اور پرمٹن دونوں فرنگی کتدہ (منٹ تھامس مونٹ) پہنچے لیکن یہاں میجر سپر کی فوجوں کو دیکھ کر وہ حیران رہ گئے۔ میجر سپر نے پرمٹن کی فوجوں کو اپنے قبائے سے زیادہ طاقتور دیکھ کر مورخہ ۳۰ دسمبر، سنہ ۱۷۸۴ء کو مستعزم واپس ہو گیا یہ دیکھ کر ہم۔ لالی بہت بھم ہوا اور چند گئے توپ خانہ اور فوج سہیا کر لے کی غرض سے محاصرہ کو ملتوی کر دیا۔



باغ برآمده، شلک عد و سوز توپ خانہ مستعدہ از کمرگاہ ہر بازوئے  
 یمنین مخالفین بسان شعلہ ہر خاشاک سر نمود، و محمد یوسف  
 خان نیز ہر پندہ سینہ آنها آتش آمادہ توپ خانہ سرکار بہمہ کاروبار  
 دمید، چنانچہ ازیں برق اندازی اتواب جانبین بنیاد و جود سراسر  
 صف اول و بسیاری از صف دوم و چیزے از صف سیوم ہرزہ تازان  
 بے خبر آوازہ ہوائے عدم گردید، ہر گاہکہ فکدہ بقیتہ التلف پسپا  
 گشت، اتفاق میجر مذکور و خان مسطرر جہتہ دفع مقہور در عرصہ  
 مقابلہ جنگ بعوض شکست دیوار باغ حصار پائدار از صف مبارزان  
 نصرت شعار بست، موسی لالی باہمہ فضولی خسارہ صبح بہحض  
 جہالت بے حاصل تا شام، ہوائے باختن قوت تمام پایداری  
 مصاف داشت، چوں دریں اثنا یادگار تہور شعاران کہن، انتشار  
 فگن جمعیت دشمن ہر مکر و فن، مسٹر بکت حارس قلعہ چینا پٹی  
 اورا با دو حصہ جماعہ اش آوازہ مقابلہ فوج امداد خویش دیدہ، و  
 گرانی گروہ محاصرہ بدفال، و نقب گزینان موش خصال، پیش وزن  
 ہمت خود سبک منجیدہ، با مردم بار و فرنگ، سرداران با عقل و  
 فرہنگ و غضنفر علی خان و ابرار خان متعینان شجاعت آہنگ،  
 ہر آنها بیرون قلعہ دو انید، چنانچہ جمعیت مذکور، حسب التاکید  
 مسٹر مزبور، از آتش ریزی و سبک خیزی مخالفین، باہمہ کمک  
 بالائے اتواب قلعہ بہزار مشقت و جلدات انگیزی، و غیرت قوم  
 انگریزی، بتقدیم جان بازی مردانہ، و دلیری بہادرانہ غضنفر علی  
 خان و محمد ابرار خان کہ ہر یکے ازاں دو پیش آہنگ عرصہ کار  
 زار مردان، تیز دست دشمن کاہی، و پیش قدم عدو تباہی، بود،  
 و خصوص خان ثانی جراحات مکرر و کولی و سنان، ہر پائے میدان  
 سیر، و سینہ سپر زخم غیر، بگواہی شیوہ دلاوری ثابت نمود، و  
 تماشائے معرکہ آرائی اینہا ہمت دیگران می افزود، و زبان دشمن و  
 دوست بہ تھسین آفریں کشود، ہر ہر دو مور چال موصولہ لب  
 خندت ریخت، و شکست، و ہکوفتن مسمار با در منافذ رنجکت<sup>(۱)</sup>

پائے فرار پیچ نبرد، موسی لالی باهم چیرگئی لشکر سرکار و  
 یراس فوج ازیمت شعار خود ویاس تفتیح قلعه چیناپتن  
 بندامت خذلان مرقوم موسی بوسی پیچش رشک و حسد یافت  
 و بقابوئے افتادن خود بر فوج سرکار مردم اخبار گماشت، تا آنکه  
 عبدالوهاب خان بهادر بتجربہ تنبیه موسی بوسی از اراده شبخون  
 زدن بر لشکر موسی لالی میجر برشتین را برائے آوردن بعضی  
 اسباب لازم جنگ بچنگل پیٹھ فرستاده، بعد از آنکه میجر مذکور  
 با سر انجام مایحتاج و پانصد سوار داد همراهی و اتواب وغیرہ معاودت  
 نموده، بفرنگی کنده رسید، خود ہم به تحویر مضمهر صدر همانجا  
 آمده، در باغ مخترع جنرل لارنس خریدہ سرکار نازل گردید،  
 و بنگاہ بدامن کوه مذکور آرمید، و میجر مسطور در باغ شمالی  
 فرودگاه بهادر موصوف مقام گزید، از روی دریافت اخبار  
 سماعت آسوده گی لشکر سرکار بریک مقام غنیمت آرزوئے ناتمام  
 خویش دانسته، از تمامی فوج ازیمت موج یک حصہ در  
 مرور چال و محاصره قلعه چیناپتن با سرداران معتمد گذاشته دو حصہ  
 با سواران ولایتی و توپ خانہ چیده بعزم شب خوں سوے فرنگی  
 کنده راهی، و آخر شب اول بر بنگاہ لشکر سرکار از قتل و نہیب باعث  
 تاراجی و تباهی گردید، و آغاز صبح مهازی باغ جنرل لارنس یعنی  
 فرودگاه بهادر موصوف در میدانیکہ حالا حویلی شرط بنا یافته  
 رسید، و از توپ اندازی چون دیوار باغ مذکور را بے بنیاد گردانید،  
 بهادر موصوف و محمد یوسف خان را با فوج امتاده آئین پیکار  
 دیدہ، سواران مذکورہ خویش را کہ زیاده از دو ہزار بودند، حکم  
 یورش داد، و خود بکمک آنها گولہ رانی ہشدرت تمامتر آغاز نہاد،  
 و سواران مسطور سربال اسپاں خوابانده، و عنان بدست باد دادہ،  
 و سیوف برہنہ برقتابی بکار بردند، و تا بقوج سرکار نرسیدہ بودند،  
 کہ میجر برشتین کمین دار باغ شمالی دست بہ فتیلہ اتواب گولہ  
 پائے انگوری، و دیدہ بہ نشان پهلوی آن سر بہوا با ختگان مرگ  
 ضروری، بود، مقابل، و در ضرب دست قابوئے خود دیدہ، از پناہ دیوار

افشاندیم، از پاداری اہل و سرکشی و دوا دیوے فوج نترنگر، و  
 انسداد، طرق رصد، و تنگی حال لشکر، و اماندم، صلاح دہند کہ  
 روشناس فلاحی شوم، و راہے نمایند کہ ببحارہ گری روم، ہمہ ہا  
 بلحاظ بد مزاجی او سکونت ورزیدند، و برائے جواب می اندیشیدند،  
 موسیٰ ہوسی در سوال محالش بیدودہ نوائے جواب نا ثواب گشت،  
 کہ دریں حالت پر صعوبت گشتہ شدن فوج و سرداران نامی،  
 و بیزری و یقین بد انجاسی، و بیدلی و فاقہ کشگی سپاہ وروداد و صورت  
 تباہ، نسخ عزم باطل از محاصرہ و تسخیر چینا پٹن، مناسب  
 است، فتح این یک قلعہ ہر چند کہ بالفعل از وجوہات ممکن  
 نشد، بعد ضبط ملک دکن کہ با سہل امور در اندک توجہ ازین  
 ماست، وقتی نخواہد خواست، گفت کہ از کمینداری محمد علی  
 خاں کہ فطرت و ہمتش زیادہ از اظہار موسیٰ دیلکس دیدم و  
 منجیدم، می ترسم، علاوہ اش با انگریز اتفاق جانی، و وفای عیانی  
 و نہائی، دارد، و دم بدوستی او می زند، تابودن نقش وجود این  
 دو دشمن قوی بازوئے ما، عزم دکن صرفہ ندہد، و از ما بدون  
 پشیمانی ہا پیچ نہر آید، زیرا کہ دریں ضمن بدیہی است کہ قلعہ  
 پہولہری بنیاد فساد، مستاسل گرداند، و بعد ازاں تاخذ و تدارک  
 آن از دست مالدشوار گردد، لازم کہ اول دفع این دو مخالف  
 سرکش سازیم، و آنگاہ بکار دیگر پردازیم، بعد پختن این مالدیخولیا  
 نظر بر بے ثباتی لشکر خود، اسباب گراں، با خفائے تمام،  
 شبائشب بر کشتی ہا بار کردہ روانہ پہولہری، و لشکر را با اعتماد  
 آنکہ دو برج و دیوار یک سمت قلعہ بر انداختہ بود، و دران شب  
 کثرت تاریکی شبہم دیدہ تمیز احدے بر شناخت خود و غیر  
 ہمہی کشود، حکم یورش نمود، اہل قلعہ کہ بمقتضائے حوصلہ  
 پوشیاری بے آگہی بے خبران ہیرونی در پناہ تل دیوار شکستہ،  
 اندرون حدش، از تو بر تو انباشتن نعل جانیازان، و خشت گل  
 دیوار و بروج محکم تر ازاں برپا ساختہ، و اثواب براں آراستہ بودند،  
 بمعہد یورش مخالف بشلک اثواب و بنادیق و تیغ و منان، آنقدر

اتواب، و خرابی قرارگاه اعدای هنریمت اسباب، سر رشته اتصال بد  
مگال گسیخت، و بر کشت، موسی لالی خبر یافته دست از جنگ  
فرنگی کنده برداشته، بصد حیرانی و پریشانی سمت چیناپتن دوید،  
و بتازگی سر انجام وضعی تمام هر دو مور چال منهدم، مجدداً قائم  
گردانید، و از برق ریزی محاب اتواب، آنقدر بر قلعه آتش حسد  
بارانید، و از اهل قلعه هم آنچنان پیش دستی توپ اندازی برابری  
بتقدیم رسید، که گوله های هر دو سو بین المفاصلتین بر هم می خوردند،  
و نشانه یکدیگر می گردیدند، غرض از بارش گوله های توپ و کرنال  
بیرونی عمارت قلعه صاف، و زمین اندرونی حصار از پامالی تردد مردم  
معاف گردید، و کار قلعه باین نوبت انجا مید، که امروز فردا مسخر  
فرامیس گردد، و از اختیار انگریز رود، درین عمره عبدالوهاب خان  
بهادر و محمد یوسف خان که بعد روگردانی موسی لالی از مقابله خود،  
رفتن او بصوب چیناپتن، بسماعت خرابی مور چال، شکر شمول  
فتح غیبی، تقدیم بارگاه فتاح ذوالجلال نموده، بضرورت گذاشت و  
و آمودگی معجروحان، و آراستگی بعضی سامان بچنگل پیتهه رفته بودند،  
با اتفاق معبر برشتین شباشب معاودت کرده برجوقی از فوج مخالف  
که متصل بنگله نواب داود خان بابعضی اسباب غفلت خواب  
شقاوت داشت، شبخون، و اتواب و صنادیق باروت و غیره احمال  
و ائقال، غنیمت نمودند، ازین خرابی در خرابی با تکلیف رسد و کاه  
و غیره، خاصه روز دویشم، بر مردم لشکر مقهور، بیش از حد گذشت  
و جمعیت انگریز که ذخایر مطلوب و افر داشت، بدون سخت گیری  
مخالف، و محذمت شب و روز مثل آن گروه، از قلت آذوقه  
دران محاربه اصلاً مشوش نگشت، و موسی لالی از اجماع مشیران  
با فطرت، طرح بزم مشاورت نهاد، و پیش آنها، دفتر راز دل  
کشاد، که از حضور پادشاه خود بتعهد، تسخیر، هند، مرخص،  
و اصل این دیار گردیده، تسمیکه دم اول، در دیونام پتن زدم،  
و با فتاحش کامران، زعم خاطر شدم، در تدبیر و تشدد تفتیح  
چیناپتن، چندانکه عرق کوشش، خویش، و خون رفیقان داریش

طریقہ ثانی جهت حفاظت بنا در خویش جہازات خود را نیز  
 بادبان بندد، بدان موجب وقفہ کہ موسی لالی از حضور پادشاہ  
 خود رخصت یافتہ، مرکب آبی با فوج و عزم جنگ، بسوئے  
 پھولچری راندہ، از ولایت انگریز کرنل کوٹ نام سردار پادشاہی  
 کہ پس از امضائے مدت آن فساد بار دیگر از پادشاہ خود ملقب بسرایر  
 جنرل کوٹ، و مامور محاربہ حیدر علی خاں از ہنگالہ نازل این  
 دیار شد، با جمعیت و ہمت حفاظت چینا پٹن، وغیرہ بنا در  
 ہند علاقہ قوم انگریز، رواں گشتہ، بتعرض ہوائے مخالف، و توقف  
 مہمات دیگر موافق، پس ماندہ بود، بعد از انکہ موسی لالی نہ  
 ماہ پیشترش بہ پھولچری رسیدہ بہ موجب شرح صدر، در دم  
 اول دیونام پٹن مسخر و منہدم گردانیدہ، و بر تہجور دویدہ، خجبات  
 ہزیمت کشیدہ، بارکات رسیدہ، و از اینجا بر چینا پٹن محاصرہ آویختہ،  
 و فتنہ انگیتخہ، و از ورود فوج سرکار و معکوس گردیدن کار، و تنگی  
 رسد، و خذلان بیدہد، و عد، خاک ندامت و یاس بر فرق مطلب  
 خود پیختہ، در عالمی کہ از نارسائی معی یورش رشتہ خواہش،  
 از آویزش قلعہ گسیختہ بود، با سہ ۳ جہاز مرقومہ بیان صدر از  
 صوب ہنگالہ رسید، موسی لالی از دیدن ہماں جہازات، بگذاشت  
 گرانی سر انجام، بہ پریشانی تمام، رخت نکبت بسوئے کنجی کشید،  
 اہل قلعہ از نجات آفت محاصرہ، ابواب قلعہ کشادند، و باہم مبارکباد  
 دادند، کرنل مستور بہ مجرد گذاشتن لنگر، از جہاز بقلعہ رسید، و بہادر  
 موصوف مع محمد یوسف خاں از مستربکت و کرنل مذبور،  
 با جوشش بے اندازہ ملای گشت، و بعد فرود آمدن فوج  
 ولایتی، و فراہم آمدن آن بیرون قلعہ مطابق مستربکت عرضداشت  
 بسرعت سریع، بحضور حضرت اعلیٰ نوشت، و چون گاوآن توپ کش  
 و بار بردار وغیرہ ضروریات، از ہر جانب بعبالاک دستی و  
 پامردی خود، حسب خواہش مستر مستور، مہیا گردانید، و باستعمال  
 کمال قیام وغیرہ تیار و آمادہ گردید، فوجے بزرگ باسباب مترگ،  
 سرداری کرنل معروف، و پشتی فوج عبدالوہاب خاں بہادر، و خواندین

جلادت نمودند، که قصه آن روز الی هذا لایام، ادب آموز جرأت دشمنان، و همت افزائی شجاعت دوستان استوار، سرمستی نشاء غیرت، بلا اندیشه قلمت جمعیت خود، و کثرت معاندین، هموار گشتن مغاره خندق، از افتادن مجروحان رفع قید خود داری، و مصاف مصفای جان نثاری انگاشته، کار از پناه قلعه نداشته، و آرایش صفوف مقاومت قلعه حصار در حصار ننگ و ناموس پیکار، پنداشته، فوج دشمن را پسپا ساخته، از پیش قدمی ها، دران ظلمت طوفان شبی، و تصور شب، تا بر آمدن یکپاس روز، دست و سلاح را بیکار از کارزار نگذاشتند، و جهت دفع عد و بغزم پیش روی، در حرکت قدم جرأت، سکون طبیعی جایز نداشتند، غرض موسی لالی، دران مبارک با خستگی ادورت جنگ و زرد روئی ریختگی آب و رنگ ننگ، و کشته شدن بسیاری از لشکر، و سرداران با خبر، و ندامت اقسام ضرر، و روز سیاه، و شام ناکامی خرابی و تپاه، منہزم و مایوس از مطلب گردید، درین پریشان حالی، همان روز سه ۳ جهاز بنگاله در دریا دور تر نمایان دید، و از دور بین ازان انگریز فهمید، و توقف آنجا دشوار دانسته اسباب سنگین گذاشته، از پوش و لباس گذشت، و بسوی کنجی مفرور گشت، و عبدالوہاب خان بہادر، و محمد یوسف خان، که با فوج سرکار، دست بشمشیر، و مستعد غارت دشمن مفرور بودند، بسبب آنکہ مستر بگت با پیامی کہ توقف کنند، ہمینکہ فوجی ہمراہ میدہم قلب مخالف شکنند، ہر کارہ دوانید، بارادہ تعاقب، تعویق تقابل جایز آن وقت نمودند \*

بیان کیفیت جهازات مذکور و رد گردانی مخالف مفرور بسوی

کنجی و فرود آمدن کرنل کوٹ از جهاز مع فوج و مستعد گردیدن

عبدالوہاب خان بہادر با سباب ما و جب فوج خویش و جماعہ

انگریز و روانہ شدن بتعاقب مخالف رو بگریز \*

دستور قدیم ولایت فریقین متضادین انگریز و فرامیس است،

کہ بمحرد یکہ فریقہ ازان بغزم سمتہ، لنگر جهازات جنگی کشد،

برائے پناہ بکنجی شتافتم، و در آنجا ہم تاب قیام نیافته گریزان  
 بآرکات رسید، وطنظنہ کوس شادیانہ فوج فیروزی، سامعہ جہانیاں  
 را خط بشارت تهنیت بخشید \*

بیان روانہ کردن موسی لالی موسی بوسی را بطلب یسالت جنگ

برائے اعانت خویش و رفتن و برآوردن موسی بوسی اوزا از ادپوئی  
 و برگشتن او از رسیدن نامہ حضرت اعلی و فرستادن ذوالفقار جنگ

ہمراہ موسی بوسی و رسیدن ہر دو بلشکر موسی لالی و آمدن ارشد

بیگ خان با فوج بکمک عبدالوہاب خان بہادر و مفتوح و مسخر

گردیدن قلعہ و فدواسی وغیرہ قلاع و اضلاع آرکات \*

بعد فرار موسی لالی بسوئے آرکات، عبدالوہاب خان بہادر  
 دیر کنجی را، بقدم میمنت لزوم، و بلحاظ نظر ہر چہار طرفش  
 بتعمیر شکست و ریخت از سابق محکم تر ساختہ، و فوجے با سردار  
 آزمودہ کار از سرکار، و جماعہ از انگریز، با سرب و باروت وغیرہ  
 ضروریات ذخایر بسیار، بحفاظتش گماشتہ، و عبدالہی خان نام  
 ہمشیر زادہ محمد محفوظ خان بہادر را کہ نسبش صدر کتاب تحریر  
 یافتہ، بصلعداریش مقرر، و پناہر تحصیل زر و فراہمی رسد و ارسال مواشی  
 بہ لشکر، جہت خوراک سولدادان پادشاہی موکد ساختہ، احوال  
 زایدہ در آنجا گذاشتہ، باتفاق کرنل کوٹ تعاتب موسی لالی، مثل  
 شیر درپے صید، بسوئے آرکات شتافتم، این طرف آب رودبار،  
 مقابل خصم نصب خیام ظفر فرجام نمود، و موسی لالی پیشتر از ان  
 بآرت کا رسیدہ، با استحکام اطرافش لشکر خویش فرود آورده،  
 نظر بر قوت روز افزون سرکار و بیر و نقی بازار خویش، بترتیب  
 حلقہ مشورت، واستعانت رائے مشیران با فطرت، مال اندیش،  
 و موسی بوسی اواخر مخن آرائے ہمہ، ازین تعویز مرہم نہ ریش،  
 کشت، کہ خود بوکالت نزد صلابت جنگ رود، واعانت خواہد

موصوف، یعنی محمد یوسف خان و غضنفر علی خان و محمد ابرار خان روانہ شدہ، بکنجی رسیدہ، برصینہ فوج موسی لالی، کہ گرداگرد دیرش دائرہ داشت، نصب رایت مقام ساخت، بین العسکرین اگرچہ چند بار جنگ خفیفی واقع گردید، اما غالب و مغلوب بہ تمیز نرسید، تا آنکہ مظفر خان نام کہ پیش ازاں مدتے در سرکار حضرت اعلی ملازم بود، راز پستی پایہ برتبہ خطاب خانی ارتفاع نمود، بعد ازاں مفرور کشتہ، بمعرفت سابقہ، با فرامیس پیوست، و در انجا از حصول اعتبار فوجداری سواران ہندی گوشہ دستار خود می شکست، روزی از جانبے حاصل غارت عالمی، یعنی رصد بسیار، پاسپاہ جرار، می آورد، عبدالوہاب خان بہادر باستماع آن خبر، غضنفر علی خان و محمد ابرار خان را، سواران چیدہ و محمد یوسف خان را با جمعیت منجیدہ، از دو جانب دوانیدہ، و اورا دودلہ جنگ پس و پیش گردانیدہ شنید کہ موسی لالی بشنیدن پیام عجز و اماندگیش بکمک سرکشید، خود ہم با فوج جنرل کوٹ، بدائید خوانین مذکورین، جوشید، شدت پیکار ہنگامہ انگیزخت، جماعہ ولایتی انگریز و فرامیس و سوار با سوار فرقہ فرقہ بلا شرکت غیر ہم آویخت، چنانچہ در کوشش جنگ تمام روز دستے از ضرب و قتل نیاسود، و پائے از تردد پیش آہنگی ماندہ نبود دریں دار و گیر مظفرخان، با اکثر رفیقانش مقتول تیغ ابرار خان و مبارزان لشکر فیروزی نشان، و اسباب رصد غنیمت دست جانبازان، گشت غرض پس از جان نثاری و جراحت برداری چند مہمایدان دیندار، و بکار آمدن مسٹر بالٹن سردار، و معدودے از مردم حق گذار جمعیت انگریز تہور شعار، ہر گاہکہ مبارز فلک خون جراحت کش روز، از شفی برجہین کشید، و تیغ مہر در نیام مغرب خوا بانید، فتح و ظفر ہم عنان فوج سرکار و ہزیمت و ضرر، باعث فرار اعدائے نابکار گردید، یعنی موسی لالی بانوحہ قتل و زخم بسا سرداران لشکر خویش،

(۱) سترد - جو شخص دھکر پکر میں ہو اور کبھی بمعنی منافق کے بھی آتا ہے \*



مبدل بتصدیق بے راہی و دغا بازی شود، و نقصان آن مورث نقصان صداقت سرشت گردد، اگر نواب نظام علی خاں بہادر آصف جاہ ثانی رفاقت اینہا صلاح، می پنداشت، باخراج نمی پرداخت، دریں صورت قدم دریں راہ، بتامل گذارند، و عہد و پیمان فرامیساں اصلاً باور ندارند، و خیال ملکی کہ بانواب ناصر جنگ شہید وفا نہ نمود، از خاطر برآرند، زیادہ تامل درکار باد و تحمل بے شمار، بسالت جنگ معنی ہر حرف نامہ مذکور بغور، و تعمق دریافتہ و فطرت و شجاعت حضرت املا را، پیش حضار، بصد عنوان توصیف، بیان ساختہ، ممنون و محسون آگاہی حقیقت حال، گردیدہ، و جوابش باین عبارت احسان شماری مودت، مرقوم طراز سلامت، و قاصد را بعتائے نقد و خلعت، مسرور و رخصت، و خود براہ ادہونی رجعت نمود \*

### جواب \*

بعد ابراز لوازم اشتیاق و طراز تمنائے اعتناق مشہود خاطر سراسر (۱)  
وفاق، و مکشوف وجدان محبت مصداق نمودہ می آید، نامہ مخالفت شمامہ، کہ ہر حرفش طومار موافقت قدیم، و ہر نقطہ آن دفتر موافقت صمیم، بود، مشعر بزقباحت قبول التجائے فرامیس، وصول مسرت شمول آوردہ، ممنون مراتب اخلاص، و مرہون مدارج اختصاص نمود، از انجا کہ آن ہمہ دان دقایق ریاست، و آگاہ حقایق مملکت، در جمیع مہام تجزیہ تمام دارند، و نظام امور دولت مارا عین استحکام و مہمات خود می شناسند، دریں صورت ہرچہ رائے مصلحت نہاست، ہماں صلاح خاطر ماست،

صلاح ماہمہ آنست کان صلاح ہما است

چنانچہ برطبق انشاء محبت و ولا، التماس فرامیس پذیرائی نیافت، شایستہ اخلاق آنکہ علی الدوام، بسطور رسایل مودت شبایل، منبسط باید داشت، زیادہ خبر ہماراوصاف و داد چہ املا یابد،

چنانچہ حسب پسندیدن موسیٰ لالی ' بانامہ و ہدایائے او ' روانہ شدہ ' (۱)

با بسالت جنگ در ادہونی جاگیرش ' ملاقی گشتہ ' ابلاغ نامہ و تحایف نمود ' و بتالیف قلوب اعیان ' و دمیدن فسون شیطان ' زبان الہام بترغیب و تہریص کشود ' کہ بسالت جنگ فریب خورد و باستعداد مدد ' با فوج خویش از ادہونی سربر آورد ' و بسوے آرکات منازل پیمائی پیش برد ' حضرت اعلیٰ برآں اطلاع یافتہ نامہ باین مضمون نصایح مشہون ' و نمایش اندیشہ ہائے گوناگون ' مرتسم ' و برندہ اش را بتاکید و مواعید فضل و کرم تیز قدم ساخت \* نامہ بذام نواب بسالت جنگ بہادر \*

مراتب صفوت و صفا ' و مراسم خلعت و ولا ' مصدوقہ رابطہ معروف مناسبت و مطابقت این معنی دارد ' کہ پاس شرایط و ضوابط متہققہ دیرین ' افزایش روز افزون یابد ' و باغوا و فریب خلل اندازان بنیاد دین و دولت ' بے ملاحظہ فطرت و کیاست ' اقدام بقتل استہکام آئین یکدلی ہا نشود ' و تامل و تفحص کہ بنائے کار دولتہندان روزگار است ' در ہرام پیش نہاد عقل دور اندیش باشد ' خصوصیت صمیمی این پاسدار روابط قدیمی ' کہ بہمت خداداد ' خصاص خون ناحق پدر از حسین دوست خان عرف چند گرفت ' و اکنون در فکر انتقام قتل وزیر دکن ' جگر بسا پر دلاں فرامیس ' کہ یکے از انہا موسیٰ ہوسنی ' بد انجام ' تخریب در اقصائے مملکت وسیعہ دکن وغیرہ مہام انداخت ' از ہمشیر دلاوری خست ' و باز ہزار محنت و افکار ' بر دل و جان بہمت توان خود بر بست ' ازیں معنی بدون دفع فساد مفاسد مذکور ' و قلعہ کمینگاہ این قوم پر فتور ' غرضے ندارد ' در خلال این خال ' قصد آن مسند نشین شوکت و اجال ' بصوب ملک کرناٹک از اعتماد فرامیس بدنہاد ' مورث تغلل عظیم می پندارم ' مبادا کہ تصور خیر خواہی قوم مذکور

(۱) بسالت جنگ ملاپ جنگ کے چھوٹے بھائی تھے بڑے بھائی نے ان کو ادہونی کی جاگیر دی تھی۔ سنہ ۱۷۹۲ع میں بسالت جنگ کا انتقال ہوا \*

تاخته، از یک جانب بهت بتوب اندازی انهدام دیوار قلعه گماشتند و محمد تقی علی خان هم زلف حسین دوست خان جاگیردارش و پوا خواہ فرامیس و جماعہ فراسیسان طرف دیوار منہدم توجہ حزم و حفاظت داشتند، درین اثنا محمد ابرار خان و ارشد بیگ خان از طرف دیگر کہ اہل قلعه را خیالش نبود، و دیوارش از استحکام و ارتفاع سربلک می سود، نردبا نہا رسانیدہ بالا بر آمدند، و بفضل فتاح مطلق مفتوح گردانیدند، و جاگیردار و جماعہ فرامیس وغیرہ محصورین مقید گردیدند، و لشکر ظفر طراز بعد از آن حملہ بر قلعه کرنگل بردہ، و از دست فرامیسان بر آوردہ، و از انجا متوجہ تہری و کاویری پاک و چیٹ پیٹ گردیدہ، و آن قلعبات را از خس و خار فساد مخالفین مذکور مصفا گردانیدہ، برائے آرام و آسودگی عرصہ خوش آب و ہوائے کنہی پسندید، و مقام گزید \*

بیان ریش موسی لالی بر قلعه وندواسی و آویزش عبدالوہاب خان بہادر و کرنل کزٹ با او و اسیر شدن موسی ہوسی و کشہ شدن ذوالفقار جنگ و فرار موسی لالی از راہ چنہی بہ پھولچری \*

موسی لالی بسبب آنکہ ہمگی قلاع، اضلاع اطراف، جوانب مسخر اولیائے دولت گشت، و ہر موقف و مقام از قیام جماعہ ہائے سرکار و انگریز استحکام گرفت، راہ امید بر روئے کار خویش بستہ دانستہ، با خاطر خستہ از اجماع اعیان بمشورت نشستہ، ہر یک بقدر فراست خود در تدارک امور از دست رفتہ، رائے می داد، و موسی ہوسی زبان باین ہزیان کشادہ، کہ قلعه وندواسی سر راہ پھولچری و لشکر، باعتبار قلعبات دیگر نامور و گذاشتن آن بدشمن سبب اقسام ضرر، و بدست داشتن بصلاح کشایش راہ از جمیع مہام مقدم تر، و چون محمد تقی علی خان قلعدارش خیر خواہ ما بدست معاند رفتہ، و استخلاصش بالفعل متعذر گشتہ، قایم نمودن پسرش در انجا اقتضائے نیگ نامی و غیرت است، و شرط و ناداری و مروت، و تعجیل این کار بغنیمت شہاری مساعدت عدو کہ در کنہی آموذہ اقامت است،

بسالٹ جنگ وقت عذراں، گردانیدن بصوب ادھونی، نظر برلجاجت موسی بوسی، ذوالفقار جنگ نامی را، با جمعیت شش ہفت ہزار سوار علاقہ خویش، و ازاں سر ہٹ جاگیردار نواح ادھونی، باین اشتہار، کہ ذوالفقار جنگ از خود، بپاس موافقت سابقہ فرامیس، بے حکم بصالٹ جنگ خراج ساخت، ایمائے معاضدت و موافقت نمود، چنانچہ از رسیدن موسی بوسی و ذوالفقار جنگ، موسی لالی پندار پوچ یافتہ لشکر را از کرد قلعہ برداشتہ، مقابل فوج سرکار بفاصلہ عرض رود بر ساحل دیگرش قایم گردانید، و حضرت اعلیٰ باستماع رسیدن ذوالفقار جنگ ارشد بیگ خان معتمد خاص را با فوجے از سوار و پیادہ و توپ خانہ فرستاد، و بفوج عبدالوہاب خان، بہادر کمر بندی و تقویت دیگر داد ہر دو لشکر از رودان، مقابلہ و مواجہہ فرود گاہے توپ اندازی،  
(۱)

و گاہہ بر ہمیدہ و گاہہ شمشیر بازی، و گاہہ بشب طلایہ داران طرفین دست درازی می نمودند، و قابو جوئے دست بود مردانگی می بودند، تا آنکہ بندگان، حضور حضرت اعلیٰ بریں معاملہ مطلع گشتہ و خطوط بنام مسٹر بکٹ گورنر چیناپٹن و کرنل کوٹ سردار لشکر انگریز و عبدالوہاب خان بہادر وغیرہ سرداران عسکر سرکار باین مضمون ارسال داشتند کہ در حالت جنگ دشمن را بحالش گذاشتن، و فرصتش روا داشتن خالی ازین نخواہد بود، کہ بفراہمی کمک مہارج دور و دراز، و تازگی برگ و ساز، کوشید، و استقلال تازہ یابد، و طوالت سرشتہ پر خاش نسبت بسرکار واسطہ کثرت مصارف، و وقوع خسارت، و پریشانی حال کافہ رعیت، و خرابی کار مملکت گردد، دریں صورت ہر قدر تعجیل کہ بعمل آید مستحسن باشد، مخاطبان احکام یعنی سرداران لشکر بہر جب حکم حضور و وصول خط گورنر چیناپٹن کہ مطابق تاکید خاص بود، باتفاق مشورت نمودہ، نیم شبہ نہضت کردہ، بر سر قلعہ وندواسی کہ بر سر راہ پھولجری، و سامان سریشان و معبروحاں، و ذخیرہ گاہ سامان، زایدہ فوج فرامیس بود،

و ہر دو جوق مسطورہ سواران، راست و چپ ہر سہ ۳ جوق مذکورہ، بقاعدہ صفوف جنگ مقرر ساخت، و جمعیت دو سہ ۳ صد کس بادوسہ ۳ ضرب توپ، بدستور احتیاط، برپشت فوج گذاشت، و با اہتمام پہنچا، خود پیادہ پا و عبدالوہاب خان بہادر، دست بشمشیر قلب کشائے اعدا، ہمراہ صف غضنفر علی خان، سوارہ اسپ باد پیمہ گردید، موسی لالی ماموران اشتغال مورچال را، در ہماں حال موکد قلعه شکنی داشتہ، خود با ہمگی سوار و پیادہ و توپ خانہ از حد زیادہ، با متعدد و پیکار، مستقبل مقابلہ فوج سرکار دود، و با اتصال گولہ پرتاپے، از وقت بلندی ہفت گھڑی روز، توپ اندازی ہر دو جانب، سر بغریدنی کشید، چون از پیش قدمی ہائے نصف آن عرصہ در نوردمیدن و بازاندازہ رسیدن گولی بندوق رسیدند، از پیوستگی شعلہ ہائے اتواب، جائے آن نماند، کہ دیگر قدم بردارند، و جزدم بنادیق دمی از سینہ ہر آرند \*

لمولفہ —

دراں عرصہ گاہ سپند وجود

ہوا شعلہ زن شد فلک کوہ دود \*

(۱)

غرض از زبانی آن شعلہ، زبان دوزخیان، سوختہ طلب پناہ، و از حرقت آن آتش دل آتشیان، داغ فغان و آہ، آب ہمشیر از سر گذشت و کشتگی زندگی ہا از لطمہ موج آفت درہام شکست۔ جنگے بآن خونریزی دیدہ جہاں ندیدہ، ورزے بآن قیامت انگیزی گوش امکان نشنیدہ، فرامیس از افزونی انبوه خود آنا فنا مردم مجدد تازہ دم پیش می آورد، و انگیز از قلت جمعیت بہ تبدیل و تغیر، محض از ننگ و عار، با مردم موجود در جنگ بسر می برد آخر الامر از پیش قدمی ہا از توپ و بندوق گذشت، دست بکمر یکدیگر پیوست، یعنی ہر دو لشکر بہم پیوستند، و سوار و مردم بار و فرنگ جانبین باہم جنس آویختند \*

(۱) آگ کی لہیم۔ شعلہ \*

عین مصلحت، باید که شبها شب تازیم، و تا آگاه گشتن، و کمر بستن مخالف قلعه مذکور مسخر سازیم، موسی لالی این معنی بمناسبت پسندیم، مدبران به پسندید، و بجزم باطل در تاریکی شب از آرکات با تمامی فوج دوید، و بر قلعه مسطور محاصر گردید، و با تشدد آتشبازی اتواب بکمان کارگرئی چالاکي خود و پوس فتح حاصله . سرکار تعبیه که در شرح قلم نخواهد گنجید، بیجا کشید، چون عبدالوهاب خان بهادر و کرنل کوٹ ذخیره بر جنس بمال اندیشی ضرورت لشکر در آنجا فراهم ساخته لحاظ بغیبت خود و یقین دغا ئی فرا سیس مردم کار آمدنی ولایتی و هندی گماشته بودند، آنها یعنی ملازمان سرکار و انگریز بکمال پاداری و آتشباری اسباب هستی بسا حمله آوران به باک، خاکستر پوائی هلاک نمودند، بسکه تصور موسی لالی غلط بود، و بحمله های مکرر جز حصول حسرت نقصان فوج او، هیچ نکشود، لاچار در مورچال درانی بم چندانکه قوت تردد، سوخت، غیر از ندامت نارسانی آن چیزه نیندوخت، عبدالوهاب خان بهادر و کرنل کوٹ باستماع این خبر معاً لشکر کشیده، در دامن کوستان وندواسی توقف ورزیده، پس از عرض لشکر از تقسیم جوقی چند جوق، اول از فقط سولدادان پادشاهی همراهی همراه خود، و ثانی از سولدادان کونپنی (کمپنی) با سرداری از قوم، و ثالث از سپاه هندی، با محمد یوسف خان، و رابع و خامس از سواران سرکار، با غضنفر علی خان و محمد ابرار خان جهت مقابله خصم بتفریق اتواب و غیره اسبابش گماشته، و جوق سادس از پیادگان کرناٹکی، و چند ضرب توپ، بارشد بیگ خان برای حفاظت بنگاه لشکر، در همان کوستان گذاشته، باجماعه های منقسمه صدر، راهی پیشتر گشته، و قتیکه سپهدار زرین نشان روز، از دامن کوستان شرق، بآرامتگی لشکر انوار جان افروز، عرصه میلی، در میدان سپهر، طے نموده بود، مهذبی لشکر کینه ور، بفاصله تمیز اعلام یکدیگر، رسیده، و متوقف گردیده، چون اول و ثانی سولداد پادشاهی و کونپنی، جنب یمین و یسار جوق ثالث سپاه هندی

انجام، و بغارت دادن ہمگی بنگاہ، از بار شتر تا پرکاه، جریدہ، و از دیدہ ظفر طرازان خود را دزدیدہ، با مردم متفرقہ سوے چنہی مفرور گردیدہ، و در انجام امکان پناہ ندیدہ، راہ پہولجری، سرکرد، و اہل مور چال آنچنان مہو گولہ اندازی بودند، کہ تا رسیدن مولداندان انگریز بگرفت و گیر خود با از شکست فوج خویش آگاہ نشدند، عبدالوہاب خان بہادر بچس امیران، و مرہم بندی معبروحان، و دفن کشتگان طرفین حکم داد، و مور چال را بے نشان ساختہ ابواب قلعہ بکشاد، خان موصوف و کرنل مسطور عرضداشت و خط مشعر تہنیت فتح بحضور حضرت اعلیٰ و مستر بکٹ مرسل ساختہ، آروز بر فرودگاہ لشکر فرامیس نصب رایات مقام نمودہ، روز دویم بر قلعہ پرموکل متصرفہ فرامیس لشکر کشیدہ، باوجودیکہ قلعہ کوہی بود، و تعین جمعیت فرامیس استواری دیگر افزود، از بارش گولہ ہائے اتواب و کرنال در فرصت ہفتہ مفتوح گردانیدہ، و فرامیس را مہدوس ساختہ، بہمت وردا اور عطف عنان تومن ممالک پیمائے لشکر نمودہ، آن مکان ہم بمحاصرہ چہار پنج روز بدست آوردہ، فرامیسان متعین آنجا را بچس بردند \*

بیان روانہ شدن عبدالوہاب خان بہادر بچندر گیری و مقامات

کرنل کوٹ بالشر در وردا اور جہت فراہمی اسباب تسخیر

پہولجری و مامور گشتن میر امدا اللہ خان بعدہ نیابت نظامت

صوبہ آرکات حسب الاحکام حضور و شکست فوج متعینہ مید

ابراہیم علی خان از مصاف تیاک گذہ \*

بعد فرار موسی لالی بصوب پہولجری و حبس موسی موسی و

قتل ذوالفقار جنگ و تفتیح قلعہ پرموکل و وردا اور و ترسیل

عرایض کوایف مسطور اجوبہ جداگانہ از حضور پر نور بدام

عبدالوہاب خان بہادر درباره رفتن چندرگری و استحکام و

آتش توپ بھر صحرا کرد  
 آب شمشیر دشت دریا کرد \*  
 چون بہمچنس رونمود آہنگ  
 غیرت جنسیت گرفتہ تنگ \*  
 سینہ سینہ گلو گلو یکساں  
 ریزہ ریزہ زناخن و دندان \*

قصہ کوتاہ تا زوال آفتاب ہمیں زوال عالم حیات بود، و  
 جہانے گرفتار پنجہ مہمات، انتہائے کار، درکار فراسیس، بسبب  
 کثرت و تازگئی تواتر تبدیل فوج، چستے و در دست انگریز بہکم  
 قلت، و ماندگئی محنت، بے فرصت تمام روز، سستی، پدیدار  
 و طرح تاثیر چشم زخمی، نسبت بفوج سرکار، متصور مبصران رنگ  
 کارزار، و دریں اثنا بعون عنایت ہمہ بخش، تمام اعطا کہ در ہر  
 ماجرا، شامل حال حضرت اعلا است، صورت فتح از پردہ غیب  
 نمودار گشت، یعنی جمعیت دو سہ ۳ مدد کس کہ بموجب  
 شرح صدر، عقب فوج احتیاطاً دیدبانی داشت، از دیدن  
 آویزش ہر دو فوج، بتعجیل توپ اندازی پرداخت، قضا را گولہ  
 از ان، باروت خانہ دشمن بر انداخت، و شعلہ آتشش نظم فوجش  
 برہم ساخت، کرنل کوٹ قابوے دروست یافت، بکمال چالاکی بلا  
 تامل، در طرفتہ العین، با جماعہ مولداندن پادشاهی، قلب لشکر  
 دشمن شگافت، و محمد یوسف خان نیز معاً تہیز دستی بکار بردہ،  
 آتش دیگر بر سر حالش انداخت، چون شعلہ کارزار قسمیکہ باید  
 بر افروخت، و بود و نبود مقہوران یکساں بسوخت، و موسی بوسی  
 با اکثرے از قومش امیر، و ذوالفقار جنگ دراں بلائے بے امان  
 مقتول ناگزیر گشت، و تعداد کشتگان، و اسیران فرنگی و ہندی  
 جماعہ مخالف، از حد گذشت، موسی لالی بمعاینہ صورت این  
 آفت، و ظہور قیامت بر قیامت، بھول و ہراس، و انتشار حراس  
 خواری و اضطرابی تمام، و گذاشتن اتواب کلاں و خیمام، وغیرہ سر



گذاشته و از وقوع بلا از تقید پاس تعلق اطلاق کلي یافته، راه حفظ جان پیش گرفت، چنانچه پیاده و سوار، و فوج و سردار، بجهانت مختلف و سامان فوج بغارت مخالف رفت \*

نظم انور نامه: —

محمد برابیم سالار فوج  
یل پیل هیکل سپهدار فوج  
صلاح و سیر تیر و ترکش بهم  
کراں دید و افکند زهر قدم  
چو روح مهجود سبکدوش شد  
بمحبوب رجعت هم آغوش شد \*

بعد ظهور آنحال فرامیس. نکبت مال، خیره دست گردیده،  
آنروز همانجا مقام نموده روز دیگر به مائع و مزاحمت، منزل بمنزل  
روان، و غنیمت کنان، تعاقب گریختگان عرصه جنگ متصل قلعه  
نهرنگر داخل دیر سرپرنگ، گردید، حضرت اعلي که در قلعه مبارک  
نهرنگر تشریف داشت و بسبب آنکه همگی فوج حضور انقسام  
تعییناتی اصلاح یافته بود، بمحض همت ذاتی بلا تشویش و اضطراب  
احتیاطاً ابواب قلعه بند ساخت، و از مردم موجوده، حصانت حصار  
قسمیکه شاید بکاربرد و مسکنه شهر را فراهم ساخته و بدان سلاح مرکب  
با اعیان خاص، و صاحبزادگان سعادت اختصاص، قریب هفت صد سوار  
قرار داده، و مردم پیاده و بار، از فراهمی رعایا و اهل حرفه و غیره مرتب  
کرده، جملگی به ۳ هزار کس مع اتواب و اسباب جنگی، سرداری سید  
مخدوم علي خان و سید ناصر علي خان بیرون قلعه، طرف باب شمالي  
لب بھر کاویری، مقابل در سرپرنگ، قرارگاه مخالف، فرود آورد، در  
فرصت هفته عشره از تونڈمان و زمیندار ترور، و غیره هما، هفت زمیندار  
مئي پاره متعلقه صوبه نهرنگر فوجی از پیاده گان و چند سواران  
معدوده نیز مجتمع ساخت، چون دریں اثنا مغروران مضاف تیاک  
کڈه بهال تباہ، و زبان عذر خواہ، منفعل و متفرق رسیدند، آنها را

حفاظت آن بسبب تشریف داشتن والدہ ماجدہ خاص و خواہر تقدس اختصاص در انجا و اتصال سرحد میسور و استماع شورش طرفدارش بعلمت نودد فرامیس مقہور و بنام کرنل کوٹ برائے مقامات فرودگاہ وردا اور و فراہمی واجبات کشایش بندر پہرہی بلانت و تصور و بنام میر اسد اللہ خان کہ در چیناپٹن مکنوت داشت بنابر ماموری نیابت سابقہ صوبہ آرکات و بنام ارشد بیگ خان جہت ہمراہی میر اسد اللہ خان و تحصیل پیشکشات پالیگاراں و رفع مفسدہ قطاع الطریقات و حفاظت حدود از شرور مخالفان و بنام عضنفر علی خان و محمد ابرار خان در باب شراکت و رفاعت کرنل مسطور و بنام محمد یوسف خان بامتسعاد ملزمت حضور صادر و ہمہ با بدان موجب کار بند گردیدند چون واپس موایب از لب دریائے کشنا تاوردا اور کہ نصف ملک آرکات اسف مسخر اولیائے دولت نمود خداوند دولت بصلاح تصفیہ نصف دیگر مدید ابراہیم علی خان پسر کلان سید مخدوم علی خان را با دانشمند خان و محمد تاج الدین خان و کشن راؤ مع فوج شایستہ سرکار و دو صد سولداد و یک سردار انگریز مشہور بکپتان لشکر اولہ بفتح قلعہ کوہی تیاک گدہ از نقہرنگر روانہ فرمود چنانچہ خان مذکور منازل پیما متصلش رسیدہ ہنوز برپشتہ اسپ انداز نزول لشکر داشت کہ فرامیس از کمین پائینش بسان گولہ کہ از دہان توپ برآید بمقابلہ تاحف خان مذکور بلا فرست آرایش صفوف جنگ مردادن اتواب بیدرنگ آغاز نہاد و نظر بر توپ اندازی مخالف لشکر را دور از انداز گولہ تاب حکم امتداد داد تا مردم مفت ضایع نشوند و بحفظ جان خود با کار سرکار نمایند آخر الامر بسبق مخالف ہرچہ در لشکر سرکار پدیدار گشت کہ ہر یک حکم سردار یکسو

(۱) سنہ ۱۷۰۹ھ اکبر کہ مہینہ میں ہم لالی نے ترحیلہی روانہ ہوئے کی غرض سے یہاں گلاہ میں نو سو پورہن سہاکی جمع کی تھ \*

تسخیر بندر پهلجری، که بنائے خلل و فساد این سواد است، و در سر آن کار، نواب ناصر جنگ شهید، سردار و صاحب اقتدار سه ۳ لک سوار، سردار، و پیچ نکشاد، عزم مصمم دارم، و اصل این زقوم که فروغش باعث خرابی چمنستان مملکت دکن شده می خواهم، که از زمین بر آرم، فرض کردم، که تعمیرش از این باشد، و در دست دشمن کشیده گردن، امتحان مشق آهن ربائی، اہم بہت خدا داد می پندارم، و آزمائش قوت بازوئے کشور کشائی متہمت شوکت نصرت نہاد می شمارم، درین صورت از من مہنت است، و از حق اعانت، و از من تدبیر است، و از خدا تاثیر، ہمہ استادند، و بزمین ادب ہوسہ دادند، و زبان باین جواب کشادند، کہ تائید ازل باعزم رزمست مبارک، و عدویت بر طبق ادعای

(۱) ما جگر دوختہ پلارک، بہرچہ اقدام سازی، سازوار است، و بجل ہر مشکلی کہ پردازی، خدا مددگار، خداوند دولت، پس از انکشاف متابعت مستلزمان کارگاہ صداقت، و معصمان دامن فضل و عنایت، مسنبط و مسرور، و مبتہج و مہجور گردیدہ، غلام حسین نام، عہدۃ الامرا بہادر خطاب، یعنی فرزند جگر بند کلاں تر فرزندان خاصہ را، در نثر نگر مامور تیابست و سید علی خان و سید ناصر علی خان و ملک اسلم خان و حسین محمد خان را بہ متابعت و مشاورت او، و انصاف خدمات مناسبت، معزز مفاخرت فرمودہ، و قلعہ را از آمادہ گئی ذخایر ہمگنی سرانجام، و تعیین مردم کردان با چیزے جمعیت انگریز وفا انجام، مستحسن نمودہ، پس از ارشادات لازم الاتباع، بعزم تسخیر پهلجری با افواج خاص، وغیرہ راست روان جادہ اعتقاد و اخلاص، بتاریخ بیستم رجب روز پنجشنبہ سال یکہزار و یک صد و ہفتاد و سه ۳ ہجری، در ساعتی کہ نجم سعادت خود صعود، و اختر نکبت خصم در ہیوط بود، اوج عمارت را مطلع خورشید اقبال نمود، گوش بعدائے ثوبت

ہم از سپاہی تا سردار، باریاب و بہرہ مند ارشادات دلداري، و رفع شرمساري، مجدداً بعبائے نوازمات سپہگري، مستعد جان نثاري،

گردانیدہ، و جماعۂ انگریز را کہ بہمان تباہی رسیدہ بود، مستمال نمودہ، و بعوض سردارش، کہ دژ منزلی از امتلائے نوشندگی آب، بر زمین افکند، و جان داد، بقانون انگریز سرداري دیگر گماشتہ، داخل فوج مترتبہ مذکورہ، کردہ، ہر گاہ کہ بحکم مصرع —

قطرہ قطرہ بہم شود بسیار \*

گشتہ، بقطع و ہدم اشجار و عمارات و تطاول دست غارت و نہیب، دیر مذکور خالہ، و خراب نمودہ، بگذاشت، فوج سرکار بدون جنگ داخل آن شدہ، معمولاً قلعدار و داروغہ وغیرہ اہل اہتمام، مامور تعمیر و آبادي و حصانت گردانید، و باز راجع بحضور گردید \*

بیان نہضت باسعادت مرکب خاص بعزم مصمم تسخیر قلعہ

پہولچہري و بر گردیدن از رنجہنگذہ بصوب کاریکال و مفتوح شدن آن

وغیرہ قلاع متعلقہ آرکٹ و ملاقی شدن محمد محفوظ خان بہادر در

مقام ورد ہا چل و جلوہ افروز گردیدن خود بدولت بچیناپٹن \*

حضرت اعلیٰ بعد از انکہ فرامیس از دیر سرپرنگت مفرور، و محمد یوسف خان از وردا اور حاضر حضور، گردید، بترتیب محفل اعیان و ارکان، بر زبان گوہر فشاں، گذرانید، کہ از بد و قیام لوائے دولت و احتشام، بوجوہ بیدار یہائے دوام فتنہ ہائے خوابیدہ، روزے بآرام نگذرانیدیم، و شبے بے فکر صبحش براحت نخواستیدیم، فی نفس الامر ہر گاہکہ با نطفائے اخگر فساد زمینداري، صرف خزائن زر، و خون ریزی چند لشکر، لازم می افتد، و ملکہ برہم می شود، تسکین اشتعال نایرہ مقاومت جنگ فرمائروائی یکت ولایت فرنگ، چہ محنت ہا کہ نخواہد، توکل علی اللہ در

کاریکال، از هجوم فرامیس بدسگال، و اذیت مسافریں و مزار عین اطراف، از قیام آنها در انجا، معروض نمود، تسخیر تیاک گده که مهلتی نمی خواست، موقوف داشته، و میزبان را از مزاحم عاطفت و مراسم مکرمت، و افاضت اجاره خالصه و الکذّه، بموجب خواش دیرینش، مرخص ساخته، و لشکر فیروزی بصوب کاریکال کشیده، بطّے منازل متواصل، بر آن حصار مستقل محاصر گردیده، سمت شمال از نصب اعلام و خیمای فوج خاص، مورچال جنسکی سرکار مقرر گردانیده، و طرف مشرق که دریائے عمان است باحتیاط سد کمکش، از اهتمام انگریز، و غربی آن از تردد مید مخدوم علی خان، و جنوبی آن بسعی محمد یوسف خان مورچال، حیده، با همه سخت کوششی جمعیت محصور، در چند روز بعد بر انداختن دو برج شمالی سمت خیمه خاص، و خونریزی بسا رعونت مرشدها، و مایوس گشتن و امان خواستن بقیه آنها، و شکست دروازه قلعه، و تسخیر و تخریب و تهدیم آن، و حبس قوم فرامیس و گذاشتن مردم این ملک، بگرفتن تبرائی نوکری قوم مذکور از وصول بندر ناگور، متعلقه تجاور، و حصول زیارت درگاه حضرت قادر ولی قدس سره و گذارش، نذر، و نوازش مجاورین آن موقوف منور، تحصیل سعادت نمود، و از انجا بترکم با دی رسیده، چون حارس آنجا از قوم دنمار، بالالی بمقتضائے توحید عقیده مذهبی، در ایام حالش سابقه او بر تجاور، موافقت کرده، و از هر گونه معاونت نموده بود، خواست که او را نیز بے بنیاد، و مقام او را بصدمات تیر و تفنگ کوه شکن بر باد، باید نمود، بسبب پیش آمدن و عجز آوردن و تعایف گذرا نیدنش از افزودن جزیه ابحال فرمود، و از انجا بسلامبر آمده و حصارش را که معبد قدیم هندو است، آماده جمعیت و اتواب و غیره اسباب فرامیس دیده بچنگ و کوشش و یورش بچنگ آورده و فرامیس را معبد و مسلسل و مرسل نهرنگر ساخته، و اهل حصار مذکور را که بسبب اشتها عوام بفروگاه سریر حضرت سلیمان پیمبر علیه السلام مشترک الطوائف هندو و اسلام است، بادرار و

شادیانہ تہنیت، و نظر بجلود وئی موکب نصرت، و زبان با ستعانت  
تائید حق، و دل موکل وکیل مطلق، و ہمت بقلع و قمع بنیاد  
خیرہ سری اعدا، و نیت بفیض رسائی ورفاء خلق خدا، بشان و  
شوکت، و توزک، و عظمت بمجہر دیکہ از ہر دو دریائے کاپری و کوردم  
عبور ساخت، در اول قدم بشیر فرخ فال، و مغیر خرمی ایصال  
یعنی وکیل میر اسد اللہ خان عرضداشت خان مذکور، متضمن  
انتظام مہام آرکات، وارجاع زمینداران و جاگیرداران، و سبیل  
پیشکشات، ابلاغ داشت، حضرت اعلیٰ وصول این بشارت، و  
انتساق دارالریاست، فال حصول مقصود، و زوال دشمن نامسعود،  
انگاشته، سر بسجده شکر معارف اقبال گذاشته، شادان و فرحان  
بفاصلہ ۳ کرومی ندرنگر، در موضع منصور پیٹھ، نزول اجلال  
و روز دیگر از انجا کوچ نموده، قصبہ اونٹاتور را، مہبط برکات  
فضل و نوال ساخت، و صباحش از استقبال و استسعاد ملازمت، و  
التجا و انکسار عبودیت، معتبر خان ظاہر بمقتضائے آنکہ پاس خاطر  
اکبر و اصغر، ضعف و سعت اخلاق فیض مظاہر است ریات لشکر  
از مقام والکنڈہ گذرانیدہ، برہنجنگدھ جاگیر خان مذکور کہ از  
انجا فاصلہ یک کرومی دارد، برپا، و لشکر را اطرافش دایرہ آرا،  
و اندرون قلعہ مردم خاص محافظ ہرجا، گردانیدہ، خود بدولت  
مع اعیان و ارکان وغیرہ مردم حضور در قلعہ جلوہ شرف حلول  
انداخت، و بوقوع آداب نذر و مراتب عبودیت، و لوازم خدمت  
گذاری خاص، و ظہور مدارات، و تواضع خلایع و مہمانداری ندمائے  
با اختصاص، آئینہ خاطر را از زنگ کدورت سلف مصفا ساختہ،  
ہفتہ عشرہ بسرور قبول اطعمہ و اشربہ انعام و سیر و شکار دوام،  
براحت و آرام گذرانیدہ، در تجویز استخلاص تیماک گدہ بود، چون  
دریں اثنا جاسوس دیگر کامیاب استیلام گشتہ، استحکام قلعہ

(۱) اونٹاتور پراسلور سے پندرہ میل کے فاصلہ پر جنوب میں ایک پتھریلی  
شاہ راہ کے قریب واقع ہے یہاں سے یہ شاہ راہ کڈلور جاتی ہے (۲) یہ مقام  
کلاچی تعلق ملج جنوبی آرکات میں واقع ہے \*

باستقبال در قلعه نتهرنگر آورده، مراتب ضیافت و غیره پیش برده،  
 بنوشته دادن مند متر شده، مسطوره، راهی تعلقه مذکور ساخته،  
 بحضور پرنور معروض داشت، و بهادر موصوف بتعلقات مفوضه رسیده،  
 بعمل و شغل ضبط و ربط خاطر خواه پرداخت، باقی کیفیت او مفصلاً  
 درین دفتر و ثانی املا خواهد یافت، الغرض خود بدو است، بعد ترخیص  
 برادر از ورداچل، جهت لحاظ بهیت لشکر مظفر که حسب الحکم خاص  
 بسرداری کرنل کوت فراهم شده بود، بصوب وردا آور کوچ فرمود،  
 و زیارت شاه علی گنج گوهر قدس سره آسوده آن سرزمین، و  
 گذارش نیاز آن بارگاه خلد آئین، امداد باطنی یافته، کرنل کوت  
 سردار فوج را، که با غضنفر علی خان و محمد ابرار خان مستقبل  
 گردید، و نیاز تحایف پیش کشید، سرفراز منصب تحسین و دلنوازی  
 گردانیده، داخل لشکر گردید، و روز دیگر، بهعین آرایش تمامی لشکر،  
 و قواعد شلک های آداب اخواندی، بکرنل مذکور دوراس اسپ با  
 سازطلا و طرغ مرصع، و همه فوج را، از سردار قاصد، انعام جداگانه  
 فراخور کد ام بخشید، روز چهارم پیشتر روانه شده هرگاه که بر  
 قلعه پر موکل که عبدالوهاب خان بهادر بموجب ارقام صدر، از  
 دست فراسیس گرفته در ضبط سرکار آورده بود، رسیده، ابوالحسن خان  
 جاگیردار قدیمش خیر خواه سرکار را بترحم عجز و عسرتش بهره مند  
 بحالی جاگیر و قلعداری گردانید، و از آنجا بر کرنل نزول برکات فرموده،  
 بوقفه یک روزه بهنگل پیته، رسیده، فوج انگریز و سرداران متعینه  
 آنجا را، مباحی انعام نموده، روز دیگر اعلام لشکر میمنت اثر،  
 بسوئی چمناپتن، بلند ساخت، مستر بکت گورنر چمناپتن با دیگر  
 سرداران تافرنگی کنده، مستقبل گشته شرف ملازمت دریافت و از  
 بذل رافت، و فضل و عاطفت و احسان خداوندی، با سایر سرداران دل  
 بقدرویت، و زبان بهمت، آراست، و از نزول برکات موکب خاص،  
 در ترتیب ضیافتی که در ذیل این مطور مسطور پرداخت\*

انعام 'سرفہ الحال و شاد کام' گردانیدہ و حصار را بعید الرشید خان 'پسر دویم محمد نجیب خان شهید کہ پس از گشتہ شدنش بعیدر آباد رفتہ دران زمان تازہ ورود نمودہ بود' و بعد مدتی رشد اعتبار دیوانی خاص حاصل نمود 'مفوض ساختہ عنان اوہم تہور بسوئے وردہا چل برداشتہ' و قلعہ اش در دست فرامیساں مستقل یافتہ 'در آغاز شدت جنگ بقرار آنها و اگر رفتہ و سردار جماعت مذکور را 'در عین گریز' بعقب دوانگئی فوج منصور' اسیر کرد 'و بہمین منوال جماعت ہائے مسطورہ از ہر مقام بر آورد' و تنہا قتل و فرار آنها را بسلسلہ اسیران در آورد 'چون آب و ہوا و فضائے وردہا چل' گوارائے طبع لطیف شناخت 'جہت آرام لشکر مقام و قلعہ اش را از تعمیر تازہ متانت پذیر اساس استحکام ساخت' ہر گاہ کہ در انجا محمد محفوظ خان بہادر' کہ بعد شہادت نواب ناصر جنگ شہید علیہ الرحمہ مع برادر خورد محمد نجیب اللہ خان بعیدر آباد رفتہ 'و پس از رقع محبت حسین دوست خان باوجود طلب فرمودن حضرت اعلی و آمدن برادر ثانی' بموجب تفصیل صدر 'توجہ نہ نمودہ بود' دران زمان ورود نمود 'حضرت اعلی بمقتضائے خلق ذاتی' باستقبال بیرون لشکر 'تقدیم آداب پسر باپدر' و گذاشتن سر بر قدمش 'و گذرانیدن نقد و جواہر' و تحایف ہندو فرنگ 'بالشکر مظفر' و متصل و در خیمہ جنب خیمہ خاص فرود آوردہ 'و بدل جوئی و مہماندازی و خدمت گذاری پرداختہ' و برافاضیت تعلقہ مذہرا و ترناویلی بموجب معمول زمان والد شہید 'خواہش او یافتہ' و از افراط فرحت و سرور 'بتفویض ہر دو تعلقہ مذکور' با حکم نامہ موسوم فرزند دلہند عمدۃ الامرا بہادر نایب صوبہ نٹہرنگر' مقرر شد تکریم و توقیر عم محترم 'بموجب آداب پدر' و گذرانیدن سند اجارہ ضلع صدر 'وراثہ ساختن پیشتر' بہادر موصوف را بمشایعت خاص 'تا بیرون لشکر' ہمراہی خدام و فروش خدام 'بسوئے نٹہرنگر روانہ فرمود' و عالمے ازہن جوشش و فروتنی کہ فایق الحد بشری بود تعمیر نمود 'عمدۃ الامرا بہادر عم بزرگوار را بموجب حکم والد نامدار'



سعیدیکہ ہر کجا جلوۂ توجہ آراست، عسرت و عشرت یگانہ و بیگانہ کاست، از پیش دویدن و شکر قدوم نمودن، و بر خویش بالیدن و زبان التجا کشودن، و میز آراستن، و دعوت ساختن، مسٹر بکت حارس بندر چیناپٹن، بقبول ضیافت و میزبانی، و اقتضائے الفت جسمی و جانی، بکمال سرور با اعیان بزم حضور، باغ کمپنی را کہ گلشن بے خار بود، و ہوایش بے غبار، و لالہ اش داغ نداشت، و سنبلس تاب نیافت، دیدۂ نرگش بیماری ندیدہ و

(۱)

و چہرۂ ریحانش، کلف نکشیدہ، زمینش مرآت بے رنگ، و سایہ اش جلوۂ رنگ، خیابانس رہ راست سیر جاوید، انہارش آبیار نہال امید، بگرمی جوش گلہا بیدش دور از لرزیدن، و بہ تکلیف فضا سروش مستعد خرامیدن، گردہر درختس، صدا رم آوارہ گردیدۂ دیوانگی تمنا، و پیش ہر گلشن، یزار کشمیر کریدیاں دریدۂ سردائے تماشا،

(۲)

اطرافش از مژگان دیدہ ہائے شوق خار بند، و بہارش بہ سپند سوزی جان ہائے بلبلان محفوظ از گزند، از موکب بہار مقدم، آب و رنگ دیگر داد، و مزین شامہ بوئے اخلاق، بر دماغ گل و بلبل نہاد، و میزبانان مفعول نگاہ ادب پا انداز قدمش نمودند، و سر افتخار از ورود آپس دولت بر فلک سودند، و در منظر یکہ آسمان رفعت، و زمین وسعت بود، بر کرسی زرین نشاندند، و دریا دریا گوہر و معدن معدن لعل، برپایش افشاندند، ہر گاہکہ اہتمامی فلک، شامیانہ گوہرین انجم بالا کشید، و فرش ماہتابی سراسر زمین گسترانید، صباحت فروزان فرنگ، دوشا دوش یاران ہمرنگ، بادائے ہمنوائی ناز و نیاز، و یک آہنگی زیروبم پردۂ دو ساز، و عجائب نمائی یک رنگی گل و بلبل، و تحیر افزائی آویزش شمشاد و سنبلس ہنگامہ آرائی رقص صحر انداز گردید، و جان جہانی را دودیمہ لطف حرام و آواز گردانیدند، و ملاحظت فروشان ہند، از حرکات طرفہ ادا،

(۱) چہائیان یعنی داغ جو منہ پر پڑ جائے ہیں اور بمعنی عشق کہ بھی ہے

(۲) کانٹوں کی چار دیواری جو باغ اور کھیت کے کرد لگانے ہیں تاکہ جانور اور

بیان ضیافت حضرت اعلیٰ مع ارکان و اعیان دولت از طرف

مستر بکت حارس بندر چینا پٹن در باغ کمپنی و سرور تہامی

سرداران قوم انگریز از ترتیب مجلس رقص اہل ولایت و تقدیم

مراسم و لوازم میزبانی و سربراہی \*

در موسمی کہ فرمانروائی دارالنور خاور مشرقسانی<sup>(۱)</sup> از تسخیر  
یازدہ قلعہ ہفت اقلیم التمغائے آسمانی<sup>(۲)</sup> با زرق و برق خلعت  
نورانی<sup>(۳)</sup> و کروفر حشم و علم جہانبانی<sup>(۴)</sup> منظر پادشاہی باغ حمل  
را منزل شرف قبول میزبانی<sup>(۵)</sup> گردانید و از حصول انتعاش  
استلذاذ میہمانی<sup>(۶)</sup> و شمول امتراز کمال شادمانی<sup>(۷)</sup> بتاثیر انظار فضل و کرم  
و تمہید آثار لطف و ہم<sup>(۸)</sup> ہمیرزا بہار نیرنگ آبادی<sup>(۹)</sup> اہتمام  
تقسیم خلایع متلوئہ سالنہ سپاہ گلزار<sup>(۱۰)</sup> و بصیابیگ میزواری<sup>(۱۱)</sup> انتظام  
تالیف رعایائے تازہ ورود مواضع نو آباد سبزہ زار<sup>(۱۲)</sup> معمولاً بخشید  
و بہ دریا دل خان محاب القاب ساکن بالاکھاٹ برائے سیرابی  
تشنگان ظہور امتیاز تعہد آبدار خانہ<sup>(۱۳)</sup> و بسر بلندہ خان کویہ خطاب  
باشندہ دیار اعتبار جہتہ احتیاط جوہر نذر افتخار محافظت  
خزانہ<sup>(۱۴)</sup> عطا نمود و بہمیں دستور در طرفتہ العین عنایت و اکرام  
فراخورد حوصلہ و استعداد ہر کدام<sup>(۱۵)</sup> منصب عزت و ترتبت خدمتہ  
کرامت فرمود<sup>(۱۶)</sup> مسندہ آرائے ایوان اقبال<sup>(۱۷)</sup> صاحب لوائے ممالک  
فضل و نوال<sup>(۱۸)</sup> نصرت رکاب عزم دلادری<sup>(۱۹)</sup> ظفر مآب عرصہ بہادری<sup>(۲۰)</sup>  
فاتح قلعہجات قلوب دافع اعدائے شقاوت اسلوب<sup>(۲۱)</sup> جامع آثار  
احسان<sup>(۲۲)</sup> لامع انوار امتنان<sup>(۲۳)</sup> اعتبار بخش وفا کیشاں<sup>(۲۴)</sup> جوہر شناس  
صدائق اندیشاں<sup>(۲۵)</sup> معدن الفضل منبع العطا<sup>(۲۶)</sup> حضرت اعلیٰ با طالع

(۱) بلند ہونا - کھڑا ہونا اور فارسی میں بمعنی عیش و نشاط مستعمل ہے -

(۲) کسی چیز کو مزیدار پانا - مزیدار شمار کرنا - (۳) حرکت کرنا - حدی کی  
آواز پر آونٹ کا وجد میں آنا - خوش ہونا - پھلنا پھولنا - لشکر کی آواز اور شور -  
غروب کے وقت معارح کا چمکنا - گھاس کا بڑھنا - (۴) شایستہ - لائق - سزاوار \*

شمرده در تناول طعام تائید خوشگوار می نمود، چنانچه حریص  
 مهر تا که لقمه های آنجم از خوان میزبانی شب بالتمامه بلعید، و طبق  
 فلک را از لیسیدن صاف گردانید، دهن آنها، کار از خوردن داشت  
 و کام لذت آشنا، غرض از فرو بردن، اجمال حساب اغذیه اش  
 انحصار دفتر دنیا ندارد، درین فرد مختصر چه تفصیل نماید، و جمع  
 تعداد اشربه اش، گنجایش جریده ایام نیابد، درین بند مقطع چه  
 تشریح سازد، خوشا دولتمند منعمی که بر سفره نعمت اقبالش  
 جهان بایر لذت بهره تنعم بردارد، و زبانه بخت بلند کریمیکه  
 بر خوان مایده نوالش خلقی که بچنین حالات نصیبه سیری یابد،

لمعرفه \*

درین کهنه ایوان دیرین بساط  
 تنعم سرا میز بای سماط \*  
 فلک عمرها رنج گردش کشید  
 به پیری رسید و خمید و ندید \*  
 چنان میهمان تعشم پناه  
 باعیان و ارکان در آنجم چوماه \*  
 نشستن بهمسند ز صد زیب و فر  
 سخن راندن از هر کمال و هنر \*  
 عطا کردن منصب افتخار  
 باندازه جو هر اعتبار \*  
 بصد عز و شان مجلس آرا شدن  
 شرف بخش اهل مندارا شدن \*  
 جواهر فشانی دست مخا  
 همان کامرانی اهل وفا \*  
 چنین جشن و ترتیب و تزئین او  
 چنین بزم و تهذیب و آئین او \*  
 همان سفره آرائی میزبان  
 چو طرح چمن بندی باغبان \*

و ترائے روح افزا و جلوہ گوئی حسن کمال، و دلبری افسون جمال  
 و دورثائی صہبائے رقص ورود، و ساغر مکرر ترنم و سرود، نشاء عیش  
 را دوبالا ساختند، و بمتابعت آواز دل نواز خویش صدائے  
 پردہ نشین ساز از پردہ بر انداختند، تصویر قالین دیدہ خود، فرش  
 پائے شان می داشت، که صفا گیرد، و مژہ برہم نمی ساخت، کہ  
 مبادا، غبار پوایش بدامن آنها رسد، نہ بزمے، گلشن بے نظر بود،  
 و نہ جشنے، چمن دلپذیر، کہ بر سرش بالیدہ ٹمردار، و ہر گلشن  
 سنجیدہ گفتار، تال مردنگ، سرچنگی، بہ بیداری خواب مردگان،  
 و دست بدست زدن، دستکی، بر در دلہائے افسردگان، زمین  
 صحنش جوش نشوونمائے داشت، کہ باغبان چمن آتشبازی،  
 بمجردیکہ تخم اخگر کاشت، گلبن آتشیں بصد برگ و بر سر بر  
 افراشت، از بالا روے شعلہ ہائے شہاب، معلوم گشت، کہ آسمان  
 بر زمین رسیدہ، و از ہیئت معکوس، برگردیدہ، و از بیشمار  
 اعداد مہتاب، بروشنی پیوست، کہ زمانہ برائے رونق آن شب  
 از شہود مستقبلہ، بدرہا پیشگی طلبیدہ، و برہم چیدہ، از افراط  
 نعمائے ضیافت، چہ نگارد، و از وسعت ادیمش، چہ بقلم آرد، کہ  
 مگس خورشید، با وصف آستین افشانی مگس ران، روز، خود را  
 از احاطہ وسیع یک کانستہ حلوائش، بیرون نتوانست کشید، و پشتہ

(۱)  
 ماہ با ہمہ دست جذباتی بکاول شب، آنسوئے عرصہ یک قرص  
 پذیرش، نخواہد پرید، آسمان و زمین از ظروف خرائش اغتبار اندوز  
 مناسبت سرپوش و قاب، و حوت و حمل در اطعمہ نمکینش، داخل  
 اقسام کباب، دریا نمک آب افشاندہ دست مطبخیان ترتیبش  
 و قاف سنگبارہ بندش دیگدان ترکیبش فراوانی نعمت، ظہور فضل وافر  
 رزاق بود، و بیکرانی مجلس، شہود قدرت غالب، خلاق فراغت جا  
 و لطافت غذا، و نقامت ہوا، و حلاوت صلا، نسخہ مرکب معجون  
 اشتہا بود، کہ خواص خواص رکاب را کہ زیادہ از عوام عالم توان

بیان مامور شدن فوج سرکار بسرای کرنل کوٹ بر محاصرہ

قلعہ پہولچری و رونق افزا گشتن خود بدولت بارکات و آباد فرمودن

آن موافق زمانہ سابق و رسیدن نامہ شاہ انگریز باد و تصویر و پیک

شیر ولایتی بنام خاص \*

خداوند دولت بعد انصرام بزم، بمشورت رزم، مستر بکت  
گورنر وغیرہ سرداران مشاورہ چیناپٹن را بحضور بار داده، از آگاه  
فرمودن مشاغلہ فوج دکھن بامرہ و بودن آویزش حیدر علی خاں با  
زمینداران میسور، تحوین غنیمت شماری، فرصت تسخیر پہولچری  
پیش نہادہ، و از مقرر فرمائے وصول تواتر رسد ما وجب لشکر از  
نہرنگر، و اطلاع ارادہ سربراہی پیہمش از آرکات ہم، بمجرد  
رونق آرائے آنجا، اطمینان واقعی دادہ، و برای سرانجام سرب  
و باروت وغیرہ اسباب مایہحتاج محاربہ از چیناپٹن، و طلب داشتن  
جہازات جنگی از بنگالہ یا بمبائی و گماشتن آن بر ساحل پہولچری  
جہت سد کمک بندر مورس وغیرہ بنادر مخالف، تاکید ساختہ  
و آنها را نیز از روی اقرار متابعت و مفاہست آنہم ارشادات، و  
عرض اخبار متحققہ روانہ شدن جہازات از ولایت، با فوج سولداد،  
و یقین جلد رسیدن باین سواد، مطیع و منقاد خود یافتہ، و بقدر  
مراتب ہر کدام از عنایست خلاع، و مستر مذکور را بعطائے اسب  
و خلعت و شمشیر ممیز نواختہ و بنام سرداران فوج وردا اُدر در  
باب لشکر کشیدن و محاصر گردیدن، بر پہولچری احکام جداگانہ  
بیگ معنی مرسل ساختہ، حاضران را مرخص نمود، و خود باجاہ  
و جلال توجہ بآرکات فرمود، چون بکنجی رسید، عبدالہی خاں  
حامل آنجا را بر جلدوے پیش دویدن و نذر گذرانیدنش ممتاز مراحم،  
و روز دیگر میر اسداللہ خاں و ارشد بیگ خاں کار گذاران آرکات

ہماں چیدن نعمت بے قیاس  
 نمودن بر اقبال دعوت سپاس \*  
 ہماں رقص و آہنگ ساز و نوا  
 ہماں نغمہ منجانب جا دو ادا \*  
 ہماں دور پیمانہ ہائے شراب  
 ہماں ساقیاں بے حجاب و نقاب \*  
 ہماں گرم بازاری نای و نوش  
 ہماں سرکشیدہائے جوش و خروش \*  
 ہماں خوش خرامان رنگیں عذار  
 نزاکت فروز و لطافت بہار \*  
 ہماں جلوہ حسن ہندو فرنگ  
 زیک پردہ جوشیدہ با چند رنگ \*  
 تلاطم خروشی بحر نغم  
 ہماں سحر امواجی زیر و بم \*  
 زہے آنکہ از پر تو دولتس  
 زاقبال اسکندر شوکتس \*  
 بایں جلوہ ہر خانہ روشن شدہ  
 بایں رنگ بردشت گلشن شدہ \*  
 سروکار دولت سزوار اوسف  
 زمانہ نذاخوان فلک یار اوسف \*  
 چو اوہر کسے را بنعمت رساند  
 جہانش خداوند نعمت بخواند \*

خداوند نعمت پس از پردہ پوشی بے حجابی شب و سکوت  
 ساز و نوائے رقص و طرب، و ہر چیدن خوان ضیافت و اختلاط جمیع  
 لذت و حلاوت، کذار و دوش، و مساعد و گوش نشاط فروزان محفل دوش،  
 باردار لعل گوہر انعام و ایثار، و مستر بکت را بانوازشات مناسبت  
 مراتب سردارن یگر، از عطیات فاخرہ بسیار، مفتخر الافتخار گردانید \*

(۱)  
ترجمہ نامہ پادشاہ انگریز بنام حضرت اعلیٰ \*

آئین خلعت و صفا، و ربط الفت و ولا، از وضوح یکت جہتی معنوی، تمہید بساط مصاحبت ظاہری، ساخت، و دل جوشی ہائے و داد غایبانہ، بشہود یکدلی باطنی در آرایش بزم دید وادید دیدہ صورت پرداخت، بتصفیہ آئینہ اخلاص، چہرہ تمنائے طرفین موضوع، و بھکم اتفاق قلبی ابواب حقیقت از روئے یکدیگر، بے کلید گفتگو مفتوح، از انجا کہ بمتقضائے تعارب مود تھا، اعانت باہم، حکم واحد دارد، تعداد امداد آن فرمانروائی ممالک اقتدار، در متاعب و مصاعب امور متعلقہ ما، تصور تحصیل حاصل می آرد، منت این احسانیکہ در سلطنت ۳۰ پشت، یعنی از اوقات جدما، تا اینجا، صریحاً بامتحان آمدہ، بر اولاد ما واجب، و پاس این دوستی قدیم تا قیام دولت انگلاند بر قوم انگریز لازم و مقدم مطالب، در عالم دنیا، پیش اہل عقل و ذکا رتبہ حق شناسی ہا، از ہمہ مراتب بالا، و تاثیر حفظ این شرایط موجب شمول خوشنودئی خدا، و ممد و معاون کار ہا است، بدین ہمین نیت مہین و بہمت بہین، شاہی این مملکت، از ۳۰ پشت تا جلوس حال با استقبال ما، فال روز افزونی دارد، و نتائج این صداقت قول، در جنگ بحر و بر، از پردہ فتح و ظفر و بر روی فوج انگریز می کشاید، تسمیکہ آن ساز و ار مسند عظمت و بختیاری، عزم مصمم با متیصال بنائے فساد معاندان ما، مصروف دارند، مارا ہم در ہمہ حال شریک خود شمارند، و از فوج ماہر قدر کہ مطلوب اوقات ضرور شود از سر رشتہ الفت دلی، خامہ برابط موافقت صمیمی جدما، عجبے فلباشد، و شرایط ار تباط دیریں، و ضوابط اختلاط پیشیں، مستدعی است کہ علی

(۱) چارج سوم اور امن کی بیوی چالٹ کی دو روغنی تصویریں جو شاہی لباس سے مزین کی گئیں تھیں سنہ ۱۷۶۸ع میں تھر شاہی کے منتظمین کی جانب سے نواب صاحب کے پاس بطور تحفہ پیش کی گئیں اور امن کے ساتھ ایک زندہ ولاہتی شیر بھر اور دیگر تحائف بھی بھیجے گئے تھے۔ تمام چیزیں ایک خط کے ساتھ جو بادشاہ کی جانب سے لکھا گیا تھا ۶ فروری سنہ ۱۷۶۸ع کو موصول ہوئیں \*

را از مستقبل شدن آنها کامیاب مکارم گردانیده و از اتصال دروازه شهر نسبت بهال علما و قضات و کبار و غیره مصدر احسان و بجلوس مسند موروثی دارالاماره بر و کلائی زمینداران و جاگیرداران که با نذر و پیشکش حاضر بودند مظهر امتنان گردیده به تشریف آوردن والده ماجد و خواهر معظمه از چندرگیری همراهی عبدالوهاب خان بهادر برادر عزیز سعادت قدمپوس یافته و برادر را برطبق وقوع صدق ارادت او مبالغات اندوز ترحم و تفقد ساخته و بمعاینه ویرانی شهر از اقتضای رحمت ذاتی تاسف خورده جهت اجتماع سکنه قدیم که از جور غنیم انتشار یافته بودند و بنا بر حاصل نمودن وجه تعمیر اماکن و مساکن و عوض خساره اثنائیکه از خزانه عامره رکاب اشتها و حکم اعلام داد و بند تفکر و اضطراب از خاطر رعایا و برآیکشاد و خراج و باج یک ساله برائے آبادی ملک بمزارع معاف نمود و ازین معنی در فرصت قلیل آبادی از شهر متجاوز گشته اطراف و جوانب را رونق ترتیب معموره بای متعده فزود درین اثنا عرضداشت مستر بکت متضمن رسیدن جهازات ولایت با جمعیت سولداده و نامه شاه انگریز با دو تصویر شاه مذکور و زوجه اش مع شیر ولایتی پرورش یافته حضور شاه مزبور بنام خاص رسید از دریافت مضمونش خیلے مسرور گردیده و جوابش بنابر فرستادن جهازات موصوله بر پهلوجری باعانت فوج سرکار و ارسال نامه و هدایای مسطورہ مرسل نموده هرگاه بمستر بکت بدان موجب جهازات را برلنگرگاه پهلوجری روانه ساخته فقط شیر ولایتی در چیناپاتی داشته نامه شاه و هدایا مصحوب یک از سرداران جهازات بحضور فرستاد خود بدولت بآرایش دربار و احضار حشم و خدم سرکار مضمون و داد مشعورش گوش گذار کبار و مغار ساخت اگرچه ارقام شرح نامه مذکور مقام دیگر دارد نظر بهتسلط مضمون درین جاصراحتاً زینت سطور یافت \*



انتظار را شگفتگی بخشید، و مطالعه مضامین مراعات قدیمی، ملاحظه معانی مماسات صمیمی، که لازمه شاهان بلند بخت، و شایسته زینت افروزان تاج و تخت، باشد، صمیمه ازدیاد محبت سابق، و ذریعه نظام امور خلائق گردید، نحویکه پاس روابط سالف، بآب سریر آرائی مکنت و اقبال منظور نظر مصلحت، و ملحوظ لفاظ فطرت است، زیاده ازاں لازم این مترصد فضل ایزدپست، که بقاعده عهد و میثاق زمان پیشین، خاطر را جز بمخالصت نیارائیم، و به تنبیه و تالیف اعدا و احبائے هر دو دولت طرفین، غیر از نتیجه واحد بتصور بتازیم، و سرداران با مروت، یعنی مستلزمان آن دولت، بتأثیر تفقد خاطر خطیر، و توجه ضمیر عطوفت تخمیر، اتفاق کامل با ما دارند، و در هر کار مسرور ظهور وفاق می سازند، فی الواقع که حق شناسی و صداقت اساسی قوم انگریز، مشتهر آفاق است، و از همان سبب دشمن آن قوم هر چند که از کثرت اسباب غرور، سر بفلک کشیده باشد، در هر مقابله بگریز مشتاق، و به یمن این صمیمه رضیه، دولت بی زوال آن جم جاه، فال ترقیات روز افزون می دارد، و ممکن است که اثر این معنی باعث موت و بهبود عالمیان گردد، که ترقی دولت اهل معدلت، واسطه رفاه بریت است، سوغات ندرت آیات که بمقتضائے التفات ارسال یافته بود، مسرور و مهتوز نمود، توصیف هر واحدش متعذر تکلف قلم و زبان و مستعد حوصله کاغذ و بیان، ترصد که اعتلائے پایه این محبت، نظام امور دوستان مخالصت شعار، و خلل مهمام معاندان نکیت آثار گردد، زیاد ایام شوکت احتشام بکام، و از دیاد، فوج و انبساط علی الدوام باد، مدیران امور دولت، و مشیران مهمام سلطنت، باین مضمون مرقسم، و بمهر خاص مرتسم ساخته، معرفت همان سردار جهاز روانه گردانیدند، و سردار مذکور را به خلعت و انگشتری مرصع و یکت راس اسپ بازین زردوزی و زر، نقد مرفرازی بخشیدند \*

الدوام، اجرائے سلسلہ ارقام، و پیام مضامین، تودد التیام، واسطہ استحکام اتحاد، تام و اشتہار این معنی مناسب، اصلاح تمامی مہام، و تخلل مرام اعتدائے نکبت انجام شود، و دو تصویر این جانب، و زوجہ ام بمحض اینکہ معاینہ آن واسطہ یاد ما باشد، بے تکلفانہ مع یک شیر ولایتی کہ از بچگی در حضور ما پرورش یافتہ، و یک قبضہ شمشیر و یک ضرب بندوق و دو ضرب پستول طلائی، و جنس تحائف دیگر، بموجب فرد تفصیل ملفوفہ مرسل است، مقبول و منظور گردد، و زبانی سردار جہاز کہ برسم و کالت حاضر خدمت شدہ است، سرایر دوستی و ضمائر یک دلی ہرچہ گذارش یا بد تحقق پذیرد، زیادہ، اسباب شوکت زیاد، و ابواب فتوح برروئے عزیمت ہا کشادہ باد •

### جواب نامہ مذکور از حضور حضرت اعلیٰ \*

بعد صنوف سپاس مراحم بے قیاس شاہی، کہ میر دریائے بیکران صنایع بے انتہایش، زورق ہفت بادبان آسمان را، در گرداب عجز عبور انداختہ، و ہوائے معتدلہ اتفاق فرمانروایان کشور بود و نبود امکان را، واسطہ رفع شور و شر طوفان و غبار بھروبر ساختم، و پس از الف تحیات مکارم کرامت اساس حکامیکہ نامہ رسالت ذات ہدایت صفات شان، بر کشور بطون اعیان، از دارالسلطنت فیض مطلق، شرف نفاذ یافتہ، و مہر رحمت پر تو ظہور آنها، جہت تصفیہ ظلمت عدوان بے راہی، از مطلع عنایت الہی، شرق تا غرب یکساں تافتہ، مشہود رائے موالات پیرائے کامران والا رتبہ فرمانروائی، رفیع الشان ہمت و عزم کشور کشائی، کرمی نشیں بزم دولت و اقتدار، تمکنت گزین و سادہ حکومت پایدار، گردانیدہ می آید، دریں زمان فرخے توامان، و آوان خرمی اقتران، صحیفہ مخالفت نگار، و نمیفہ موافقت دثار، کہ سر سبزی حروفش، ریحان زار چمنستان و داد، و تازگی مطورش، سنبلستان باغ اتحاد بود، بسان مجموعہ بہار، از اوقات

از حیدر علی خان کمک خواستند، چون تغلب اخذ ملک  
 فندراج، نسبت بھال او، استقلال کلی نیافتہ بود،<sup>(۱)</sup> بلحاظ عدم  
 وقوع نتیجہ سوال، احتیاجاً مکرر نگاشتند، ناچار مخدوم نایک  
 را کہ یکے از اقربائے خود بود، با جمعیت سواران فرستاد،  
 چنانچہ او جلائے دیدہ انتظار آنها افزودہ، دست بغارت و تہیب  
 اطراف کشاد، و آوارہ گی گرد و پیش، و انسداد راہ و رسید لشکر سرکار،  
 پیش نہاد عزم غارتگری نمود، و ازین معنی تنگنی حال لشکر،  
 نالہ و افغان عسرت، از زبان لشکریان کشود، سردار لشکر از بیداری  
 سپاہ قیام مقابل عدو، صرفہ شعور ندیدہ، می خواست، کہ  
 چند منزل پس پا گردد، و بفرست پیش آید، درین اثنا  
 ظہور رنجش اتفاقی فیما بین سردار مذکور و گورنر چینا پٹن علاوہ  
 حال گردید، و عرضداشت کرنل مذکور با عرایض سرداران دیگر، بر  
 صلاح مراجعت لشکر بحضور رسید، خداوند نعمت ازین مضامین  
 آگاہ تکالیف فوج گردیدہ، و مراجعت لشکر نامناسب فہمیدہ،  
 از ارقام ارادہ رونق افروزی خاص، و غیرہ مضامین تالیفات  
 خداوندانہ، سردار لشکر را تسلی و تشفی بخشید، و بکار پردازان  
 حضور بہ ترتیب اسباب سفر تاکید گردانید \*

بیان نہضت مرکب خاص از دارالریاست آرکات بصوب پھولچری

و ملحق شدن با فوج متعینہ کرنل کوٹ و وقوع جنگ و شکست  
 فرامیس و فرار مخدوم نایک بسمت بالا گھاٹ \*

حضرت اعلیٰ بذامل و تفکر عسرت احوال لشکر، و رنجش  
سرداران بایکدیگر، میر اسد اللہ خان نایب صوبہ آرکات را، بنابر تواتر

(۱) کندی راؤ کی وجہ سے حیدر علی کی طاقت قوت چکی تھی وہ بالکل  
 خطرے میں تھا اور یہ چاہتا تھا کہ مکمل ناکامی کی صورت میں چند مقامات  
 کو بچا کر اپنے قبضہ میں رکھے اسے وقتہ میں حیدر علی کے پاس ہم - لالی اور  
 حسین دوست خان کا ایک خط پہنچا کہ وہ دو ہزار سوار اور تین ہزار پیادہ  
 فوج سے انکی مدد کرے اور ساتھ ساتھ اس خط میں یہ شرط بھی لکائی گئی تھی  
 کہ اس فوجی امداد کے صلہ میں حیدر کو تیاک گڈھ اور پلونا سورت کے قلعے اور ایک  
 لاکھ روپیہ بطور نقد دیے جائیں گے \*

بدیان روانہ شدیں کرنل کوٹ با فوج سرکار و انگریز بہ قصد

محاصرہ پہولچری و رسیدن بر سرحدش و بر آمدن موسی لالی و

فرود آوردن لشکر خود بیرون قلعہ و رسیدن مخدوم نایک با

جمعیت سواران از جانب حیدر علی خاں بکمک فراسیس \*

کرنل کوٹ مطابق حکم حضور، و تاکید مسٹر بگٹ، با ہمگی  
فوج، از قرارگاہ وزدا آور مثل میلہ بہ تخریب ہنائے پہولچری  
جوشید، و ہرگاہ کہ بر سرحدش رسید، موسی لالی نیز از مقر خود  
یعنی پہولچری با فوج ہند و فرنگ و زنگ سر برون کشید، و  
بفاصلہ چہار کروہے ہر مس ۳ جانب قلعہ، غیر از طرف چہارم  
دریا، بہ پناہ بتری ہائے معمورہ اسباب حرب و اتواب، و محصورہ  
خندق ہائے عمیق نو احداث، باستعداد و آرسنگی لوازمات جنگ قیام  
و استحکام و وزید، کہ تسخیر پہولچری در نظر عقل متعذر گردید،  
چنانچہ کرنل کوٹ بدریافت راہ بستن چنان کواہ آہنیں، و عارض  
گشتن آن اژدہائے آتشیں، مایوس از تحصیل مدعا، و مست از  
عزم مقابلہ آن بلاگشتہ، بلاچاری حکم حاکم، و غیرت معاودت،  
متحیرانہ مقابلہ خصم، مثل سر در زیر شمشیر ورمہ پیش درندہ  
شیر، رخت بے دست و پائی انداخت، و مخالف نیز بر اینہا  
اقدام نساخت، و بدون دہان کشائی و لکد افشائی اوقات چارہ کشی،  
عرصہ ہشت ماہ بقیابو جوئے پردو گروہ، بے مقابلہ و مجاہدہ گذشت،  
(۱)

و کارے حاصل جانبین نگشت، دریں اثنا رضا علی خاں پسر  
حسین دوست خاں و موسی لالی بسیاہ کاری ترقیم و ترصیل خطوط

(۱) سنہ ۱۷۶۰ع میں کرنل کوٹی نے والندور کا قلعہ فتح کر لیا اس کے بعد دلیا  
نور فتح کرتے ہوئے فرانسیسی فوج کو کواہ پرمبائی سے پیچھے ہٹا دیا نیز ولیمپور،  
چتمپور، وردھا پورم کے قلعوں پر قبضہ کرتے ہوئے پانڈچری کے قوب و جوار کے بہت  
سے دیہات پر بھی قبضہ کر لیا۔ اس طرح فرانسیسی پانڈچری کے ایک محدود علاقہ  
میں محصور ہو گئے۔

سردار فوج فرامیس فتنہ انگیز، از میان معاملہ مجادلہ برداشت، و غرور پیش آہنگی فوج اورا، در چنان آفت از دست گذاشت پیروانش باردوش رفاقت اضطراری نمودند، و از گرد راہ ہزیمت، بے رونق تیرگی چہرہ ندامت، افزودند، و مخدوم نایک خواست کہ از بے اختیاری فرار، و تشویش ادبار، بفوج فرامیس پیوند، و قرار و اماندگی گیرد، محمد ابرار خان با جمعیت سواران از کمر گاہ سرعت بکار بردہ بمجردیکہ سدراہ مقصودش گردید، غضنفر علی خان تعاقب کناں مثل آفت دیگر ہر سرش رسید، نامبرد عاجز از شکنجہ وقت دو سمت گشتہ، لاچار عنان باد پائی گریز بسوے تجاوز گردانید، و در ہر منزل از گرانی بار و بار بردار، و افتادن اسپ و سوار، مبکبار گشتہ، با جمعیت قلیلہ بہ نہایت پریشان حالی سر بہ بالا گھاٹ، کشید، و بہ آقائے خود کہ نتیجہ جوئے کمک فرامیس بود، خبر خرابی فوجش و آوارہ گی خویش رسانید، و لشکر کرنل کوٹ کہ بجمیع وجوہ و اماندہ تکالیف اقسام بود، از برکات نزول موکب خاص، و فتح آن روز، تقویت حاصل نمود، و طرق اطراف کشایس یافتند، و بہ کثرت وصول رسد نثرنگر و آرکات و افزایش آن ساکنان دیہات متصلہ، از بازار لشکر غلہ می خریدند، و بمواقف خود، بردہ تجارت می ساختند۔

بیان مصاف جنگ و محاصرہ برج یلنور و مسخر گردیدن آن از

### صفحت کوشی فوج منصور \*

خداوند اقبال بشمول فضل ذوالجلال، و حصول فتح خویش و فرار اعدائے شقاوت مال، بمقام سہ ۳ روزہ جدال، پس از نواختن شادیانہ فیروزی معرکہ قتال، و سردادن اتواب خرمی حال، از ادائے رسوم مختلفہ انجام مقتولان متہمین المشارب، و تعیین جراحات زندان مجروحان تہور محارب، روز چہارم بر قصد برج یلنور، آمادہ مردم، چیدہ، و سرداران سنجیدہ، و محسوب و مستحکم

ارسال رسد بسوی لشکر و فرستادن زر نقد جهت مصارف آن معرفت گورنر چیناپٹن تاکید فرمودہ و بنام گورنر مذکور بنابر تبلیغ سرب و باروت و گرفتن قیمت معمولش از خان مسطور عزارقام نمودہ در زمان سعادت توامان تکیہ بر فضل ایند سبحان روانہ گشتہ منزل بمنزل متصل لشکر فیروزی اثر توقف کردہ سرداران لشکر را کہ مستقبل شدہ بودند سرفراز ملازمت و بارشاد دلہی ہا قلوب آنہارا از فکر عسرت و غبار کدورت مصفا ساختہ داخل خیمہ خاص گردید و قلب لشکر را توان بخشید روز دویمیش موجودات فوج دیدہ جمعیت سولدادان و مردم بار تھویل کرنل کوٹ و سواران سرکار مفوض غضنفر علی خان و فوج حضور منتخب رکاب خویش گردانیدہ بر سہماط ثلاثہ متفاوتہ فرود آوردہ یعنی یمین و یسار فوج خاص ہر دو جمعیت متعینہ کرنل مسطور و خان مزبور بصلاح نمایش تسلط و کثرت قرار دادہ روز میوم علی الصباح کوس جنگ نواخت موسی لالی از پندار گرانی لشکر خویش تمامی انبۃ مجموعہ ہندو فرنگ و زنگ و سواران مخدوم نایک بیرون احاطہ مقام بر انداخت از اتصال فوج انگریز با فراسیس و غضنفر علی خان با مخدوم نایک ہم آویز گردید و خود بدوات مع کرنل کوٹ و فوج حضور بجائے استادہ از ارادہ اینکہ اگر احياناً خدا نخواستہ سستی درکار لشکر سرکار دیدہ شود کمک بعمل آید تماشا می دید و مبارزان را از تحسین و آفرین و انعام و اکرام ہر جانفشانی دلیر ترمی گردانید با وصف رعد جوشی اتواب و آتش

(۱)

انگریزی بنادیق ہے حساب و تکرگ ریزی گولہ ہائے کرنال و موج زنی دریائے قتال تا نصف النہار گیسو دار استقلال یکے از جانبین بزوال نہ انجامید و انبال نصرت حاصل حال واحدی از طرفین نگردید از انجا کہ تائید غیب در صدر رونق کار سرکار و فلک در شکست پائے تردد اعدائے نابکار بود گولہ آتشبازی اتواب انگریز پائے

سولداد پادشاهی، مستعد جنگ برکنار استاده بود، حملہ بردہ، فرامیس را بگرفتن تاب و توانش، از مقابلہ بر آورده، فوجے را با غضنفر علی خان و محمد ابرار خان بتعاقب او مقرر کردہ، خود با جمعیت ہمراہی، بر برج از طرف شکستہ اش، یورش نمود، خداوند دولت بکرم آہنگی حکم آتشباری اتواب دمدہ کوشیدہ، خود را بانوج رکاب خاص، از قرار گاہ، در صف مستعدہ یورش زدہ، محمد یوسف خان وغیرہ سرداران را ہم قدم کرنل مسطور بھملہ برج مامور گردانید، چنانچہ آنها بکمر بندی دلاور پیا و فضل فصال ہم بخش تمام عطا، بالائے برج برآمده، نشان سرکار برپا، و اتواب ہماں برج مفتوحہ گولہ زن پشت اعدا نمودند، حضرت اعلی بعد نواختن شادیافہ و سردادن اتواب سردر برج مذکور از پایہ بر انداخت، و کرنل را بعزایت اسپ و دیگر سرداران را بعطائے خلاع شاد کام و جہت آرام لشکر ہمانجا مقام، و فرامیس را بسوے اڑیاکیم بے سرو پائے اضطرار انہزام، ساخت \*

بیان فتح برج اڑیاکیم و برج وگرہ بعد یکدیگر و متاصل شدن

آن و گریختن فرامیس بہ پناہ تارین بھالت پریشان و خرابی بیکران \*

بعد بے نشان گشتن برج یلانور، مقہور مغرور بہ برج اڑیاکیم، ہم استحکام برج منہدم مذکور پناہ گرفت، و حضرت اعلی پس از فراغ کار مقتولان و معہرحاں روز چہارم مثل شیر خون چشیدہ، از بیشہ مقام بسراغ صید رمیدہ، باڑیا کویم رسیدہ، فوج بترتویز کرنل کوٹ بمحاصرہ اش گماشت، و با حداث برج تازہ در شکست کمین گاہ معاندین متوجہ گشتہ دریک ہفتہ سراسریک سمتش بر انداخت، از انجا کہ فوج منصور از فتح پیشین دست جنگ صاف، و خواہش مصاف، داشت، و عہد ازان روز دردل ہراس، و در خاطر و سواس، یافت، کرنل کوٹ با جماعہ سولدادان پادشاهی برج مذکور

ثر از جمله بروج خارجه گرد قلعه پهلوچري، و پيش روي لشکر مخالف  
 لشکر کشيده، با اتصال يک گوله تابش مقابل فرود آمده، در فرصت قليل  
 باحداث دسدمه هائے رفيع و طويل آغاز توپ اندازي نمود، تا يک  
 ماه کامل از طرفين شکست روزانه پناه غير، و تعمير شبانه مقام  
 خويش، جاری بود، و بعضی اوقات در مقابل ميدان، گاهے اين و گاهے  
 آن، غالب مي گرديده، و مغلوب را تا ببرجش مي گريزانيد، حضرت اعلي  
 مکدر گشته با حصار کرنل کوٹ و غيره سرداران هندو فرنگ و اعيان خود  
 فرمود، که در عالم تاخير نتيجه، سعی شکايت دو ستانه مواجهت،  
 معني استعانت دارد و اظهار تعلق خاطر باهمدم، لازم مي افتد،  
 يعني از امتداد مدت پيکار، وروداد مصارف بسيار، شکوه ندارم،  
 مگر در وقوع مهلت اين کار، اندیشه وصول کمک دشمن و  
 رايجاني مھنتی که پس از تلف انفاس و اموال، و امضای بسا ماه و سال  
 باعث کاهش قدرت بدسگال، گرديده بر خاطر مي آرم، نشود که  
 کار بر گردد، و تعب دوباره افتد، چون هنوز برجے بدست نيامد،  
 ببرج ديگر و قلعه چه رسد مي خواهم، که بکوشش مردانگي سرعت  
 بخار برند، که ضرب المثل مردان روزگار شوند، همه با يا استماع  
 ارشاد متاثر و متنبه گرديده، با تفاهت معروض داشتند، که شدني شد،  
 و گذشتني گذشت، فردا در صورت حکم و آرايش صفوف پر سه ۳  
 فوج متفرقه مذکوره، از جانبازي، فديوياں ملحوظ نظر بلند خواهد  
 گشت، که برج مقام رايت سرکار گرديد، وعد و آواره راه فرار،  
 خورد بدولت، از اين کلمات همت، لبريز تحسین گشته، صبح  
 فردايش، هر سه ۳ فوج آراسته، از سه ۳ جانب به ميدان فرستاد،  
 و بمقابلہ عدو حکم توپ اندازي داد، فراميس هم شدت هم آورد،  
 بآن مرتبه پيش آورد، که از تنگي ميدان، گوله هائے جانبين بر هم  
 مي خورد، و آخر الامر پائين برج پر دو صف بهم آميخت، و  
 مخالف از کثرت فوج ماده فساد بتازگي مي ريخت، چون نيم  
 روز بپايں آويزش گذشت، دفتاً کرنل کوٹ که با جماعه



برجہائے مستقیم بود، محاصر گردید، و با حداث بروج مقابلہ آن  
آتش دشمن سوز دم اتواب شعلہ زن ساخت، و از جنگ ہر روزہ  
سہ ۳ ہفتہ حساب چیرگی و زبونی ہر دو صف برابر می یافت  
بوزیکہ غلبہ اولیائے دولت قابوے حرکت اعداداشت، کرنل کوٹ در  
عین آویزش صفین باجماع سولداد متعدد بقابوے مردانگی جانبہ  
متواری گشتہ بمہر دیکہ موسیٰ لالی ہر صف مقابل غالب، و از مستی  
شراب غرور بے احتیاط چپ و راست تاجر سرکار متعاقب  
گردید، از کمینگاہ برآمدہ اورا در میدان خود و جماعت سابق  
کشید، ہر گاہکہ او ہر امیدہ بقصد گریز از آن شکنجہ سر بہرین نہاد  
از مزاحمت غضنفر علی خاں سد راہ آن سمت، و توپ اندازی  
کرنل کوٹ، ہماں معاملہ اولی ہر حالش روداد، منتهی الکلام  
بگذاشت، ہمگی سرانجام و قطع امید جملگی مہام، بہ پناہ تاز  
بن، کہ گرد قلعہ پہولچری است جاں برد، و جمعیت تقدیم  
امیراں احاطہ ہر وجش، ہر ہم خورد، و خداوند نصرت شعار، محصول  
چنیں فتح و معاینہ آن باغ و بہار، شکر صانع جہاندار نمود، و  
بططنہ کوس شادیانہ و اتواب سرور، سامعہ نوازی عالمیان فرمود \*  
بیان پناہ بردن موسیٰ لالی با تمامی فوج بخود بہ تازی و

محصور گردیدن و از دست دادن آن مصاف ہم بغلبہ لشکر تدبیر

و ہمت خداوند عدو شکن و رسیدن او بقلعہ پہولچری بہراس و

اضطرار بے سپری \*

خداوند کشور کشا، بعد فرار فوج اعدا، امیراں ہنگامش  
بامان قتل و نہیب، داخل بازار لشکر، و از مردم جنگی ہندی  
و کرناٹکی، را مطلق العنان، و قوم فرامیس و زنگی را زندانی حبس  
جاوداں، و سامانش منقسم لشکریاں، و بروج مذکورہ بے نشان  
گردانیدہ، روز چہارم فتح، نہضت فرمودہ، بمقامیکہ از تراکم  
اشجار تاز، بعرض کردہ، و طوالت اطراف قلعہ پہولچری سوائے

(۱) را از دست اعدا گرفته برائے کمک فوج سرکار کہ در صف میدان سرگرم پیکار بود، از ہماں انواب برج و گولہ اندازی بر لشکر دشمن ساخت، ازیں معنی جمعیت مخالف حواس باختہ بسوے موضع (۲)

وژکڑا موقف، لالی و مکمن فوج گراں، و آمادہ حربہ بیکراں، و موقع بستان نامزد پادشاہ فرامیساں، کہ شگفتہ رنگی جبیں اشعارش (۳)

سر مشق رنگ آمیزی رسام بہار، و ندرت طرازی نقش در و دیوارش آینہ جلوہ زار عجائب روزگار، و بلندی بے انتہائے سقف بامش اوج دولت جمشید و قباد، و آراستگی نشیمن ہائے ہر مقامش (۴) (۵)

نگارستان نقاش مائی و بہنراد، از توصیف شیرینی میوہ ہائیش زبان قلم شیریں، و بہ تعریف رنگینی گلزارش روئے کاغذ رنگیں، تاقیاس رسد، (۶)

وسعت تختہ ہائے ریاحیں، و تا خیال دود، کثرت نرگس و نسریں، داشت، شتافت، حضرت اصلی از فتح برج اریاکپم کرنل کوٹ را مورد نوازشات مجدد فرمودہ، و از کار مجروحان و مقتولان فراغ یافتہ، بوژکڑا رسید، و بمواقف مناسب اعلام افواج قاہرہ برپا گردانید، و باغ مذکور کہ قرارگاہ فوج مقہور، و اطرافش مترتب از

(۱) کرنل کوٹی نے یہ فیصلہ کر لیا تھا کہ سرحدی مورچوں پر حملہ کرنے سے پہلے آردن کیم پر قبضہ کرنے درمیان میں ایک نئی حائل ہونے کی وجہ سے یہ مقام پانڈیچری سے بالکل الگ تھا، جب لالی کو اس کی اطلاع ملی تو اس نے انگریز کمپ (چھاوٹی) پر ایک حملہ کرنے کا تہیہ کر لیا۔ چنانچہ مورخ ۳ دسمبر کو فرانسمیوں نے انگریزی چھاوٹی پر حملہ کر دیا لیکن اس میں انکو سخت ناکامی ہوئی اور بہت نقصان ہوا۔ دم۔ ڈی۔ اجول انگریزوں کے ہاتھوں اسیر ہو گیا۔ انگریزوں کی چھاوٹی ولیمپور سے کر مہائی تک وسیع کردی گئی \*

(۲) گھات کی جگہ۔ پوشیدہ ہونے اور چھپ رہنے کی جگہ۔ پوشیدہ ہو کر داؤ لگانے کی جگہ۔ (۳) نقاش۔ معور اور نام ایک لوہار کا جس نے سکندر کے واسطے نہایت تدبیر سے لوہے کا آئینہ بنایا تھا۔ (۴) ایک بہت بڑے نقاش کامل کا نام ہے جو روم کا رہنے والا تھا۔ اس نے نبوت کا چھوٹا دعویٰ کیا تھا اور نقاشی کو اپنا معجزہ گردانا تھا اس نے کتاب از رنگ تصنیف کی تھی اور لوگوں کو اس کے احکام کی طرف دعوت دیا کرتا تھا۔ (۵) نام ایک نقاش کا جو عہد حکومت شاہ اسماعیل صفوی میں بڑا مشہور تھا۔ (۶) ایک سفید پھول جو خوشبودار ہوتا ہے جس کو فارسی میں لسترن اور ہندی میں رسیوٹی کہتے ہیں \*

بیان پیش آمدن کل ولا درود صحرا بلشکر سرکار در عین تعاقب  
 قرار دشمن سراسر ادبار و انپاشتن آن و لشکر کشیدن بمحاصره قلعہ  
 و کیفیت بغاوت محمد محفوظ خان بہادر و متعین گردیدن  
 محمد یوسف خان بر انطفائے آتش آن فساد نمایان \*

از انجا کہ در عرصہ طلب بہر قدم مشکلی پیش می آید  
 و بہر دم دشواری عارض می گردد، حضرت اعلیٰ بعد تسخیر  
 تازین چون بسوی قلعہ پہولچری جوشید، کل ولا کہ بوسعت یک  
 کروہ سرا سرحد تازین و پایتہ قلعہ، بسان ظاہر ولا و باطن بلائے اہل  
 دغا، بدیدہ صورت شناس، زمینے قابل گذار اسپ و فیل می  
 نمود، و در خاصیت، مبکروئی سایہ را گردابی بود، مزاحم دید  
 و متوقف گردید، و برائے انپاشتن آن از سنگ و ریگ، مردم  
 معینہ کافی ندانستہ، بشراکت آنها خود دامن بکمرزد، و آستین  
 بمرقین چید، ازین معنی پیر و جوان لشکر سعی بر پختن کاه و  
 برگ و اشجار صحرا، و خیمہ و خرگاہ زایدہ و کھنہ، بکار برد، و در  
 ہفتہ عشرہ رامے بعرض می و چہل گزیر آورد، چون در فرصت  
 یک ماہ و چند روز راہ وسیع قابل عبور لشکر، کشایش یافت،  
 رود حایلہ نیز کہ از سمت جنوب بجانب شمال از اتصال خندق  
 الحاق بدریا داشت، بہ بستن سد عظیم، آتش از راہ دیگر بدریا  
 گذاشت، و بہکم دریا جوشی افواج متعینہ، بر سردار، قلعہ را  
 برنگ زورق طوفان کشیدہ، در گرداب محاصره گرفت، و متوجہ  
 ترتیب و بروج و مور جال، و تعویز و تدبیر ضوابط جدال گشت در  
 بحث این منطق، قبل از حصول نتیجہ، قضیئہ اتفاقیہ بغاوت  
 محمد محفوظ خان بہادر با تفاق پلّی تیمور وغیرہ مفاسید زمیندار،  
 و استعداد مخالفت سرکار، و تعمیر قلعہ مدہرا، و استعداد حیدر  
 علی خان و فرستادن سمیت رائے دیوان نواب شہید بسوی نظام  
 علی خان شنید، اگرچہ در باطن بسیار متامل، مستعد تعطیل

سمت دریا، بفاصلہ یک کروہش، موسوم بتائین بود، و بمقتضائے (۱)

تراحم و تزائف اشجار، مسطور، قلعہ ہزار دیوار تصور توان نمود، و از چیدن اتواب و آرامتن بروج، و پناہ گرفتن موسی لالی، استحکام کوہ فولاد می فزود، رسید، و تمامی افواج با تقسام جوئے چند، و تعیین سرداران اخلاص مند، در اختیار کرنل کوٹ گذاشت کرنل مذکور بزمین بندی مقامات مناسبہ و تدبیر وآرہ کشی گولہ ہائے مکرر متواصل زنجیر، چندانکہ ازیں سو اشجار می برید، فراسیس ازاں سو برہم می چید، و بترتیب ہر جہائے متعدد واسطہ جنگ، و بہ پناہ، و استحکام کمر ہمت مردم خویش از دلہی ہائے اقسام، بر پاداری و کوشش دلاوری تذک، می گردانید، و ملکت پرخاش جو سر رشتہ شکست و بست جانبین تادو ماہ کشید، روزے کرنل کوٹ در عالمی کہ ہمراہ رکاب خاص، با سواران معدود، دور دور اطراف اشجار مسطور می گردید، و از دور بین راہ در آمدش می دید، چند مزارعان راہ گذر را از تگاندن اسپ اسیر کردہ، و از انہا سراغ راہ پرسیدہ، و بحضور آوردہ مقید داشتہ، ہماں شب فوجے برہنمائی دوکس از انہا، بآن راہ راہی کردہ، صبحے خود با استقرار (۲)

مہ ۳ چہار فسون تمامی فوج، سینہ بسینہ مقابل پیش قدمی ساختہ، از مزاحمت مقابلہ فراسیس، تا نصف النہار متردد جدال بود، دریں اثناء محمد یوسف خان با جمعیت خویش از جانبیے با شجاعت در آمدہ، ہنگامہ عجیبے برپا، و معاجوق شب تاز، بر پشت دشمن ناماز رسیدہ، آشوب و بال پویدا نمود، و کرنل کوٹ صدائے اتواب را بشیر تاثیر تدبیر یافتہ، فوج خود ہم پیش کشید، لالی از آنت مہ ۳ طرفہ گریزے جز فرار راہ پھولجری ندید، و باہل رفاقت قلعہ بند گشتہ، ابواب قلعہ مسدود ساختہ، و اسباب حرب آراستہ، نوبت جنگ بخانہ خرابی خود رسانید \*

نشان را مرخص، و با ستعانت توفیق مستعان، روانه فرمودیم، باید که از نقد و جنس و اسباب و اجبه آن مهم، و تعیین دو ثلث فوج محافظ قلعه نهرنگر، و جمعیت از زمینداران علاقه خود، سریعاً تأیید مطلوبه جان مذکور نموده، روانه ترناویلی نمایند، و بنابر وعظ حق شناسی، و منع ناسپاسی برادر صاحب، ملک اسلم خان ملک خصال، رفیق والد م شهد رحمت استعمال را بمعنان خان مذکور سازند، و پیوسته متوجه امداد او و خبر گبران روداد هر دو قلعه مسطور بوده، اطلاع متواتر بشما لازم شناسند، نوشته مزین بمهر و بیض فرموده، خلعت و شمشیر و شصت هزار روپیه خرچ رساله، تفویض خان مسطور نموده، و رساله داران متعینه اش را بعطیات متفاوت اعتبار افزوده، روانه گردانید، و خود بر محاصره پهلوی که از پناه تومل شرقی و جنوبی بادریائے عمان، و جوی آب روان، و تعارض خندق عمیق دو طرف دیگر، جزیره ممنوع الوصول انسان بود، متوجه گشته، باهمه سخت کوشی محصور، بعد ریزش خون بساجان بازان فوج منصور، بروج متعدد آماده اتواب، موسوم به مور چال دمانید، چون سرداران فوج هند و فرنگ را برجا مقرر ساخت، هر برج باسم سردار متعینه اش حتی که برج مهاذی خیمه خاص باسم مور چال نواب، و برج کرنل کوٹ بنام کرنل، اشتها یافت، و اول از برج نواب، و بعد از آن از مور چال کرنل، و بعد از آن از بروج دیگر، شلک روزانه و شبانه اتواب و کرنال، آغاز، و توپ خانه فرامیس هم همان طور از بروج قلعه برق انداز گشت، بسکه هر گوله انداز فریقین، بسبب مهارت ذاتی شصت اندازی، نشان پردها اتواب یکدیگر می بست، گوله هر دو سر اکثر اوقات برهم می شکست، خداوند اقبال هرگاه که بقبول انعام فوج نصرت التیام، و کم فرصتی طعام و آرام، و کوشش علی الدوام، بشگافتن زمین، نقب بپایه دیوار رسانید، و بدینا می اتواب در فرصت قلیل از براندختن دیوار یک سمت و برجهای دهان اتواب قلعه، آمده خاک زمین گردانید، و فرامیس هم باوجود گرمی آویزش فوج محاصر، تابودن ذخایر، بمحض تعبیه سخت کوشی هر جنگ

تنبیہ و تخریب مقابل ' گردید ' لکن بمقتضائے حوصلہ کشورستانی ' در ظاهر خودداری ورزیده ' سرداران فوج ہند و فرنگ را طلبید و فرمود ' کہ پس از محنت ترددات سالہا ' و صرف خزائن زرو مال بے عد و احصا ' و قبول صد مشقت و ضرر ' و تلف چند لشکر و کشتہ شدن والد نامدار ' و سردادن نواب ناصر جنگ سردار ذی اقتدار ' وغیرہ بمعردیکہ الحال باہزار جدل و پیکار ' بمحض تائید کردگار ' نقش استیصال مرکز قرار نابکار ' نمودار گردید ' چنیں آبلہ بغلی سر با و جاع مفاصل جسم ملکی کشید ' اگر علاج آن بعد برآور دن خار پہولجری از پائے تردد خویش قرار دہیم و ہرمضمون

بیٹ —

سر چشمہ شاید گرفتن بمیل

چو پرشد نشاید گذشتن بہ پیل \*

عمل نکنم ' احتمال است کہ فساد بنیاد گیرد ' و دفعیہ اش دشوار پذیرد ' و انتقام آن بالفعل بہکم یک سر و دو سودا ' و یک بام و دو ہوا ' نمی سزد ' بمقتضائے تجربہ کاری و ہوشیاری ' صلاح دہند ' و تدبیرے پیش آرند ' احدے جز بہکم خداوندی حوالہ ندارد ' مگر محمد یوسف خاں بعفو جسارت این عرض سر بر زمین نہاد ' کہ در صورت حکم والا ' عنایت یک عنایت نامہ موسوم صاحب زادہ آفاق عمدۃ الامرا بہادر ' متضمن تقدیم تائید فوج ' و ما و جبش ' با بتغائے معرفت زمین داران آن نواح ' و میامن اقبال ممالک افتتاح ' با مہل و جوہ سر برہی این کار عہدالتا می توانم ہمود ' حضرت اعلیٰ ازین معنی خوشنود گردیدہ ' عنایت نامہ مطلوبہ اش ' بنام فرزند دلہند موصوف ' متضمن ہرآنکہ درین ایام ہرائے تادیب بعضے سرکشاں اقصائے ترناوبلی و مدہرا ' کہ بذریعہ حکومت مفوضہ برادر صاحب ' والا مناصب ' معلی مراتب ' مصدر افعال ناکامی ' و منشاء او ضاع بدمر انجاسی ' شدہ اند ' بصلاح دولت بے زوال ' و ایمائے فطرت اقبال ' محمد یوسف خاں تہور و جلالت

بیان عاجز شدن موسی لالی و قوم از قوت و مستعد گشتن

لشکر سرکار بیورش و مفتوح شدن قلعه از امان خواستن محصور

مقهورو مقید گردیدن لالی و لهری و غیره سرداران فراسیس و سر

افراختن رایت والاجاهی بر قلعه بجای نشان آن قوم سزاوار تباہی \*

المولف —

بیاخامه ام ہمتے ساز کن  
 دریں عرصہ لختے تگ و تاز کن \*  
 تو آئینہ جلوہ ہائے کہن  
 نمایندہ رنگت پر انجمن \*  
 نوي میدہی نقش پارنیہ را  
 پسین می کنی حال پیشیہ را \*  
 چنان کار ہرکس بہر داختی  
 کہ گویم کہ آن کار خود ساختی \*  
 تو آئی کہ در ہر مصاف و ستیز  
 سہمدت بر اعدا شدہ گرم خیز \*  
 کشادی بسے قلعہ استوار  
 فگندی بسا سرکشاں را زکار \*  
 فرامیس را بر گرفتہ حواس  
 زمیڈاں برآندی بصد بیم و یاس \*  
 دواں حربہ ریزاں نگندہ کلاہ  
 بکنج حصارش برائے پناہ \*  
 تو نواب مارا نمودی دلیر  
 پگے صید رم خوردہ مانند شیر \*  
 کریزندہ با آنکہ شد قلعه بغداد  
 زیادہ زمیڈاں رسیدش کزند \*

و واردات تعب و محنت، و عادت کجکلاہی تسخیر قلععات دکھن،  
 دریں کار ہم روز و شب، از دست و دندان مہنت تیغ کشیدن،  
 جرات، و شدت لب گزیدن عداوت، بکار برد، و بعد صرف سرمایہ  
 قوت، و سدراہ اطراف، از تنگ گرفتن فوج سرکار، و جہازات انگریز  
 تہور شعار، بجائے غذا گوشت بدن، بعرض شراب، خرن خود  
 خورده، آخر الامر از بیچارہ گی فریاد رسمی کمک، مایوس گردیده،  
 بدرد بے مددگاری انسرده، خداوند دولت بلحاظ تنگی جال محصوران  
 قلعہ، رایت امن و امان، بمنادی اطمینان آبرو و جان، و صلای  
 طعام سه روز در سرائے مہمان، استاده کرده، قلعہ از مردم پناہ  
 گیر خالی ساخت، و بعلي رضا خان نکاشت، کہ ہراس سابقہ، و  
 وسواس مالفہ از دل یکسو نمایند، و مارا در مروت و پاس ناموس در  
 حفظ آبروی خود، زیادہ از برادر انگاشته بیاہند، می شاید، کہ از  
 جمیع وجوہ محفوظ مانند، و جاگیر خاطر خواہ، و سزاوار فراغت  
 و رفاه، یابند، ازیں معنی مادرش، معہ ہمہ متعلقان حسین دوست  
 خان، از ان زندان خلل آبرو و جان، بکمال اطمینان برآمد، در دارالامان  
 لشکر نصرت افتقران، در آمد، و بہمان نوازی حضرت اعلي شادکام  
 مدارات طعام و خلاع و سوار پیا گردید، و بحصول بار بردار، وغیرہ  
 اسباب بحیثیناپتن رسید، و پروانہ حضور در باب معاش آنها بنام  
 میر اسد اللہ خان نایب صوبہ آرکات نیز، شرف صدور بخشید، و خان  
 مذکور ظاہراً زبان بعد و بیمان آراستہ بمقتضائے تعریف باطن شبہ  
 طوفان دریا، و رفتن جہازات انگریز براے پناہ مامن، از قلعہ  
 بر آمدہ بسواری کشتی سہب جنوب راہی و آنقدر مفقود الاثر  
 (۱)

کشت، کہ حالش گوش احدے نشنید —

دریں ورطہ کشتی فروشد ہزار

کہ پیدا نشد تختہ بر کنار \*

(۱) مورخہ ۳۰ دسمبر کو مصنف طوفان تھا اسی سبب بہت سی کشتیاں ہانڈیچری  
 روانہ ہوئیں رضا علی خان اسی طوفانی راستہ میں کشتی میں سوار ہو کر ناکہدم  
 ہوئے ہوئے ملوں روانہ ہوئے \*



کہ چوں گشت توفیق حق ہم رکاب  
 با قبال نواب والا جناب \*  
 فراسیس را چوں نگوں شد لوا  
 چگونہ شدش پوچ پادر ہوا \*

امروز قاصد قلم را پس از رے نورڈی سالہائے بی شمار وصول  
 منزل مقصود است، کامیابی او باید دید، و نہال راقم را بعد  
 آبیاری مدتہائے نہر افکار موسم ثمرگاہ سود است بد و دست می توان  
 چید، چوں موسی لالی از پنجنہ شجاعت خداوند دولت تنگ  
 آمدہ سخت جانی و سنگدلگی خود در حالت خلایق قلعہ از ملایک سکنتہ  
 قدیم و جدید، و بقائے سراسر فزائے مردم جنگی مثل گرفتاران  
 قید جدید، کہ عبارت از مقیدان سلسلہ قومیت و ننگ، و قدمائے  
 ہند و اسارائے زنگ است، فضولی مقدور جنگ دید، و ہر مردم  
 فوجش آنقدر سختی و گرسنگی و لاجاری وارد کردید، کہ بقیہ ضرب  
 توپ و تفنگ چندے بقوت بکوفتہ رنج زندگی بردند، و عاقبت  
 (۱)

کار از پیے غذائے مردند، و واماندگان بیض گیاه و زاغ و زغن و سگ  
 و گریہ وغیرہ ناخوردنی خوردند، و بسبب حواس قطع نظر از حرکت  
 دست و پا نالہ جانکاهی نمی توان بر آوردند، و مبارزان سرکار از راہ  
 عقب بدیوار رسیدہ، و دروازہ اش شکستہ، ہمت بہ تخریب دار  
 الفسادش بر گماشتند، و پایہ اش کندہ از امتلائے باروت برائے  
 آتش دادن، و ہرباد کردن، و دود از دماغ عد و ہر آوردن، انتظار  
 حکم داشتند، عاجز گشتہ، بصلاح ہمگی سرداران فراسیس راہے  
 را با چند سردار با پیام صلح بعضور فرستادہ، معرفت کرنل کوٹ  
 جہت تفریض قلعہ التجائے مہلت ہشت روز و امنیت یورش  
 و قتل درمیان نہادہ، حضرت اعلیٰ بتصمیم عزم معاوضہ یورش و

(۱) محاصرہ کے بعد پانڈپوری میں غذا کی اس قدر قلت ہوگئی کہ فوجی  
 مہاشی اور شہری بھوک سے بے تاب ہو گئے یہ دیکھ کر لالی معمر ہی میں بھیجے  
 ہندوستانوں کو شہر سے نکالنے پر مجبور ہو گیا۔ مورخہ ۲۷ نومبر کو اس نے ایک  
 ہزار چار سو ہندوستانوں کو شہر سے نکال باہر کر دیا۔

برو گشتم میدان تدبیر تنگ  
 زیاریدن ابر توپ و تفنگ \*  
 کنونش بجز صلح ما را نماند  
 و رائے امان خواستن جا نماند \*  
 چو نواب ما تیغ دارد بکف  
 پس انتقام گناه سلف \*  
 تو بس کن زخون بر فلک رنگ شد  
 ز بس کشتگانش زمیں تنگ شد \*  
 عدورا بگو پیش آرد نیاز  
 ہم آید ز کردار پیشنه باز \*  
 امید است از رافع عام او  
 توقع ز احسان مادام او \*  
 کہ بخشد اگر خاک بوسی کند  
 کند صلح گر چاہلوسی کند \*  
 ز جهد تو گر صلح یا بد ظهور  
 عدو بسته گردد نشیند فقور \*  
 خرامد با قبال اسکندری  
 چو نواب در قلعه پہلجری \*  
 فرازد دران رایست نام خویش  
 بیابد ازان فال آرام خویش \*  
 بہ بینم کہ از زر فشانی او  
 جہانبائی و قدردانی او \*  
 بجلد و کاریک سازی امیر  
 فرامیس را با چنان دار و گیر \*  
 ترا تاکھا بہرہ مندی رسد  
 ز احسان او سر بلندی رسد \*  
 غرض آنچنان کی ز تدبیر کار  
 کہ بندم دریں صفہ رنگیں نگار \*

منصور از دار و گیر مردم مقہور ہنوز نیا سود، کہ جہازات فرامیس  
با ذخائر، و جمعیت متکثر، از مورس سرکشیدہ، و از دور علامت  
صرف خداوند ممالک کشا، و بر لنگر گاہ جہازات انگریز بحر پیدمانیدہ،  
ادبار خویش فہمیدہ، برگشتند، و براہے کہ آمدہ بودند رفتند \*

بیان تشریف فرمودن خاص بدیدن قلعہ یھولچری واداعے شکر

عطیہ الہی و نذر گرفتن از ملازمین و العام دادن بآنها و روانہ ساختن

موسی لالی و لہری بولایت انگریز و شکستن قلعہ مذکورہ بپاداش<sup>(۱)</sup>

شکست قلعہ دیونام پٹن \*

ہروز منتخب روز ہای سال، و ساعت اسعد ساعات اقبال،  
خود بدوامت و اجال، و شان و شکوہ بیہمام، سوار شدہ، بمحردیکہ  
دروازہ قلعہ را باب الفتوح سعادت و انصال، فرمود، سراسر حصار، از  
آغاز اتواب بے شمار، خندہ بے اختیار، بر خرابی حال فراسیسان  
نکبت مال نمود، چون در میدان وسیع معاذی حویلی موسی  
ڈبلکس (ڈیوپلے)، جلوہ گر فرما کر دید، شلک بنادیق بآئین  
آداب سلام حاکم از فوج قاہرہ ہند و فرنگ، بتازگی جوشید،  
در انجا از سواری فرود آمدہ بر کرسی اسنناد، و اذان خواندہ سر بسعدہ  
دوگانہ تعیت الاحسان حضرت سبحان نہاد، و در حویلی مسطور  
کہ از صنائع خصوصیات دوران و بدائع منتخبات امکان معمر،  
و از محاسن شان و ترکیب مرغوب، موصوف من جمیع العیوب  
دور بود، بتازگی طرح دلپذیر، و طرفگی طرز تعمیر، جلادیدہ مینا،  
و صفائے دل مصفا، می فرمود، و معادن زر صرف طلاکاری آرایش  
دیوارش توان گفت، و سفاین گوہر غرق آبداری صحن ہموارش،  
آئینہ ہای در صورت نمایی جلوہ گوناگون، و ستور ہائے عمارت

(۱) موسی لالی اور لہری کو قید کرکے مندراس لایا گیا اور جہاں سے وہ انگلستان  
بھیج دیے گئے کچھ دنوں بعد حکومت انگلستان نے انہیں فرانس جانے کی اجازت

قتل قلعه چیت پیٹ' کہ در زمان سابق از دست جلادی  
 فراسیسان سرزده بود' در عبارت صلاح مشروطہ فرصت' معنی  
 انتظار کمک و برگشتن صورت کار پنداشته' از قبول آن اگرچه  
 پہلو تہی نمود' لکن بیاس مبالغہ سرداران انگریز' و وضوح قانون آن  
 قوم راضی گردیده' و کلا را بار داد' و بمنع تعمیر قلعه' و سردادن توپ  
 و بندوق' و اذن اشترائے قوت ہر روزہ ہر نفر' از بازار لشکر و نصب  
 محافظین گرد حصار' و رخصت و کلاے پیام گذار' ہر جمیع امور قلعه  
 ضبط اختیار خویش نهاد' و ہر گاہ کہ مستر بگت گورنر چیناپٹن با متاع  
 مصالحت ہسواری جہاز حاضر و کامیاب ملازمت گردید' خلش  
 بطون او و سردار لشکر کہ مرقوم صفحہات صدر است' مرتفع گردانید'  
 و بعد امضائے مدت معہود نہم جماد الثانی سال یکہزار و یکصد  
 (۱)

و ہفتاد و چہار ہجری بمہرہ اداے نماز صبح ہر فیل فلک تمثیل' کہ  
 ہمان روز بنام فتح لشکر نامدار' و در جنگ اعانت دیونام پٹن  
 ہسواری خاص نسبت بقوج فراسیس' باعث انتشار شد' سوار گشت'  
 و با تمامی حشمت فوج ہند و فرنگ و قتیکہ موکب خاص تا  
 دروازہ قلعه رسید' اقبال بخت ازلی' از دست سرداران فراسیس'  
 معرفت سرداران انگریز' مفاتیح ابواب مفتوحہ اش' بحضور رسانید'  
 ہمانجا نصب قیام مقام فرمودہ' از اتواب سرور' و شادیانہ فوج  
 منصور' عالمیای را محفوظ ہماع میمنت ہاے نامحضور گردانید'  
 و سرداران فوج بقلعہ در آمدہ' بعد گماشتن مردم محافظ ہر جا'  
 و بندوبست واقعی کارخانہ ہا' تقید موسی لالی و موسی لہری وغیرہ  
 سرداران فراسیس' چون رایب فراسیسی فرو انداختند' و نشان  
 والاجاہی بلند ساختند' بخت اعدا نگون گشت' و طالع احبابلندی  
 گرفت' و از گریہ معاندان' و خندہ ہوا خوانان' آب و رنگ گلشن  
 اقبال ازلی' رونق عجیبی داد' و قرنائے نوحہ و احسرتاہ اغیار' با  
 دمامہ تہقہ و واہ واہ انصار' ساز شادیانہ فتح و ہپی رامناسب افتاد'  
 چہار ساعت از سر بلندی نشان سرکار نگذشتہ بود' و اہتمام فوج

فرمود، و عمارت موسی دبلکس ساخته سنگ سیاه که از شکست حویلی قلعه چیناپتن در زمان تسخیر و اختیار بی اعتبارش در پهلجری آراسته بود، انگریز این بار شکسته بر جهازش برداشته باز در چیناپتن قائم نمود، و دیهات جاگیر پهلجری متعلقه قدیم آرکات حسب الامر حضور مفوض میر اسمدالله خان گشت، و نقش کار نهویکه مطلوب پرا خوانان بود، بر صفحه مراد نشست، وقت خرابی حال مقایر مفاد اللم ترکیف فعل ربک بعد، و زمان شکست و هدم قلعه و عمارت آن مضمون لرم ذات العماد التي لم یخلق مثلها فی البلاد، هنگام تصرف سابقه آنها بر ممالک معنی و فرعون ذی الاوتاد الذین طغوا فی البلاد، و از دیاد تظلم آنها فاکثروا فیها الفساد از دست شجاعت خداوندي بآنها رسید، فصب علیهم ربک سوط عذاب، بر خاطر اهل اسلام و انقیاد می گذشت، فی الواقعه دفع اهل فساد از جانب حق موضوع اصلاح حال عباد است، و پس، دران زمان حضرت اعلي تعجید جلوس علي گوهر شاه عالم بر سریر سلطنت پند در یافته، عرضداشت متضمن تهذیب جلوس مع یک هزار و یک صد اشرفی سکه مجدد و حقیقت فتح پهلجری و نذرش باکلید بائی تازه ساخته طلابصحابی خواجه شمس الدین خان وکیل بنایکید گذرانیدن آن باتفاق مستر کلیدوس که بعد رفع محبله حسین دوست خان بولایت رفته از حضور شاه انگریز معزز خطاب لرت گشته، باز دران زمان به بنگاله رسیده بود، روانه فرمود، خان مذکور حسب الحكم به بنگاله رسیده، از لرت مسطور ملاقی گردیده، بصوابدید، و اتفاق بحضور شاه که همانجا آرایش سند شاهی داشت عرضداشت گذرانیده، هرگاه که جواب آن مشعر تحسین و آفرین فتح قلعه پهلجری و پذیرائی نذر جلوس خاص و فتح قلعه مذکور عنایت خطاب والا جاهی با پنج فرمان خطابات و مناصب بنام هر پنج فرزندان نامدار حاصل ساخت، تشریف رخصت یافت کیفیت و رودش بمحل و مقام پیرایه انکشاف خواهد آراست، اگرچه دیباجه کتاب دفتر اول بر

معذور تحمل سقف گردوں، معمارش سزاوار داعیہ فریادی، و بانیش مستحق غرہ شدادی، گلبن قلم کاری نقاشش، بهسبب موسم رنگ می گردانید، و تصویر صورت نگاری مصورش، روز سخن میکرد، و شب می خوابید، با قضاے تماشا خرامیده مسند جلوسی آراسته، حکم بار عام داده، از سرداران لشکر آداب تهنیت و نذر پسندید، و از عطائے فیل و اسب و خلعت و زرو گوهریکے را مبالغت غیر مترقب بخشید، و بعد حکم امن و امان ساکنان شهر، موسی لالی و لهری را بر جہاز روانہ ولایت انگریز فرمود، و سمع دریا تشریف بردہ آستین چیدہ، بدست مبارک از بیل دو خشت دیوار قلعه کندیدہ، یکے بدریا افکند، و ثانی بر نثرنگر روانہ نمود، تا مشتہر شود کہ مقاومت با اہل دولت ہمیں نتیجہ دارد، و تخم شقاوت جمہور ضلالت، ہمیں نہال می آرد، بعد ازاں حکم بانہدام در و بست آن کرد، و باین خطاب رو بجانب ہر دو سردار مذکور آورد، کہ اگرچہ در زمان سابق بموجب امر والد شہید حفظ دیو نام پٹن و رہائی چیناپٹن از دست فراسیس پر مکر و فتن، بعمل در آوردم، لکن الحال قلعه پھولچری بتدارک تسخیر چیناپٹن گرفتم، و بتلافی دیو نام پٹن منہدم ساختہ، حق اعانت قسمیکہ باید بکار بردم، و این قلعه بد و ستانم اہل کمپنی انگریز، برائے انتفاع تجارت، و اسبابش بسرداران فوج، بجلد وئے محنت و شجاعت بخشیدم، و می خواہم، کہ ہمیں سرشتہ اعانت نیمابین قوم شما و اولاد ما ابداً باقی ماند، و ہر کہ ازین تخلف ورزد، از سلسلہ خود نبا شد، چنانچہ ہمہ سامان بہ اہل انگریز بخشید، مگر منجملہ آن آئینہ ہائے کلاں و اشعار بلور چراغاں و کرمیہائے مختلف الاختراع و تصاویر مرغوب الاوضاع و غیرہ مع دو تصویر بادشاہ فراسیس و زوجہ اش کہ بموجب ارقام سابق پیشتر شاہ مذکور از ولایت در ایام تحریک سلسلہ مصالحت بحضور فرساده بود، و بسبب آنکہ مسترد گشت، موسی ڈبلکس در حویلی خرویش منصوب نمود، از آنها بقیمت زر خطیر گرفته بہ نثرنگر مرسل

و بندوبست ملک، اقامت خود در قلعه پالم کوته، خلاف صلاح فهمیده، از آنجا در خارستان پلي تيور، زمیندار آن نواح، که از دقت خار بنها محروم تاب آفتاب، و ماسون از صدمه هوا و سیلاب، بود، خرامیده، زمیندار مذکور را از خطاب فرزندی امتیاز بخشید، و بار جاع هفده پالیگاران آن سرزمین، بهمت به حفاظت خارستان صدر مصمم گردانید، محمد یوسف خان اول قلعه پالم کوته، بمحاصره پانزده روز بصلح گرفته، در حصانت قلعه دار سرکار گماشته بنابر بار یابی ملازمت بهادر موصوف، بسعی تمام برحد خارستان رسیده، و راه نیافته، باتفاق تونگمان و غیره زمینداران همراهی، از چند سمت بقطع اشجار، راه عبور لشکر کشاده، اندرون خارستان در آمده، شورش آنکشیخته، قابوئی دست اندازی مایه فساد می دید، بناء علیه از زمیندارانیکه شریک پلي تيور بودند، بعضی رفاعت گذاشتند، بعضی اگرچه شراکت اشتعال آتش آفات، و خان و مان سوزی دیهات داشتند، لکن بمجرد استماع فتح قلعه پهلوالجری منتشر و پناه گزین موافق خود با شدند، مگر فقط پلي تيور در پناه پاله خویش، از بد جویری و کم ساغری، به پشت گرمی بلهائے چند، حرکات سرکشی داشت، خان مذکور بآمیزش و پیروی قدمائے آن صحرا، او را بحضور و اسیر، و با عنوان و انصارش مقتول، و یکی را از واران او بعد اخذ نذر و جرمانه، قائم مقامش ساخت، و بهادر موصوف را مقید گردانیده، در قلعه پالم کوته آورده، به نظر بندی گذاشته در همگی منکتر و ترناویلی و مدیره، از رفع آشوب انحراف منصرفان، و اجرائی ضبط سرکار فیض نشان، رونق افزود، و از قطع خارستان آن نواح را باغ و بستان، امن و آسان نمود، و قدیکه رایات اقبال از پهلوالجری نهضت و سرحد تجاور را ساحل بحر سعادت، فرموده بود، عرضداشت خان مذکور، مشعر تهنیت نظام مهام مرجوعه، و تقید محمد محفوظ خان بهادر، مع نذر با عرضداشت و نذر عمداً امر بهادر، از نظر گذشت، و خاطر مبارک بغایت مسرور، و عنایت نامه جات بنام فرزند دلپند، متضمن توصیف سر برایی افواج و اسباب مطلوبه،

حقیقت فتح پهلجری معین ساخت، لکن خاصه تفصیل نگار انجام حقائق مدہرا و ترناولی و نیلور و ایلور برعایت آنکہ سلسلہ اش در صدر آغاز گردید، در ہمیں صرفہ تحریر شناخت، چنانچہ می نگارد، و مننت مطالعہ اہل نظر بر خود می گمارد \*

بیان رسیدن محمد یوسف خان بہمدہرا و ترناولی و بندوبست

آنجا و رسیدن محمد محفوظ خان بہادر بحضور \*

بسکہ اقبال ازلی، و شجاعت بی خللی، حضرت اعلی حاضر حال ہر دشوار، و باعث دفع اشرار بود، از حکمے تسخیر ملکہ می نمود، و از عزمے در قلعہ می کشود، چنانچہ محمد یوسف خان بر طبق مطور مسطور مامور اصلاح امور مدہرا و ترناولی از مقام پهلجری قبل از فتح آن مرخص حضور و موصول نئیرنگر و مشرف ملازمت عمدۃ الامرا بہادر گشتہ، فرمان خاص رسانید، و از تردد رسائی بہادر ممدوح کہ باوجود خورد سالی و نا تجربہ کاری بمحض جوہر ذاتی بموجب حکم والد ماجد در فرصت دہ دوازده روز از جمعیت سرکار، و احضار تونڈمان وغیرہ زمین داران آنڈیار، فوج شایستہ پیادہ و سوار، و اتواب و امباب بسیار، سازوار ہراس اشرار، مناسب رعب و اقتدار پایدار، مرتب و مفوض ساخت، تقویہ و ہمت تمام یافتہ، آواز کوس نہضت لشکر عدو تسخیر بلند کردانید، چون مفاسید سرکش ازیں خبر بی حواس، و مضطر گردیدند، و بسان شغلاں در خارستان خزیدند، بمقتضائے تعارف پیشین در ہر منزل تالیف رعایا و نصب عمال سرکار نمودہ، و مردم قلعہ مدہرا را باوجود ہمایش خود منحرف و مستعد جنگ دیدہ، و محاصره گردیدہ، باظہار خوف خسارہ جان و مال، و طرح نقب و مورچال، بی جدال و قتال، مسخر و با جمعیت ما وجب، تفویض قلعداری ساختہ، بسوے قلعہ پالم کوٹہ عرف ترناولی روانہ، و محمد محفوظ خان از آکھی دریا جوشی فوج ظفر موج، و کشایش قلعہ مدہرا،



بیان نهضتِ رایات اقبال خاص بغرم تصفیہ فساد نیلور مامور  
 شدن محمد یوسف خان برنیاست حراست ملک مدیره و ترناویلی  
 بهکم حضور رسیدن موکب رکاب به چینا پٹن و صدور فرامین  
 علی گوهر شاه عالم پادشاه متضمن عطاے رتبہ فرزندی و خطاب  
 والاجایی بخود بدولت و خطابات و مناصب بہر پنج فرزند خاصہ  
 بطن نواب بیگم \*

خود بدولت بعد اطمینان بندوبست امور مدیره و ترناویلی و  
 آمدن برادر شریف یعنی محمد محفوظ خان بہادر محمد یوسف  
 خان را با اعتماد کردانی و جان فشانی او ہر معاملت و محافظت  
 ہر دوتعلقہ مذکور وغیرہ تعلقات ملحقہ اش مقرر و روانہ نموده  
 و مدارالملك برادر خورد و عہدۃ الامرا بہادر را بھراست قلعہ نٹہرنگر  
 مسلط فرمودہ خود بحشمت و سعادت بارادہ و انتظام مہام مخقلہ  
 نیلور با محمد محفوظ خان بہادر و عہدۃ الامرا بہادر برادر و  
 فرزند از نٹہرنگر نهضت فرما گشتہ محمد پور عرف آرکات رسیدہ  
 عہدۃ الامرا بہادر را بر مسند ریاست صوبہ آرکات نشانیدہ میر  
 اسد اللہ خان نائب آنجا را بہ نیابتش گذاشتہ بچینا پٹن تشریف  
 آورد ہمدراں مقام خواجہ شمس الدین خان وکیل خاص و مستر  
 کلیوس مخاطب بلاژد کلیوس با فرمان شاہی در جواب عرضداشت  
 متضمن پذیرائی نذر و تحسین تسخیر پہولجری و خطاب والاجایی  
 مع پنج فرامین موسوم صاحبزادگان با عطیات خطابات و منصبات  
 مفصلۃ الذیل رسیدہ شرف اندوز ملازمت و ہاریاب بارگاہ فضل  
 و مکرمت گردیدند \*

و موسوم خان مذکور، محتوی تعسین تهور و جلالت نمایان، و محافظت برادر شریف و آوردنش به حضور، مرسل گشت، و خود بدولت متصل تجاور رسید، و پرتاب سنگه راجه آنجا را از استقبال رسیدن، و ضیافت و پیشکش گذرانیدن، و ملتجی بتوقف گردیدنش، مفتخریک روزه مقام، و بعطائے اسپ و جواهر با و، و عنایت خلعت و اسپ جداگانه بما ناجی را و دیوانش مقضی المرام گردانیده، و از انتهای پیشتر و اتصال فته رنگر، فرزند سعادت مند را، که با همه اعیان، و شکوه و ثروت بیکران، مستلزم و مستقبل رکاب گردیده، مورد مبالغت نمایان فرموده، از زیارت روضه مطهر حضرت نقهر لای قدس سره، تحصیل برکات نموده، به تشریف فرمائے قلعه، از دریافت حسن معاملات فرزند خورم، و بهال متعینان صداقت شعارش، مظهر آیات لطف و کرم، و بموجب استحقاق مشایخین و علما، بشکرانه حصول فتح پهلجری، و رفع فتور خانگی، و رشد و لیاقت فرزند عزیز، دریائے مواج عطا و سحاب نیاں هم، گردید، و از آگهی تشریف، آوردن برادر شریف، با اهتمام خان مذکور، بفاصله یک منزل فرزند را با عظمت و حشمت بتاکید تقدیم آداب عمومی، مستقبل فرستاده، و از دریافت متصل رمیدنش، یعنی بیرون قلعه خود بدولت بآداب استقبال و گذارش نذر بزرگان، سر بر قدم نهاده، عبائے شیخی و عمامه درویشی که از ادبار کروفر دنیوی اختیار نموده بود، از بدنش بکمال لهجاست و سماجت، مبدل به پیرایه فاخرانه امیرانه گردانیده، بعد نثار جواهر بے شمار، با عزاز و افتخار، در قلعه آورده، از نوازش شادایانه نشاط، و سردادن اتواب رساله انبساط، رسوم تهذیب مجدد بجا آورده، فرودگاه مشین، قابل اومع متعلقان و اهل خدمات و خدمت گذار، و کارخانه جات واجب امرائے ممالک اقتدار، و جاگیر کثیرالحاصل و عظیم المحصل مقرر و معین نمود، و روز بروز از معمول دوام محبرائے خود، و پاسداری و دلجوئی با عزتش بآن مرتبه می افزود، که برادر بزرگ شرمندگه کردار پیشینه خویش گردید، و بلحاظ خلق برادر خورد ندای می کشید \*

احسن تخت نشینی ما، و موجب تہسین فطانت و شجاعت آن رکن ایوان مجید و بہاگشت، در جلدوئی این خدمت نمایان، یعنی تذبذب سرکشان بمقتضائے جلال مکارم شاہی، و جزایل مراحم ظل الہی، بعطائے مہابت، فرزند و امیرالہند والا جاہی، و خلعت ہفت پارچہ، ملبوس خاص، و جیفہ مرصع مع پرگیر، و کنتھی سرورید، و سرپیچ مرصع، و مالائے سرورید، و یک اشرفی، و دوروپہ سکہ مبارک، بابت جشن سال نهم، و شمشیر و خنجر مرصع، و انسپ باساز مینا، و فیل باطلا، و یروناگی سواری خاصہ، سرفراز فرمودیم، و بغز تیمکہ شایان صدق و وفائے آن خیر خواہ است، در زمرہ امرائے عالی شان معزز نمودیم، باید کہ شکر این مراتب عظمیٰ و مناصب علیا بجا آورده، بر مقام پائدار حسن عقیدت مستقیم بوده، ما بدوام و اقبال را متوجہ حال خیر مال خود دانند، و در تخریب اعدائے دولت روز افزوں، و ترتیب اولیائے سلطنت ہمایوں، اہتمام تمام و انتظام مالا کلام لازم حال سعادت مال خود شناسند، و ہمیں سکہ مسکو کھائے مرسلہ را دران حدود رواج دہند \*

شرح فرمان بہر علی گوہر شاہ عالم متضمن مذد خطاب

و منصب بنام غلام حسین عرف عمدۃ الامرا بہادر فرزند کلان

خاص \*

امارت و ایالت مرتبت، حشمت و شوکت منزلت، زبڈہ خوانین بلند مکان، عمدۃ ہواخروان عالی شان، دانائے رموز دین و دولت، شناسائے اسرار ملک و ملت، اعتماد سلطنت کشورکشاں اعتقاد خلافت و فرمانروائی، دتیکہ یاب سراپر سلطانی، رمز شناس عالم مزا جدائی، در دریائے خاندان صفوی، گوہر معدن تبارمادات مرسوی، عمدۃ الامرا معین الملک امد الدولہ حسین علی خان بہادر ذوالفقار جنگ سپہ سردار، مشمول تفضلات بے غایات بوده بداند، کہ دریں وقت میمنت اقتران آن فدوی خاص را، بمنصب ہفت ہزاری ذات، و ہفت ہزار سوار، و خلعت فاخرہ ملبوس

## شرح فرمان علي گوهر شاه عالم ياد شاه در جواب عرضداشت

### حضرت اعلي \*

امارت و ايلات مرتبت، شوکت و شہامت منزلت، دانائے امور سلطنت عظمي، وائف اصرار خلافت کبري، صاعد مصاعد دين و دولت، شناسايے مراتب ملک و ملت، طرازندۂ بساط حشمت و عظمت، فرازندۂ لوايے فتوح و نصرت، سرخیل دلاوران معرکہ رزم، سرفراز مبارزان با عزم، قوت بازوے سلطنت و کشور کشائي، نص خاتم خلافت و فرمانروائي، جوهر مصمام يکرنگي و وفا، فروغ محفل صفت و صفا، برگزیدۂ يک رنگان حق گذار، استظہار مجاہدان دیندار، دقيقہ مآب سراير شايي، رمز شناس اصرار ظل الهي، محرم دلکشائے مجلس خاص، انيس خلوت سرائے صدق و اختصاصي، ظفر آرائے معرکہ کشور ستاني، علم افراز عرصۂ جہانباني، قدوۂ خزانين بلند مکان، عمدہ امرای عظيم الشان، ناہج منہاج عظمت و اجلال، باني مباني دولت و اقبال، پژریشہ شجاعت و مردانگي، دانائے امور مملکت و فرزاني، فدوي خاص الخاص سعادت اختصاص، امير صايب تدبير مہالک مدار، مشير روشن ضمير عالي مقدار، لایق العنايت والاعزاز، لازم الاحترام والامتياز، فرزند عزيزاز جان، سزاوار اکرام و احسان، رکن رکين بلند پایگاہ، نواب امير الہند والا جہ، عمدۃ الملک آصف الدولہ محمد علي انورالدين خان بہادر ظفر جنگ سپہ سالار، بشمول جلايل عواطف شايي، معزز و مباہي، بودہ بداند، کہ دريں ہنگام ميمنعت قران، و آوان بھجت سامان کہ کوس نصرت، و شادمانی، بلند آراز، و ابواب فرحت و کامراني، برررئے اميد عالميان باز بود باعرضداشت آن قوت بازوے خلافت، مشعرتہنيت جلوس با سعادت مابدولت، برسرير سلطنت، و بشارت استخلاص قلعۂ پھولچري، از پنجہ مخف کير فراميسان سراسر شقاوت بايک ہزار و یکصد اشرفي مسکوک مکہ مجدد، و دو عدد ساعت شمار مرصع فرنگستان کار، و مفتاح طلائي نوتسخير مذکور، از نظر انور گذشت، و مبشر تفول .

شرح فرمان شاهی بہرہ ایضاً متضمن سند خطاب و منصب باسم  
 محمد منور فرزند دویم عرف مدارک الملک بہادر  
 کہ بارثانی مطابق مندرجہ دفتر ثانی در جلدویہ تسخیر تہاور  
 از پیشگاہ شاهی بخطاب امیر الامرائی مفتخر گشت \*

امارت و ایالت مرتبت، شوکت و حشمت منزلت، زبده خوارین  
 بلند مکان، عمدہ پوا خواہان عالی شان، دانائے مدارج دولت خواہی،  
 واقف معارج الطاف بادشاہی، اعتماد سلطنت و کشور کشائی، اعتضاد  
 خلافت و فرمان روائی، محرم رموز مملکت و جہانبانی، آگاہ اسرار  
 عظمت و کامرائی، در دریائے خاندان صفوی، شمع تبار سادات  
 موسوی، مدار الملک روشن الدولہ، حافظ محمد منور خان بہادر  
 بہادر جنگ، امیدوار تفضلات خاص بودہ بداند، کہ دریں ایام  
 میمنت سر انجام، آن فدوی خاص را بعطائے خلعت ملبوس خاص،  
 مع جیفہ و سر پیچ مرصع، و ماہی و مراتب، و منصب شش ہزاری  
 ذات، و شش ہزار سوار، و ہالکی جہالردار، و خطاب مدار الملک  
 روشن الدولہ حافظ محمد منور خان بہادر بہادر جنگ، سرفراز  
 فرمودیم، باید کہ شکر و سپاس این مواہب بے قیاس بجا آوردہ  
 بصدق ارادت و دولت خواہی سرکار والا ثابت قدم و راسخ دم باشد  
 و تفضلات مارا در حق خود روز افزون داند \*

شرح فرمان شاهی بہرہ ایضاً متضمن سند خطاب و منصب  
 باسم محمد انور عرف سیف الملک بہادر فرزند میوم خاصہ \*

حشمت و شوکت مرتبت، امارت و ایالت منزلت، زبده  
 خوارین بلند مکان، عمدہ پوا خواہان عالی شان، شناسائے مراتب الطاف  
 شاهی، دانائے مدارج خیر اندیشی و دولت خواہی، اعتضاد خلافت  
 و فرمان روائی، اعتماد سلطنت و کشور کشائی، واقف اسرار  
 کامرائی، محرم امور سلطنت و جہانبانی، در دریائے خاندان صفوی،

خاص، مع جیغہ و سر پیچ مرصع، وامای و مراتب، و پالکھی جہالردار، و خطاب عمدۃ الامرا معین الملک اسدالدولہ ذوالفقار جنگ، سپہ سردار سر فراز فرمودیم، باید کہ شکر و سپاس این مواہب بے قیاس بجا آورد، بصدق ارادت و دولت خواہی سرکار والا مشغول باشد، و تفصیلات مارا در حق خود و زافزون داند \*

شرح فرمان سند التمغای کرناٹک پایاں گھاٹ و بالاگھاٹ بمہر و

### موسوم ایضاً \*

دریں زمان مسرت توامان، فرمان والا شان واجب الانعان، صادر گشت، کہ تعلقات کرناٹک، پایاں نگھاٹ و بالاگھاٹ و دیوانی آن مع قلاع اہتمام زمینداران و تعلقہ داران از کنارہ دریائے کشنا تاحد بذبائی، در وجہ انعام التمغای امارت و ایالت مرتبت حشمت و شوکت منزلت، فدوی خاص، لازم الاختصاص، عمدہ امرائے عظیم الشان عمدۃ الامرا معین الملک اسدالدولہ حسین علی خاں بہادر ذوالفقار جنگ سپہ سردار حسب الضمن مرحمت، فرمودیم، باید کہ فرزندان نامدار کامگار و لاتبار، وزرائے ذوی الاقتدار، و امرائے عالی مقدار، و حکام صداقت انجام، و عمال کفایت فرجام، و متصدیان مہمات دیوانی، و متکفلان معاملات سلطانی، و جاگیرداران و کروڑیان حال و استقبال، ابداً و موبداً و خالداً و مخلصاً، دراستقرار و استمرار این حکم مقدس معلی کوشیدہ، تعلقات مذکورہ را بتصرف امارت مرتبت مذکور، نسلاً بعد نسل، و بطناً بعد بطن، بحال و برقرار دارند، و از سوادم تغیر و تبدیل مصقون و محروس دانستہ، بعلت پیشکش صوبہ داری و فوجداری، و مال و جہانت، و اخراجات، وغیرہ مزاحم و متعرض نشوند، و بکل تکالیف دیوانی، و مطالبات سلطانی، معاف و مرفوع القلم شمارند، دریں باب تاکید بلیغ دانستہ، ہر سال سند مجدد نطلبند، و از یرلیخ کرامت بلیغ تغلف نورزند \*

شرح فرمان شاهی بمهر ایضاً متضمن سند خطاب و منصب

باسم عبداًلقدوس عرف نصیرالملک بہادر فرزند پنجم خاصہ \*

امارت و ایالت مرتبت، شوکت و حشمت منزلت عمدہ ہوا  
 خواہن عالی شان، زبدہ خوانین بلند مکان، دانائے مدارج دین و  
 دولت، شناسائے مراتب ملک و ملت، اعتماد سلطنت و کشور کشائی  
 اعتضاد خلافت و فرمانروائی، دقیقہ یاب اسرار سلطانی، رمز شناس  
 عالم مزاج دانی، محرم امور خلافت و جہانبانی، واقف حقائق نصفت<sup>(۱)</sup>  
 و کامرانی، سیف مسلول بازوئے شہنشاہی، رمح مصقول معرکہ دشمن  
 کاہی، ثر دریائے خاندان صفوی، شمع دودمان سادات موسوی،  
 نصیرالملک انتظام الدولہ محمد صلابت خان بہادر غضنفر جنگ  
 امیدوار تفضلات خاص ہودہ بداند، کہ دریں آوان میمنت اقتران  
 آن فدوی خاص را بمنصب شش ہزاری ذات، و شش ہزار سوار  
 و عطائے خلعت ملبوس خاص، و جیفہ و سر پیچ مرصع، و مہابی  
 و مراتب، و پالکئی جہالدار، و خطاب نصیرالملک انتظام الدولہ محمد  
 صلابت خان بہادر غضنفر جنگ، سرفراز فرمودیم، باید کہ شکر و  
 سپاس این مواہب بے قیاس، بہجا آورده، بصدق ارادت و دولت  
 خواہی، مشغول باشد، و تفضلات مارا در حق خود روز افزوں داند،  
 زیادہ چہ تحریر یابد، بنابر تعظیم صدور این فرامین، و توقیر آگہی  
 آنہم مضامین، باغ دلکشاکی کمہنی را بھند عنوان آرایش داد،  
 بلکہ آنرا در کنف از اکفاف تزئینش نہاد، یعنی رفعت سائبان<sup>(۲)</sup>  
 فلک نشانش، از اوج عروج عقل منجم رفیع، وسعت عرض و طول  
 بیکرائش، از مملکت حرص سکندر وسیع، نرش نرمش، از کراں تا کراں

شمع دودمان سادات موسوی، سیف الملک انور الدولہ محمد انور خان بہادر حسام جنگ، امیدوار تفصلات خاص بودہ بداند، کہ دریں اوقات میمنت اقتران آن فدوی خاص را بمنصب شش ہزارٹی ذات، و شش ہزار سوار، و عطائے خلعت ملبوس خاص، و جیغہ و سر پیچ مرصع، و ماہی و مراتب، و پالکی جہالردار، و خطاب سیف الملک، انور الدولہ محمد انور خان بہادر حسام جنگ، سرفراز فرمودیم، باید کہ شکر و سپاس این مواہب عظمیٰ، بجا آورده، بصدق ارادت و دولت خواہی، مشغول باشد و تفصلات مارا در حق خود روز افزوں داند \*

شرح فرمان شاہی بہر ایضا متضمن سند خطاب و منصب

بنام محمد عبداللہ الحسن عرف حسام الملک بہادر فرزند چہارم خاصہ \*

امارت و ایالت مرتبت، شوکت و حشمت منزلت، عمدہ خوانین بلند مکان، زبده ہواخوان عالی شان، دانائے مدارج دین و دولت، شناسائے مراتب ملک و ملت، اعتماد سلطنت و کشور کشائی، اعتقاد خلافہ و فرمان روائی، دقیقہ یاب سراپر ملطانی، رمز شناس عالم مزاجدانی، در دریائے خاندان صفری، شمع دودمان سادات موسوی حسام الملک اعتماد الدولہ محمد عبداللہ خان بہادر پڑبر جنگ، مشمول تفصلات بے غایات بودہ بداند، کہ دریں اوقات معادت آیات، آن فدوی خاص را، بمنصب شش ہزارٹی ذات، و شش ہزار سوار، و عطائے خلعت ملبوس خاص، مع جیغہ و سر پیچ مرصع، و ماہی و مراتب، و پالکی جہالردار، و خطاب حسام الملک اعتماد الدولہ محمد عبداللہ خان بہادر پڑبر جنگ سرفراز فرمودیم، باید کہ شکرانہ این مواہب عظمیٰ، بجا آورده، بصدق ارادت و دولتخواہی مشغول باشد، و تفصلات مارا در حق خود روز افزوں داند \*



ز بس برگستوان بادپایان ،  
 بدوش باد مثل ابر فیسان \*  
 جل گل رنگت بر فیلاں نمودار  
 چو جوش لاله بر بالای کھسار \*  
 ز افراط گرانباری اجلال  
 زمیں در خود ندیده تاب اجمال \*  
 از آن می خواست تا دزد سر خویش  
 رهد از صدمه های زحمت و ریش \*  
 چو اقبالش صلاح اندیش گردید  
 بہر یکت پایہ خاصش بہ بخشید \*  
 ادب آموزی ذاب حضورش  
 نموده اہتمام بزم سوزش \*  
 کہ نہ نہد پا ز حد خویش بیرون  
 زمیں باشد زمیں گردد چو گردون \*  
 تماشا را نہ مائدہ بدیدہ  
 سخن جائے پر افشاندن ندیدہ \*  
 ہوا ہر جاستادہ از وزیدن  
 نہ در خورشید تاب سیر دیدن \*  
 کشیدہ صف بصف در ہر مقامے  
 فرنگ و ہند باہم صبح و شامے \*

پس از انتظام توزک و شان و آرامتگی این ہمہ ساز و سامان  
 مناشیر واجب التوقیر طلبید ، و از انکشاف مضمونش بر خود بالید ،  
 باریابان پیشگاہ حضور ، و حواشیان بساط سرور ، و خیر سگالان صداقت  
 آمیز ، یعنی سرداران انگریز ، پس از استماع مراتب عنایات شاہی ،  
 و اعتلای منصب والایہ الاجاہی ، ابتہاج اندوز گردیدند ، و بخلوص  
 اعتقاد ، و نشاط ، و فور انقیاد ، و انبساط ، نذر گذرانیدند ، تمام روز  
 در جوش و خروش اتواب و شادیانہ ، و تقسیم خلاع و جواهر و تصرف  
 خزانہ ، و ارتقائے مراتب اصغر و اکابر ، و اجرائے مطالب محقر و

(۱) و (۲) 'و چاندنی مکملش از سر تا سر لعل نور' مسند جلوس خاص، و مجلس اہل اختصاص را، رآبط خاتم و نگین، و شان عظمت و روشنی، فطرتش را، مناسبت مہر و آسمان برین، صحن آرائے آب پاشش، گرد فتور از عرصہ آفاق نشانیدہ، و ادب آموزی دور پاشش، شور فتنہ از مرور کار دور گردانید، از سرداران والا اقتدار ہند و فرنگ خلاصہ، دو ولایت حاضر یک مقام مجہز، و از منصبداران عساکر و ممالک، جلوہ حضور و غیب، رونمائے یک آئینہ مصفا، قطار استادہ گان پایہ اطاعت، را شرق و غرب، مساحت طوالت، وصف حواشیان بساط عبدودیت را جنوب و شمال، محل اقامت، دشت و کوہ معمور زرق و برق سپاہ، و روی زمین از کرو فرش سعادت جلوہ گاہ، از ہجوم ارباب شوکت، ظہور خدائی دولت، و بکثرت امباب ثروت، مغرور کبریائی مکنت، نقیبان پیشگاہ دربار، بمدح ممالک ستانی مولتش، تازہ بیان اَلْمَلِکُ لِمَنْ غَلَبَ، و جاوشان سرکار اقتدار، باعلام کامرانی تیغ دولتش، تر زبان، السَّیْفُ لِمَنْ حَرَبَ ہیبت زنگ فیلاں، سینہ کوستان را، از صدا پرداختہ، و رنگ شبیہ اسپان، کشت زعفران را از خندہ تہی ساحتہ \*

لمولفہ —

شدند آراستہ صفہائے لشکر  
 بہ پیش بارگاہ خلق پرور \*  
 زمیں تا آسمان جوش خشم شد  
 خلا از تنگی آن رو برم شد \*  
 بر انداز بہر خود بیشی کمی را  
 فزودہ جا بعالم برہمی را \*

(۱) ایک جانور کا نام ہے جو چوہے سے بڑا ہوتا ہے اس کی کھال کی پوستیں بنائے ہیں اور اس جانور کی کھال کو بھی منجانب کہتے ہیں - (۲) ایک جانور کا نام ہے لومڑی کی قسم سے جس کا پوست سرخ مائل سیاہی اور تیرگی ہوتا ہے اس کی کھال کی پوستیں بنائے ہیں اور اس کے پوست کو بھی سمور کہتے ہیں - (۳) لشکر اور قافلہ کے نقیب \*

محمد محفوظ خان بہادر را نیز احتیاطاً بتصور پاس بزرگی اخوت و کار آمدن مواعظ فضیلت، او فرستاد، کہ ہر آئینہ ہپاس رنجش سفرش، گوش ہر کلمات ہدایت خواہد نہاد، درین مرتبہ ہم سعی کارگر نیفتاد، لاجرم خود بدوامت بالشر ظفر پیکر تشریف فرما گردید، و با وصفیکہ دران اوقات، اخبار بغاوت محمد یوسف خان متواتر می رسید، بمقتضائے بلند حرصگی، و خطا پوشی، فرامین تہدید و تالیف، بنام باغی مسطور، مرسل ساختہ تصفیہ نیلور کہ در پیش بود متعہم رائے صواب نہا گردانید، یعنی متصل آن رسیدہ، باز پک ہفتہ دیگر، ہفرستادن خاصہ گان بساط حضور، و منع استکبار و غرور، انتظار ظہور عقل و شعورش نمود، چون طالع او در ہبوط بود، ضرورتاً، بدون ترتیب مورچال و ہروج، اتواب رعد غریو برق اسباب را، یکپاس روز قا شام، از میدان مہادی قلعبہ، گرم آتشبازی فرمود، چنانچہ چیزے از دیوارش شکست و آبادی اندرون حصار، کہ اکثرش از مساکن خس پوش بود، از رسیدن گولہ، اشتعال گرفت و خان مذکور از افسردگی شعلہ غرور، ہراسیدہ، شبہ نگاہ رخت قرار ہر بست، خود بدولت آگاہ گشتہ، قلعبہ بتصرف و تعہت رایت دولت بے زوال خود آورد، و ہرائے تعاقب او مردم جلالت شعار، بسپرد، روز دیگر قلعدار اودگیر اورا مقید و روانہ حضور گردانید، از متصل رسیدنش، ہم پیش کشیدن ملازمین حضور، از عزت و توقیر طلبیدہ، چون ہر دو دستش بستہ دید، بمقتضائے ترحم ذاتی آواز بلند ہر کشید، کہ بند از دست صاحب زادہ ام بکشائید، و ہفراغت گاہے فرود آرید، چنانچہ دستش کشادند، و در خیمہ جادادند، و ہمہ خاص بعد نظم نیلور و غیرہ تعلقات متعلقہ اش، تسخیر یلندا، و غیرہ اقطاع زمینداران آن ناحیت، از فوج کشی و تردد یکسال ہواعتی ساخت، و سائے اعلام نصرت التیام، ہر سر ساکنان آرکات انداخت \*

مفاخر، گذشت، و سرشام از سر کشیدن، از ہر بے شمار چراغان و شگفتن گلزار زبان مغنیان، و دمیدن نہالہائے سر بلند آتشبازی، و وزیدن نسایم رقص ورود دلنوازی، بصدیغ عید نوروز، مشابہ گشت، و بآرائش خوان ضیافت حضار، ہر جانب ہزار قطار، خوان سالار، و با فراط اطمعہ اقسام، و اشربہ حلاوت بخش زبان و کام، صلائے میر چشمی مجلسیان روزگار، الغرض بعد انصرام مراسم ضیافت، و انسجام مدارات نعمت بہمت خداوند نعمت بسکہ بقدر عروج مذنب اقبال خود، افزایش پایہ دوستان منظور می داشت، از حصول رتبہ والاجاہی، و صدور فرمان حضور شاہی، کمپنی انگریز را، معرفت مسٹر بکٹ بعتائے جاگیر چہار لک یون پہولی از منزلت تجارت بسطوت امارت منصوب ساخت \*

نہضت موکب خاص جہت انتظام مہام نیلور بعد رفتن خواجه عاصم خان دفعہ اول و محمد محفوظ خان دفعہ ثانی نزد محمد نجیب اللہ خان متسلط آنجا و واپس رسیدن آنها بے تاثیر فہمایش و نصایح و ضبط و نسق آنجا \*

از آنجا کہ حضرت املا با منحرفان جادہ انقیاد، و سرستان نشاء فساد، اول بہ پند و نصایح راہ نما می گردد، و بتقدیر بے تاثیر آں بضرورت اصلاح مملکت دست بشمشیر می رساند، برائے اتمام حبیبیت خود باوجود یکہ انحراف محمد نجیب اللہ خان مراحت اشتہار داشت، جہت فہمایش و نصیحت او اولاً خواجه عاصم خان نواسہ خواجه عبداللہ خان را کہ پیشتر از حضور نواب آصف جاہ خلعت سربہ داری آرکات یافتہ، قبل از جلوس مسند حکومتش رخت زندگی از جہان برداشت، با چند خواص حضور روانہ نیلور فرمودہ، چون او بے نیل مقصد معاودت نمودہ، ثانیاً

شدند، گذاشت او منافی صلاح دولت دانستم، محبوس ساخته،  
روانۀ نهرنگر گردانید، و خود ہم باقبال بچیناپٹن رسیده  
فوج انگریز و خاصہ و اسباب حرب از جز تاکل آراستہ با نطفائے  
نایرۂ فساد محمد یوسف خان باغی بمنازل متواصل و اصل  
نهرنگر گردید \*

بیان لشکر کشیدن بر مدہرہ و ترناویلی بسبب بغاوت محمد  
یوسف خان و فتح قلعه مدہرہ و پالم کوٹہ و ضبط نمودن ترناویلی  
و غیرہ بہ محاربات عظیم و بسزای کردار رسیدن باغی لڈیم \*

کم ظرفان بداصل، و کج نهادان نا اہل، اگر از غلط کاری آسمان مغفل  
پرور، و غفلت شعاری زمانہ کمینہ چاکر، بوساطت اطف عام صاحب  
دولت و فضل تمام عالی ہمتی، از پستی ذلت اصلی، برفعت عزت  
عارضی، رسند، یا از وقت آفت و اماندگی، براحت فراغت بدیباکی،  
و اصل شوند، بسکہ خمیر مایہ بنیادشاں، حق ناشناسی و جوہر  
عرض نژاد آنها، بیوفائی و ناسپاسی است، بحکم این بیت —

نیش عقرب نہ در پئے کین است

مقتضائے طبیعتش این است

شکر این نعمت کہ چہ بودند، و چہ گردیدند، و سربخاک چہ مذلت  
می سودند، و پا بقصر چہ عظمت رسانیدند، فراموش می کنند، و  
اول کمر بعداوت منعم می بندند، و در حقیقت عناد با خالق  
می سازند، از بیل و کلند ناخن و دندان، بکنندیدن، چاہ ادبار  
خود می پردازند، چنانچہ بہ تمثیل، نقل کلیلہ و دمنہ کہ مارسیا ہے  
بترحم شتر بانی از آفت آتش بر آمد، و فوراً بفراموشی حق  
احسان بقصد گزندش در آمد، و بعد بہت و تکرار، و غلط انصافی  
و قصہ خوانگی شجر، و بیہودہ لافی و شکوہ بیانگی بقر، آخر الامر

(۱) کدال - ہارڈا (۲) ہر روز منہ زمین کھودنے کا آہنی الہ ہندی میں امکو  
کسی اور ہارڈا کہتے ہیں \*

بیان لشکر کشیدن بر قلعه ایلور بترغیب میر اسد الله خان

و مسخر گردیدن آن و مقید شدن قلعدارش \*

میر اسد الله خان بسبب آنکه پیشتر دیوان نواب صفدر علی خان و بعد کشته شدنش قبل از رها فرمودن حضرت اعلی مدتی در قید غلام مرتضی خان گرفتار بود، از خان مذکور نقاض دلی داشت، و به تمهیدات اخبار موافقت او با ناظم دکن و حیدر علی خان علی التواتر به حضور خداوندی ترغیبات تسخیر قلعه ویلور می نگاشت، حضرت اعلی باهم آگهی این حقیقت و موافقت و اعانت سافه او با فراسیس برائے حیلۀ ترحم بقیۀ پیشکش به تعیین یک لک روپیۀ درخواست، چون خان مذکور بخیرۀ دماغی و نکبت ایاهی قبول نه نمود، با شتهار عزم ویلور لشکر هندو فرنگ مرتب فرمود، او ازین صرصر گلشن حال خود را خزان تباهی فهمیده، زبان باقبال لک روپیۀ مطلوبه کشود، جوابش ازین سو بنام خرچ لشکر مبلغ دیگر افزود، خان مذکور ازین خواهش رو کردانید و هرگاه که لشکر سرکار از قرارگاه پیشتر سرکشید، ناچار ایصالش را متعهد گردید، باز ازین جانب خرچ کوچ افزایش یافت، و او پهلوتی ساخت، غرض بهمین طور آنآ قاتاً بار زرگرانی می گرفت، تا آنکه لشکر متصل ایلور بر سرش نازل گشت، خان مذکور حاضر حضور گشته باقبال زر مطلوبه سرکار التجا پیش آورد، از انجا که میر اسد الله خان مهربان ترغیب تسخیر بود، و بر گردیدن از اتصال قلعه تخلف آئین صلاح معروض نمود، التجایش پذیر انشد و مرتضی خان واپس بقلعه رفت، و علایق خود را بدر آورد، حضرت اعلی آنها را بحفاظت تمام بارکات روانه ساخته، در حویلی ناظران سابق بے مزاحمت و تکلیف بآرام و راحت جاداد، القصه غلام مرتضی خان از محاصره و جنگ طویل عاجز گردیده قلعه را بصلح گذاشت، ترحم خداوندی اقتضای آن داشت، که بگرفتن زر باز امرا بحال سازد، چون خطوط فتورش از چوکیدات کتل هم دست

مختلف فرنگ، مانند مور پر پر آورده، و با جرائے سر رشته ارمال  
 نذر و نیاز ناظم دکن، و طلب منصب و مراتب، و موافقت زمیندار  
 ملیوار، بذریعہ دادن محاصل پنچ لک روپیہ از ملک سرکار و  
 شراکت دو فریق لک کس کلران شرقی و غربی سرحد مدہرہ، کہ  
 از خود سری، اطاعت با سرکار ندارند، و ملک از خدا، و آب از  
 آسمان، و حاصلش از محنت خود، می دانند عجب سرداری  
 داد و دام یافته ملک از آن خود شہر، و بہ نسیان احوال سابق،  
 و استکبار حکومت لاحق، و قتل ہرکارہ ہائے حضور، و اذیت غربا  
 و شرفائے مجبور، و تاراجی زمینداران آن سواد، کہ در یک روز  
 ہفت صد کس از آن بندگان خدا، بدم آتشین اتواب داد، کلوی  
 ملک بہ پنچہ ظلم و تعدی افشرد، چندانکہ حضرت اعلیٰ از روی  
 خاصیت عالم پروری، و حمایت گستری، و ہمت پرداخت شرفا،  
 و رفاہیت غربا، و ترجمہ تصفیہ خلش ہائے برہمی امورات نیلور  
 وایلور و غیرہ مہمات متعلقہ کرناٹک، از اصدار مناشیر کرم تاثیر،  
 مبالغہ نصایح و تہدید، از حد بیش برد، بسبب دناوت طبع، و  
 سفاہت وضع، حرفے از آن کہ داستان سعادت، و طومار ہدایت  
 بود، برگوش پنبہ آگندہ شقاوتش نھورد، بلکہ از داعیہ مقاومت  
 و مساوات، بعدم اکتفائے ہر دو تعلقہ مسلطہ مذکورہ، و یک طمع  
 خام و ہوس نا تمام تصرف اقطاع دیگر، جوش داد، و از سر بغاوت  
 صریح، حصار سنگین و بروج متین قلعہ کوہ تمکین مدہرہ، کہ  
 قلب خارستان، و مرکز دایرہ تعارضات بیکران امت، با متعہکام  
 تازہ، و افزایش عرض و عمق خندق، و انباشتن آب، و گذاشتن  
 نھنگان دران بحر بیکران، و تومیع میدان، و ہمواری و بلندی زمین  
 اطراف آن، و ترتیب ذخائر غذا، و خوراک سالہائے انسان، و  
 حیوان، و انسداد راہ نھرنگر تا بیست کروہ، با حدات بروج مشیدہ  
 متعددہ، و تعیین جماعہ ہائے مردم کار دیدہ، و اتواب و باروت ما  
 وجب ہر جا، طرح خرابی خویش نہاد، خود بدولت از عدم  
 بتائیر احکام متواترہ مرقومہ بعد انفراغ امور مذکورہ، جلوہ فرمائے

از تدبیر رو بای، بشار سید، و از کتک ہماں شتر بان، بخلاف احسان  
پیشین سر کوفتہ گردید، شغال نقب ناکامی، خرس تلہ<sup>(۱)</sup> نمک<sup>(۲)</sup>  
حرامی، بہکم — مصرع

برعکس نہند نام زنگی کانور —

یوسف نام کرگ خصال نیک لقب، بد افعال، مملوک  
مفتہ گوش، مفکوک بندوق بدوش، ذلیل جرگہ مردم بار ملازم  
سرکار، از خبرداری و سرگرمی نوکری، پس از مدتی بیانیہ اختیار  
شش جوان، و علی التدریج بسر داری صدکس رسیدہ، در جنگ  
موسنی لالی، رسالہ دار، و ہمراہ فوج متعینہ عبدالوہاب خان بہادر،  
در مصاف کمک چیناپٹن، و مقابلہ فراسیس، از ترددات نمایان  
معتمد گردیدہ، در اوقات اشکر کشی خود بدولت در محبذات  
اطراف پہولجری، بموجب مطور مسطور، از ظہور پر دلیہا، منظور  
نظر خداوندی، و عند السدوح سانہہ تغلف محمد محفوظ خان  
بہادر، و طغیان پالیگاران مدبرا و ترناویلی، با اعتماد وفاداری  
آئندہ، از حضور پرنور، مثل کابی، بار سرداری پنج ہزار سوار،  
و دہ ہزار بار، و اتواب حیدرہ، و اسباب سنجیدہ، و رتبہ  
کامرائی، و منصب و جاگیر و خطاب خانی، بر خورد کشیدہ، و مثل  
سنگی، از آنہم اقتدار، رنگی یافتہ، متعین انفصال اختلال انکار  
گشتہ، پس از فراغش، در مدت قیام اختیار آن ضلع، چندے  
مال گذار بودہ، بعد ازاں از آثار تنک مایگی، و اطوار کمینہ  
پایگی، باتفاق مغویان و مفتریان سابقہ برہمی کار محمد محفوظ  
خان بہادر و تقویت ہمسایگی حیدر علی خان، و فراہمی پانصد  
نفر کلاہ پوش فراسیس مغرور منتشرہ ہنگامہ تسخیر پہولجری، و  
آمادہ کی بنادیتی بے حساب، و باروت و سنگ چقماق و اتواب،  
از چینا پٹن و صد رنگ پٹن و ناگ پٹن وغیرہ بنا در فریق

(۱) رچہ - ہوالو - (۲) چوہاروں کا حال جسکو خاک میں پوشیدہ کرکے پرندوں  
کا ہکار کرتے ہیں \*



دوہیا، خود بدولت، با موگب اعانت آہنگ ہندو فرنگ، بسان  
 امداد معاون حقیقی، بیست و نہم ذیقعدہ، از قرارگاہ نٹہرنگر  
 کوچ فرمودہ، بہ پنجم ذی الحجہ از آثار مقدم بہار توام، چمن  
 طراز عرصہ مدیرہ گردیدہ، فوج سابق و لاحق، را بعطائے زر لکوک  
 و فیل و اسب و جاگیر و اسلحہ وغیرہ، نعل در آتش شوق جدال،  
 و بکمال تیز دستیہا آراستگی مورچال، نمودہ، دہم ماہ مذکور،  
 روز عیدالضحیٰ، پس از ادائے نماز واجبہ، بہ نیست تقدیم دوکانہ  
 شکر قبول دعا و حصول مدعا، و شرحہ ریزی قربانی اعدا، و سلاخی فدیہ<sup>(۱)</sup>  
 شرکائے آنہا، با دشمنہ تیغ کشور کشا، سوار ادہم جہاں پیما،  
 شدہ از سمت مغرب شلک انگیزی اتواب رعد صدا، و گولہ ریزی  
 کرنال دشمن زدا، آغاز نمودہ، در سہ ۳ روز، دیوار و بروچ سراسر  
 سمت مسطورہ قلعہ قاف شکوہ پندیہ آوارہ صدمہ سور،  
 و عقل و حواس باغی تاراج پول و ہراس روز نشور ساخت، و رخنہ  
 نقب خلمہ بدیوار ناموس تکبرش انداخت، کہ تعمیرش جز فتح سرکار  
 دشوار گشت، و دست معمارش بیکار، با این ہمہ از بے شرمی و  
 سرکشی مقہور سلسلہ فساد بطوالت کشید، و جہانے دریں ہرج و  
 مرج تلف تیغ ہر روزہ جنگ، و جان و اماندگان از ہستی تنگ  
 گردید، چنانچہ مبارزانی ہرجگر، و دلہوران با ہنر، بغصہ و طیش  
 آنکہ، دشمن از عدم تاب مبارزت میدان، سر بہ پناہ قلعہ ورزیدہ  
 و دست خود از تیغ زنی معطل گردیدہ، دامن بکمر و سپر بر سر،  
 با شمشیر و خنجر، و گرز و تبر، و ہمدستی جمعیت انگریز خون ریز،  
 با میجر ہرشتین مردار پرتہور و ستیز بے اندیشہ آتہبازی و تیغ گذاری  
 مردم محصور، از آب خندق، گذشتہ بے اختیار خود را بر سر قلعہ،  
 و سینہ اعدا زدند، از کمال مردی و دلہوری در دشمن کشی بآن مرتبہ  
 کوشیدند، کہ از خون خدقی، و از کشتگان دیوارے، دیگر پدیدار، و  
 صورت فزع سرکار بخوبی نمودار، بود، بسبب آنکہ دران اثنا دفعاتاً

(۱) گوشت کا لکڑا لمبائی میں نکلا ہوا (۲) کھال کھینچنا

نہرنگر گردیدہ، از فوج ہمراہی چہ از سرکار و چہ از افگریز، دو لشکر نمایان، بتعهد و اہتمام اعمیان کاردان، و تجربہ کاران تہور نشان، یکے بنام سرداری عمدۃ الامرا معین الملک امدا الدولہ حسین علی خان بہادر ذوالفقار جنگ، و اعتماد الدولہ محمد عبداللہ خان حسام الملک بہادر پڑ بر جنگ، از راہ مسدودہ، و ثانی بسا لاری روشن الدولہ حافظ محمد مذکور خان بہادر بہادر جنگ، و انتظام الدولہ محمد صلابت خان نصیر الملک بہادر غضنفر جنگ، از راہ تعلقات توندمان و نال کوٹہ و رامنا تہہ کہ از تراکم خارستان، و بے آبی، ممتنع العبور آدمی زاد بود، با ہزاراں گاوان رسد و آب، و فوجے از نام انوراندولہ محمد انور خان بہادر حسام جنگ بضبطی تعلقہ ترناویلی و محاصرہ پالم کوٹہ روانہ گردانیدہ، خود بسبب آنکہ اطراف مدیرہ، از تطاول تاراجی باغی، تیسر حبہ غلہ حب طلا متصور بود، متوقف گردیدہ، در قحط مالی و کرانگی نہرنگر بحساب فی روپیہ پنج آثار برنج خریدہ بتاکید فروختن دوازده آثار در بازار لشکر سرکار بکثرت و بے شمار، روانہ نمود، و بتائید مستعان، ہر سہ عساکر نصرت نشان، از ہر طرف جوشیدہ تمامی ہفدہ قلعبات راہ، و اطراف، بحنگ دلاوران، و حملہ ہاے مردانہ، کشادہ حسب الارشاد حضور در سواد مدیرہ پیوستہ یکے بر محاصرہ پالم کوٹہ دوید، و دولشکر مامورہ مدیرہ، متفق گشتہ، با آنکہ باغہ از مردم سوار و بار و جمعیت فرنگ فرامیس و چٹہ کار و دو لک کلر بہانیم شعار، مداومت میدان خرامی، و سخت کوشگی ناکامی داشت، غالب ہر مضاف و پیکار شدہ، ہمگی بروج مہدئہ متعددہ چہار کروہی گرد قلعہ کہ ہر یکے ازاں بحکم استہکام، و انبواہ مردم، و کثرت سرانجام و اہتمام خاصہ آن ناکام مزارار جنگ دوام دیور و اعوام بود اگرچہ در محنت یکٹ سال مسخر و مفتوح گردانیدند لکن ہمر سرگرمی تعارض طرق جماعہ ہاے مقہور، کہ علی الاتصال اشتغال رسد رسانی داشتند، نمی توانسند، کہ فوجے بتقید کما ینبغی محاصرہ قلعہ، از خود جدا گردانند، در پی دور

چه تعداد شیش هائے پر شراب میجامد سرور، جرعه نشانش را ناله  
 درد آموخت، و بساط قدرت کدام اهل جاه که نور دیده طوفان  
 تباہ نگردید، و آهنگ نشاط کدام صاحب رفاه، که بفرغان و آه نه  
 انجمید دولتی کوس عظمت نه نواخت، که مقامش سامان کوچ  
 نه بست، و اقباله به پرواز آئینه نپرداخت، که صفایش از گرد  
 ادبار نه شکست، عالم وجود، آفتکده عدم است، و ساز سرور، پرده  
 نغمه غم، مگر کسیکه در حفاظت سخن رسیده، سازوار بقائے ابدی  
 است، و هر که به حمایتش گردید، محسوب حیات مرمدی، زیرا که  
 سخن فی نفس الامر حفظ الهی است، و در حقیقت فیض اسرار نا  
 متناهی چراغ شبستان وجود است، و ایام خمستان نمود، سود بازار  
 اعیان است، و حاصل مزرع امکان، واسطه حصول ایمان است،  
 و اصل جوهر انساں، به تکلف سلطان آفاق است، و به تصنع  
 حاکم علی الاطلاق، گیر و دار سکندر اقتداران ریاست دنیوی، اگر  
 از در بارش، سند استمرار نیابد، دفترست، کاو خورده، و شکوه  
 داران اختیار مملکت ظاهری، اگر از سرکارش، منشور استقلال  
 نگیرد، خرم نیست باد برده، حسنه که بمشاطگی او آراسته  
 شود، لایزال جوان است، و گلی که به باغبانی او شگفته گردد، به  
 زوال خندان اگر در خلقت خالق، چیزه دیگر بر سخن، بترجم  
 فوقیت می داشت، کار ظهور از کاف و نون نمی کشاد، و اگر در  
 باب هدایت خلق واسطه بهتر ازین می بود، پیغمبران را احتیاج  
 بروحی نمی افتاد، مگر بقدر مظاهر بظهور می رسد و مطابق آئینه  
 جلوه می آید، فیض پایدارش، مصروف انتظام کائنات، و لطف  
 لانهضارش مبذول انتساق موجودات، جاهلان را استاد علوم  
 دین، و کاملان را چراغ خلوت یقین، در سرکارش زبان و قلم دو  
 پیشکار، و بیان و رقم دو فرمانبردار، ماضی را حال می نماید، و  
 رفته را باز می آرد، امیر را مسند دولت جاودانی، و منصب عزت  
 کسراتی، مزد، که بزم حضور سخن که عبارت از کتابه یا نسخه  
 باشد از اهتمام مخنور قاعده دان آداب، و ضابطه شناس انقباس

میجر مذکور جراح است به التیام کشید، تلانی آن موقوف بر وقت داشته مصلحتاً برگردیدند، و بلسکرگاه رسیدند، از انجا که سرائے دغا، و جزائے وفا، امر استمرار دار امکانات روزگار، و دستور ریاست عالم اعتبار، است، باغی نابکار بکیفر کردار نا هموار، و تلانی نافرمانی، خداوند ممالک مدار در عین استعداد یورش جانبازان سرکار، از برگشتگی بخت ناپنجار، بدست گرفتاران دست خود گرفتار گردید، و بصد خواری و مذلت و خرابی و مصیبت عذاب قلاب کشید، و مشتهر و عبرت آموز جهانیاں گشت که مقابله خداوندان را همین نتیجه است غرض خداوند دولت حسب تائید از لی و دولت، به خللی مظفر و منصور مشکور، و مسرور، در قلعه تشریف فرموده و نصب نشان و الاجای نموده، دوگانه سپاس و اهب الشکور بجا آورده، و نذور سادات و شرفا، و خیرات و غیره پدیش برده، از شادیانه فتح و فیروزی، و سرداران اتواب سرور جهان افروزی مؤده رسان زمان و زمین گردید، و مبارزان حق گذار، و سرداران با اعتبار را، در جلادی محنت و وفا، حسب قدردانی و فیض رسانی، بهره مند عطائے مراکب، و مناصب، و انعام، و اکرام، گردانید، هرگاه که درین عرصه خبر فتح پالم کوته و بندوبست ملک ترناویلی رسید، شکر مکرر بتقدیم رسانید \*

### خاتمه دفتر اول توزک و الاجای \*

الحمد لله افسانه خوانی زبان قلم، و تمثال نمائی مرآت رقم، با وصف کلوئے فشاری دست حوادث زمان، و زنگ آرائے گرد فتور دوراں، حقیقت چند دفاتر از منته مختلفه هزار و دو صد سال، در یکدم تقریر، مسموع سامعه سخن پسندان نمود، و صورت چها مجالس اوقات متغایره بالاتصال از نمایش یک جلوه، در نظر صاحب نظران کشود، تا مکشوف گردد که کردباد دم عناد آسمان به درد و سنگ نساد بیداد، زمانه نامرا، از خاموشی چندین همعائے محافل ظهور اعیانش را بداغ ناکامی موخت، و بشکست

نوازش شبہ را با گوہر، مقابلہٴ برابری، و از توان بخشیش پشہ را،  
 بافیل دھوائےٴ برادری بتائیر ترتیبش، خاک اکسیر، و بتعطیر خلقتش،  
 خاکستر عبیر دیدہٴ باطنش، بمائینہٴ حقایق دلہا باز، و دست  
 خاطرش، با نھاجِ حوایج غربا دراز، بدارالامن حفظش، غیر از خانہٴ خزانہ  
 خان و مان با آباد، و در آرامگاہ حمایتش، سوائےٴ دل دشمن عالمہ  
 شاد، بفرغت ایامش، وحشی صیاد دیدہٴ از دام رم بدرجستہ، و  
 بطمانیت عصرش، سیماب آتش کشیدہٴ از اضطراب نشستہ، شکر  
 ریزی گفتارش، تکلم آموز طرطیان فصاحت، بہار انگریزی کلامش،  
 شگفتگی افروز گلستان فراست، آب شمشیرش، نہر مزرع اتفاق، و  
 سیلاب مایہٴ نفاق، خاک آستانش، سرمہٴ چشم دولت خواہاں، و  
 غبار دیدہٴ عداوت نگاہاں، نسیم کویں، بہار گلشن انقیاد، و باغ چراغ  
 عناد، شعلہٴ تہرش مشعل راہٴ صداقت روشی و آتش حسد و خار  
 خیرگی و سرکشی، زیانش مفتاح خزائن علوم، و بیانش دیباچہٴ کتاب  
 رسوم، لشکر دعا پیوستہ، در مرکبش دواستہ، مجلس ثنا، در  
 جنابش ہمہٴ وقت آراستہ، در نظرش چیزےٴ نیست، مکروہٴ تراز زر،  
 و بہٴ پسندش عزیزےٴ نیست، مطلوب تراز ہنر، حاصل ملک، قبل  
 از تحصیل، صرف تنخواہ امیدواراں، و زراعت جاگیر پیش از در  
 و چکت، بستہٴ تقسیم وظیفہٴ خواراں، و مداحیک از حالات مدحش،  
 لذتےٴ دید، ترشی افکار دوراں نچشید، و صانیکہٴ بذائقہٴ و صفش، آشنا،  
 گردید، لب از شکوہٴ آسمان بےٴ مزہٴ نگردانید، کیست کہ از فیضش،  
 بہرہٴ تمنا نہمزد وخت، و کدام است، کہ از درمگاہ شکرش، شیریں  
 زبانی نیاموخت، صلہٴ باستانیہٴ او چون ثواب بصواب، موصول، و  
 نہرہٴ از اطاعت او، چون جواب بخطاب، معمول، چشمش جز خوبی  
 نبیند، کوشش غیر از عذر نشنود، زیانش بدین صدق نگوید، خاطرش  
 سوائےٴ رضا نجوید \*

آرایش دهد، و آثار و صفات و شمائل و کمالات اب و اجداد خویش، از زبان حروف در قوم بدمریدگی، ثابت گرداند، که قابل آگاهی چشم و گوش عالمیان شود، و ازین معنی ناموری خاصه خود منظور نظر دارد، و متصف با حیات اخلاق دولتمندان سلف گردد.

— مصرع —

خلف آنکه نام پدر زنده کرد \*

برین سخن سخن شناس سخن اساس، معنی پرور عالی قیاس، فرمانروای ممالک همت، و ساده آرائی ایوان عزت، ناظم قلمرو اقبال، حاکم کشور اجلال، آئین بند ضوابط جهانداري مزاور منزلت والا مقداری، امیر ذی شان فلک جذاب، خدیو بلند قدر عظمت مآب، جامع آثار فضل و کرم، لامع انوار بذل و نوال، آئینه جلوه زار مکارم خداوندی، گنجینه لایعصار فضایل حق پسندی، عقل مجسم مملکت گستری، فهم شخص عالم پروری، موتمن و دایع باجبات دینی مخزن بدایع حاصلات یقینی، مصدر معلومات عقلی خیالی، مظهر مفهومات علمی و مثالی، حافظ مراسم رضائے حق، نافذ احکام فیض مطلق، رایج رواج شرایع رسول، عارف مدارج فهم و عقول، بانی لوازم بذل و نصفت، والی الممالک فتوت و مکرمت، حق پسندیکه در تعلق دنیا، پاس عقبی مقدم داند، بخت بلندیکه در مشاغل کثرت، دل با خدا بندد، جهدش مصروف کامرانی عالم سعیش مبذول فیض رسائی بنی آدم، دستش مخارا نام اعتبار داد، دلش بر همت منت اشتها نهاد، نامش طغرائے فرمان بختیاری، غزش منشور احکام کامگاری، دایه که کامیاب عبودیت او گردید، باوچ مقصد رسید، دیده که گرد آستانتش کشید، تجلی مراد بهم رسانید، انصاف و داد را از حکمرانی زرینش، منصب داری، و صلاح و سداد را، از عمل صلاحیت قرینش، منزلت هدایت فرمانی، قضیه آب و آتش، در محکمه اش، فیصله یاب اتحاد یگانگی، و عداوت کرم بامیش، در زمانش مبدل بوداد هم خانگی، از عاجز

زو صفش سخن را مراتب بلند  
 معانی ز تعریف او ارجمند \*  
 دلش هست دریائے موج علم  
 ز طبعش نمودار صد کوه حلم \*  
 بیان از ثنائیش حلاوت نصیب  
 زبان از دعائیش بدولت قریب \*  
 گزیده در بحر جاه و جلال  
 شگفته گل باغ فضل و نوال \*  
 عزیز پدر در همه کار و بار  
 عزیز کرد اعتبار وقار \*  
 هر آن نیکوی کنز پدر دیده است  
 بمیراث آنرا پسز دیده است \*  
 خلف کیست ازین رتبه در روزگار  
 با و صاف جدو پدر یادگار \*  
 ز خلق عظیمش بگویم همی  
 بود پیروی رسول این چنین \*  
 ز وصف سخائش بحکم اثر  
 قلم گیرد از سطر سلک گهر \*  
 صحاب گهر زیر پانگام داد  
 بهار دل افروز باغ مراد \*  
 ملاحظت نمک خوار تقریر او  
 کرامت مریدی ز تدبیر او \*  
 ز خوئے نکویش نیامد گزند  
 نگفته گرفتار تقصیر مند \*  
 تمیزش جدا کرد عیب از هنر  
 نهان و عیان روز و شب چون نظر \*  
 نگر داند رو از وفائے قرار  
 پیداشاند بر خاطر کس غبار \*

## نظم \*

امیر سرافراز والا تبار  
 خداوند ذی عزت و افتخار \*  
 بشوکت عظیم و بطینت کریم  
 بخصلت سلیم و بهمت جسم \*  
 مباہی ز فیضش غنی و فقیر  
 مفخر بظلالش صغیر و کبیر \*  
 بود دامنش د مدگاہ امید  
 لقایش بود دیدہ را روی عید \*  
 ز نامش جراححت بجان عدو  
 کند غرق خون از جگر تا گلو \*  
 ز اسناد ارث است مسند نشین  
 مزارار میراث تیغ و نگین \*  
 بآن عقل و تدبیر و رائے زرین  
 فلاطون بدینش دبستان نشین \*  
 حیا شاہد وضع ایمان او  
 ترحم ثنا خوان احسان او \*  
 بود التفاتش جہاں را پناہ  
 وزو کار خلق خدا سربراہ \*  
 مزد ملک دلہا بحکمش مدام  
 زبے داور مملکت انتظام \*  
 موبد مسند ز فضل الہ  
 مخلص مہجد ز اسباب جاہ \*  
 خوشا بدرتابندہ ارج فضل  
 منور کن خلق زانوار بذل \*  
 شد اقبال از ذات او کامیاب  
 چو آفاق از پر تو آفتاب \*



و قرار پایدار، بخشید، باوجودیکه زمانه نامددگار مقتضی سربرای  
 این امرگران نبود، نظر بالتفات لا انتهایش، تازمانه دراز، که سوائے  
 ایام، تعطیل عارضی، مدت شغلش، تا این مقام بس ۳ سال کامل  
 محسوب است، باجتماع حواس منتشره، گرانباری تقدیمش،  
 برسر جان تا توان کشیدم، و بآبداری عباراتش، آب نظر، و بتباداری  
 استعاراتش، تاب جگر صرف گردانیدم، و بغلاف مصنفان سلف،  
 شام تا صحر با پرده گیان افکار، شغل انجمه بود، و صحر تا شام  
 از گلهائے معانی میر چمنی لفظی بیکار ننگاشتم، که بار تحریو کردن،  
 تخمه بیجا ننگاشتم، که ثمر فضولی آرد، اطلاق مضامین بسیطه را  
 که بده چند این کتاب امکان کنجائش نداشت، بتائید صانع که  
 صنعتش، مشت خاک انسان را، آئینه صورجزی و کلی موجود است،  
 و چنین قطره آب را محیط مرکب و بسیط مخلوقات، ساخته، مثل  
 دریا بکف، و آسمان بصدف، با وصف آرایش الفاظ و معانی، و افزایش  
 محاسن مرغوبه، نکته فهمان روشن بیانی، در قید اختصار بنوع آورده  
 و جهان را در آیوای شمرده، که دقیقه از روایت راوی، بشرط غور و  
 تمیز، و امانده باشد، و اهل نظر را بدون تفریع مطالعه، تکلیف آن  
 کرد و پیش خاطر نیاید، و سوائے فایده دریافت کرایف ماضی،  
 مفید مهاره حال آئنده گان استقلال گردد، و مبتدیان فن انشارا  
 همواره فایده دهد، و تادور زمانه، در دبستان مدرسهائے نو آموزان  
 منظور، بل ضرور افتد، شرح این معنی احتیاج ندارد، که حاکم  
 کتاب قدر سخن می داند، و مرتبه عبارت می شناسد، حال آنکه  
 تسطیر تواریخ که اراده از شرح حال رفته گان دارد، تصنع و تکلف  
 نمی خواهد، لیکن لحاظ برینکه فصاحت متکلم، حسن کلام می  
 افزاید، و سامع را مستفید سماعت می گرداند، تا مقدر، درین باب  
 رخصت آرایش داد، و فی المثل، ار هر صفحه، پیش کامل استعدادان  
 مواد و مواد، دست التجائے ملاح کشاد القصه سمند تیز  
 رفتار قلم، بقطع عرصه بے سنگلاخ، تا این جا، فرسوده سم نگاوری  
 گردید، و فارس طبع را تم، بقیاس بقیه راه دراز مقام خاتمه کتاب

زبس قدر دانی محنت دران  
 نکرده زکس محنتے رایگان \*  
 میرے بایں حق پرستی کہ دید  
 در احسان بایں پیش دستی کہ دید \*

یعنی زینت آرائے چار بالش ایالت، منزلت افزائے مسند امارت،  
 امیر با تدبیر، خدیو روشن ضمیر، اعتماد دولت اب و اجداد،  
 حسام فرق عدوان و فساد، مژدہ بر ہمیشہ مردی و دلاوری، بہادر عرصہ  
 امتحان بہادری، شیرازہ جمعیت خاندان، سرمایہ رفاہیت دودمان،  
 بلند قدر عالی پایگاہ، خلف الصدق نواب امیر الہند والا جاہ نواب  
 محمد عبداللہ خان اعتماد الدولہ حسام الملک بہادر مژدہ جنگ  
 ادام اللہ ظلال اقتبالہ و احسانہ، ونوال انصالہ، و امتنانہ، کہ شمار  
 صفات لائہائتش، و تعداد محامد بے غایتش، دریں محل اختصار  
 گنجائش انحصار ندارد، و برائے تفصیل وسعت طویل الذیل دفتر ثانی  
 می خواہد، مضامین صداقت آئین این مجموعہ، بموجب  
 کتب میر و تواریخ پیشین، و ارشاد والد ماجد با صدق و تمکین،  
 و معین معاینہ عین حق بین، و منظومہ انور نامہ تحقق تصدین،  
 بہ تفتیح کامل، علی الترتیب فراہم نمود، و بہت بر انصرام این امر  
 مصمم، و بر جمیع مهمات خود مقدم فرمود، و خود متوسط شدہ،  
 من بندہ اکرام قدیم، و فروختہ افصال عمیم را کہ بدوام التزام  
 جناب مستطاب سخن، دریں روزگار، حشم و علم رقم و قلم دارم،  
 و نظم ممالک نسخ و کتب بدین معاضدت افواج کمک می توانم، کہ  
 بعمل آرم، و بہ تمغائے مملکت انشا، کوس لمن الملک می فرازم،  
 و کہن رسم کشور عبارت را، باجرائے ضوابط مجدد تازہ، رواج می سازم،  
 بمقتضائے جوہر شناسی بلند نگاہی، و فطانت اساسی ہنردستگاہی،  
 بنابر انتظام واجبہ نشر، فارسی مرغوب، و عبارت مطلوبش، منتخب  
 گردانید، و عطیات بے شمار، و عنایات بسیار، مہیات اعتبار،

بامام محمد باقر  
 یادی راه باطن و ظاهر\*  
 بامام اسم بهق ناطق  
 شاه ذی الامر جعفر صادق\*  
 بهر کاظم شهنشه دوسرا  
 مقتدا ملتجا امام هدا\*  
 بهر سلطان دین امام رضا  
 ضامن مدعائے شاه و کدا\*  
 بامام تقی محمد نام  
 کلبران قلمر و اسلام\*  
 بامام نقی علی منصب  
 بشرف هم کرم رسول نصب\*  
 بامام عسکری حسن تکریم  
 در او کعبه واجب التعظیم\*  
 بهمدد لقا امام زمان  
 صاحب الامر آشکار و نهان\*  
 بکرامات دودمان نبی  
 بمہیات خاندان نبی\*  
 تا بحکمت مورخ تقدیر  
 بر نگارد زخامہ تدبیر\*  
 داستان از جریدہ اول  
 کان بود علم حق بفرد عمل\*  
 فقرہ دولت حسام الملک  
 مصرع مدت حسام الملک\*  
 بنویسد ولے دراز آید  
 زین کشش دست او بنواز آید\*  
 هر چه دارد بدل هوا و مراد  
 یکسرش هر زمان مہنا باد\*

کہ انتہائے دو منزل دو دفتر مقرر بود در ہمیں یک منزل مناسب  
آموده گی او اندیشید، انشاء اللہ المستعان بفرصت چندے ہمیں  
اسپ است و ہمیں میدان، و ہمیں گوے است و ہمیں چوکان،  
بالفعل از طی کردیدن این قدر مسافت بعید، کہ نظر بر آفات  
و عوارضات راہ مفت پامردی این آبلہ پا است، بقول کسے بیت —

شکر حق نیم سفر شد بہ بسے رنج و مہن

آفریں باد بریں بہمت مزدانہ من \*

دوگانہ سجدہ شکر رب الحفیظ بجمہی آرد، و بایں تعب صفر  
بفحوائے اینکہ دعائے دل ریشاں اثر قربت اجابت را، سزاوار  
است، دست بالتجائے ترقی عمر دولت نواب مستطاب یعنی بانی  
این کتاب، بایں تضرع بلند می سازد \*

مفاجات —

یکمال عنایتت یارب

بتوال کرامتت یارب \*

بطفیل عطا و احسانت

بہرا کرام و عزت و شانت \*

بہ نبی محمد عربی

یثربی ہامہی و مطلبی

بعلی ولی امام مبین

بوصی نبی شہنشاہ دین \*

بطفہل جذاب پاک بتول

بضعتہ و جان باصفائے رسول \*

بدل خستہ امام حسن

نوش جان ساز زہر درد و مہن \*

بامام شہید تیغ جفا

صابر رنج مید الشہدا \*

بعلی نام امام ابن حسین

قبیلہ دین و کعبہ دارین \*

## شجرہ خاندان والاجاہی \*

امیر المومنین حضرت عمر فاروق رضی اللہ عنہ

|  
شیخ عبداللہ

|  
شیخ ناصر

|  
شیخ ابراہیم

|  
شیخ اسحق

|  
شیخ ابوالفتح الراعی الاکبر

|  
شیخ عبداللہ الراعی الاصغر

|  
شیخ مسعود

|  
شیخ سلیمان

|  
سلطان فخر الدین محمود المعروف بہ نسیمان شاہ

|  
سلطان شہاب الدین احمد المعروف بفرخ شاہ عادل

|  
یوسف

|  
احمد

|  
شعیب

|  
فخر الدین

|  
علی

|  
قاضی علاؤ الدین

|  
شیخ نعمت اللہ

|  
شیخ ابراہیم

|  
شیخ عبداللہ المعروف بہ قاضی لڑ \*

|  
سلیمان

|  
فرہد الدین شکر گنج

به خنور باد آل و اولادش  
 زان همه شاد، خاطر شادش \*  
 خاصه آن حق پسند فرزندش  
 خلف ارجمند و دلبندش \*  
 بهره مزد مدارج ازلی  
 خان والا نسب مطهر علی \*  
 طالعش آفتاب دوران باد  
 بمحمد و آله الا مهجاد \*

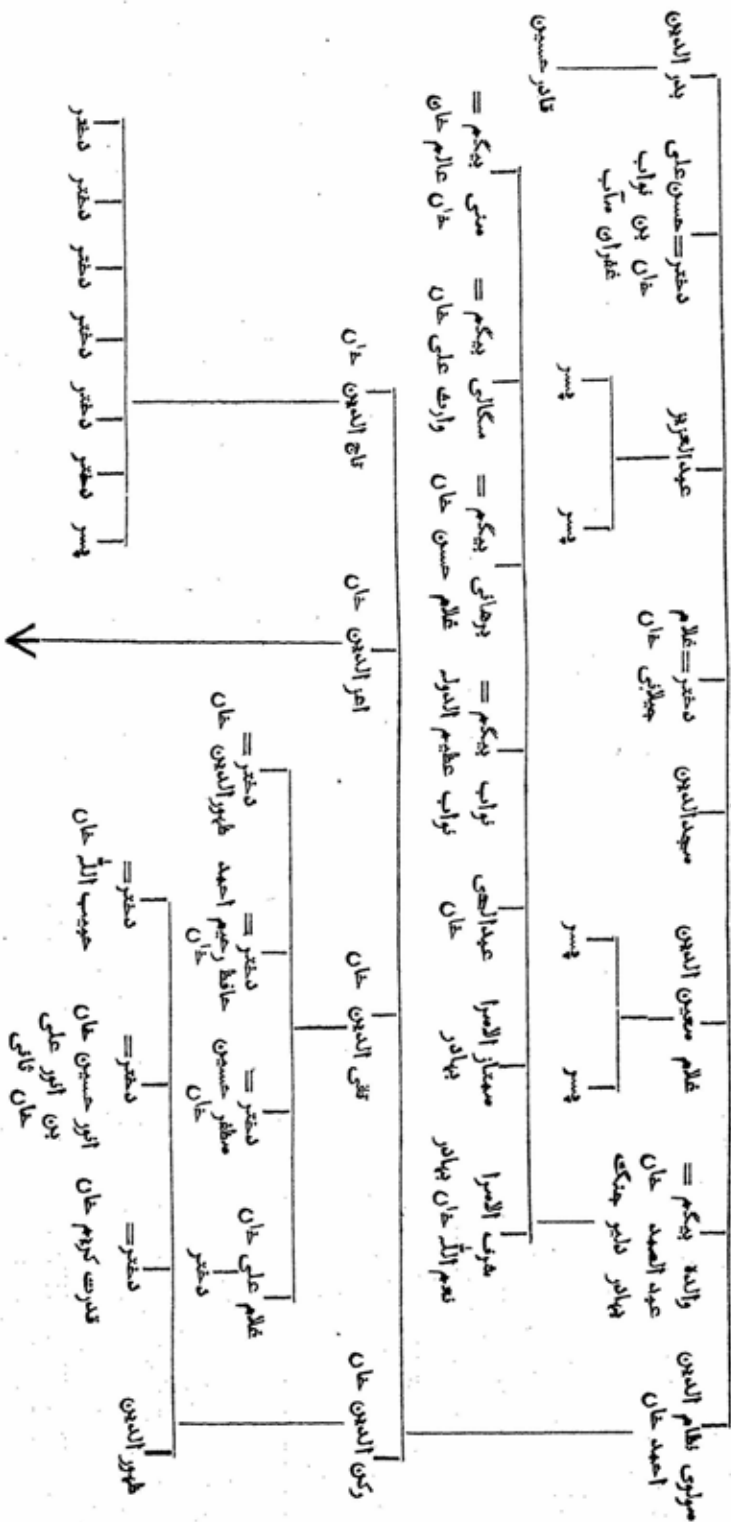
تتمت \*



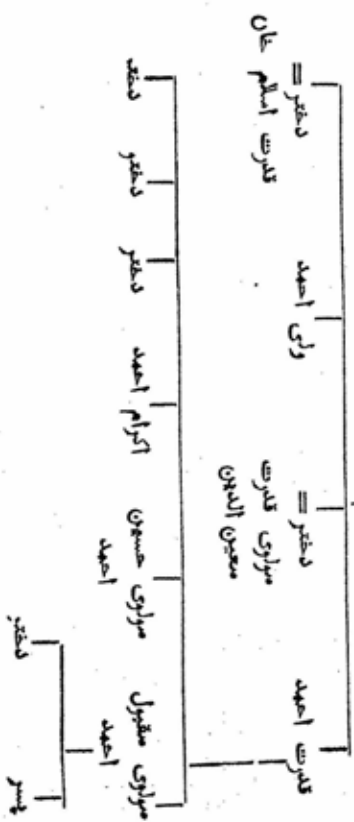




علم مهدي الدين خان مغاظم بهاء الهي خان بن شيوخ عباد الهي خان ثاني \*

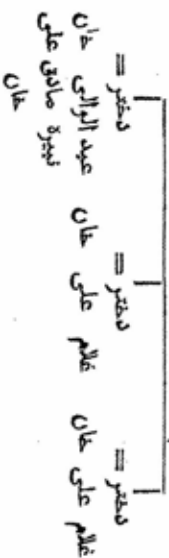


حافظ عنایت احمد بن حافظ محمد شرف الحق بن غلام اشرف خاں بن شیخ عبدالہی خاں ثانی — تدمر \*

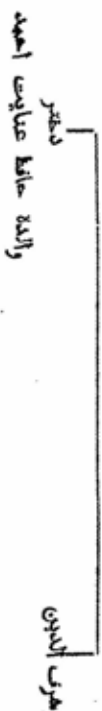




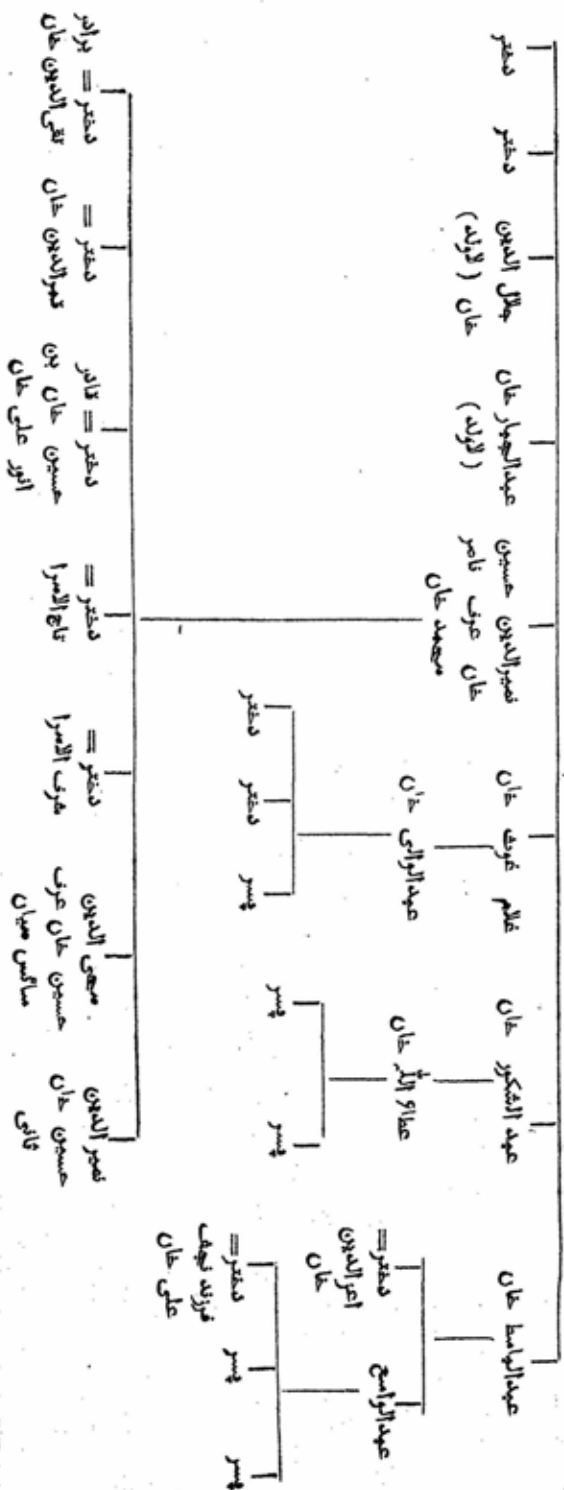
اعز الدارين خان بن مولوي نظام الدين احمد خان بن غلام مهدي الدين خان مخدوم  
 بهمد الهدي خان بن شديخ عبد الهدي خان ثاني \*



حاجي قطب الدين بن شديخ عبد الهدي خان ثاني \*

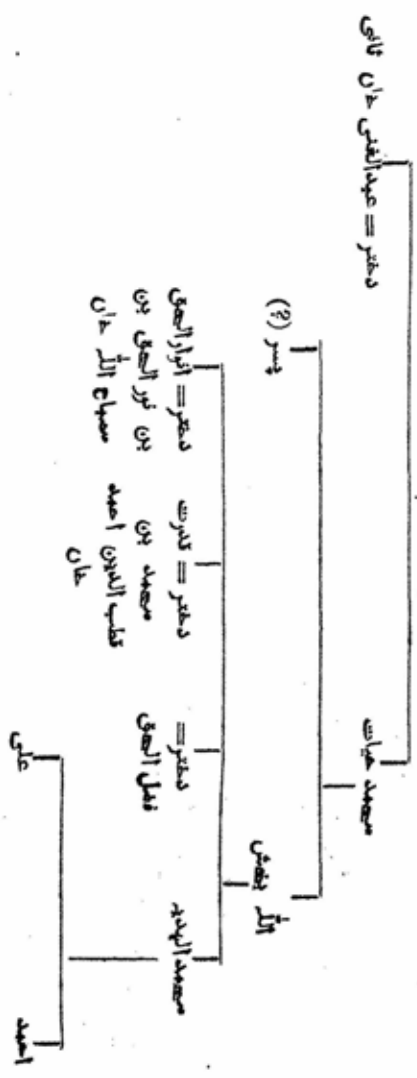


صادق علي خان بن شديح عبد الهي خان ثاني \*

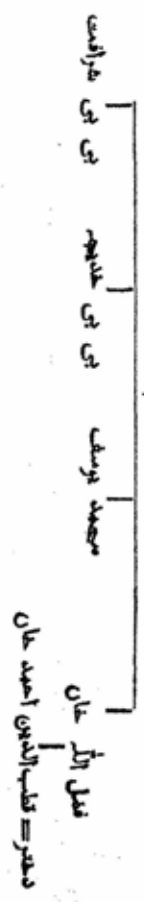




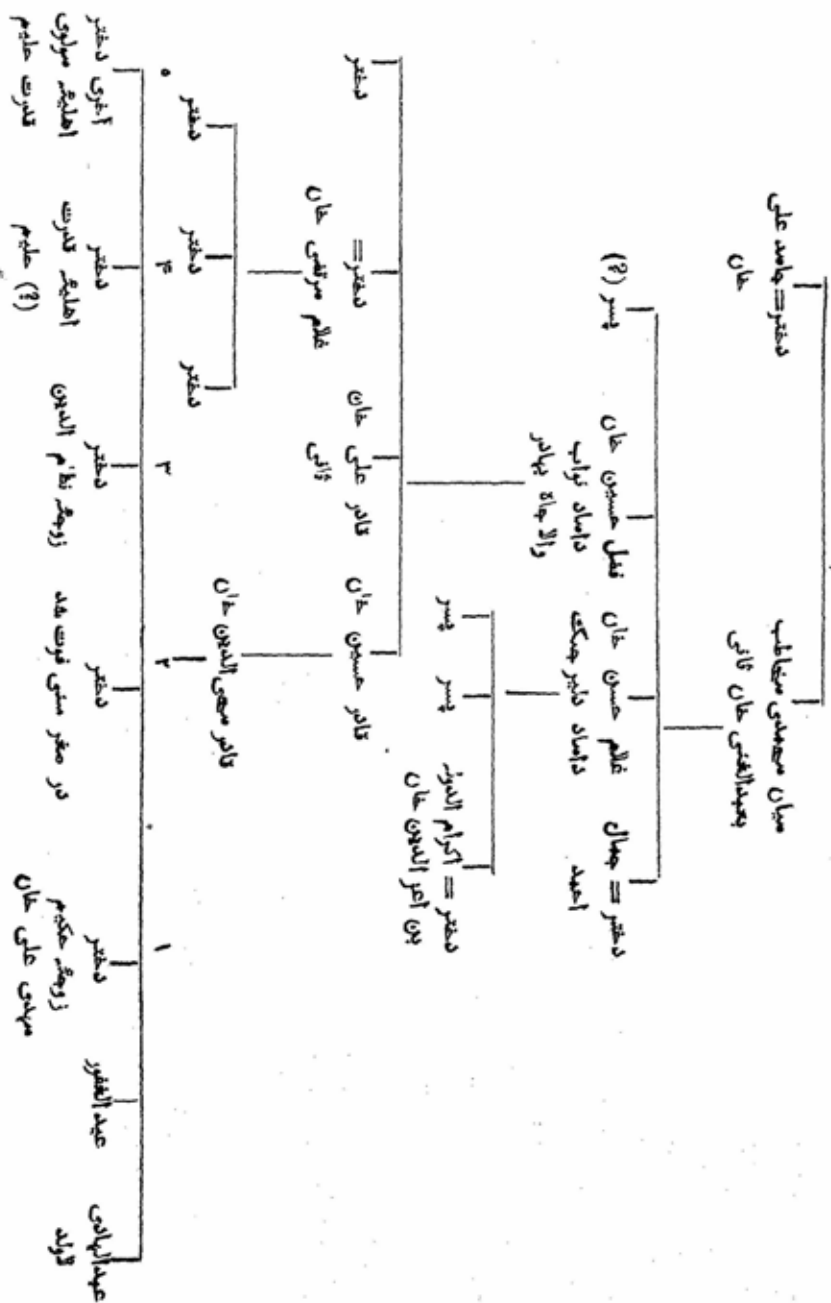
قادر علي خان بن شايخ عبدالواسع بن شايخ محمد حيات بن شايخ عبدالرحيم (الح)



شايخ شكر الله بن شايخ عبدالواسع بن شايخ محمد حيات (الح)



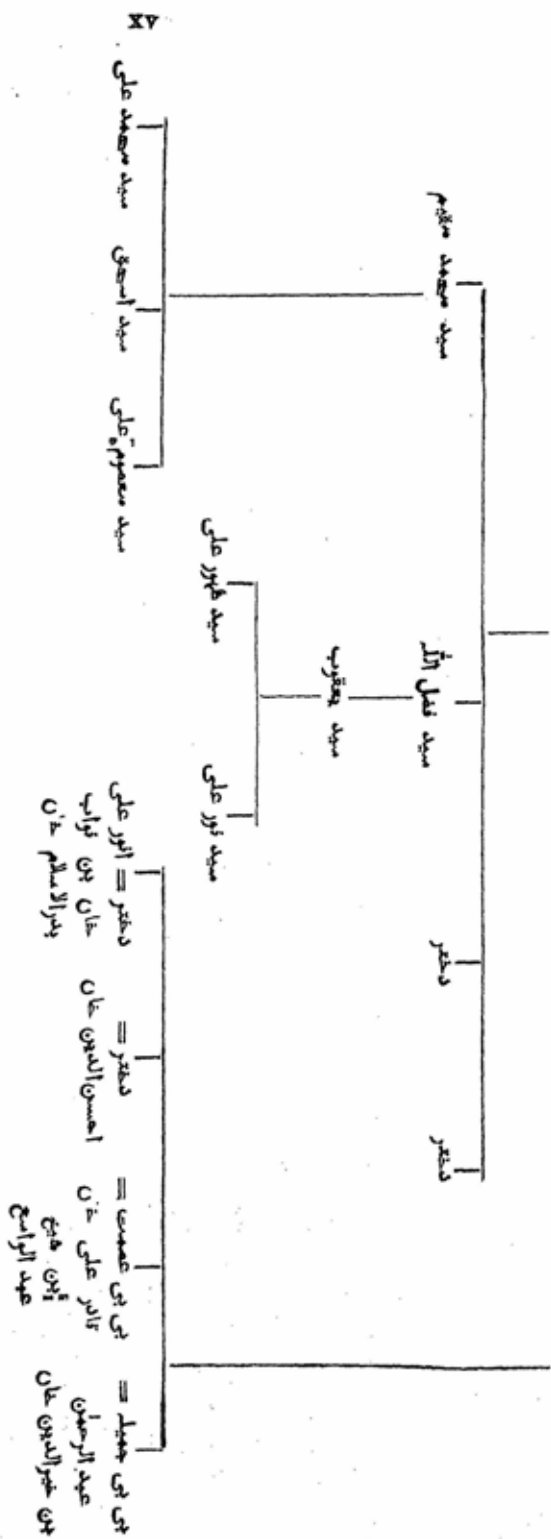
عبدالقادر خاني بن شايخ نعم الله \*  
عبدالحليم بن شايخ  
حيات بن شايخ  
عبدالراسع بن شايخ  
خاں بن شايخ  
عبدالقني



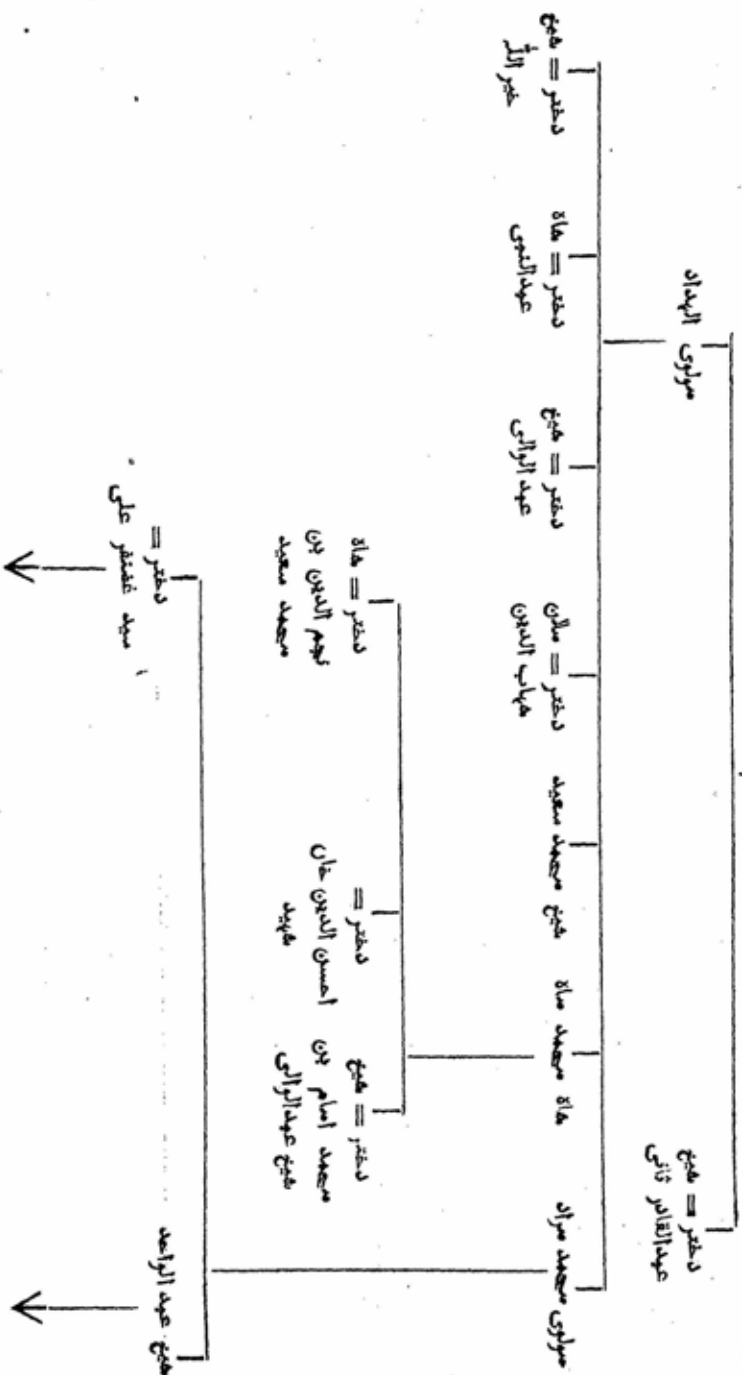


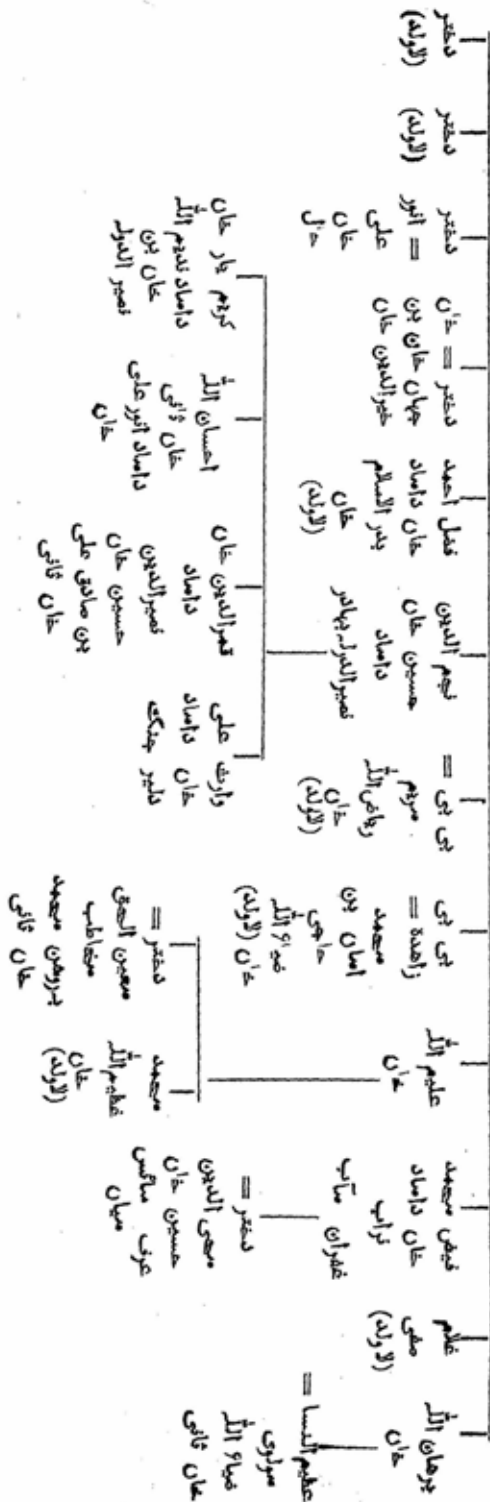




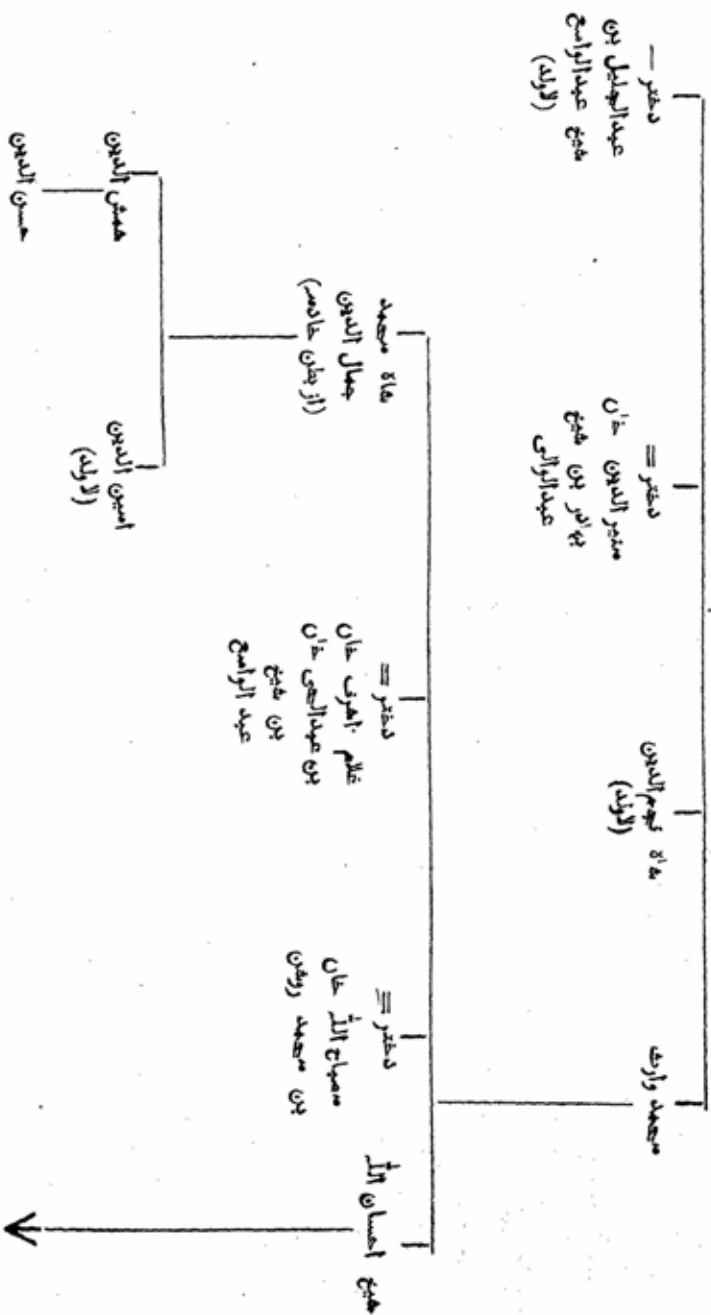


مروري  
الله  
بخش  
بن  
شبیخ  
عبدالله  
نظام  
الدین  
امینوهری \*



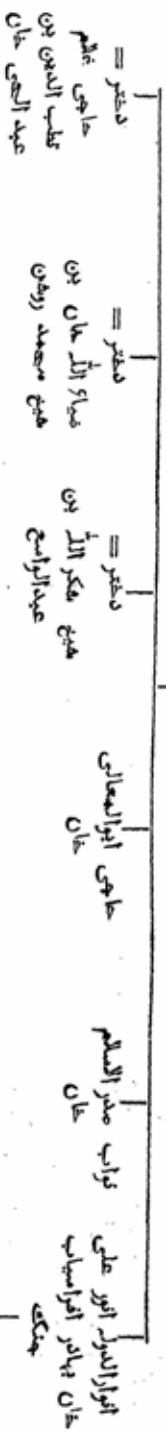


شفيخ محمد سعيد بن موري الهداد بن موري الله بغش بن شفيخ عبد الله \*



# نواب سراج الدولہ انور الدین خاں بہادر شہامت جنگ

نواب بدر الاسلام خاں بہادر افراسیاب جنگ

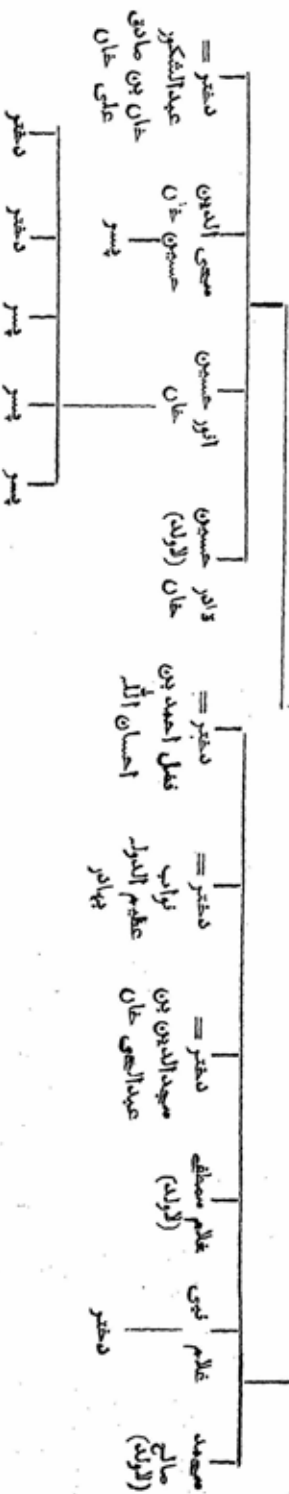


۱۸۱۸

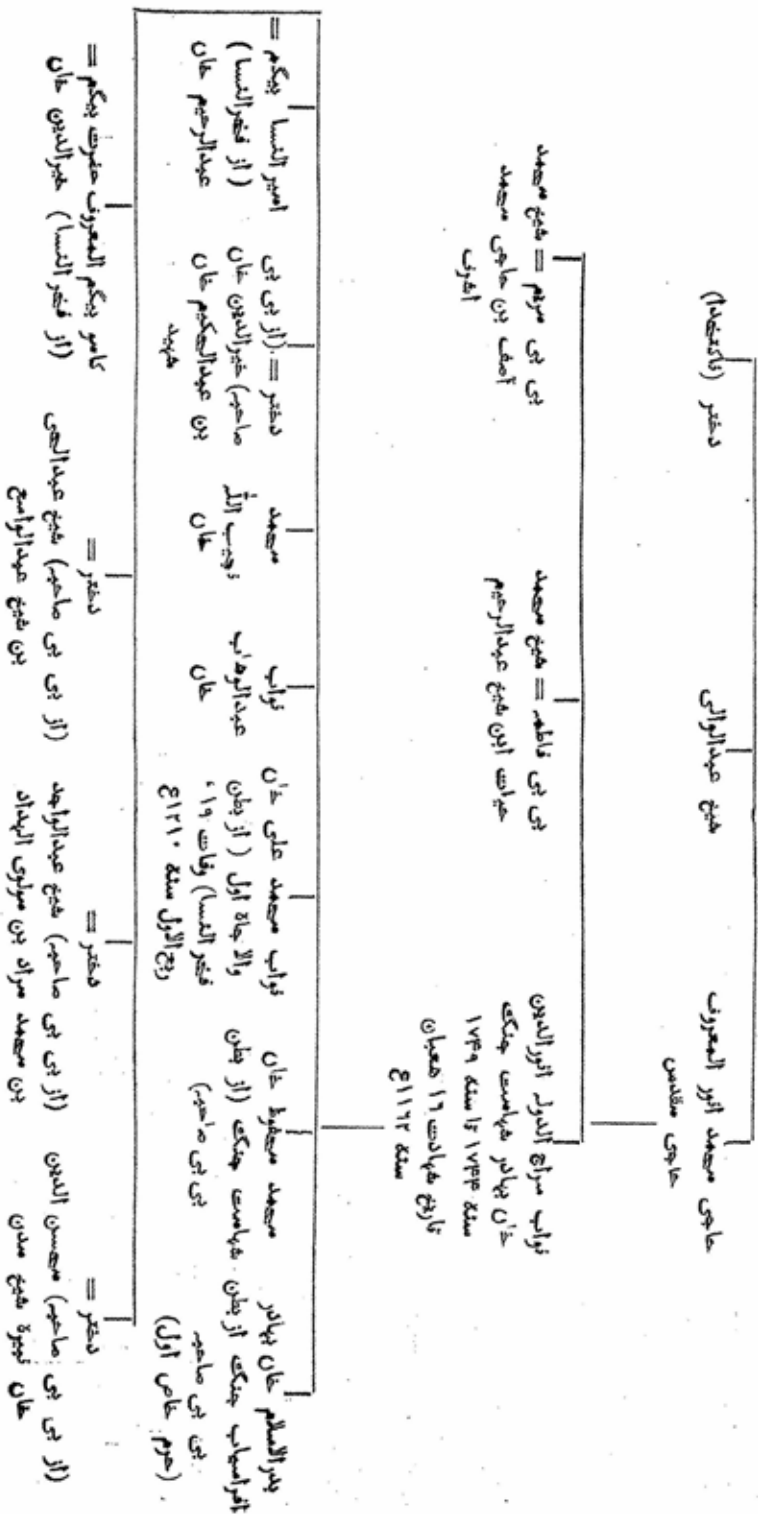
عبدالرحیم خاں

نظام الدین المعروف بہ انور علی خان ذاتی

عظیم الدین المعروف بہ بدر الاسلام خان حال

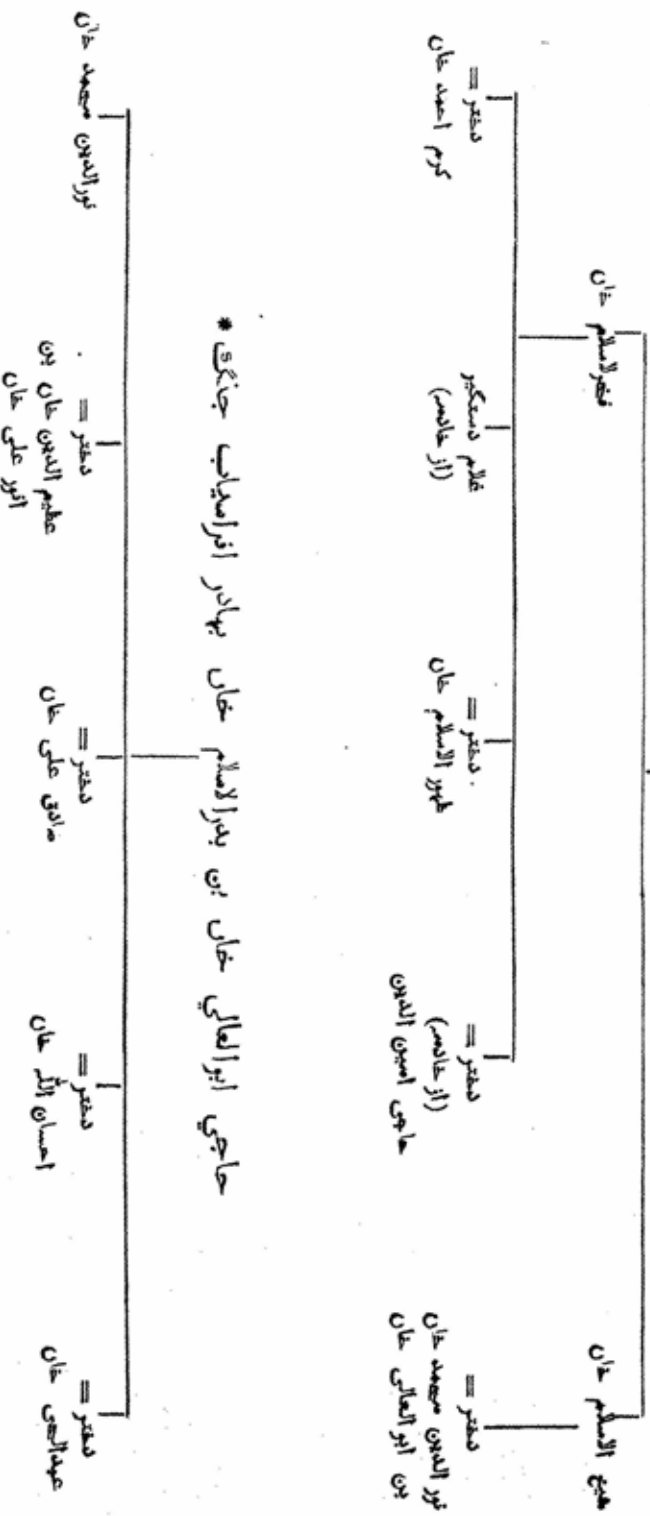


شفيح  
محمد عبور بن شفيح نعم الله بن مخدوم شفيح عبد الحبي خليفة اول نظام الدين امينقوي \*





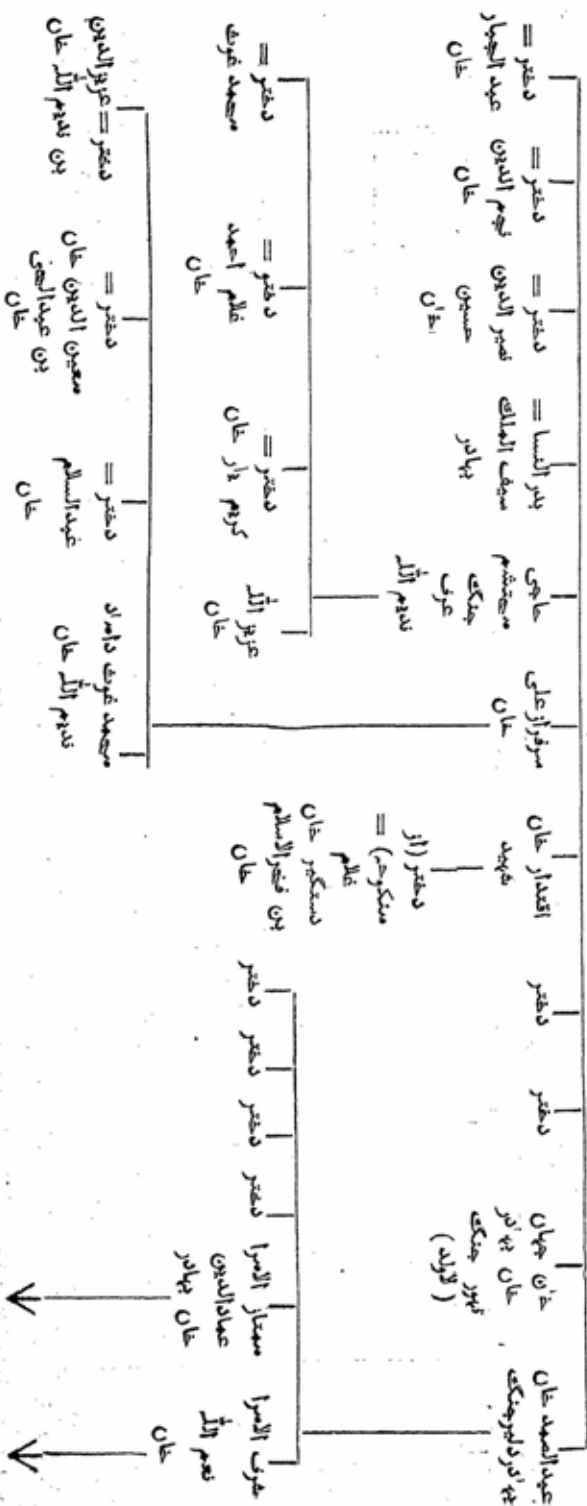
## • نواب صدر الاسلام خان بن بدر الاسلام خان بهادر انراستاد جنگ \*





نواب سراج الدولہ انور الدین خاں بہادر شہامت جنگی \*

نواب عبد الرحاب خان بهادر عكوة الملك نصير الدوله فوتت -  
وفات پانزدهم ذ الحجه سنه ۱۲۱۸ هـ \*



# نواب سراج الدوله انور الدين خاں بهادر شہزادہ جنگ \*

نواب مسعود خاں بہادر

فتح == دھتر	فتح == دھتر	فتح == دھتر	فتح == دھتر	فتح == دھتر	فتح == دھتر
سراج علی خاں	محمد علی خاں	فتح الاسلام خاں	فتح الاسلام خاں	فتح الاسلام خاں	فتح الاسلام خاں

## نواب سراج الدوله انور الدين خاں بہادر شہزادہ جنگ \*

محمد علی خاں والچہ اول

فتح == دھتر	فتح == دھتر	فتح == دھتر	فتح == دھتر	فتح == دھتر	فتح == دھتر	فتح == دھتر	فتح == دھتر	فتح == دھتر	فتح == دھتر
سراج علی خاں	محمد علی خاں	فتح الاسلام خاں	فتح الاسلام خاں	فتح الاسلام خاں	فتح الاسلام خاں	فتح الاسلام خاں	فتح الاسلام خاں	فتح الاسلام خاں	فتح الاسلام خاں

## نواب محمد علي خان والجاہ اول \*

نواب غلام حسن خان عہدۃ الامرا معین المملکت اسدالدولہ خان بہادر ذوالفقار جنگی \*

رستم بیگم (از بطن خان  
بیگم) تاج الدولہ خان

غلام باقر حسن خان  
(از بطن چکر بیگم)

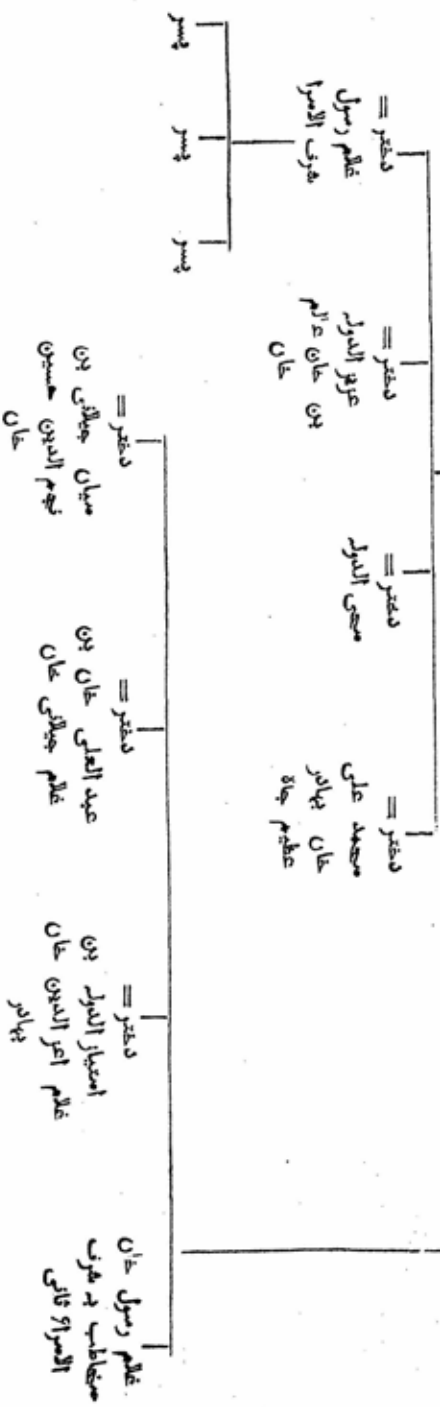
علی حسن خان محافظ  
بہ تاج الامرا بیہ در  
المتخلص بجاچند (از بطن  
گوستی بیگم) عرب  
مہاراجہ اندسا منکوتہ  
وفات سنہ ۱۲۱۶ ع

عبدالکرم خان المعروف  
معین الدولہ بہادر شہسوار  
جنگی (از بطن کلثوم بیہ)

XXX

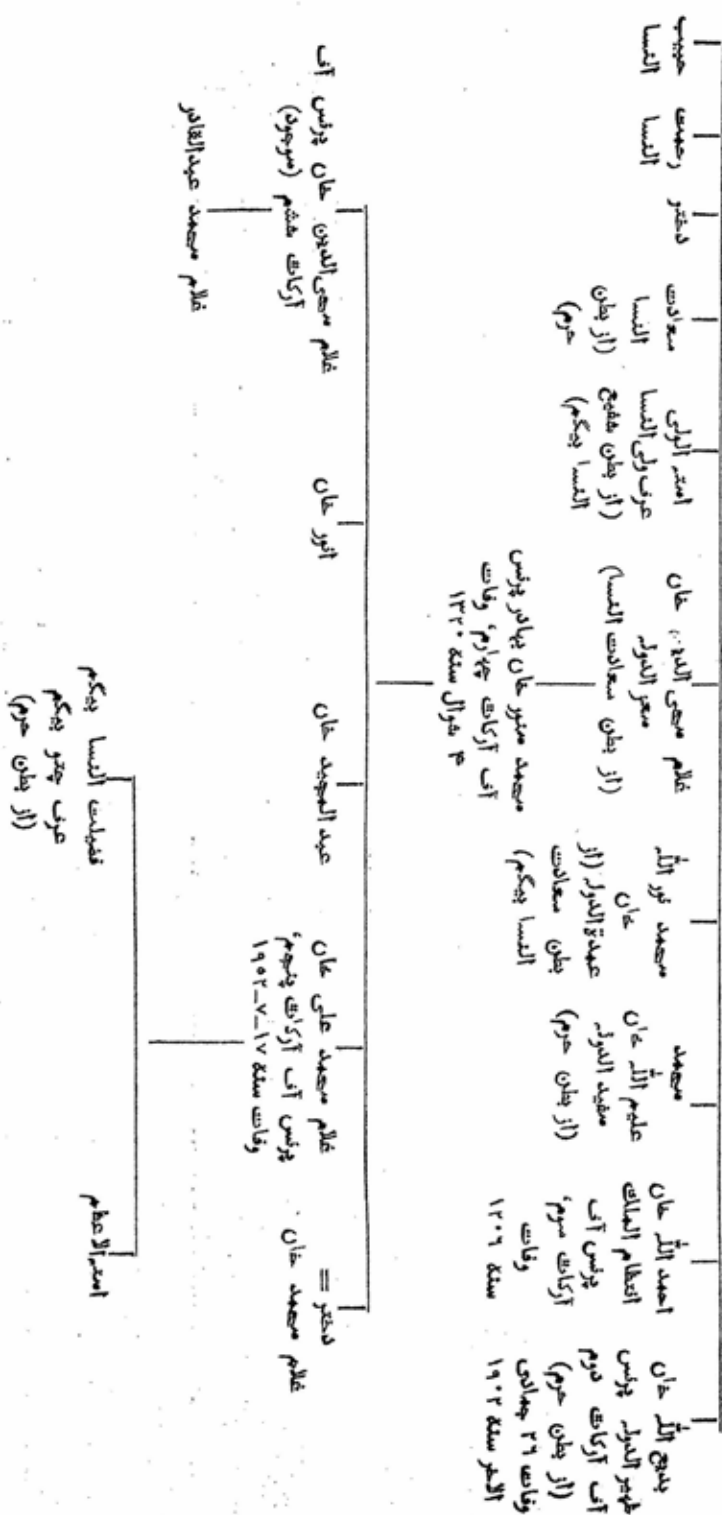
شرف الامرا نعم الله خلی بن عبدالصمد خلی بهادر دلیر جنگی بن نواب  
عبدالواب خلی بهادر بن نواب سراج الدوله انور الدین خلی بهادر \*

ممتاز الامرا عمادالدین خلی بهادر بن عبدالصمد خلی بهادر دلیر جنگی بن نواب  
عبدالواب خلی بهادر بن نواب سراج الدوله انور الدین خلی بهادر شہامت جنگی \*



نواب سراج الدوله انور الدین خلی بهادر شہامت جنگی \*

محمد نجیب اللہ خان بهادر  
مسلم نسب ایشان معلوم نشد



# نواب محمد علي خان والاحياء اول \*

حاکم محمد منور خان عرف چنويان  
امير الامرا مدار المالك روشن الدوله بهادر بهادر جنگ

عبدالعلي خان عظيم الدوله والاحياء سوم (از بطن عظيم النسا بهكم) سنه ۱۸۰۱ تا ۱۸۱۹ وفات ۱۰ روال ۱۲۳۳ هـ

عظيم النسا بهكم  
المعروف صاحبزادي  
بهكم = نجم المالك  
عبدالصمد خان بهادر

عظيم محمد علي خان بهادر سراج  
الامرا عظيم جاه فرس آف آركات  
اول سنه ۱۲۳۱ تا سنه ۱۲۰۸ به  
نيابت محمد قوت خان بهادر  
سنه ۱۲۸۸ تا ۱۲۸۰ به حثيت فرس  
آف آركات وفات ذيقعدة سنه ۱۲۹۰

عظيم عبدالقادر خان  
عظيم عبدالعظيم  
محمد منور خان فخر الامرا اعظم  
جاه والاحياء چهارم (از بطن  
محمد النسا بهكم) سنه ۱۸۱۹ تا  
وفات سنه ۱۲۴۱

محمد منور خان فخر الامرا اعظم  
جاه والاحياء چهارم (از بطن  
محمد النسا بهكم) سنه ۱۸۱۹ تا  
وفات سنه ۱۲۴۱

نواب عظيم محمد قوت خان بهادر اعظم  
الامرا والاحياء پنجم (از بطن عبدالعظيم النسا)  
سنه ۱۲۴۱ تا سنه ۱۸۰۱ و ۱۲۷۳ و ۱۲۰۸ سال به نيابت  
عظيم جاه سنه ۱۲۰۸ و ۱۲۷۳ و ۱۲۰۸ سال  
مستقل حكومت وفات ۲۳ محرم  
سنه ۱۲۷۳ هـ





اولاد عبدالعلي خان عظيم الدوله بن نواب محمد منور خان امير الامرا  
 بن نواب محمد علي والا جاه اول  
 از منكر حاتم \*

دعتر = (از زينت محل)	كاشوم بيگم = غلام محمى الدين احمد خان بهادر رستگار جنگه	احمدى بيگم = اميرب انجوا عبدعلي خان	غلام رسول خان بهادر اعتبار الدوله اگر جنگه (از دوله النساء)	مدير الدوله غلام محمد خان بهادر جسارت جنگه (از لاري بيگم) عريف دوله النساء)	قائم بيگم = غلام دستگير خان استوار جنگه (از عظيم النساء)	غلام محمد حسين رفيد الاول عيالت جنگه (از عظيم النساء)	اميرب علي (از پلن عظيم النساء)
----------------------------	--	---	--	---	---	--	--------------------------------------

## نواب محمد علي خان والچاء اول \*

عبدالقدوس خان معروف به نعل پادشاه مخاطب به نواب نصير الملك انتظام الدوله محمد علي خان غفيلر چنگه بهادر  
وفات سنه ۱۲۱۹ مطابق سنه ۱۸۰۳ ع \*

محمد علي خان صاحب اولاد  
استر السكندر بهگم = (از عالي بهگم)  
ناصر حسين خان بهادر

## نواب محمد علي خان والچاء اول \*

نواب سلطان النساء عوف بهگم وفات سنه ۱۲۲۹ هـ زوجه عبدالهادي بن خيرالدون خان مهمام الدوله بهادر \*

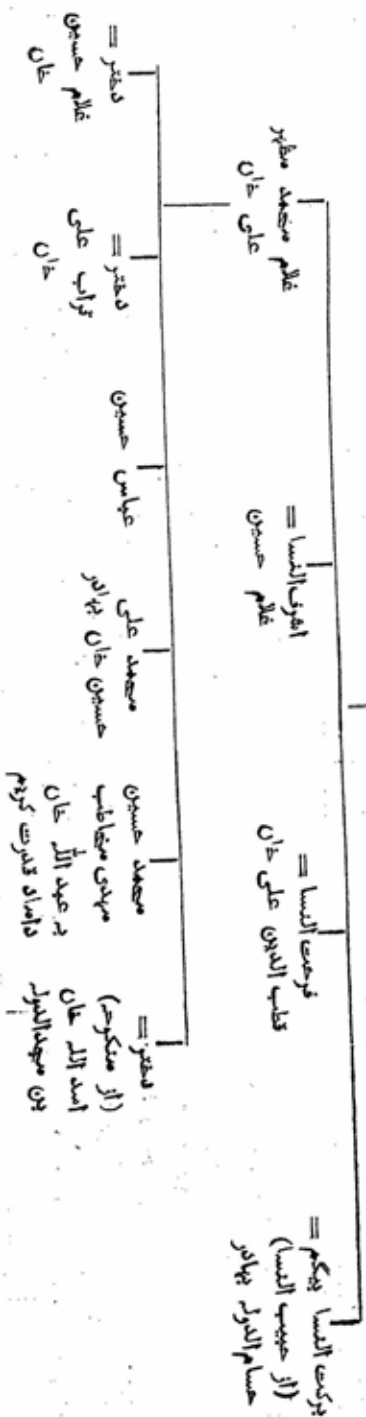
حافظه محمد عبدالجسون خان  
احمدی بهگم المعروف شاه بهگم = اموالدین  
خان بهادر مستقيم چنگه نامی \*

رفعه بهگم ناکنددا فوت مدد \*

دختر = فوت مدد	رحمت النساء بهگم = احمداد الدوله حافظه محمد ناصر خان بهادر	صالحه بهگم = خان عالم خان بهادر	غلام مصطفی خان بهادر آرام الدوله صاحب اولاد	احمد حسين خان بهادر مهدي الدوله صاحب اولاد	خير حسين خان بهادر امتيار الدوله صاحب اولاد
-------------------	---	------------------------------------	--	---	--

محمد علي خاں والأجاء اول \*

عَلَمٌ حَسَنٌ مَعْرُوفٌ بِمُتَقَبِّهِ بِإِذْنِهِ عَسَامُ بْنُ عَلِيٍّ أَمِيرُ الدُّوَلِ مَوْلَى عَبْدِ اللَّهِ بْنِ تَغْلِبٍ خَانَ دِيَارِ هَمَزَجِكْ  
وَقَاتِ سَنَةِ ١٢٣٢ هـ سَلْبَقِي سَنَةِ ٦١٢٨ ع\*



عمدة النسا بیگم بنت نواب محمد  
علی خاں، والأجاء اول \*

[illegible]

غلام آل محمد صاحب  
الدولة خورشيد الملك مصنف  
سوانحيات ممتاز

عالم پیر المعروف معتمد  
قاصر خان اعجاز الدین  
بھادر پیر جینگ

امامہ الرقۃ زوجہ نقی  
حسین خان بہادر

أسماء البطون  
غلام محمد خا  
بن حسان الدول

د مختصر  
فنا کتب خانہ قوت آباد

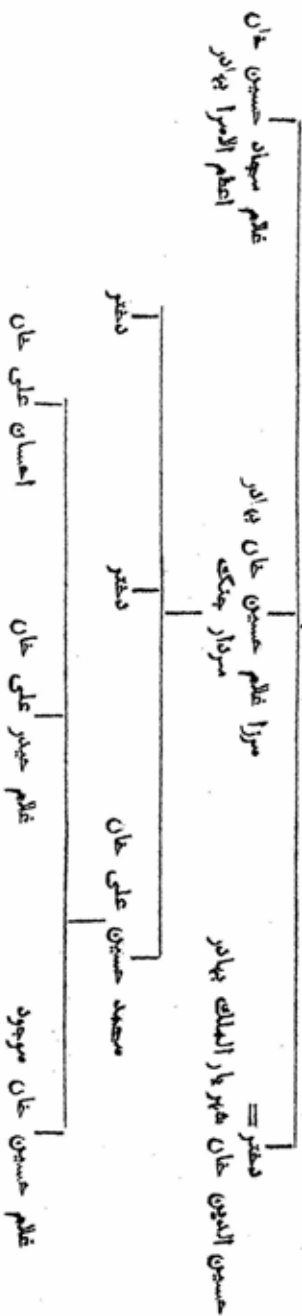
George Washington

غلام باقر  
نور صفر مئی  
خودتہ شاہ

عليه السلام  
عليه السلام

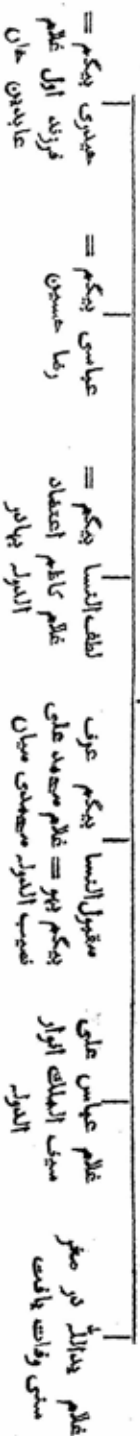
عبد السلام المعروف  
فلام عابدین  
خان بہادر

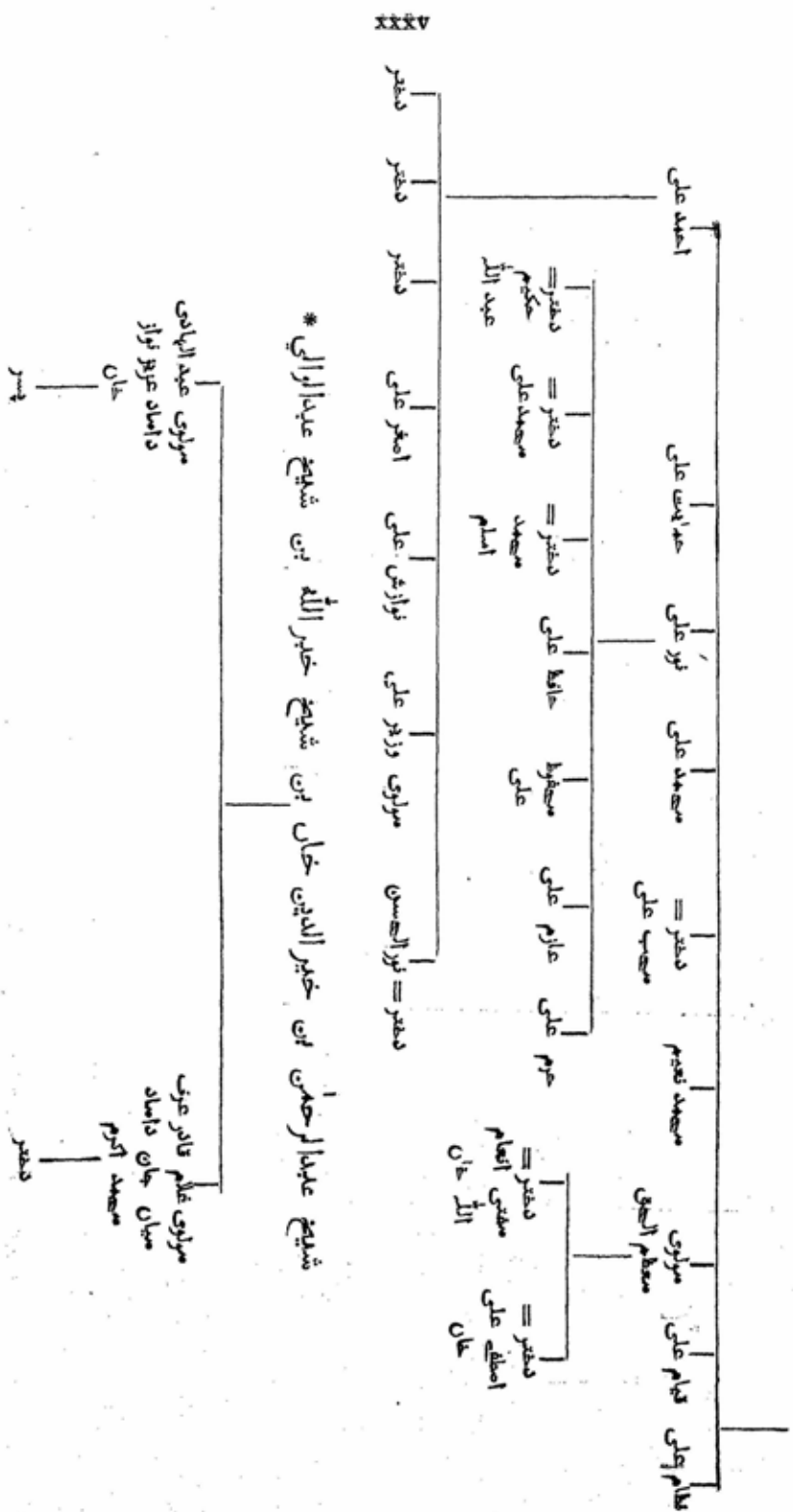
رئيس الاسرا حافظ محمد عبد الحسين خان بن نواب سلطان الانسا بيگم زوجه عبدالباقى  
 بن خير الدين خان مصحاح الدوله بهادر \*



نواب ملك الانسا بيگم بنت نواب محمد علي خان والجاه اول \*

غلام خير الله المعروف غلام احمد الله خان بهادر مجد الدوله مظفر چنگه



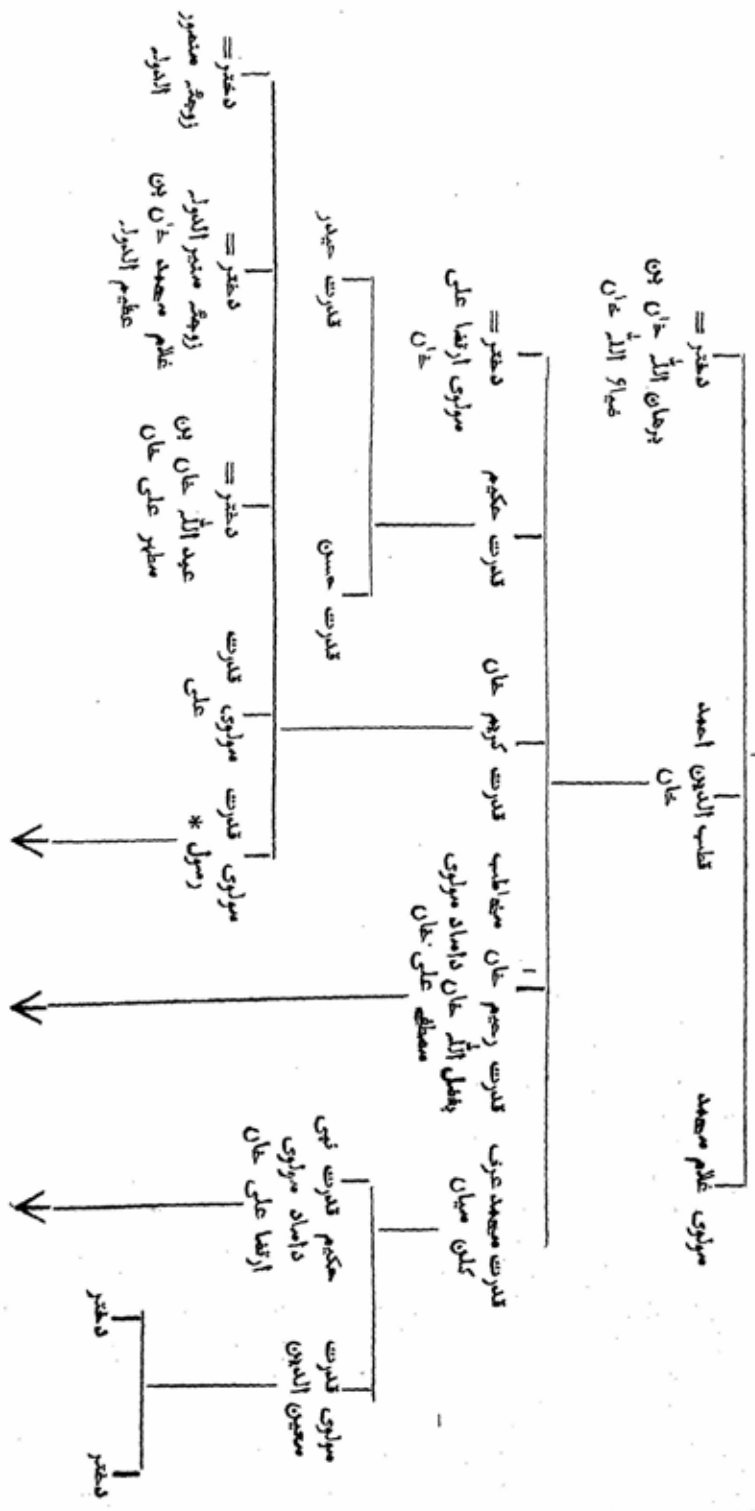






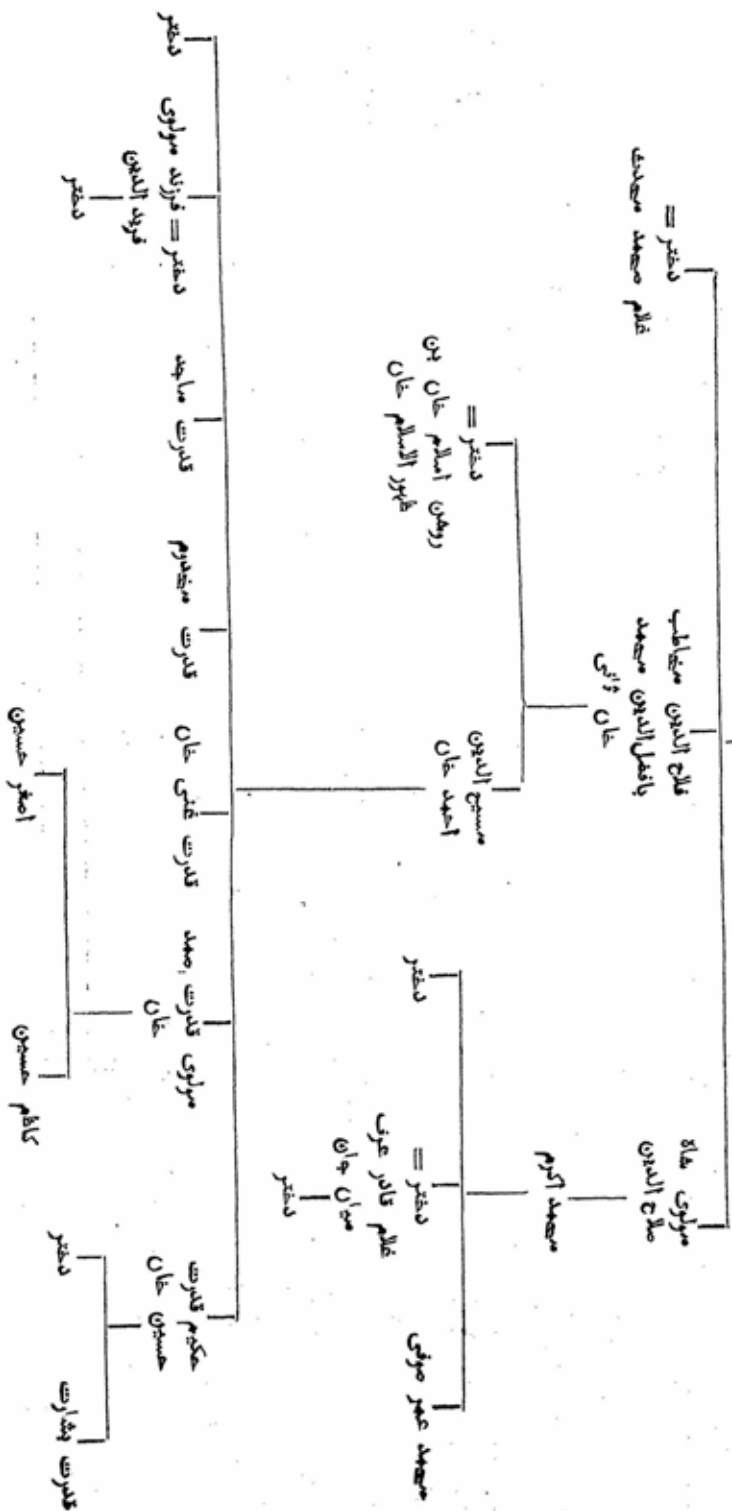


شیخ غلام احمد بن خلیف الدین خان بن شیخ خیر اللہ بن شیخ عبدالوہابی \*





انفصل الدین محمد خاں بن خیرالدین خاں بن شیخ خیراللہ بن شیخ عبدالرالی \*





دیگر از راج نواب محمد علی خان والاحاجہ اول و اولاد شان

(۱) عبدالعزیز	(۲) محمد اسحق خان بہادر	(۳) عبدالعزیز خان (از بطن حرم)	(۴) رابع بیگم	(۵) حافظ بیگم	(۶) مدبر از بطن حرم بیگم
					محل خاص = لطف علی خان
(۱۱) غلام محمد خان	(۱۰) نور اللہ خان بہادر	(۹) نظام الدین احمد خان	(۸) نظام الدین احمد خان	(۷) صادق علی خان	(۶) مدبر از بطن حرم بیگم
غلام محمد خان	غلام محمد خان بہادر	عبدالغفار خان بہادر	عبدالغفار خان بہادر	حافظ حسن علی خان	محل خاص = لطف علی خان
غلام محمد خان	غلام محمد خان بہادر	غلام محمد خان بہادر	غلام محمد خان بہادر	غلام محمد خان بہادر	غلام محمد خان بہادر
(۱۲) رستم النساء بیگم (از بطن نعل محل = غلام بی خان	(۱۱) ابو تراب خان	(۱۰) رستم النساء بیگم (از بطن نعل محل)	(۹) رستم النساء بیگم (از بطن نعل محل)	(۸) رستم النساء بیگم (از بطن نعل محل)	(۷) رستم النساء بیگم (از بطن نعل محل)
(۲) شرف النساء بیگم (از بطن رستم النساء بیگم)	(۱) شرف النساء بیگم (از بطن رستم النساء بیگم)	(۱۰) شرف النساء بیگم (از بطن رستم النساء بیگم)	(۹) شرف النساء بیگم (از بطن رستم النساء بیگم)	(۸) شرف النساء بیگم (از بطن رستم النساء بیگم)	(۷) شرف النساء بیگم (از بطن رستم النساء بیگم)
(۲۳) عبدالحمید خان	(۲۲) سرفراز خان بہادر	(۲۱) سرفراز خان بہادر	(۲۰) سرفراز خان بہادر	(۱۹) سرفراز خان بہادر	(۱۸) سرفراز خان بہادر
اعتماد الملک	اعتماد الملک	اعتماد الملک	اعتماد الملک	اعتماد الملک	اعتماد الملک
(۲۴) عبدالحمید خان	(۲۳) سرفراز خان بہادر	(۲۲) سرفراز خان بہادر	(۲۱) سرفراز خان بہادر	(۲۰) سرفراز خان بہادر	(۱۹) سرفراز خان بہادر
(۲۵) افضل النساء بیگم	(۲۴) دولت النساء بیگم	(۲۳) دولت النساء بیگم	(۲۲) دولت النساء بیگم	(۲۱) دولت النساء بیگم	(۲۰) دولت النساء بیگم
(از بطن رستم النساء بیگم)	(از بطن رستم النساء بیگم)	(از بطن رستم النساء بیگم)	(از بطن رستم النساء بیگم)	(از بطن رستم النساء بیگم)	(از بطن رستم النساء بیگم)
عبداللطیف خان بہادر	عبداللطیف خان بہادر	عبداللطیف خان بہادر	عبداللطیف خان بہادر	عبداللطیف خان بہادر	عبداللطیف خان بہادر



66230

CATALOGUED.

Karnataka - History  
History - Karnataka

**Central Archaeological Library,**

**NEW DELHI.**

Acc. No. 66230

Call No. 954.54/Bur/Cha

Author—Chandrasekharan, T.

Title—Tuzuk-e-walajahi.

Borrower No.	Date of Issue	Date of Return

*"A book that is shut is but a block"*

**CENTRAL ARCHAEOLOGICAL LIBRARY**  
GOVT. OF INDIA  
Department of Archaeology  
**NEW DELHI**

Please help us to keep the book  
clean and moving.